

ปฐมทัศน์ทางการเมือง ของปรีดี พนมยงค์

.....
ทิพวรรณ เจียมธีรสกุล

ชัยอนันต์ สมุทวณิช : คำนำ
พิมพ์ครั้งที่ ๒ ฉบับสมบูรณ์

เนื้อหาทั้งหมดใน OpenBase ถูกเผยแพร่ภายใต้สัญญาอนุญาต Creative Commons Attribution-NonCommercial-Share Alike 3.0 Unported License ท่านสามารถนำเนื้อหา herein ไปใช้และเผยแพร่ต่อได้ โดยต้องอ้างอิงแหล่งที่มา ห้ามนำไปใช้เพื่อการค้า และต้องใช้สัญญาอนุญาตชนิดเดียวกันนี้เมื่อเผยแพร่งานที่ดัดแปลง เว้นแต่จะระบุเป็นอย่างอื่น

ปฐมทรรศน์ทางการเมือง ของปรีดี พนมยงค์ ฉบับสมบูรณ์

จากงานวิทยานิพนธ์
ความคิดทางการเมืองของปรีดี พนมยงค์ ระยะเริ่มแรก
(พ.ศ. ๒๕๔๓-๒๕๗๗)

รัฐศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

www.pridi-phoonsuk.org

ChangeFusion OPENBASE.in.th

ปฐมทรศน์ทางการเมือง
ของปรีดี พนมยงค์
ฉบับสมบูรณ์

กวีพรรณ (บุญทวี) เจียมธีรสกุล

คณะกรรมการดำเนินงานฉลอง ๑๐๐ ปี ชาตกาล

นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส

จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสฉลองครบรอบ ๑๐๐ ปี ชาตกาล

นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส

(๑๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๓ - ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๓)

และในวาระที่องค์การยูเนสโกบรรจุชื่อไว้ใน

ปฏิทินการเฉลิมฉลองบุคคลสำคัญของโลก (ค.ศ. ๒๐๐๐ - ๒๐๐๑)

ปฐมทรรศน์ทางการเมืองของปรีดี พนมยงค์

ทิพวรรณ (บุญทวี) เจียมธีรสกุล

เลขมาตรฐานสากลประจำหนังสือ 974-7834-08-1

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : พ.ศ. ๒๕๓๑

พิมพ์ครั้งที่ ๒ : เมษายน ๒๕๔๔

จำนวน : ๒,๕๐๐ เล่ม

ผู้จัดพิมพ์ : คณะกรรมการดำเนินงานฉลอง ๑๐๐ ปี ชาตกาล
นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส ภาคเอกชน
E-mail : pridi@ffc.or.th http://pridi.or.th

ประธานกรรมการ : สุลักษณ์ ศิวรักษ์

กรรมการและเลขานุการ : พิภพ ชงไชย

ผู้จัดพิมพ์ร่วม : สถาบันปรีดี พนมยงค์

๖๕/๑ สุขุมวิท ๕๕ (ซอยทองหล่อ) เขตวัฒนา

(ปณ. สันติสุข) กรุงเทพฯ ๑๐๑๑๐

โทรศัพท์ ๓๘๑-๓๘๖๐-๑ โทรสาร ๓๘๑-๓๘๕๙

E-mail : pridi_institute@hotmail.com

ดำเนินการผลิต : โครงการจัดทำสื่อเผยแพร่เกียรติคุณ

นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส สำหรับเด็กและเยาวชน

ประธาน : พิภพ ชงไชย

บรรณาธิการ : สันติสุข โสภณสิริ

กองบรรณาธิการ : กานต์ ชงไชย สุดใจ พรหมเกิด

รูปเล่ม : บริษัทส่องสยาม จำกัด

แบบปก : ปาจริย์ พุทธเจริญ

ดำเนินการผลิตร่วม : สำนักพิมพ์มูลนิธิเด็ก

๔๖๐ ซ.จรัญสนิทวงศ์ ๖๗ เขตบางพลัด กรุงเทพฯ ๑๐๗๐๐

โทรศัพท์ ๘๘๑-๑๗๓๔ โทรสาร ๔๒๔-๖๒๘๐

E-mail : cpublish@ffc.or.th. http://www.ffc.or.th

พิมพ์ที่ : เรือนแก้วการพิมพ์ โทรศัพท์ ๔๑๒-๖๕๕๒

จัดจำหน่ายโดย : บริษัทเคล็ดไทย จำกัด โทรศัพท์ ๒๒๕-๙๕๓๖-๔๐

คำนำสำนักพิมพ์

การจัดพิมพ์ “หนังสือชุดครบรอบ ๑๐๐ ปี ชาตกาล นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส” เป็นกิจกรรมหนึ่งภายใต้โครงการจัดทำสื่อเผยแพร่เกียรติคุณนายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส สำหรับเด็กและเยาวชน ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อนำผลงานและข้อเขียนที่มีคุณค่าของท่านรัฐบุรุษอาวุโสและของบุคคลอื่นที่เกี่ยวข้องเนื่องถึงท่านมาจัดพิมพ์เผยแพร่ร่วมฉลองในวาระครบรอบ ๑๐๐ ปีแห่งชาตกาล ซึ่งเป็นวาระเดียวกับที่องค์การยูเนสโกได้บรรจุชื่อท่านไว้ในปฏิทินการเฉลิมฉลองบุคคลสำคัญของโลก ปี พ.ศ. ๒๕๕๓ - ๒๕๕๔ (ค.ศ. ๒๐๐๐ - ๒๐๐๑) นี้

ปฐมบรรณธิการการเมืองของปรีดี พนมยงค์ เป็นผลงานสำคัญชิ้นหนึ่งที่ได้รับการจัดพิมพ์เนื่องในวาระดังกล่าว เดิมหนังสือเล่มนี้เป็นวิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต ของทิพวรรณ บุญทวี พ.ศ. ๒๕๒๘ ต่อมาในปี ๒๕๓๑ สถาบันสันติประชาธรรมได้รับอนุญาตให้จัดพิมพ์งานชิ้นนี้เผยแพร่ โดยตัดทอนเนื้อหาสาระบางส่วนออกไป

สำหรับการจัดพิมพ์ครั้งล่าสุดนี้ นับว่าเป็นฉบับสมบูรณ์ เพราะใช้วิทยานิพนธ์ทั้งฉบับเป็นต้นฉบับในการพิมพ์ โดยผู้เขียนได้กรุณาตรวจทานความถูกต้องให้ด้วย

ทางโครงการ ขอขอบคุณ คุณทิพวรรณ (บุญทวี) เฉียมธีรสกุล เป็นอย่างสูงที่เอื้อเพื่อต้นฉบับ และอนุญาตให้จัดพิมพ์งานชิ้นนี้ ร่วมฉลองในวาระครบรอบ ๑๐๐ ปี อันจะยังประโยชน์แก่ชนรุ่นหลังได้รับรู้สัจจะประวัติศาสตร์ที่สมบูรณ์มากขึ้น

โครงการจัดทำสื่อเผยแพร่เกียรติคุณ
นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส สำหรับเด็กและเยาวชน

คำนำ

วิทยานิพนธ์ของทีพวรรณ เรื่อง “ความคิดทางการเมืองของปรีดี พนมยงค์ : ระยะเริ่มแรก (พ.ศ. ๒๔๔๓-๒๔๗๗)” จัดว่าเป็นงานบุกเบิก เพราะยังไม่มีการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้อย่างละเอียด ทั้งๆ ที่ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๗๐-๒๔๗๕ เป็นช่วงเวลาที่นายปรีดี พนมยงค์ มีผลงานอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอในฐานะนักกฎหมาย ไม่ว่าจะเป็นหนังสือ นิตยสาร หรือ บททัศนิตย จากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ทำให้เราได้เข้าใจความคิดและความสนใจของนายปรีดี พนมยงค์ ในฐานะนักกฎหมายและนักวิชาการซึ่งมีความคิดและความสนใจกว้างไกลกว่าการเป็นนักร่างกฎหมาย หรือนักวิชาการทางกฎหมายที่มีทัศนะจำกัดอยู่เฉพาะการวิเคราะห์ที่ตัวบทกฎหมาย นายปรีดี พนมยงค์ เป็นนักกฎหมายคนแรกๆ ซึ่งสนใจศึกษาเศรษฐกิจ และหาทางแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจในระดับชาติ

อาจกล่าวได้ว่า ในบรรดาผู้มึบทบาทสำคัญในการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ นายปรีดี พนมยงค์ เป็นนักคิดซึ่งมีความรู้ความเข้าใจในประเด็นปัญหาหลักของสยามมากที่สุด และมีแนวความคิดที่ก้าวหน้ามากเกี่ยวกับสาเหตุของปัญหาหลัก โดยเฉพาะเหตุแห่งการที่บุคคลกระทำผิดอาญา ว่าเป็นเหตุอันหนึ่งจากเศรษฐกิจ จึงเห็นว่าการแก้ปัญหาคriminalกระทำผิดทางอาญา สามารถทำได้ โดยการจัดการเศรษฐกิจ แทนที่จะพิจารณาเพียงว่า ผู้กระทำผิดทำไปเพราะมีนิสัยสันดาน

ทีพวรรณได้ค้นคว้าหาบทความที่นายปรีดี พนมยงค์ เขียนไว้ในระยะแรกก่อนจะเข้ามามึบทบาทในฐานะผู้เปลี่ยนแปลงการปกครอง โดยศึกษาวิเคราะห์เนื้อหาและความคิดไว้อย่างละเอียด ซึ่งนับว่าเป็นจุดเด่นของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ บทความเหล่านี้สะท้อนความคิดพื้นฐานของนายปรีดีเป็นอย่างดี และช่วยให้เราเข้าใจในแนวคิดและ

ความพยายามของนายปรีดีเมื่อมีบทบาททางการเมืองแล้วในการริเริ่มหนทางแก้ปัญหาของชาติที่ก้าวหน้า และก่อให้เกิดการถกเถียงอย่างกว้างขวาง เช่น การนำเสนอเรื่อง “สิทธิของรัฐในทรัพย์สินมรดกตามกฎหมายไซเวียด” ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๗๔ เป็นต้น

ผลงานที่สะท้อนความคิดทางการเมืองของนายปรีดีที่สำคัญ และที่พิพรธน์ได้อ้างถึงไว้อย่างละเอียด ได้แก่ “คำอธิบายกฎหมายปกครอง” การอธิบายและวิเคราะห์ความคิดที่ปรากฏอยู่ในคำอธิบายกฎหมายปกครอง จัดว่าเป็นการปูพื้นฐานให้เกิดความเข้าใจในแนวคิดพื้นฐานของนายปรีดีได้ดี ส่วนที่เด่นที่สุดของวิทยานิพนธ์เล่มนี้ จึงอยู่ที่บทที่ ๒ ซึ่งพิพรธน์ทำได้ดีมาก

แม้ว่าการนำเสนอความคิดทางการเมืองในช่วงปี ๒๔๗๕ - กรณีสละราชสมบัติ พ.ศ. ๒๔๗๗ จะมีผู้ทำการศึกษาไว้มากพอสมควรก็ตาม แต่พิพรธน์ก็ได้ให้ความเห็นเพิ่มเติมไว้อย่างน่าฟัง โดยเฉพาะการวิเคราะห์ **ประกาศคณะราษฎร** ที่นายปรีดีเป็นผู้เขียน

ความคิดของนายปรีดี พนมยงค์ มีข้อจำกัดในการนำไปเป็นแนวนโยบายและไปปฏิบัติมากขึ้นเป็นลำดับ ภายหลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครอง ไม่ว่าจะป็นแนวคิดที่ปรากฏในร่างรัฐธรรมนูญ รัฐธรรมนูญ และพระราชบัญญัติต่างๆ หลายฉบับ พิพรธน์ได้วิเคราะห์ทั้งแนวคิดและปัจจัยที่จำกัดการนำแนวคิดไปปฏิบัติได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะได้ศึกษา **ธรรมนูญปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พ.ศ. ๒๔๗๕** ซึ่งเป็นผลงานทางความคิดของนายปรีดี ไว้อย่างละเอียดทุกแง่มุม

การศึกษาความคิดทางการเมืองของนายปรีดี พนมยงค์ ที่พิพรธน์ทำ เป็นการให้ภาพที่ต่อเนื่องกว่าการศึกษาอื่นใดในเรื่องเดียวกันที่เคยมีมาก่อน พิพรธน์ได้แสดงให้เห็นถึงความยากลำบากของการที่นายปรีดีจะแปรความคิดให้เกิดผลทางการเมืองได้ เพราะยิ่งนานวัน การต่อสู้ทางการเมืองทั้งระหว่างคณะราษฎรและฝ่ายขุนนางในระบบเก่า และภายในคณะราษฎรด้วยกันเองก็ยิ่งทวีความรุนแรงและขยายวงกว้างมากขึ้นจนเป็นผลให้นายปรีดี พนมยงค์ ต้องเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ นับว่าเป็นการปิดฉากการเมืองของนักคิดในเวลาที่ยังช้ำสนั่น

ข้าพเจ้ายินดีที่วิทยานิพนธ์ของทิววรรณได้รับการพิมพ์เป็นหนังสือ ทิววรรณมีความวิริยะอุตสาหะมาก ค้นคว้าข้อมูลอย่างละเอียด มีความสามารถในการวิเคราะห์ และการเสนอเรื่องที่เป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องเชื่อมโยงกันได้ดี มีการเปรียบเทียบปัจจัยด้านต่างๆ สถานการณ์ เหตุการณ์ในช่วงเวลาต่างๆ ได้เป็นอย่างดี และเขียนได้น่าอ่าน ในโอกาสการครบรอบ ๑๐๐ ปี รัฐบุรุษอาวุโส ผู้มีความรักชาติ รักแผ่นดินอย่างแรงกล้า และได้ทำคุณประโยชน์แก่ชาติบ้านเมืองอย่างเป็นเอกนพประการ ทั้งๆ ที่มีเวลาในการทำงานน้อยมากนี้ จึงเป็นที่น่ายินดีว่า อนุชนรุ่นหลังจะได้ทราบถึงความคิดของท่านผู้นี้ ซึ่งในระยะเวลา ๑๐๐ ปี ที่ผ่านมา จะมีผู้มีบทบาททางการเมืองที่เสมอเหมือนท่านได้ยากทีเดียว

ศาสตราจารย์ ดร. ชัยอนันต์ สมุทวณิช

ผู้บังคับการวิจัยวิทยาลัย

คำนำผู้เขียน

ผู้เขียนขอขอบคุณ “คณะกรรมการดำเนินงานฉลอง ๑๐๐ ปี ชาตกาล นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส ภาคเอกชน” และ “โครงการจัดทำสื่อเผยแพร่เกียรติคุณ นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส สำหรับเด็กและเยาวชน” ที่ได้จัดพิมพ์วิทยานิพนธ์เรื่อง *ความคิดทางการเมืองของปรีดี พนมยงค์ : ระยะเริ่มแรก (พ.ศ. ๒๔๔๓-๒๔๗๗)* เป็นหนึ่งใน “หนังสือชุด ครบรอบ ๑๐๐ ปี ชาตกาล นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส”

บางส่วนของวิทยานิพนธ์นี้ ได้พิมพ์เป็นหนังสือครั้งแรก เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๑ ภายใต้ชื่อ *ปฐมพรรณนทางการเมืองของปรีดี พนมยงค์* ในการพิมพ์ครั้งที่สองนี้จึงใช้ชื่อ *ปฐมพรรณนทางการเมืองของปรีดี พนมยงค์* เช่นเดิม แต่ได้จัดพิมพ์ขึ้นใหม่อย่างสมบูรณ์ ครอบคลุมเนื้อหาทั้งหมด ตามต้นฉบับวิทยานิพนธ์

ผู้เขียนขอขอบคุณ ศาสตราจารย์ ดร. ชัยอนันต์ สมุทวณิช สำหรับ “คำนำ” คำแนะนำ ความช่วยเหลือ และความปรารถนาดีของอาจารย์ที่มีต่อผู้เขียนตลอดมา

ขอขอบคุณ คุณสันติสุข โสภณสิริ บรรณธิการ ผู้เป็นที่ปรึกษาและสนับสนุนการจัดพิมพ์ และคุณสุดใจ พรหมเกิด กองบรรณาธิการ ผู้ประสานงาน ดำเนินการจัดพิมพ์ และตรวจแก้ไขความถูกต้องของต้นฉบับและการพิมพ์

ผู้เขียนหวังเป็นอย่างยิ่งว่า หนังสือเรื่อง *ปฐมพรรณนทางการเมืองของปรีดี พนมยงค์* นี้ จะเป็นประโยชน์สำหรับผู้อ่านในการเข้าใจบทบาทและความคิดทางการเมืองของปรีดี พนมยงค์ ในระยะแรก ซึ่งเป็นช่วงก่อนและหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ และเป็นช่วงที่มีความสำคัญต่อประวัติศาสตร์การเมืองยุคใหม่เป็นอย่างมาก

ท้ายสุดนี้ ผู้เขียนขอขอบคุณ คุณสมศักดิ์ เจียมธีรสกุล ผู้สนับสนุนและอยู่เบื้องหลังความสำเร็จของผู้เขียนตลอดมา

ทิพวรรณ เจียมธีรสกุล

หัวข้อวิทยานิพนธ์	ความคิดทางการเมืองของปรีดี พนมยงค์ : ระยะเริ่มแรก (พ.ศ. ๒๔๔๓-๒๔๗๗)
ชื่อนิสิต	นางสาวทิววรรณ บุญทวี
อาจารย์ที่ปรึกษา	ศาสตราจารย์ ดร. ชัยอนันต์ สมุทวณิช
ภาควิชา	การปกครอง
ปีการศึกษา	๒๕๒๘

บทคัดย่อ

ปรีดี พนมยงค์ เป็นบุคคลที่สำคัญในประวัติศาสตร์การเมืองไทยยุคใหม่ นับตั้งแต่การมีบทบาทสำคัญในการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ และในรัฐบาลชุดต่อๆ มาที่ต้งขึ้นหลังจากนั้น จนถึงปี ๒๔๙๐ เมื่อถูกบังคับให้ต้องลี้ภัยทางการเมืองหลังการรัฐประหารของคณะทหาร แม้จะอยู่ในฐานะ “ผู้ลี้ภัยทางการเมือง” ครั้งแรกในจีน และภายหลังได้พำนักอยู่ที่ประเทศฝรั่งเศส ปรีดีก็ยังคงเป็นจุดสนใจสำหรับการเมืองภายในประเทศอยู่ต่อไป กระทั่งการอสังกรรมของเขาในเดือนพฤษภาคม ๒๕๒๖ ก็ไม่สามารถจะลบล้างชื่อเสียงและอิทธิพลทางความคิดของเขาคือมีต่อคนรุ่นหลังลงไปได้

วิทยานิพนธ์นี้ มุ่งศึกษาความคิดทางการเมืองของปรีดี พนมยงค์ ในระยะเริ่มแรก คือ ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๔๓ จนถึง พ.ศ. ๒๔๗๗ โดยเริ่มจากชีวประวัติและการศึกษาของปรีดีในช่วงต้น (พ.ศ. ๒๔๔๓-๒๔๖๓) ; การศึกษาและความคิดทางการเมืองของปรีดีสมัยที่อยู่ฝรั่งเศส (พ.ศ. ๒๔๖๓-๒๔๗๐) ; บทบาทและความคิดทางการเมืองของปรีดีในช่วง ๒๔๗๐ ถึง ๒๔๗๕ ; ความเห็นของปรีดีต่อการดำเนินการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ และทัศนะที่มีต่อระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ตามที่ปรากฏอยู่ใน “ประกาศคณะราษฎร” วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ยังได้ศึกษาถึงความคิดและการดำเนินงานจัดรูปการปกครองในระบอบใหม่ของปรีดี ในระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๗๕

ถึง ๒๔๗๗ ตลอดจนปัญหาความขัดแย้งระหว่างปรีดีและคณะราษฎรกับรัชกาลที่ ๗ อันนำไปสู่กรณีสละราชสมบัติ สุดท้าย วิทยานิพนธ์ได้ศึกษาและวิเคราะห์ถึงความ เป็นมา เนื้อหา และแนวคิดที่อยู่เบื้องหลัง “เค้าโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ” ของปรีดี และปัญหาทางการเมืองที่ตามมาจากการเสนอเค้าโครงการเศรษฐกิจฉบับนี้

ผลการศึกษาพบว่า ความคิดทางการเมืองของปรีดี พนมยงค์ ในระยะเริ่มแรกมี ลักษณะคัดค้านการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ โดยเห็นว่า ระบอบดังกล่าวมี ข้อจำกัด ควรเปลี่ยนแปลงให้เป็นแบบประชาธิปไตย เพื่อให้ประเทศไทยมีความเจริญ ทัดเทียมกับอารยประเทศอื่นๆ การดำเนินงานเปลี่ยนแปลงการปกครองและการจัดรูปแบบการปกครองในระบอบใหม่ของปรีดีได้นำไปสู่ข้อขัดแย้งกับฝ่ายอนุรักษนิยม ซึ่ง ปรีดีได้พยายามใช้วิธีประนีประนอม ภายใต้เงื่อนไขที่เห็นว่าไม่เป็นอันตรายต่อการปกครองในระบอบใหม่ ขณะเดียวกันก็ยืนยันความถูกต้องในการดำเนินงานตามหลักการ ประชาธิปไตยของคณะราษฎร แม้ว่าการกระทำดังกล่าวจะนำไปสู่ความขัดแย้งกับ รัชกาลที่ ๗ และการสละราชสมบัติในเวลาต่อมาก็ตาม

ในด้านแนวความคิดเกี่ยวกับการจัดการทางเศรษฐกิจของปรีดีในระยะเริ่มแรกนี้ การศึกษา “เค้าโครงการเศรษฐกิจ” แสดงให้เห็นว่า ปรีดีได้รับอิทธิพลและพยายามผสมผสานแนวความคิดหลายอย่างเข้าด้วยกัน คือ แนวความคิดสังคมนิยมแบบต่างๆ (แบบ สมาคม แบบลัทธิกรรมสิทธิ์ร่วม และแบบสหกรณ์) แนวความคิดลัทธิโซลิดารีสม ปรัชญาศาสนาพุทธ หลักมนุษยธรรมนิยม และอุดมการณ์ชาตินิยม

Thesis Title	The Political Thought of Pridi Banomyong : The Early Years (1900-1934)
Name	Miss Tipawan Boontavee
Thesis Advisor	Professor Chai-anan Samudavanija, Ph.D.
Department	Government
Academic Year	1985

ABSTRACT

Pridi Banomyong has been, for more than 50 years, a major figure of modern Thai politics. He played important roles in the '1932 Revolution' and in subsequent governments until 1947 when he was forced into exile by the military take-over. Living as a 'political refugee' in China. He then lived by his wife and daughters in the suburb of Paris. Pridi continued to be a focal point of attention for Thailand's internal politics. His fame and intellectual influences among later generations survive even his death in May 1983

This thesis is a study of Pridi Banomyong's political thought in the early years of his life from 1900 to 1934. It examines Pridi's life and education in his early youth (1900-1920); his political ideas and the education he received in France (1920-1927); his works and thought during 1927 and 1932; his view on the coup d' état of 24 June 1932 and his attitude toward the absolute monarchy as show in the "Declaration of the People's Party".

The thesis also studies Pridi's thought and roles as an architect of

the newly founded political system and the conflicts between Pridi, his colleagues of the People's Party and King Prajadhipok which led to the latter's subsequent abdication in 1935. Finally, Pridi's famous "Outline of National Economic Plan"--its origin, content, underlying ideas and political repercussion -- has been analysed, at length.

The study shows that Pridi Banomyong's political thought during these early years was marked by his opposition to the absolute monarchy. Pridi believed that such political system was so deficient that it should be changed to democracy in order to make Siam more into the line of other civilized nations. Pridi's attempt to put his ideas of democratic government into practice had brought him into conflicts with the conservatives. He tried to reach compromises with them without jeopardizing the interest of the new regime and at the same insisted on the correctness of the democratic principle as pursued by his People's Party. However, this policy had in the end led to the disagreements with King Prajadhipok and the latter's decision to abdicate the throne.

As regards Pridi's idea of economic management, the examination of his "Outline of National Economic Plan" shows that he had been influenced by many sorts of ideas and had tried to blend them together into his "Plan". These ideas were Socialism of different types (Associationism, Collectivism and Co-operatism), Solidarism, Buddhist philosophy, Humanitarianism and Nationalism.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์นี้สำเร็จได้ด้วยความช่วยเหลือของบุคคลต่างๆ ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณ ศาสตราจารย์ ดร. ชัยอนันต์ สมุทวณิช ที่กรุณาสละเวลาอันมีค่ารับเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ทั้งได้ให้ความช่วยเหลือ แนะนำ และให้ความคิดที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการทำวิทยานิพนธ์นี้ ตลอดจนได้ให้กำลังใจและตรวจแก้ไขวิทยานิพนธ์ด้วยความปรารถนาดีและจริงใจต่อผู้เขียนมาโดยตลอด ซึ่งผู้เขียนรู้สึกซาบซึ้งในความกรุณาและขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างยิ่ง

ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร. วิทยา สุจริตชนารักษ์ และรองศาสตราจารย์ ดร. ฉัตรทิพย์ นาถสุภา ที่ได้กรุณาสละเวลาอันมีค่าเป็นกรรมการสอบวิทยานิพนธ์นี้พร้อมทั้งได้กรุณาเสนอความเห็นและข้อแนะนำที่เป็นประโยชน์หลายประการเพื่อให้วิทยานิพนธ์นี้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณคุณพ่อ คุณแม่ ซึ่งเป็นผู้มีพระคุณ ที่ได้ส่งเสริมให้การศึกษาแก่ผู้เขียน ทั้งได้ให้ความห่วงใยและคอยดูแลช่วยเหลือผู้เขียนด้วยดีตลอดมา และขอขอบคุณคุณกอบกุล บุญทวี น้องสาว ที่คอยช่วยเหลือเป็นธุระในเรื่องต่างๆ ตลอดจนช่วยเหลือในการจัดส่งหนังสือและเอกสารต่างๆ ให้ผู้เขียนในระหว่างที่อยู่ต่างประเทศ

ท้ายสุดนี้ ผู้เขียนขอขอบคุณคุณสมศักดิ์ เจียมธีรสกุล ผู้เป็นกำลังใจและคอยช่วยเหลือให้คำแนะนำ เสนอความเห็น และข้อวิจารณ์ต่างๆ ซึ่งเป็นประโยชน์ ต่อการทำ

วิทยานิพนธ์นี้มาก นับตั้งแต่การเสนอหัวข้อวิทยานิพนธ์ ตลอดจนการดำเนินการศึกษา โดยตลอด และยังได้กรุณาสละเวลาช่วยพิมพ์วิทยานิพนธ์ด้วยความจริงใจและเต็มใจยิ่ง ทั้งได้ช่วยแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ ของวิทยานิพนธ์นี้ เพื่อให้ถูกต้องและสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ซึ่งผู้เขียนขอขอบคุณเป็นอย่างยิ่ง

นางสาวทิพวรรณ บุญทวี เกิดเมื่อวันที่ ๑๔ กันยายน พ.ศ. ๒๕๐๒ ที่ตำบลศรีราชา อำเภอสัตร์ราชา จังหวัดชลบุรี

สำเร็จการศึกษาปริญญาตรีจากคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๔ และ เข้าศึกษาต่อระดับปริญญาโทที่คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปี พ.ศ. ๒๕๒๔

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	(๕)
บทคัดย่อภาษาไทย	(๙)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(๑๑)
กิตติกรรมประกาศ	(๑๓)
บทที่	
๑. บทนำ	
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๕
ขอบเขตของการวิจัย	๖
สมมุติฐานการวิจัย	๗
วิธีการวิจัย	๗
ประโยชน์ที่จะได้จากการวิจัย	๙
๒. ความคิดทางการเมืองในช่วงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองปี ๒๔๗๕	
ประวัติและการศึกษาเบื้องต้น (พ.ศ. ๒๔๔๓-๒๔๖๓)	๑๑
การศึกษาและความคิดทางการเมืองในช่วงอยู่ฝรั่งเศส (พ.ศ. ๒๔๖๓-๒๔๗๐)	๒๒

สถานการณ์ทั่วไปของการเมืองไทยในช่วงปี ๒๕๗๐-๒๕๗๕	๓๘
บทบาทและความคิดทางการเมืองของปรีดีในช่วง ๒๕๗๐-๒๕๗๕	๕๐

๓. ความคิดทางการเมืองในช่วงปี ๒๕๗๕ - กรณีสละราชสมบัติปี ๒๕๗๗

ความคิดของปรีดีที่มีต่อการดำเนินงานเพื่อการเปลี่ยนแปลง การปกครอง ๒๕๗๕	๑๑๗
ทัศนะต่อระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ใน “ประกาศคณะราษฎร” การวางรูปแบบการปกครองในระบอบใหม่ตามความคิดของปรีดี (พ.ศ. ๒๕๗๕-๒๕๗๗)	๑๓๑ ๑๔๔
๑. พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม ชั่วคราว พุทธศักราช ๒๕๗๕	๑๔๙
๒. รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม	๑๗๓
๓. พระราชบัญญัติว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิก สภาผู้แทนราษฎร	๒๑๑
ก. พระราชบัญญัติว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิก สภาผู้แทนราษฎร ในระหว่างเวลาที่ใช้บังคับ เฉพาะกาลในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช ๒๕๗๕	๒๑๑
ข. พระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. ๒๕๗๕ แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช ๒๕๗๖	๒๑๙
ค. พระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. ๒๕๗๕ แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช ๒๕๗๖ ฉบับที่ ๒	๒๓๒
๔. พระราชบัญญัติระเบียบราชการบริหารแห่ง ราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช ๒๕๗๖	๒๓๔
๕. พระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม	

พุทธศักราช ๒๔๗๖	๒๔๑
๖. พระราชบัญญัติจัดระเบียบเทศบาล พุทธศักราช ๒๔๗๖	๒๔๘
๗. การก่อตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง	๒๖๕
๘. ศาลปกครองและคณะกรรมการกฤษฎีกา	๒๗๑
การวางรูปแบบการปกครองในระบอบใหม่ และข้อขัดแย้ง ระหว่างปรีดีและคณะราษฎร กับรัชกาลที่ ๗ อันนำไปสู่ กรณีสละราชสมบัติ	๒๗๖

๔. แนวความคิดในด้านการจัดการทางเศรษฐกิจใน

“เค้าโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ”

ความเป็นมาของ “เค้าโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ”	๓๑๖
ข้อเสนอใน “เค้าโครงการเศรษฐกิจ”	๓๒๓
แนวความคิดอันเป็นที่มาของ “เค้าโครงการเศรษฐกิจ” และบทวิเคราะห์	๓๒๙
แนวความคิดของปรีดีเมื่อพิจารณาตามเค้าโครงการเศรษฐกิจ	๓๓๘
๑. แนวความคิดสังคมนิยม (Socialism)	๓๔๐
ก. สังคมนิยมแบบสมาคม (Associationism)	๓๔๐
ข. สังคมนิยมแบบกรรมสิทธิ์ร่วม (Collectivism)	๓๕๗
ค. สังคมนิยมแบบสหกรณ์ (Co-operatism)	๓๖๒
๒. ลัทธิโซลิดาริสต์ (Solidarism)	๓๖๖
๓. ปรัชญาศาสนาพุทธและมนุษยธรรมนิยม (Humanitarianism)	๓๗๙
๔. อุดมการณ์ชาตินิยม (Nationalism)	๓๘๕
เค้าโครงการเศรษฐกิจ กับ “คอมมิวนิสต์”	๔๐๑
ปัญหาการเมืองอันเนื่องมาจากการเสนอ “เค้าโครงการเศรษฐกิจ”	๔๐๙

๕. บทสรุป

บรรณานุกรม

๔๒๙

๖. ภาคผนวก

ภาคผนวก ก. ชีวประวัติย่อของนายปรีดี พนมยงค์

๔๔๖

ภาคผนวก ข. บรรณานุกรมงานของปรีดี พนมยงค์

เรียงตามลำดับก่อนหลังของการเสนอครั้งแรก

๔๕๐

*****

ภาคผนวกท้ายเล่ม

ผู้ศตวรรษปรีดี พนมยงค์

“หนังสือชุดครบรอบ ๑๐๐ ปี ชาตกาล นายปรีดี พนมยงค์

รัฐบุรุษอาวุโส”

๔๗๕

ภาคผนวกพิเศษ

๔๘๕

ถ่ายภาพร่วมกับนักเรียนไทยในฝรั่งเศส แถวหนึ่งจากซ้าย : ปรีดี พนมยงค์
หลวงวิจิตรวาทการ ชม จารุรัตน์
แถวยืนจากซ้าย : ควง อภัยวงศ์ แถบ อภัยวงศ์ ควง รักตะประจิต

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ปรีดี พนมยงค์ เป็นบุคคลที่สำคัญที่สุดคนหนึ่งในประวัติศาสตร์การเมืองไทยยุคใหม่ เป็นผู้มีส่วนสำคัญในการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาสู่ระบอบประชาธิปไตย และเป็นผู้นำทางการเมืองที่มีบทบาทมากที่สุดคนหนึ่งในระยะเวลาต่อมา บทบาทของปรีดีในฐานะหัวหน้าผู้ก่อการเปลี่ยนแปลง ๒๔๗๕ สายพลเรือนและเป็นมันสมองของคณะราษฎร จะเป็นบทบาทที่เด่นเป็นพิเศษ ปรีดีได้เป็นผู้วางแผนและดำเนินงานที่สำคัญหลายอย่าง เช่น เป็นผู้ร่างหลัก ๖ ประการ ซึ่งถือเป็นนโยบายหลักของคณะราษฎร และเป็นนโยบายของรัฐบาลทุกชุดตั้งแต่นั้นปี ๒๔๗๕ จนถึง ๒๔๘๕ เป็นผู้ร่างธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว ๒๗ มิถุนายน ๒๔๗๕ เป็นผู้ร่วมร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม ๑๐ ธันวาคม ๒๔๗๕ และเป็นผู้ร่างเค้าโครงการเศรษฐกิจอันเปรียบเสมือนเป็นแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับแรกของไทย ที่มีการวิพากษ์วิจารณ์กันอย่างกว้างขวาง ทั้งเป็นผู้ร่างพระราชบัญญัติที่สำคัญหลายฉบับ นอกจากบทบาทในฐานะที่เป็นผู้วางแผนของคณะราษฎรแล้ว ปรีดียังมีบทบาทในฐานะที่เป็นผู้วางรากฐานในการปฏิบัติด้วย ปรีดีได้ดำรงตำแหน่งและมีบทบาทสำคัญในกระทรวงมหาดไทย กระทรวงการต่างประเทศ และกระทรวงการคลัง และยังได้ดำรงตำแหน่งเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ทั้งยังเป็นผู้ก่อตั้งขบวนการต่อต้านญี่ปุ่นหรือที่เรียกว่า ขบวนการเสรีไทย ที่มีบทบาทสำคัญและนำไปสู่การเข้ามาใช้อำนาจทางการเมืองของผู้นำฝ่ายพลเรือนหลังสงคราม นอกจากนี้ ปรีดียังได้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี และได้รับการยกย่องให้เป็นรัฐบุรุษอาวุโส ซึ่งเป็นคนแรกและ

คนเดียวของประเทศไทย ถึงแม้ว่าบทบาทของปรีดีจะถูกจำกัดลงด้วยเหตุการณ์อันสำคัญในประวัติศาสตร์ คือ การสวรรคตของรัชกาลที่ ๘ และการรัฐประหารปี ๒๔๙๐ ที่ทำให้ปรีดีต้องเดินทางออกนอกประเทศ อันเปรียบเสมือนเป็นการสิ้นสุดอำนาจทางการเมืองของปรีดีในประเทศไทยนั้น แต่จะเห็นได้ว่า ในช่วงระยะเวลา ๑๕ ปี นับตั้งแต่ปี ๒๔๗๕-๒๔๙๐ ปรีดีเป็นผู้ที่มีบทบาททางการเมืองมากที่สุดและสำคัญที่สุดคนหนึ่งในประวัติศาสตร์ช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อนี้ และถึงแม้ว่าปรีดีจะต้องเดินทางออกนอกประเทศ และหมดอำนาจทางการเมือง รวมทั้งต้องพ่ายแพ้จากความพยายามในการกลับเข้ามามีอำนาจเมื่อวันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๒ ที่เรียกกันทั่วไปว่า กบฏวังหลวง และต้องลี้ภัยอยู่ในสาธารณรัฐประชาชนจีนต่อมาเป็นเวลานานถึง ๒๑ ปี นั้น (พ.ศ. ๒๔๙๒-๒๕๑๓) แต่บทบาททางการเมืองของปรีดีก็มิได้หมดสิ้นลง ปรีดียังคงมีความสัมพันธ์กับผู้นำทางการเมืองที่สำคัญ และยังคงมีสานุศิษย์มากมาย

หลังจากที่ปรีดีเดินทางจากปักกิ่งไปอยู่ฝรั่งเศส (พ.ศ. ๒๕๑๓) บทบาทของปรีดีก็ยังคงเป็นที่ยอมรับจากคนจำนวนมากในฐานะนักต่อสู้เพื่อประชาธิปไตย ผู้นำคณะราษฎร รัฐบุรุษอาวุโส ฯลฯ^๑ ความคิดทางการเมืองของปรีดีก็ยังคงเป็นที่สนใจของคนทั่วไปในช่วงเวลาดังกล่าว ปรีดียังคงได้รับเชิญไปปาฐกถาและกล่าวสุนทรพจน์ในงานชุมนุมต่างๆ อยู่เสมอ บทความ สุนทรพจน์ ปาฐกถา และงานเขียนอื่นๆ ของปรีดี ได้รับการตีพิมพ์อย่างกว้างขวาง และงานส่วนใหญ่เหล่านี้ได้รับการตีพิมพ์มากกว่า ๑ ครั้ง^๒ จนถึงวันที่ ๒ พฤษภาคม ๒๕๒๖ ปรีดีได้ถึงแก่อสัญกรรมที่บ้านพัก ชานกรุงปารีส ปรีดีจึงไม่อาจแสดงบทบาททางการเมืองต่อไปได้ แต่งานเขียนของปรีดีก็ยังคงมีบทบาทและได้รับความสนใจจากบุคคลทั่วไป ทั้งยังได้รับความสนใจมากขึ้นด้วย ในช่วงหลังการอัญกรรมของปรีดีในปี ๒๕๒๖ นี้เอง ที่มีการพิมพ์เผยแพร่งานเขียนของปรีดีมากขึ้น

๑. ชีวิตประวัติย่อของนายปรีดี พนมยงค์ ดูในภาคผนวก ก.

๒. รายชื่องานเขียนของปรีดี พนมยงค์ ดูในภาคผนวก ข.

และได้มีงานเขียนที่เขียนเกี่ยวกับปริทัศน์เพิ่มมากขึ้นเช่นกัน^๑

ผู้เขียนได้เริ่มคิดจะทำวิทยานิพนธ์เรื่องความคิดทางการเมืองของปริทัศน์ พนมยงค์ ก่อนหน้าที่ปริทัศน์จะถึงแก่อสัญกรรมในปี ๒๕๒๖ ซึ่งในเวลานั้น งานเขียนเกี่ยวกับปริทัศน์ ยังมีไม่มากและไม่แพร่หลายเท่าภายหลังการอสัญกรรมของปริทัศน์ อย่างไรก็ตาม ผู้เขียน ก็มีความเห็นว่า การศึกษาความคิดทางการเมืองของปริทัศน์อย่างละเอียดจริงจังยังมีความสำคัญอยู่ ทั้งนี้เพราะปริทัศน์เป็นบุคคลที่สำคัญที่สุดคนหนึ่งในประวัติศาสตร์การเมืองไทย ยุคใหม่ การศึกษาบทบาทและความคิดทางการเมืองของปริทัศน์จึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจและมีความสำคัญยิ่ง และที่ผ่านมา แม้ว่าจะมีงานเขียนเกี่ยวกับปริทัศน์อยู่มากก็ตาม แต่งานเขียนเหล่านี้มักอยู่ในลักษณะที่ “ไม่ติดขัด” ไปในด้านใดด้านหนึ่งมากเกินไป ทำให้ขาดลักษณะวิพากษ์วิจารณ์อย่างเป็นจริงทั้งสองด้าน ดังนั้น งานเขียนเกี่ยวกับปริทัศน์ในเชิงวิชาการยังคงเป็นสิ่งจำเป็นอยู่ ผู้เขียนจึงมีได้เปลี่ยนความตั้งใจที่จะทำวิทยานิพนธ์ในหัวข้อนี้ เพียงแต่ให้ความสนใจกับบทบาทและความคิดของปริทัศน์ในระยะเริ่มต้น (พ.ศ. ๒๔๔๓-๒๔๗๗) มากกว่าในระยะหลัง (ตั้งแต่ช่วงลี้ภัยอยู่ต่างประเทศ โดยเฉพาะช่วงปี ๒๕๑๓-๒๕๒๖) ซึ่งมีผู้กล่าวถึงงานเขียนของปริทัศน์ในช่วงเวลาดังกล่าวพอสมควร^๒ นอกจากนี้ เหตุผลอีกประการหนึ่งก็คือ การศึกษาความคิดของปริทัศน์ตลอดทั้งช่วงชีวิตของปริทัศน์ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๔๓-๒๕๒๖ อย่างละเอียดลึกซึ้งนั้น เกินขอบเขตที่วิทยานิพนธ์นี้จะบรรลุได้ ผู้เขียนจึงจำเป็นต้องเน้นการศึกษาความคิดของปริทัศน์เฉพาะช่วง ทั้งนี้ เพราะผู้เขียนมีความเห็นว่า ความคิดทางการเมืองของปริทัศน์ มีทั้งความต่อเนื่องและความเปลี่ยนแปลงที่แยกไม่ออกจากสภาพแวดล้อมทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม

๑. บรรณานุกรมงานเขียนเกี่ยวกับปริทัศน์ พนมยงค์ ดูใน ปริทัศน์ พนมยงค์, *ประชุมกฎหมายมหาชนและเอกชนของปริทัศน์ พนมยงค์* (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๖), หน้า ๖๕๓-๖๘๓ (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสครบรอบ ๑๐๐ วันแห่งการอสัญกรรมของผู้ประศาสน์การปริทัศน์ พนมยงค์ ๙ สิงหาคม ๒๕๒๖)

๒. เฉลิมเกียรติ ฝืนวอล, “ความคิดทางการเมืองของปริทัศน์ พนมยงค์” (กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๗) (บทความประกอบการสัมมนาที่จังหวัดราชบุรีธรรมศาสตร์ : ๒๔๗๗-๒๕๒๗)

ซึ่งทำให้ความคิดทางการเมืองของปริดีมีความเหมือนและความแตกต่างในบางช่วงอายุ และบางช่วงของเหตุการณ์ทางการเมือง ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าความคิดทางการเมืองอาจแบ่งได้เป็นหลายช่วง ดังเช่น ความคิดทางการเมืองในช่วงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ ความคิดทางการเมืองในช่วงปี ๒๔๗๕-๒๔๗๗ ความคิดทางการเมืองในช่วงปี ๒๔๗๗-๒๔๙๒ ความคิดทางการเมืองในช่วงปี ๒๔๙๒-๒๕๑๓ ที่ลี้ภัยอยู่ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน และความคิดทางการเมืองในช่วงสุดท้ายของชีวิต ตั้งแต่ปี ๒๕๑๓-๒๕๒๖ ที่อาศัยอยู่ในประเทศฝรั่งเศส จนถึงแก่อสัญกรรม ซึ่งถ้าจะศึกษาความคิดทางการเมืองของปริดีอย่างละเอียดชัดเจนแล้ว จะต้องให้ความสำคัญ และจะต้องศึกษาความคิดของปริดีในแต่ละช่วงอย่างละเอียด เพื่อที่จะทำให้การกล่าวถึงความคิดของปริดีมีความชัดเจนและถูกต้องมากขึ้น

การกล่าวถึงความคิดของปริดีไม่อาจจะกล่าวโดยรวมโดยไม่จำแนกช่วงเวลา และเหตุการณ์ได้ ทั้งนี้เพราะความคิดของบุคคลย่อมมีความเปลี่ยนแปลงดังที่ได้กล่าวไปแล้ว และจุดนี้เองที่เป็นปัญหาหรือข้ออ่อนของงานเขียนที่เขียนเกี่ยวกับปริดีโดยทั่วไป เพราะงานเขียนที่เขียนเกี่ยวกับปริดีส่วนมากนั้น มักจะกล่าวถึงความคิดของปริดีโดยไม่จำแนกช่วงเวลา ทำให้การตีความความคิดของปริดีไม่สอดคล้องกับความเป็นจริง ซึ่งจะเห็นได้ว่า มีผู้กล่าวถึงความคิดทางการเมืองของปริดีว่ามีลักษณะต่างๆ เช่น เป็นคอมมิวนิสต์บ้าง สังคมนิยมบ้าง ประชาธิปไตยบ้าง ผู้จงรักภักดีต่อสถาบันกษัตริย์บ้าง ผู้ต่อต้านระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์บ้าง หรือเป็นนักสังคมนิยมวิทยาศาสตร์ประชาธิปไตยบ้าง เหล่านี้เป็นต้น ซึ่งความคิดต่างๆ เหล่านี้ไม่อาจที่จะมีอยู่ในบุคคลคนเดียวในช่วงเวลาเดียวกันได้ ดังนั้น การศึกษาความคิดทางการเมืองของปริดีโดยการระบุช่วงเวลาการศึกษาที่ชัดเจนจึงเป็นสิ่งสำคัญ

ผู้เขียนได้เลือกที่จะศึกษาความคิดทางการเมืองของปริดีในระยะเริ่มแรก (๒๔๔๓-๒๔๗๗) นี้ เพราะเห็นว่า การที่จะเข้าใจความคิดทางการเมืองของปริดีได้โดยตลอดนั้น จะต้องเข้าใจความคิดเบื้องต้นหรือเริ่มแรกของปริดีด้วยว่า มีความคิดและความเป็นมาอย่างไร ซึ่งจะเป็นพื้นฐานสำคัญสำหรับการทำความเข้าใจความคิดทางการเมือง

เมืองของปรีดีในช่วงต่อไปได้ และที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ ผู้เขียนมีความเห็นว่าการคิดทางการเมืองของปรีดีในระยะเริ่มแรกนี้มีความสำคัญมาก โดยเฉพาะความคิดของปรีดีในช่วงปี ๒๔๗๕-๒๔๗๗ ซึ่งเป็นช่วงภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ ใหม่ ๆ ปรีดีได้เป็นผู้นำทางความคิดที่มีบทบาทสำคัญมากในการจัดวางรูปแบบการปกครองในระบอบใหม่ และการดำเนินงานต่างๆ ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองนี้ เป็นผลงานของปรีดีเป็นส่วนมาก ซึ่งความคิดและการดำเนินงานของปรีดีในช่วงเวลาดังกล่าวยังได้สะท้อนความคิดทางการเมืองของปรีดีที่ค่อนข้างชัดเจน ทั้งนี้เพราะผลงานของปรีดีในช่วงเวลาดังกล่าว เป็นผลมาจากความคิดและความพยายามของปรีดีในการผลักดันการดำเนินงานต่างๆ ของปรีดีเป็นส่วนมาก ในขณะที่ผลงานของปรีดีในเวลาต่อมา โดยทั่วไปมีลักษณะเป็นผลงานของคณะราษฎรโดยรวมมากกว่าที่จะเป็นผลงานของปรีดีโดยเฉพาะอย่างเด่นชัด และเหตุผลอีกประการหนึ่งที่สำคัญก็คือ ยังไม่มีงานเขียนเชิงวิชาการที่กล่าวถึงความคิดทางการเมืองของปรีดีในช่วงเวลาดังกล่าว ที่ละเอียดและชัดเจน ดังนั้นผู้เขียนจึงให้ความสำคัญกับการศึกษาความคิดทางการเมืองของปรีดีในระยะเริ่มแรก ซึ่งเป็นระยะก่อนและหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง รวมทั้งเป็นระยะหัวเลี้ยวหัวต่อของการเปลี่ยนแปลงด้วย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

วิทยานิพนธ์นี้ มุ่งที่จะศึกษาความคิดทางการเมืองของปรีดี พนมยงค์ อย่างวิเคราะห์ วิพากษ์วิจารณ์ และเป็นระบบ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อจะศึกษาแนวความคิดทางการเมืองของปรีดีให้ชัดเจนและสอดคล้องกับความเป็นจริงมากที่สุด และเพื่อศึกษาผลกระทบและอิทธิพลของแนวความคิดที่มีต่อการเมืองไทย เพื่อประโยชน์ในการศึกษาและทำความเข้าใจประวัติศาสตร์การเมืองไทยยุคใหม่

ขอบเขตของการวิจัย

วิทยานิพนธ์นี้ กำหนดการศึกษาค้นคว้าความคิดทางการเมืองของปรีดี พนมยงค์ เฉพาะในระยะเริ่มแรก (พ.ศ. ๒๔๔๓-๒๔๗๗) ทั้งนี้เพื่อที่จะสามารถศึกษาค้นคว้าความคิดของ ปรีดีได้อย่างละเอียด ชัดเจน และเป็นรูปธรรม จึงได้จำกัดช่วงเวลาการศึกษาไว้ ในการ คึกษาความคิดทางการเมืองของปรีดีในช่วงเวลาดังกล่าวนี้ จะทำการศึกษาดั้งแต่ประวัติ ส่วนตัว, ประวัติการศึกษา, แนวความคิดทางการเมืองที่มีอิทธิพลต่อปรีดี และความ เปลี่ยนแปลงของแนวความคิดในช่วงต่างๆ ตลอดจนบทบาทของปรีดีในเหตุการณ์ทาง การเมืองที่สำคัญต่างๆ และโดยเฉพาะผลงานของปรีดีที่ได้ปรากฏในด้านต่างๆ ด้วย

ในการศึกษานี้ ได้แบ่งเนื้อหาที่จะทำการศึกษาเป็น ๕ บทใหญ่ๆ คือ

บทที่ ๑ บทนำ ซึ่งกล่าวถึงความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา, วัตถุประสงค์ ของการวิจัย, ขอบเขตของการวิจัย และประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

บทที่ ๒ ความคิดทางการเมืองในช่วงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองปี ๒๔๗๕ ในบทนี้จะกล่าวถึงประวัติและการศึกษาของปรีดี พนมยงค์ ในเบื้องต้น (พ.ศ. ๒๔๔๓- ๒๔๖๓) การศึกษาและความคิดทางการเมืองในช่วงอยู่ฝรั่งเศส (พ.ศ. ๒๔๖๓-๒๔๗๐) สภาพการณ์ทั่วไปของการเมืองไทยในช่วงปี ๒๔๗๐-๒๔๗๕ และบทบาทและความคิด ทางการเมืองของปรีดีในช่วงปี ๒๔๗๐-๒๔๗๕

บทที่ ๓ ความคิดทางการเมืองในช่วงปี ๒๔๗๕ กรณีสละราชสมบัติปี ๒๔๗๗ ในบทนี้ จะกล่าวถึงความคิดของปรีดีที่มีต่อการดำเนินงานเพื่อการเปลี่ยนแปลงการปก ครอง ๒๔๗๕ ทศนะของปรีดีที่มีต่อระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ใน "ประกาศคณะ ราษฎร" และการวางรูปแบบการปกครองในระบอบใหม่ตามความคิดของปรีดี ในช่วงปี ๒๔๗๕-๒๔๗๗ ซึ่งจะศึกษาถึงผลงานและความคิดของปรีดีที่ปรากฏในเรื่องต่างๆ เช่น พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช ๒๔๗๕ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พระราชบัญญัติว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภา ผู้แทนราษฎร พระราชบัญญัติระเบียบราชการบริหารแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศั กราช ๒๔๗๖ พระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม พุทธศักราช ๒๔๗๖

พระราชบัญญัติจัดระเบียบเทศบาล พุทธศักราช ๒๔๗๖ การก่อตั้งมหาวิทยาลัยวิชา
 ธรรมศาสตร์และการเมือง และศาลปกครองกับคณะกรรมการกฤษฎีกา รวมทั้งศึกษาถึง
 ปัญหาข้อขัดแย้งระหว่างปรีดีและคณะราษฎรกับรัชกาลที่ ๗ อันนำไปสู่การสละราช
 สมบัติของรัชกาลที่ ๗ ด้วย

บทที่ ๔ แนวความคิดในด้านการจัดการทางเศรษฐกิจใน “เค้าโครงการเศรษฐกิจ
 แห่งชาติ” บทนี้จะกล่าวถึงความเป็นมาของเค้าโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ ข้อเสนอใน
 เค้าโครงการเศรษฐกิจ และแนวความคิดอันเป็นที่มาของเค้าโครงการเศรษฐกิจ และบท
 วิเคราะห์ รวมทั้งปัญหาทางการเมืองอันเนื่องมาจากการเสนอเค้าโครงการเศรษฐกิจ

บทที่ ๕ บทสรุป เป็นบทสรุปท้ายสำหรับการสรุปเนื้อหาของวิทยานิพนธ์นี้ เพื่อ
 ให้เกิดความเข้าใจความคิดทางการเมืองของปรีดีระยะเริ่มต้น ในช่วงปี ๒๔๔๓-๒๔๗๗
 ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

สมมติฐานการวิจัย

๑. ในการศึกษาความคิดทางการเมืองของปรีดี พนมยงค์ นี้ ผู้วิจัยจะไม่ศึกษา
 โดยมีสมมติฐานก่อนว่า ปรีดีมีแนวความคิดทางการเมืองอย่างไร ไม่ว่าจะเป็นสังคมนิยม
 คอมมิวนิสต์ ประชาธิปไตย หรือสังคมนิยมประชาธิปไตย ฯลฯ แต่จะศึกษา
 บทบาทและความคิดทางการเมืองของปรีดีในลักษณะที่กล่าวมาทั้งหมดก่อน จึงจะนำไป
 สู่ข้อสรุป

๒. ผู้วิจัยมีสมมติฐานว่า ความคิดทางการเมืองของบุคคลมีความต่อเนื่องและ
 ความเปลี่ยนแปลงที่แยกไม่ออกจากอิทธิพลของสภาพแวดล้อมทางการเมือง เศรษฐกิจ
 และสังคม ซึ่งในกรณีของปรีดีก็เช่นกัน

วิธีการวิจัย

ในการวิจัยความคิดทางการเมืองของปรีดี พนมยงค์ นี้ จะเป็นการวิจัยโดยอาศัย
 การวิเคราะห์ด้วยข้อมูลด้านเอกสารเป็นหลัก (Documentary Research) โดยอาศัย

แหล่งข้อมูลที่สำคัญ ๓ ส่วนคือ

๑. เอกสารชั้นต้น (Primary Sources) อันได้แก่ งานเขียนของปรีดีเองโดยตรง ปาฐกถา สุนทรพจน์ พระราชบัญญัติต่างๆ จากราชการกิจจานุเบกษา ประกาศ แถลงการณ์ บันทึกราชการ พระราชบัณฑิต และรายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ตั้งแต่ปี ๒๔๗๕ เป็นต้นมา รวมทั้งเอกสารของทางราชการที่สำคัญอื่นๆ เป็นต้น

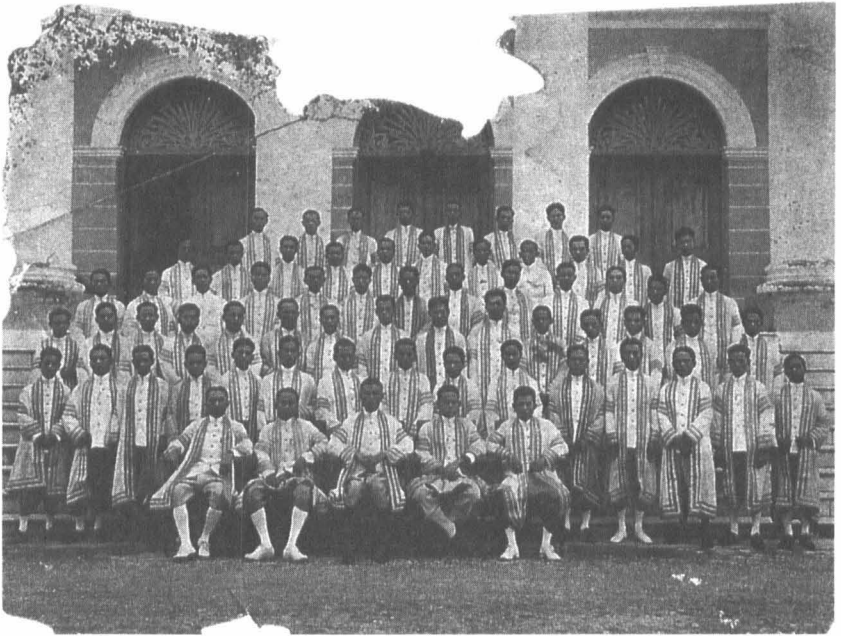
๒. เอกสารชั้นรอง (Secondary Sources) อันได้แก่ บทความและงานเขียนของผู้อื่นที่เกี่ยวข้องจากหนังสือ วารสาร วิทยานิพนธ์ และอื่นๆ ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ

๓. สัมภาษณ์บุคคลต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ในช่วงเวลาดังกล่าว เช่น ผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ หรือผู้ที่อยู่ร่วมเหตุการณ์ที่สำคัญต่างๆ อาทิ คุณสงวน ตุลารักษ์ คุณเจริญ สืบแสง เป็นต้น

ในการวิจัยนี้ นอกจากจะอาศัยหนังสือและเอกสารที่เกี่ยวข้องจำนวนมากแล้วยังจะทำการศึกษางานเขียนของปรีดีเองทั้งหมดในช่วงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ ซึ่งเป็นงานเขียนที่เกี่ยวกับกฎหมายเป็นส่วนใหญ่ และงานเขียนอื่นๆ ในช่วงเวลาต่อมา แต่งานเขียนของปรีดีในช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองระยะแรกนี้ มีไม่มากนัก โดยเฉพาะช่วงที่ปรีดีมีบทบาททางการเมืองมากๆ เกือบจะไม่มีการเขียนของปรีดีเลย ดังนั้น การศึกษาความคิดของปรีดีในช่วงนี้จะศึกษาบทบาททางการเมืองของปรีดีควบคู่ไปด้วย โดยอาศัยรายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร โดยเฉพาะรายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎรในช่วงปี ๒๔๗๕-๒๔๗๗ พระราชบัญญัติต่างๆ ที่ปรีดีเป็นผู้ร่าง หรือมีส่วนร่วมร่าง และเอกสารอื่นๆ เป็นหลัก ทั้งอาศัยการสัมภาษณ์บุคคลต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเป็นส่วนเสริมข้อมูลด้วย เพื่อจะได้เข้าใจความคิดทางการเมืองของปรีดีได้ชัดเจนยิ่งขึ้น โดยจะทำการวิเคราะห์ข้อมูลตามความเป็นจริง ให้การวิจัยนี้เป็นงานวิชาการที่จะสามารถศึกษาความคิดทางการเมืองของปรีดีได้อย่างชัดเจนและสอดคล้องกับความเป็นจริงมากที่สุด

ประโยชน์ที่จะได้จากการวิจัย

๑. ความเข้าใจต่อความคิดทางการเมืองของปรีดี พนมยงค์ ที่ชัดเจน เป็นระบบ และถูกต้องมากขึ้น
๒. ศึกษาถึงผลกระทบและอิทธิพลทางความคิดของปรีดีที่มีต่อการเมืองไทย
๓. เพื่อประโยชน์ในการศึกษาและทำความเข้าใจต่อประวัติศาสตร์การเมืองไทย ยุคใหม่

ภายหลังสำเร็จการศึกษาจากประเทศฝรั่งเศส
ปรีดี พนมยงค์ ได้เข้าทำงานเป็นผู้พิพากษาประจำกระทรวงยุติธรรม
ผู้ช่วยเลขาธิการกรมร่างกฎหมาย และอาจารย์สอนโรงเรียนกฎหมาย
ในภาพถ่ายร่วมกับผู้สอบไล่วิชากฎหมาย ก่อน พ.ศ. ๒๔๗๕

ความคิดทางการเมืองในช่วงก่อนเปลี่ยนแปลง การปกครองปี ๒๔๗๕

ประวัติและการศึกษาในเมืองต้น (พ.ศ. ๒๔๔๓-๒๔๖๓)

ปรีดี พนมยงค์ เกิดเมื่อวันที่ ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๔๓ ณ บ้านหน้าวัดพนมยงค์ ตำบลท่าวาสกรี อำเภอกรุงเก่า จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นลูกคนที่สองของนายเสียง กับนางลูกจันทร์ พนมยงค์ มีพี่น้องทั้งหมด ๘ คน เป็นชาย ๔ คน และเป็นหญิง ๔ คน^๑ บิดาประกอบอาชีพกสิกรรมทำนา นายเสียง พนมยงค์ บิดาของปรีดี เป็นชาวอำเภอกรุงเก่า เกิดที่บ้านหน้าวัดพนมยงค์ ตำบลท่าวาสกรี อำเภอกรุงเก่า เช่นเดียวกัน ส่วนบิดามารดาของนายเสียง คือปู่และย่าของปรีดีนั้น ชื่อนายเกิดและนางคุ้ม พนมยงค์ ทั้งสองเป็นผู้มีรายได้จัดอยู่ในฐานะคหบดี ซึ่งปรีดีได้เล่าว่า

เมื่อเริ่มจำความได้ก็เห็นเศษสถานของครอบครัวที่ตกทอดมาจากปู่ย่า ซึ่งแสดงว่าเป็นครอบครัวที่สมัยนั้นเรียกกันว่า “ผู้มีอันจะกิน” เปรียบเทียบได้กับการแบ่งชนชั้นที่สมัยใหม่เรียกว่า “นายทุนชั้นกลาง” แต่ปู่ย่าผมมิใช่ นายทุนสมัยใหม่ (Modern Capitalist) หากเป็นนายทุนตามวิธีการผลิตศักดินา (Feudal mode of production) จึงเข้าลักษณะเป็น “คหบดี” ตามวิธีแบ่งวรรณะสมัยศักดินา ปู่ย่าผมมีบุตรชายหญิงหลายคน ซึ่งได้รับส่วนแบ่งมรดกไปประกอบอาชีพ บางท่านรักษารัฐฐานะคหบดีไว้ได้ บางท่านก็ขาดทุนตกเป็นผู้มีทุนน้อย ส่วนบิดาผมเลือกอาชีพทำนาจึงประสบชะตากรรมอย่างชาวนา

๑. กลุ่มวิจัยประวัติศาสตร์ธรรมศาสตร์ สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, “ปรีดี พนมยงค์ ชีวิตและงาน พ.ศ. ๒๔๔๓-๒๕๒๖” ใน *ธรรมศาสตร์ ๔๙* (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๖), หน้า ๗๙

ซึ่งกระทบถึงความเป็นอยู่ของครอบครัว^๑ และปรีดีได้เล่าถึงฐานะและประวัติของครอบครัวว่า

นายเสียง บิดापรีดีนั้นไม่ชอบรับราชการ เพราะนายเสียงชอบผจญภัย ดังนั้น ภายหลังที่แต่งงานกับแม่ของปรีดี มีบุตรหัวปีแล้ว นายเสียงจึงไปทำป่าไม้ที่บริเวณพระพุทธรบาท ถิ่นที่มีไข้ป่าชุกชุม สมัยนั้นการทำป่าไม้ไม่คุ้มกับการต้องป่วยไข้ จึงได้เปลี่ยนไปทำนาที่ทำหลวง ซึ่งญาติผู้ใหญ่อันดับอาผู้หนึ่งชื่อผึ่ง (ขุนประเสริฐ) เป็นผู้มีหลักฐานในตำบลนั้น สมัยนั้นยังไม่มีรถชลประทาน ฝนแล้งติดต่อกัน ๒ ปี ทำนาไม่ได้ผล นายเสียงจึงไปปรับทุกข์กับเจ้าคุณไชยวิชิตฯ (นาค)^๒ ถึงการจะหางานทำเพื่อเลี้ยงชีพและครอบครัว ท่านเจ้าคุณได้ลาออกรับราชการไปก่อนแล้วหลายปี จึงแนะนำว่านายเสียงชอบผจญภัย จึงควรไปบุกเบิกที่บริเวณชายอำเภออุทัย ซึ่งสมัยนั้นเป็นทุ่งร้าง ให้ชวนนายฮ้อพี่ชายนายเสียงไปด้วย แต่ท่านจะให้คุณแดง (ต่อมารับราชการเป็นหลวงปรารถนโทยาภิกิจ) บุตรชายของท่านที่เป็นหนุ่ม ออกไปบุกเบิกไล่ช้างด้วย แล้วก็แบ่งที่บุกเบิกให้ระหว่างกัน สามท่านตกลงตามคำแนะนำของท่านเจ้าคุณ เมื่อบุกเบิกต่อสู่ช้างจน

๑. ปรีดี พนมยงค์, ประสบการณ์และความเห็นบางประการของรัฐบาลราษฎรอาวุโส ปรีดี พนมยงค์, อาจารย์นิติกรพิทย นาคสุภา สัมภาษณ์รัฐบาลราษฎรอาวุโส ปรีดี พนมยงค์ เมื่อวันที่ ๑๐ เมษายน พ.ศ. ๒๕๒๕ (กรุงเทพฯ : โครงการ "ปรีดี พนมยงค์ กับสังคมไทย", ๒๕๒๖), หน้า ๒๐-๒๑

๒. เจ้าคุณไชยวิชิตฯ (นาค) ที่กล่าวถึงนี้ คือ พระยาไชยวิชิตสิทธิสาตรา นามเดิม "นาค" ซึ่งเดิมเคยดำรงตำแหน่งเป็น "หลวงวิเสศสลี" ตำแหน่งเป็นผู้ช่วยสถานทูตประจำกรุงลอนดอน และได้เคยเข้าร่วมกับพระเจ้านั่งยองาเธอ ๓ องค์ กับพระวรวงศ์เธอ ๑ องค์ และข้าราชการสถานทูตสยามประจำกรุงลอนดอน และที่ประจำกรุงปารีสอีก ๖ ท่าน รวมทั้งสิ้น ๑๑ ท่าน ทำหนังสือกราบบังคมทูลรัชกาลที่ ๕ ขอให้ทรงเปลี่ยนระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบบ "คอนสติติวชันแนลโมนาธิ์" เมื่อหลวงวิเสศสลีกลับสยามแล้วได้รับราชการในกระทรวงนครบาล และได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์และตำแหน่งสูงขึ้น จนกระทั่งเป็นพระยาไชยวิชิตสิทธิสาตรา ผู้รักษากรุงเก่า พระยาไชยวิชิตสิทธิสาตรา นี้ มีความสัมพันธ์เป็นญาติกับนายเสียง พนมยงค์ ทั้งนี้เพราะมารดาของพระยาไชยวิชิตฯ เป็นพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกับย่าของนายเสียง และพระยาไชยวิชิตฯ นี้ ยังมีบุตรคนหนึ่งชื่อพระยาชัยวิชิตวิศิษฎ์ธรรมธาดา (ข้า ณ ป้อมเพชร์) ซึ่งเป็นบิดาของท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ภรรยาของปรีดี พนมยงค์

โซลงข้างถอยออกจากบริเวณนั้นแล้วก็แบ่งที่บุกเบิกระหว่างกัน คุณแดงจับจองแถว
ลำแดง นายฮ้อกับนายเสียงจับจองแถวลำชะแมก แต่ข้างก็ยกรบกวนอนู่เสมอ โดย
เฉพาเมื่อข้าวออกรวงงอกงาม ซ้างก็พากันมาทั้งโซลงกินข้าวที่เพาะปลูกไว้ ต่อมา
ราชการได้ตั้งอำเภอวังน้อยขึ้น จึงโอนบริเวณลำแดงและลำชะแมก ซึ่งเดิมอยู่เขตอำเภอ
อุทัยนั้นขึ้นกับอำเภอวังน้อย

ต่อมาบริษัทชุดคลองคูนาสยามได้ชุดคลองมาถึงบริเวณที่คุณแดง นายฮ้อ นาย
เสียง บุกเบิกจับจองไว้ ในสัมปทานที่รัฐบาลให้แก่บริษัทนั้นมีความว่า ถ้าบริษัทได้ชุด
คลองไปถึงที่ใดก็ให้ถือบริเวณ ๔๐ เส้น ตั้งแต่ฝั่งคลองแต่ละฝั่งเป็นของบริษัทนั้น แต่
บริษัทก็ให้สิทธิแก่ผู้จับจองไว้ก่อนแล้วที่เสียค่าชุดคลองในอัตราไร่ละ ๔ บาท เพื่อได้
กรรมสิทธิ์ในที่ดินที่จับจองไว้ก่อนนั้น เจ้าคุณกรุงพระยาไชยวิชิตฯ (นาค) ในนามคุณ
แดงกับนายชัน นายฮ้อ นายเสียง จึงต้องเสียเงินให้บริษัทคนละ ๒๐๐ ไร่ บิดาผมจึงได้
มีที่ดินอยู่ที่นี่ แต่ว่านาตั้ง ๒๐๐ ไร่ ทำนาคนเดียวก็ไม่ไหว ก็ให้เขาเข้าไปบางปี ที่แรกก็
ทำนาเอง บิดาผมมีควาย ๕-๖ ตัว ผมยังจำได้ว่าขโมยเอาไปหมดเลย ชวานาจึงเดือด
ร้อนหลายอย่างรวมทั้งถูกขโมยควาย*

นอกจากนี้ ปรีดีได้เล่าว่า จากการที่ตนเกิดในครอบครัวชวานา แม้ว่าจะเป็น
ครอบครัวชวานาที่มีฐานะพอสมควร ก็มีส่วนทำให้ตนได้เห็นสภาพความเป็นอยู่ในชนบท
และความอึดอัดขัดสนของชวานาโดยทั่วไป ซึ่งปรีดีได้กล่าวว่า “ผมประสบพบเห็นความ
อึดอัดของบิดามารดา และเมื่อไปอยู่กับบิดาก็พบเห็นความอึดอัดของชวานาทั่วไป” และ
“ปรีดีก็ได้ทราบความคิดต่างๆ ในการทำนาของบิดาด้วย”^๑ แต่แม้ว่านายเสียง บิดาของ
ปรีดีจะเป็นผู้สนใจในการกสิกรรมและการทำนาเป็นอย่างมาก แต่นายเสียงก็นิยมส่ง
เสริมให้บุตรได้รับการศึกษา ดังที่เจ้าพระยามรราช (ปั้น สุขุม) ได้กล่าวถึงนายเสียงไว้ว่า

๑. ปรีดี พนมยงค์, ประสบการณ์และความเห็นบางประการ..., หน้า ๒๒ - ๒๔

๒. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑ และ ๒๓

นายเสียง พนมยงค์ เป็นผู้ที่สนใจในกสิกรรมและที่สนใจที่สุดคือการทำนา ดูเหมือนกับว่า พบกับข้าพเจ้าที่ไรที่จะไม่พูดเรื่องทำนาเป็นไม่มี แต่ถึงว่าจะฝึกฝนอยู่กับการทำนามากก็จริง นายเสียง พนมยงค์ มิได้ละเลยที่จะส่งเคราะห์และให้การศึกษาแก่บุตรเลย พยายามส่งบุตรเข้าเรียน ศึกษาในชั้นต้น เมื่อยังเยาว์อยู่ ก็ได้เรียนในโรงเรียนที่ใกล้บ้าน ครั้นโตขึ้นก็ส่งลงมาอยู่กับญาติ และศึกษาเล่าเรียนในโรงเรียนกรุงเทพฯ ทำดังนั้นว่าได้ผลดีสมความประสงค์ เป็นอันว่านายเสียง พนมยงค์ ได้กระทำหน้าที่เป็นบิดาที่ดี และตั้งใจส่งเคราะห์บุตรตามธรรมเนียม^๑

ดังนั้น ปรีดีจึงได้รับการส่งเสริมให้ได้รับการศึกษาเป็นอย่างดี ปรีดีเริ่มเรียนหนังสือครั้งแรกเมื่ออายุ ๕ ขวบ ที่โรงเรียนบ้านครูแสง ซึ่งเป็นโรงเรียนใกล้บ้าน แล้วได้ย้ายไปเรียนต่อที่บ้านหลวงปราณีฯ (เปี่ยม) ที่อำเภอท่าเรือ เมื่ออ่านออกเขียนได้แล้ว ได้เข้าเรียนต่อที่โรงเรียนวัดรวก ซึ่งสมัยนั้นเป็นโรงเรียนรัฐบาลประจำอำเภอท่าเรือ สอบไล่ได้ชั้น ๑ แห่งประโยค ๑ ตามหลักสูตรกระทรวงธรรมการสมัยนั้น ที่จำแนกการศึกษาสามัญออกเป็น ๓ ประโยคๆ ละ ๔ ชั้น แล้วในเวลานั้น กระทรวงธรรมการได้จัดหลักสูตรใหม่ จำแนกการศึกษาเป็นชั้นมูล ชั้นประถม และชั้นมัธยม ปรีดีจึงย้ายไปเรียนต่อที่โรงเรียนวัดศาลาปูน อำเภอกรุงเก่า จนสอบไล่ได้ประถมบริบูรณ์ตามหลักสูตรใหม่^๒ ในปี ๒๔๕๔ บิดามารดาจึงส่งเข้ามาเรียนต่อในกรุงเทพฯ ที่โรงเรียนวัดเบญจมบพิตร โดยได้พำนักอยู่กับพระภิกษุแห่งวัดนั้น ปรีดีได้เรียนอยู่ที่วัดเบญจมบพิตรเพียงปีเดียว เมื่อสอบไล่ได้ชั้นมัธยมเตรียมที่โรงเรียนวัดเบญจมบพิตรแล้ว ได้ย้ายกลับไปเรียนต่อที่โรงเรียนตัวอย่างมณฑลกรุงเก่า จนสอบไล่ได้ชั้นมัธยม ๖ (ซึ่งเป็นชั้นสูงสุดสำหรับหัวเมืองในเวลานั้น) เมื่อปี ๒๔๕๗ อายุได้ ๑๔ ปี เมื่อเริ่มปี ๒๔๕๘ บิดามารดาได้นำเข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ อีกครั้งหนึ่ง โดยได้ฝากให้อยู่ในความอุปการะของพระวิจิตรมนตรี

๑. ปรีดี พนมยงค์, *ประสบการณ์และความเห็นบางประการ...*, หน้า ๑๗

๒. ปรีดี พนมยงค์, *ชีวประวัติย่อของนายปรีดี พนมยงค์* (ปารีส, ๒๕๒๕), หน้า ๒

(สุด กุณฑลจินดา) และต่อมาได้ย้ายไปอยู่ในความอุปการะของมหาอำมาตย์ตรี พระยาชัยวิชิตวิศิษฏ์ธรรมธาดา (ข้า ณ บ่อมเพชร) ซึ่งเป็นญาติผู้ใหญ่^๑

ปรีดีได้เข้าเรียนต่อที่โรงเรียนสวนกุหลาบ แต่เรียนอยู่เพียง ๖ เดือน ก็ลาออกและกลับไปอยู่กับบิดา ในเวลานั้นปรีดีมีอายุเพียง ๑๕ ปีเศษ ซึ่งปรีดีได้เล่าไว้ในเวลาต่อมาว่า

“เวลานั้นผมสำเร็จมัธยมซึ่งเขาถือว่าเป็นบริบูรณ์แล้ว ตามปกติเข้าเรียนที่ไหนก็ได้ แต่ผมอายุ ๑๕ เศษ จะเข้าเรียนรัฐประศาสนศาสตร์ไม่ได้ ผมก็ออกไปอยู่นา ตอนนั้นได้ประโยชน์ เมื่ออายุ ๑๗-๑๘ จึงเข้าเรียนกฎหมาย”^๒

ในปี ๒๔๖๐ เมื่อปรีดีมีอายุ ๑๗ ปีแล้ว จึงได้เข้าศึกษาต่อที่โรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรม และได้ศึกษาภาษาฝรั่งเศสที่เนติบัณฑิตยสภาโดยอาจารย์เลเดเกอร์ (E.LADEKER) ที่ปรึกษาศาลต่างประเทศเป็นผู้สอน ปรีดีได้ใช้เวลาศึกษากฎหมาย ๒ ปีเศษ ก็สอบไล่วิชากฎหมายชั้นเนติบัณฑิตได้ ในปี ๒๔๖๒ ซึ่งในเวลานั้นมีอายุเพียง ๑๙ ปีเศษ จึงยังเป็นเนติบัณฑิตไม่ได้ เพราะอายุยังไม่ครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์ ตามข้อบังคับสมัยนั้น ต้องรอจนมีอายุครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์ในปี ๒๔๖๓ จึงได้เป็นสมาชิกสามัญแห่งเนติบัณฑิตยสภา^๓

ในช่วงระยะเวลาที่ปรีดีศึกษาอยู่ในประเทศไทยนี้ ปรีดีได้เล่าว่า ตนได้เรียนรู้อะไรหลายๆ อย่าง เกิดจิตสำนึกเห็นสมควรเปลี่ยนแปลงการปกครองของพระเจ้าแผ่นดินเหนือกฎหมายมาเป็นพระเจ้าแผ่นดินอยู่ใต้กฎหมายตามลำดับ คือ

๑. ไสว สุทธิพิทักษ์, ดร. ปรีดี พนมยงค์, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพฯ : บริษัทการพิมพ์, ๒๕๒๖), หน้า ๖-๗
๒. ปรีดี พนมยงค์, ประสบการณ์และความเห็นบางประการ..., หน้า ๓๖
๓. ปรีดี พนมยงค์, ชีวิตประวัติย่อของนายปรีดี พนมยงค์, หน้า ๒

๑. ขณะที่ปรีดีเรียนอยู่ในชั้นประถมนั้น เคยได้ยื่นบิดาสอนหนักกับชาวนาที่ปรับทุกซึ้งถึงความเดือดร้อนในการทำมาหากิน บิดาได้บอกแก่ชาวนานั้นๆ ถึงการที่ท่านได้ยื่นเจ้าคุณเล่าให้ฟังว่า ที่อังกฤษมีสภาผู้แทนราษฎร คือสภาที่ราษฎรเลือกผู้แทนไปประชุม ผู้ใดมีความทุกข์ร้อนอย่างไรก็แจ้งแก่ผู้แทนของตนไปขอร้องรัฐบาลได้ ขณะนั้นปรีดียังเด็กอยู่มาก จึงไม่สนใจเรื่องนี้ พอจำได้แค่กลางๆ เท่านั้น

๑.๑ ต่อมาเมื่อปรีดีได้เข้าเรียนในชั้นมัธยม ซึ่งต้องเรียนภูมิศาสตร์กว้างขวางขึ้นบ้าง รวมทั้งประวัติศาสตร์ของโลกโดยสังเขป ครูสอนว่า แบบการปกครองประเทศแยกออกเป็น ๓ ชนิด คือ

๑. พระเจ้าแผ่นดินอยู่เหนือกฎหมาย เรียกว่า "สมบูรณาญาสิทธิราชย์"

๒. พระเจ้าแผ่นดินอยู่ใต้กฎหมายการปกครองแผ่นดิน

๓. ราษฎรเลือกตั้งขึ้นเป็นประมุข เรียกว่า "รีพับลิก" (สมัยนั้นแปลเป็นไทยว่า "ประชาธิปไตย" ต่อมาภายหลัง พ.ศ. ๒๔๗๕ จึงแปลคำว่า "รีพับลิก" เป็นภาษาไทยว่า "สาธารณรัฐ") มีคณะเสนาบดี การปกครองประเทศตามความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎร ปรีดีจึงทราบวิธีการปกครองจากหัวข้อย่อๆ นั้น

๑.๒ ครั้นถึง ร.ศ. ๑๓๐ คือ พ.ศ. ๒๔๕๔ มีเหตุการณ์สำคัญ ๒ ประการเกิดขึ้น ที่ทำให้ปรีดีสนใจเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงการปกครองของพระเจ้าแผ่นดินเหนือกฎหมาย คือ

๑. นสพ. ลงข่าวตื่นเต้นติดต่อกันถึงสงครามในประเทศจีนระหว่างฝ่ายเก๊กเหม็ง ภายใต้การนำของซุนยัตเซ็นกับฝ่ายกษัตริย์ราชวงศ์แมนจู ครูบางท่านที่ก้าวหน้าได้ติดตามข่าวและเอามาวิจารณ์ให้นักเรียนฟัง ว่าวันไหนฝ่ายใดชนะ ฝ่ายใดแพ้ ซึ่งทำให้ปรีดีและนักเรียนที่สนใจเกิดสนุกกับข่าวนั้น ฝ่ายพวกจีนก็เก๊กเหม็งที่อยู่ชุกก็ได้ใช้วิธีโฆษณา โดยเช่าห้องไว้ที่ตลาดหัวรอไว้เป็นห้องอ่านหนังสือ มีภาพการรบเพื่อแจกจ่ายแก่ผู้สนใจ ส่วนนิว้ ที่ศิลปินจีนแสดงประจำที่วัดเชิง (วัดพนัญเชิง) นั้น ก็เปลี่ยนเรื่องเล่นใหม่ให้สมกับสมัย คือ เล่นเรื่องกองทหารเก๊กเหม็งรบกับกองทหารกษัตริย์ จึงทำให้คนดูเห็นเป็นการสนุกด้วย ต่อมาในไม่ช้าความปรากฏว่า ฝ่ายกษัตริย์แห่งราชวงศ์แมนจู

ต้องพ่ายแพ้ ครูที่ก้าวหน้าจึงพูดเปรยๆ กับปรีดีว่า ระบบสมบูรณาฯ ก็สิ้นไปแล้วในจีน ยังเหลือแต่รัสเซียกับเมืองไทยเท่านั้น ครูไม่รู้วาระบบสมบูรณาฯ ใดใน ๒ ประเทศนี้ ประเทศใดจะสิ้นสุดก่อนกัน

๒. ต่อมาปลายปี ร.ศ. ๑๓๐ ก็มีข่าวแพร่ไปถึงบ้านปรีดีที่อยู่ชานเมืองว่า นายทหารจำนวนหนึ่งกับพลเรือนอีกบางส่วนได้เตรียมการเปลี่ยนแปลงการปกครองระบบสมบูรณาฯ เพื่อให้มีการปกครองแบบกษัตริย์ภายใต้กฎหมาย แต่ยังไม่ทันลงมือกระทำก็ถูกรัฐบาลจับกุมส่งศาลพิเศษพิจารณาตัดสินลงโทษขนาดหนัก ปรีดีสนใจในข่าวนี้มาก เพราะเห็นว่าเมืองไทยก็มีคณะ ร.ศ. ๑๓๐ รักชาติกล้าหาญ เตรียมการเลิกระบบสมบูรณาฯ หากแต่มีคณะหนึ่งในขณะนั้นทรยศนำความไปแจ้งแก่รัฐบาล ปรีดีจึงพยายามสอบถามแก่ผู้รู้เรื่องเพื่อทราบเรื่องของคนะ ร.ศ. ๑๓๐ ด้วยความเห็นใจมาก

๒. ต่อมาระหว่าง พ.ศ. ๒๔๕๘ - ๒๔๕๙ ปรีดีได้ออกไปช่วยบิดาทำมาก่อนที่จะเข้าโรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม... ปรีดีได้สัมผัสกับภาวะความเป็นอยู่ตามความเป็นจริง อันเป็นบทเรียนให้ปรีดีทราบความยากลำบาก อัดคัดขัดสนของชาวนา อาทิ ...ปรีดีจึงระลึกถึงคำสอนของครูและเหตุการณ์ต่างๆ ดังกล่าว ในข้อ ๑.๑ และข้อ ๑.๒ นั้นว่า ถ้าเมืองไทยมี parliament คือ สภาที่ราษฎรเลือกผู้แทนไปประชุมเพื่อเรียกร้องรัฐบาลให้บำบัดทุกข์บำรุงสุขของราษฎรได้แล้ว ก็จะแก้ไขความเดือดร้อนของราษฎรได้^๑

นอกจากนี้ ปรีดียังได้เล่าว่า ในช่วงที่ศึกษากฎหมายอยู่ที่โรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรมนั้น ปรีดีได้เรียนรู้ถึงปัญหาความไม่เสมอภาคระหว่างบุคคลและสิทธิพิเศษของบุคคลบางจำพวก ซึ่งปรีดีได้กล่าวว่า

ใน พ.ศ. ๒๔๖๐ ปรีดีได้เป็นนักเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม แม้ว่าสมัยนั้น

๑. ปรีดี พนมยงค์, ประสบการณ์และความเห็นบางประการ..., หน้า ๓๔-๓๕

โรงเรียนกฎหมายได้สอนวิชากฎหมายแพ่งและกฎหมายอาญา ซึ่งเป็นประเภทกฎหมายเอกชนนั้นเป็นส่วนใหญ่ แต่ในวิชาพระธรรมนูญศาลยุติธรรมและวิชาพิจารณาความอาญาและความแพ่งนั้น อาจารย์ผู้สอนก็ต้องกล่าวถึงบุคคลที่มีสิทธิพิเศษนอกอำนาจศาลยุติธรรมสำหรับพลเมืองส่วนมาก คือ

๑. พระบรมวงศานุวงศ์ตั้งแต่หม่อมเจ้าขึ้นไปนั้น ถ้าทรงกระทำความผิดอาญาก็เป็นอำนาจของศาลรับสั่งกระทรวงวังที่จะพิจารณา และนำความเห็นกราบบังคมทูลขอพระบรมราชวินิจฉัย จึงต่างกับพลเมืองไทยส่วนมากที่ขึ้นต่อศาลอาญา ถ้าในหลวงทรงวินิจฉัยว่าเจ้านายองค์ใดทรงกระทำความผิดความอาญา เจ้านายองค์นั้นก็ถูกขังในที่แห่งหนึ่งของกระทรวงวัง เรียกว่า "สนม" ไม่ใช่เรือนจำ และไม่ต้องถูกใส่โซ่ตรวน เพียงแต่เจ้าหน้าที่เอาตรวนใส่พานไว้ในห้องขังนั้น

๒. คนสัญชาติในบังคับต่างประเทศที่มีสัญญาไม่เสมอภาคกับสยามนั้น มีสิทธิพิเศษในทางอาญาและแพ่ง คือ ถ้าทำผิดในทางแพ่งหรืออาญา ศาลยุติธรรมไม่มีอำนาจชำระ ผู้เสียหาย และอัยการต้องฟ้องผู้กระทำความผิดนั้นต่อศาลกงสุลของชาติต่างประเทศนั้นๆ นอกจากชาวยุโรปแล้วชาวญี่ปุ่นแล้ว มีชาวเอเชียแห่งอาณานิคมของฝรั่งเศสญี่ปุ่นได้สิทธิพิเศษเช่นนั้น ส่วนคนจีนหลายคนเห็นว่าได้ประโยชน์จากการเป็นคนในบังคับต่างประเทศนั้น ก็หาทางเป็นคนในบังคับต่างประเทศนั้นด้วย...^๑

ในเรื่องสิทธิพิเศษของบุคคลบางจำพวกที่ปรีดีได้ศึกษาที่โรงเรียนกฎหมาย ตามที่ปรีดีได้กล่าวไว้ นั้น คงมีส่วนทำให้ปรีดีได้เห็นถึงปัญหาความไม่เสมอภาคระหว่างบุคคลต่างๆ โดยเฉพาะระหว่างราษฎรสามัญกับพระบรมวงศานุวงศ์ และเห็นถึงปัญหาเรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขต ซึ่งเป็นการจำกัดอำนาจอธิปไตยของไทยในเวลานั้น ซึ่งในปัญหาเหล่านี้ ปรีดีอาจมีความคิดและความสนใจอยู่ก่อนที่จะไปศึกษาต่อที่ประเทศฝรั่งเศส และภายหลังจากที่สำเร็จการศึกษาและได้เป็นอาจารย์สอนกฎหมายที่โรงเรียน

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๙

กฎหมายนี้ในเวลาต่อมา ปรีดีก็ได้สอนให้เห็นถึงปัญหาสิทธิพิเศษของบุคคลบางจำพวก และปัญหาสิทธิสภาพนอกอาณาเขตของไทย ไว้ด้วยใน “คำอธิบายกฎหมายปกครอง” และ “คำอธิบายกฎหมายระหว่างประเทศ” ซึ่งจะกล่าวต่อไป

ในช่วงปี ๒๔๖๐-๒๔๖๑ ที่ปรีดีเป็นนักเรียนกฎหมายที่โรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม ปรีดีนอกจากจะศึกษาวิชากฎหมายตามปกติแล้ว ยังได้ทำงานเป็นเสมียน สำนักงานนายความพระวิจิตรมนตรี (สุด กุณฑลจินดา) ซึ่งเป็นอดีตอธิบดีศาลมณฑลชุมพร อดีตผู้ช่วยเจ้ากรมพระธรรมมูญทหารบก และต่อมาในปี ๒๔๖๒-๒๔๖๓ ได้รับราชการเป็นเสมียนโท กรมราชทัณฑ์

นอกจากนี้ ในปี ๒๔๖๒ ก่อนหน้าที่ปรีดีจะสำเร็จเป็นเนติบัณฑิตสยาม และมีอายุเพียง ๑๙ ปี ปรีดีได้เป็นนายความว่าความมอญคดีหนึ่งซึ่งสร้างชื่อเสียงให้กับปรีดีมาก คือ คดีที่เรียกชื่อกันในสมัยนั้นว่า “คดีประทุษร้ายส่วนแพ่ง” กล่าวคือ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๑ อัยการสมุทรปราการได้เป็นโจทก์ฟ้องนายลิมซุ่นหงวน เป็นจำเลยในคดีประทุษร้ายส่วนแพ่งว่า เมื่อวันที่ ๑๖ กันยายน ๒๔๖๑ เวลากลางวัน เรือโป๊ะชื่อ ตงหลี นำเบอร์ ๓๘ ของจำเลย ซึ่งจอดอยู่ในเขตจังหวัดสมุทรปราการ ได้โดนพลับพลา สถานที่ของรัฐบาล ซึ่งตั้งอยู่ริมฝั่งลำน้ำเสียหายไปเป็นราคา ๖๐๐ บาท โดยความประมาทของจำเลย จึงขอให้จำเลยใช้ค่าเสียหายเป็นเงิน ๖๐๐ บาท ปรีดีซึ่งในเวลานั้นเป็นนักเรียนกฎหมาย ได้ขออาสาว่าความเป็นนายแก้ต่างให้นายลิมซุ่นหงวน จำเลย โดยขออนุญาตเป็นพิเศษต่อผู้พิพากษาเจ้าของคดี ทั้งนี้เพราะ ในเวลานั้นปรีดียังไม่สำเร็จวิชากฎหมายและยังไม่บรรลุนิติภาวะ ซึ่งมีผู้กล่าวกันว่า การที่ปรีดี นักเรียนกฎหมายที่ยังเรียนไม่จบและทั้งยังไม่เคยว่าความมาเลยในชีวิต ขออาสาว่าความคดีนี้ ได้ทำให้พวกทนายอาวูโสทั้งหลายในสมัยนั้นได้พากันยิ้มเยาะและวิพากษ์วิจารณ์นายหน้าใหม่นี้ เพราะตามรูปคดีแล้ว มีความรู้สึกกันว่า เมื่อเรือสำเภาของนายลิมซุ่นหงวน จำเลย ได้ไปชนพลับพลาที่ประทับของในหลวงเสียหาย จำเลยอยู่ในฐานะเสียเปรียบมาก จึงหาทนายความที่จะหาญเข้าไปแก้ต่างให้จำเลยได้ยาก แต่ปรีดีได้รับเป็นนายแก้ต่างให้จำเลย และผลของการเข้าเป็นทนายของปรีดีนี้ ปรากฏว่า ในศาลชั้นต้น อัยการโจทก์เป็นผู้ชนะคดี แต่ภายหลังจากที่

ปรีดี ทยายฝ่ายจำเลยได้ยกข้อกฎหมายและข้อเท็จจริงอุทธรณ์คำพิพากษาศาลชั้นต้น ทั้งศาลอุทธรณ์และศาลฎีกาก็พิพากษาต้องกันให้ฝ่ายจำเลยเป็นผู้ชนะคดีในที่สุด^๑ ซึ่ง ปรีดีได้กล่าวถึงคดีนี้ในเวลาต่อมาว่า

ผมในฐานะทนายต่อสู้ว่าเป็นฝ่ายนอกอำนาจ เวลานั้นยังไม่มีประมวลกฎหมาย แห่งและพาณิชย์ที่ใช้ศัพท์ใหม่ว่า “เหตุสุดวิสัย” ผมจึงต้องใช้ศัพท์เก่าที่ปรากฏในกฎหมาย ลักษณะเบ็ดเสร็จ อ้างคดีตัวอย่างสมัยพระเอกาทศรวรรุ ในคดีเงินกงแสง ที่ผู้เช่าสำเนาไป ค้าขายและถูกพายุลูกพัดลงกลางทะเล เจ้าของเรือได้ฟ้องเรียกค่าเสียหาย คิดว่ากันถึง ฎีกาต่อพระเอกาทศรวรรุ ซึ่งทรงวินิจฉัยว่า เป็นฝ่ายนอกอำนาจ ผู้เช่าเรือไม่ต้องใช้ค่าเสียหาย^๒

การที่ปรีดี ซึ่งเป็นนักเรียนกฎหมายและมีอายุเพียง ๑๙ ปี สามารถว่าความคดี ซึ่งจำเลยตกอยู่ในฐานะเสียเปรียบมาก ให้จำเลยเป็นฝ่ายชนะคดีได้นี้ ทำให้ปรีดีมีชื่อเสียงจากการเป็นทนายว่าความคดีนี้มาก แต่คดีนี้ก็เป็คดีแรกและคดีสุดท้ายที่ปรีดีได้ เป็นทนายว่าความ เพราะต่อมาในเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๓ ปรีดีก็ได้รับการคัดเลือก จากกระทรวงยุติธรรมให้ไปศึกษาวิชากฎหมายต่อที่ประเทศฝรั่งเศส

เมื่อกล่าวโดยสรุป สำหรับการศึกษาคึกษาและความคิดทางการเมืองของปรีดีในช่วง เวลาที่ปรีดีได้ศึกษาอยู่ในประเทศไทยนี้ พอจะกล่าวได้ว่า ปรีดีได้เริ่มเรียนรู้และสนใจ ปัญหาการเมืองการปกครอง รวมทั้งปัญหาชาวนาอยู่แล้วบ้างก่อนที่จะไปศึกษาต่อที่ ประเทศฝรั่งเศส โดยอาศัยการศึกษาคึกษาตั้งแต่ในระดับมัธยม โดยครูที่มีลักษณะก้าวหน้า ซึ่งปรีดีได้กล่าวว่ “ครูของผมแม้จะเป็นครูบ้านนอก คือครูที่อยู่ชานเมืองไม่ใช่ครูกรุงเทพฯ

๑. รายละเอียดคำพิพากษาคดีนี้ ดูใน ปรีชา สุวรรณทัต, “นายปรีดี พนมยงค์ “พลาติลลีย” คำพิพากษาศาลฎีกาที่ ๑๕๕ พ.ศ. ๒๔๖๓” ใน ปรีดี พนมยงค์, *ประชุมกฎหมายมหาชนและเอกชน*, หน้า ๖๓๐-๖๓๒

๒. ปรีดี พนมยงค์, *ประชุมกฎหมายมหาชนและเอกชน* หน้า ๖๓๒

แต่ท่านมีลักษณะก้าวหน้า ผมสงสัยว่าท่านได้รับการจัดตั้งจากพวก ร.ศ. ๑๓๐”^๑ และโดยได้รับผลสะท้อนจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองในจีน และเหตุการณ์ ร.ศ. ๑๓๐ รวมทั้งการเรียนรู้ชีวิตชนบท และการศึกษาที่โรงเรียนกฎหมาย นอกจากนี้ ปรีดีอาจจะได้รับอิทธิพลทางความคิดที่ต้องการเปลี่ยนระบบสมบูรณาญา จาก ก.ส.ร. กุหลาบ และ เทียนวรรณ^๒ อีกด้วย ดังที่ปรีดีได้กล่าวถึงบุคคลทั้งสองว่า

เมื่อครั้งข้าพเจ้าเรียนในชั้นมัธยมเบื้องต้น สมัย ๖๐ ปีกว่ามาแล้ว เคยได้ยินและได้อ่านและได้พบคนธรรมดาสามัญที่มีอายุชราแล้ว ๒ คน คือ ก.ส.ร. กุหลาบ ที่ออกนิตยสาร “สยามประเภท” ที่เคยได้ระบบปกครองสมบูรณาญา จนมีผู้ใส่ความว่าผู้นี้มีจิตฟุ้งซ่าน แต่เมื่อข้าพเจ้าไปพบก็ไม่เห็นว่าท่านฟุ้งซ่าน อีกคนหนึ่งคือ “เทียนวรรณ” ซึ่งมีฉายาว่า “วรรณโก” ท่านผู้นี้มีคติประชาธิปไตยมาก ขณะนั้นท่านหนวดขาวแล้วประมาณว่าขณะนั้นเมื่ออายุเกือบ ๗๐ ปี ข้าพเจ้าพบที่ตึกแถวใกล้วัดบวรนิเวศน์ ท่านผู้นี้เคยติดคุกเพราะเขียนหนังสือและโฆษณาที่ขัดแย้งระบบสมบูรณาญา...”^๓

ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่าในช่วงเวลาที่ปรีดีได้ศึกษาอยู่ที่ประเทศไทยนี้ ปรีดีได้มีความสนใจในความเป็นไปของบ้านเมือง และได้มองเห็นปัญหาบางประการที่ดำรงอยู่ในเวลานั้น รวมทั้งมีความปรารถนาที่จะแก้ไขปัญหา และสนใจที่จะศึกษาปัญหาเหล่านั้นด้วย เมื่อมีโอกาสไปศึกษาต่อที่ประเทศฝรั่งเศสในเวลาต่อมา ปรีดีจึงได้ศึกษาและพัฒนาความคิดความเห็นของตนเพิ่มมากขึ้น ซึ่งปรีดีได้กล่าวในเวลาต่อมาว่า

๑. ปรีดี พนมยงค์, *ประสบการณ์และความเห็นบางประการ...*, หน้า ๔๐

๒. ในเรื่องความคิดทางการเมืองของ ก.ส.ร. กุหลาบ และ เทียนวรรณ ดูใน มั่นนยา ณะภูมิ, *ก.ส.ร. กุหลาบ* (กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมนศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๒๕) และชัยอนันต์ สมุทวณิช, *สรรณิพนธ์ของเทียนวรรณ* (กรุงเทพฯ : องค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๑๗)

๓. ปรีดี พนมยงค์, *บางเรื่องเกี่ยวกับการก่อตั้งคณะราษฎรและระบบประชาธิปไตย* (กรุงเทพฯ : นิติวอร์ช, ๒๕๑๕), หน้า ๑๕-๑๖

ผมได้กล่าวแล้วถึงสภาพสังคมไทยที่ผมประสบพบเห็นแก่ตนเองว่า ราษฎรได้มีความอึดคัดขัดสนในทางเศรษฐกิจ และไม่มีสิทธิ เสรีภาพ กับความเสมอภาคในทางการเมือง อีกทั้งตกอยู่ภายใต้อิทธิพลและอำนาจของหลายประเทศทุนนิยม ผมได้มีความคิดก่อนที่ได้มาศึกษาในฝรั่งเศสแล้วว่า จะต้องค้นคว้าศึกษาเพิ่มเติมว่ามีวิธีใดที่จะทำให้ความเป็นอยู่ของราษฎรดีขึ้น*

ในช่วงที่ปรีดีได้ศึกษาที่ประเทศฝรั่งเศสนี้เอง ที่ทำให้ปรีดีมีความรู้กว้างขวางมากขึ้น และมีความต้องการที่จะเปลี่ยนแปลงการปกครองของประเทศไทยในเวลานั้น

การศึกษาและความคิดทางการเมืองในช่วงอยู่ฝรั่งเศส (พ.ศ. ๒๔๖๓-๒๔๗๐)

ปรีดีได้เริ่มต้นการศึกษาที่ประเทศฝรั่งเศสด้วยการศึกษาภาษาฝรั่งเศสและความรู้ทั่วไปที่วิทยาลัยก็อง (Lycée de Caen) และศึกษาพิเศษจากอาจารย์เลอบอนัวส์ (Lebonnois) ซึ่งเป็นเลขาธิการสถาบันครุศาสตร์ระหว่างประเทศ (Institut Pedagogique International) หลังจากนั้นจึงเข้าศึกษาวิชากฎหมายที่มหาวิทยาลัยก็อง (Caen)^๑ ซึ่งการศึกษาของปรีดีในระยะเริ่มต้นนี้ ดร.เดือน บุนนาค ได้กล่าวว่า “ท่านปรีดีมีความเฉลียวฉลาด สติปัญญาดี เรียนทั้งภาษาฝรั่งเศส ลาติน อังกฤษ ไม่ถึงปีก็สอบเข้าคณะนิติศาสตร์ที่มหาวิทยาลัยเมืองก็อง (Université de Caen) ได้”^๒ การศึกษาวิชากฎหมายของปรีดีที่มหาวิทยาลัยก็องในระยะเริ่มแรกนี้ เป็นการศึกษานอกระบบ “บาเชอลิเออร์” กฎหมาย (Bachelier en Droit) อันเป็นการศึกษาขั้นต้น ซึ่งปรีดีได้เล่าว่า

“เมื่อผมได้ทุนรัฐบาลไปศึกษากฎหมายในฝรั่งเศสนั้น แม้ผมเป็นเนติบัณฑิต

---

๑. ปรีดี พนมยงค์, ประสบการณ์และความเห็นบางประการ..., หน้า ๕๑
๒. ปรีดี พนมยงค์, ชีวิตประวัติย่อของนายปรีดี พนมยงค์, หน้า ๒
๓. เดือน บุนนาค, ท่านปรีดี รัฐบุรุษอาวุโส ผู้วางแผนเศรษฐกิจไทยคนแรก, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพฯ : สยามคิตธรรม, ๒๕๑๗), หน้า ๒๕

สยามแล้ว แต่ผมมีอายุเพียง ๒๐ ปี อาจารย์ของผมจึงแนะนำให้เข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยตั้งแต่ชั้นต้นเหมือนนักเรียนฝรั่งเศสตามหลักสูตรคณะกฎหมาย (Faculte de Droit) ที่ต่างกับการศึกษาในสยามและในประเทศเองไกล-แซกซอน^๑

ปรีดีได้ศึกษาในชั้น "บาเซอลิเออร์" กฎหมายเป็นเวลา ๒ ปี ตามหลักสูตรการศึกษาและสอบไล่ได้ปริญญารัฐเป็น "บาเซอลิเออร์" กฎหมาย ต่อจากนั้นก็ศึกษาต่ออีก ๑ ปี สอบไล่ได้ปริญญารัฐเป็น "ลิซองซิเอ" กฎหมาย (Licencie ´en Droit) ซึ่งเทียบได้กับชั้นนิติศาสตร์บัณฑิต ในหลักสูตร ๓ ปี ของการศึกษาชั้นลิซองซิเอ อองตรวัว นี้ ปรีดีได้ศึกษาวิชาพงศาวดารกฎหมาย, กฎหมายโรมัน (บุคคลและทรัพย์สินมรดก), กฎหมายแพ่ง (บุคคลและทรัพย์สิน), กฎหมายว่าด้วยการปกครองแผ่นดิน และเศรษฐวิทยา (ตอนที่ ๑ และตอนที่ ๒) ในปีที่ ๑ และศึกษาวิชากฎหมายโรมัน (ลักษณะหนี้), กฎหมายลักษณะอาญาและวิธีพิจารณาอาญา, กฎหมายลักษณะปกครองท้องที่ และเศรษฐวิทยา (ตอนที่ ๓) ในปีที่ ๒ เมื่อสอบไล่ได้ปีที่ ๒ และได้รับปริญญารัฐเป็นบาเซอลิเออร์กฎหมายแล้ว ปรีดีได้เรียนต่อในปีที่ ๓ โดยได้ศึกษาวิชากฎหมายแพ่ง (ลักษณะมรดกและทรัพย์สินในระหว่างพัวเมีย), กฎหมายการค้าขาย, วิธีพิจารณาความแพ่งและการค้าขาย, กฎหมายนานาชาติแพ่งกคดีบุคคล, กฎหมายการคลัง และกฎหมายอื่นๆ อีก ๒ วิชา^๒ จึงได้รับปริญญารัฐเป็นลิซองซิเอกฎหมาย หลังจากนั้น ปรีดีได้ย้ายจากมหาวิทยาลัยกอง มาศึกษาต่อที่มหาวิทยาลัยปารีส เข้าอยู่ในคณะนิติศาสตร์ และศึกษาต่อในชั้นดอกเตอร์กฎหมาย ซึ่งตามหลักสูตรของการศึกษาในชั้นดอกเตอร์กฎหมายนี้ ปรีดีจะต้องศึกษาวิชาพงศาวดารกฎหมายอย่างพิศดาร, แพลและวินิจัยบทกฎหมายโรมัน, ศึกษากฎหมายโรมันอย่างพิศดารและลึกซึ้ง, ศึกษากฎหมายแพ่งอย่างพิศดารและลึกซึ้ง และเรียนวิชากฎหมายอื่นๆ อีก ๑ วิชา และในภาคสุดท้าย จะต้องเขียนตำรากฎหมาย

๑. ปรีดี พนมยงค์, *ประสบการณ์และความเห็นบางประการ...*, หน้า ๕๑

๒. ปรีดี พนมยงค์, "การเรียนกฎหมายในประเทศฝรั่งเศสโดยย่อ", *บทบันทึกด้วย* เล่ม ๔ : ตอนที่ ๑๑ (มิถุนายน ๒๔๖๙) : ๖๖๑-๖๖๕

(Thése) หนึ่งเล่ม^๑ ซึ่งปรีดีได้เขียนตำรากฎหมายหรือวิทยานิพนธ์ในเรื่อง “Du Sort des Socié tés de Personnes en cas de Dé cés d’ un Associé (Etude de droit francais et de droit comparé)” แปลเอาความเป็นภาษาไทยได้ว่า “ในกรณีที่หุ้นส่วนคนหนึ่งถึงแก่ความตาย ฐานะของหุ้นส่วนส่วนบุคคลจะเป็นอย่างไร (ศึกษาตามกฎหมายฝรั่งเศสและกฎหมายเปรียบเทียบ)”^๒ ปรีดีจึงได้รับปริญญารัฐเป็น “ดุษฎีบัณฑิตกฎหมาย” (Doctuer en Droit) ฝ่ายนิติศาสตร์ (Science Juridiques) และได้รับเกียรตินิยมนต์มาก (Très bien) ซึ่งกล่าวกันว่า ปรีดีเป็นคนไทยคนแรกที่สามารถได้ ดุษฎีบัณฑิตกฎหมายของรัฐ (Docteur de l’Etat) ซึ่งดุษฎีบัณฑิตกฎหมายของรัฐนี้ จะแตกต่างจากดุษฎีบัณฑิตของมหาวิทยาลัย (Docteur de l’Université) ในแง่ที่ว่า ผู้ที่จะเป็นดอกเตอร์ของรัฐได้ จะต้องเป็นผู้ที่เรียนมาตั้งแต่ชั้น Licence en Droit ในปีที่ ๑ ตลอดมาจนถึงชั้น Doctorat en Droit^๓ ซึ่งต้องเรียนเหมือนคนสัญชาติฝรั่งเศส และผู้ที่ได้เป็นดอกเตอร์กฎหมายของรัฐนี้เท่านั้น ที่มีสิทธิเข้ารับตำแหน่งในการสอนเป็นผู้ช่วยศาสตราจารย์ หรือมีสิทธิเข้าสอบแข่งขันเป็นศาสตราจารย์ในมหาวิทยาลัยได้ มีสิทธิเป็นทนายความ ผู้พิพากษา อัยการ ฯลฯ ได้ ในขณะที่ผู้ที่เป็นดอกเตอร์มหาวิทยาลัย จะไม่มีสิทธิเหล่านี้^๔

นอกจากปรีดีจะสอบไล่ได้ปริญญารัฐเป็น “ดุษฎีบัณฑิตกฎหมาย” แล้ว ปรีดียังได้ศึกษาเพิ่มเติมในทางเศรษฐศาสตร์ และสอบไล่ได้ประกาศนียบัตรการศึกษาชั้นสูงในทางเศรษฐกิจ (Diplôme d’ Etudes Superieures d’ Economie Politique) เพิ่มขึ้นอีก^๕ ซึ่งปรีดีได้ให้สัมภาษณ์ในเวลาต่อมาว่า

---

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๖๙-๖๗๑
 ๒. เดือน บุญนาค, ทำนปรีดี รัฐบุรุษอาวุโส..., หน้า ๓๑
 ๓. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕
 ๔. ปรีดี พนมยงค์, “การเรียนกฎหมายในประเทศฝรั่งเศสโดยย่อ”, หน้า ๖๖๕-๖๖๘ และ ๖๗๕
 ๕. ปรีดี พนมยงค์, ชีวิตประวัติย่อของนายปรีดี พนมยงค์, หน้า ๒

โดยที่ผมสนใจในวิชาเศรษฐศาสตร์ ฉะนั้น เมื่อผมสอบไล่ได้ปริญญาเอก
กฎหมายผ่านนิติศาสตร์แล้ว ผมจึงสอบไล่ได้เพิ่มขึ้นอีกอย่างหนึ่ง คือ “ประกาศนียบัตร
การศึกษาชั้นสูงในทางเศรษฐกิจการเมือง” (Diplôme d' Etudes Superieures d'
Economie Politique) ซึ่งมีวิชาเศรษฐศาสตร์พิสดาร, ประวัติศาสตร์ลัทธิเศรษฐกิจ
กฎหมายและวิทยาศาสตร์การคลัง, กฎหมายและวิทยาศาสตร์การแรงงาน ผมจึงได้
ศึกษาระบบเศรษฐกิจหลายชนิด รวมทั้งระบบเศรษฐกิจสังคมนิยมที่เกี่ยวกับแผน
เศรษฐกิจ...”

และการศึกษาในทางเศรษฐกิจของปรีดีในช่วงที่อยู่ฝรั่งเศสนี้เอง ที่มีส่วนอย่าง
สำคัญต่อความคิดในทางเศรษฐกิจของปรีดี โดยเฉพาะความคิดในการจัดการเศรษฐกิจ
ตามเค้าโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติที่ปรีดีได้เสนอขึ้นภายหลังการเปลี่ยนแปลงการ
ปกครองปี ๒๔๗๕ ซึ่งจะได้กล่าวต่อไปในบทที่ ๔

ปรีดีได้ใช้เวลาศึกษาอยู่ในประเทศฝรั่งเศสทั้งหมดเป็นเวลา ๗ ปี ซึ่งในช่วงเวลา
ของการศึกษาที่ประเทศฝรั่งเศสนี้เอง ที่ทำให้ปรีดีมีความรู้กว้างขวาง ทั้งทางด้านการเมือง
ทางด้านกฎหมาย และทางด้านเศรษฐกิจ รวมทั้งความรู้ทางด้านอื่นๆ ทั้งนี้เพราะหลัก
สูตรการศึกษาของประเทศฝรั่งเศสได้กำหนดให้ผู้ศึกษาต้องศึกษาทั้งทางด้านกฎหมาย
และทางด้านเศรษฐกิจ รวมทั้งความรู้ทางด้านอื่นๆ ด้วย เพื่อให้มีความรู้กว้างขวางดังที่
ดร. เดือน บุญนาค^๑ ได้กล่าวว่า

---

๑. ปรีดี พนมยงค์, *ประสบการณ์และความเห็นบางประการ...*, หน้า ๕๒
๒. ดร. เดือน บุญนาค เป็นนักศึกษาวินิจฉัยกฎหมายที่มหาวิทยาลัยปารีสรุ่นหลังปรีดี ๓ ปี แต่ได้ศึกษาทุก
อย่างตามที่ปรีดีได้ศึกษา โดย ดร. เดือน ได้กล่าวว่า “คุณพ่อข้าพเจ้าซึ่งได้กล่าวแล้วว่ารู้จักท่านปรีดีมาตั้งแต่
เป็นนักเรียนกฎหมายไทย ได้ส่งข้าพเจ้าให้เรียนทุกอย่างเหมือนที่ท่านปรีดีเรียน ดังนั้น เมื่อท่านปรีดีได้
Licence en Droit เข้ามาต่อที่ Paris ส่วนข้าพเจ้าเมื่อได้ Licence en Droit จาก Grenoble ก็เข้ามาต่อที่
Paris เหมือนกัน ท่านปรีดีเรียนสอบได้ Sciences juridiques ตอนหลังเขาเปลี่ยนเป็น Droit Privé
ข้าพเจ้าก็เรียนและสอบได้ Droit Privé ท่านปรีดีเรียนและสอบได้ปริญญาโททางเศรษฐศาสตร์ ข้าพเจ้าก็เรียน
และสอบปริญญาโททางเศรษฐศาสตร์ได้...” ใน เดือน บุญนาค, *ท่านปรีดี รัฐบุรุษอาวุโส...*, หน้า ๓๗-๓๘

วิชาชั้น Licence ๓ ปีนี้ บรรจวิชาหลักสำคัญทั้งสิ้นใส่เข้าไปในสมองแน่นเปรี๊ยะ วิชาใหญ่ที่ต้องเรียนทั้ง ๓ ปี และมีการสอบทั้งเขียนและปากเปล่าทุกปี ก็คือ กฎหมายแพ่ง ถือเป็นหลักฐานของวิชาทั้งปวง ถัดจากกฎหมายแพ่งก็คือ กฎหมายโรมันและ เศรษฐศาสตร์ ซึ่งรวมลัทธิด้วยเรียนวิฉาะ ๒ ปี กฎหมายอื่นเรียนเต็มปี ปีเดียวก็มี ครึ่งปีก็มี... การศึกษาแบบฝรั่งเศสถือกฎหมายเป็นหลักใหญ่ แต่เอาวิชาอื่นๆ เข้ามาสอน มากมาย เพื่อให้ผู้สอบได้ Licence en Droit มีความรู้กว้างขวางที่สุด เข้าทำงานได้ เกือบทุกแห่งหน ยุติธรรม ศาล มหาดไทย คลัง เศรษฐกร ต่างประเทศ อะไรๆ ก็มีความรู้พอทำได้ คือมีความรู้มาตราฐานพอเพียง แต่ถ้าผู้นั้นอยากมีความเชี่ยวชาญลึกซึ้งในเรื่องใด ก็หาโอกาสศึกษาเพิ่มเติมต่อไปในเรื่องนั้น ในการศึกษาชั้นสูงต่อไป..”

และโดยที่ปรีดีได้ศึกษาจบชั้น Licence en Droit ของฝรั่งเศส และศึกษาต่อจนจบชั้น Docteur en Droit รวมทั้งได้ศึกษาเพิ่มเติมในทางเศรษฐศาสตร์ จนได้รับประกาศนียบัติการศึกษาระดับสูงในทางเศรษฐกิจเพิ่มขึ้นอีกนี้เอง ทำให้ปรีดีเป็นผู้มีความรู้กว้างขวาง รวมทั้งการศึกษาของปรีดีก็จัดอยู่ในชั้นดีเลิศ จนได้รับเกียรตินิยมตมมาก ทำให้ปรีดีได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้มีความสามารถมาก และในเวลาต่อมา ก็ได้รับการยกย่องเป็น “มันสมองของคณะราษฎร” และเป็นผู้นำความคิดคนสำคัญของคณะราษฎร

ในช่วงเวลาที่ปรีดีศึกษาอยู่ที่ประเทศฝรั่งเศสนี้ นอกจากจะศึกษาวิชากฎหมายตามปกติแล้ว ปรีดียังได้ทำกิจกรรมพิเศษในระหว่างการศึกษาด้วย คือ ในช่วงปี ๒๔๖๖-๒๔๖๗ ได้ร่วมกับนักเรียนไทยในฝรั่งเศสกับสวิสเซอร์แลนด์และนักเรียนไทยในประเทศอื่นๆ ส่วนที่ขึ้นต่อสถานทูตสยาม ณ กรุงปารีส จัดตั้งสมาคมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยเรียกชื่อว่า “สมาคมอนุเคราะห์” อักษรย่อ “ส.ย.า.ม.” เรียกเป็นภาษาฝรั่งเศสว่า Association Siamoise d' Intellectualité et d' Assistance Mutuelle” อักษรย่อ

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗-๒๘

“S.I.A.M.”^๑

ในการประชุมปีแรกของสมาคมเพื่อเลือกตั้งกรรมการบริหารนั้น ที่ประชุมนักเรียน ซึ่งมีพวกเจ้าเป็นส่วนมาก ได้ลงมติเลือก มจ. เจริญใจ จิตรพงศ์ โอรสในกรมพระนริศฯ เป็นสภานายกสมาคม และปรีดีได้รับเลือกเป็นเลขาธิการของสมาคม^๒ ในปีต่อมา คือ ปี ๒๔๖๘ (ค.ศ. ๑๙๒๕) ปรีดีจึงได้รับเลือกตั้งเป็นสภานายกสมาคม และในปี ๒๔๖๙ (ค.ศ. ๑๙๒๖) ปรีดีก็ได้รับเลือกตั้งเป็นสภานายกสมาคมอีกครั้งหนึ่ง^๓ ในช่วงที่ปรีดีเป็นสภานายกสมาคมฯ ในปี ๒๔๖๘ นี้ ปรีดีได้เริ่มมีความเห็นและความต้องการที่จะเปลี่ยนแปลงการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของประเทศไทยในเวลานั้นแล้ว และได้มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนกับเพื่อนนักเรียนไทยที่กรุงปารีส รวมทั้งได้เริ่มตกลงกันที่จะดำเนินการเพื่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ซึ่งปรีดีได้เล่าว่า

ร.ท. ประยูร ภมรมนตรี ที่เคยเป็นผู้บังคับหมวดทหารมหาดเล็ก เคยรับใช้ใกล้ชิดรัชกาลที่ ๖ นั้น เมื่อมาถึงปารีสใน ค.ศ. ๑๙๒๕ และได้พบข้าพเจ้า ก็ได้เล่าให้ข้าพเจ้า ฟังถึงความเสื่อมโทรมของระบบสมบูรณาฯ และเสียงเรียกร้องของราษฎรในสยามที่ต้องการให้เปลี่ยนระบบนั้น ฉะนั้น ใน ค.ศ. ๑๙๒๕ นั้นเอง ภายหลังที่ข้าพเจ้าได้สนทนากับ ร.ท. ประยูรฯ หลายครั้งแล้ว จึงได้ชวนเขาไปเดินเล่นที่ถนน Henri Martin ปรากฏกันว่า ได้ยินผู้ที่ต้องการเปลี่ยนระบบสมบูรณาฯ มากมายหลายคนแล้ว แต่ยังไม่มีการใคร่จะตัดสินใจเอาจริง ฉะนั้นเราจะไม่พูดแต่ปาก คือ จะต้องทำจริง จากน้อยไปสู่มาก แล้ววางวิธีการชวนเพื่อนที่ไว้ใจได้ร่วมเป็นขบวนแรกขึ้น ต่อมาจึงชวน ร.ท. แปลก, ร.ต. ทศนัย ซึ่งย้ายมาจากบ้านพักเดิมไปอยู่ถิ่นเดียวกับข้าพเจ้าที่ “Quartier Latin” จึงได้สนทนากันแทบทุกวัน แล้วก็ได้ชวนเพื่อนอื่นๆ ให้ร่วมด้วย^๔

๑. ปรีดี พนมยงค์, ชีวิตประวัติย่อของนายปรีดี พนมยงค์, หน้า ๓

๒. ไสว สุทธิพิทักษ์, ดร. ปรีดี พนมยงค์, หน้า ๒๘

๓. ปรีดี พนมยงค์, ชีวิตประวัติย่อของนายปรีดี พนมยงค์, หน้า ๓

๔. ปรีดี พนมยงค์, บางเรื่องเกี่ยวกับการก่อตั้งคณะราษฎร..., หน้า ๒๑-๒๒

ดังนั้น การรวมตัวกันของปรีดีและเพื่อนที่มีความต้องการจะเปลี่ยนระบบสมบูรณาญา จึงได้เริ่มขึ้นในปี ๒๔๖๘ นั้น และโดยที่ในปี ๒๔๖๘ ปรีดีได้เป็นสภานายกสมาคม ปรีดีจึงได้อำศัยการที่ตนเป็นสภานายกฯ ดำเนินการเพื่อชี้ให้เพื่อนนักศึกษาเห็นถึงความจำเป็นที่ต้องเปลี่ยนระบบสมบูรณาญา ซึ่งปรีดีได้กล่าวว่

เราได้อวางแผนปลุกจิตสำนึกเพื่อนนักศึกษาทั่วไปให้เกิดความรู้สึกถึงความจำเป็นต้องเปลี่ยนระบบสมบูรณาญา ว่า โอกาสที่เหมาะสมที่สุด คือในระหว่างมีการประชุมประจำปี ค.ศ. ๑๙๒๕ ของสมาคม ที่ข้าพเจ้าเป็นสภานายกอยู่นั้น จะได้จัดให้เพื่อนไทยอยู่ร่วมกัน ณ คฤหาสน์ใหญ่ที่ตำบล "Chatresttes" ซึ่งสมาคมเช่าไว้เฉพาะการนี้ มีกำหนด ๑๕ วัน เราได้จัดให้มีกีฬาแทบทุกชนิด รวมทั้งการยิงเป้าเพื่อเป็นพื้นฐานแห่งการฝึกทางอาวุธ ในเวลาว่างก็มีการแสดงปาฐกถาในเหตุการณ์ระหว่างประเทศ และเหตุการณ์ภายในประเทศ และมีการโต้วาทีในหัวข้อที่เป็นคติ มีการแสดงละครที่เป็นคติ เช่นเรื่อง "โลเลบุรี" ของพระมงกุฎเกล้าฯ ที่แสดงถึงความเหลวแหลกแห่งการศาลและอัยการของบุรีที่พระองค์สมมติว่า "โลเล" มีการดนตรีและการขับร้องบ้าง แต่ไม่มีการเต้นรำอย่างกามารมณ์ การประชุมในฤดูร้อน ค.ศ. ๑๙๒๕ ได้ดำเนินไปอย่างได้ผลถึงความสนิทสนมกลมเกลียวของเพื่อนนักศึกษาไทยที่ร่วมประชุม ถึงขีดที่เมื่อครบกำหนด ๑๕ วันแล้ว หลายคนก็ได้แสดงถึงความอาลัยที่ต่างคนจะต้องแยกย้ายจากกันไป...^๑

ในการประชุมประจำปี ค.ศ. ๑๙๒๕ นี้ ดร. เดือน บุนนาค ซึ่งในเวลานั้น เป็นนักเรียนกฎหมายในฝรั่งเศสเช่นกัน แต่เป็นนักเรียนรุ่นหลังปรีดี ๓ ปี จึงเป็นนักเรียนรุ่นจูเนียร์ ได้เล่าว่า การประชุมสามัคยานุเคราะห์ที่ชาร์เตอร์ลส์ เมื่อเดือนกรกฎาคม ๒๔๖๘ นี้ มีนักเรียนไทยที่ฝรั่งเศสมาร่วมประชุมประมาณ ๕๐ คน และดร. เดือน ได้เขียนจดหมายเล่าให้บิดาฟังว่า

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒-๒๓

การประชุมได้ดำเนินไปด้วยการเรียบร้อยและได้ผล คือ ความพร้อมเพรียงสามัคคีของพวกนักเรียน ไม่มีการถือเหล่า ถือพวกถือฝูง จนถึงกับทูลกระหม่อมกรมขุนสงขลาฯ (สมเด็จพระราชบิดา) ซึ่งได้เสด็จมาเยี่ยม รับสั่งว่า “ถ้าพวกนักเรียนรู้จักพร้อมเพรียงกันเช่นนี้ ต่อไปในภายหน้าแล้ว ท่านจะต้องเป็นกำลังอันสำคัญของบ้านเราอันหนึ่ง” อาศัยโดยความดูแลอันละเอียด สุขุมของนายปรีดี พนมยงค์ ท่านสภานายกประจำปี พ.ศ. ๒๔๖๘ ซึ่งเวลานั้นกำลังจะเข้าสอบกฎหมาย (Docteur en Droit) พวกที่มาประชุม ต่างได้รับความสุขพร้อมทั่วทุกคน...^๑

จากข้อความในจดหมายที่ ดร. เดือน บุญนาค เขียนถึงบิดาในเวลานั้น อาจเป็นเครื่องสนับสนุนคำบอกเล่าของปรีดี เกี่ยวกับความสำเร็จของการดำเนินงานของสามัคยาณุเคราะห์สมาคมที่ปรีดีเป็นนายกสมาคมอยู่ในปี ๒๔๖๘ นั้น ในปี ๒๔๖๙ ปรีดียังคงได้รับเลือกตั้งเป็นสภานายกสมาคมอยู่ แต่ในปีนั้น ได้เกิดมีปัญหาคความขัดแย้งระหว่างนักเรียนไทยกับพระองค์เจ้าจรูญศักดิ์กฤดาการ อัครราชทูตสยามประจำกรุงปารีสขึ้น ซึ่ง ดร. เดือน บุญนาค ได้เล่าว่า

มูลเดิม นักเรียนไทยที่อังกฤษได้ส่งผู้แทนมาประชุมของนักเรียนไทยที่ฝรั่งเศส พร้อมด้วยความเชื่อเชิญให้นักเรียนที่นี้ส่งผู้แทนไปประชุมของชาติอังกฤษ ซึ่งจะมีในเดือนสิงหาคม ในระหว่างที่ประชุม ท่านสภานายก (ปรีดี) ได้อ่านจดหมายเชื่อเชิญที่นักเรียนทุกคนพร้อมเห็นดีที่จะรับคำเชิญอันนี้ จึงได้เลือกผู้แทน (มจ. ลักษ กับ มจ. ธัญ) รุ่งขึ้นสภานายกจึงเขียนจดหมายถึงอัครราชทูตเพื่อขอให้นักเรียนทั้งสองซึ่งเป็นผู้แทนไปในการประชุมที่อังกฤษ ที่ทำเช่นนี้ก็เพราะนักเรียนทั้งสองคนนั้นขึ้นแก่สถานทูต ทูตไม่ยอมให้อนุญาต อ้างว่า สมาคมอังกฤษเป็นสมาคมไม่ได้ ไม่มีการประนีประนอม ถ้า

๑. จดหมายของ ดร. เดือน บุญนาค เขียนถึงบิดา ลงวันที่ ๑๘ กันยายน พ.ศ. ๒๔๖๘ ใน เดือน บุญนาค, ท่านปรีดี รัฐบุรุษอาวุโส... หน้า ๔

นักเรียนสองคนนี้ไปจะได้รับความอับอาย

เรื่องเกิดใหญ่ขึ้น เมื่อได้รับคำตอบของทูตเช่นนี้ สภานายกก็ให้ประชุมและเอาคำตอบขึ้นอ่านให้ฟัง นักเรียนพร้อมเห็นว่าคำตอบอันนี้ไม่มีหลักฐาน พระองค์เจ้าจุมพต ซึ่งเป็นพวกนักเรียนอังกฤษ ได้ลุกขึ้นยืนพูดว่า การที่ทูตพูดว่าพวกอังกฤษนี้ เป็นการไม่จริงเลย ท่านขอคำว่าเป็นความเหลวไหล นายแชน ผู้แทนอังกฤษก็ได้พูดทำนองเดียวกับพระองค์เจ้าจุมพต ตกลงเป็นว่า ทูตไม่มีอำนาจที่จะห้ามไม่ให้นักเรียนฝรั่งเศสเข้าประชุมกับพวกนักเรียนอังกฤษ เพราะว่าทูตไม่ถูกกับเจ้าคุณมารตผู้ปกครองนักเรียนที่อังกฤษ ที่ประชุมจึงเขียนหนังสือถึงทูตอีกเป็นคำรับรอง ที่นี้ทูตอ้างว่าผู้แทนที่ที่ประชุมจัดไปนั้นเป็นนักเรียนของสถานทูต เขามีอำนาจที่จะห้ามไม่ให้ไปได้ และอีกอย่างหนึ่งทำไมไม่มาปรึกษาหารือกับเขาเสียก่อน สภานายกก็เอาคำตอบให้นักเรียนดู เห็นว่าคำแก้ตัวอันนี้ไม่ถูก การส่งผู้แทนไปไม่ใช่เป็นของเสียหายอย่างหนึ่งอย่างใดเลย ตกลงจะส่งนักเรียนส่วนตัวไปแทน...

ต่อมาราชทูตได้มาดูการประชุม พูดติฉินนินทาพวกกรรมการต่างๆ วันนั้นฝนตกหนัก ท่านอดส่ำที่เดินตากฝนใส่หมวกเก็บ จะกางร่มก็ไม่เอา เขาเชิญให้เข้าบ้านก็ไม่เข้า ท่านเดินตรวจสถานที่เกือบชั่วโมงแล้วก็กลับสถานทูต รุ่งขึ้นท่านเกิดทะเลาะกับคุณหลวง...คนทำงานของท่าน จนถึงกับเขาต้องลาออกกลับเมืองไทย มูลเหตุก็คือ คุณหลวงเป็นเพื่อนของนายปรีดี..ตอนหลังท่านเขียนจดหมายถึงสมาคม ทหาว่าเป็นบอลเชวิก กล่าวจะล้มสมาคมและอะไรต่ออะไรใหญ่โต เห็นว่าท่านโกรธอย่างที่สุด...เรื่องเกิดใหญ่ขึ้นทุกที ความต่อมาบังคับให้ปรีดีมาสู้ความกับท่าน สมาคมเขียนตอบไปว่า ท่านไม่ควรโกรธ สมาคมไม่ได้ทำอะไรผิดเลย แล้วเรื่องก็ซักราไป...เรื่องถึงที่สุด วันที่ ๓-๔ ทูตได้พูดกับปรีดีและคณะกรรมการ ปรากฏว่าเรื่องจะถึงที่สุด ทูตแสดงความเสียใจสิ่งที่ทำมา กับนักเรียน คณะกรรมการก็เหมือนกัน...°

๑. จดหมายของ ดร. เดือน บุญนาค เขียนถึงบิดา ลงวันที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๖๙ ใน เดือน บุญนาค, ท่านปรีดี รัฐบุรุษอาวุโส..., หน้า ๙-๑๒

จากข้อความที่ ดร. เตือน ได้เขียนเล่าให้บิดาทราบนี้ แสดงให้เห็นว่า ในความขัดแย้งระหว่างนักเรียนไทยกับพระองค์เจ้าจรัญฯ อัครราชทูตนี้ นักเรียนไทยในเวลานั้นได้เห็นชอบด้วยกับการกระทำของคณะกรรมการและปรีดีซึ่งเป็นสภานายกสมาคม และนอกจากความขัดแย้งระหว่างนักเรียนไทยกับอัครราชทูตในเรื่องดังกล่าวนี้แล้ว ต่อมานักเรียนไทยได้มีความขัดแย้งกับท่านอัครราชทูตมากขึ้นอีก ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากการประชุมประจำปีระหว่างหยุดภาคฤดูร้อน ประจำปี ค.ศ. ๑๙๒๖ ที่สมาคมได้จัดให้มีขึ้นในเดือนกรกฎาคมถึงต้นเดือนสิงหาคม ค.ศ. ๑๙๒๖ (พ.ศ. ๒๔๖๙) ที่คฤหาสน์ ตำบลซาเตรตต์ โดยมีกิจกรรมพื้นฐานเช่นเดียวกับการประชุมเมื่อปี ค.ศ. ๑๙๒๕ แต่ในปี ค.ศ. ๑๙๒๖ นี้ คณะกรรมการสมาคมได้จัดให้มีปาฐกถาการเมืองมากขึ้นกว่าปีที่ผ่านมาซึ่งปรีดีได้เล่าว่า

ปรีดีเห็นว่าผลสรุปที่ได้จากการประชุมเมื่อปีที่แล้วนั้น แสดงว่าเพื่อนนักเรียนส่วนมากได้ก้าวเข้าสู่แนวทางสมาคมทางการเมืองเพื่อประชาธิปไตย ฉะนั้นในการประชุมประจำปีครั้งที่ ๓ สำหรับ ค.ศ. ๑๙๒๖ นั้น คณะกรรมการสมาคมฯ จึงได้จัดให้มีการปาฐกถาการเมืองมากขึ้นกว่าปีที่แล้ว เพื่อปรารถนาให้สมาคมก้าวไปอีกก้าวหนึ่งในการร่วมกันต่อสู้ท่านอัครราชทูตซึ่งเป็นตัวแทนของรัฐบาล (สมบูรณา) เพราะท่านปฏิบัติการไม่เหมาะสมหลายประการ ปรีดีจึงเสนอให้ที่ประชุมอภิปรายถึงกิจกรรมของท่านอัครราชทูตที่เพื่อนนักเรียนเห็นได้ว่าไม่เหมาะสมอย่างไรบ้าง ครั้นแล้วปรีดีจัดให้มีการอภิปรายถึงวิธีจ่ายเงินกระเป๋ (Pocket Money) และเงินค่าใช้จ่ายสำหรับความเป็นอยู่ที่นักเรียนส่วนมากไม่ได้รับเท่าที่ควร เพราะเงินแพรงค์มีค่าตกต่ำอยู่เรื่อยๆ...ปรีดีจึงเสนอที่ประชุมสมาคม ทำหนังสือยืนยันต่อท่านอัครราชทูต เพื่อขอให้พิจารณาเพิ่มเติมเงินค่าใช้จ่ายให้แก่นักเรียนที่ได้เงินกระเป๋หรือเงินเดือนน้อย และขอให้จ่ายเป็นเงินปอนด์ตามงบประมาณที่สถานทูตได้รับจากกรุงเทพฯ...^๑

๑. ปรีดี พนมยงค์, ชีวิตประวัติย่อของนายปรีดี พนมยงค์, หน้า ๔

เมื่อท่านอัครราชทูตได้ทราบว่านักเรียนได้เซ็นชื่อจะขอเงินเดือนขึ้น จึงโกรธมาก และได้ส่งโทรเลขด่วนถึงกระทรวงการต่างประเทศ ขอให้ให้นำความกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ขอให้ส่งตัวปรีดีกลับสยามโดยด่วน โดยกล่าวว่า ปรีดีได้กระทำการประดุดเป็นหัวหน้าสหภาพแรงงาน โดยยุยงให้นักเรียนเรียกร้องเงินเดือนเพิ่มขึ้น และปรีดียังได้ปฏิบัติการโดยขัดขืนคำสั่งท่านอัครราชทูต ฯลฯ^๑ ซึ่งความในโทรเลขได้กล่าวว่า

“ปรีดีเป็นหัวหน้าชักชวนนักเรียน ก่อการขัดคำสั่งทูต เป็นหัวหน้าสหบาล (Syndicate) นักเรียนไทย เป็นคนฝึกไฟ้ในประชาธิปไตย เห็นจะเป็นภัยต่อราชบัลลังก์...”^๒

นอกจากนี้ ท่านอัครราชทูตยังได้มีหนังสือเวียนถึงนักเรียนทุกคนกล่าวหานักเรียนฝรั่งเศสโดยเฉพาะปรีดีอย่างมากมาย” ปรีดีและสมาชิกสมาคมฯ รวมทั้งนักเรียนที่ได้ร่วมเซ็นชื่อได้ทูลเกล้าฯ ถวายฎีกากราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ โต้แย้งคำกล่าวหาของท่านอัครราชทูต และจัดนำความทูลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ให้ทรงวินิจฉัยคำฟ้องหา หนึ่งในราชทูตโกงเงินหลวง เงินที่จ่ายสำหรับค่าเล่าเรียนของนักเรียน สอง ราชทูตได้ทำความเสียหายถูกเขาฟ้องฐานเป็นชู้ ศาลตัดสิน ๑๐๐,๐๐๐ ฟรังก์ สาม ในที่ประชุมสหชาติ ได้ทำความเสียหายให้แก่รัฐบาลไทย“

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงมีพระบรมราชวินิจฉัยว่า สมาคมนักเรียนได้เบี่ยงเบนออกจากวัตถุประสงค์ที่ได้ตั้งสมาคมนั้น วัตถุประสงค์ของสมาคมจะต้องเป็นทางสังคมนครบถ้วนระหว่างนักเรียน ภายใต้ความดูแลของสถานทูตปารีส

๑. เรื่องเดียวกัน
๒. ไสว สุทธิพิทักษ์, ดร.ปรีดี พนมยงค์, หน้า ๓๖
๓. เดือน บุญนาค, ท่านปรีดี รัฐบุรุษอาวุโส..., หน้า ๓๓
๔. เรื่องเดียวกัน

“...ดูประหนึ่งว่าบัดนี้สมาคมได้กลายเป็นสหภาพชนิดหนึ่งของนักศึกษา ซึ่งนักศึกษารวมกันเพื่ออภิปรายกิจกรรมของอัครราชทูต และเพื่อมีมติและดำเนินกิจการตรงกันข้ามกับวัตถุประสงค์ของอัครราชทูต นักศึกษาได้อภิปรายและประณามวิธีการที่อัครราชทูตได้จ่ายเงินเดือนให้แก่พวกเขา พวกเขายังได้ส่งผู้แทนไปประเทศอังกฤษ โดยรู้อยู่แล้วว่าขัดต่อความประสงค์ของอัครราชทูต พวกเขาได้แสดงตลอดมาเป็นปฏิปักษ์ต่ออัครราชทูตและกิจการของสถานายกถึงขั้นขาดคารวะ สถานการณ์เช่นนี้ไม่อาจที่จะผ่อนปรนได้...”^๑

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงมีพระราชดำริว่า ปรีดีจะต้องรับผิดชอบอย่างสำคัญในการที่สมาคมเบี่ยนเบนจากความประสงค์เดิม และในการยุยงนักศึกษาให้เกิดความรู้สึกและละเมียดวินัยและไม่ไว้ใจอัครราชทูต ดังนั้น พระองค์จึงมีพระราชกระแสรับสั่งให้เรียกนายปรีดี พนมยงค์ กลับทันที^๒ แต่นายเสียง พนมยงค์ บิดาของปรีดีได้ทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาต่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ขอพระราชทานโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนเวลาที่จะเรียกตัวปรีดีกลับจากประเทศฝรั่งเศสไปในเดือนกุมภาพันธ์ ซึ่งเป็นเวลาภายหลังการสอบไล่ชั้นปริญญาโทกฎหมายแล้ว พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ได้ทรงพระราชทานให้ตามฎีกานั้น โดยมีเงื่อนไขว่า ปรีดีจะต้องทำหน้าที่สื่อขอประทานโทษพระองค์เจ้าจรูญศักดิ์กฤดาการในการที่ได้ขัดขืนคำสั่ง และต้องทำทานบนว่าจะอยู่ในถ้อยคำต่อไป” ปรีดีจึงได้รับอนุญาตให้ศึกษาต่อที่ประเทศฝรั่งเศสจนจบการศึกษาในชั้นปริญญาตรีบัณฑิต

๑. สำเนาโทรเลขเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศถึงอัครราชทูตสยามประจำกรุงปารีส ฉบับลงวันที่ ๒๒ ตุลาคม ค.ศ. ๑๙๒๖ (พ.ศ. ๒๔๖๙) ใน ปรีดี พนมยงค์, *ชีวประวัติย่อของนายปรีดี พนมยงค์*, หน้า ๗

๒. เรื่องเดียวกัน

๓. เก็บความจากสำเนาพระราชหัตถเลขา วันที่ ๒๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๙ และสำเนาโทรเลขจากเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศที่กรุงเทพฯ ถึงอัครราชทูตสยามที่ปารีส วันที่ ๒๕ พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๙๒๖ ใน ปรีดี พนมยงค์, *ชีวประวัติย่อของนายปรีดี พนมยงค์*, หน้า ๗

ในช่วงระยะเวลาที่ปรีดีได้มีปัญหาคความขัดแย้งกับท่านอัครราชทูตจนถึงกับถูกเรียกตัวกลับประเทศนั้น เป็นเวลาก่อนหน้าที่ปรีดีจะสอบไล่ปริญญาตรีชั้นบัณฑิตกฎหมายเพียง ๓-๔ เดือนเท่านั้น และโดยที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นไปตามฎีกาของนายเสียง พนมยงค์ บิดาของปรีดี ปรีดีจึงสามารถสอบไล่ได้ และศึกษาสำเร็จชั้นปริญญาตรีชั้นบัณฑิตกฎหมายโดยไม่ต้องทำการศึกษาเสียกลางคัน เมื่อสำเร็จการศึกษาและจะต้องเดินทางกลับประเทศไทย ปรีดีจึงได้ร่วมกับเพื่อนอีก ๖ คน ประชุมก่อตั้งคณะราษฎรขึ้นที่กรุงปารีส ในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๙๒๗ ก่อนที่ปรีดีจะเดินทางกลับประเทศไทยในเดือน มีนาคม ค.ศ. ๑๙๒๗ นั้น

การประชุมอย่างเป็นทางการครั้งแรกของคณะราษฎร จึงได้มีขึ้นในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๙๒๗ (นับตามปฏิทินไทยแบบเดิมเป็น พ.ศ. ๒๔๖๑, นับตามปฏิทินแบบปัจจุบันเป็น พ.ศ. ๒๔๗๐) ที่หอพักแห่งหนึ่งที่ "RUE DU SOMMERARD" ซึ่งผู้ที่เข้าร่วมประชุมในครั้งแรกนี้มี ๗ คน ประกอบด้วย

๑. ร.ท. ประยูร ภมรมนตรี นายทหารกองหนุนซึ่งเคยเป็นผู้บังคับหมวดทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์รัชกาลที่ ๖

๒. ร.ท. แปลก ชีตตะสังคะ ซึ่งสำเร็จวิชาจากโรงเรียนเสนาธิการทหารบกสยามแล้วมาศึกษาต่อที่โรงเรียนนายทหารปืนใหญ่ฝรั่งเศส

๓. ร.ท. ทัดน้อย มิตรภักดี นายทหารกองหนุน เคยเป็นผู้บังคับหมวดกรมการทหารม้าที่ ๕ นครราชสีมา แล้วมาศึกษาต่อที่โรงเรียนนายทหารม้าฝรั่งเศส

๔. นายตัว ลพานุกรม นักศึกษาวิทยาศาสตร์ในสวิตเซอร์แลนด์ เคยเป็นจำนำยลิบในกองทหารอาสาสมัครสงครามโลกครั้งที่ ๑

๕. หลวงสิริราชไมตรี นามเดิม จรูญ สิงห์เสนี ผู้ช่วยสถานทูตสยาม ประจำกรุงปารีส เคยเป็นนักเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม และเป็นนายลิบตรีในกองทหารอาสาสมัครสงครามโลกครั้งที่ ๑

๖. นายแหม พหลโยธิน เนติบัณฑิตอังกฤษ

๗. นายปรีดี พนมยงค์*

ในการประชุมครั้งนี้ ที่ประชุมได้มีมติเป็นเอกฉันท์ให้ปรีดีเป็นประธานและเป็นหัวหน้าคณะราษฎรจนกว่าจะมีบุคคลที่เหมาะสมเป็นหัวหน้าคณะราษฎรในกาลต่อไป การประชุมในครั้งนี้ได้ดำเนินไปเป็นเวลา ๕ วัน และได้มีการตกลงกันในสาระสำคัญ บางประการ ซึ่งปรีดีได้กล่าวถึงการประชุมครั้งนี้ในเวลาต่อมาว่า

การประชุมดำเนินไปเป็นเวลา ๕ วัน ซึ่งได้ตกลงสาระสำคัญดังต่อไปนี้

ก. วัตถุประสงค์ของคณะราษฎร คือ เปลี่ยนระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบบราชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญ...และการดำเนินเพื่อให้สยามบรรลุหลัก ๖ ประการ คือ (๑) รักษาความเป็นเอกราชทั้งหลาย เช่น เอกราชในทางการเมือง ในทางศาล ในทางเศรษฐกิจ ฯลฯ ของประเทศไว้ให้มั่นคง (๒) รักษาความปลอดภัยในประเทศ ให้การประทุษร้ายต่อกันลดลงให้มากที่สุด (๓) บำรุงความสุขสมบูรณ์ในทางเศรษฐกิจ โดยรัฐบาลใหม่จะหางานให้ราษฎรทุกคนทำ จะวางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ ไม่ปล่อยให้ราษฎรอดอยาง (๔) ให้ราษฎรมีสิทธิเสมอภาคกัน (๕) ให้ราษฎรมีเสรีภาพที่ไม่ขัดต่อหลัก ๔ ประการดังกล่าวแล้ว (๖) ให้การศึกษาอย่างเต็มที่แก่ราษฎร

ข. โดยคำนึงถึงสภาพของสยามที่ถูกแวดล้อมโดยอาณานิคมของอังกฤษและฝรั่งเศส ซึ่งชาติทั้งสองนี้มีข้อตกลงกันถือเอาสยามเป็นประเทศกันชน แต่เขาอาจพร้อมกันยกกำลังทหารเข้ามายึดครองแล้วแบ่งดินแดนสยามไปเป็นเมืองขึ้นหรืออยู่ใต้อิทธิพลของประเทศทั้งสอง ดังนั้นเราจึงเห็นว่า วิธีเปลี่ยนแปลงการปกครองดังกล่าวจะต้องกระทำโดยวิธี COUP D'ÉTAT ซึ่งเราเรียกกันด้วยคำไทยธรรมดาว่าการยึดอำนาจโดยฉับพลัน ทั้งนี้เพื่อป้องกันการแทรกแซงของมหาอำนาจ เพราะเมื่อคณะราษฎรได้อำนาจโดยฉับพลันแล้ว มหาอำนาจก็จะต้องเผชิญต่อสถานการณ์ที่เรียกเป็นภาษาฝรั่งเศสว่า FAIT ACCOMPLI คือพฤติกรรมที่สำเร็จรูปแล้ว

๑. ปรีดี พนมยงค์, บางเรื่องเกี่ยวกับการก่อตั้งคณะราษฎร..., หน้า ๑

ค. ผู้ที่เข้าร่วมประชุมครั้งแรกเป็นกรรมการกลางของคณะราษฎรไปพลางก่อน กรรมการแต่ละคนเป็นหัวหน้าแต่ละสายที่จะต้องเลือกเฟ้นผู้ที่ไว้วางใจได้ตามระเบียบพิจารณาตัวบุคคล แล้วนำมาเสนอกรรมการกลางของคณะราษฎร ซึ่งจะรับเข้าเป็นสมาชิกคณะราษฎรได้โดยมติเป็นเอกฉันท์เท่านั้น

ในขั้นแรกให้หัวหน้าสายหาสมาชิกเพิ่มเติมเพียงสายละ ๒ คนก่อน แล้วก็แยกเป็นหัวหน้าสายย่อยใหญ่ย่อยแตกกิ่งก้านสาขาออกไป

ง. การเลือกเฟ้นสมาชิกคณะราษฎรเพิ่มเติมนั้น ต้องคำนึงถึงความเสียสละเพื่อชาติอย่างแท้จริง ความกล้าหาญ ความสามารถในการรักษาความลับ ดังนั้นจึงได้แบ่งบุคคลที่ต้องการเปลี่ยนระบบปกครองดังกล่าวออกเป็น ๓ ประเภท คือ

ดี ๑ ได้แก่บุคคลที่สมควรได้รับคำชักชวนให้เข้าร่วมเป็นสมาชิกคณะราษฎรก่อนวันลงมือยึดอำนาจรัฐ

ดี ๒ ได้แก่บุคคลที่จะได้รับคำชักชวนต่อเมื่อได้ลงมือปฏิบัติในการยึดอำนาจแล้ว

ดี ๓ ได้แก่บุคคลที่ได้รับคำชักชวนในวันลงมือปฏิบัติการยึดอำนาจนั่นเอง แต่ภายหลังที่การยึดอำนาจได้มีที่ท่าแสดงว่าจะจะเป็นผลสำเร็จมากกว่าความไม่สำเร็จ

จ. นโยบายที่จะดำเนินภายหลังที่คณะราษฎรได้อำนาจรัฐแล้ว ที่ประชุมได้มอบให้ข้าพเจ้าเป็นผู้ชี้แจงและเห็นชอบตามหลัก ๖ ประการ ซึ่งข้าพเจ้าเป็นผู้เสนอ รวมทั้งหลักการทั่วไปในเค้าโครงการเศรษฐกิจ และได้มอบให้ข้าพเจ้าเตรียมร่างเค้าโครงการเศรษฐกิจในโอกาสต่อไป

ฉ. ที่ประชุมได้พิจารณาเมื่อไว้ว่า ถ้าการกระทำของคณะราษฎรต้องถูกปราบปรามหรือพ่ายแพ้ ก็ให้มีเพื่อนหัวหน้าสายคนหนึ่งที่เรากันไว้มิให้แสดงออกนอกหน้าว่าเป็นสมาชิกคณะราษฎร โดยไม่ต้องมาประชุมคณะกรรมการหัวหน้าสายบ่อยครั้ง ไม่ว่าจะในฝรั่งเศสหรือเมื่อกลับสยามแล้ว โดยบำเพ็ญตนประดุจเป็นคนอยู่ในบ้านอย่างสงบเงียบ ผู้มีหน้าที่ดำเนินกิจการของคณะราษฎรที่อาจถูกปราบปรามหรือพ่ายแพ้นั้นต่อไปให้สำเร็จ พร้อมทั้งให้มีหน้าที่ดูแลช่วยเหลือครอบครัวของเพื่อนที่ถูกติดคุกหรือถึงแก่

ความตาย ที่ประชุมเห็นพ้องกันมอบหน้าที่นี้ให้แก่ นายแนบ พทโยธิน ซึ่งเป็นผู้มีทรัพย์สินมากโดยได้รับมรดกจากบิดา...^๑

จากคำบอกเล่าของปรีดีที่กล่าวถึงการประชุมก่อตั้งคณะราษฎรในครั้งนี้ แสดงให้เห็นว่า สมาชิกคณะราษฎรในระยะเริ่มแรกที่ได้ประชุมกันอย่างเป็นทางการครั้งแรกที่กรุงปารีสนี้ ได้มีการตกลงกันในวัตถุประสงค์ของคณะราษฎรในการที่จะเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบราชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญ และตกลงกันในหลัก ๖ ประการ ซึ่งปรีดีเป็นผู้เสนอขึ้น รวมทั้งได้ตกลงกันในเรื่องวิธีการเปลี่ยนแปลงการปกครองและวิธีการดำเนินงานในขั้นต้น และที่ประชุมยังได้เห็นด้วยกับหลักการทั่วไปในเค้าโครงการเศรษฐกิจที่ปรีดีเป็นผู้เสนอ และได้มอบหมายให้ปรีดีเตรียมร่างเค้าโครงการเศรษฐกิจในโอกาสต่อไป

แต่จะเห็นได้ว่า การประชุมในครั้งนี้ เป็นเพียงการตกลงร่วมกันในหลักการทั่วไป คณะราษฎรยังไม่ได้ตกลงกันถึงขั้นรายละเอียดของการปฏิบัติและวิธีการในการยึดอำนาจรัฐ เป็นเพียงแต่กำหนดการดำเนินงานในขั้นต้น และการหาสมาชิกพวกพ้อง ส่วนปัญหาเรื่องการจัดกาการปกครองและการดำเนินงานในระบอบใหม่ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้วจะเป็นอย่างไร คณะราษฎรไม่ได้อภิปรายและตกลงกันเป็นที่แน่ชัด แม้ว่าในขั้นต้นนี้ จะได้มีการยอมรับหลัก ๖ ประการ ที่ปรีดีเป็นผู้เสนอ และเห็นชอบด้วยกับหลักการทั่วไปในเค้าโครงการเศรษฐกิจของปรีดีก็ตาม แต่ในขั้นรายละเอียดและวิธีปฏิบัติเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์นั้น ไม่ได้มีการตกลงกันแน่ชัด จึงทำให้เกิดปัญหาในเวลาต่อมา โดยเฉพาะในเรื่องเค้าโครงการเศรษฐกิจ แต่เมื่อกล่าวในแง่ความคิดทางการเมืองของปรีดีโดยเฉพาะ ก็จะเห็นได้ว่า ในช่วงเวลาดังกล่าวนี้ ปรีดีได้มีความคิดเห็นต่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง และมีความต้องการที่จะแก้ไขปัญหาของประเทศในด้านต่างๆ ซึ่งปรีดีได้เสนอเป็นหลัก ๖ ประการขึ้น โดยเสนอการแก้ไขปัญหา

---

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒-๕

ความเป็นเอกราช ความปลอดภัยในประเทศ ความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจ สิทธิเสมอภาค เสรีภาพ และการศึกษาของราษฎร หลัก ๖ ประการ จึงเป็นหลักการที่เป็นความคิดเห็นของปรีดีตั้งแต่ในช่วงที่อยู่ที่ฝรั่งเศสนี้

ภายหลังการประชุมคณะราษฎรในครั้งนี้ ปรีดีได้เดินทางกลับประเทศไทยในเดือนมีนาคมปีนั้น และหลังจากนั้นก็ได้เผยแพร่ความคิดเห็นเกี่ยวกับหลัก ๖ ประการนี้บ้าง โดยการสอดแทรกความเห็นต่างๆ ในการสอนวิชากฎหมายที่โรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรม และต่อมาหลัก ๖ ประการ ก็ได้ปรากฏอย่างเป็นทางการครั้งแรกใน “ประกาศคณะราษฎร” เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕

เมื่อก้าวโดยสรุป สำหรับความคิดเห็นทางการเมืองของปรีดีในช่วงที่อยู่ที่ฝรั่งเศสนี้ พอจะกล่าวได้ว่า ในช่วงเวลาที่ปรีดีศึกษาและใช้ชีวิตอยู่ที่ฝรั่งเศสเป็นเวลา ๗ ปีนี้ เป็นช่วงที่ปรีดีได้รับการศึกษาและมีความรู้กว้างขวางมาก ปรีดีได้เริ่มคิดที่จะดำเนินการเพื่อเปลี่ยนแปลงระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของไทยในเวลานั้น และได้มีการตกลงกันอย่างจริงจังกับเพื่อนผู้ร่วมก่อการฯ ตั้งแต่ปี ๒๔๖๘ หลังจากนั้น ก็ได้มีการปฏิบัติในเชิงคัดค้านและต่อต้านการปกครองในระบอบสมบูรณาฯ จนถึงได้วางแผนที่จะดำเนินการเพื่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง แม้ว่าในช่วงเวลาดังกล่าว จะไม่มีข้อมูลและหลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงความคิดเห็นของปรีดีในช่วงนี้มากนัก แต่ความคิดเห็นของปรีดีในช่วงเวลาดังกล่าวนี้ จะปรากฏให้เห็นชัดเจนในเวลาต่อมา ภายหลังจากที่ปรีดีได้เดินทางกลับประเทศไทย และโดยเฉพาะภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองปี ๒๔๗๕ แล้ว ซึ่งผู้เขียนได้กล่าวให้เห็นชัดเจนในตอนต่อไป

สภาพการณ์ทั่วไปของการเมืองไทยในช่วงปี ๒๔๗๐-๒๔๗๕

ปรีดีได้เดินทางกลับประเทศไทยในปี ๒๔๗๐ ซึ่งในเวลานั้นทางเมืองไทยบรรยากาศที่เรียกร้องต้องการประชาธิปไตย รวมทั้งการตื่นตัวทางการเมืองของประชาชน และความปรารถนาที่จะเข้ามีส่วนร่วมในการปกครองได้เพิ่มมากขึ้น การเฟื่องฟูของสื่อมวลชน โดยเฉพาะหนังสือพิมพ์ ซึ่งเริ่มขยายตัวอย่างมากในสมัยรัชกาล

ที่ ๖ ได้ขยายบทบาทเพิ่มมากขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๗ จนถึงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ หนังสือพิมพ์รายวันที่พิมพ์ในสยามมีถึง ๓๕ ฉบับ และมีวารสารประมาณ ๑๓๐ กว่าฉบับ^๑

การเติบโตของสื่อมวลชนมีบทบาทอย่างสำคัญในการเผยแพร่ความคิดทางการเมืองในหมู่ประชาชนในวงกว้าง และหนังสือพิมพ์ในสมัยนั้นได้แสดงบทบาทที่สำคัญในการชี้ให้เห็นถึงข้อบกพร่องของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และนำความคิดเกี่ยวกับการปกครองในระบอบประชาธิปไตยมาเผยแพร่ บทบาทของหนังสือพิมพ์ในการชี้ให้เห็นถึงข้อบกพร่องของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์นี้ จะเห็นได้จากการเสนอบทความแสดงความเห็นต่อการดำเนินงานของรัฐบาล การชี้ให้เห็นถึงความล้มเหลวของการใช้นโยบาย “ดุลยภาพ” เพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำ การเรียกร้องให้มีการเปลี่ยนแปลงการเก็บเงินรัชชูปการ ซึ่งเรียกเก็บจากประชาชนแต่ละคนปีละ ๖ บาท โดยไม่คำนึงว่าบุคคลนั้นจะมีฐานะหรือยากจน การแคะได้เสียดลัการกระทำที่ไม่เหมาะสมของข้าราชการและเจ้าหน้าที่รัฐบาล การแสดงให้เห็นถึงความฟุ่มเฟือยของชนชั้นสูง^๒ และการวิจารณ์ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์โดยอาศัยการเปลี่ยนแปลงในเมืองจินมาเปรียบเทียบ ดังในบทความเรื่อง “เห็นว่าเจ้าเป็นลูกตุ้มถ่วงความเจริญ” ใน นสพ. ราษฎร ฉบับวันที่ ๙ มกราคม ๒๔๗๑^๓ นอกจากการชี้ข้อบกพร่องของรัฐบาลในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์แล้ว หนังสือพิมพ์ยังได้เสนอและชี้แนวทางประชาธิปไตยควบคู่ไปด้วย เป็นการชักจูงให้ผู้อ่านเกิดความศรัทธาในการปกครองระบอบใหม่ ดังเช่นบทนำของ นสพ. สยามวิ-view เมื่อวันที่ ๑๐ กรกฎาคม ๒๔๗๐ เรื่อง “ราษฎรตื่นแล้ว” ซึ่งได้เรียกร้องอย่างตรงไป

---

๑. ชัยอนันต์ สมุทวณิช, *การเมือง-การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองไทย* (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์บรรณกิจ, ๒๕๒๓), หน้า ๘๓

๒. รายละเอียดใน พรภิรมย์ เอี่ยมธรรม, *บทบาททางการเมืองของหนังสือพิมพ์ไทย ตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ ถึงสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ ๒* (กรุงเทพฯ : โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๒๐), หน้า ๒๔-๒๘

๓. ชัยอนันต์ สมุทวณิช, *การเมือง-การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองไทย*, หน้า ๘๓

ตรงมาให้รัฐบาลตั้งสภา และให้ผู้แทนราษฎรได้เข้าไปมีส่วนในการบริหารประเทศ พร้อมทั้งชี้ให้เห็นถึงผลร้ายที่อาจเกิดขึ้นกับรัฐบาล หากไม่มีการจัดตั้งรัฐสภาตามความต้องการของปวงชน กล่าวคือ ราษฎรอาจทำการเรียกร้องเพื่อให้ได้มาซึ่งรัฐสภาอย่างรุนแรง จนถึงกับมีการลอบปลงพระชนม์ประมุขของประเทศ อย่างเช่นเหตุการณ์ในรัสเซีย ที่เรียกกันว่า “เลือดกับเหล็ก” (Blood and Steel),^๑ บทความเรื่อง “กลียุคเป็นเหตุแห่งความอับสรภาพ มิคัลลันญีเป็นเหตุทำให้เกิดความเสมอภาค” และเรื่อง “ทูตพระศรีอาริย์” ใน นสพ. ราษฎร เมื่อวันที่ ๑๑ มกราคม และ ๑๔ มกราคม ได้แสดงให้เห็นถึงความจำเป็นที่จะต้องล้มล้างระบอบการปกครองแบบเดิม แม้จะด้วยวิถีอันรุนแรง เพื่อสร้างความเจริญและบรรลุถึงอิสระเสรีภาพ และนำมาซึ่งความเสมอภาคอันแท้จริง”

ดังนั้น บทบาทของหนังสือพิมพ์ในช่วงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ ที่เสนอความเห็นในเชิงเรียกร้องประชาธิปไตยและการมีรัฐสภาซึ่งมีตัวแทนของประชาชนเข้าร่วมในการปกครอง รวมทั้งการชี้ให้เห็นถึงข้อบกพร่องของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และเรียกร้องให้เปลี่ยนแปลงการปกครองระบอบเดิม จึงมีส่วนช่วยในการปูพื้นฐานความคิดประชาธิปไตย และมีส่วนหนุนช่วยต่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ อยู่ไม่น้อย ดังที่ปรีดีได้กล่าวว่า

เมื่อข้าพเจ้ากลับประเทศไทยใน พ.ศ. ๒๔๗๐ ภายหลังที่ไปอยู่ในฝรั่งเศสเกือบ ๗ ปี นั้นแล้ว ปรากฏว่า ชนรุ่นหนุ่มสมัยนั้น ชนิดที่ไม่เคยไปเห็นระบบประชาธิปไตยในต่างประเทศ แต่ก็มีคามตื่นตัวที่ต้องการเปลี่ยนระบบสมบูรณาฯ ทั้งนี้ก็แสดงถึงว่า ผู้ที่ได้มีความเป็นอยู่อย่างระบบศักดินาเกิดจิตสำนึกที่เขาประสบแก่ตนเองถึงความไม่เหมาะสมของระบอบนั้น และอิทธิพลที่เขาได้รับจากสื่อมวลชนที่มีลักษณะก้าวหน้าในสมัยนั้น ที่เรียกร้องให้มีการเปลี่ยนระบบศักดินามาเป็นระบบราชาธิปไตยภายใต้รัฐ

๑. พงกรมัย เอี่ยมธรรม, บทบาททางการเมืองของหนังสือพิมพ์ไทย..., หน้า ๒๘-๒๙

๒. ชัยอนันต์ สมุทวณิช, การเมือง-การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองไทย, หน้า ๘๓-๘๕

กรรมบุญ เพราะเหตุนั้นพวกข้าพเจ้าจำนวนน้อยที่กลับมาจากยุโรปจึงไม่มีความลำบากมากนักในการชวนผู้ตื่นตัวในเมืองไทยให้เข้าเป็นสมาชิกคณะราษฎร เพราะเขามีพื้นฐานแห่งความต้องการนั้นอยู่แล้ว...^๑

เมื่อพิจารณาทางด้านพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว นับตั้งแต่ที่พระองค์ขึ้นครองราชย์เมื่อวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน ๒๔๖๘ จะเห็นได้ว่า ในช่วงรัชสมัยของพระองค์ พระองค์ต้องเผชิญกับปัญหาการตื่นตัวทางการเมืองของประชาชน, ปัญหาการเรียกร้องประชาธิปไตยและการมีรัฐธรรมนูญ ปัญหาความชอบธรรมของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ รวมถึงปัญหาเอกภาพของราชวงศ์ สิ่งแรกที่พระองค์ทรงกระทำคือ เสริมความมั่นคงและสร้างความสามัคคีขึ้นในหมู่พระราชวงศ์ ด้วยการจัดตั้ง “อภิรัฐมนตรีสภา” ในวันที่ ๒๘ พฤศจิกายน ๒๔๖๘^๒ ภายหลังจากที่ทรงขึ้นครองราชย์เพียง ๓ วัน โดยมีพระราชประสงค์ที่จะให้อภิรัฐมนตรีสภาเป็นสภาที่ปรึกษาขององค์พระมหากษัตริย์ และเป็นสถาบันที่คอยเหนี่ยวรั้งการใช้พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์^๓ ทั้งนี้ “เพื่อเรียกความเชื่อถือจากประชาชนกลับคืนมา...” และเพื่อสร้างเสถียรภาพให้แก่องค์พระมหากษัตริย์และฐานะของพระราชวงศ์ เนื่องจากประชาชนเริ่มเสื่อมศรัทธาในสถาบันกษัตริย์ในช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ ๖ ซึ่งพระองค์ทรงกล่าวว่า

สิ่งที่น่าเสียใจเป็นอย่างยิ่งก็คือ การที่ราชสำนักถูกดูหมิ่นดูแคลน และในระยะ

---

๑. บรีดี พนมยงค์, บางเรื่องเกี่ยวกับก่อตั้งคณะราษฎร..., หน้า ๑๘
๒. ไพโรจน์ ชัยนาม, รัฐธรรมนูญ บทกฎหมาย และเอกสารสำคัญในทางการเมืองของประเทศไทย (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๙), ๑ : ๑๙๔
๓. บทบาทของอภิรัฐมนตรีสภานี้ ดูได้จาก ชัยอนันต์ สมุทวณิช, การเมือง-การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองไทย และใน สุวดี เจริญพงศ์, ปฏิกริยาของรัฐบาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวต่อการเคลื่อนไหวตามแนวความคิดประชาธิปไตยและสังคมนิยม ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๙)

ใกล้จะสิ้นรัชกาลก็กำลังจะเริ่มถูกเยาะหยัน กำเนิดของหนังสือพิมพ์ที่มีอิสระทำให้
สถานการณ์ดังกล่าวนี้ยิ่งแย่ลงไปอีกมาก ฐานะของพระมหากษัตริย์ต้องตกอยู่ในความ
ยากลำบากอย่างยิ่ง ความเคลื่อนไหวทางความคิดในประเทศนี้ ได้ชี้ให้เห็นสัญญาณ
อันแน่ชัดว่า วันเวลาของการปกครองแบบผู้นำถืออำนาจลึทธิขาดแต่ผู้เดียวใกล้จะหมด
ลงทุกที...^๑

พระองค์ได้ทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงพระยากัลยาณไมตรี (Dr. Francis B. Sayre)
เมื่อวันที่ ๒๓ กรกฎาคม ๒๔๖๕ ทรงพระราชปรารภเกี่ยวกับปัญหาการเมืองในสยาม
(Problems of Siam) ซึ่งส่วนใหญ่เป็นปัญหาเรื่องฐานะและพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์,
ปัญหาการสืบสันตติวงศ์, ปัญหารูปแบบการจัดตั้งรัฐบาลและการมีรัฐสภา,
ปัญหาบทบาทและอำนาจหน้าที่ของอภิรัฐมนตรีสภา และปัญหาการเมืองนายกรัฐมนตรีและ
มีสภานิติบัญญัติ (Legislative Council) ว่าเหมาะสมกับประเทศไทยในเวลานั้นหรือไม่
อย่างไร ซึ่งพระองค์ทรงมีพระราชดำริเห็นว่า ประเทศไทยยังไม่พร้อมสำหรับการมี
รัฐสภาและรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้ง (Representative Government) และยังไม่
พร้อมสำหรับการปกครองในระบบประชาธิปไตย พระองค์จึงทรงมีพระราชดำริที่จะ
ปรับปรุงระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ให้ดีขึ้น และทรงตั้งพระทัยในการที่จะจัดให้มี
การปกครองแบบประชาธิปไตยตามที่มีการเรียกร้องกันในเวลานั้น พระองค์ได้ทรงพระ
ราชปรารภกับพระยากัลยาณไมตรีถึงทางแก้ไขปัญหาเหล่านี้^๒ ซึ่งพระยากัลยาณไมตรีได้

๑. พระราชหัตถเลขาถึงพระยากัลยาณไมตรี เรื่อง "ปัญหาการเมืองในสยาม" (Problems of Siam)
ใน ชัยอนันต์ สมุทวณิช, การเมือง-การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองไทย, หน้า ๘๗ และ ๙๐ หรือ ดันฉบับ
ภาษาอังกฤษ ใน Benjamin A. Batson (ed.), *Siam's Political Future : Documents from the End
of the Absolute Monarchy*. Data Paper : Number 96 (Ithaca, New York : Cornell University
Southeast Asia Program, 1974), p. 15.

๒. รายละเอียดของพระราชหัตถเลขา Problems of Siam ดูใน Batson (ed.), *Siam's Political Fu-
ture...*, p. 13-22. หรือใน สนธิ เตชานันท์, แผนพัฒนาการเมืองไปสู่การปกครองระบอบ "ประชาธิปไตย" ตาม
แนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (กรุงเทพ : โครงการผลิตเอกสารทางวิชาการ ภาค
วิทยาศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๑๕), หน้า ๑๑๕-๑๒๕

ตอบพระราชปรารภว่า ในเวลานี้ยังไม่ควรมีการปกครองระบอบรัฐสภา และเสนอให้ใช้ระบบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ต่อไป แต่แนะนำให้ใช้ระบบการมีนายกรัฐมนตรีรับผิดชอบในการบริหารราชการแผ่นดินโดยตรงแทนพระมหากษัตริย์ และได้เสนอเค้าโครงการจัดตั้งรัฐบาลโดยมีนายกรัฐมนตรี และเค้าโครงรัฐธรรมนูญประกอบด้วยหลักการต่างๆ รวม ๑๒ มาตรา

ข้อเสนอของพระยาภิรมย์ภักดีนี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลาฯ ได้คัดค้านว่า การมีนายกรัฐมนตรีนั้นเป็นเรื่องและวิธีการปกครองในระบอบรัฐสภา ไม่ใช่การปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับนายกรัฐมนตรีในระบบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ซึ่งปราศจากรัฐสภาจึงเป็นความสัมพันธ์ที่ประหลาด และทรงเห็นว่า การมีหรือไม่มีนายกรัฐมนตรีไม่ใช่ปัญหาสำคัญ หรือการแก้ปัญหาสยามที่ตรงจุด สิ่งที่จะต้องแก้ไขอย่างรีบด่วน คือการปรับปรุงระบบบริหารราชการให้มีประสิทธิภาพดีขึ้นกว่าเดิม และปัญหานี้เป็นปัญหาที่ต้องทำก่อนอื่นใดทั้งหมด^๑ ข้อเสนอของพระยาภิรมย์ภักดีจึงหยุดลงแค่การถวายนามความเห็น และเค้าโครงร่างรัฐธรรมนูญนี้ก็ไม่ได้ถูกนำไปปฏิบัติแต่อย่างใด

ในปีต่อมา คือ ปี พ.ศ. ๒๔๗๐ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ได้ทรงจัดตั้งสภากรรมการองคมนตรีขึ้น โดยทรงมีพระราชดำริเห็นถึงความจำเป็นที่จะต้องมีสถาบันทางการเมืองบางอย่างมารองรับเพื่อคลี่คลายปัญหาความต้องการเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน “โดยยอมรับว่าแบบรัฐสภายังเป็นไม่ได้ในขณะนี้” ซึ่งพระองค์ได้ทรงกล่าวไว้ในพระราชบันทึกเรื่อง “Democracy in Siam” ว่า

ข้าพเจ้ามีความโน้มเอียงที่จะคิดว่า ประชาธิปไตยที่แท้จริงนั้น ยากที่เกิดขึ้นเป็นผลสำเร็จในสยาม มันอาจจะเป็นภัยอันตรายต่อผลประโยชน์ที่แท้จริงของประชาชนด้วยซ้ำไป... เราอาจหาข้อโต้แย้งได้มากมายที่สนับสนุนความคิดที่ว่า สยามไม่ควรมีระบอบ

๑. ชัยอนันต์ สมุทวณิช, การเมือง-การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองไทย, หน้า ๙๕-๙๗

การปกครองแบบรัฐสภา...บางที่ประเทศบางประเทศได้นำประชาธิปไตยมาใช้ด้วยความ
 จำเป็นเท่านั้นเอง โดยที่รัฐอยู่เดิมก่อนว่า มันไม่เหมาะกับลักษณะนิสัยของประชาชน นั่นคือ
 คำอธิบายว่าเหตุใดจึงมีหลายประเทศเล่นกับการมีรัฐสภา ข้าพเจ้ารู้สึกว่าจะเราจะต้องเล่น
 ไข่แบบนี้ในสยามเวลาใดเวลาหนึ่ง ด้วยข้อพิจารณาเหล่านี้เองที่ทำให้ข้าพเจ้าคิดที่จะทำ
 การปฏิรูปบางอย่าง... การปรับปรุงสภาองคมนตรีเป็นความพยายามอย่างหนึ่งที่จะนำไป
 สู่ก้าวแรกของแนวความคิดเหล่านี้... ดังนั้นการจัดตั้งคณะกรรมการนี้ อาจช่วยในการ
 สนองตอบต่อวัตถุประสงค์ที่มีประโยชน์ ๒ ประการ (แม้ว่าจะไม่สมบูรณ์เลยทีเดียว) :-

๑. เป็นวิธีการทดลองและเรียนรู้ถึงวิธีการประชุมปรึกษาของสภา
๒. เป็นพลังที่จะเหนี่ยวยังตั้งอำนาจทางการเมือง

สภากรรมการองคมนตรีนี้ ประกอบด้วยองคมนตรีจำนวน ๔๐ คน ซึ่งทรงแต่งตั้ง
 ตั้งจากจำนวนองคมนตรีทั้งหมด ๒๒๕ คนในเวลานั้น และอยู่ในตำแหน่ง คราวละ ๓ ปี^๑
 กรรมการองคมนตรีชุดแรกประกอบด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นพระองค์เจ้าและหม่อมเจ้า
 ๑๐ พระองค์ ข้าราชการชั้นเจ้าพระยา ๖ ท่าน ชั้นพระยา ๒๔ ท่าน^๒ ซึ่งมีข้อน่าสังเกต
 ว่า ไม่มีการแต่งตั้งกรรมการองคมนตรีจากราชฎาเลย ในทางปฏิบัติ สภากรรมการ
 องคมนตรีนี้ประสบความสำเร็จล้มเหลวตามวัตถุประสงค์ที่ได้วางไว้ ทั้งนี้ จะเห็นได้จาก
 ผลงานของสภาในระยะ ๕ ปี เท่าที่ปรากฏหลักฐาน มีเพียงการพิจารณาร่างพระราช
 บัญญัติและร่างประกาศรวม ๕ ฉบับ เท่านั้น และการประชุมเพื่อพิจารณาร่างพระราช
 บัญญัติต่างๆ นี้ก็เป็นไปตามพระราชโองการทั้งสิ้น ไม่ปรากฏว่ากรรมการองคมนตรีได้
 ร้องขอให้มีการเปิดประชุมขึ้นเองแต่ประการใด สภากรรมการองคมนตรีจึงมิได้มี
 บทบาทในการควบคุมการใช้พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ดังที่คาดหวังไว้

---

๑. ชัยอนันต์ สมุทวณิช, การเมือง-การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองไทย, หน้า ๑๒๕-๑๒๘ หรือใน Batson
 (ed.), Siam's Political Future..., p. 49-50. ดัชนีฉบับภาษาอังกฤษ
 ๒. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๘
 ๓. สุวดี เจริญพงศ์, ปฏิกริยาของรัฐบาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว..., หน้า ๑๒๔

ส่วนวัตถุประสงค์ที่จะให้เรียนรู้ถึงการประชุมปรึกษาของรัฐสภาที่ไม่ได้ผลมากเท่าที่ควร ดังจะเห็นได้จากจำนวนครั้งของการประชุมในแต่ละปี กล่าวคือ ในปี พ.ศ. ๒๔๗๐ มีการประชุม ๑๐ ครั้ง, พ.ศ. ๒๔๗๑ ๕ ครั้ง, พ.ศ. ๒๔๗๒ และ ๒๔๗๓ ปีละ ๔ ครั้ง, พ.ศ. ๒๔๗๔ ๓ ครั้ง ส่วนในปี ๒๔๗๕ ไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีการประชุมแต่อย่างใด^๑ จะเห็นได้ว่าสภากรรมการองคมนตรีได้มีการประชุมน้อยลงตามลำดับในแต่ละปี จนกระทั่งไม่มีการประชุมเลยในปี ๒๔๗๕ และเมื่อนับรวมการประชุมทั้งหมดในช่วง ๕ ปี มีเพียง ๒๗ ครั้ง เท่านั้น^๒ นอกจากนี้ รัฐบาลก็ได้เปิดโอกาสให้บุคคลภายนอกเข้าร่วมฟังการประชุมกรรมการองคมนตรีแต่อย่างใด และเมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงมีพระราชดำริเห็นชอบด้วยกับ มจ. สิทธิพร ที่จะอนุญาตให้ประชาชนและองคมนตรีที่ไม่ได้เป็นกรรมการองคมนตรี เข้าฟังการประชุมในกรณีที่ประชุมปรึกษาเรื่องที่มีใ้ราชการลับ ก็ทรงได้รับการคัดค้านจากสมาชิกอภิรัฐมนตรีสภาส่วนใหญ่ ในการประชุมเมื่อวันที่ ๓ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๐

หลังจากนั้นเป็นเวลาถึง ๔ ปี อภิรัฐมนตรีสภาจึงลงมติให้องคมนตรีเข้าฟังการประชุมสภากรรมการองคมนตรีได้ ในกรณีที่มิใช่ราชการลับ แต่ก็ไม่ได้หมายถึงประชาชนโดยทั่วไป^๓ ดังนั้น การจัดตั้งสภากรรมการองคมนตรีจึงไม่อาจบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่คาดหมายไว้ และประชาชนโดยทั่วไปก็ไม่สามารถเข้ามีส่วนร่วม หรือทราบถึงความเป็นไปของสภานี้ได้อย่างใกล้ชิด การจัดตั้งสภากรรมการองคมนตรีจึงไม่

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๐-๑๓๑

๒. จำนวนการประชุม ๒๗ ครั้ง ในระยะเวลา ๕ ปีนี้ แตกต่างจากการประชุมของสภาผู้แทนราษฎรภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ เป็นอย่างมาก การประชุมสภาผู้แทนราษฎรนับจากวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ - ๑ เมษายน ๒๔๗๖ (พระยามโนฯ ปิดสภา) ระยะเวลาเพียง ๑๐ เดือน มีการประชุมทั้งหมด ๕๙ ครั้ง ประกาศร่างพระราชบัญญัติเป็นกฎหมาย ๕๓ ฉบับ และรัฐบาลได้ตอบกระทู้ถามของ ส.ส. ๒๐ กระทู้ -- ข้อมูลตัวเลขจาก ประเสริฐ ปัทมะสุคนธ์, รัฐสภาไทยในรอบสี่สิบสองปี (๒๔๗๕-๒๕๑๗), (กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ช. ชุมชุมช่าง, ๒๕๑๗), หน้า ๖๔

๓. กจช. ร. ๗ รล. ๖/๒๒ สำเนารายงานการประชุมอภิรัฐมนตรี ครั้งที่ ๓/๒๔๗๔ ๑๖ เมษายน ๒๔๗๔ อ้างถึงใน สุวดี เจริญพงศ์, ปฏิกริยาของรัฐบาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว..., หน้า ๑๗๕

อาจตอบสนองความต้องการของคนรุ่นใหม่ที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารประเทศ และ
 ยังอาจทำให้คนรุ่นใหม่เหล่านี้มีความปรารถนาที่จะได้มาซึ่งสภาตามความหมายที่แท้จริง
 ของการปกครองในระบอบประชาธิปไตยมากยิ่งขึ้น

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ได้ทรงตระหนักถึงความต้องการของประชาชนที่
 ต้องการเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารประเทศได้เป็นอย่างดี ดังนั้นในปี ๒๔๗๔ พระองค์
 ได้ทรงสั่งให้กรมหมื่นเทววงศ์วโรปathy เสนาบดีกระทรวงต่างประเทศ เตรียมร่างรัฐธรรมนูญ
 ขึ้น เพื่อที่พระองค์จะพระราชทานให้แก่ประชาชนเนื่องในวันฉลองครบรอบ ๑๕๐ ปี ของ
 กรุงรัตนโกสินทร์ ในวันที่ ๖ เมษายน ๒๔๗๕ ร่างรัฐธรรมนูญนี้ นายเรมอนด์ บี
 สตีเวนส์ ที่ปรึกษากระทรวงการต่างประเทศ กับพระยาศรีวิสารวาจา ปลัดทูลฉลอง
 กระทรวงการต่างประเทศ เป็นผู้จัดร่างขึ้น และได้นำทูลเกล้าฯ ถวายต่อพระบาทสมเด็จพระ
 พระปกเกล้าฯ ในวันที่ ๘ มีนาคม ๒๔๗๕^๑

ร่างรัฐธรรมนูญนี้เป็นเพียงเค้าโครงการจัดรูปแบบการปกครองโดยทั่วไป ไม่ได้
 เขียนรายละเอียดเป็นรายมาตราไว้ แต่ก็ได้กล่าวถึงพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์,
 บทบาทและหน้าที่ของอภิรัฐมนตรี, การมีนายกรัฐมนตรีและคณะรัฐมนตรี รวมทั้งรูป
 แบบของสภานิติบัญญัติ ซึ่งร่างรัฐธรรมนูญของนายสตีเวนส์นั้นเสนอให้คงอภิรัฐมนตรี
 สภาต่อไป แต่ให้จำกัดหน้าที่เพียงถวายคำปรึกษาแก่องค์พระมหากษัตริย์ และสมาชิก
 อภิรัฐมนตรีสภาไม่ควรจะเป็นนายกรัฐมนตรีหรือรัฐมนตรีในเวลาเดียวกัน และเสนอให้
 มีการแต่งตั้งนายกรัฐมนตรีเป็นผู้ทำหน้าที่บริหารแทนองค์พระมหากษัตริย์ ให้นายก
 รัฐมนตรีมีสิทธิเลือกคณะรัฐมนตรี แต่พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้เลือกและแต่งตั้งนายก
 รัฐมนตรีโดยพระองค์เอง นายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีไม่ได้มาจากสภา แต่เป็นสมาชิก
 สภาโดยตำแหน่ง จะทำหน้าที่บริหารโดยมีกำหนดวาระ แต่พระมหากษัตริย์อาจทรงแต่งตั้ง
 ใหม่ได้ หรือพระมหากษัตริย์จะทรงขอร้องให้ลาออกเมื่อใดก็ได้ ซึ่งเมื่อนายก

๑. Batson (ed.), *Siam's Political Future...*, p. 82. ร่างนี้เป็นเพียงเค้าโครงการเปลี่ยนแปลงรูปแบบ
 การปกครอง ซึ่งร่างเป็นภาษาอังกฤษ โดยใช้ชื่อว่า "An Outline of Changes in the form of Government".

รัฐมนตรีลาออกจะโดยสมัครใจหรือถูกขอร้องก็ตาม คณะรัฐมนตรีย่อมต้องลาออกตามไปด้วย

ส่วนทางด้านสภานิติบัญญัติ นายสติเวณส์เสนอความเห็นว่ สภานิติบัญญัติควรประกอบด้วยสมาชิกอย่างน้อย ๕๐ คน และอย่างมาก ๗๕ คน ซึ่งในระยะเริ่มแรกสมาชิกสภาควรมาจากการแต่งตั้งกึ่งหนึ่งและมาจากการเลือกตั้งกึ่งหนึ่ง สมาชิกที่มาจากการแต่งตั้งนี้ พระมหากษัตริย์ควรมีพระราชอำนาจในการที่จะทรงเลือกได้ตามที่เห็นเหมาะสม ส่วนสมาชิกสภาที่มาจากการเลือกตั้งนั้น ให้ดำเนินการเลือกตั้งทางอ้อม โดยให้ราษฎรในอำเภอเป็นผู้เลือกผู้แทนอำเภอ ผู้แทนอำเภอเป็นผู้เลือกผู้แทนจังหวัด และผู้แทนจังหวัดเป็นผู้เลือกผู้แทนมณฑล ซึ่งจำนวนสมาชิกสภาของแต่ละมณฑลให้คิดตามสัดส่วนของจำนวนประชากรในมณฑลนั้นๆ และจำนวนผู้เลือกตั้งที่มณฑลหนึ่งๆ พึงมีได้

ผู้ที่จะสมัครเป็นสมาชิกสภาจะต้องมีสัญชาติไทย และอายุไม่ต่ำกว่า ๓๐ ปี มีความสามารถอ่านออกเขียนได้ และเป็นผู้เสียภาษีในจำนวนที่แน่นอน สมาชิกสภาควรอยู่ในวาระคราวละ ๔ หรือ ๕ ปี แต่พระมหากษัตริย์อาจทรงยุบสภาได้ และทรงมีอำนาจยับยั้ง (veto) กฎหมายที่ผ่านสภา รวมทั้งมีพระราชอำนาจที่จะทรงทำสัญญาหรือข้อตกลงกับต่างประเทศได้โดยไม่ต้องผ่านสภา นอกจากนี้ ในกรณีที่สภาลงมติไม่ไว้วางใจรัฐบาลด้วยคะแนนเสียง ๒ ส่วน ๓ ซึ่งรัฐบาลจะต้องลาออก พระมหากษัตริย์จะทรงรับหรือปฏิเสธการลาออกนั้นก็ได้อ

ซึ่งทั้งหมดนี้จะเห็นได้ว่า ร่างรัฐธรรมนูญของนายสติเวณส์ได้ให้อำนาจแก่พระมหากษัตริย์มากทั้งในด้านบริหารและนิติบัญญัติ พระราชอำนาจในการปกครองยังคงเป็นของพระมหากษัตริย์ เพียงแต่จัดรูปแบบการบริหารบางอย่างให้เป็นประชาธิปไตยขึ้นเท่านั้น^๑ แต่กระนั้นก็ตาม ร่างรัฐธรรมนูญนี้ก็ยิ่งได้รับการคัดค้านจากอภิรัฐมนตรี

๑. รายละเอียด ดูใน Batson (ed.), *Siam's Political Future...*, p. 86-89.

๒. ผู้เขียนมีความเห็นว่า ร่างรัฐธรรมนูญของนายสติเวณส์นี้ ร่างขึ้นโดยความพยายามที่จะรักษาระบอบ (อ่านต่อหน้า ๔๘)

ส่วนมาก^๑ และในขณะเดียวกัน ทั้งนายสติเวนส์และพระยาศรีวิสารวาจาเองก็ยังได้เสนอความเห็นว่ายังไม่ถึงเวลาที่จะจัดการปกครองแบบประชาธิปไตยในเวลานั้น^๒ และคงยืนยันว่า ระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ยังคงเหมาะสมกับสภาพการณ์ของประเทศไทยในเวลานั้นอยู่ แม้ว่าช่วงเวลานั้นจะมีข่าวลือว่า มีผู้พยายามล้มล้างการปกครองของรัฐบาลในอนาคตอันใกล้ แต่พระยาศรีวิสารวาจา รวมทั้งเจ้านายชั้นสูงที่มีบทบาทในเวลานั้นก็ยังเสนอความเห็นว่ายังไม่ควรมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศใดๆ ทั้งสิ้นซึ่งจะมีผลทำให้อำนาจของรัฐบาลลดน้อยลง”^๓ ดังนั้น ในวันที่ ๖ เมษายน ๒๔๗๕ จึงผ่านไปโดยไม่มีการพระราชทานหรือประกาศใช้รัฐธรรมนูญแต่อย่างใด

เมื่อพิจารณาจากสถานการณ์ของประเทศในเวลานั้น อาจกล่าวได้ว่า เป็นความผิดพลาดของการตัดสินใจที่ไม่ประกาศใช้รัฐธรรมนูญในเวลานั้น เพราะนอกจากความตื่นตัวและความเรียกร้องต้องการประชาธิปไตยของประชาชนจะเพิ่มสูงขึ้นแล้ว ความไม่พอใจต่อการดำเนินงานของรัฐบาลในการแก้ไขปัญหาภาวะเศรษฐกิจตกต่ำได้เพิ่มมากขึ้นด้วย

ในขณะเดียวกันความคาดหวังว่าจะมีการปกครองระบอบประชาธิปไตยเกิดขึ้น

(ต่อจากหน้า ๔๗)

สมบูรณาญาสิทธิราชย์ให้คงอยู่ แต่ปรับเปลี่ยนรูปแบบการปกครองบางอย่างให้เป็นประชาธิปไตยมากขึ้น เพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป และความต้องการประชาธิปไตยของประชาชนส่วนหนึ่งในเวลานั้น โดยคำนึงว่า Absolute Monarchy ไม่อาจเป็นไปได้ในเวลานั้น แต่การปกครองแบบประชาธิปไตยอย่างเต็มที่ก็ยังไม่ถึงเวลาเช่นกัน ดังนั้น ร่างรัฐธรรมนูญนี้จึงมีลักษณะที่เป็นประชาธิปไตยมากขึ้น เมื่อเทียบกับการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แต่มีลักษณะที่ไม่เป็นประชาธิปไตยหลายประการ เมื่อเทียบกับการปกครองแบบประชาธิปไตยโดยทั่วไป

๑. Batson (ed.), *Siam's Political Future...*, p. 84.
 ๒. บันทึกถวายนายสติเวนส์และของพระยาศรีวิสารวาจาเกี่ยวกับร่างรัฐธรรมนูญนี้ ดูใน *Ibid.*, p. 90-91.
 ๓. ชัยอนันต์ สมุทวณิช, *การเมือง-การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองไทย*, หน้า ๑๔๙-๑๕๐ หรือ ต้นฉบับภาษาอังกฤษ ใน Batson (ed.), *Siam's Political Future...*, p. 92-93.

ก็มีมานานนับตั้งแต่รัชกาลที่ ๗ ทรงขึ้นครองราชย์ใหม่ๆ หรือกล่าวได้ว่านับตั้งแต่ปลายสมัยรัชกาลที่ ๕ ที่ทรงมีพระราชดำรัสในที่ประชุมเสนาบดีสภาว่า

“ฉันจะให้ลูกศิษย์ของข้าพเจ้าให้แก่พลเมืองในทันทีที่ขึ้นสู่อราชบัลลังก์ในขณะสิ้นตำแหน่งกษัตริย์ กล่าวคือ ฉันจะให้เขาให้ปาลิเมนต์และคอนสตีติวชัน”^๑

และตลอดรัชสมัยของรัชกาลที่ ๖ ก็ได้มีการเสนอความเห็นเชิงเรียกร้องประชาธิปไตยอยู่เนืองๆ แต่เวลาที่ผ่านไปโดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงในทางที่จะให้มีการปกครองแบบประชาธิปไตยขึ้น^๒ ย่อมก่อให้เกิดความไม่พอใจและความต้องการที่จะเปลี่ยนแปลงการปกครองเพิ่มมากขึ้น และจะเห็นได้ว่า ในช่วงเวลาที่นายสตีเวนส์ทูลเกล้าฯ ถวายร่างรัฐธรรมนูญ คือวันที่ ๘ มีนาคม ๒๔๗๕ นั้น เป็นเวลาเพียง ๓ เดือนก่อนหน้าการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ ซึ่งคณะราษฎรที่ได้รวมตัวกันมานานนับตั้งแต่ปี ๒๔๖๘ ได้วางแผนดำเนินการเพื่อยึดอำนาจเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้วในเวลานั้น แต่กระนั้นก็ตาม เวลาดังกล่าวก็ยังได้รับการคัดค้านว่า “เร็วเกินไป” สำหรับการเปลี่ยนแปลง ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ จึงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้” และในขณะเดียวกัน ก็เป็นการแสดงให้เห็นว่า ความพยายามของรัชกาลที่ ๗ ที่จะทรงปรับปรุงการปกครองของประเทศดำเนินไปไม่ทันกับความต้องการของประชาชนซึ่งเรียกร้องต้องการเข้ามีส่วนร่วม

๑. ชัยอนันต์ สมุทวณิช, *การเมือง-การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองไทย*, หน้า ๕๒

๒. แม้ว่าจะมีการจัดตั้งสภากรรมการองคมนตรี ซึ่งเป็นความพยายามอย่างหนึ่งของกรุปพื้นฐานประชาธิปไตย แต่ก็เป็นการพยายามที่ล้มเหลว สภากรรมการองคมนตรีมีบทบาทอันจำกัด และไม่มีส่วนต่อการสร้างประชาธิปไตยเท่าใดนัก ประชาชนทั่วไปไม่ได้มีส่วนร่วมและรับรู้ความเป็นไปเกี่ยวกับการดำเนินงานของสภากรรมการองคมนตรีมากนัก

๓. ความเห็นในทำนองเดียวกันนี้ ดูได้จาก เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, “ความจำเป็นทางประวัติศาสตร์ของการเคลื่อนไหว ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕”, *วารสารธรรมศาสตร์* ๑๑ (มิถุนายน ๒๕๒๕): ๖๒-๖๗

ในการบริหารประเทศ และต้องการการปกครองในระบอบประชาธิปไตย^๑

บทบาทและความคิดทางการเมืองของปรีดี ในช่วงปี ๒๔๗๐-๒๔๗๕

ปรีดีได้สำเร็จการศึกษาและเดินทางกลับจากประเทศฝรั่งเศสถึงกรุงเทพฯ ในวันที่ ๒ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๐ ได้เริ่มเข้ารับราชการในตำแหน่งผู้พิพากษาชั้น ๖ กระทรวงยุติธรรม เมื่อวันที่ ๑ พฤษภาคม ๒๔๗๐ โดยได้ทำการฝึกหัดผู้พิพากษาที่ศาลฎีกา และฝึกหัดว่าความที่กรมอัยการเป็นเวลา ๕ เดือน จากนั้นได้เลื่อนตำแหน่งเป็นเลขานุการชั้น ๒ (ผู้ช่วยเลขานุการ) กรมร่างกฎหมายกระทรวงยุติธรรม และอยู่ในตำแหน่งนี้ตั้งแต่วันที่ ๑ ตุลาคม ๒๔๗๐ จนถึงช่วงเปลี่ยนแปลงการปกครองปี ๒๔๗๕^๒

๑. การเปลี่ยนแปลงการปกครอง เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ นั้น ได้มีผู้วิจารณ์มากกว่า คณะราษฎรรู้อยู่แล้วว่า รัชกาลที่ ๗ จะทรงพระราชทานรัฐธรรมนูญ จึงช่วงชิงทำการปฏิวัติ แต่เมื่อพิจารณาจากข้อมูลที่ว่า รัชกาลที่ ๗ ทรงมีพระราชดำริ (ในช่วงปลายปี ๒๔๗๔) ที่จะพระราชทานรัฐธรรมนูญในวันที่ ๖ เมษายน ๒๔๗๕ และได้สั่งให้กรมหมื่นเทววงศ์วโรปทัย จัดเตรียมร่างรัฐธรรมนูญขึ้น ร่างรัฐธรรมนูญนี้ได้ทูลเกล้าฯ ถวายรัชกาลที่ ๗ ในเดือนมีนาคมนั้น แต่ได้รับการคัดค้านว่ายังไม่ถึงเวลาที่จะมีการพระราชทานรัฐธรรมนูญ จึงไม่ได้มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญในวันที่ ๖ เมษายน ซึ่งเป็นเวลาก่อนหน้าการปฏิวัติเพียง ๒-๓ เดือน จึงเป็นไปได้ว่า พระราชดำริที่จะพระราชทานรัฐธรรมนูญนั้น อาจจะถูกคั่งคอกอยู่ในอภิรัฐมนตรีสภาและพระบรมวงศานุวงศ์ผู้ใกล้ชิด ซึ่งคณะราษฎรอาจไม่ได้ล่วงรู้มาก่อนก็เป็นได้ ดังที่ปรีดีได้กล่าวในสภาผู้แทนราษฎรเมื่อวันที่ ๙ พฤษภาคม ๒๔๗๕ ว่า "คณะราษฎรมิได้รู้พระราชประสงค์มาก่อน การเปลี่ยนแปลงได้กระทำโดยบริสุทธิ์ ไม่ได้ช่วงชิงดังที่มีผู้ปลุกเสกข้อเท็จจริงให้เป็นอย่างอื่น" และใน ปรีดี พนมยงค์, บางเรื่องเกี่ยวกับกาารก่อตั้งคณะราษฎร, หน้า ๔๑ ปรีดีได้กล่าวว่า "คณะราษฎรไม่มีทางที่จะรู้พระราชดำริที่จะพระราชทานรัฐธรรมนูญมาก่อนเลย" และ "ถ้าจะอ้างว่าในฐานะผู้ช่วยเลขานุการกรมร่างกฎหมายย่อมมีหวัง ก็จะต้องถามคนบอกเล่าว่า พระปกเกล้าฯ ได้ส่งร่างรัฐธรรมนูญของพระองค์มาให้กรมร่างกฎหมายพิจารณาหรือไม่ ข้าพเจ้าและเพื่อนข้าราชการกรมร่างกฎหมายทุกคนสามารถยืนยันได้ว่า กรมร่างกฎหมายไม่เคยได้รับร่างรัฐธรรมนูญมาพิจารณาเลย...พระราชประสงค์ที่จะพระราชทานรัฐธรรมนูญนั้น รู้กันเฉพาะบุคคลที่พระองค์ได้มีพระราชดำรัสให้พระยาพหลฯ และข้าพเจ้าทราบ ๖ วัน ภายหลัง ๒๔ มิถุนฯ และเสนาบดีของพระองค์เท่านั้น ซึ่งไม่ยอมบอกให้คนภายนอกรู้เพราะเป็นความลับของทางราชการ..."

๒. "สมุดประวัติของ ร.อ. หลวงประดิษฐมนูธรรม" ใน สุพจน์ ด่านตระกูล, อนุสรณ์ปรีดี พนมยงค์ (กรุงเทพฯ : จีวรวรรณสุรินทร์, ๒๕๒๖), ไม่มีเลขหน้า

ในช่วงที่เป็นผู้ช่วยเลขานุการอยู่ที่กรมร่างกฎหมายนี้ ปรีดีได้ทำหน้าที่เป็นอาจารย์ผู้สอนที่โรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม คบคู่ไปด้วย วิชาที่ปรีดีสอนที่โรงเรียนกฎหมายคือ “ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๓” ตอนว่าด้วย ห้างหุ้นส่วน บริษัท และสมาคม สอนในปี ๒๔๗๐-๒๔๗๒ “กฎหมายระวางประเทศแผนกคดีบุคคล” สอนปี ๒๔๗๒-๒๔๗๓ และ “กฎหมายปกครอง” สอนปี ๒๔๗๔-๒๔๗๕* ซึ่งรายละเอียดของวิชาเหล่านี้จะได้กล่าวในตอนต่อไป

นอกจากปรีดีจะเข้ารับราชการและทำหน้าที่อาจารย์ผู้สอนที่โรงเรียนกฎหมายตามปกติแล้ว ปรีดียังได้จัดตั้งโรงพิมพ์นิติสาส์นขึ้นโดยเป็นเจ้าของดำเนินกิจการเอง และยังได้จัดพิมพ์หนังสือ “นิติสาส์น” และหนังสือกฎหมายอื่นๆ ออกเผยแพร่ หนังสือ “นิติสาส์น” นี้ เป็นหนังสือรายเดือนที่ลงบทความและความรู้ทางด้านกฎหมาย ซึ่งปรีดีได้กล่าวใน “คำนำ” ของการพิมพ์หนังสือนี้ครั้งแรกว่า

หนังสือนี้เป็นหนังสือที่เกี่ยวกับวิชาการ ไม่ใช่หนังสือที่จะสอนลัทธิการเปลี่ยนแปลงการปกครองหรือเศรษฐกิจของประเทศ ในเล่มหนึ่งๆ จะมีตั้งแต่ ๔๘ ถึง ๖๔ หน้า แบ่งออกเป็น ๓ ภาค คือ

๑. ภาคประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

๒. ภาคนิติศาสตร์บัณฑิตย

๓. ภาคเบ็ดเตล็ด มีอาทิ ความเห็นและการวินิจฉัยปัญหาในกฎหมายต่างๆ นอกจากที่กล่าวในภาค ๑ และ ๒ ซึ่งถ้าท่านสมาชิกผู้ใดมีความสงสัยในปัญหากฎหมายข้อใดแล้ว ข้าพเจ้าและสหายในคณะนิติสาส์น มีความยินดีที่จะช่วยเหลือแนะนำเท่าที่จะ

---

๑. “ตารางกำหนดเวลาสอนกฎหมายที่โรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม” ปี ๒๔๗๐ ดูใน *บทบัณฑิตย* เล่ม ๕ (มิถุนายน ๒๔๗๐) : ๒๕๗., ปี ๒๔๗๑ ใน *บทบัณฑิตย* เล่ม ๕ (มิถุนายน ๒๔๗๑) : ๕๔๖., ปี ๒๔๗๒ ใน *บทบัณฑิตย* เล่ม ๕ (๒๔๗๒) : ๘๗๐., ปี ๒๔๗๓ ใน *บทบัณฑิตย* เล่ม ๖ ตอนที่ ๓ (กรกฎาคม ๒๔๗๓) : ๒๖๓-๒๖๔., ปี ๒๔๗๔ ใน *บทบัณฑิตย* เล่ม ๖ (กันยายน ๒๔๗๔) : ๕๑๓. และปี ๒๔๗๕ ใน *บทบัณฑิตย* เล่ม ๗ (๒๔๗๕)

เป็นไปได้ตามกำลัง...^๑

หนังสือ “นิตินาสัน” นี้ ได้เริ่มออกตั้งแต่ปี ๒๔๗๑ เรื่อยไป จนถึงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองปี ๒๔๗๕ เมื่อได้มีการตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองขึ้นแล้ว ปรีดีจึงได้อนุญาตของโรงพิมพ์ ทั้งแท่นพิมพ์ ตัวพิมพ์ และหนังสือ นิตินาสัน พร้อมทั้งกวดขันทั้งหมดให้เป็นกรรมสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยดำเนินงานต่อไป เพราะมหาวิทยาลัยจำเป็นต้องมีโรงพิมพ์พิมพ์คำสอนและหนังสืออื่นๆ และปรีดีเองก็มีภาระหน้าที่ราชการมาก ไม่มีเวลาที่จะคุมโรงพิมพ์นิตินาสันและหนังสือ นิตินาสัน ได้ต่อไป มหาวิทยาลัยได้ตอบแทนมูลค่าแห่งการโอนให้แก่ปรีดีน้อยมาก ไม่ได้ถือเป็นการซื้อขายในราคาตลาด เนื่องจากมหาวิทยาลัยเพิ่งตั้งขึ้นใหม่และมีเงินทุนเพียงเล็กน้อย”

ในช่วงปี ๒๔๗๑ ถึงช่วงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองปี ๒๔๗๕ นี้ ปรีดีได้เขียนคำอธิบายกฎหมายต่างๆ และบทความลงใน นิตินาสัน หลายเรื่อง ในปี ๒๔๗๑ ปรีดีได้เขียน “คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์” อธิบายเรียงลำดับมาตรา ซึ่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ฉบับนี้ นับตั้งแต่มีการประกาศใช้ในปี ๒๔๖๘ ยังไม่มีผู้ใดได้เขียนคำอธิบายขึ้น” ปรีดีจึงได้เขียนคำอธิบายนี้ลงเป็นตอนๆ ใน นิตินาสัน ตั้งแต่เล่มที่ ๑ ถึงเล่ม ๑๒ ในปี ๒๔๗๑, เล่ม ๑ ถึงเล่ม ๑๒ ในปี ๒๔๗๒ และเล่ม ๑ ถึง เล่ม ๘ ในปี ๒๔๗๓ จึงจบคำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพที่ ๑ นี้^๔ ในระหว่างที่ปรีดีได้เขียนคำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ลงใน นิตินาสัน นี้ ปรีดีได้เขียนบทความเรื่องอื่นๆ ลงใน นิตินาสัน ด้วย ในปี ๒๔๗๑ ปรีดีได้เขียนบท

๑. ปรีดี พนมยงค์, “คำนำ” นิตินาสัน ๑ (๒๔๗๑) : ก-ข

๒. เดือน บุญนาค, ท่านปรีดี รัฐบาลราษฎรไทย..., หน้า ๔๑-๔๒

๓. ปรีดี พนมยงค์, “คำนำ”, นิตินาสัน ๑ (๒๔๗๑) : ข

๔. ปรีดี พนมยงค์, “คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์”, นิตินาสัน ๑: ๑-๑๒ (๒๔๗๑)..., นิตินาสัน

๒ : ๑-๑๒ (๒๔๗๒) และ นิตินาสัน ๓ : ๑-๘ (๒๔๗๓)

ความเรื่อง “เศรษฐกิจวิทยา”^๑ (ซึ่งต่อมา หลวงเดชสทกรณ์ ได้ช่วยเหลือเป็นผู้เขียนแทน
 ปรีดีในเล่มต่อไป), “กฎหมายการคลัง”^๒, “นิติกรรมอำพราง”^๓ และ “คำแนะนำโดยย่อ
 เกี่ยวกับพระราชบัญญัติควบคุมกิจการค้าขายอันกระทบถึงความปลอดภัยหรือผาสุก
 แห่งสาธารณชน พุทธศักราช ๒๔๗๑”^๔ ในปี ๒๔๗๒ ปรีดีเขียน “คำอธิบายกฎหมาย
 ระวังประเทศแผนกคดีบุคคลว่าด้วยข้อความทั่วไป”^๕ และปี ๒๔๗๓ เขียนบทความ
 เรื่อง “การกู้เงินของรัฐบาล”^๖ “เพิ่มเติมหนังสือบันทึกฯ แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและ
 พานิชย์ บรรพ ๒ ตอน ๒”^๗ และ “คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพานิชย์
 บรรพ ๓”^๘ ซึ่ง “คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพานิชย์ บรรพ ๓” นี้ ปรีดีได้เขียน
 ต่อ ในปี ๒๔๗๔ จนถึงช่วงเปลี่ยนแปลงการปกครองปี ๒๔๗๕ หลังจากนั้น พระสาส์น
 ประพันธ์ได้เป็นผู้เขียนแทนต่อไป ส่วนในปี ๒๔๗๔ และ ๒๔๗๕ นอกเหนือจาก
 “คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพานิชย์ บรรพ ๓” แล้ว ปรีดียังได้เขียน
 “คำอธิบายกฎหมายปกครอง” ขึ้น ซึ่ง “คำอธิบายกฎหมายปกครอง” นี้ ภายหลังการ
 เปลี่ยนแปลงการปกครองปี ๒๔๗๕ พระสาส์นประพันธ์ได้เป็นผู้เขียนแทนต่อไปอีก
 เช่นกัน

---

๑. ปรีดี พนมยงค์, “เศรษฐกิจวิทยา,” นิติสาส์น ๑ : ๑ (๒๔๗๑) : ๕๐-๖๔
 ๒. ป.พ., “กฎหมายการคลัง,” นิติสาส์น ๑ : ๒ (๒๔๗๑) : ๙๗-๑๐๐
 ๓. ป.พ., “นิติกรรมอำพราง,” นิติสาส์น ๑ : ๒ (๒๔๗๑) : ๑๐๑-๑๐๙
 ๔. ป.พ., “คำแนะนำโดยย่อเกี่ยวกับพระราชบัญญัติควบคุมกิจการค้าขาย อันกระทบถึงความ
 ปลอดภัยหรือผาสุกแห่งสาธารณชน พุทธศักราช ๒๔๗๑, นิติสาส์น ๑ : ๕ (๒๔๗๑) : ๒๖๓-๒๗๔, และ นิติสาส์น
 ๑ : ๖ (๒๔๗๑) ๓๑๒-๓๑๕
 ๕. หลวงประดิษฐมนูธรรม, “คำอธิบายกฎหมายระวังประเทศแผนกคดีบุคคลว่าด้วยข้อความทั่วไป,”
 นิติสาส์น ๒ : ๑-๓ (๒๔๗๒)
 ๖. ป.พ., “การกู้เงินของรัฐบาล,” นิติสาส์น ๓ : ๙ (๒๔๗๓) : ๕๖๘-๕๗๕
 ๗. หลวงประดิษฐมนูธรรม, “เพิ่มเติมหนังสือบันทึกฯ แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพานิชย์ บรรพ ๒
 ตอน ๒,” นิติสาส์น ๓ : ๙ (๒๔๗๓) : ๖๐๑-๖๐๙
 ๘. หลวงประดิษฐมนูธรรม, “คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพานิชย์ บรรพ ๓,” นิติสาส์น ๓ : ๑๐-
 ๑๒ (๒๔๗๓), ๔ : ๑-๑๐ (๒๔๗๔) และ ๕ : ๑-๓ และ ๑๒ (๒๔๗๕)

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า ในช่วงปี ๒๔๗๐-๒๔๗๕ ปรีดีได้เขียนบทความและคำอธิบายกฎหมายต่างๆ ลงใน “นิตินาสัน” เป็นจำนวนมากไม่น้อย หนังสือ “นิตินาสัน” ของปรีดีเป็นหนังสือที่เผยแพร่ความรู้ทางด้านกฎหมายให้แก่ผู้ที่ศึกษาทางด้านกฎหมายและผู้อ่านใจทั่วไป ซึ่งมีผู้อ่านรับเป็นสมาชิกหนังสือนี้ และมีผู้เขียนคำถามข้อสงสัยในปัญหากฎหมายต่างๆ มาถึง นิตินาสัน และยังมีผู้ส่งบทความแสดงความเห็นเกี่ยวกับปัญหากฎหมายต่างๆ มาลงใน นิตินาสัน อีกด้วย ซึ่งในการจัดพิมพ์หนังสือ นิตินาสัน นี้ ปรีดีได้รับความร่วมมือและช่วยเหลือจากนักกฎหมายที่สำคัญคนอื่นๆ ในเวลานั้น ในการช่วยเขียนบทความและคำอธิบายกฎหมายต่างๆ เช่น ดอกเตอร์ แอล ดูปลาตร์ เขียน “คำสอนกฎหมายฝรั่งเศส”, ดอกเตอร์ เอกูต์ เขียน “คำอธิบายธรรมศาสตร์”, หลวงเดช สหกรณ์ เขียน “คำอธิบายเศรษฐวิทยา” ฯลฯ หนังสือ นิตินาสัน จึงเป็นหนังสือที่ส่งเสริมและเผยแพร่ความรู้ทางด้านกฎหมายที่น่าสนใจ และเป็นหนังสือวิชาการที่มีประโยชน์

นอกจากปรีดีจะได้จัดทำหนังสือ นิตินาสัน ขึ้นแล้ว โรงพิมพ์ “นิตินาสัน” ของปรีดียังได้จัดพิมพ์หนังสือกฎหมายและหนังสือเผยแพร่ความรู้ต่างๆ ขึ้นอีก ในปี ๒๔๗๑ ปรีดีได้จัดพิมพ์ ปาฐะเรื่องปัญหาเกี่ยวกับการลงอาญาผู้กระทำความผิดกฎหมาย ซึ่งเป็นปาฐกถาที่ปรีดีได้แสดงที่สามัคยาจารย์สโมสรสถาน เมื่อวันที่ ๑๐ สิงหาคม ๒๔๗๑^๑ ซึ่ง ดร. เดือน บุนนาค ได้กล่าวถึงปาฐกถาครั้งนี้ว่า “...มีบุคคลเข้าฟังอย่างล้นหลาม เป็นความรู้ใหม่ของคนไทยสมัยนั้น”^๒ ในปี ๒๔๗๒ ปรีดีได้จัดพิมพ์ “ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๒” ขึ้น ซึ่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๒ นี้ มี ๒ เล่ม ในเล่ม ๑ ว่าด้วยบทเบ็ดเสร็จทั่วไป ตั้งแต่มาตรา ๑๕๔ ถึงมาตรา ๓๕๓ ส่วนเล่ม ๒ ว่าด้วยสัญญาจัดการงานนอกสั่ง ลามิควรได้และละเมิด ซึ่งเป็นกรอธิบายประมวล

๑. หลวงประดิษฐมนูธรรม, ปาฐะเรื่อง ปัญหาเกี่ยวกับการลงอาญาผู้กระทำความผิดกฎหมาย (พระนคร : นิตินาสัน, ๒๔๗๑)

๒. เดือน บุนนาค, ท่านปรีดี รัฐบุรุษอาวุโส..., หน้า ๔๐

กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา ๓๕๔ ถึง ๔๕๒^๑ นอกจาก “ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๒” แล้ว โรงพิมพ์นิติสาส์นยังได้จัดพิมพ์ “คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๑” ขึ้น โดยรวบรวม “คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๑” ของปริทัศน์ได้ลงพิมพ์ในหนังสือ “นิติสาส์น” ตั้งแต่ปี ๒๔๗๑-๒๔๗๓ มารวมพิมพ์เป็นเล่มอีกครั้งหนึ่งเพื่อสะดวกในการศึกษาค้นคว้า^๒

และในปี ๒๔๗๓ ปริทัศน์ได้จัดพิมพ์ *ประชุมกฎหมายไทย* ขึ้น โดยรวบรวมบทบัญญัติของกฎหมายไทย ตั้งแต่สมัยกฎหมายตราสามดวงเป็นต้นมารวมกับบทบัญญัติกฎหมายสมัยใหม่ จัดพิมพ์เป็นหนังสือชุดเรียกว่า *ประชุมกฎหมายไทย* มีทั้งหมด ๑๗ เล่ม^๓ ซึ่ง ดร. เดือน บุนนาค ได้กล่าวถึง *ประชุมกฎหมายไทย* นี้ว่า

“การพิมพ์ “ประชุมกฎหมายไทย” นี้ มีผู้ชมความคิดท่านมาก คือแทนที่ท่านปริทัศน์จะจ้างคนคัดคณทาน ท่านใช้ถ่ายภาพทำบล็อก ย่อส่วนของจริงให้เล็ก เพื่อไม่ให้สิ้นเปลืองกระดาษ นับว่าท่านเป็นนักเศรษฐกิจที่ทำงานโดยลงทุนน้อย ประหยัดค่าใช้จ่าย ได้ผลงานเยี่ยม”^๔

และ ดร. เดือน ยังกล่าวอีกด้วยว่า

“ผู้พิพากษา ทนายความ และผู้ที่ใช้ตัวบทกฎหมายชื้อกันมากมาย บางคนเลยกล่าวว่า เงินที่ได้จากการขายหนังสือนี้แหละ ที่ท่านปริทัศน์นำมาลงทุนใช้จ่ายในการปฏิวัติ”^๕

๑. หลวงประดิษฐมนูธรรม, *ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๒* (พระนคร : โรงพิมพ์นิติสาส์น, ๒๔๗๒) ๒ เล่ม

๒. หลวงประดิษฐมนูธรรม, *ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๑* (พระนคร : โรงพิมพ์นิติสาส์น, ม.ป.ป.)

๓. หลวงประดิษฐมนูธรรม, *ประชุมกฎหมายไทย* (พระนคร : โรงพิมพ์นิติสาส์น, ๒๔๗๓), ๑๗ เล่ม

๔. เดือน บุนนาค, *ท่านปริทัศน์ วัชรบุรุษอาวุโส...*, หน้า ๔๑

๕. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๐

ในระหว่างปี ๒๔๗๐-๒๔๗๕ นี้ นอกจากปรีดีจะได้ทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยเลขาธิการกรมร่างกฎหมาย และได้จัดตั้งโรงพิมพ์นิตินิตาส์และออกหนังสือ นิตินิตาส์ และหนังสืออื่นๆ แล้ว ปรีดียังได้เป็นเลขาธิการเนติบัณฑิตยสภา และเป็นบรรณาธิการหนังสือ *บทบัณฑิตย* อีกด้วย หนังสือ *บทบัณฑิตย* เป็นหนังสือของเนติบัณฑิตยสภา ซึ่งเลขาธิการเนติบัณฑิตยสภาเป็นบรรณาธิการ ปรีดีได้รับเลือกให้เป็นเลขาธิการเนติบัณฑิตยสภาเมื่อวันที่ ๑๙ มีนาคม ๒๔๗๒^๑ และได้อยู่ในตำแหน่งนี้จนถึงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองปี ๒๔๗๕ ภายหลังเนื่องจากติตราชการทางด้านคณะกรรมการราษฎรและสภาผู้แทนราษฎรมาก ปรีดีจึงได้ขอลาออกจากตำแหน่งและหน้าที่นี้ในเดือนตุลาคม ๒๔๗๕^๒ ที่ประชุมได้เลือกตั้งผู้อื่นให้ทำหน้าที่แทนต่อไป

ในช่วงที่ปรีดีได้ทำหน้าที่เลขาธิการเนติบัณฑิตยสภานี้ ปรีดีได้เป็นบรรณาธิการหนังสือ *บทบัณฑิตย* ทั้งหมด ๑๓ ตอน หนังสือ *บทบัณฑิตย* นี้ เป็นหนังสือของเนติบัณฑิตยสภาที่พิมพ์แจกจ่ายแก่สมาชิก เป็นการเสนอข่าวคราวในเนติบัณฑิตยสภาและข่าวราชการในกระทรวงยุติธรรม และมีบทความแสดงความคิดเห็นหรือความรู้ต่างๆ ทางด้านกฎหมายเพื่อเสริมสร้างความรู้และประสบการณ์ หนังสือนี้เริ่มออกครั้งแรกตั้งแต่ปี ๒๔๖๐ แต่ไม่มีกำหนดเวลาออกที่แน่นอน แล้วแต่ข่าวที่มี^๓ จึงเป็นหนังสือรายสะดวก ในแต่ละปีจึงมีจำนวนเล่มไม่เท่ากัน ในปี ๒๔๗๔ ปรีดีซึ่งเป็นบรรณาธิการหนังสือ “*บทบัณฑิตย*” นี้ ได้เสนอที่จะออกหนังสือ “*บทบัณฑิตย*” เป็นรายเดือน ในเดือนหนึ่ง นับเป็น ๑ ตอน และเมื่อครบ ๑๒ ตอน จัดพิมพ์รวมเป็น ๑ เล่ม ในแต่ละปี *บทบัณฑิตย* ได้ออกเป็นรายเดือนตามที่ปรีดีเสนอตั้งแต่ปี ๒๔๗๕ แต่ในปี ๒๔๗๕ นี้ ปรีดีได้เป็นบรรณาธิการ *บทบัณฑิตย* อยู่เพียงครั้งปีก็ต้องลาออกเนื่องจากติตราช

๑. “รายงานการประชุมกรรมการเนติบัณฑิตยสภา ครั้งที่ ๖๓ วันที่ ๑๙ มีนาคม ๒๔๗๒,” *บทบัณฑิตย* เล่ม ๖ ตอน ๓ (กรกฎาคม ๒๔๗๓)

๒. “รายงานการประชุมกรรมการเนติบัณฑิตยสภา ครั้งที่ ๗๓ วันที่ ๒๗ ตุลาคม ๒๔๗๕,” *บทบัณฑิตย* เล่ม ๗ ตอน ๑๐ (มกราคม ๒๔๗๕) : ๕๐๘

๓. ปรีดี พนมยงค์, “คำนำ,” *บทบัณฑิตย* ๑ : ๑ (ตุลาคม ๒๔๖๐)

ราชการด้านอื่นๆ จึงต้องให้ผู้อื่นทำหน้าที่แทนต่อไป

ปรีดีได้เขียนบทความลงใน *บทบันทึกคดี* หลายเรื่อง นับตั้งแต่ปี ๒๔๖๙ ซึ่งปรีดียังศึกษาอยู่ที่ฝรั่งเศส ปรีดีได้เขียนบทความเรื่อง “การเรียนกฎหมายในประเทศฝรั่งเศส โดยย่อ”^๑ มาลงใน *บทบันทึกคดี* ในปี ๒๔๗๑ ปรีดีเขียนบทความเรื่อง “เกิลด์ประมวลกฎหมายเรื่องพระเจ้าโปเลอง (นโปเลียน) กับประมวลกฎหมายแพ่งฝรั่งเศส”^๒ ปี ๒๔๗๓ เขียนเรื่อง “คดีปกครองในประเทศฝรั่งเศส”^๓ “สังเขปหัวข้อเรื่องสิทธิพิเศษในการมีสัญชาติของบุคคลซึ่งเกิดในกรุงสยาม อันเป็นบุตรของพลเมืองในอาณาเขตต์อาณัติแทนสันนิบาตชาติ”^๔ และ “ฐานะของชาวรัสเซียผู้ถูกถอนสัญชาติ (จะเพาะที่เกี่ยวกับปัญหาความสามารถของบุคคลในกฎหมายระวางประเทศแผนกคดีบุคคล)”^๕ ส่วนปี ๒๔๗๔ เขียนเรื่อง “สิทธิของรัฐในทรัพย์สินมรดกตามกฎหมายโซเวียต”^๖ และในปี ๒๔๗๕ ปรีดีเขียน “บันทึกเรื่องพะยานรับรองลายพิมพ์นิ้วมือ”^๗ ซึ่งนอกจากการเขียนบทความ

๑. ปรีดี พนมยงค์, “การเรียนกฎหมายในประเทศฝรั่งเศสโดยย่อ” *บทบันทึกคดี เล่ม ๔* ตอน ๑๑ (มิถุนายน ๒๔๖๙) : ๖๖๐-๖๗๗

๒. ปรีดี พนมยงค์, “เกิลด์ประมวลกฎหมายเรื่องพระเจ้าโปเลอง (นโปเลียน) กับประมวลกฎหมายแพ่งฝรั่งเศส” *บทบันทึกคดี เล่ม ๕* ตอน ๙ (พฤศจิกายน ๒๔๗๑) : ๖๙๓-๗๐๔

๓. หลวงประดิษฐมนูธรรม, “คดีปกครองในประเทศฝรั่งเศส” *บทบันทึกคดี เล่ม ๖* ตอน ๓ (กรกฎาคม ๒๔๗๓) : ๒๒๗-๒๓๒

๔. หลวงประดิษฐมนูธรรม, “สังเขปหัวข้อเรื่องสิทธิพิเศษในการมีสัญชาติของบุคคล ซึ่งเกิดในกรุงสยาม อันเป็นบุตรของพลเมืองในอาณาเขตต์อาณัติแทนสันนิบาตชาติ” *บทบันทึกคดี เล่ม ๖* ตอน ๔ (พฤศจิกายน ๒๔๖๓) : ๓๑๒-๓๒๓

๕. หลวงประดิษฐมนูธรรม, “ฐานะของชาวรัสเซียผู้ถูกถอนสัญชาติ (จะเพาะที่เกี่ยวกับปัญหาเรื่องความสามารถของบุคคลในกฎหมายระวางประเทศแผนกคดีบุคคล)” *บทบันทึกคดี เล่ม ๖* ตอน ๕ (กุมภาพันธ์ ๒๔๖๓) : ๓๙๔-๓๙๙

๖. หลวงประดิษฐมนูธรรม, “สิทธิของรัฐในทรัพย์สินมรดกตามกฎหมายโซเวียต” *บทบันทึกคดี เล่ม ๖* ตอน ๑๐ (กุมภาพันธ์ ๒๔๗๔) : ๗๔๘-๗๕๒

๗. หลวงประดิษฐมนูธรรม, “บันทึกเรื่องพะยานรับรองลายพิมพ์นิ้วมือ” *บทบันทึกคดี เล่ม ๗* ตอน ๒ (พฤษภาคม ๒๔๗๕) : ๖๒-๙๓

ต่างๆ ลงใน *บทบัญญัติ* แล้ว ปรีดีก็ได้ทำหน้าที่ในฐานะบรรณาธิการรวบรวมและนำเสนอข่าวสารที่น่าสนใจ รวมทั้งเสนอตัวอย่างคำพิพากษาและกฎหมายบางเรื่องที่ทำให้ความรู้และเป็นประโยชน์แก่ผู้อ่าน

จะเห็นได้ว่า ในช่วงปี ๒๔๗๐-๒๔๗๕ ที่ปรีดีได้รับราชการในตำแหน่งผู้ช่วยเลขาธิการกรมร่างกฎหมาย และทำหน้าที่เป็นอาจารย์ผู้สอนที่โรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรมนี้ ปรีดีได้เสนอผลงานทางด้านกฎหมายหลายเรื่อง ทั้งในรูปของบทความ, คำอธิบายกฎหมาย และปาฐกถา รวมทั้งผลงานในฐานะที่ผู้รวบรวมและเป็นบรรณาธิการ ซึ่งผลงานต่างๆ ของปรีดีในช่วงเวลานี้ นับรวมกว่า ๒๐ เรื่อง^๑ ส่วนใหญ่เป็นผลงานทางด้านกฎหมาย แต่ปรีดีก็ได้สอดแทรกทัศนะและความเห็นบางประการในงานต่างๆ เหล่านี้ด้วย ดังนั้น ในการศึกษาความคิดทางการเมืองของปรีดีในช่วงปี ๒๔๗๐-๒๔๗๕ นี้ ผู้เขียนจะศึกษาโดยผ่านงานเขียนเรื่องต่างๆ ซึ่งเป็นผลงานของปรีดีเอง แม้ว่าในงานเขียนบางเรื่อง จะเป็นเรื่องกฎหมายล้วนๆ ซึ่งไม่ได้สอดแทรกความเห็นทางการเมืองมากนัก อย่างเช่น ในเรื่อง “คำอธิบายกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๑” ซึ่งเป็นการอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๑ เรียงลำดับมาตรา ตั้งแต่มาตรา ๑-๑๙๓, “ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๒” ๒ เล่ม ที่กล่าวถึงประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๒ ตั้งแต่มาตรา ๑๙๔-๔๕๒, “คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๓” ซึ่งปรีดีได้สอนที่โรงเรียนกฎหมายร่วมกับผู้สอนคนอื่นๆ ในช่วงปี ๒๔๗๐-๒๔๗๒ โดยที่ปรีดีสอนในส่วนที่ว่าด้วยข้อความทั่วไป, ว่าด้วยห้างหุ้นส่วนสามัญ, ว่าด้วยห้างหุ้นส่วนจำกัด, ว่าด้วยสมาคม และว่าด้วยการบัญชี ห้างหุ้นส่วนสมาคมตั้งแต่มาตรา ๑๐๑๒-๑๒๙๗^๒ และ “ประชุม

๑. รายชื่องานเขียนของปรีดี พนมยงค์ โปรดดูในภาคผนวก

๒. หลวงประดิษฐมนูธรรม, *คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ว่าด้วยห้างหุ้นส่วน บริษัท และสมาคม* (พระนคร : โรงพิมพ์อักษรนิติ, ๒๔๗๙), ๒๐๔ หน้า (โรงพิมพ์อักษรนิติพิมพ์แจกในงานฌาปนกิจศพ นายเสียง พนมยงค์ ณ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ ๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๙)

กฎหมายไทย” ซึ่งเป็นการรวบรวมกฎหมายสมัยเก่ารวมกับบทบัญญัติกฎหมายสมัยใหม่ จัดพิมพ์ขึ้นใหม่ รวมทั้งบทความเรื่อง “กฎหมายการคลัง”, “นิติกรรมอำพราง”, “คำแนะนำโดยย่อเกี่ยวกับพระราชบัญญัติควบคุมกิจการค้าขายอันกระทบถึงความปลอดภัยแห่งสาธารณชน พุทธศักราช ๒๔๗๑” และ “บันทึกเรื่องพะยานรับรองลายพิมพ์นิ้วมือ” ซึ่งเป็นบทความอธิบายข้อความทางด้านกฎหมายโดยไม่ได้แสดงความเห็นมากนัก แต่ในงานเขียนเรื่องอื่นๆ ของปรีดี ปรีดีก็ได้สอดแทรกทัศนะและความคิดเห็นบางประการในงานเขียนต่างๆ เหล่านี้ด้วย ซึ่งผู้เขียนจะได้กล่าวต่อไปโดยลำดับ

ในบทความ “เศรษฐวิทยา” ที่ปรีดีได้เขียนลงใน นิตยสาร นานา ปีที่ ๑ เล่ม ๑ พ.ศ. ๒๔๗๑ ปรีดีได้อธิบายความหมายของ “เศรษฐวิทยา” ซึ่งเป็นคำใหม่ที่เพิ่งได้ยินในภาษาไทยไม่นานนัก และได้แสดงความเห็นว่า ผู้ศึกษาวิชากฎหมายควรศึกษาวิชาเศรษฐศาสตร์ด้วย ทั้งได้คัดค้านความเห็นของผู้ที่เสนอว่าไม่ควรนำวิชาเศรษฐศาสตร์มาเป็นหลักสูตรของวิชากฎหมาย ซึ่งปรีดีได้กล่าวว่า

ในที่สุดเศรษฐกิจของบ้านเมือง ซึ่งเป็นส่วนใหญ่แห่งความเป็นอยู่ของมนุษย์ย่อมเกี่ยวข้องกับวิชากฎหมายมาก

เพราะฉะนั้น ผู้ที่ศึกษาวิชากฎหมาย ทนายความ ผู้พิพากษา และผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับวิชากฎหมายจำต้องศึกษาเศรษฐวิทยาด้วย...^๑

ปรีดีได้แบ่งวิธีการศึกษาเศรษฐวิทยาเป็น ๒ ชนิด คือ การศึกษาในทางทฤษฎีของเศรษฐกิจและการศึกษาในทางลัทธิของเศรษฐกิจ ซึ่งปรีดีได้อธิบายว่า การศึกษาในทางลัทธิของเศรษฐกิจนั้น เป็นการศึกษามุ่งไปในทางตำหนิฐานะแห่งการปกครองในทางเศรษฐกิจปัจจุบัน มีการเสนอความเห็นเปลี่ยนฐานะของประเทศ เช่น ลัทธิโซเชี่ยลลิสต์, คอลเลกติวิสต์, บอลเชวิก, อานาคิสต์ ฯลฯ ซึ่งลัทธิเหล่านี้อาจนำมาซึ่งความกระด้าง

๑. ปรีดี พนมยงค์, “เศรษฐวิทยา”, หน้า ๕๘ (ขีดเส้นใต้ตามต้นฉบับ)

กระตือรือร้นและสามารถเกิดเหตุร้ายในแผ่นดินได้ อันเป็นการผิดต่อกฎหมายลักษณะอาญา มาตรา ๑๐๔ เพราะฉะนั้น การศึกษาโดยวิธีนี้ จึงเป็นสิ่งไม่พึงปรารถนา และด้วยเหตุนี้ การเขียนคำแนะนำเศรษฐวิद्या จึงมุ่งไปในการศึกษาจากของเศรษฐวิद्याเพียงอย่างเดียว* แต่เป็นที่น่าเสียดายว่า ปรีดีได้เขียน “คำอธิบายเศรษฐวิद्या” นี้ เพียงตอนเดียว ในตอนต่อๆ ไปของ “คำอธิบายเศรษฐวิद्या” หลวงเดชสหกรณ์^๒ ได้เป็นผู้เขียนแทน ดังนั้นเราจึงไม่อาจทราบความคิดเห็นทางด้านเศรษฐกิจของปรีดีได้มากนักจากงานเขียนของปรีดีในเรื่องนี้

ในงานเขียนของปรีดีอีกเรื่องหนึ่ง ซึ่งอาจทำให้เราพอทราบทัศนะของปรีดีเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจในเวลานั้นได้บ้าง คือ บทความเรื่อง “การกู้เงินของรัฐบาล” ซึ่งปรีดีได้เขียนลงใน นิตยสาร^๓ ในปี ๒๔๗๓ ซึ่งเป็นปีที่ประเทศไทยกำลังประสบปัญหาภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ และรัฐบาลในเวลานั้นได้แก้ไข้ปัญหาโดยพยายามตัดทอนรายจ่ายของประเทศ พร้อมกับเพิ่มภาษีอากรเพื่อให้รัฐบาลมีรายได้มากขึ้นเพียงพอกับรายจ่ายโดยรัฐบาลได้ใช้นโยบายในการบริหารงบประมาณแบบสมดุลย์ ที่พยายามให้รายรับและรายจ่ายของประเทศสมดุลย์กัน ซึ่งนโยบายดังกล่าวได้ประสบกับปัญหาและถูกวิพากษ์วิจารณ์มากในภาวะที่ประเทศต้องเผชิญกับปัญหาภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ ปรีดีได้เสนอความเห็นเกี่ยวกับการแก้ไข้ปัญหานี้ โดยเสนอให้รัฐบาลใช้วิธี “กู้เงิน” ซึ่งอาจกระทำได้โดยหลายวิธี ซึ่งปรีดีได้กล่าวว่า

ตามปกติเงินค่าภาษีอากรย่อมเป็นรายได้อันสำคัญของรัฐบาล รัฐบาลใดมีรายจ่ายอยู่ภายในขอบแห่งรายได้ประเภทนี้แล้ว ความเดือดร้อนก็ไม่บังเกิดขึ้น แต่ในบางครั้งเงินค่าภาษีอากรเก็บได้น้อย เนื่องจากความฝืดเคืองในฐานะแห่งเศรษฐกิจของประเทศแล้ว รัฐบาลของประเทศก็ได้พยายามตัดทอนรายจ่ายให้ลดน้อยลงไป หรือมี

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๑-๖๒

๒. หลวงเดชสหกรณ์ นามเดิม หม่อมหลวงเดช สนิทวงศ์ ณ อยุธยา ดอกเตอร์เศรษฐศาสตร์จากมหาวิทยาลัยกรุงเบอร์ลิน ประเทศสวิตเซอร์แลนด์

ฉะนั้นก็ขึ้นอัตราภาษีอากรให้เท่ากับรายจ่าย แต่ถ้าวิธีทั้งสองไม่อาจกระทำไปไม่ได้โดยสะดวกแล้ว เช่น การทำมาหากินของราษฎรก็ฝืดเคือง การขึ้นภาษีอากรจะทำให้ราษฎรเดือดร้อนระส่ำระสาย กับทั้งการตัดทอนรายจ่ายก็จะทำไปไม่ได้ เพราะเป็นรายจ่ายที่จำเป็นสำหรับประเทศ ดังนั้นแล้ว ก็ยังมีหนทางที่รัฐบาลจะดำเนินเพื่อหาเงินมาสำหรับใช้จ่าย คือ การกู้เงิน...^๑

ปรีดีได้เสนอให้รัฐบาลใช้วิธีการกู้เงิน ที่รัฐบาลอาจกระทำได้โดยวิธีการกู้เงินทางตรงหรือวิธีการกู้เงินทางอ้อม ซึ่งปรีดีได้เสนอว่า การกู้เงินทางตรงนั้น รัฐบาลอาจกระทำได้โดยออกไปกู้ต่อเอกชนหรือกู้ตรงต่อรัฐบาลต่างประเทศ ซึ่งอาจจะเป็นวิธีการ “กู้เงินตามธรรมดา” ที่ให้ดอกเบี้ยตามสมควร หรือ “กู้เงินโดยความรักชาติ” ที่รัฐบาลเรียกร้องให้พลเมืองให้กู้เงินโดยเห็นแก่ชาติ และการ “กู้โดยบังคับ” ที่รัฐบาลกำหนดให้พลเมืองให้เงินกู้แก่รัฐบาลตามส่วนที่จะให้กู้ได้ ซึ่งวิธีนี้แม้ว่าบางประเทศจะทำได้ผลดีแต่ก็อาจทำให้ราษฎรเดือดร้อนได้ ส่วนวิธีการกู้เงินทางอ้อม ซึ่งอาจมีได้หลายวิธีนั้น ปรีดีได้ยกตัวอย่างว่า รัฐบาลอาจกระทำได้โดยการออกธนบัตรเพิ่มมากขึ้นสำหรับประเทศที่รัฐบาลเป็นผู้ออกธนบัตรเอง หรือรัฐบาลบังคับให้ธนาคารที่รับมอบอำนาจในการออกธนบัตรให้รัฐบาลกู้เงิน โดยรัฐบาลยอมให้ธนาคารนั้นออกธนบัตรเพิ่มขึ้นจนถึงเท่ากับที่รัฐบาลได้กู้มาจากธนาคาร ซึ่งวิธีการต่างๆ นี้ ปรีดีได้เสนอขึ้นเป็นตัวอย่างที่รัฐบาลอาจกระทำได้เพื่อแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ และในตอนท้ายของบทความ ปรีดีได้กล่าวถึงประเทศสยามว่า

สำหรับประเทศสยามในเวลานี้ แม้จะมีเสียงโจทก์ต่างๆ ถึงฐานะของการค้าขายก็ตาม แต่รายงานย่อแสดงงบประมาณรายได้รายจ่ายของประเทศสยาม พ.ศ. ๒๔๗๓ ซึ่งได้ลงพิมพ์ในจดหมายเหตุของสภาเผยแผ่พาณิชย์ ฉบับที่ ๓๗ กรกฎาคม พ.ศ.

๑. ป.พ., “การกู้เงินของรัฐบาล”, หน้า ๕๐๘-๕๐๙

๒๔๗๓ ได้เตือนสติว่าประเทศเราจะเป็นสุขเจริญยิ่งสืบไป โดยมีข้อความในตอนท้ายของรายงานที่ได้คัดมาต่อไปนี้^๑

ปรีดีได้ยกข้อความในรายงานของ “สภาเผยแผ่พาณิชย์” มากล่าวไว้ในตอนท้ายของบทความ ซึ่งรายงานดังกล่าวได้กล่าวถึงประเทศสยามว่า เป็นประเทศที่มีหลักฐานดีเป็นที่เชื่อถือแก่นานาประเทศ เงินลงทุนที่จะต้องใช้จ่ายในการต่างๆ ก็พอใช้ไปได้อีกนานโดยไม่ต้องกู้ยืมใหม่ แต่ถ้าถึงคราวจำเป็นเพราะเกิดเหตุร้ายใหญ่หลวงอันอาจเกิดขึ้นได้แล้ว ประเทศสยามจะต้องการทำไฉน คงยืมมาได้โดยเสียดอกเบี้ยถูกสมควรไม่ยากนัก ดังนั้น

“ในเรื่องการเงินแผ่นดินประเทศสยามไม่ต้องเกรงถึงภายนอก หากระดูกาลจะเกิดวิบัติขึ้น หรือสินค้าขายออกจะขายไม่ดีก็ตาม ก็พอไว้ใจได้ว่าจะไม่ต้องเป็นทุกข์เป็นร้อนหนักหนา และจะเป็นสุขเจริญยิ่งสืบไป”^๒

ซึ่งไม่เป็นที่แน่ชัดว่า ปรีดียกข้อความในรายงานดังกล่าวขึ้นมาโดยเห็นด้วยกับรายงานนั้น หรือยกข้อความในรายงานนั้นมาเพื่อเปรียบเทียบกับสภาวะเศรษฐกิจที่เป็นจริง ซึ่ง “มีเสียงโห่ร้องต่างๆ ถึงฐานะของการค้าขาย...” ดังที่ปรีดีได้กล่าวไว้ ซึ่งผู้เขียนเห็นว่า เป็นไปได้มากที่สุดที่ปรีดีจะยกข้อความในรายงานนั้นขึ้นมาเพื่อเปรียบเทียบกับสภาวะเศรษฐกิจที่เป็นอยู่ในเวลานั้น และเขียนบทความนี้ขึ้นเพื่อเสนอความเห็นเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ โดยเฉพาะในปัญหาเรื่องการคลังของประเทศในเวลานั้น

ผลงานของปรีดีอีกเรื่องหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงทัศนะของปรีดีในการพิจารณาปัญหาเศรษฐกิจและสังคมก็คือ ปาฐกถาเรื่อง “ปัญหาเกี่ยวกับการลงอาญาผู้กระทำผิด

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๗๔

๒. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๗๕

ทางกฎหมาย” ซึ่งปรีดีได้แสดงที่สามัคยาจารย์สโมสรสถาน เมื่อวันที่ ๑๐ สิงหาคม ๒๔๗๑ โดยปรีดีได้เสนอทัศนะเกี่ยวกับการพิจารณาการกระทำผิดทางกฎหมายว่า อาจพิจารณาได้ ๓ ทาง คือ ทางแรก เป็นการพิจารณาสาเหตุของการกระทำผิด ซึ่งเรียกว่า เป็นปัญหาทางวิทยาศาสตร์ ทางที่สอง คือ การพิจารณาวิธีป้องกันการกระทำผิดมิให้ เกิดขึ้น ซึ่งเป็นปัญหาทางรัฐประศาสนศาสตร์ และทางที่สาม คือการพิจารณาว่าการ กระทำผิดนั้นเข้าอยู่ในบทกฎหมายที่ได้บัญญัติไว้แล้วมาตราใด ซึ่งเป็นปัญหาในทาง นิติศาสตร์ และเฉพาะปัญหาประการที่ ๓ นี้เท่านั้น ที่ได้มีการสอนกันที่โรงเรียนกฎหมาย ดังนั้น ในการปาฐกถาครั้งนี้ ปรีดีจึงได้กล่าวถึงปัญหาประการที่ ๑ และปัญหาประการ ที่ ๒ คือ สาเหตุของการกระทำผิดและวิธีป้องกันการกระทำผิด ซึ่งในการวิเคราะห์ สาเหตุของการกระทำผิดนั้น ปรีดีได้กล่าวถึงลัทธิ ๒ จำพวก ลัทธิจำพวกที่ ๑ เป็นลัทธิที่ ค้นหาสาเหตุในทางส่วนตัวของบุคคลผู้กระทำผิด โดยพิจารณาถึงลักษณะอวัยวะและ เหตุอันเป็นส่วนบุคคลของผู้กระทำผิด ส่วนลัทธิจำพวกที่ ๒ เป็นลัทธิที่ค้นหาสาเหตุ โดยพิจารณาถึงหมู่เหล่า ความสัมพันธ์ สถานที่ ฐานะความเป็นอยู่ และฐานะแห่งการ ดำรงชีวิตของผู้กระทำผิด ซึ่งลัทธินี้เห็นว่า การที่ความผิดได้เกิดขึ้นนั้นเนื่องมาจาก อากาศภายนอกที่แวดล้อมผู้กระทำผิด ซึ่งอาจเป็นฐานะแห่งความเจริญในทางศีลธรรม ของประเทศหรือฐานะในทางเศรษฐกิจ เช่น ความยากจน ขาดแคลน ฯลฯ และในการ อธิบายนี้ ปรีดีได้กล่าวสรุปความเห็นของตนว่า

ตามความเห็นของข้าพเจ้านั้น เราจะลงความเห็นถือเอาลัทธิอันใดอันหนึ่งแต่ ล่าพั้งนั้นไม่ได้ เพราะต่างลัทธิก็มีเหตุที่แท้จริง และก็ย่อมมีข้อยกเว้นด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย...

เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงเห็นด้วยกับท่านศาสตราจารย์กฎหมายของข้าพเจ้าใน ประเทศฝรั่งเศสว่า ความผิดอาจมีมูลมาแต่เหตุของทั้ง ๒ ลัทธินั้น ซึ่งต้องพิจารณา ประกอบกันไป คือเหตุอันเนื่องมาจากส่วนตัว หรือเหตุภายในตัวของบุคคลอย่างหนึ่ง และเหตุภายนอกหรือความสัมพันธ์ในหมู่คนสิ่งที่แวดล้อมผู้กระทำผิดอีกอย่างหนึ่ง

จะถือตามลัทธิหนึ่งแต่ลำพังไม่ได้...°

ส่วนในปัญหาเรื่องวิธีการป้องกันการกระทำผิดนั้น ปรีดีได้เสนอให้ใช้วิธีทำลายเหตุอันเป็นสมมุติฐานแห่งการกระทำผิด ที่อาจทำได้โดยการจัดการศึกษาอบรมในทางศีลธรรม และการจัดการทางเศรษฐกิจ ซึ่งในการเสนอการป้องกันการกระทำโดยการจัดการทางเศรษฐกิจนี้ ปรีดีได้กล่าวว่า

ความเห็นในการป้องกันการกระทำผิดนั้น มีลัทธิในทางเศรษฐกิจมากมาย และไม่ใช่ความประสงค์ของข้าพเจ้าที่จะนำเอาลัทธิซึ่งอาจมีวัตถุประสงค์ในทางเปลี่ยนแปลงฐานะแห่งการเศรษฐกิจของประเทศมาแสดง เพราะฉะนั้นการเศรษฐกิจที่ข้าพเจ้าจะกล่าวในที่นี้ คงเป็นแต่ในทางที่ไม่ผิดต่อกฎหมายเท่านั้น°

ซึ่งจะเห็นได้ว่า ปรีดีได้กล่าวพาดพิงถึง “ลัทธิในทางเศรษฐกิจ” ที่อาจมีวัตถุประสงค์ในการเปลี่ยนแปลงฐานะแห่งการเศรษฐกิจของประเทศ ในงานเขียนของปรีดีในช่วงเวลาดังกล่าวนี (รวมทั้งในบทความเรื่อง “คำอธิบายเศรษฐกิจวิทยา” ที่ได้กล่าวไปแล้ว) โดยไม่ได้อธิบายถึงลัทธิต่างๆ เหล่านั้น ทั้งนี้เพราะการกระทำดังกล่าว เป็นการกระทำที่ผิดต่อกฎหมายลักษณะอาญา มาตรา ๑๐๔ ซึ่งปรีดีในฐานะนักกฎหมายคงทราบเป็นอย่างดี ดังนั้น ในการกล่าวถึง “ลัทธิเศรษฐกิจ” ปรีดีจึงเลี่ยงที่จะกล่าวอยู่เสมอ ซึ่งทำให้เราไม่อาจทราบความเห็นในทางเศรษฐกิจของปรีดีในช่วงเวลานี้ได้มากนักจากงานเขียนของปรีดี แต่อย่างน้อยก็เป็นข้อสังเกตได้ว่า ปรีดีได้กล่าวพาดพิงถึง “ลัทธิเศรษฐกิจ” ดังกล่าวหลายครั้ง และปรีดีคงจะมีความเห็นต่อลัทธิเศรษฐกิจเหล่านั้นอยู่บ้าง แม้ว่าเราจะไม่อาจทราบความเห็นทางด้านเศรษฐกิจของปรีดีในช่วงเวลานี้ได้ชัดเจน แต่ความเห็นในเรื่อง

๑. ปรีดี พนมยงค์, ปาฐกถาเรื่อง ปัญหาเกี่ยวกับกาการลงอาชญาผู้กระทำผิดกฎหมาย, ปาฐกถาซึ่งแสดงที่สามัคยาจารย์สมาคม ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๐ ถึง ๒๔๗๔ (พระนคร : บารุงบุกรุก, ๒๔๗๔), หน้า ๑๒๘-๑๒๙
๒. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๒

การจัดการเศรษฐกิจต่างๆ ของปรีดีจะปรากฏให้เห็นชัดเจนในเวลาต่อมาในเค้าโครงการเศรษฐกิจของปรีดี ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป

ในการอธิบายเรื่องการป้องกันการกระทำผิดโดยการจัดการทางเศรษฐกิจนั้น ปรีดีได้อธิบายเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับการบำรุงเศรษฐกิจของเอกชน ซึ่งคนสามัญอาจปฏิบัติได้ และเป็นการอธิบายที่ไม่เป็นความผิดต่อกฎหมาย ซึ่งปรีดีได้กล่าวว่

ข้าพเจ้าได้กล่าวมาแล้วว่า เหตุที่จะเกิดการกระทำผิดซึ่งเนื่องมาจากเศรษฐกิจนั้น ก็คือความยากจน ความขาดแคลนในสิ่งที่ต้องการสำหรับความเป็นอยู่ การที่จะบำบัดให้หายจากความจนหรือความขาดแคลนนี้มีใช้ของง่าย...แต่อย่างไรก็ตาม เราจะถือเอาความยุ่งยากอันนี้ขึ้นมาเป็นข้อตัดใจมิให้ต้องชวนช่วยบำรุงการเศรษฐกิจมิได้เลย เพราะความจำเป็นในเรื่องบริโภคและอุปโภคย่อมมีอยู่ทุกๆ วัน

การบำรุงเผยแผ่ในทางเศรษฐกิจนั้น ก็จำต้องอาศัยชนหมู่มากและเอกชนเป็นรายบุคคล

สำหรับชนหมู่มากนั้น เกี่ยวแก่รัฐประศาสนโยบายของรัฐบาล ข้าพเจ้าจะไม่อาจเอื้อมไปพูดถึงว่าจะต้องทำอะไร เพราะข้าพเจ้าไม่ใช่ตั้งตัวเป็นศาสตราจารย์ผู้วิเศษ ข้าพเจ้ามาพูดฐานะเอกชน เพราะฉะนั้น จึงจะกล่าวแต่การบำรุงเศรษฐกิจของเอกชนซึ่งเป็นหน้าที่อันคนสามัญอาจปฏิบัติได้เท่านั้น^๑

ต่อจากนั้น ปรีดีจึงได้เสนอความเห็นในเรื่องการบำรุงเศรษฐกิจของเอกชน โดยเสนอให้ขจัดความจนอันเกิดจากการที่บุคคลกระทำตนของตนเอง เช่น ในเรื่องความเกียจคร้าน ความไม่รู้เท่าถึงการ ความเสเพลสุรุษสุราย ความไม่ชินต่อภูมิประเทศหรือภูมิอากาศ โดยอาศัยการศึกษาอบรมเพื่อให้เกิดความรับรู้ และให้จัดอบรมนิสัยไม่ให้เสเพล สุรุษสุราย และรู้จักใช้ในสิ่งที่ควร ซึ่งไม่เฉพาะแต่ความจำเป็นของตนเท่านั้น

๑. เรื่องเดียวกัน

แต่ต้องมีใจเพื่อแผ่เมตตากรุณาช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ในทางที่ควรด้วย ทั้งเสนอให้นำพาต่อการทำมาหากิน เพราะทรัพย์สินที่มีอยู่อาจเคลื่อนย้าย เปลี่ยนมือ หรือสาบสูญไปได้ เพราะเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยงแท้ ซึ่งความเห็นดังกล่าวของปรดิทิน สอดคล้องกับความเห็นของปรดิทที่เสนอในเค้าโครงการเศรษฐกิจ ในการอธิบายเรื่องความไม่เที่ยงแท้แห่งการเศรษฐกิจ และสอดคล้องกับหลักของลัทธิโซลิดารีสม์ ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป

นอกจากนี้ ปรดิดียังได้แสดงความเห็นเกี่ยวกับความมุ่งหมายของการศึกษาที่ดี โดยยกข้อความในปาฐะของ “ท่านโรเบิร์ต ครีนองเคอร์ซอลล์ ผู้ซึ่งเป็นอธิบดีกรมอัยการในรัฐบาลแห่งรัฐอิลลินอยส์ สหปาลีรัฐอเมริกา” ซึ่งพระยาเมธาธิบดี ได้แปลเป็นภาษาไทย มากล่าวไว้ด้วยว่า

ความมุ่งหมายของการศึกษาที่ดีแท้ ต้องให้เป็นไปในทางที่จะสอนให้คนเป็นประโยชน์แก่ตัวเองและผู้อื่นด้วย...การทำนบหลังคน คือพืงน้ำพักน้ำแรงของผู้อื่น ด้วยอำนาจก็ดี ด้วยอุบายเล่ห์กลก็ดี ด้วยการหยิบยืมหรือด้วยการขอกก็ดี เป็นของเลวทรามต่ำช้าที่สุด...°

ซึ่งความเห็นในการจัดการศึกษาในทางที่จะสอนคนให้เป็นประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่น และความเห็นที่ว่า การทำนบหลังคนเป็นของเลวทรามต่ำช้าที่สุดนี้ แม้ว่าปรดิทจะไม่ได้กล่าวเองโดยตรง แต่ยกข้อความซึ่งมีผู้อื่นได้กล่าวไว้ก็ตาม แต่ก็แสดงให้เห็นว่า ปรดิทเห็นด้วยกับทัศนะดังกล่าว และทัศนะดังกล่าวนี้เป็นทัศนะที่สอดคล้องกับหลักการของลัทธิโซลิดารีสม์ และสอดคล้องกับความเห็นของปรดิทที่ปรากฏในเค้าโครงการเศรษฐกิจ

แม้ว่าปาฐกถาเรื่อง “ปัญหาเกี่ยวแก่การลงอาชญาผู้กระทำผิดกฎหมาย” จะมีความยาวไม่มากนัก แต่ก็สะท้อนให้เห็นถึงทัศนะของปรดิทในการพิจารณาปัญหาสังคม

โดยเฉพาะปัญหาสาเหตุการกระทำผิดทางอาญาและวิธีการป้องกันการกระทำผิด โดยการพิจารณาถึงความเกี่ยวพันระหว่างปัญหาเศรษฐกิจกับปัญหาสังคม และให้ความสำคัญกับปัญหาเศรษฐกิจในฐานะที่เป็นสาเหตุหนึ่งของปัญหาสังคม และการที่จะแก้ปัญหาดังกล่าวก็ควรที่จะแก้ที่ปัญหาเศรษฐกิจด้วย แม้ว่าปรีดีจะไม่ได้กล่าวถึงปัญหาการป้องกันการกระทำผิดโดยการจัดการเศรษฐกิจไว้มากนัก แต่ก็แสดงให้เห็นว่า ปรีดีได้มีทัศนะเกี่ยวกับการจัดการทางเศรษฐกิจบางอย่างอยู่บ้างแล้วก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองปี ๒๔๗๕ ซึ่งทัศนะเกี่ยวกับการจัดการทางเศรษฐกิจนี้จะปรากฏชัดเจนในเค้าโครงการเศรษฐกิจ และความเห็นของปรีดีในเรื่องการป้องกันการกระทำผิดทางอาญาที่ปรีดีได้แสดงในปาฐกถาครั้งนี้ ก็ได้ปรากฏในเค้าโครงการเศรษฐกิจ หมวดที่ ๑๑ ว่าด้วยผลสำเร็จอันเกี่ยวแก่หลัก ๖ ประการ บทที่ ๒ เรื่อง การรักษาความสงบเรียบร้อยภายใน ซึ่งปรีดีได้กล่าวว่า

ข้าพเจ้าเคยแสดงปาฐกถาที่สามัคยาจารย์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๑ ว่า เหตุแห่งการที่บุคคลกระทำผิดอาญานั้น มีอยู่ ๒ ประการ

๑. เหตุอันเกี่ยวแก่นิสัยสันดานของผู้กระทำผิดนั่นเอง

๒. เหตุอันเนื่องมาจากเศรษฐกิจ เช่น ลักทรัพย์ ปล้น เหล่านี้ ก็เมื่อรัฐบาลได้จัดให้ราษฎรได้มีความสุขสมบูรณ์ มีอาหารกิน มีเครื่องนุ่งห่ม มีสถานที่อยู่ ฯลฯ แล้ว ก็เหตุใดคนเล่าการประทุษร้ายต่อกันอันเนื่องจากการเศรษฐกิจจะยังคงมีอยู่อีกเล่า เหตุแห่งการกระทำผิดในทางอาญา จะยังคงเหลืออยู่ก็แต่เหตุอันเนื่องแต่นิสัยสันดานของผู้กระทำผิด ซึ่งจะต้องคิดแก้ไขด้วยทางอบรมและสั่งสอนดัดนิสัย และเมื่อผู้อบรมสั่งสอนผู้ดัดนิสัยได้มีความสุขสมบูรณ์ในทางเศรษฐกิจแล้ว การอบรมสั่งสอนดัดนิสัยก็จะได้ผลดียิ่งขึ้น^๑

๑. เดือน บุญนาค, ท่านปรีดี รัฐบาลอาวุโส..., หน้า ๑๑๙-๑๒๐

ซึ่งจะเห็นได้ว่า ความเห็นของปรีดีในเรื่องการจัดการทางเศรษฐกิจเพื่อแก้ปัญหา การกระทำผิดทางอาญา ซึ่งเป็นปัญหาสังคมอันเกี่ยวเนื่องกับความสงบเรียบร้อยภายใน ประเทศ เป็นความเห็นของปรีดีตั้งแต่ช่วงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ และ สืบต่อมา เป็นเป้าหมายอันหนึ่งของการดำเนินงานเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามหลัก ๖ ประการ ของคณะราษฎร ซึ่งได้ระบุไว้ในเค้าโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ

นอกจากบทความที่เสนอความเห็นของปรีดีในเรื่องเกี่ยวกับการเศรษฐกิจแล้ว ปรีดียังได้เสนอบทความแสดงความเห็นทางด้านกฎหมาย โดยการเสนอความรู้และ ความเห็นเกี่ยวกับเรื่องกฎหมายบางประการ และได้ยกตัวอย่างในต่างประเทศมากว่า ในเชิงเปรียบเทียบ เช่น บทความเรื่อง “เกล็ดประมวลกฎหมายเรื่องพระเจ้านโปเลออง (นโปเลียน) กับประมวลกฎหมายแพ่งฝรั่งเศส”, บทความเรื่อง “คดีปกครองในประเทศ ฝรั่งเศส” และบทความเรื่อง “สิทธิของรัฐในทรัพย์สินมรดกตามกฎหมายโซเวียต” ซึ่งบทความ ทั้ง ๓ เป็นบทความที่เขียนขึ้นในทำนองนำเรื่องราวของต่างประเทศมา “เล่าสู่กันฟัง”

ในบทความเรื่อง “เกล็ดประมวลกฎหมายพระเจ้านโปเลออง (นโปเลียน) กับ ประมวลกฎหมายแพ่งฝรั่งเศส” ที่ปรีดีได้เขียนลงใน *บทกวีนิติศาสตร์* ปี ๒๔๗๑ ปรีดีได้เล่า ถึงเกร็ดการจัดทำประมวลกฎหมายแพ่งของฝรั่งเศส ซึ่งได้เริ่มจัดทำสมัยที่ประเทศ ฝรั่งเศสได้มีการปกครองแบบประชาธิปไตย ภายหลังจากที่พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๖ ถูกปลง พระชนม์ การจัดทำประมวลกฎหมายแพ่งนี้ ได้มีการยกร่างกันหลายครั้ง แต่ไม่เป็นผล สำเร็จ จนถึงสมัยที่นายพลนโปเลออง โบนาปาร์ต ได้ยึดอำนาจการปกครองและตั้ง กรรมการร่างกฎหมายแพ่งขึ้นใหม่ ทั้งนายพลนโปเลอองยังได้เข้านั่งประชุมในการ ตรวจสอบร่างประมวลกฎหมายด้วย ทำให้สมาชิกมีความเกรงขาม และในที่สุด การ ชำระประมวลกฎหมายก็สำเร็จลง และได้ประกาศใช้โดยขนานนามว่า “ประมวลกฎหมาย แพ่งแห่งชนฝรั่งเศส” ต่อมาเมื่อนายพลนโปเลออง โบนาปาร์ต ได้ขึ้นครองราชสมบัติ เป็นพระบรมราชาธิราชแห่งประเทศฝรั่งเศส ทรงพระนามว่า พระเจ้านโปเลอองที่ ๑ (นโปเลียน) พระองค์ก็ได้ออกพระราชบัญญัติเปลี่ยนนาม “ประมวลกฎหมายแพ่งแห่ง ชนฝรั่งเศส” เป็น “โคดีนโปเลออง” ซึ่งแปลว่า “ประมวลพระเจ้านโปเลออง” แต่ภายหลัง

เมื่อพระเจ้าโนเบิลองถูกขับออกจากราชสมบัติฝรั่งเศสไปอยู่เกาะเอลบา และพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๘ แห่งราชวงศ์บูร์บงได้ปราบดาภิเษกขึ้นครองราชสมบัติแทน จึงได้มีพระบรมราชโองการประกาศเปลี่ยนนาม “โคัตนโปเลอง” กลับเป็น “ประมวลแห่งแห่งชนฝรั่งเศส” ตามเดิม

ต่อมาพระเจ้าโนเบิลองได้กลับมาประเทศฝรั่งเศส และปราบดาภิเษกเป็นบรมราชาธิราชขึ้นอีก แต่เพียงไม่กี่เดือนต่อมา กองทัพพระเจ้าโนเบิลองที่ ๑ ก็ได้ปราชัยในการรบที่วอเตอร์ลู พระเจ้าโนเบิลองได้ถูกอังกฤษลวงไปปล่อยไว้ที่เกาะเซนต์เฮเลนา พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๘ ได้กลับขึ้นครองราชย์อีก และได้มีพระราชกฤษฎีกายกเลิกถ้อยคำสำนวนในประมวลกฎหมายแพ่งเดิม และให้จัดพิมพ์ขึ้นใหม่ โดยให้ชื่อว่า “โค็ตซิวิล” ซึ่งแปลว่า “ประมวลกฎหมายแพ่ง” ต่อมาเมื่อพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๘ สวรรคต ประเทศฝรั่งเศสก็ได้มีการเปลี่ยนพระมหากษัตริย์อีกหลายพระองค์ และนามของประมวลกฎหมายแพ่งก็ได้เปลี่ยนกลับไปกลับมาหลายครั้ง ภายหลังทางราชการนิยมเรียกว่า “โค็ตซิวิล” ซึ่งแปลว่า “ประมวลกฎหมายแพ่ง” และความนิยมนี้ได้แพร่หลายทั่วไป นามของ “โคัตนโปเลอง” จึงเสื่อมสูญไปเอง

ในการเล่าเรื่อง “เกล็ดประมวลกฎหมายเรื่องพระเจ้าโนเบิลอง (โนไปเลียน) กับประมวลกฎหมายแพ่งฝรั่งเศส” นี้ ปรีดีได้กล่าวแสดงความเห็นไว้ในตอนท้ายของบทความว่า

พระเจ้าโนเบิลองที่ ๑ ได้เป็นผู้ที่ทำให้ประเทศฝรั่งเศสได้มีประมวลกฎหมายแพ่ง หากจะมีข้อความบางแห่งซึ่งพระองค์ขอให้เดิมลงไป เพื่อประโยชน์ของพระองค์ก็ดี แต่ว่าคุณความดีของพระองค์ย่อมมีอยู่มาก เพราะเหตุว่า ถ้าพระองค์ไม่ได้เข้าเป็นกงสุลแห่งประเทศฝรั่งเศสแล้ว ประมวลกฎหมายแพ่งอาจจะร่างกันอีกหลายครั้งและอาจล่าช้าไม่มีที่สิ้นสุด ถึงแม้ว่านามของพระองค์ที่ให้ไว้กับประมวลกฎหมายแพ่งจะไม่มีใครนิยมเรียกก็ดี แต่โลกหรือผู้ซึ่งไม่มีการเกี่ยวข้องกับลัทธิการปกครองของฝรั่งเศส ย่อมจะเห็นว่า พระองค์มิได้ทำคุณให้แก่ประเทศฝรั่งเศสแต่แห่งเดียว พระองค์ได้ทำคุณให้โลกหรือ

ประเทศต่างๆ เกือบทั้งหมดที่ได้ดำเนินรอยตาม หรืออาศัยบทบัญญัติในประมวลกฎหมายของพระองค์ขึ้นเทียบเคียงเพื่อร่างประมวลกฎหมาย^๑

นอกจากปรีดีจะได้แสดงความเห็นดังกล่าวแล้ว ปรีดียังได้ยกข้อความที่พระเจ้าโนโปเลอองทรงรับสั่งก่อนเสด็จสวรรคตที่เกาะเซนต์เฮเลนา มากล่าวไว้เป็นข้อความส่งท้ายก่อนจบบทความ และเน้นความสำคัญโดยขีดเส้นใต้ข้อความดังกล่าวไว้ด้วยว่า

“ช่วยชานะที่ข้าพเจ้าได้มีในการรบ ๔๐ ครั้งนั้น ไม่ใช่เกียรติศักดิ์อันแท้จริงของข้าพเจ้า เพราะเหตุว่าการรบที่วอเตอร์ลูครั้งเดียวได้ลบล้างช่วยชานะทั้งหลายของข้าพเจ้าทั้งหมด แต่สิ่งซึ่งจะคงอยู่ชั่วดินฟ้าไม่มีอะไรมาลบล้างได้นั้น ก็คือประมวลกฎหมายแพ่งของข้าพเจ้า”^๒

ซึ่งจะเห็นได้ว่า ปรีดีได้ยกย่องคุณความดีของพระเจ้าโนโปเลออง ที่ได้จัดทำประมวลกฎหมายแพ่งขึ้นสำเร็จ และประเทศต่างๆ ได้ดำเนินรอยตาม และได้ยกข้อความของพระเจ้าโนโปเลอองที่กล่าวแสดงให้เห็นถึงความสำเร็จของพระองค์ที่ได้จัดทำประมวลกฎหมายแพ่งขึ้นสำเร็จ อันเป็นเกียรติศักดิ์ของพระองค์ยิ่งไปกว่าช่วยชานะในการรบ ๔๐ ครั้ง ที่ถูกลบล้างด้วยความพ่ายแพ้ในการรบที่วอเตอร์ลูเพียงครั้งเดียว ซึ่งในการที่ปรีดีหยิบยกเอาเกร็ดการจัดทำประมวลกฎหมายแพ่งฝรั่งเศสมาเล่าสู่กันฟังนี้ ผู้เขียนขอตั้งข้อสังเกตว่า ปรีดีอาจมีความตั้งใจให้ผู้อ่านเกิดความคิดในทำนองเปรียบเทียบ แม้ว่าปรีดีจะไม่ได้ออกมาอย่างตรงๆ ทั้งนี้เพราะ ในปี ๒๔๗๑ ที่ปรีดีเขียนบทความนี้ ประเทศไทยเพิ่งมีการประกาศใช้ประมวลกฎหมายแพ่งไปเพียง ๓ บรรพเท่านั้น คือ ประมวลกฎหมายแพ่งฯ บรรพ ๑ และบรรพ ๒ ซึ่งประกาศใช้ในปี

๑. ปรีดี พนมยงค์, “เกีล็ดประมวลกฎหมายเรื่องพระเจ้าโนโปเลออง (โนโปเลียน) กับประมวลกฎหมายแพ่งฝรั่งเศส”, หน้า ๗๐๔

๒. เรื่องเดียวกัน

๒๔๖๖ และประมวลกฎหมายแพ่งฯ บรรพ ๓ ซึ่งประกาศใช้ในปี ๒๔๖๗^๑ ประเทศไทย ยังคงเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขตตามสัญญาที่ได้ทำไว้กับต่างประเทศตั้งแต่ปี ๒๓๙๘ ซึ่งข้อสัญญาได้กำหนดว่า สิทธิพิเศษทางศาลจะหมดไปเมื่อครบกำหนด ๕ ปี ภายหลังจากที่ประเทศไทยได้เริ่มใช้ประมวลกฎหมายครอบครัว^๒ ดังนั้น จึงอาจเป็นไปได้ที่ปรีดี ซึ่งขณะนั้นเป็นผู้ช่วยเลขาธิการกรมร่างกฎหมายและอาจารย์โรงเรียนกฎหมาย จะเขียนบทความนี้ขึ้น เพื่อเสนอให้เห็นถึงความสำคัญของการจัดทำประมวลกฎหมายแพ่งฯ และการสร้างกฎหมายให้เป็นหลักในการปกครองประเทศ ซึ่งความสำเร็จของการจัดทำประมวลกฎหมายขึ้นนี้ ถือเป็นชัยชนะอันยิ่งใหญ่และเป็นคุณความดีทั้งแก่ประเทศและแก่องค์พระมหากษัตริย์ ดังที่ปรีดีได้กล่าวยกย่องพระเจ้าบรมโกศที่ ๑ และยกข้อความของพระองค์มากล่าวไว้

นอกจากการเล่าเรื่อง “เกลียดประมวลกฎหมายเรื่อง พระเจ้าบรมโกศ (นโปเลียน) กับประมวลกฎหมายแพ่งฝรั่งเศส” แล้ว ปรีดียังได้เล่าเรื่อง “ศาลปกครองในประเทศ

๑. “พระราชกฤษฎีกาให้ใช้บทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๑ และบรรพ ๒ ที่ได้ตรวจชำระใหม่” และ “พระราชกฤษฎีกาให้ใช้บทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ที่ได้ตรวจชำระใหม่” ใน คณະนิติตาสัน (รวบรวม), *ประชุมกฎหมายสยาม (และกฎหมายที่สำคัญบางฉบับ)* (พระนคร : อักษรนิติ, ๒๔๗๘), หน้า ก. ๑ - ก. ๒ และ ก. ๑๔๗ - ก. ๑๔๘

๒. ประเทศไทยได้มีประมวลกฎหมายครอบครัวในปี ๒๔๗๘ และหลังจากนั้น จึงได้มีการเจรจาแก้ไขสนธิสัญญากับต่างประเทศเพื่อให้ประเทศไทยได้เอกราชสมบูรณ์ ในปี ๒๔๘๐-๒๔๘๑ โดย ปรีดี พนมยงค์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ได้ทำหน้าที่ในการเจรจาดังกล่าว (ประมวลกฎหมายแพ่งฯ บรรพ ๔ ได้ประกาศใช้เมื่อวันที่ ๑๖ มีนาคม ๒๔๗๓ และให้มีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ ๑ เมษายน ๒๔๗๕ ส่วนประมวลกฎหมายแพ่งฯ บรรพ ๕ และ บรรพ ๖ ประกาศใช้ในปี ๒๔๗๘ และให้มีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ ๑ ตุลาคม ๒๔๗๘ นั้น นอกจากนี้ ในปี ๒๔๗๘ ก็ยังได้มีการตราพระราชบัญญัติให้ใช้ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา พุทธศักราช ๒๔๗๗, พระราชบัญญัติให้ใช้ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง พุทธศักราช ๒๔๗๗ และพระราชบัญญัติให้ใช้ธรรมนูญศาลยุติธรรม พ.ศ. ๒๔๗๗ ซึ่งการประกาศใช้ประมวลกฎหมายต่างๆ เหล่านี้ เป็นผลงนของคณะราษฎรในการปรับปรุงทางด้านกฎหมาย ภายหลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ รายละเอียดของประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์บรรพต่างๆ และพระราชบัญญัติทั้งหลายนี้ ดูใน คณະนิติตาสัน (รวบรวม), *ประชุมกฎหมายสยาม (และกฎหมายที่สำคัญบางฉบับ)*

ฝรั่งเศส” ลงใน *บทบันทึกคดี* อีกบทหนึ่ง ในปี ๒๔๗๓ ซึ่งปรีดีได้กล่าวในตอนเริ่มต้นของบทความนี้ว่า “ในประเทศฝรั่งเศสได้มีศาลปกครอง ซึ่งนับว่าเป็นของแปลกสำหรับประเทศเรา จึงขอเรียบเรียงหัวข้อโดยย่อของคดีที่จะต้องว่ากล่าวกันในศาลปกครองของประเทศฝรั่งเศส เพื่อเล่าสู่กันฟัง...”^๑ และปรีดีได้เล่าถึงประเภทของคดีที่พิพาทหากันในศาลปกครองของประเทศฝรั่งเศสว่ามีอยู่ ๔ ประเภท คือ (๑) คดีปกครองโดยแท้ ซึ่งเป็นคดีที่สืบเนื่องมาแต่นิติกรรมโดยแท้ (๒) คดีที่ราษฎรร้องขอให้เพิกถอนกฎ คำสั่ง ฯลฯ ของฝ่ายปกครองที่ได้ทำนอกเหนืออำนาจ (๓) คดีที่เกี่ยวข้องการแปลความมุ่งหมายของนิติกรรมปกครอง และ (๔) คดีที่เกี่ยวกับโทษปกครอง ซึ่งวัตถุประสงค์ในการมีศาลปกครองในประเทศฝรั่งเศสก็เพื่อที่บุคคลผู้ได้รับความเสียหายอันเกิดจากการกระทำผิดของทรวงการเมืองสามารถที่จะฟ้องร้องทรวงการเมืองนั้นเป็นจำเลยได้ เพราะในบางเรื่อง ผู้ที่ได้รับความเสียหายจะฟ้องเจ้าพนักงานเป็นส่วนตัวไม่ได้ โดยเหตุที่เจ้าพนักงานได้กระทำไปตามหน้าที่ เมื่อมีศาลปกครองขึ้น ผู้ได้รับความเสียหายก็อาจจะฟ้องร้องทรวงการเมืองนั้นนั้นต่อศาลปกครองได้

แม้ว่าบทความเรื่อง “ศาลปกครองในประเทศฝรั่งเศส” นี้ จะเป็นเพียงการเล่าเรื่องศาลปกครองและคดีปกครองในประเทศฝรั่งเศส โดยที่ปรีดีไม่ได้กล่าวแสดงความเห็นไว้มากนัก แต่ผู้เขียนขอตั้งข้อสังเกตว่า เป็นไปได้ที่ปรีดีจะเสนอบทความนี้ขึ้น นอกจากเพื่อ “เล่าสู่กันฟัง” ตามธรรมดาแล้ว ก็เพื่อแสดงความเห็นในทำนองเปรียบเทียบกับประเทศไทย (ดังในบทความเรื่อง “เกิลด์ประมวลกฎหมายพระเจ้าโนเลอง (นโปเลียน) กับประมวลกฎหมายแพ่งฝรั่งเศส” ดังที่กล่าวไปแล้ว) ในลักษณะที่เห็นด้วยกับการมีศาลปกครองแบบในประเทศฝรั่งเศส และปรารถนาที่จะให้มีศาลปกครองขึ้นในประเทศไทย ซึ่งความเห็นในข้อนี้ของปรีดีจะปรากฏชัดถ้อยชัดคำหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ ที่ปรีดีได้พยายามที่จะจัดตั้งศาลปกครองขึ้นในประเทศไทย แม้ว่าจะไม่ประสบผลสำเร็จ และในเรื่องนี้ ดร. เตือน บุนนาค ได้กล่าวว่า

๑. ปรีดี พนมยงค์, “คดีปกครองในประเทศฝรั่งเศส”, หน้า ๒๒๗

ท่านปรีดีศึกษากฎหมายจากฝรั่งเศส รู้เรื่ององค์การจตุรัสกฎหมายของฝรั่งเศสดี องค์การนั้นนอกจากการร่างกฎหมายแล้ว ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษากฎหมายของแผ่นดิน นอกจากนี้ยังทำหน้าที่เป็นศาลปกครองพิจารณาข้อพิพาทระหว่างเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองกับประชาชนอีกด้วย ดังนี้ เมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว รัฐบาลจึงได้สถาปนากรมร่างกฎหมายใหม่ ยกฐานะเป็น “คณะกรรมการกฤษฎีกา” จะให้ทำหน้าที่ศาลปกครองอีกหน้าที่หนึ่ง แต่จนถึงวันนี้ (พ.ศ. ๒๕๐๐) ปีพิมพ์หนังสือนี้ครั้งแรกผู้เขียน) ก็ยังไม่มีกฎหมายกำหนดว่าอะไรเป็นคดีปกครอง หน้าที่ของคณะกรรมการกฤษฎีกานี้เป็นศาลปกครองจะเป็นอย่างไร นี่ก็หลายปีมาแล้ว รัฐบาลหลายรัฐบาลเสนอกฎหมายในเรื่องอำนาจของคณะกรรมการกฤษฎีกาในเรื่องศาลปกครองมาหลายครั้ง สภาผู้แทนราษฎรรับหลักการทุกที แต่พอพิจารณาได้เพียงวาระที่สองเป็นอย่างมาก ก็ไม่เคยพิจารณาถึงวาระสามตลอดไปสักที

อุปสรรคของเรื่องก็คือ หลักกฎหมายที่คนไทยส่วนมากได้รับการอบรมและมีความนึกคิดในทางกฎหมายเป็นหลักของกฎหมายอังกฤษ ซึ่งถือว่าเรื่องการพิจารณาพิพากษาคดีแล้ว ก็มีแต่ศาลยุติธรรมแห่งเดียวเท่านั้นที่มีอำนาจ ดังนี้ ถ้าประเทศไทยจะให้ศาลปกครองอีก ก็เท่ากับตั้งศาลยุติธรรมชนิดที่สองขึ้น ทั้งสองศาลอาจจะขัดแย้งกันได้ ดูเรื่องจะยุ่งกัน และจะปรับให้ลงรอยกลมเกลียวกันคงจะต้องใช้เวลานาน ทั้งงานราชการเรื่องอื่นๆ ของไทยที่สำคัญและด่วนกว่าเรื่องศาลปกครองยังมีอีกมาก เรื่องศาลปกครองจึงรอกันเรื่อยมาจนบัดนี้ แต่ก็ไม่มีใครกล้าทิ้งเสียทีเดียว ยังรอเอาไว้พิจารณากันต่อไปอยู่*

ในเรื่อง “ศาลปกครอง” นี้ ปรีดีได้อธิบายและแสดงความคิดเห็นไว้ทั้งในบทความนี้ และใน “คำอธิบายกฎหมายปกครอง” ซึ่งปรีดีได้กล่าวถึงศาลปกครองนี้อีกหลายครั้ง อันเป็นการแสดงให้เห็นว่า ปรีดีมีความปรารถนาที่จะให้มีการจัดตั้งศาลปกครองขึ้น

๑. เดือน บุญเนา, ท่านปรีดี รัฐบุรุษอาวุโส., หน้า ๔๓-๔๕

ตั้งแต่ในช่วงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองปี ๒๔๗๕ แม้ว่าภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว การจัดตั้งศาลปกครองจะประสบกับปัญหาและอุปสรรค จนไม่สามารถจัดตั้งขึ้นได้สำเร็จ ดังที่ ดร. เตือน บุนนาค ได้กล่าวไว้ก็ตาม

ในบทความอีกเรื่องหนึ่งของปรีดีที่เป็นการเล่าเรื่องราวของต่างประเทศที่น่าสนใจคือบทความเรื่อง “สิทธิของรัฐในทรัพย์สินมรดกตามกฎหมายไซเวียต” บทความนี้เขียนลงใน “บทบันทึกพิเศษ” ปี ๒๔๗๔ เป็นบทความสั้นเพียง ๕ หน้า ได้เล่าถึง บทบัญญัติในกฎหมายแพ่งไซเวียตที่มีข้อแตกต่างอย่างหนึ่ง คือ การให้สิทธิของรัฐในทรัพย์สินมรดกของเอกชน ซึ่งในขั้นต้นได้ให้รัฐมีสิทธิมาก แต่ภายหลังได้ลดน้อยลง แต่ยังคงให้รัฐมีสิทธิในการมรดก ในกรณีและผู้ตายไม่มีทายาทตามกฎหมายหรือตามพินัยกรรม รัฐจะได้รับทรัพย์สินมรดกของผู้ตายทั้งหมด ส่วนในกรณีที่ทายาทบางคนได้สละสิทธิในส่วนของตนในกองมรดก ส่วนที่สละนี้จะตกเป็นของรัฐ หรือเมื่อผู้ตายได้ตัดทายาทบางคนมิให้รับมรดกโดยมิได้กำหนดให้ส่วนของทายาทที่ตัดนั้นให้แก่ทายาทอื่น ส่วนของทายาทที่ผู้ตายได้ตัดนี้ก็ตกเป็นของรัฐ นอกจากนี้ รัฐยังมีสิทธิในภาษีมรดกอีกด้วย ซึ่งอัตราการเก็บภาษีมรดกในประเทศไซเวียตนี้ มีอัตราสูงกว่าในประเทศอื่นๆ มาก และในตอนท้ายของบทความนี้ ปรีดีได้ตั้งคำถามแย้งเสียงโงะจันที่ว่า “ไซเวียตได้รับทรัพย์สินราษฎรแล้วนำมาแบ่งปันตามส่วนเท่าๆ กันว่า

“มรดกที่เหลือนี้ รัฐอาจได้รับอีกตามที่กล่าวใน ๑. ข้างต้น แต่จะเอาไปแบ่งให้แก่ราษฎรเป็นส่วนเท่าๆ กันนั้น ค้นหาตัวบทไม่พบ ไม่ทราบว่ามีผู้ใจถึงเรื่องนี้ไปได้หลักฐานมาจากไหน”^๑

ซึ่งในบทความนี้ อาจจะพอสะท้อนให้เห็นทัศนะของปรีดีที่มีต่อไซเวียตได้บ้าง นอกจากนี้ ในเรื่องการเก็บภาษีมรดกก็เป็นเรื่องหนึ่งที่สอดคล้องกับความเห็นของปรีดี

๑. หลวงประดิษฐมนูธรรม, “สิทธิของรัฐในทรัพย์สินมรดกตามกฎหมายไซเวียต”, หน้า ๗๕๒

ที่ปรากฏในเค้าโครงการเศรษฐกิจ เพราะก่อนหน้าการเปลี่ยนแปลงการปกครองปี ๒๔๗๕ ประเทศไทยยังไม่มีกรณีการเก็บภาษีมรดก แม้ว่าจะมีเสียงเรียกร้องให้รัฐบาลกระทำการดังกล่าวแทนการขึ้นภาษีเงินเดือนก็ตาม แต่ก็ไม่มีกรณีการเก็บภาษีมรดกแต่อย่างใด และในเรื่องการเก็บภาษีมรดกนี้ ภายหลังต่อมายังได้เป็นปัญหาขัดแย้งระหว่างคณะราษฎรกับพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวอีกด้วย ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป แต่อย่างไรก็ตาม ในบทความนี้ ปรีดีไม่ได้แสดงความเห็นของตนมากนัก จึงไม่อาจทราบได้แน่ชัดว่า ปรีดีเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยกับการให้สิทธิของรัฐในทรัพย์สินมรดกของเอกชนตามกฎหมายโซเวียต แต่ก็เห็นได้ว่า ปรีดีไม่ได้แสดงความเห็นเชิงคัดค้านไว้ ดังนั้น บทความนี้ จึงอาจเป็นบทความที่ปรีดีนำมา “เล่าสู่กันฟัง” ธรรมดา หรือเป็นบทความที่ปรีดีมีความเห็นเชิงเห็นด้วยก็อาจเป็นได้

นอกจากบทความแสดงความคิดเห็นทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และกฎหมายต่างๆ รวมทั้งการยกตัวอย่างเรื่องราวของต่างประเทศมาแล้ว ข้อเขียนของปรีดีอีกส่วนหนึ่งยังได้สะท้อนปัญหาทางด้านกฎหมายระหว่างประเทศ และที่สำคัญคือปัญหาสิทธิสภาพนอกอาณาเขตและฐานะพิเศษของคนต่างด้าวในประเทศไทย ซึ่งในเรื่องนี้ ปรีดีได้ชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนในบทความเรื่อง “สังเขปหัวข้อเรื่องสิทธิพิเศษในการมีสัญชาติของบุคคลซึ่งเกิดในกรุงสยาม อันเป็นบุตรของพลเมืองในอาณาเขตต์อาณัติแทนสันนิบาตชาติ” และใน “คำอธิบายกฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคล”

ในบทความเรื่อง “สังเขปหัวข้อเรื่องสิทธิพิเศษในการมีสัญชาติของบุคคลซึ่งเกิดในกรุงสยาม อันเป็นบุตรของพลเมืองในอาณาเขตต์อาณัติแทนสันนิบาตชาติ” ที่ปรีดีเขียนลงใน *บทบันทึกพิเศษ* ปี ๒๔๗๓ ปรีดีได้ชี้ให้เห็นถึง “สิทธิพิเศษ” ในการถือสัญชาติของบุคคลซึ่งเกิดในกรุงสยาม อันเป็นบุตรของพลเมืองในอาณาเขตต์อาณัติแทนสันนิบาตชาติ ซึ่งประเทศที่ได้รับอาณัติแทนสันนิบาตชาตินี้ ได้แก่ ประเทศอังกฤษกับประเทศในอาณัติจักรอังกฤษ ประเทศฝรั่งเศส ประเทศญี่ปุ่น และประเทศเบลเยียม ประเทศเหล่านี้ ได้มีสัญญาทางพระราชไมตรีกับประเทศสยาม และประเทศสยามต้องยอมให้สิทธิพิเศษบางอย่างแก่คนในบังคับของประเทศเหล่านี้ ซึ่งในเรื่องสิทธิพิเศษนี้

ปรีดีได้อธิบายว่า

บรรดาสลัทธิพิเศษเหล่านี้มีที่สำคัญอยู่อย่างหนึ่ง คือ บุตรของคนเอเชียในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศสเกิดในสยาม ก็อาจจดทะเบียนเป็นคนในบังคับตามบิดาได้ ซึ่งเป็นข้อยกเว้นจากพระราชบัญญัติสัญชาติ พ.ศ. ๒๔๕๖ อนุมาตรา ๓ ซึ่งมีความว่า บุคคลที่เกิดในพระราชอาณาจักสยาม บิดามารดาจะมีสัญชาติใดก็ตามบุคคลนั้นย่อมเป็นคนไทย ครั้นอาณัติแทนสันนิบาตชาติได้เกิดมีขึ้น บางประเทศก็ได้ทำสัญญาขยายสิทธิพิเศษเช่นที่กล่าวนี้ไปถึงบุตรของพลเมืองในอาณาเขตต์อาณัติที่ประเทศนั้นๆ ได้รับมาแทนสันนิบาตชาติ*

ในการอธิบายเรื่องนี้ ปรีดีได้ยกข้อความในสัญญาทางพระราชไมตรีระหว่างกรุงสยามกับอังกฤษ และสัญญาระหว่างประเทศสยามกับประเทศฝรั่งเศส มากล่าวไว้ด้วย และปรีดีได้ชี้ให้เห็นว่า การทำสัญญาข้อตกลงกับประเทศอังกฤษนั้น ไทยต้องยอมขยายสิทธิพิเศษให้แก่ประเทศอังกฤษเพิ่มมากขึ้นทุกที ซึ่งปรีดีได้กล่าวว่า

(๑) การจดทะเบียนคนเมืองขึ้นอังกฤษในกรุงสยามได้ขยายความกว้างออกไปทุกๆ ครั้ง ที่มีสัญญาใหม่ เช่น

ก) ตามข้อตกลง ค.ศ. ๑๘๙๙ ข้อ ๓.๔ ให้สิทธิพิเศษในการจดทะเบียนแก่ชาวเอเชียที่เกิดภายในอาณาเขตต์ประเทศอังกฤษ และที่เกิดภายในประเทศอินเดีย ซึ่งอยู่ในความอารักขาหรือมีสัญญากับประเทศอังกฤษ

ข) ตามหนังสือเสนอบทว่าการต่างประเทศกรุงสยามที่มีไปยังอัครราชทูตอังกฤษที่กรุงเทพฯ ลงวันที่ ๓ ตุลาคม ค.ศ. ๑๙๑๐ ข้อ ๓ รัฐบาลสยามยอมให้สิทธิพิเศษ

๑. หลวงประดิษฐมนูธรรม, "สังเขปหัวข้อเรื่องสิทธิพิเศษในการมีสัญชาติของบุคคลซึ่งเกิดในกรุงสยาม อันเป็นบุตรของพลเมืองในอาณาเขตต์อาณัติแทนสันนิบาตชาติ", หน้า ๓๑๘

ในการจดทะเบียนขยายไปถึงบรรดาคนที่เกิดในอาณาเขตต์อื่นๆ แห่งทวีปเอเชีย อันเป็นดินแดนซึ่งอยู่ในความอารักขาของอังกฤษ

ค. ตามสัญญาฉบับใหม่ สิทธิพิเศษในการจดทะเบียนขยายไปถึงพลเมืองในอาณาเขตต์อาณัติของอังกฤษ^๑

ในเรื่องการขยายสิทธิพิเศษในการจดทะเบียนคนในบังคับต่างด้าวในกรุงสยามตามสนธิสัญญาที่ไทยได้ทำไว้กับประเทศอังกฤษและฝรั่งเศสนี้ ได้ทำให้ประเทศไทยต้องเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขตเพิ่มมากขึ้น ซึ่งในปัญหานี้ ปรีดีได้กล่าวไว้ชัดเจนในบทความนี้ และได้อธิบายเพิ่มเติมอีกมากมายใน “คำอธิบายกฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคล” ที่จะได้กล่าวต่อไป

ใน “คำอธิบายกฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคล” ที่ปรีดีได้สอนที่โรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรม ในปี ๒๔๗๒-๒๔๗๓ ปรีดีได้อธิบายถึง “ข้อความเบื้องต้น” อันเกี่ยวกับกฎหมายระหว่างประเทศ โดยอธิบายถึงความหมายของกฎหมายระหว่างประเทศและวัตถุประสงค์แห่งกฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคล และได้อธิบายกฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคลในส่วนที่เกี่ยวกับเรื่อง “สัญชาติ”, เรื่อง “ฐานะของคนต่างด้าว” เรื่อง “การใช้กฎหมายเนื่องแต่กฎหมายเอกชนระหว่างประเทศขัดกัน” และเรื่อง “วิธีพิจารณาการแผนกเอกชนระหว่างประเทศ”

ในการอธิบายกฎหมายระหว่างประเทศนี้ ปรีดีได้อธิบายและชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนถึงปัญหาสิทธิสภาพนอกอาณาเขตและฐานะพิเศษของคนต่างด้าวในประเทศไทย โดยปรีดีได้ชี้ให้เห็นถึงปัญหานี้ในการอธิบายเรื่อง “การมีสัญชาติโดยกำเนิดตามข้อตกลงพิเศษระหว่างประเทศสยามกับต่างประเทศ” และในการอธิบายเรื่อง “ฐานะของคนต่างด้าวตามที่สัญญาระหว่างประเทศได้กำหนดไว้”

ในการอธิบาย “การมีสัญชาติโดยกำเนิดตามข้อตกลงพิเศษระหว่างประเทศสยาม

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๒๐ (ขีดเส้นใต้ตามต้นฉบับ)

กับต่างประเทศ” ปรีดีได้อธิบายรายละเอียดของข้อตกลงพิเศษเรื่องสัญชาติที่ประเทศสยามได้ทำไว้กับต่างประเทศ ซึ่งในเวลานั้น ประเทศสยามมีข้อตกลงพิเศษกับประเทศอังกฤษ, ประเทศฝรั่งเศส และประเทศเดนมาร์ก ในส่วนข้อตกลงเรื่องสัญชาติที่ประเทศสยามมีกับประเทศอังกฤษ ได้กำหนดให้การจดทะเบียนคนบังคับอังกฤษในกรุงสยามเป็นไปตาม “ข้อตกลง ค.ศ. ๑๘๙๙ (พ.ศ. ๒๔๔๒ ร.ศ. ๑๑๘)”, เป็นไปตาม “หนังสือเสนาบดีว่าการต่างประเทศที่ทรงมีไปยังอัครราชทูตอังกฤษ ณ กรุงเพฯ ค.ศ. ๑๙๑๐ (พ.ศ. ๒๔๕๓)” และกำหนดให้เป็นไปตาม “วรรค ๒ ของข้อ ๖ แห่งสัญญาทางพระราชไมตรี พ.ศ. ๒๔๖๘”^๑ ซึ่งปรีดีได้อธิบายรายละเอียดของข้อตกลงเหล่านี้ในแต่ละข้อ และได้ชี้ให้เห็นว่า ได้มีการขยายสิทธิพิเศษแห่งการจดทะเบียนเป็นคนในบังคับอังกฤษเพิ่มมากขึ้นทุกครั้งที่มีการทำสัญญาฉบับใหม่ ซึ่งปรีดีได้กล่าวว่า

ให้สังเกตว่าข้อตกลง ค.ศ. ๑๘๙๙ ไม่ได้ขยายสิทธิที่จะเป็นคนในบังคับอังกฤษมาถึงบุคคลผู้เกิดในส่วนอื่นๆ แห่งทวีปเอเชีย กล่าวคือ ข้อตกลงเดิมนั้นกล่าวถึงผู้ที่เกิดในอินเดีย เพราะฉะนั้น ตามหนังสือของเสนาบดีว่าการต่างประเทศฉบับนี้ ย่อมขยายให้สิทธิพิเศษแก่ชาวเอเชียที่เกิดในอาณาเขตต์อื่นๆ แห่งทวีปนี้^๒

การขยายสิทธิพิเศษแห่งการจดทะเบียนเป็นคนในบังคับอังกฤษนี้ ได้เพิ่มขึ้นอีกใน “วรรค ๒ ของข้อ ๖ แห่งสัญญาทางพระราชไมตรี พ.ศ. ๒๔๖๘” ซึ่งปรีดีได้อธิบายว่า

สัญญาฉบับใหม่นี้ ได้ขยายสิทธิพิเศษแห่งการจดทะเบียนเป็นคนในบังคับ

---

๑. หลวงประดิษฐมนูธรรม, คำอธิบายกฎหมายระหว่างประเทศ แผนกคดีบุคคล, พระนคร : มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, ๒๔๗๙, หน้า ๔๙ (มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองพิมพ์แจกในการสถาปนาภิกษุพนายเสียง พนมยงค์ ณ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ ๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๙)

๒. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๗-๕๘

อังกฤษเสมือนหนึ่งชาวเอเชีย คือ

จำพวกที่ ๑ พลเมืองหรือบุคคลที่เกิดในดินแดนในอารักขาของอังกฤษ หรือในประเทศที่อังกฤษป้องกัน ซึ่งหมายความถึงอาณาเขตต่อนั้นๆ นอกจากในทวีปเอเชีย

จำพวกที่ ๒ พลเมืองหรือบุคคลที่เกิดในอาณาเขตที่ตั้งสมเด็จพระเจ้ากรุงอังกฤษ ได้รับอาณัติแทนสันนิบาตชาติ เช่น ปาเลสไตน์ เมโสโปเตเมีย เป็นต้น”

ต่อจากนั้น ปรีดีก็ได้อธิบายถึงข้อตกลงพิเศษที่ประเทศสยามได้ทำไว้กับประเทศฝรั่งเศสและประเทศเดนมาร์ก ในรายละเอียดแต่ละข้อของข้อตกลงนั้นๆ

นอกจากเรื่อง “การมีสัญชาติโดยกำเนิดตามข้อตกลงพิเศษระหว่างประเทศสยามกับต่างประเทศ” แล้ว ปรีดีก็ได้ชี้ให้เห็นถึงฐานะพิเศษของคนต่างด้าวในประเทศไทย โดยชี้ให้เห็นว่า แต่เดิมในสมัยโบราณ คนต่างด้าวที่เข้ามาในอีกประเทศหนึ่งย่อมถูกบีบบังคับจำกัดสิทธิ และในกฎหมายเก่าของไทยก็มีบทบัญญัติที่จำกัดสิทธิของคนต่างด้าว หรือกฎที่ห้ามไม่ให้คนไทยเกี่ยวข้องกับคนต่างด้าวเช่นกัน แต่ในปัจจุบัน คนต่างด้าวได้รับสิทธิต่างๆ มากขึ้น ซึ่งสิทธิบางอย่าง คนต่างด้าวได้รับสิทธิเหมือนพลเมืองของประเทศนั้นๆ สิทธิบางอย่างก็มีข้อยกเว้นไว้เฉพาะสำหรับผู้ที่เป็นพลเมืองของประเทศนั้นๆ ซึ่งคนต่างด้าวจะไม่มีสิทธิดังกล่าว แต่กระนั้นก็ตาม ในเรื่องสิทธิของคนต่างด้าวนี้ ประเทศสยามได้มีข้อตกลงพิเศษที่ให้สิทธิพิเศษกับบางประเทศ ซึ่งสิทธิพิเศษที่ประเทศสยามได้มีสัญญาตกลงไว้กับบางประเทศนั้น ได้แก่ สิทธิพิเศษในการถือกรรมสิทธิ์ที่ดินและสิทธิพิเศษในทางศาล

ในเรื่องสิทธิพิเศษในการถือกรรมสิทธิ์ที่ดินนั้น ปรีดีได้อธิบายว่า

ในรัชกาลที่ ๔ ได้มีประกาศจำกัดสิทธิของคนต่างด้าวที่จะถือกรรมสิทธิ์ที่ดิน ประกาศฉบับนั้น ยังคงใช้แก่คนต่างด้าวในปัจจุบันนี้ นอกจากนี้จะมีข้อตกลงเป็นพิเศษ

---

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๘-๕๙

หรือคนต่างด้าวที่ประเทศสยามยอมให้สิทธิในการถือกรรมสิทธิ์ที่ดินเหมือนดังพลเมือง...^๑

และปรีดีได้แสดงความเห็นในเรื่องสิทธิพิเศษในการถือกรรมสิทธิ์ที่ดิน นี้ว่า

ผู้สอนเห็นว่า ประกาศรัชชกาลที่ ๔ นี้ ยังคงเป็นหลักกฎหมายที่ใช้บังคับแก่คนต่างด้าว นอกจากประเทศสยามจะได้ตกลงกับต่างประเทศไว้เป็นอย่างอื่นเฉพาะรายไป ถ้าประเทศใดไม่มีสัญญาพิเศษกับประเทศสยามที่จะยกเว้นแก้ไขข้อความในประกาศนั้นแล้ว คนสัญชาติของประเทศนั้นที่เข้ามาอยู่ในเมืองไทย ก็ต้องตกอยู่ในบังคับแห่งประกาศรัชชกาลที่ ๔ แต่ตามวิธีการที่ประเทศสยามได้ปฏิบัติอยู่ในเวลานี้ เมื่อคนอเมริกันส่งเรื่องราวไปยังกระทรวงต่างประเทศ ร้องขออนุญาตซื้อที่ดิน ประเทศสยามก็มักจะอนุญาตให้^๒

นอกจากนี้ ปรีดียังกล่าวถึงสัญญาทางพระราชไมตรีการค้าขายและการเดินเรือระหว่างสยามกับรัฐเยอรมัน พ.ศ. ๒๔๗๑ ซึ่งเปิดโอกาสให้คนเยอรมันมีกรรมสิทธิ์ที่ดินในประเทศสยามได้ ในลักษณะถ้อยที่ถ้อยยอมให้ประโยชน์ซึ่งกันและกัน ซึ่งในเรื่องนี้ ปรีดีได้แสดงความเห็นว่า

ข้อไขที่ว่า แต่ละฝ่ายต้องถ้อยที่ถ้อยยอมให้ประโยชน์เช่นนี้ซึ่งกันและกันนั้นหมายความว่า คนไทยอาจจะมีการสิทธิ์ที่ดินในประเทศเยอรมันนี้ได้ คนเยอรมัน จึงจะมีสิทธิ์ถือกรรมสิทธิ์ที่ดินในกรุงสยามได้ แต่ความจริงนั้น ประเทศเยอรมันนี้เป็นอาณาจักรที่รวบรวมหลายรัฐเข้าอยู่ในความปกครองร่วมกัน สำหรับความเกี่ยวข้องกับต่างประเทศ การทหาร การคมนาคม ทั้งนี้ย่อมมีข้อต่างกันระหว่างรัฐต่างๆ นั้นเอง บาง

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๓

๒. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๖

รัฐไม่ยอมให้คนต่างด้าวถือกรรมสิทธิ์ที่ดินในรัฐนั้น และบางรัฐก็ยอมให้สิทธิแก่คนต่างด้าวในการถือกรรมสิทธิ์ที่ดิน ทั้งนี้ ต้องพิจารณาเป็นเรื่องๆ ไป^๑

ดังนั้น ในสัญญาทางพระราชไมตรีการค้าขายและการเดินเรือระหว่างสยามกับรัฐเยอรมัน พ.ศ. ๒๔๗๑ นี้ จึงดูเหมือนว่า ประเทศเยอรมันจะได้รับสิทธิพิเศษในการถือกรรมสิทธิ์ที่ดินในประเทศไทย มากกว่าการที่ประเทศไทยจะมีกรรมสิทธิ์ที่ดินในประเทศเยอรมัน ซึ่งในเรื่องสิทธิพิเศษในการถือกรรมสิทธิ์ที่ดินนี้ ปรีดีได้ชี้ให้เห็นว่า ปัญหาที่เกิดขึ้นในเรื่องนี้มักเป็นปัญหาในทางปฏิบัติ

อย่างไรก็ตาม การให้สิทธิพิเศษแก่คนต่างด้าวบางประเทศในการถือกรรมสิทธิ์ที่ดินในประเทศสยามนี้ ยังไม่เป็นปัญหามากเท่าการให้สิทธิพิเศษในทางศาลแก่หลายประเทศที่มีสัญญาตกลงกับประเทศสยาม ซึ่งการให้สิทธิพิเศษในทางศาลนี้ ได้ทำให้เกิดสิทธิสภาพนอกอาณาเขต และทำให้ประเทศไม่มีเอกราชในทางศาล อันนับเป็นการสูญเสียอำนาจอธิปไตยอย่างหนึ่ง ซึ่งในเรื่องนี้ ปรีดีได้อธิบายไว้อย่างชัดเจนในคำอธิบายกฎหมายระหว่างประเทศนี้ และปรีดีได้กล่าวถึง "สิทธิพิเศษในทางศาล" นี้ว่า

แต่ก่อนประเทศสยามได้มีสัญญากับหลายประเทศ ยอมให้กงสุลของประเทศนั้นมีอำนาจชำระคดีที่คนในบังคับของประเทศนั้นๆ กระทำผิดในกรุงสยาม

ต่อมาในบางประเทศได้ยอมลดหย่อนสิทธิพิเศษดังกล่าวนี้ คือบางประเทศยอมให้คนในบังคับของตนขึ้นต่อศาลไทยธรรมดา หรือต่อศาลต่างประเทศ ศาลคดีต่างประเทศ แล้วแต่กรณี ซึ่งเป็นศาลที่มีผู้พิพากษาไทยนั่งพิจารณาคดีนั้น

ณ บัดนี้ ประเทศสยามได้ทำสัญญาใหม่กับประเทศต่างๆ แต่ก็ยังคงให้สิทธิพิเศษในทางศาลอยู่อีกบ้าง เราอาจแยกคนต่างด้าวที่มีสิทธิพิเศษในทางศาลออกเป็น ๓ จำพวก

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๗

- ๑. คนต่างด้าวที่มีสิทธิพิเศษในทางศาล แต่มิใช่คนอังกฤษหรือฝรั่งเศส
- ๒. คนฝรั่งเศส
- ๓. คนอังกฤษ^๑

ปรีดีได้อธิบายให้เห็นถึง “สิทธิพิเศษในทางศาล” ของคนต่างด้าวทั้ง ๓ จำพวกนี้ ซึ่งมีข้อกำหนดและวิธีปฏิบัติที่แตกต่างกันอยู่บ้างตามข้อตกลงต่างๆ ที่ประเทศเหล่านั้นมีกับประเทศไทย ในส่วนคนต่างด้าวที่มีสิทธิพิเศษในทางศาล แต่มิใช่คนอังกฤษหรือคนฝรั่งเศสนี้ ได้แก่ “คนอเมริกัน, ญี่ปุ่น, ดันมาร์ก, โปรตุเกส, เนเดอร์ลันด์, สเวเดน, นอร์เวย์, อิตาลี, เบลเยียม และลูกแซมบรุก” ซึ่งคนต่างด้าวเหล่านี้ ยังคงอยู่ในอำนาจของศาลไทยธรรมดา แต่มีสิทธิพิเศษที่กงสุลจะถอนคดีจากศาลไทยไปชำระเสียเอง (สิทธิถอนคดีนี้ จะมีเพียงชั้นศาลอุทธรณ์) แต่มีข้อยกเว้นอยู่ตาม โปรโตคอล ระหว่างสยามกับเนเดอร์ลันด์ ข้อ ๒ วรรค ๒ ว่า “ความผิดในทางอาชญาอัน กงสุลต้องพิจารณาตามประมวลกฎหมายอาญาแห่งประเทศของเขา” และคนต่างด้าวจำพวกแรกนี้ ยังมีสิทธิที่จะขอย้ายศาลพิจารณาคดี คือคดีที่เกิดในหัวเมือง ขอย้ายเข้ามาชำระที่กรุงเทพฯ หรือโดยให้ผู้พิพากษาที่เป็นคณะศาลสำหรับพิจารณาในกรุงเทพฯ ขึ้นไปพิจารณา ณ ท้องถิ่นนั้น นอกจากนี้ ยังมีสิทธิที่จะทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาคัดค้านคำพิพากษาของศาลอุทธรณ์ในปัญหาข้อกฎหมาย ซึ่งสิทธิพิเศษเหล่านี้จะหมดไปเมื่อครบกำหนด ๕ ปี ภายหลังจากที่ประเทศไทยได้เริ่มใช้ประมวลกฎหมายครบถ้วน คือ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ประมวลกฎหมายลักษณะอาชญา ประมวลวิธีพิจารณา กับพระธรรมนูญศาลยุติธรรม^๒

ในส่วนคนต่างด้าวจำพวกที่ ๒ ซึ่งได้แก่คนฝรั่งเศสนั้น ปรีดีได้อธิบายว่า จะต้องแยกพิจารณาเป็น ๓ จำพวก คือ

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๘-๑๑๙
 ๒. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๙-๑๒๐

“(๑) Citizen พลเมืองฝรั่งเศส (๒) คนชาติเอเชียในบังคับและในความอารักขาฝรั่งเศส ในมณฑลอุดรและอิสาน ไม่ว่าจะจดทะเบียนเมื่อใด กับคนชาวเอเชียในบังคับและอารักขาฝรั่งเศสที่อยู่นอกมณฑลทั้ง ๒ แต่ได้จดทะเบียนในสถานกงสุลก่อนวันที่ ๒๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๔๙ (ค.ศ. ๑๙๐๗) และ (๓) คนชาวเอเชียในบังคับและในความอารักขาของฝรั่งเศส นอกมณฑลอุดรและอิสาน ที่ได้จดทะเบียน ภายหลังจากวันที่ ๒๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๔๙ (ค.ศ. ๑๙๐๗) กับคนในบังคับและในอารักขาฝรั่งเศสที่มีเชื้อชาวเอเชีย”

ซึ่งในการพิจารณาสีทธิพิเศษในทางศาลของคนฝรั่งเศสทั้ง ๓ จำพวกนี้ ก็มีหลักเกณฑ์และวิธีปฏิบัติที่ต่างกันอย่างอยู่บ้าง ซึ่งปรีดีได้อธิบายไว้อย่างละเอียด*

ส่วนคนต่างด้าวจำพวกที่ ๓ ซึ่งได้แก่คนอังกฤษนั้น ตามสัญญาทางพระราชไมตรีระหว่างสยามกับอังกฤษ ฉบับ พ.ศ. ๒๔๖๘ คดีทั้งปวงที่เกี่ยวข้องบุคคล ในบังคับอังกฤษ และบุคคลทั้งปวงที่อยู่ในความอารักขาของอังกฤษ ไม่ว่าจะเป็นโดยสถานใด เมื่อเกิดขึ้นภายหลังวันที่ ๓๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๖๘ แล้ว จะต้องขึ้นอยู่กับอำนาจศาลไทยธรรมดาทั้งสิ้น แต่ได้มีข้อตกลงให้สิทธิพิเศษแก่คนอังกฤษไปจนถึง ๕ ปี นับแต่วันที่ประเทศสยามได้ใช้ประมวลกฎหมายอาญา ซึ่งสิทธิพิเศษเหล่านี้ได้แก่ สิทธิที่กงสุลจะขอถอนคดีทั้งในศาลชั้นเดิมและศาลอุทธรณ์, สิทธิที่จะทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาคัดค้านคำพิพากษาศาลอุทธรณ์ในปัญหาข้อกฎหมาย และสิทธิที่จะขอย้ายศาลพิจารณาคดี ซึ่งปรีดีได้อธิบายในรายละเอียดของวิธีที่ประเทศสยามได้ปฏิบัติต่อคนอังกฤษ ในเรื่องสิทธิพิเศษในทางศาลไว้อย่างชัดเจน

ในการที่ปรีดีได้อธิบายให้เห็นถึง “สิทธิพิเศษในทางศาล” ที่ประเทศต่างๆ มีต่อประเทศไทยนี้ เป็นการชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนถึงการที่ไทยต้องเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขตให้กับหลายประเทศ ที่ไทยต้องยอมทำความตกลงให้สิทธิพิเศษแก่ประเทศเหล่านั้น ซึ่งทำให้ไทยต้องสูญเสียเอกราชในทางศาล ดังที่ปรีดีได้กล่าวว่า “การที่ประเทศหนึ่ง

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๐-๑๒๓

ยอมให้ใช้กฎหมายของต่างประเทศได้นั้น ก็ต้องถือว่าเป็นการสละอำนาจอธิปไตยอย่างหนึ่ง”^๑

และดังนั้น ในการที่ปรีดีได้อธิบายให้เห็นถึงปัญหาสิทธิสภาพนอกอาณาเขตและปัญหาเอกราชในทางศาลของประเทศไทยในเวลานั้น ย่อมแสดงให้เห็นว่า ปรีดีได้ตระหนักถึงปัญหาดังกล่าวเป็นอย่างดี และได้พยายามหิบบกปัญหาเหล่านี้มาเสนอโดยอาศัยรูปแบบของการสอนวิชากฎหมายที่โรงเรียนกฎหมาย ซึ่งการสอนให้นักเรียนได้เรียนรู้ถึงปัญหาดังกล่าว ก็น่าจะมีส่วนให้นักเรียนเกิดความตื่นตัวและสนใจในปัญหาเอกราชของชาติมากขึ้น ดังนั้น เมื่อกล่าวสำหรับความคิดทางการเมืองของปรีดี ในช่วงปี ๒๔๗๐-๒๔๗๕ นี้ ก็จะเห็นได้ว่า ปรีดีได้ตระหนักถึงปัญหาเอกราชในทางศาลของประเทศไทยในเวลานั้นเป็นอย่างดี และปัญหาเรื่องเอกราชของประเทศนี้เอง ที่ได้เป็นวัตถุประสงค์หลักข้อ ๑ ใน หลัก ๖ ประการ ของคณะราษฎร ที่ได้ประกาศเมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ และได้ถือเป็นนโยบายของคณะราษฎรในการที่จะแก้ไขปัญหาดังกล่าวภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ ซึ่งคณะราษฎรก็ได้ดำเนินการโดยสำเร็จในเวลาต่อมา

นอกเหนือไปจาก “คำอธิบายกฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคล” และบทความเรื่องต่างๆ ของปรีดีดังที่กล่าวไปแล้ว ปรีดีก็ยังมีผลงานอีกเรื่องหนึ่ง ซึ่งเป็นผลงานที่สร้างชื่อเสียงให้กับปรีดีเป็นอย่างมาก และเป็นผลงานที่สะท้อนความคิดทางการเมืองของปรีดีได้เป็นอย่างดี นั่นคือ “คำอธิบายกฎหมายปกครอง” คำอธิบายกฎหมายปกครองนี้ เป็นวิชาใหม่ที่เพิ่งเริ่มสอนครั้งแรกที่โรงเรียนกฎหมายตามหลักสูตรใหม่ของสภานิติศึกษา^๒ โดยปรีดีเป็นผู้สอนคนแรกในปี ๒๔๗๔ และสอนต่อมาในปี

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๕

๒. สภานิติศึกษาตั้งขึ้นในปี ๒๔๖๗ มีหน้าที่จัดระเบียบและวางหลักสูตรการศึกษา รวมทั้งมีหน้าที่ควบคุมกิจการของโรงเรียนกฎหมายโดยตรง, ทรงศรี อาจอรุณ, การแก้ไขสนธิสัญญาว่าด้วยสิทธิสภาพนอกอาณาเขตกับประเทศมหาอำนาจ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๐๖), หน้า ๑๓๖

๒๔๗๕ วิชากฎหมายปกครองนี้ เป็นวิชาที่มีความเจริญมากในประเทศฝรั่งเศส แต่ยังไม่มีการรวบรวมไว้ในประเทศไทย” จึงเป็นวิชาใหม่และความรู้ใหม่สำหรับคนไทยในเวลานั้น ปรีดีซึ่งเป็นผู้สำเร็จวิชากฎหมายจากประเทศฝรั่งเศส และเป็นผู้สอนวิชากฎหมายปกครองนี้ จึงเป็นผู้นำความรู้ใหม่เกี่ยวกับกฎหมายปกครองมาเผยแพร่ และดังนั้น วิชากฎหมายปกครองจึงเป็นวิชาที่สร้างชื่อเสียงให้กับปรีดีเป็นอย่างมาก ดังที่ ดร. เตือน บุญนาค ได้กล่าวว่า

ท่านปรีดีเป็นอาจารย์ผู้สอนที่โรงเรียนกฎหมาย เคยสอนหลายวิชา แต่มีวิชาหนึ่งซึ่งถึงไม่ใช้วิชากฎหมายแท้ ได้สร้างชื่อเสียงให้กับท่านมาก คือ วิชากฎหมายปกครอง...

ดังนั้น คำอธิบายกฎหมายปกครองของท่านปรีดีจึงกว้างขวาง ชูใจบุคคลผู้อ่านให้หันเข้าเอาใจใส่ในกิจการบ้านเมือง ราษฎรผู้ถูกปกครองใครได้มีปากมีเสียงในการปกครองบ้าง ความรู้สึกอยากปกครองตนเองจึงเกิดมีมากขึ้น”

ดังนั้น “คำอธิบายกฎหมายปกครอง” นอกจากจะเป็นวิชาใหม่ และเป็นวิชาที่สร้างชื่อเสียงให้แก่ปรีดีแล้ว “คำอธิบายกฎหมายปกครอง” ยังมีส่วนในการกระตุ้นให้เกิดความตื่นตัวทางการเมือง และเกิดความต้องการที่จะมีสิทธิมีเสียงในการปกครองเพิ่มมากขึ้นด้วย ซึ่งปรีดีได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับ “คำอธิบายกฎหมายปกครอง” นี้ ในเวลาต่อมาว่า

เนื่องจากคำอธิบายกฎหมายปกครองของข้าพเจ้าเป็นคำสอนของข้าพเจ้าในปลายสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ฉะนั้น จึงมีข้อความที่ทันสมัยแล้วหลายประการที่ไม่

---

๑. แอล ดูปลาตร์, “วิเคราะห์ศัพท์คำกฎหมายปกครอง” นิตยสารสัน แพนทาสัมฤทธิ์ ปีที่ ๑ เล่ม ๑ : ๔๒-๔๔ (ดร. แอล ดูปลาตร์ เป็นผู้อำนวยการแผนกวิชาแห่งสภานิติศึกษา)

๒. เตือน บุญนาค, ท่านปรีดี รัฐบุรุษอาวุโส., หน้า ๔๕-๔๖

เหมาะสมแก่สภาพสังคมภายหลัง พ.ศ. ๒๔๗๕ ...อย่างไรก็ตาม คำอธิบายกฎหมายปกครองของข้าพเจ้านี้ มีส่วนเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์แห่งการอภิวัฒน์เปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบราชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญ คือใน พ.ศ. ๒๔๗๔ เป็นปีที่ใกล้กับวาระที่จะทำการอภิวัฒน์ดังกล่าวแล้ว ข้าพเจ้าได้รับแต่งตั้งจากกระทรวงยุติธรรมให้เป็นผู้สอนกฎหมายปกครอง ซึ่งเป็นวิชาใหม่ เพิ่งใส่ไว้ในหลักสูตรของโรงเรียนกฎหมาย ข้าพเจ้าได้ถือโอกาสนั้นทำการสอนเพื่อปลูกจิตสำนึกนักศึกษาในสมัยนั้นให้สนใจแนวทางประชาธิปไตยและในทางเศรษฐกิจ ซึ่งถือเป็นรากฐานของสังคม ส่วนกฎหมายเป็นแต่โครงร่างเบื้องต้นของสังคมเท่านั้น^๑

“คำอธิบายกฎหมายปกครอง” ของปรีดีนี้ มีเนื้อหากว้างขวาง ครอบคลุมในเรื่องเกี่ยวกับการเมือง การปกครองมาก ซึ่งปรีดีได้อธิบาย “กฎหมายปกครอง” ในเรื่องของระเบียบการปกครอง, การงานในทางปกครอง, การคลังของประเทศ และการพิพาทภายในทางปกครอง ในการอธิบายเรื่องต่างๆ เหล่านี้ ปรีดีได้อธิบายอย่างละเอียดชัดเจน และได้สอดแทรกทัศนะและความเห็นบางประการไว้ในการอธิบายต่างๆ นี้ด้วย ทำให้คำอธิบายกฎหมายปกครองมีเนื้อหาที่น่าสนใจหลายประการ และเป็นงานที่สะท้อนความคิดทางการเมืองของปรีดีในช่วงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองปี ๒๔๗๕ ที่ชัดเจนที่สุด

ใน “ข้อความเบื้องต้น” ของคำอธิบายกฎหมายปกครอง ปรีดีได้กล่าวถึงหลักการแบ่งแยกอำนาจในการปกครอง, ความหมายของกฎหมายปกครอง และรัฐธรรมนูญ การปกครองแผ่นดิน ไว้ด้วยว่า

อำนาจสูงสุดในประเทศนั้น อาจแยกออกได้เป็น ๓ ประการ คือ :-

---

๑. ปรีดี พนมยงค์, “คำอุทิศแด่ พล.ต.ต. พัฒน์ นิลวัฒน์นันท์” ใน หลวงประดิษฐมนูธรรม, คำอธิบายกฎหมายปกครอง (พระนคร : โรงพิมพ์นิติเวช, ๒๕๑๓), หน้า ๔ (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลตำรวจตรี พัฒน์ นิลวัฒน์นันท์ วันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๕๑๓)

- ๑. อำนาจในการบัญญัติกฎหมายหรืออำนาจนิติบัญญัติ (Pouvoir Legislatif)
  - ๒. อำนาจในการปฏิบัติตามกฎหมาย หรืออำนาจบริหารบัญญัติ หรืออำนาจ
 ธุรการ (Pouvoir Exécutif)
  - ๓. อำนาจในการวินิจฉัยกฎหมาย หรืออำนาจตุลาการ (Pouvoir Judiciaire)^๑
- และปริทัศน์ได้อธิบายให้เห็นว่า ตามหลักลัทธิกฎหมายฝรั่งเศส ได้แยกอำนาจ
 นิติบัญญัติและอำนาจตุลาการออกจากอำนาจบริหารบัญญัติ หรืออำนาจธุรการ เพราะ
 ถ้าให้รวมอยู่ด้วยกันแล้ว อาจนำมาซึ่งความไม่ยุติธรรมได้ และในการใช้อำนาจบริหาร
 บัญญัตินี้ ได้มีกฎหมายว่าด้วยการใช้อำนาจนี้โดยเฉพาะ คือ "กฎหมายปกครอง" ซึ่ง
 ปริทัศน์ได้ให้ความหมายของกฎหมายปกครองนี้ว่า

กฎหมายปกครอง จึงอาจมีความหมายโดยสังเขปว่า "หลักและข้อบังคับซึ่งว่า
 ด้วยระเบียบและวิธีดำเนินการของราชการฝ่ายบริหาร หรือฝ่ายธุรการ และว่าด้วยความ
 เกี่ยวข้องซึ่งเอกชนจะพึงมีแก่ราชการ"^๒

นอกจากนี้ ปริทัศน์ได้ชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างกฎหมายปกครองกับ
 กฎหมายธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน ไว้ด้วยว่า

กฎหมายปกครองนี้ต่างกับกฎหมายธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน กล่าวคือ
 กฎหมายธรรมนูญการปกครองแผ่นดินเป็นกฎหมายที่บัญญัติถึงระเบียบแห่งอำนาจ
 สูงสุดในแผ่นดินทั้งหลาย และวิธีดำเนินการทั่วไปแห่งอำนาจเหล่านี้ หรือจะกล่าวอีก
 อย่างหนึ่งว่า กฎหมายธรรมนูญการปกครองวางหลักทั่วไปแห่งอำนาจสูงสุดในประเทศ
 และกฎหมายปกครองจำแนกระเบียบแห่งอำนาจบริหารหรืออำนาจธุรการให้พิสดารออกไป

---

๑. หลวงประดิษฐมนูธรรม, คำอธิบายกฎหมายปกครอง, หน้า ๓
 ๒. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔

และว่าด้วยการใช้อำนาจนี้^๑

ซึ่งมีข้อน่าสังเกตว่า หลักการแบ่งแยกอำนาจในการปกครอง, กฎหมายปกครอง และกฎหมายธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน ที่ปรีดีกล่าวถึงนี้ เป็นสิ่งใหม่สำหรับประเทศไทยในเวลานั้น ทั้งนี้เพราะ ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไม่มีการแบ่งแยกอำนาจในการปกครองอย่างชัดเจน อำนาจอสูงสุดในการปกครองประเทศรวมศูนย์อยู่ที่พระมหากษัตริย์ และไม่มีกฎหมายธรรมนูญการปกครองแผ่นดินที่บัญญัติถึงระเบียบแห่งอำนาจอสูงสุดของประเทศ รวมทั้งไม่มีกฎหมายปกครองในการกำหนดหลักและข้อบังคับเกี่ยวกับการดำเนินงานของฝ่ายบริหารไว้ ซึ่งหลักเกณฑ์การแบ่งแยกอำนาจอสูงสุดของประเทศ, การมีกฎหมายปกครอง และกฎหมายธรรมนูญการปกครองแผ่นดินนี้ เป็นหลักเกณฑ์ของการปกครองในระบอบประชาธิปไตย

นอกจากนี้ ปรีดียังได้กล่าวถึงหัวใจสำคัญของการปกครองในระบอบประชาธิปไตยไว้ใน "ข้อความเบื้องต้น" นี้ด้วย โดยกล่าวถึง "สิทธิของมนุษย์ชน" ซึ่งจำแนกได้เป็น เสรีภาพ เสมอภาค และภราดรภาพ โดยกล่าวว่า

ในบรรดาหลักกฎหมายทั่วไปซึ่งแอบแฝงอยู่ในวิชากฎหมายต่างๆ ยังมีหลักกฎหมายทั่วไปประเภทหนึ่งซึ่งอาจจะยกขึ้นกล่าวในเบื้องต้นนี้ อันอาจจะเป็นประโยชน์ในการศึกษากฎหมายปกครอง คือ สิทธิของมนุษย์ชน

มนุษย์ซึ่งเกิดมามีสิทธิและหน้าที่ในอันที่จะดำรงชีวิต และรวบรวมกันอยู่ได้เป็นหมู่คณะ สิทธิและหน้าที่เหล่านี้ย่อมมีขึ้นจากสภาพตามธรรมดาแห่งการเป็นมนุษย์นั่นเอง และซึ่งอาจจำแนกออกได้เป็น ๓ ประการ คือ

- ๑. ความเป็นอิสระ หรือเสรีภาพ (Liberté)
- ๒. ความเสมอภาค หรือสมภาค (Egalité)

๑. เรื่องเดียวกัน

๓. ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันและกันฉันท์พี่น้อง หรือภราดรภาพ (Fraternité) ^๑

ซึ่งมีข้อนำสังเกตอีกว่า หลักการในเรื่องสิทธิมนุษยชนที่กล่าวถึงเสรีภาพ เสมอภาค และภราดรภาพนี้ เป็นหลักการของประเทศที่มีการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ไม่ใช่หลักการของการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ อย่างในกรณีของประเทศไทยในเวลานั้น ที่เสรีภาพ เสมอภาค และภราดรภาพถูกจำกัด และปรกติก็ทราบถึงความจำกัดนี้ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นอย่างดี จึงกล่าวต่อไปว่า

สิทธิและหน้าที่เหล่านี้ไม่ใช่เป็นสิ่งที่เด็ดขาด เพราะย่อมมีขึ้นจากสภาพธรรมดา เหตุฉะนั้น อาจจะถูกจำกัดโดยบทกฎหมายหรือโดยจารีตประเพณีตามกาลเทศะ ซึ่งอาจเป็นว่า ในสมัยหนึ่งมีข้อจำกัดอย่างหนึ่ง ในอีกสมัยหนึ่งเป็นไปอีกอย่างหนึ่ง หรือผันแปรไปตามประเทศต่างๆ จะให้เหมือนกันทั้งหมดมิได้ สุดแต่ความต้องการของประเทศนั้นๆ และในสมัยนั้นๆ อย่างไร^๒

ซึ่งปรกติได้ชี้ให้เห็นว่า ความจำกัดในเรื่องสิทธิมนุษยชนนี้เปลี่ยนแปลงได้ โดยอาจเป็นไปตามยุคสมัย หรือผันแปรไปตามประเทศ ไม่ใช่เป็นสิ่งที่เด็ดขาดตายตัว ต่อจากนั้น ปรกติก็อธิบายในเรื่องของความเป็นอิสระหรือเสรีภาพ โดยอธิบายให้เห็นว่า ความเป็นอิสระหรือเสรีภาพนี้หมายถึง ความเป็นอิสระที่บุคคลอาจจะทำการใดๆ ได้ โดยไม่เป็นที่รบกวน ละเมิดต่อบุคคลอื่น และปรกติได้แยกความเป็นอิสระนี้ ออกเป็น ๔ ประการ คือ ความเป็นอิสระในตัวบุคคล (หรือในร่างกาย), ความเป็นอิสระในเคหสถาน, ความเป็นอิสระในการทำมาหากิน, ความเป็นอิสระในทรัพย์สิน ความเป็นอิสระในการเลือกนับถือศาสนา, ความเป็นอิสระในการสมาคม ความเป็นอิสระในการแสดงความคิด

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒-๑๓

๒. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓

เห็น ความเป็นอิสระในการศึกษา และความเป็นอิสระในการร้องทุกข์^๑ ซึ่งในการอธิบายความเป็นอิสระนี้ ปรีดีได้ชี้ให้เห็นถึงข้อจำกัดบางอย่างของความเป็นอิสระในเวลานั้นไว้ด้วย เช่น เรื่องความเป็นอิสระในการสมาคม ปรีดีได้กล่าวว่า

“ความเป็นอิสระเช่นนี้ มีบทกฎหมายจำกัดไว้ คือต้องจดทะเบียน มิฉะนั้นมีโทษตามกฎหมายอาชญา มาตรา ๓๖๗”

และในเรื่องความเป็นอิสระในการแสดงความคิดเห็น ปรีดีได้กล่าวว่า

“มนุษย์มีอิสระในตัวบุคคล ในร่างกายของตน เหตุฉะนั้นมีสิทธิที่จะแสดงความเห็นเพื่อสาธารณประโยชน์ แต่มีกฎหมายลักษณะอาชญา มาตรา ๑๐๓, ๑๐๔ ได้จำกัดไว้ การแสดงความเห็นทางสมุดเอกสารแล้ว ความอิสระนั้น ยังมีข้อจำกัดตามพระราชบัญญัติสมุดเอกสาร พ.ศ. ๒๔๗๐”^๒

ส่วนในเรื่อง “ความเสมอภาค (สมภาพ)” ปรีดีได้อธิบายว่า ความเสมอภาคในที่นี้หมายถึงความเสมอภาคในกฎหมาย กล่าวคือ สิทธิและหน้าที่ในทางกฎหมายเช่นเดียวกับบุคคลอื่น ไม่ใช่หมายความว่า มนุษย์จะต้องมีความเสมอภาคในการมีวัตถุประสงค์ของซึ่ง ปรีดีได้อธิบายว่า ความเสมอภาคในกฎหมายนี้ อาจเป็นความเสมอภาคในสิทธิ และความเสมอภาคในหน้าที่ หรือในภาระ และในการอธิบายเรื่องความเสมอภาคนี้ ปรีดีก็ได้ชี้ให้เห็นถึงความไม่เสมอภาคในสิทธิระหว่างราษฎรสามัญ กับบุคคลพิเศษ และบุคคลต่างด้าวไว้ด้วย โดยกล่าวว่า

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓-๑๘

๒. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗

๑) ความเสมอภาคในสิทธิ

ก) มีสิทธิที่จะได้รับความคุ้มครองโดยกฎหมายเดียวกัน ยกเว้นแต่บุคคลพิเศษ เช่น เจ้านาย ทหารบก ทหารเรือ ฯลฯ ที่มีกฎหมายพิเศษ และในประเทศไทยยังมีคนต่างด้าว ซึ่งมีฐานะพิเศษตามสัญญาทางพระราชไมตรี ซึ่งในบางเรื่องจะต้องใช้กฎหมายของคนต่างด้าวนั้นเอง

ข) มีสิทธิที่จะร้องให้ศาลเช่นเดียวกันวินิจฉัย นอกจากบุคคลพิเศษซึ่งขึ้นต่อศาลกระทรวงวัง ศาลทหารบก ศาลทหารเรือ หรือศาลกงสุล ในบางกรณี

ค) มีสิทธิที่จะเข้ารับราชการเช่นเดียวกัน เมื่อมีคุณสมบัติตามที่กฎหมายได้บัญญัติไว้*

และในเรื่อง “ความช่วยเหลือกันฉันท์พี่น้องหรือภราดรภาพ” ปรีดีก็ได้อธิบายให้เห็นว่า

“มนุษย์เกิดมาเพื่ออยู่ร่วมกัน มนุษย์จำต้องช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และในประเทศหนึ่งถ้ามนุษย์คนหนึ่งต้องรับทุกข์ เพื่อนมนุษย์อื่นก็รับทุกข์ด้วย จะเป็นโดยตรงหรือทางอ้อมก็ตาม เหตุฉะนั้น เพียงแต่มนุษย์มีความอิสระและมีความเสมอภาค จึงยังไม่เพียงพอ มนุษย์จำต้องมีการช่วยเหลือกันฉันท์พี่น้องด้วย”

ซึ่งการอธิบายของปรีดีดังกล่าวนี้ สอดคล้องกับหลักการของลัทธิโซลิดารีสม อันเป็นลัทธิหนึ่งซึ่งมีอิทธิพลต่อปรีดีมาก ดังจะได้กล่าวต่อไปในการวิเคราะห์เค้าโครงการ

---

๑. หลวงประดิษฐมนูธรรม, คำอธิบายกฎหมายปกครอง, ความรู้เกี่ยวกับกฎหมายปกครอง : ข้อความทั่วไปในวิชากฎหมายปกครองและปรากฏการณ์ของพระราชบัญญัติว่าด้วยระเบียบราชการบริหารแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. ๒๔๗๖ (พระนคร : โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, ๒๔๗๖), หน้า ๑๗ (พิมพ์แจกในงานพระกรุณาพระราชทานแก่สภาจังหวัดพระนคร วัดสังเวชวิศยาราม พ.ศ. ๒๔๗๙) ข้อความตอนนี้จะเอียงดกว่าข้อความใน คำอธิบายกฎหมายปกครอง ที่พิมพ์ในปี ๒๕๑๓

เศรษฐกิจของปรีดี

ปรีดีได้กล่าวถึงความช่วยเหลือกันฉันพี่น้องนี้ว่า อาจกระทำได้โดยเอกชนช่วยเหลือกันเองโดยตรง หรือช่วยเหลือโดยปฏิบัติหน้าที่ต่อรัฐอันเป็นศูนย์กลาง และรัฐได้กระจายความช่วยเหลือไปยังเอกชนอีกต่อหนึ่ง ดังนั้น ในการพิจารณาเรื่องความช่วยเหลือกันนี้จึงอาจแยกพิจารณาได้เป็นหน้าที่ของเอกชนต่อรัฐ และหน้าที่ของรัฐต่อเอกชน ซึ่งมีข้อน่าสังเกตว่า ความเห็นของปรีดีที่เสนอในการอธิบายหน้าที่ของรัฐต่อเอกชนนี้ มีความคล้ายคลึงกับความเห็นของปรีดีที่ปรากฏในเค้าโครงการเศรษฐกิจในเวลาต่อมา และนอกจากนี้ ความเห็นดังกล่าวยังเป็นเสมือนข้อเสนอและข้อเรียกร้องต่อรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในเวลานั้นด้วย ซึ่งปรีดีได้กล่าวว่

รัฐมีหน้าที่ต้องรักษาอิสสระภาพและความเสมอภาคของมนุษย์ ต้องคุ้มครองร่างกาย ชื่อเสียง ทรัพย์สิน หน้าที่ซึ่งนับว่าเป็นหน้าที่ในการรักษาความสงบเรียบร้อยทั้งภายในและภายนอกประเทศ มีการตำรวจ ทหาร ฯลฯ และรัฐยังมีหน้าที่ต้องจัดการสงวนรักษาและกระจายเผยแพร่บำรุงร่างกาย อนามัย ทรัพย์สิน เพื่อยังหมู่คณะหรือประเทศให้ถึงซึ่งความสมบูรณ์

ก. การช่วยเหลือมนุษย์ที่เจ็บ ยากจนชั้นไร้ แก่เฒ่า เช่น การจัดตั้งสถานพยาบาลบรรเทาทุกข์ มีอาทิ การสงเคราะห์ทารก คนจิตไม่สมประกอบ คนจน คนป่วย คนแก่ มารดาครอบครัวยุมีบุตรมาก

ข. การพยากรณ์ถึงความทุกข์อันจะบังเกิดขึ้นแก่มนุษย์และจัดวิธีป้องกัน เช่น ในเรื่องเบี้ยบ้านอายุของข้าราชการ ของคนงาน

ค. การศึกษา อันจะช่วยให้มนุษย์รู้เท่าถึงการณในการประกอบกิจการใดๆ หรือในการอยู่ร่วมกับเพื่อนมนุษย์อื่น

ง. การจัดหางานและการทำมาหากินให้พลเมือง (และการช่วยในทางเศรษฐกิจอื่นๆ)^๑

๑. หลวงประดิษฐมนูธรรม, คำอธิบายกฎหมายปกครอง, หน้า ๒๒

ดังนั้น “รัฐ” ในทัศนะของปรีดี จึงไม่เพียงแต่มีหน้าที่ในการรักษาความสงบเรียบร้อยทั้งภายในและภายนอกประเทศเท่านั้น หากแต่ยังมีหน้าที่ต้องจัดการสงวนรักษา และกระจายเผยแผ่บำรุงร่างกาย อนามัย ทรัพย์สิน เพื่อยังหมู่คณะหรือประเทศให้ถึงซึ่งความสมบูรณ์อีกด้วย

นอกจาก “ข้อความเบื้องต้น” ที่ปรีดีได้เสนอหลักการแบ่งแยกอำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศ หลักสิทธิมนุษยชน อันประกอบด้วยเสรีภาพ เสมอภาค ภราดรภาพ อันเป็นหลักการของการปกครองในระบบประชาธิปไตยแล้ว ปรีดียังได้อธิบายเปรียบเทียบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์กับการปกครองแบบประชาธิปไตยไว้ด้วย ในการอธิบายเรื่อง “ระบอบการปกครอง” โดยปรีดีได้อธิบายความหมายของประเทศ แผ่นดิน รัฐ และอธิบายความหมาย “รัฐบาล” โดยแบ่งเป็น “รัฐบาลตามความหมายอย่างกว้าง” “รัฐบาลตามความหมายอย่างแคบ” และ “รัฐบาลตามความประพฤตินในทางเศรษฐกิจ” ซึ่งปรีดีได้อธิบายว่า

ตามความหมายอย่างกว้าง รัฐบาลคือบุคคลหรือคนบุคคล ซึ่งได้รับมอบหมายให้เป็นผู้ใช้อำนาจสูงสุดของประเทศทั้งสามชนิด คือ อำนาจนิติบัญญัติ อำนาจบริหาร อำนาจตุลาการ ตามแนวแห่งความหมายอย่างกว้างนี้ เราอาจแยกรัฐบาลออกได้เป็น ๔ ชนิด

๑. รัฐบาลซึ่งราษฎรได้ใช้อำนาจสูงสุดเองโดยตรง
๒. รัฐบาลซึ่งราษฎรได้ใช้อำนาจสูงสุดนั้น โดยมีผู้แทนอันจะเพิกถอนไม่ได้จนกว่าจะพ้นระยะเวลาที่ได้แต่งตั้งไว้
๓. รัฐบาลซึ่งราษฎรได้ใช้อำนาจสูงสุดนั้น โดยมีผู้แทนอันจะเพิกถอนได้ตามความพอใจ
๔. รัฐบาลซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงอำนาจเต็มที่ในการที่จะใช้อำนาจสูงสุดของรัฐ^๑

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๙-๓๐

ในการอธิบายนี้ ปรีดีได้อธิบายให้เห็นว่า ประเทศสยามเป็นประเทศที่มีการปกครองโดยรัฐบาลซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงอำนาจเต็มที่ในการที่จะใช้อำนาจสูงสุดของรัฐ และได้กล่าวด้วยว่า

วิธีที่ใช้อยู่โดยมากในโลก เช่น ในประเทศอังกฤษ, ฝรั่งเศส, ญี่ปุ่น นั้น เป็นการปกครองโดยรัฐบาลซึ่งราษฎรได้ใช้อำนาจสูงสุดอันจะเพิกถอนไม่ได้ จนกว่าจะพ้นระยะเวลาที่ได้แต่งตั้งไว้°

ในการอธิบาย “รัฐบาลตามความหมายอย่างแคบ” ปรีดีก็ได้แบ่งรัฐบาลออกเป็น “รัฐบาลประชาธิปไตย” กับ “รัฐบาลราชาธิปไตย” โดยอธิบายว่า การแบ่งชนิดนี้ เฟ่งเล็งถึงผู้เป็นประมุขแห่งอำนาจบริหารบัญญัติว่าเป็นบุคคลชนิดใด ถ้าเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ก็เรียกว่า “รัฐบาลราชาธิปไตย” ถ้าเป็นบุคคลอื่นซึ่งมิใช่พระเจ้าแผ่นดิน ก็เรียกว่า “รัฐบาลประชาธิปไตย” และปรีดีก็ได้อธิบายถึง “รัฐบาลราชาธิปไตย” ว่า

ตามลัทธินี้ อำนาจบริหารบัญญัติตกอยู่แก่บุคคลคนหนึ่ง ซึ่งเรียกว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และอำนาจนี้เป็นพระราชมฤดกตกทอดกันต่อๆ ไป ได้แก่ พระบรมวงศานุวงศ์ในพระราชวงศ์เดียวกัน

รัฐบาลราชาธิปไตย อาจแยกออกได้เป็น ๕ ชนิด

๑. รัฐบาลราชาธิปไตยอำนาจไม่จำกัด (Monarchie absolute) คือพระเจ้าแผ่นดินมีอำนาจทำการใดๆ ได้โดยไม่จำกัด และใช้พระราชอำนาจด้วยพระองค์เอง เช่น ประเทศสยาม

๒. รัฐบาลราชาธิปไตยอำนาจจำกัด (Monarchie limitée) ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินไม่มีอำนาจในการแผ่นดิน นอกจากอำนาจในการพิธีและลงพระนาม และยอมให้อ้าง

พระนามในกิจการต่างๆ แต่พระองค์มิได้ใช้อำนาจด้วยตนเอง อำนาจทั้งหลายในการบริหารตกอยู่แก่คณะนาบตี เช่น ในประเทศอังกฤษ...

๓. รัฐบาลราชาธิปไตยอำนาจจำกัดจะเพาะพระเจ้าแผ่นดิน แต่อัครมหาเสนาบดีมีอำนาจเกือบเต็มที่ในทางบริหาร เว้นไว้แต่ในบางกรณีต้องได้รับปรึกษาจากสภาการแผ่นดิน...

๔. รัฐบาลราชาธิปไตย ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินมีอำนาจร่วมกับอัครมหาเสนาบดี ซึ่งเป็นคนทหาร...

๕. รัฐบาลราชาธิปไตยมีอำนาจจำกัดเล็กน้อย...^๑

ซึ่งจะเห็นได้ว่า ปรีดีได้จัดรัฐบาลของประเทศสยามในเวลานั้น อยู่ในประเภท รัฐบาลราชาธิปไตยอำนาจไม่จำกัด และเป็นรัฐบาลซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงอำนาจเต็มที่ในการที่จะใช้อำนาจสูงสุด และปรีดียังได้อธิบายเปรียบเทียบ “รัฐบาลราชาธิปไตย” นี้กับรัฐบาลประชาธิปไตย โดยกล่าวว่า

รัฐบาลประชาธิปไตย “ผู้เป็นหัวหน้าแห่งอำนาจบริหารไม่ใช่เป็นพระเจ้าแผ่นดิน คือเป็นบุคคลสามัญ หรือคนบุคคลซึ่งราษฎรได้เลือกแต่งตั้งไว้ มีกำหนดเวลา การอยู่ในตำแหน่งไม่เป็นมฤตกตกทอดไปได้แก่ผู้ที่อยู่ในสกุลเดียวกัน”^๒

ซึ่งปรีดีได้แบ่ง “รัฐบาลประชาธิปไตย” นี้ ออกเป็น ๒ ชนิด คือ

๑. รัฐบาลประชาธิปไตย ซึ่งรัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดินได้ระบุให้ประธานาธิบดีเป็นหัวหน้าในทางบริหาร เช่น ประเทศฝรั่งเศส

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๒-๓๓

๒. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๔

๒. รัฐบาลประชาธิปไตย ซึ่งอำนาจบริหารได้ตกอยู่แก่คณะบุคคล เช่น สหเรูปลิก โซเชลลิสต์ โซเวียต ซึ่งอำนาจบริหารได้ตกอยู่คณะบริหารกลาง เป็นต้น แต่มีประธานคณะบริหารกลางไม่ใช่ประธานาธิบดีแห่งเรูปลิก^๑

ซึ่งมีข้อน่าสังเกตว่า ปรีดีได้จัดให้รัฐบาลโซเวียตเป็นรัฐบาลประชาธิปไตย ที่อำนาจบริหารตกอยู่แก่คณะบุคคล ปรีดีไม่ได้มีความเห็นว่ารัฐบาลโซเวียตเป็นรัฐบาลเผด็จการหรือรัฐบาลคอมมิวนิสต์ แม้ว่าปรีดีจะได้อธิบายเพิ่มเติมในเชิงอรรถส่วนที่เกี่ยวกับโซเวียตว่า ประเทศโซเวียต “ถือลัทธิโซเชลลิสต์ จัดการปกครองโดยคนสามัญ (ทหาร-กรรมกร-ชาวนา) ที่เรียกว่า Soviet”^๒ และดังนั้น จึงอาจเป็นไปได้ที่ปรีดีอาจจะนำความคิดที่ให้อำนาจบริหารตกอยู่แก่คณะบุคคลอย่างในโซเวียตมาเสนอในรัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามฉบับชั่วคราว ที่ให้อำนาจบริหารตกอยู่แก่คณะกรรมการราษฎร และเสนอความเห็นในการจัดการทางเศรษฐกิจที่มีลักษณะเป็นในทางโซเชลลิสต์ ดังที่ปรากฏในเค้าโครงการเศรษฐกิจ ซึ่งปรีดีมีความเห็นว่า รูปแบบที่อำนาจบริหารตกอยู่แก่คณะบุคคล และการดำเนินการทางเศรษฐกิจโดยอาศัยลัทธิโซเชลลิสต์นี้ เป็นรูปแบบหนึ่งของการปกครองในระบอบประชาธิปไตย

นอกจากนี้ ปรีดีก็ได้อธิบายความหมายของรัฐบาลตามความประพฤติในทางเศรษฐกิจ โดยจัดรัฐบาลที่มีความประพฤติในทางเศรษฐกิจต่างๆ กัน ออกเป็น ๓ จำพวกคือ

จำพวกที่ ๑ รัฐบาลซึ่งถือลัทธิเรียกเป็นภาษาฝรั่งเศสว่าลิเบรลลิสต์ (Libéralisme) คือถือว่าเอกชนควรมีเสรีภาพในการประกอบเศรษฐกิจ รัฐบาลไม่ควรเข้าแทรกแซง ลัทธินี้แยกออกเป็นกิ่งก้านมากมาย เช่น ลัทธิฟิซโอรากต, ลัทธิของอาตตามสมิซ, มาลธัส,

๑. เรื่องเดียวกัน
๒. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๔

ริกาโด, สจวตมิล, มาซาล, จ.บ. เซบาสติอาด...

จำพวกที่ ๒ รัฐบาลซึ่งถือลัทธิจำพวกโซเชลลิสต์ ลัทธินี้มีมากมายและมีมา
ครั้งโบราณกาล และซึ่งแยกออกเป็นคอมมิวนิสต์ คอลเลกติวิสต์ อาสโซซิเอชันนิสต์
โซเชลลิสต์ กสิกรรม ฯลฯ...

จำพวกที่ ๓ คือ รัฐบาลที่ถือลัทธิผสมระหว่างลัทธิจำพวกที่ ๑ และที่ ๒ ซึ่งมี
แตกออกหลายกิ่งก้านสาขา เช่น ลัทธิแซกแซง "Interventioniste" ซึ่งยอมรับให้มี
กรรมสิทธิ์ของเอกชน แต่ต้องการให้รัฐเข้าแทรกแซงในทางเศรษฐกิจ^๑

ในการอธิบายนี้ ปรีดีได้สรุปหลักการสำคัญของลัทธิลิเบอรัลลิสต์, ลัทธิโซเชล
ลิสต์ และได้กล่าวถึงลัทธิโซลิดาริสต์ไว้ด้วยว่า

ลัทธิโซลิดาริสต์ ผู้คิดลัทธินี้มีชื่อเสียง คือศาสตราจารย์ซาลส์จิต แห่งมหาวิทยาลัย
กรุงปารีส ตามลัทธินี้มนุษย์ย่อมอาศัยซึ่งกันและกัน จึงควรจัดให้มีสหกรณ์ต่างๆ
เช่น ในการประดิษฐ์ การใช้ การจำหน่าย เป็นต้น (ในเบื้องต้น เมื่อการค้าขายยังเจริญ
ไม่ถึงขีด การนี้ก็จะต้องมีการวิงวอน)^๒

แม้ว่าปรีดีจะไม่ได้กล่าวแสดงความเห็นของตนอย่างชัดเจนในการอธิบายนี้ แต่
จะเห็นได้ในเวลาต่อมาว่า รัฐบาลตามความประพฤติในทางเศรษฐกิจในทัศนะของปรีดี
คือรัฐบาลจำพวกที่ ๓ ที่ถือลัทธิผสมระหว่างลัทธิลิเบอรัล, ลัทธิโซเชลลิสต์ และลัทธิ
โซลิดาริสต์ ซึ่งผู้เขียนจะได้กล่าวให้ชัดเจนต่อไปในการวิเคราะห์เค้าโครงการเศรษฐกิจ^๓

ในตอนท้ายของการอธิบายเรื่องประเทศ แผ่นดิน รัฐ และรัฐบาล ปรีดีได้เขียน

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕-๓๖

๒. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๖

๓. การอธิบายของปรีดีในเรื่องลัทธิเศรษฐกิจต่างๆ นี้ สอดคล้องกับการอธิบายของศาสตราจารย์ซาลส์จิต
ใน "คำสอนเศรษฐวิทยา" และใน "ประวัติลัทธิเศรษฐกิจ" ซึ่งผู้เขียนจะได้กล่าวต่อไป

หมวดเพิ่มเติมว่าด้วย “ระเบียบการปกครองโดยสามัคคีธรรมในสมัยพุทธกาล” ขึ้นหมวดหนึ่ง ซึ่งข้อความในหมวดนี้ แม้ว่าจะดูเหมือนไม่มีความเกี่ยวข้องกับการอธิบายระเบียบการปกครองในตอนต้นโดยตรง จนต้องจัดอยู่ใน “หมวดเพิ่มเติม” ก็ตาม แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า ปรีดีคงตั้งใจเขียนบทนี้ขึ้นเพื่อให้ผู้อ่านเกิดความคิดเห็นในทำนองเปรียบเทียบระเบียบการปกครองในปัจจุบันกับระเบียบการปกครองโดยสามัคคีธรรมในสมัยพุทธกาล ซึ่งปรีดีได้กล่าวว่า

ในสมัยพุทธกาล การปกครองอาณาจักรในชมพูทวีปนี้ มีลัทธิต่างๆ บางอาณาจักรมีพระเจ้าแผ่นดินเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งอำนาจสูงสุด ดำรงยศเป็นมหाराชาบ้าง ราชาบ้าง บางอาณาจักรไม่มีพระเจ้าแผ่นดิน คือปกครองอย่างที่เรียกว่า โดยสามัคคีธรรม

อาณาจักรสักกชนบท ซึ่งเป็นชาติภูมิและพระวงศ์ของพระพุทธเจ้า ซึ่งได้แยกออกเป็นกรุงกบิลพัสดุ์นั้น สมเด็จพระมหาสมณเจ้าได้ทรงอธิบายไว้ว่า ได้ปกครองโดยสามัคคีธรรม คือไม่มีพระเจ้าแผ่นดิน เมื่อมีกิจการแผ่นดินที่จะต้องวินิจฉัย ผู้เป็นหัวหน้าราษฎรก็ประชุมกันปรึกษา แล้วช่วยกันจัดการตามสมควร”

นอกจากนี้ ปรีดีก็ได้ยกข้อความในหนังสือพุทธประวัติมากล่าวไว้ และได้ขีดเส้นใต้ข้อความสำคัญบางตอน ซึ่งข้อความสำคัญนั้นได้แก่

“นครเหล่านี้ มีวิธีปกครองอย่างไรไม่ได้กล่าวชัด แต่สันนิษฐานตามประเพณีชนบทเช่นนี้ปกครองโดย สามัคคีธรรม...ไม่ได้เรียกผู้ใดผู้หนึ่งว่าเป็นราชา...ความสันนิษฐานก็จะพึงมีว่า สักกชนบทอันอยู่ในปกครองโดยสามัคคีธรรมหามิพระราชามี...”^{๑๒}

๑. ทลวงประดิษฐ์มูธรรม, คำอธิบายกฎหมายปกครอง, หน้า ๓๘

๒. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘-๓๙ (ขีดเส้นใต้ตามต้นฉบับ)

ซึ่งการอธิบายดังกล่าว เป็นการชี้ให้เห็นว่า การปกครองโดยมีพระเจ้าแผ่นดินนั้น ไม่ได้มีมาแต่เดิม และเดิมในสมัยพุทธกาล หรือสมัยของพระพุทธเจ้านั้น การปกครองเป็นไปโดยสามัคคีธรรม “ทามีพระราชไม้ม” การปกครองที่มีพระเจ้าแผ่นดิน จึงเป็นรูปแบบการปกครองในระยะเวลาต่อมา การอธิบายของปรีดีจึงเป็นการอธิบายเปรียบเทียบระเบียบการปกครองสมัยเดิมกับการปกครองในเวลานั้น โดยอาศัยความเชื่อทางพุทธศาสนามาประกอบการอธิบาย และที่สำคัญคือการชี้ให้เห็นว่า การปกครองโดยสามัคคีธรรมเป็นการปกครองโดยไม่มีพระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นรูปแบบการปกครองที่มีมาแต่เดิมครั้งสมัยพุทธกาล

ในการอธิบายเรื่อง “ผู้ทรงไว้ซึ่งอำนาจสูงสุดในรัฐ” ปรีดีได้อธิบายเปรียบเทียบและชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างของการใช้อำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศ สำหรับประเทศที่มีการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์อย่างประเทศไทยในเวลานั้นกับประเทศที่ปกครองในระบอบประชาธิปไตย โดยกล่าวว่า

ได้กล่าวมาแล้วว่า อำนาจสูงสุดในแผ่นดินนั้นอาจแยกออกได้เป็น ๓ ประเภท คือ อำนาจนิติบัญญัติ อำนาจบริหารหรือตุลาการ อำนาจตุลาการ

อำนาจทั้ง ๓ นี้ ในบางประเทศได้แยกมอบไว้แก่บุคคลหรือคณะบุคคลต่างหากจากกัน เช่น อำนาจนิติบัญญัติ มอบไว้แก่สภาผู้แทนราษฎร ซึ่งอาจมีสภาเดียวหรือหลายสภา (ให้ดูคำอธิบายกฎหมายอังกฤษหรือกฎหมายฝรั่งเศส ซึ่งว่าด้วยการบัญญัติกฎหมายในประเทศนั้นๆ) อำนาจบริหารมอบไว้แก่ผู้เป็นหัวหน้าในประเทศ ซึ่งอาจเป็นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ประธานาธิบดี หรือคณะกรรมการบริหาร และอำนาจตุลาการนั้น มอบไว้แก่ศาล

แต่ในบางประเทศ อำนาจอันสูงสุดทั้งหลายนี้ได้มอบไว้แก่บุคคลเดียว คือพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เป็นต้น

ในประเทศสยาม อำนาจสูงสุดทั้งสิ้นนี้เป็นของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว แต่ถัดจากพระองค์ลงไป ก็มีทบวงการเมืองต่างๆ ซึ่งได้รับมอบหมายจากพระองค์ให้ใช้

อำนาจเหล่านี้^๑

นอกจากนี้ ปรีดีก็ได้อธิบายความหมายของ “สภาการแผ่นดิน” และเปรียบเทียบ สภาการแผ่นดินในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์กับสภาการแผ่นดินในระบอบประชาธิปไตยไว้ด้วยว่า

สภาการแผ่นดิน หมายถึง คณะบุคคลซึ่งมีหน้าที่ หรือมีทั้งอำนาจและหน้าที่ในการรักษาหรือ หรือในการชี้ขาดในกิจการของแผ่นดินหรือรัฐ

ในประเทศซึ่งพระเจ้าแผ่นดินทรงสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ดังเช่น ในประเทศสยาม สภาการแผ่นดินก็มีหน้าที่แต่ในการถวายคำปรึกษาเท่านั้น หาได้มีอำนาจในการชี้ขาดข้อราชการแผ่นดินไม่

แต่ในประเทศซึ่งมีลัทธิการปกครองอย่างอื่น คือถือว่าอำนาจสูงสุดในแผ่นดิน เป็นของราษฎร สมาชิกในสภาการแผ่นดินเป็นผู้แทนราษฎร ดังนั้นแล้ว สภาการแผ่นดินก็มีอำนาจและหน้าที่ในการชี้ขาดกิจการอันเป็นอำนาจสูงสุดในแผ่นดิน เช่น ในการออกกฎหมาย (นิติบัญญัติ) ควบคุมดูแลคณะเสนาบดี ซึ่งเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งอำนาจในทางตุลาการหรือบริหาร และในบางประเทศสภาการแผ่นดินยังมีอำนาจในทางตุลาการ เช่น สภาขุนนางในบางประเทศซึ่งทำหน้าที่เป็นศาลสูงสุดด้วย^๒

การอธิบายดังกล่าวของปรีดี เป็นการชี้ให้เห็นว่า การปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของไทยเป็นการปกครองที่อำนาจสูงสุดทั้งหลายในประเทศเป็นของบุคคลคนเดียวคือ พระมหากษัตริย์ และสภาการแผ่นดินในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ นี้ ก็มีหน้าที่แต่เพียงถวายคำปรึกษาเท่านั้น หาได้มีอำนาจในการชี้ขาดข้อราชการ

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๙-๔๐
๒. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๗-๖๘

แผ่นดินไม่ ซึ่งการปกครองดังกล่าวจะต่างจากการปกครองในระบบประชาธิปไตยที่ถือว่าอำนาจสูงสุดทั้งหลายในประเทศเป็นของราษฎร และได้มีการแบ่งแยกอำนาจสูงสุดของประเทศเป็นอำนาจนิติบัญญัติ อำนาจบริหาร และอำนาจตุลาการ ทั้งได้มีการแบ่งแยกบุคคล หรือคณะบุคคลผู้ใช้อำนาจดังกล่าวนั้นด้วย นอกจากนี้ สภาการแผ่นดินในระบบประชาธิปไตยก็ยังประกอบไปด้วยสมาชิกสภาที่เป็นผู้แทนของราษฎร ซึ่งมีอำนาจหน้าที่ในการชี้ขาดกิจการอันเป็นอำนาจสูงสุดของประเทศ

แม้ว่าปรีดีจะเปรียบเทียบให้เห็นถึงความแตกต่างของสภาการแผ่นดินในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์กับสภาการแผ่นดินในระบบประชาธิปไตยดังกล่าว แต่ปรีดีก็ได้ชี้ให้เห็นด้วยว่า สภาการแผ่นดินทั้งสองประเภทนี้ แม้ว่าจะมีอำนาจหน้าที่แตกต่างกันอย่างไรก็ตาม แต่ก็มีผลรวมกันอยู่อย่างหนึ่ง คือได้อาศัยความคิดของบุคคลหลายคนช่วยกันคิด ซึ่งปรีดีได้กล่าวว่า การอาศัยความคิดเห็นของคนหลายๆ เช่นนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวหลายพระองค์ ได้ทรงทราบพระราชหฤทัย ดังจะเห็นได้ในพระราชปรารภต่างๆ เช่น พระราชปรารภในรัชกาลที่ ๕ ในประกาศตั้งเคาน์ซิลออฟสเตต จ.ศ. ๑๒๓๖ และพระราชปรารภรัชกาลที่ ๗ ในการตราพระราชบัญญัติองคมนตรี พ.ศ. ๒๔๗๐^๑ การอธิบายของปรีดีดังกล่าวนี้ แสดงให้เห็นว่า แม้พระมหากษัตริย์ในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ก็ทรงตระหนักถึงความสำคัญของการอาศัยความคิดของบุคคลหลายคนช่วยกันคิด จึงได้ทรงตั้งสภาการแผ่นดินขึ้น แต่สภาดังกล่าวก็ไม่ใช่สภาผู้แทนราษฎร และมีความผันแปรไปตามกาลสมัย ซึ่งปรีดีได้กล่าวว่า

สภาการแผ่นดินในประเทศสยามได้มีมาแต่โบราณกาลแล้ว อำนาจมากบ้างน้อยบ้าง แต่ได้เปลี่ยนแปลงผันแปรตามกาลสมัย การศึกษาถึงสภาการแผ่นดินในสมัยก่อนด้วยนั้น คงจะเป็นประโยชน์ที่สื่อให้เห็นความผันแปรของสภาเช่นนี้ เหตุฉะนั้นจะได้แบ่งแยกอธิบายตามยุคสมัย ดังต่อไปนี้

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๘

๑. สมัยโบราณจนถึงสมัยแก้ไขการปกครองในต้นรัชกาลที่ ๕
๒. สมัยแก้ไขการปกครองในต้นรัชกาลที่ ๕ ถึงรัชกาลที่ ๖
๓. สมัยรัชกาลที่ ๖
๔. สมัยรัชกาลปัจจุบัน^๑

ในการอธิบายถึง “สภาการแผ่นดิน” ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ปรีดีได้กล่าวถึงการจัดตั้ง “รัฐมนตรีสภา” ว่า “พระราชประสงค์ในการตั้งรัฐมนตรีสภามีปรากฏอยู่ในพระราชดำรัสเปิดรัฐมนตรีสภาว่า จะให้เป็นพนักงานในการคิดทำกฎหมาย แต่ไม่ใช่ป่าเลี้ยเมนต์ เพราะสภานี้มีหน้าที่ในการปรึกษาร่างกฎหมายดังกล่าวแล้ว ไม่มีเสียงเด็ดขาดอย่างไร”^๒ และเมื่อมีการตั้งรัฐมนตรีสภาแล้ว ได้มีการปรึกษากิจการมากมาย พระราชบัญญัติที่ออกในระหว่าง ร.ศ. ๑๑๓ ถึง ร.ศ. ๑๑๖ โดยมากผ่านสภานี้ แต่เมื่อรัชกาลที่ ๕ เสด็จกลับจากประพาสยุโรปครั้งที่ ๑ ใน ร.ศ. ๑๑๖ แล้ว รัฐมนตรีสภาที่ปรึกษากิจการน้อยลงไปทุกที และ “เมื่อเสด็จกลับจากประพาสยุโรปครั้งที่ ๒ ใน ร.ศ. ๑๒๖ แล้ว ในราชกิจจานุเบกษาไม่ปรากฏรายงานการประชุมรัฐมนตรีสภา และทำนรัฐมนตรีที่ได้ทรงตั้งไว้ก็คงล่องลับไปหลายท่าน ไม่ปรากฏว่าได้ทรงแต่งตั้งขึ้นแทน”^๓ และปรีดีได้กล่าวถึงสภาที่ปรึกษาในพระองค์หรือสภาองคมนตรีในสมัยรัชกาลที่ ๕ ว่า “เมื่อรัฐมนตรีสภาได้สงบเสียงลงตามที่ได้กล่าวมาแล้ว ปรากฏในราชกิจจานุเบกษาว่า สภาองคมนตรีได้มีการประชุมกันตรวจชำระความฎีกาบ่อยๆ แต่ครั้งจัดระเบียบราชการยุติธรรมเป็นแบบแผนเรียบร้อยแล้ว การประชุมของสภาองคมนตรีก็สงบเงียบไปจนถึงรัชกาลที่ ๕ นั้น”^๔

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๙

๒. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๑

๓. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๒

๔. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๓

ส่วน “สภาการแผ่นดิน” ในสมัยรัชกาลที่ ๖ ปรีดีได้กล่าวว่า

ดังนี้ก็สื่อให้เห็นว่า ในสมัยรัชกาลที่ ๖ สภาการแผ่นดินที่ยังคงมีอยู่ก็คือ
เสนาบดีสภาและสภาองคมนตรี

แม้สภาองคมนตรีจะมีใครได้มีการประชุมเสมอก็ดี ก็ยังได้ทรงพระกรุณาตั้ง
องคมนตรีเสมอๆ

ผู้เป็นองคมนตรีอาจได้รับพระมหากรุณาเงินเลี้ยงชีพตาม พ.ร.บ. ปรีวีเคาน์ซิล
จ.ศ. ๑๒๓๖ ข้อ ๘ คือ เมื่อเป็นองคมนตรีครบ ๑๐ ปีแล้ว ถ้าได้เงินเดือนในตำแหน่งอื่น
หรือได้เบี้ยบำนาญไม่ถึงยี่สิบชั่ง จะได้รับพระราชทานเงินเลี้ยงชีพจนถึงยี่สิบชั่ง นับว่า
เป็นพระมหากรุณาธิคุณแก่ผู้เป็นองคมนตรีมาก”

การอธิบายดังกล่าวของปรีดี แสดงให้เห็นถึงความล้มเหลวของสภาการแผ่นดิน
ในสมัยรัชกาลที่ ๕ และรัชกาลที่ ๖ ซึ่งมีบทบาทอันจำกัด และในที่สุดก็เกือบจะหมด
บทบาทไปเลยในทางปฏิบัติ แต่กระนั้นก็ดี “ก็ยังได้ทรงพระกรุณาตั้งองคมนตรีเสมอๆ”
และ “พระราชทานเงินเลี้ยงชีพจนถึงยี่สิบชั่ง นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณแก่ผู้เป็นองค
มนตรีมาก” ซึ่งดูเหมือนว่า ปรีดีจะกล่าวโดยมีนัยยะให้เห็นถึงความสิ้นเปลืองและความ
ล้มเหลวของการมีสภาดังกล่าวนี้

ในการอธิบาย “สภาการแผ่นดิน” ในรัชกาลที่ ๗ ปรีดีได้กล่าวถึงอภิรัฐมนตรี
สภา, เสนาบดีสภา และสภากรรมการองคมนตรี โดยไม่ได้กล่าวแสดงความเห็นมากนัก
ในการอธิบายถึงอภิรัฐมนตรีสภาและเสนาบดีสภา ก็กล่าวเพียงสั้นๆ ถึงหน้าที่ของสภา,
จำนวน และคุณสมบัติของสมาชิก และประธานที่ประชุมของสภา และได้กล่าวถึงราย
ละเอียดของพระราชบัญญัติองคมนตรี พ.ศ. ๒๔๗๐ แต่มีข้อที่น่าสนใจคือ ในการ
อธิบายเรื่อง “สภากรรมการองคมนตรี” ปรีดีได้กล่าวว่า

จำนวนองคมนตรีไม่มีจำกัด จึงมีจำนวนมากขึ้นทุกๆ ที่ เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบันขึ้นเสวยราชย์ ก็ได้ทรงตั้งองคมนตรี ซึ่งพระรามาธิบดีที่ ๖ ทรงตั้งไว้

ใน พ.ศ. ๒๔๗๐ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กรมราชเลขาธิการบรรเทิกพระราชกระแสน์พระราชประสงค์จะทรงฟังความเห็นองคมนตรีในเรื่องธงชาติ คือในรัชกาลที่ ๖ ได้เปลี่ยนธงช้างมาเป็นธงไตรรงค์ มาในรัชกาลปัจจุบันทรงปรารถนาว่ามีข้อควรพิจารณา ๕ สถาน คือ

- (๑) เลิกธงไตรรงค์ใช้ธงช้างแทน หรือ
- (๒) ใช้ธงช้างเป็นธงราชการ ใช้ธงไตรรงค์เป็นธงชาติ หรือ
- (๓) ใช้ธงช้างเป็นธงราชการและเป็นธงชาติ ใช้ธงไตรรงค์เป็นธงสีสำหรับประเทศใช้ในการตกแต่งสถานที่ในวันรื่นเริง เป็นต้น หรือ
- (๔) ใช้ธงไตรรงค์ผสมกับธงช้างพื้นแดงในธงเดียวกัน หรือ
- (๕) คงไว้ตามรูปเดิมอย่างเดี๋ยวนี

กรรมการองคมนตรีได้กราบบังคมทูลถวายความเห็นแตกต่างกัน

ครั้งต่อมาเมื่อวันที่ ๒๕ พฤษภาคม ศกนั้น ได้มีพระบรมราชวินิจฉัยเรื่องธงชาติ

ดังนี้

“ความเห็นเรื่องธงชาติที่องคมนตรีทูลเกล้าฯ ถวายขึ้นมานั้น แตกต่างกันมาก ไม่มีน้ำหนักไปทางใดชัดเจน จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้คงใช้ไปตามเดิม” (ราชกิจจานุ เล่ม ๔๔ หน้า ๖๐๗)

ตามพระบรมราชวินิจฉัยดังนี้ จึงทรงฟังความเห็นองคมนตรีไม่ได้...^๑

จากการอธิบายดังกล่าวของปรีดี อาจกล่าวได้ว่า ปรีดีได้อธิบายโดยมีนัยยะที่จะ

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๗-๗๘ (ขีดเส้นใต้ตามต้นฉบับ)

ชี้ให้เห็นถึงความล้มเหลวของสภากรรมการองคมนตรี ที่แม้จำนวนองคมนตรีจะมีมาก แต่ก็ “ทรงฟังความเห็นองคมนตรีไม่ได้” และเมื่อกล่าวโดยรวม สำหรับความเห็นของปรีดีที่มีต่อสภาการแผ่นดินในสมัยรัชกาลที่ ๕ - รัชกาลที่ ๗ นี้ กล่าวได้ว่า ปรีดีไม่ได้มีความประทับใจกับการดำเนินงานของสภาดังกล่าว พร้อมทั้งได้กล่าวถึงความล้มเหลวของสภาเหล่านั้นโดยนัยยะหลายครั้ง และยังได้กล่าวถึงสภาการแผ่นดินในประเทศที่มีการปกครองในระบอบประชาธิปไตยในทำนองเปรียบเทียบอีกด้วย ซึ่งการอธิบายดังกล่าว น่าจะแสดงให้เห็นว่า ปรีดีมีความเห็นและความต้องการ “สภาการแผ่นดิน” ที่เป็นของราษฎร ตามการปกครองในระบอบประชาธิปไตยมากกว่า “สภาการแผ่นดิน” ที่เป็นอยู่ในเวลานั้น แม้ว่าปรีดีจะไม่ได้กล่าวอย่างชัดเจนโดยตรงก็ตาม

นอกจากนี้ ปรีดียังได้เสนอความเห็นเกี่ยวกับการจัดการปกครองให้เป็นประชาธิปไตยมากยิ่งขึ้น โดยการแสดงความเห็นสนับสนุนการกระจายอำนาจรัฐบาลกลางไปสู่ท้องถิ่น ให้ราษฎรในท้องถิ่นได้มีอำนาจในการจัดทำกิจการบางอย่างของตนเอง ซึ่งปรีดีได้กล่าวถึงเรื่องนี้ในการอธิบาย “ระเบียบแห่งอำนาจบริหารหรืออำนาจตุลาการ” โดยได้อธิบายว่า การจัดระเบียบแห่งอำนาจบริหารอาจแบ่งเป็น ๓ แบบ คือ ระเบียบที่ใช้บังคับแก่พลเมืองทุกๆ ไปในทุกอาณาเขตต์ โดยอำนาจบริหารรวมอยู่ในศูนย์กลางที่รัฐบาลกลาง หรือที่เรียกว่า “การปกครองแบบมัธยภาค” (Centralisation), ระเบียบที่ใช้บังคับให้เหมาะสมแก่ท้องถิ่นต่างๆ โดยการแยกอำนาจรัฐบาลกลางไปในส่วนต่างๆ แห่งอาณาเขตต์ หรือ “การปกครองแบบมัธยานุภาค” (Déconcentration) และแบบที่ ๓ คือ การแยกอำนาจบริหารบางอย่างให้ท้องถิ่นจัดทำเอง หรือที่เรียกว่า “การปกครองแบบมัธยวิภาค” (Décentralisation) ซึ่งปรีดีได้ชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างของการปกครองแบบมัธยานุภาคกับมัธยวิภาค ที่แม้ว่าจะเป็นการปกครองที่แบ่งแยกอำนาจรัฐบาลกลางมาไว้ในท้องถิ่นเหมือนกันก็ตาม แต่ก็มีข้อแตกต่างกันคือ การปกครองแบบมัธยานุภาคที่แยกอำนาจรัฐบาลกลางไปในส่วนต่างๆ แห่งอาณาเขตต์ ซึ่งอาจแบ่งเป็น มณฑล จังหวัด อำเภอ ตำบล หมู่บ้านนั้น คณะพนักงานซึ่งเป็นผู้แทนรัฐบาลกลางตามส่วนต่างๆ แห่งอาณาเขตต์ โดยมากรัฐบาลเป็นผู้แต่งตั้ง คือเป็นตัวแทนของรัฐบาลกลางโดยตรง แต่

คณะพนักงานในการปกครองแบบมัธยมวิภาค ที่แบ่งแยกอำนาจตุลาการให้ราษฎรในท้องถิ่นจัดทำเองตามทางที่ควร แล้วราษฎรในท้องถิ่นเป็นผู้เลือกตั้งขึ้น และตัวแทนราษฎรนี้จะเป็นผู้แทนท้องถิ่นในตุลาการของท้องถิ่นโดยเฉพาะ จะเป็นผู้แทนของรัฐบาลกลางก็แต่กิจการบางชนิดที่ได้รับมอบหมาย นอกจากนี้ การปกครองแบบมัธยมวิภาคนี้ ก็ยังมีสภาพเป็น "นิติบุคคล" ที่ท้องถิ่นต่างๆ จะมีสิทธิและหน้าที่โดยเฉพาะ ต่างหากจากรัฐซึ่งเป็นอีกบุคคลหนึ่ง ในขณะที่ "การปกครองแบบมัธยมวิภาคไม่ได้ทำให้ส่วนต่างๆ แห่งอาณาเขตต์มีสภาพเป็นนิติบุคคล" °

ในการอธิบายนี้ ปรีดีได้อธิบายให้เห็นถึงผลดีผลร้ายของการปกครองโดยวิธีแยกอำนาจตุลาการให้ราษฎรในท้องถิ่นจัดทำเอง พร้อมทั้งกล่าวถึงการแก้ไขไว้ด้วย โดยกล่าวว่า

ผลดี

๑. กิจการบางชนิดที่แยกออกไป เช่น การสุขาภิบาล ย่อมเหมาะสมแก่ท้องถิ่น โดยเฉพาะ และกิจการอย่างอื่นซึ่งท้องถิ่นต่างๆ ในพระราชอาณาเขตต์จะปฏิบัติโดยเดียวกันไม่ได้ เมื่อได้แบ่งแยกเสียเช่นนั้น ก็จะเหมาะสมแก่ท้องถิ่นเป็นรายๆ ไป
๒. กิจการที่เหมาะสมแก่ท้องถิ่นก็ควรจะให้ผู้ที่ป็นราษฎรในท้องถิ่นเป็นพนักงานจัดทำ เพราะเป็นผู้ที่รู้ภูมิประเทศและความต้องการของท้องถิ่นนั้นๆ ย่อมดีกว่าบุคคลซึ่งรัฐบาลกลางจะได้แต่งตั้งออกไป ซึ่งจะรู้ภูมิประเทศดีกว่าราษฎรในท้องถิ่นไม่ได้
๓. วิธีเลือกตั้งพนักงานโดยราษฎรในท้องถิ่นนั้นเอง ย่อมทำให้ผู้ที่จรับเลือกตั้งเอาใจใส่ในกิจการของท้องถิ่น และจะต้องจัดให้มีโครงการซึ่งตนจะปฏิบัติเมื่อได้รับเลือก เพราะการเลือกโดยวิธีเช่นนี้ย่อมมีการแข่งขันในระหว่างผู้ที่ถือลัทธิต่างๆ และย่อมเปิดโอกาสให้ราษฎรในท้องถิ่นได้เลือกตั้งผู้ที่เหมาะสมแก่ท้องถิ่นและตามความนิยมในลัทธิของตน

---

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๕-๘๗

๔. กิจการของท้องถิ่นย่อมจะสำเร็จไปได้ไวและรวดเร็ว เพราะไม่ต้องเสนอเรื่องขึ้นไปเป็นลำดับเหมือนดังการปกครองที่ได้กล่าวในวิธี ก. (วิธี ก. หมายถึง การปกครองแบบมัธยนาภาค - ผู้เขียน)

๕. และผลดียังมีอีกอย่างหนึ่งสำหรับประเทศที่ราษฎรได้เลือกตั้งผู้แทนในสภาการแผ่นดิน คือ ราษฎรที่อยู่ในท้องถิ่นก็เท่ากับได้รับความฝึกหัดในการเลือกผู้แทนในสภาการแผ่นดิน และสนใจในความเป็นไปของประเทศ

ผลร้าย

- ๑. ทำให้อำนาจรัฐบาลกลางลดน้อยถอยลงไป
- ๒. อาจจะทำให้ผู้ที่ได้รับเลือกปฏิบัติกรลำเอียงเข้าข้างฝ่ายที่เลือกตน คือเข้าข้างฝ่ายที่ถือลัทธิอันเดียวกัน

ทางแก้

ทางแก้ผลร้ายที่ได้กล่าวมาแล้วอาจกระทำได้ดังนี้

- ๑. กิจการที่จะมอบให้แก่ราษฎรในท้องถิ่นนั้น จะต้องเป็นกิจการที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่นโดยตรง สิ่งใดที่ได้มอบหมายไป จะเป็นนัยนตรายต่อความเป็นอยู่ของประเทศทั้งหมดแล้ว ก็ไม่ควรมอบให้
- ๒. รัฐบาลกลางยังทรงไว้ซึ่งอำนาจควบคุมดูแล เพื่อป้องกันมิให้ราษฎรในท้องถิ่นกระทำการอันเป็นนัยนตรายต่อประเทศ^๑

จากคำอธิบายของปรีดีในเรื่องเกี่ยวกับการปกครองโดยวิธีแยกอำนาจตุลาการให้ท้องถิ่นจัดทำเองนี้ จะเห็นได้ว่า ปรีดีมีความเห็นเชิงสนับสนุนการปกครองดังกล่าว ซึ่งปรีดีได้อธิบายให้เห็นถึงข้อดีในหลายประการ แม้ว่าจะมีข้อเสียบ้างก็เพียงเล็กน้อย ทั้งปรีดียังได้เสนอทางแก้ไขข้อเสียที่อาจจะเกิดขึ้นนั้นด้วย นอกจากนี้ ปรีดียังได้คาดหวังที่จะให้มีการปกครองโดยวิธีแยกอำนาจตุลาการบางอย่างให้ท้องถิ่นจัดทำเอง และให้ราษฎร

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๗-๘๘

ในท้องถิ่นได้เลือกตั้งผู้แทนของตนขึ้นเป็นผู้ใช้อำนาจบริหารในท้องถิ่นนั้น หรือที่เรียกว่า “การปกครองแบบมัธยมวิภาค” เกิดขึ้นในประเทศสยามด้วย ซึ่งปรีดีได้กล่าวถึงเรื่องนี้หลายครั้ง พร้อมทั้งคาดหวังว่าจะมีการปกครองแบบเทศบาลและพระราชบัญญัติเทศบาลเกิดขึ้นในสยามในอนาคต ดังที่ปรีดีได้กล่าวว่า

การแยกอำนาจบริหารเช่นนี้ เรียกตามภาษากฎหมายปกครองของฝรั่งเศสว่า “Décentralisation” ซึ่งน่าจะแปลว่า “มัธยมวิภาค” คือ เป็นการแบ่งแยกอำนาจบริหารบางอย่างออกจากรัฐบาลกลาง ซึ่งต่อไปจะมีขึ้นได้โดยพระราชบัญญัติเทศบาล^๑

คณะพนักงานในการปกครองชนิดที่แบ่งแยกอำนาจระการให้ราษฎรในท้องถิ่นจัดทำเอง “มัธยมวิภาค” (หรือการปกครองเทศบาลในภายหลัง) ตามทางที่ควรราษฎรในท้องถิ่นเป็นผู้เลือกตั้งขึ้น”

ในทุกวันนี้ สำหรับประเทศไทยตามพระราชบัญญัติจัดการสุขาภิบาลหัวเมือง พนักงานท้องถิ่นยังมีการแต่งตั้งโดยรัฐบาลกลางอยู่ ซึ่งควรจะได้แก้ไขโดยพระราชบัญญัติเทศบาล”

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า ปรีดีเห็นด้วยกับการปกครองแบบเทศบาลและปรารถนาที่จะให้มีขึ้นในประเทศไทย ซึ่งการปกครองแบบเทศบาลนี้ เป็นการปกครองที่กระจายอำนาจรัฐบาลกลางไปให้ท้องถิ่นต่างๆ มีอำนาจบริหารในท้องถิ่นนั้นๆ เอง อันเป็นการสอดคล้องกับหลักการปกครองตนเองในระบอบประชาธิปไตย ซึ่งปรีดีเห็นด้วยและ

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๖
๒. เรื่องเดียวกัน
๓. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๗

สนับสนุนการปกครองดังกล่าว และภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองปี ๒๔๗๕ บริติชก็ได้เสนอหลักการการปกครองแบบมัยวิภาคนี้ไว้ในเค้าโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติและในพระราชบัญญัติเทศบาล ซึ่งบริติชได้เป็นผู้ร่างขึ้นในปี ๒๔๗๖^๑

นอกจาก “คำอธิบายกฎหมายปกครอง” ของบริติชจะกล่าวถึงระเบียบการปกครองรูปแบบการปกครอง ซึ่งมีรายละเอียดและเนื้อหาต่างๆ ดังที่กล่าวไปแล้ว คำอธิบายกฎหมายปกครอง ยังได้กล่าวถึง “การงานในทางปกครอง” อันแสดงให้เห็นถึง

๑. แม้ว่าพระราชบัญญัติเทศบาลนี้ รัชกาลที่ ๗ จะทรงมีพระราชดำริอยู่ก่อนแล้ว ซึ่งได้ทรงปรึกษารัฐมนตรีและเสนาบดี ตั้งแต่ปี ๒๔๖๙ กับทั้งตั้งคณะกรรมการเพื่อจัดร่าง พรบ. เทศบาลขึ้นในปี ๒๔๗๓ แต่การดำเนินการก็เป็นไปด้วยความล่าช้า จนถึงปี ๒๔๗๔ จึงได้ส่งร่าง พรบ. เทศบาลให้กรมร่างกฎหมายพิจารณาเทียบเคียงกับกฎหมายประเทศอื่นๆ แต่เนื่องจากกรมร่างกฎหมายต้องพิจารณาร่าง พรบ. ภาษีอากรหลายฉบับในเวลานั้น จึงไม่สามารถพิจารณาร่าง พรบ. เทศบาลให้เสร็จเรียบร้อยได้ก่อนที่จะเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองปี ๒๔๗๕ ขึ้น (สนธิ เทศานันท์, *แผนพัฒนาการเมืองไปสู่การปกครองระบอบ “ประชาธิปไตย” ...*, หน้า ๙๘) การปกครองแบบเทศบาลและ พรบ. เทศบาลจึงเกิดขึ้นภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองปี ๒๔๗๕ และในเรื่องนี้ ได้มีผู้กล่าวว่า คณะราษฎร โดยเฉพาะบริติช รู้เรื่อง พรบ. เทศบาลที่รัชกาลที่ ๗ มีพระราชดำริที่จะตั้งขึ้นในเวลานั้น จึงช่วงชิงทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองปี ๒๔๗๕ เสียก่อน (เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑) ซึ่งในเรื่องนี้ ผู้เขียนมีความเห็นว่า ร่าง พรบ. เทศบาลของรัชกาลที่ ๗ ไม่ได้เป็นเหตุผลที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ หรือเป็นเหตุผลที่คณะราษฎรจะต้องรีบกระทำการดังกล่าว ทั้งนี้เพราะเรื่องร่าง พรบ. เทศบาลไม่ได้เป็นความลับที่จะทำให้คณะราษฎรเกรงว่า เมื่อราษฎรรู้เรื่องร่าง พรบ. เทศบาลแล้ว คณะราษฎรจะดำเนินการเปลี่ยนแปลงการปกครองไม่ได้ แต่ในความเป็นจริงเรื่อง พรบ. เทศบาลได้เป็นที่สนใจวิพากษ์วิจารณ์ของสื่อมวลชนโดยเปิดเผยแล้วในเวลานั้น ดังจะเห็นได้จาก นสพ. *บางกอกการเมือง* ฉบับวันที่ ๑๙ พฤศจิกายน และ ๒๘ พฤศจิกายน ๒๔๗๒ ได้เสนอข่าวเกี่ยวกับร่าง พรบ. เทศบาล และแสดงความเห็นสนับสนุน รวมทั้งเสนอข้อคิดบางประการ และเมื่อเวลาล่วงเลยไปโดยไม่มีการประกาศใช้ พรบ. เทศบาล ก็ยังได้มีเสียงเรียกร้องให้รัฐบาลเร่งดำเนินการในเรื่องนี้ และมีการคาดคะเนถึงสาเหตุของความล่าช้าไปในหลายทาง และรัชกาลที่ ๗ ก็ทรงมีพระราชกระแสว่า “เรื่องการจัดตั้งเทศบาลนี้ รอมานานจนกระทั่งมีผู้โจมตีว่า รัฐบาล “เอาเข้าลิ้นชัก” เสียแล้ว...” (สุชาติ เจริญวงศ์, “ปฏิวัติของรัฐบาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว...”, หน้า ๑๗๖) และเมื่อพิจารณาจาก คำอธิบายกฎหมายปกครอง ของบริติช ที่บรรยายในปี ๒๔๗๕ นี้ ก็ยังเห็นได้ว่า บริติชได้กล่าวถึง พรบ. เทศบาลโดยเปิดเผยหลายครั้ง และกล่าวด้วยว่า ต่อไปจะมี พรบ. เทศบาลขึ้น รวมทั้งได้แสดงเหตุผลในเชิงสนับสนุนการปกครองแบบเทศบาลไว้ด้วย ดังนั้น ร่าง พรบ. เทศบาล จึงไม่ได้เป็นความลับที่บริติช ซึ่งเป็นเลขานุการกรมร่างกฎหมายได้ล่วงรู้ จนเป็นเหตุให้ต้องรีบช่วงชิงทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองเสียก่อน ดังที่สนธิ เทศานันท์ ได้กล่าวไว้

บทบาทและหน้าที่ของรัฐในทางการปกครอง และทางด้านเศรษฐกิจ สังคมที่รัฐจะต้องดำเนินการ ซึ่งในเรื่อง “การทำงานในทางปกครอง” นี้ ได้แสดงให้เห็นถึงทัศนะของปรีดีที่มีต่อ “บทบาทและหน้าที่ของรัฐ” ด้วย

ในการอธิบายเรื่อง “การทำงานในทางปกครอง” นี้ ปรีดีได้กล่าวว่า การศึกษาถึงชนิดต่างๆ แห่งการทำงานของฝ่ายปกครอง ย่อมกระทบถึงปัญหาสำคัญที่ว่า ฝ่ายปกครองมีหน้าที่จะต้องกระทำการประเภทใดบ้าง ซึ่งในเรื่องนี้ได้มีความเห็นแตกต่างกันอยู่มากมาย และปรีดีได้กล่าวถึงความเห็นที่แตกต่างกันนี้ว่า

ความเห็นที่ ๑ เห็นว่าฝ่ายปกครองมีหน้าที่กระทำเฉพาะกิจการที่จำเป็นเพื่อป้องกันและรักษาความสงบเรียบร้อยเท่านั้น เช่น การรักษาความสงบเรียบร้อยภายในอาณาจักร การป้องกันอาณาจักร การจัดการรักษารัฐสมบัติ ส่วนกิจการในทางเศรษฐกิจและกิจการที่เกี่ยวกับบำรุงหรือเพิ่มพูนความสมบูรณ์ของราชนครนั้น จะต้องปล่อยให้เอกชนต่างคนต่างทำ เหตุฉะนั้น หน้าที่ของฝ่ายปกครองตามความเห็นนี้ จึงอยู่ในวงจำกัด รัฐได้อิทธิพลที่ย่อมมีนามสมญาว่า รัฐตำรวจ (Etat gendarme)

ความเห็นที่ ๒ ตามความเห็นนี้ ฝ่ายปกครองนอกจากมีหน้าที่ดังที่กล่าวในความเห็นที่ ๑ แล้ว ยังมีหน้าที่เพิ่มความสมบูรณ์ให้แก่ราชนคร เช่น การเศรษฐกิจบางชนิด รัฐจะต้องเข้าแทรกแซง หรือเข้าเป็นเจ้าของทำการเอง การปล่อยให้เอกชนต่างคนต่างทำอาจจะมีเกิดการแก่งแย่งผลสุดท้ายใครมีกำลังในทางทรัพย์สินจะมีชัยชนะแก่ผู้ขัดสน มีผู้ให้นามสมญารัฐที่ถือลัทธินี้ว่า รัฐผู้สงเคราะห์ (Etat-providence)

ผู้สอนเห็นว่า ในทุกวันนี้เกือบจะกล่าวได้ว่า แทบทุกประเทศ รัฐได้เข้าเกี่ยวข้องในทางเศรษฐกิจ ส่วนการเกี่ยวข้องมากหรือน้อยก็สุดแต่ความนิยมของประเทศนั้นๆ แม้แต่ในประเทศสยามก็จะเห็นได้ว่า มีโรงงานหรือการเศรษฐกิจบางอย่างซึ่งรัฐได้ทำเองหรือได้เข้าแทรกแซง^๑

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๖

ซึ่งจะเห็นได้ว่า การแสดงทัศนะของปรีดีมีน้ำหนักไปในทางเห็นด้วยกับการที่รัฐจะมีบทบาทในการจัดการทางเศรษฐกิจ ไม่ใช่เพียงแต่ทำหน้าที่ในการรักษาความสงบเรียบร้อยเพียงอย่างเดียว และในเรื่องนี้ จะเห็นได้จากเค้าโครงการเศรษฐกิจของปรีดี ที่ให้รัฐเข้ามามีบทบาทอย่างสำคัญในการจัดการทางเศรษฐกิจ ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป แต่ใน “คำอธิบายกฎหมายปกครอง” นี้ ปรีดีก็ได้อธิบายถึง “การงานซึ่งฝ่ายปกครองกระทำเพื่อส่งเสริม บำรุงฐานะและความเป็นอยู่ความสุขสมบูรณ์ของราษฎร” ไว้ด้วย ซึ่งคำอธิบายของปรีดีในเรื่องนี้ มีความสอดคล้องกับความเห็นของปรีดีที่ปรากฏในเค้าโครงการเศรษฐกิจมาก ดังที่ปรีดีได้อธิบายว่า

ปัญหาข้อแรกก็คือ อย่างไรเรียกว่าสุขสมบูรณ์ของราษฎร ซึ่งยังไม่มีรัฐใดปฏิเสธว่า การที่ปกครองไม่ได้ประสงค์ให้ราษฎรได้รับความสุขสมบูรณ์ แต่เป็นการตรงข้าม ซึ่งต่างรัฐก็ประสงค์ที่จะให้ราษฎรของตนได้รับความสุขสมบูรณ์

ข้อความพิศดารอันเกี่ยวแก่ความสุขสมบูรณ์นั้นมียู่มาก แต่สิ่งสำคัญเหล่านี้คงจะไม่มีใครปฏิเสธ คือ การมีอาหารรับประทานด้วยความพอใจ มีเครื่องนุ่งห่ม มีสถานที่อยู่อันเหมาะแก่ความสุขและความพอใจของบุคคล มีความสะดวกในการเคลื่อนที่หรือหมุนเวียนจากแห่งหนึ่ง การพักผ่อนและหาความเพลิดเพลิน ร่างกายได้รับความเหน็ดเหนื่อยเพราะได้ทำงาน แม้จะเป็นเด็ก เฒ่าชรา เจ็บป่วยก็ได้รับความสุขสมบูรณ์นี้

วิธีที่ฝ่ายปกครองได้กระทำ อาจแตกต่างกันตามรัฐและตามลัทธิต่างๆ กล่าวคือ บางรัฐฝ่ายปกครองได้กระทำเพียงแต่การควบคุมและส่งเสริมให้เอกชนกระทำ หรือให้เอกชนรวมกันเป็นสหกรณ์กระทำขึ้น และในบางรัฐ ฝ่ายปกครองได้ลงมือกระทำเสียเอง แทนเอกชน^๑

ซึ่งจะเห็นได้ว่า ความเห็นของปรีดีในเรื่อง “การงานซึ่งฝ่ายปกครองกระทำเพื่อส่ง

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๗

เสริมบำรุงฐานะและความเป็นอยู่ความสุขสมบูรณ์ของราษฎร” นี้ มีความสอดคล้องกับ
 คำโครงการเศรษฐกิจมาก และปรีดีได้อธิบายถึงชนิดแห่งการงานซึ่งฝ่ายปกครองจะต้อง
 กระทำโดยแบ่งเป็น ๒ สาขาใหญ่ คือ ในทางเศรษฐกิจและในทางสมาคมกิจ ในทาง
 เศรษฐกิจ ปรีดีได้กล่าวถึงเรื่องประดิษฐกรรม ปรวิัตกรรม วิภาคกรรม และโภคกรรม
 ส่วนในทางสมาคมกิจ ปรีดีก็ได้กล่าวถึง การสาธารณสุข การช่วยเหลือคนอนาถา
 และไร้ความสามารถ การพยากรณ์ และการศึกษา แม้ว่าในการอธิบายเรื่องนี้ ปรีดีจะ
 อธิบายเพียงสั้นๆ ประมาณ ๕ หน้า โดยไม่ได้อธิบายรายละเอียดมากนัก แต่การอธิบาย
 ในส่วนนี้ก็สะท้อนให้เห็นทัศนะของปรีดีในเรื่องบทบาทของรัฐในการจัดการทางเศรษฐกิจ
 และสังคม ซึ่งในทัศนะของปรีดี รัฐควรมีหน้าที่ที่จะต้องกระทำเพื่อส่งเสริมบำรุงฐานะ
 และความเป็นอยู่ ความสุขสมบูรณ์ของราษฎร รัฐไม่ควรมีหน้าที่แต่เพียงรักษาความสงบ
 เรียบร้อยภายในอาณาจักรเท่านั้น ซึ่งทัศนะดังกล่าวของปรีดีนี้ จะปรากฏให้เห็นชัดเจน
 ในคำโครงการเศรษฐกิจในเวลาต่อมา

นอกจากเรื่อง “การงานในทางปกครอง” ดังที่กล่าวแล้ว “คำอธิบายกฎหมาย
 ปกครอง” ของปรีดียังประกอบด้วยเรื่อง “การคลังของประเทศ” และเรื่อง “คดีปกครอง”
 อีกด้วย ในการอธิบายเรื่อง “การคลังของประเทศ” ปรีดีได้อธิบายอย่างสั้นๆ ในเรื่อง
 เกี่ยวกับงบประมาณรายได้และรายจ่ายของประเทศ ส่วนเรื่อง “คดีปกครอง” ปรีดีก็ได้
 อธิบายเพียงสั้นๆ เช่นกัน ถึงวิธีการต่างๆ ที่ราษฎรผู้ได้รับความเสียหายจากการกระทำ
 ของฝ่ายปกครองจะฟ้องร้องการกระทำของเจ้าหน้าที่ในทางปกครองได้อย่างไรบ้าง ซึ่ง
 ในเรื่องนี้ ปรีดีก็ได้กล่าวถึง “ศาลปกครอง” หลายครั้ง และได้แสดงความเห็นในทำนอง
 ที่ต้องการให้มีศาลปกครองขึ้นเพื่อดำเนินคดีที่เกี่ยวกับทางด้านการปกครอง ซึ่งปรีดีได้
 กล่าวว่า

ในบางประเทศ เช่นในประเทศคอนติเนนทยุโรป มีอาทิ ฝรั่งเศส เยอรมัน ฯลฯ
 และในประเทศญี่ปุ่น ได้มีศาลปกครองตั้งขึ้นแยกจากศาลยุติธรรมเพื่อวินิจฉัยคดี
 ปกครอง แต่ในประเทศสยามมิได้มีศาลปกครองเช่นว่านั้น เหตุฉะนั้น ผู้ที่ได้รับความ

เดือตร้อนเสียหายจากการกระทำของฝ่ายปกครอง จึงมีทางที่จะฟ้องหรือร้องทุกข์ได้
เพียงจำกัด^๑

ทัศนะของปรีดีในเรื่องเกี่ยวกับการจัดตั้งศาลปกครองนี้ ได้ปรากฏเสมอๆ ใน
งานชิ้นต่างๆ ของปรีดี ดังเช่นในบทความเรื่อง “คดีปกครองในประเทศฝรั่งเศส” ซึ่งได้
กล่าวไปแล้ว และใน คำอธิบายกฎหมายปกครอง นี้ ปรีดีก็ได้กล่าวถึงศาลปกครองอีก
หลายครั้ง ในทำนองเห็นด้วยและสนับสนุนจะให้มีการจัดตั้งขึ้นในประเทศไทย

เมื่อกล่าวโดยสรุป จะเห็นได้ว่า คำอธิบายกฎหมายปกครอง ของปรีดีนี้ ได้ชี้ให้เห็นถึง
หลักการปกครองในระบบประชาธิปไตยหลายประการ เช่น ชี้ให้เห็นถึงสิทธิของ
มนุษยชน เสรีภาพ เสมอภาค ภราดรภาพ หลักการที่อำนาจสูงสุดในประเทศเป็นของ
ประชาชนในระบบประชาธิปไตย หลักการแบ่งแยกอำนาจบริหาร อำนาจนิติบัญญัติ
และอำนาจตุลาการ และการมีสภาผู้แทนราษฎรที่เป็นตัวแทนของประชาชนในระบบ
ประชาธิปไตย นอกจากนี้ ปรีดียังได้กล่าวเปรียบเทียบการปกครองในระบบสมบูร
ณาญาสิทธิราชย์กับการปกครองในระบบประชาธิปไตยในด้านต่างๆ แม้ว่าจะไม่ได้
อธิบายเปรียบเทียบอย่างชัดเจนโดยตรงก็ตาม และยังได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับหน้าที่ของ
รัฐในทางเศรษฐกิจ ที่ปรีดีเรียกว่าการงานซึ่งฝ่ายปกครองกระทำเพื่อส่งเสริมบำรุงฐานะ
และความมั่นคงอยู่ ความสมบูรณ์ของราษฎร ทั้งได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับการแบ่งแยก
อำนาจบริหารบางอย่างให้ท้องถิ่นจัดทำเองดังในรูปของเทศบาล และเสนอความเห็นใน
เรื่องศาลปกครอง รวมทั้งความเห็นปลีกย่อยอื่นๆ ดังที่ได้กล่าวไปแล้ว ดังนั้น คำอธิบาย
กฎหมายปกครอง ของปรีดี จึงกว้างขวางและจูงใจบุคคลผู้อ่านให้เกิดความสนใจใน
กิจการของบ้านเมือง และปรารถนาที่จะเข้ามีส่วนร่วมในการปกครองตนเองมากยิ่งขึ้น
คำอธิบายกฎหมายปกครอง จึงมีส่วนเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์แห่งการวิวัฒน์เปลี่ยน
การปกครองจากระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบราชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญ

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๙๐

ดังที่ปรีดีได้กล่าวไว้

เมื่อกล่าวโดยสรุปอีกครั้งหนึ่ง สำหรับ “ความคิดทางการเมืองของปรีดีในช่วงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองปี ๒๔๗๕” นี้ ก็จะต้องเห็นว่า ในช่วงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองปี ๒๔๗๕ ปรีดีได้มีความเห็นถึงข้อจำกัดบางอย่างของการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และมีความสนใจในปัญหาบ้านเมืองตั้งแต่ครั้งยังเป็นนักศึกษา ทั้งสนใจที่จะศึกษาค้นคว้าถึงวิธีการที่จะแก้ไขปัญหามานาน จนถึงได้มีความคิดเห็นต่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง และได้พยายามดำเนินการเพื่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้น เมื่อสำเร็จการศึกษาและกลับเข้ารับราชการในประเทศไทย ก็ได้พยายามเคลื่อนไหวเผยแพร่ความคิดเกี่ยวกับการปกครอง และได้ส่งเสริมและแนะนำให้คนเห็นคุณค่าหรือความดีงามของการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ทั้งได้ชี้ให้เห็นถึงข้อจำกัดของการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แม้ว่าในเวลานั้น การเคลื่อนไหวดังกล่าวจะกระทำได้โดยยาก เนื่องจากการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ได้มีกฎหมายจำกัดสิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นและการกระทำอันจะเป็นการนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและทางเศรษฐกิจที่เป็นอยู่ในเวลานั้น แต่ปรีดีก็ได้พยายามดำเนินการเผยแพร่ความคิดเห็นและความรู้ทางด้านการเมืองการปกครองและความรู้ทางด้านเศรษฐกิจในลักษณะที่เป็นวิชาการ โดยอาศัยการสอนที่โรงเรียนกฎหมาย การตั้งโรงพิมพ์นิตยสาร และพิมพ์หนังสือ นิตยสาร และหนังสือกฎหมายอื่นๆ ออกเผยแพร่ รวมทั้งการเขียนบทความแสดงความคิดเห็นในเรื่องต่างๆ ซึ่งบทบาทของปรีดีในช่วงเวลาดังกล่าวนี้ เป็นบทบาทที่เด่นเป็นพิเศษเมื่อเทียบกับผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ คนอื่นๆ ซึ่งดูเหมือนจะไม่มีผลงานในด้านการศึกษาความคิดเห็นในลักษณะที่เปิดเผยต่อสาธารณชนในวงกว้างอย่างในกรณีของปรีดีในช่วงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ นี้ และบทบาทดังกล่าวของปรีดีนี้เอง ที่มีส่วนทำให้ปรีดีได้รับการยอมรับให้เป็นผู้นำทางความคิด และเป็นผู้นำของคณะราษฎรทางด้านพลเรือน ทั้งเป็น

ศูนย์กลางของคนรุ่นใหม่ที่มีความคิดก้าวหน้าในเวลานั้น^๑

และเมื่อกว่าสำหรับความคิดทางการเมืองของปรีดีในช่วงเวลาดังกล่าวนี้ ก็อาจกล่าวได้ว่า ปรีดีมีความต้องการการปกครองในระบบประชาธิปไตย และเห็นถึงข้อจำกัดของการปกครองในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ จึงต้องการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ให้เป็นการปกครองแบบประชาธิปไตย และต้องการพัฒนาประเทศให้เจริญทัดเทียมกับประเทศอื่นๆ ดังจะเห็นได้จากการที่ปรีดีมักจะยกตัวอย่างความเจริญของประเทศต่างๆ มาเปรียบเทียบอยู่เสมอในการเสนอความเห็นของตน และปรีดีก็ได้ตระหนักและชี้ให้เห็นถึงปัญหาของสยามในเวลานั้น ในปัญหาเรื่องเอกราชในทางศาล ปัญหาสิทธิสภาพนอกอาณาเขต และฐานะพิเศษของคนต่างด้าว ปัญหาความไม่สมบูรณ์บางประการของกฎหมายที่ใช้อยู่ในเวลานั้น ปัญหาสิทธิเสรีภาพ และความเสมอภาคของประชาชน ปัญหาการมีสิทธิมีเสียงในการปกครองตนเองของประชาชน รวมถึงปัญหาทางด้านการจัดการทางเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งความเห็นในเรื่องต่างๆ เหล่านี้ ได้ปรากฏอยู่ในงานเขียนของปรีดีในช่วงเวลาดังกล่าวนี้ ดังที่ผู้เขียนได้กล่าวไปแล้ว

และเมื่อพิจารณาความคิดทางการเมืองของปรีดีจากผลงานในเรื่องต่างๆ ของปรีดีในช่วงเวลาดังกล่าวนี้ ก็จะเห็นได้ว่า หลัก ๖ ประการ ของคณะราษฎร อันประกอบด้วยหลักเอกราช หลักการรักษาความสงบเรียบร้อยภายใน หลักการเศรษฐกิจ เสมอภาค เสรีภาพ และการศึกษา ที่ปรีดีได้เป็นผู้เสนอขึ้นในที่ประชุมผู้ก่อการฯ และได้ประกาศเป็นเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของคณะราษฎรที่ทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ ใน “ประกาศคณะราษฎร” นั้น เป็นหลักการที่เป็นผลมาจากความคิดเห็นของปรีดีในการที่จะแก้ไขปัญหาต่างๆ ของประเทศสยามในเวลานั้น

๑. เกียรติชัย พงษ์พานิช, *ปฏิวัติ ๒๔๗๕* (พระนคร : แพร์พืชวิทยา, ๒๕๑๔), หน้า ๙๗ อ้างจาก John Coast, *Some Aspect of Siam Political* (New York : Institute of Pacific Relation, 1953), p. 3

ซึ่งเป็นความคิดของปรีดีในช่วงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ นี้ และเป็นความคิดที่สืบต่อมาจนถึงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ อันแสดงให้เห็นว่า ความคิดทางการเมืองของปรีดีในช่วงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองนี้ ได้มีผลอย่างสำคัญต่อการดำเนินการเพื่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองของปรีดี และต่อการดำเนินงานภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้น ซึ่งความเห็นของปรีดีในเรื่องต่างๆ ในช่วงเวลา ก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองนี้ จะปรากฏให้เห็นชัดเจนและเป็นรูปธรรมมากขึ้น ภายหลังกการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ ซึ่งผู้เขียนจะได้กล่าวให้ชัดเจนในบทต่อไป

ความคิดทางการเมือง

ในช่วงปี ๒๔๗๕ - กรณีสละราชสมบัติปี ๒๔๗๗

ความคิดของปรีดีที่มีต่อการดำเนินงานเพื่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕

ในการดำเนินงานเพื่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตยนั้น ปรีดีและคณะราษฎรได้มีความคิดที่จะดำเนินการดังกล่าวโดยวิธี "ยึดอำนาจรัฐโดยฉับพลัน" หรือ "Coup d'etat" และดำเนินการอย่างปิดลับ เลือกลงพื้นที่สมาชิกเข้าร่วมงานอย่างรัดกุม โดยได้มีการตกลงกันในหลักการนี้ ตั้งแต่ครั้งประชุมก่อตั้งคณะราษฎรที่กรุงปารีส ในปี ๒๔๖๙ และได้ยึดถือหลักการนี้เป็นหลักการในการปฏิบัติต่อมา

ซึ่งการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ นี้ แม้ว่าจะเป็นการเปลี่ยนการปกครองจากระบอบหนึ่งไปสู่การปกครองอีกระบบหนึ่ง แต่การดำเนินการเพื่อการเปลี่ยนแปลงนั้นก็ได้ถูกกำหนดให้เป็นการปฏิวัติมวลชน (Mass Revolution) หรือการต่อสู้ด้วยกำลังอาวุธในรูปของสงครามกลางเมืองอย่างในประเทศรัสเซียและจีน ที่ได้เปลี่ยนแปลงการปกครองไปก่อนหน้านั้น ซึ่งเหตุผลในการกำหนดวิธีการดำเนินการดังกล่าวของคณะราษฎรนี้ อาจสรุปได้จากข้อเขียนและบทสัมภาษณ์ของปรีดีที่มีต่อเรื่องนี้ได้เป็น ๓ ประการ คือ

- ๑) การที่คณะราษฎรได้คำนึงถึงสถานการณ์ของประเทศไทยในเวลานั้น
- ๒) บทเรียนที่คณะราษฎรได้รับจากกรณีกบฏ ร.ศ. ๑๓๐ และ

๓) การหัวนักรงการแทรกแซงจากต่างประเทศ

ในการคำนึงถึงสถานการณ์ของประเทศไทยในเวลานั้น ปรีดีและคณะราษฎร อาจได้คำนึงถึงสถานการณ์ทั้งด้านฝ่ายปกครองและฝ่ายประชาชน สำหรับทางด้านฝ่าย ปกครองในเวลานั้น ก็จะเห็นได้ว่า รัฐบาลในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ได้มีความ หัวนักรงต่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง และหัวนักรงต่อการเผยแพร่ลัทธิคอมมิวนิสต์และบอลเชวิคเป็นอย่างมาก* จนถึงได้มีการประชุมปรึกษาร่างพระราชบัญญัติห้าม ส่งเสริมลัทธิคอมมิวนิสต์และบอลเชวิค^๑

แม้ว่าจะไม่ได้มีพระราชบัญญัติดังกล่าวออกมาเป็นพิเศษ แต่ก็ได้มีการแก้ไข เพิ่มเติมพระราชบัญญัติลักษณะต่างๆ อันได้แก่ การแก้ไขเพิ่มเติม มาตรา ๑๐๓ และ ๑๐๔ ในหมวด ๒ แห่งประมวลกฎหมายอาญาอันเกี่ยวแก่ความผิดฐานขบถภายในพระ ราชาอาณาจักร ให้กินความถึงกิจกรรมของคอมมิวนิสต์ตลอดจนการก่อการกำเริบอันเป็น ภัยในทุกๆ รูปแบบ รวมทั้งการสนับสนุนสั่งสอนลัทธิหรือวิธีการทางการเมืองหรือทาง เศรษฐกิจโดยวาจา โดยลายลักษณ์อักษรหรือโดยเอกสารตีพิมพ์ หรือโดยวิธีอื่นใดก็ดี และการตั้งสมาคมจะลับหรือไม่ก็ตาม หากมีความประสงค์ที่จะสนับสนุนหรือสั่งสอน ลัทธิหรือวิธีการเมืองหรือเศรษฐกิจ “(ก) เพื่อให้เกิดความเกลียดชัง ฤๅดูหมิ่นสมเด็จพระ เจ้าอยู่หัว ฤๅรัฐบาล ฤๅราชการแผ่นดินก็ดี, (ข) เพื่อจะให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในรัฐบาล ฤๅ พระราชกำหนดกฎหมายว่าด้วยใช้กำลังบังคับฤๅกระทำร้ายก็ดี, (ค) เพื่อให้เกิดความไม่ พอใจและกระด้างกระเดื่องในหมู่คนทั้งหลาย ถึงอาจเกิดเหตุร้ายขึ้นในแผ่นดินของท่าน ก็ดี, (ง) เพื่อจะกวนให้เกิดขึ้นซึ่งความเกลียดชังระหว่างคนต่างชั้นกันก็ดี (จ) เพื่อจะยุยงให้ คนทั้งหลายกระทำการล่วงละเมิดพระราชกำหนดกฎหมายก็ดี” มีความผิดต้องระวาง โทษจำคุกไม่เกิน ๑๐ ปี และปรับไม่เกิน ๕,๐๐๐ บาท อันเป็นการเพิ่มโทษที่หนักขึ้นกว่า

๑. รายละเอียดเรื่องนี้ดูในสุดใจ เจริญพงศ์, “ปฏิกิริยาของรัฐบาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว...”

๒. การประชุมเสนาบดีสภา วันที่ ๑๗ พฤษภาคม ๒๔๗๐ ใน กขช.ร. ๗ เพิ่ม ๒๕๕ หมายเหตุเลข ๔/๒๕๕ อ้างถึงใน ณรงค์ พ่วงพิศ, นโยบายเกี่ยวกับการศึกษาของคอนจันในประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พระชนนคร : บรรณกิจ, ๒๕๑๘), หน้า ๒๐๖-๒๐๘

เดิม ซึ่งกำหนดการลงอาญาจำคุกไม่เกิน ๓ ปี และปรับไม่เกิน ๑,๐๐๐ บาท และมีข้อความเพิ่มเติม ว่าถ้าการกระทำดังกล่าวแล้วนั้น เป็นส่วนหนึ่งของแผนการที่จะล้มล้างรัฐบาล หรือจะให้เปลี่ยนแปลงประเพณีการเมืองหรือเศรษฐกิจโดยใช้กำลังบังคับ หรือกระทำร้าย ผู้กระทำมีความผิดต้องระวางโทษถึงประหารชีวิตหรือจำคุกตลอดชีวิต^๑ นอกจากนี้ก็ยังได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมบทบัญญัติบางบทแห่งประมวลกฎหมายอาญาทหาร โดยมีหลักสำคัญเพื่อเพิ่มโทษสำหรับผู้ที่ยกยอทำให้วินัยทหารเสื่อมทรามลง รวมทั้งเพิ่มโทษสำหรับความผิดอันเป็นส่วนหนึ่งของแผนการที่จะทำลายรัฐบาลโดยใช้กำลังบังคับให้หนักยิ่งขึ้น และมีการแก้ไขเพิ่มเติมบทบัญญัติมาตรา ๒๖ แห่งพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ มีใจความสำคัญให้อำนาจรัฐสั่งปิดโรงเรียนซึ่งสอน หรือเตรียมการที่จะสอนลัทธิหรือแบบแผนทางการเมืองหรือเศรษฐกิจ โดยเจตนาอันเป็นภัยต่อรัฐรวมทั้งก่อให้เกิดความเกลียดชังในระหว่างคนต่างชั้น และนอกจากนี้ ยังได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมข้อความต่อท้ายมาตรา ๕ แห่งพระราชบัญญัติว่าด้วยสมุด เอกสาร และหนังสือพิมพ์ เพื่อชี้ให้เห็นว่า หนังสือหรือบทประพันธ์ใดที่มีความประสงค์โดยตรงหรือโดยปริยายให้เกิดเหตุร้ายขึ้นในประเทศ หรือให้เกิดความเกลียดชังในระหว่างคนต่างชั้นก็ดี ให้ถือว่าหนังสือหรือบทประพันธ์นั้นเป็นเสมือนนามต่อแผ่นดิน^๒

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า รัฐบาลในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ได้มีความหวั่นเกรงต่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองมาก จึงได้มีการแก้ไขพระราชบัญญัติต่างๆ ให้กินความกว้างขวางครอบคลุมมากขึ้น และให้เพิ่มโทษที่หนักขึ้นกว่าเดิม เพื่อป้องกันการเผยแพร่ความคิดทางการเมือง ทางเศรษฐกิจ ไม่ว่าจะในลักษณะใดก็ตาม อันมีผลที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงการปกครองในเวลานั้น ดังนั้น การวางแผนและการดำเนินงานของคณะราษฎรเพื่อก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลง จึงเป็นสิ่งที่ผิดกฎหมายและไม่อาจกระทำ

๑. "พระราชบัญญัติแก้ไขกฎหมายลักษณะอาญา พุทธศักราช ๒๔๗๐" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๔๔ (ตอนพิเศษ) วันที่ ๕ กันยายน ๒๔๗๐, หน้า ๑๖๘-๑๗๒

๒. กชช. ร.๗.ป. ๑๓/๖๖ บอลเชวิก (๑๔ เมษายน - ๒๗ พฤษภาคม ๒๔๗๐) อ้างถึงใน สุวดี เจริญพงศ์, ปฏิกริยาของรัฐบาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว..., หน้า ๒๔๖-๒๔๘

ได้โดยเปิดเผย ซึ่งในเรื่องข้อจำกัดทางกฎหมายนี้ ปรีดีซึ่งเป็นอาจารย์ผู้สอนวิชา
กฎหมายที่โรงเรียนกฎหมายได้ทราบเป็นอย่างดี และปรีดีก็ได้เคยกล่าวถึงข้อจำกัดเหล่านี้ไว้
ใน คำอธิบายกฎหมายปกครอง และในการแสดงความคิดเห็นในเรื่องอื่นๆ ด้วย
ดังที่ผู้เขียนได้กล่าวไปแล้ว และจากสภาพดังกล่าวนี้เอง ที่ทำให้ปรีดีและคณะราษฎร
เลือกที่จะดำเนินการเปลี่ยนแปลงการปกครองโดยอาศัยรูปแบบที่ปิดลับในลักษณะ
conspiracy

นอกจากนี้ ปรีดีและคณะราษฎรอาจได้คำนึงถึงทางด้านประชาชนที่แม้ว่าจะมี
ความตื่นตัวและต้องการเข้ามีส่วนร่วมทางการเมือง แต่คนเหล่านี้ก็มีเพียงส่วนน้อย ใน
หมู่คนที่ได้รับการศึกษาและอาศัยอยู่ในกรุงเทพเป็นส่วนมาก ประชาชนจำนวนมากใน
ชนบทยังขาดการศึกษาและไม่มีความเข้าใจทางการเมืองดีพอ ดังนั้น การเคลื่อนไหว
มวลชนในลักษณะ mass movement จึงเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ยาก และประกอบกับการ
กระทำดังกล่าวเป็นการกระทำที่ผิดกฎหมายและง่ายต่อการถูกจับกุม การเคลื่อนไหวใน
เชิงเผยแพร่ความคิดจึงกระทำได้เพียงจำกัด ซึ่งปรีดีก็ได้พยายามดำเนินการดังกล่าว
อย่างถูกต้องตามกฎหมาย โดยอาศัยการสอนที่โรงเรียนกฎหมายเผยแพร่ความคิดเกี่ยว
กับการปกครองในระบบประชาธิปไตย และได้ชักชวนนักเรียนกฎหมายหลายคนเข้า
เป็นสมาชิกคณะราษฎร และเป็นผู้สนับสนุนคณะราษฎร^๑ การดำเนินงานดังกล่าวของ
ปรีดีและคณะราษฎรก็คงดำเนินไปอย่างปิดลับ และอยู่ในแวดวงจำกัด ซึ่งปรีดีได้กล่าว
ถึงเรื่องนี้ว่า

ในสมัยสมบูรณาฯ นั้น บุคคลไม่มีสิทธิรวมกันก่อตั้งคณะการเมือง ฉะนั้นการ
ก่อตั้งคณะการเมืองจึงต้องทำเป็นการลับ และยังเป็นคณะการเมืองที่มีวัตถุประสงค์ล้ม
ระบบสมบูรณาฯ แล้ว ก็ยังต้องก่อตั้งคณะเป็นการลับมาก ไม่อาจประกาศป่าวร้องให้
ราษฎรหรือประชาชนจำนวนมากเข้ามาร่วมในคณะการเมืองได้ ฉะนั้นจะนำเอาตัวอย่าง

๑. ปรีดี พนมยงค์, ชีวิตประวัติย่อของนายปรีดี พนมยงค์, หน้า ๑๔

ของ “คณะเก๊กเหม็ง” ภายใต้การนำของซุนยัตเซ็นมาใช้แก่คณะกรรมการเมืองไทยในระบบสมบูรณาญา ไม่ได้ เพราะคณะเก๊กเหม็งอาศัยเขตสัมปทานที่รัฐบาลจีนให้แก่ต่างประเทศนั้นปวาร้องให้ชาวจีนจำนวนมากเข้ามาร่วม^๑

นอกจากการคำนึงถึงสถานการณ์ของประเทศไทยในเวลานั้นแล้ว ปรีดีและคณะราษฎรได้อาศัยบทเรียนจากกรณีกบฏ ร.ศ. ๑๓๐ เป็นครู ในการดำเนินงานเพื่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ดังจะเห็นได้จาก เมื่อคณะราษฎรยึดอำนาจการปกครองได้สำเร็จในวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ พระยาพหลฯ ได้เชิญผู้นำการกบฏ ร.ศ. ๑๓๐ ไปพบ ณ พระที่นั่งอนันตสมาคมและได้กล่าวกับหัวหน้าคณะ ร.ศ. ๑๓๐ ว่า “ถ้าไม่มีคณะคุณ ก็เห็นจะไม่มีคณะผม !” และปรีดีก็กล่าวกับคณะ ร.ศ. ๑๓๐ เช่นกันว่า “พวกผมถือว่าการปฏิวัติครั้งนี้เป็นการกระทำต่อเนื่องกันจากการกระทำเมื่อ ร.ศ. ๑๓๐”^๒ และปรีดียังได้สนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับการปฏิวัติกับ ร.ต. เนตร พูนวิวัฒน์ ผู้แทนคณะ ร.ศ. ๑๓๐ ณ วังปารุสก์ ในเวลาต่อมา ซึ่งเมื่อสรุปทัศนะทั้งสองฝ่ายแล้ว ได้ความตอกกันเป็นข้อใหญ่ๆ เป็นส่วนมาก มีทัศนะสำคัญที่ต่างกันอย่างเห็นชัด คือครั้ง ร.ศ. ๑๓๐ ซึ่งเป็นสมัยที่รัฐบาลสยามไม่คิดว่าคนไทยจักรู้จักคิดอ่านเปลี่ยนแปลงระบอบประเพณีการปกครองบ้านเมืองเยี่ยงอารยชาติ คณะปฏิวัติรุ่นแรกจึงทำงานอย่างใจเย็นแต่มั่นคง โดยประสงค์จะทำการรวบรวมสมัครพรรคพวกจากทหารผู้น้อยขึ้นไปเป็นกำลังให้มากที่สุดเท่าที่จะสามารถรวบรวมได้ แต่ในทัศนะข้อรวบรวมกำลังของคณะปฏิวัติ ๒๔๗๕ นั้น เป็นการตรงข้าม โดยเนื่องจากได้รับประสบการณ์การเปิดทางของ

๑. ปรีดี พนมยงค์, “สุนทรพจน์ของนายปรีดี พนมยงค์ เรื่อง คณะราษฎรกับการอภิวัฒน์ประเทศไทย ๒๔ มิถุนายน” ใน *กึ่งศตวรรษประชาธิปไตย (๒๔๗๕-๒๕๒๕)* (กรุงเทพฯ : โครงการกึ่งศตวรรษประชาธิปไตย, ๒๕๒๕), หน้า ๖

๒. ร.ต. เกรียง ศรีจันทร์ และ ร.ต. เนตร พูนวิวัฒน์, หมอเหล็งรำลึก : ภาควิชาประวัติศาสตร์ของประเทศไทย ร.ศ. ๑๓๐ (พระนคร : บริษัทกิมหงวน จำกัด, ๒๕๐๓), หน้า ๒ และ ๔ (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานศพ ร.อ. ขุนหวายหาญพิทักษ์ (นายแพทย์เหล็ง ศรีจันทร์) วัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ ๑๙ เมษายน ๒๕๐๓)

คณะ ร.ศ. ๑๓๐ ว่าเป็นक्रमมาแล้ว ว่าถ้าขึ้นกระทำแบบนั้นอีก ซึ่งได้เคยดำริไว้แล้วเหมือนกัน อาจจะพบกับ “สมาชิกเกะด่า” ได้ง่ายก่อนที่จะลงมือกระทำการ ฉะนั้น คณะ ๒๔๗๕ จึงได้เปลี่ยนความดำริเดิมนั้นเสีย กลับมาใช้วิธีฟันเอาแต่ทหารชั้นผู้ใหญ่เพื่อใช้กำลังทางสมองเพียงน้อยคนกับฝ่ายพลเรือน เพราะถือเสียว่าทหารชั้นผู้น้อยเป็นเสมือนตัวจักรกล จะจับหมุนไปทางไหนอย่างไรก็ได้ตามความปรารถนา และยากที่จะมี “สมาชิกเกะด่า” เข้ามาพัวพันเป็นไส้ศึกหรือทรยศได้ง่าย* และดังนั้น ปรีดีและคณะราษฎร จึงดำเนินการเลือกเฟ้นสมาชิกเข้าร่วมดำเนินงานอย่างรอบคอบและปิดลับ โดยอาศัยบทเรียนจาก ร.ศ. ๑๓๐ ซึ่งปรีดีได้กล่าวไว้ว่า “อย่าง ร.ศ. ๑๓๐ ก็มีคนกลุ่มหนึ่งที่เขาจะทำแต่ถูกหักหลัง ถ้าไม่ถูกหักหลัง เขาก็ทำสำเร็จ ผมก็เอาบทเรียนที่เขาปลั่งผลาดมาแล้วมาศึกษา”^๑ และโดยการที่ปรีดีและคณะราษฎรได้อาศัยบทเรียนจากกรณีกบฏ ร.ศ. ๑๓๐ นี้เอง ทำให้การดำเนินงานของคณะราษฎรมีลักษณะที่แตกต่างจากพวก ร.ศ. ๑๓๐ หลายประการ ประการแรก คือ ในขณะที่ผู้นำกบฏ ร.ศ. ๑๓๐ ได้ดำเนินการโดยอาศัยรูปแบบการปฏิวัติเงินของ ดร. ชุนยัตต์เซ็น ที่ดำเนินการโดยอาศัยการสนับสนุนจากมวลชนจำนวนมากเป็นฐาน โดยคณะ ร.ศ. ๑๓๐ ได้พยายามเปิดรับสมาชิกเข้าร่วมขบวนการอย่างกว้างขวาง และทำการโฆษณาความคิดในลักษณะที่เปิดเผย ดังเช่น “นายร้อยตรีบุญแดง วิเชียร, นายร้อยตรี วาส วาสนา, นายร้อยตรี เจริญ ทิพย์รัตน์ และนายร้อยตรี ถัด รัตนพันธุ์ จากกรมทหารราบที่ ๑ มหาดเล็กรักษากรองได้เรียกประชุมทหารทั้งกองร้อยมาสั่งสอนให้เห็นความเลื่อมล้ำและความไม่เป็นธรรมในสังคม...”^๒ แต่การดำเนินงานในการรับสมาชิกเข้าร่วมขบวนการของคณะราษฎร เป็นไปอย่างรอบคอบและระมัดระวังมาก ทั้งเป็นการดำเนินการโดยปิดลับด้วย ในประการที่สอง การจัด

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕-๖

๒. ปรีดี พนมยงค์, บางเรื่องเกี่ยวกับการก่อตั้งคณะราษฎร..., หน้า ๒-๓

๓. กจช. ร.๖ บ.๑๗/๗ คำพิพากษาใต้สวน (๑-๘ มีนาคม ๒๔๕๕) รวบรวมจากคำให้การของนายร้อย นายสิบ และพลทหาร จำนวน ๑๒ คน เรื่อง ร.ต. บุญ ร.ต. ถัด ร.ต. วาศ ร.ต. เจริญ เป็นผู้สั่งสอนทหารอย่างถึงใน แกมสุข นุ่มนนท์, ยังเตอร์กรุ๊นแรก : กบฏ ร.ศ. ๑๓๐ (กรุงเทพฯ : เรื่องศิลป์, ๒๕๒๒) หน้า ๔๓-๔๔

องค์กรภายในของคณะราษฎรมีลักษณะปิดลับ มีสายงาน และเป็นหน่วยย่อยๆ ที่สมาชิกจะรู้จักกันเฉพาะในหน่วยของตนเท่านั้น และการดำเนินงานของสายทหารบก ทหารเรือ และพลเรือน ก็มีลักษณะที่แยกจากกัน ดังที่จตุรภูมิ สืบแสง สมาชิกผู้หนึ่งของคณะราษฎร ได้กล่าวว่า

ข้าพเจ้าใคร่ขอกล่าวให้เข้าใจกันด้วยว่า ในฐานะที่ข้าพเจ้าเป็นสมาชิกของคณะผู้คิดทำการปฏิวัติ เหตุใดข้าพเจ้าจึงไม่ทราบเรื่องสำคัญๆ ที่ปรึกษาหารือกันในคณะกรรมการ ซึ่งประกอบด้วยผู้ที่เข้าร่วมประชุมก่อตั้งคณะราษฎรครั้งแรกในกรุงปารีส ตามระเบียบและวินัยของคณะราษฎรเพื่อความปลอดภัยในการดำเนินงานของคณะราษฎร คณะกรรมการกลางแต่ละคนเป็นหัวหน้าของแต่ละสาย ซึ่งมีสมาชิกที่ได้รับการเลือกเฟ้นให้เข้ามาร่วมงานเป็นหัวหน้าและสมาชิกในหน่วยใหญ่ๆ น้อยๆ ที่จำแนกย่อยออกไป เฉพาะคณะกรรมการกลางเท่านั้น เป็นผู้ที่มีชื่อของสมาชิกที่สำคัญและความเป็นไปในสายต่างๆ และหัวหน้าสายรู้เรื่องทั้งหมดในสายของตน และรู้เรื่องแผนงานสำคัญๆ ซึ่งปรึกษากันในคณะกรรมการกลาง งานภายในแต่ละหน่วยหรือสาขาของแต่ละสายนั้นไม่มีการก้าว กายกันเพราะสมาชิกภายในหน่วยหรือสาขารู้เรื่องเฉพาะในหน่วยหรือสาขาของตนเท่านั้น ไม่มีสมาชิกคนใดที่จะไปรู้เรื่องหรืองานของหน่วยอื่นได้ และไม่รู้ว่าใครเป็นหัวหน้าของคณะราษฎร และใครเป็นหัวหน้าในสายต่างๆ แม้แต่ภายในสายเดียวกัน ก็มีสมาชิกน้อยคนที่จะรู้ว่าใครเป็นหัวหน้าสายของตน หรือรู้ว่าใครอยู่ในหน่วยอื่นในสายเดียวกันบ้าง^๑

ซึ่งในเรื่องการจัดองค์กรภายในของคณะราษฎรนี้ มีความแตกต่างจากพวก ร.ศ. ๑๓๐ ที่สำหรับพวก ร.ศ. ๑๓๐ แล้ว สมาชิกทุกคนจะรู้จักกันหมด ทั้งสมาชิกเก่า สมาชิกใหม่ และมีการประชุมใหญ่สมาชิกทั้งหมด ๕-๖ ครั้ง นอกเหนือจากการประชุม

๑. จตุรภูมิ สืบแสง, "ทำไมจึงเป็นวันที่ ๒๔ มิถุนายน" ใน *กึ่งศตวรรษประชาธิปไตย*, หน้า ๓๑-๓๒

ย่อยๆ^๑ ซึ่งการดำเนินการดังกล่าวเป็นการเปิดเผยตัวสมาชิกผู้เข้าร่วมขบวนการทั้งหมด ทำให้ง่ายต่อการสูญเสียความลับและง่ายต่อการถูกจับกุม

ประการที่สาม การจัดองค์กรของคณะราษฎรมีลักษณะเป็นการนำโดยศูนย์กลาง ซึ่งอยู่ในรูปคณะกรรมการกลาง เป็นผู้ควบคุมและวางแผนดำเนินงานในส่วนทั้งหมด สมาชิกในระดับล่างจะรับรู้เฉพาะส่วนของตน โดยขึ้นต่อคณะกรรมการกลางในแต่ละสายของตน และในเรื่องการดำเนินการยึดอำนาจ แต่ละส่วนจะรู้เฉพาะหน้าที่ของตน เท่านั้น ไม่สามารถรับรู้แผนการทั้งหมดได้ ในขณะที่การจัดองค์กรของพวก ร.ศ. ๑๓๐ ไม่มีลักษณะการนำโดยศูนย์กลาง ในการวางแผนดำเนินงาน ก็ได้มีการเปิดเผยให้สมาชิกรับรู้โดยทั่วกัน และได้มีการนำแผนงานมาเสนอให้สมาชิกทั้งหมดอภิปรายแสดงความคิดเห็นร่วมกันในที่ประชุมใหญ่ก่อน^๒ ซึ่งวิธีการนี้ แม้ว่าจะดูเป็นประชาธิปไตยมากกว่าการนำโดยศูนย์กลาง แต่ก็ใช่วิธีที่ง่ายต่อการสูญเสียความลับและง่ายต่อการถูกจับกุมเช่นกัน

ในประการสุดท้าย คือความแตกต่างในด้านารวางแผนยึดอำนาจ ในขณะที่พวก ร.ศ. ๑๓๐ พยายามที่จะดำเนินการปฏิวัติโดยอาศัยกำลังสนับสนุนอย่างกว้างขวาง โดยการวางแผนส่งคนไปเกลี้ยกล่อมกองทัพส่วนต่างๆ ในหัวเมือง เพื่อให้เป็นกองกำลังสนับสนุนการปฏิวัติ ดังเช่น การส่งคนไปเกลี้ยกล่อมทหารในมณฑลอยุธยา มณฑลนครไชยศรี มณฑลราชบุรี และเพชรบุรี มณฑลนครสวรรค์ มณฑลพิษณุโลก

๑. รายละเอียดการประชุม คณะ ร.ศ. ๑๓๐ ดูใน ร.ต. เจริญ ศรีจันทร์ และ ร.ต. เนตร พูนวิวัฒน์, *หมอลือรำลึก...*, หน้า ๔๗-๖๐ การประชุมครั้งแรกมีสมาชิก ๗ คน, การประชุม ครั้งที่ ๒ มีสมาชิกมาประชุม ๒๐ คน เป็นสมาชิกเก่า ๗ คน สมาชิกใหม่ ๑๓ คน, การประชุมครั้งที่ ๓ สมาชิกมาประชุม ๓๑ คน เป็นสมาชิกใหม่ ๑๑ คน การประชุมครั้งที่ ๔ มีสมาชิกมาประชุม ๓๐ คน เป็นสมาชิกใหม่จำนวนหนึ่ง, และการประชุมครั้งที่ ๕ มีสมาชิกมาประชุม ๒๐ คนเศษ สมาชิกเก่าราวครึ่งหนึ่ง นอกนั้นเป็นสมาชิกใหม่โดยมาก และนอกจากนี้ ยังมีการประชุมย่อยๆ อีกราว ๕-๖ ครั้ง

๒. รายละเอียดการประชุมใหญ่พิจารณาแผนการของ ร.ศ. ๑๓๐ ดูใน ร.ต. เจริญ ศรีจันทร์ และ ร.ต. เนตร พูนวิวัฒน์, *หมอลือรำลึก...*, หน้า ๗๘-๗๙

และมลทลนครราชสีมา^๑ แต่คณะราษฎรได้วางแผนที่จะยึดอำนาจเฉพาะในกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นศูนย์กลางของอำนาจอย่างแท้จริงเท่านั้น โดยอาศัยยุทธวิธีการวางแผนลวงกำลังทหารส่วนมากในกรุงเทพฯ มาอยู่ในบังคับ พร้อมทั้งใช้วิธีจับตัวประกัน ซึ่งพระยาทรงสุรเดช ผู้อำนวยการฝ่ายทหาร ได้บันทึกว่า “ทางหัวเมืองต่างๆ ผู้อำนวยการฝ่ายทหารไม่เอาใจใส่และไม่วิตกกังเลย เพราะการที่จะรวบรวมทหารจากหัวเมืองมาคิดแก้ไขเหตุการณ์นั้นจะต้องใช้เวลา มากกว่าพวกหัวหน้าฝ่ายทหารหัวเมืองจะรู้เรื่องกระจ่างแจ้ง ก็เป็นเวลาที่ดีจัดการในกรุงเทพฯ เสร็จหมดแล้ว”^๒ ดังนั้น ทางฝ่ายคณะราษฎรจึงไม่ได้คำนึงถึงทหารฝ่ายหัวเมือง และไม่ได้ส่งคนไปเกลี้ยกล่อมทหารฝ่ายหัวเมืองให้เข้าร่วมอย่างกรณี ร.ศ. ๑๓๐ คณะราษฎรได้เน้นที่การยึดอำนาจในกรุงเทพฯ และการจับตัวประกันเป็นสำคัญ

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า การดำเนินงานของคณะราษฎรมีลักษณะที่แตกต่างจากการดำเนินงานของพวก ร.ศ. ๑๓๐ หลายประการ ซึ่งปรีดีและคณะราษฎรเห็นความผิดพลาดของกรณีกบฏ ร.ศ. ๑๓๐ เป็นบทเรียน จึงทำให้การดำเนินงานมีลักษณะที่รอบคอบและรัดกุมมากขึ้น แต่แม้ว่าการดำเนินงานของคณะราษฎรมีข้อดีในแง่ที่สามารถดำเนินการเปลี่ยนแปลงการปกครองได้โดยไม่ถูกจับกุมเสียก่อน และสามารถยึดอำนาจรัฐได้สำเร็จ โดยไม่มีการนองเลือด แต่การดำเนินงานของคณะราษฎรในลักษณะดังกล่าว ก็มีข้อเสียในแง่ที่ทำให้การเปลี่ยนแปลงการปกครองนี้เป็นการกระทำของคนกลุ่มหนึ่งเท่านั้น ประชาชนโดยส่วนใหญ่ไม่ได้ตื่นตัวและเข้าร่วมกับการเปลี่ยนแปลงนี้ และการยึดอำนาจดังกล่าวจึงขึ้นอยู่กับผู้นำชั้นผู้ใหญ่ฝ่ายทหารเป็นผู้วางแผนยึดอำนาจ และอาศัยยุทธวิธีและการวางแผนในการยึดอำนาจเป็นสำคัญ ซึ่งในเรื่องนี้ นอกเหนือไปจากเหตุผลที่ว่า

๑. ร.ต. เจริญ ศรีจันทร์ และ ร.ต. เนตร พูนวิวัฒน์, *หมอเหล็งรำลึก...*, หน้า ๖๕-๖๙ ผู้ที่รับอาสาไปเกลี้ยกล่อมทหารมณฑลพิษณุโลก คือ ร.อ. หลวงสินาดโยธารักษ์ (ยุทธ คงอยู่) ซึ่งเป็นผู้นำความลับของพวก ร.ศ. ๑๓๐ ไปเปิดเผย ทำให้การดำเนินงานของ ร.ศ. ๑๓๐ ล้มเหลวและถูกจับกุม

๒. พระยาทรงสุรเดช, “การปฏิวัติ ๒๔ มิถุนายน” ใน *เมืองแรกประชาธิปไตย บันทึกความทรงจำของผู้อยู่ในเหตุการณ์สมัย พ.ศ. ๒๔๗๕-๒๕๐๐* (กรุงเทพฯ : สมาคมนักข่าวแห่งประเทศไทย, ๒๕๑๖), หน้า ๑๐๖-๑๐๗

คณะราษฎรได้คำนึงถึงสถานการณ์ของประเทศไทยในเวลานั้น และคำนึงถึงบทเรียนกรณี ร.ศ. ๑๓๐ แล้ว ปรีดียังได้กล่าวถึงเหตุผลอีกประการหนึ่งของการที่ต้องดำเนินการเปลี่ยนแปลงการปกครองดังกล่าว โดยการกำหนดรูปแบบการ “ยึดอำนาจรัฐโดยฉับพลัน” หรือ “Coup d'etat” นี้ว่า เนื่องจากคณะราษฎรมีความหวั่นเกรงต่อการแทรกแซงของต่างชาติ

ในเรื่องการหวั่นเกรงการแทรกแซงจากต่างชาตินี้ ปรีดีได้กล่าวว่า

โดยคำนึงถึงสภาพของสยามที่ถูกแวดล้อมโดยอาณานิคมของอังกฤษและฝรั่งเศส ซึ่งชาติทั้งสองมีข้อตกลงกันถือเอาสยามเป็นประเทศกันชน แต่เขาอาจพร้อมกันยกกำลังทหารเข้ามายึดครอง แล้วแบ่งดินแดนสยามไปเป็นเมืองขึ้นหรืออยู่ใต้อำนาจอิทธิพลของประเทศทั้งสอง ดังนั้น เราจึงเห็นว่า วิธีเปลี่ยนแปลงการปกครองดังกล่าวจะต้องกระทำโดยวิธี COUP D'ETAT ซึ่งเราเรียกกันด้วยคำไทยธรรมดาว่า “การยึดอำนาจโดยฉับพลัน”... ทั้งนี้ เพื่อป้องกันการแทรกแซงของมหาอำนาจ เพราะเมื่อคณะราษฎรได้อำนาจโดยฉับพลันแล้ว มหาอำนาจก็ต้องเผชิญต่อสถานการณ์ที่เรียกเป็นภาษาฝรั่งเศสว่า FAIT ACCOMPLI คือ พฤติการณ์ที่สำเร็จรูปแล้ว”

ซึ่งในเรื่องการหวั่นเกรงต่อการแทรกแซงของต่างชาตินี้ เป็นไปได้ที่ปรีดี ผู้ซึ่งได้รับการศึกษาเป็นอย่างดีจากต่างประเทศ และเป็นผู้ที่มีความต้องการที่จะเปลี่ยนแปลงการปกครอง จะได้ศึกษาบทเรียนการปฏิวัติของจีน ในปี ค.ศ. ๑๙๑๑ (พ.ศ. ๒๔๕๔) และการปฏิวัติรัสเซีย ปี ค.ศ. ๑๙๑๗ (พ.ศ. ๒๔๖๐)^๑ ซึ่งการปฏิวัติทั้งสองได้ถูก

๑. ปรีดี พนมยงค์, บางเรื่องเกี่ยวกับการก่อตั้งคณะราษฎร..., หน้า ๒-๓
๒. พลโท ประยูร ภมรมนตรี ได้บันทึกถึงหลักการในการดำเนินงานเพื่อยึดอำนาจตามที่ได้ตกลงกันในการประชุมครั้งแรกของคณะราษฎร ที่กรุงปารีส ว่า “๑. การหาความรู้ พิจารณาการเปลี่ยนแปลงการปกครองของประเทศต่างๆ ในทางประวัติศาสตร์ เพื่อทราบความมุ่งหมาย แผนดำเนินการ ความสำเร็จ และเหตุการณ์แห่งความล้มเหลวและเหตุผล ทั้งนี้ เพื่อประกอบพิจารณาในการดำเนินการเปลี่ยนแปลงการปกครองต่อไป” ดู พลโท ประยูร ภมรมนตรี, ชีวิต ๕ แผ่นดินของข้าพเจ้า (กรุงเทพฯ : กรุงเทพมหานคร, ๒๕๒๕), หน้า ๕๒ (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลโท ประยูร ภมรมนตรี)

แทรกแซงจากประเทศมหาอำนาจในรัสเซีย มหาอำนาจตะวันตกได้เข้าแทรกแซงด้วยการสนับสนุนพวกต่อต้านการปฏิวัติใช้ต่อต้านระบบบอลเชวิค และในจีน ประเทศตะวันตกได้ให้การสนับสนุนอย่างลับๆ ต่อกองทหารปักกิ่งในการต่อต้านการปฏิวัติของซุนยัตเซ็น^๑ ดังนั้น เมื่อพิจารณาจากสถานการณ์ของประเทศไทยในเวลานั้น “ที่ถูกแวดล้อมโดยอาณานิคมของอังกฤษและฝรั่งเศส” จึงเป็นไปได้ว่า ถ้าการปฏิวัติไม่อาจยึดอำนาจได้โดยฉับพลัน และกลายเป็นการต่อสู้ที่ยืดเยื้อ มหาอำนาจอาจเข้าแทรกแซงและอาจสนับสนุนฝ่ายต่อต้านการปฏิวัติ รวมทั้งสนับสนุนการฟื้นฟูระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ก็เป็นได้ ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างมหาอำนาจกับระบอบเก่าในเวลานั้นเป็นไปอย่างดี นอกจากนี้ มหาอำนาจอาจอ้างเหตุที่ว่า การปฏิวัติอาจนำอันตรายมาสู่ความสงบเรียบร้อยในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ ซึ่งแวดล้อมไปด้วยอาณานิคมของประเทศมหาอำนาจ เป็นเหตุของการแทรกแซง ดังนั้น ปรีดีจึงหวั่นเกรงต่อการแทรกแซงของต่างชาติมาก ดังจะเห็นได้ว่า ทันททีที่คณะราษฎรยึดอำนาจการปกครองได้สำเร็จ ในตอนปลายวันที่ ๒๔ มิถุนายน นั้นเอง คณะราษฎรได้เชิญเสนาบดีและปลัดทูลฉลองมาประชุมกัน ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม และปรีดีได้เป็นผู้แถลงแทนคณะราษฎรถึงวัตถุประสงค์ของคณะราษฎร และกล่าวว่า

สิ่งสำคัญที่จะต้องทำโดยด่วนก็คือ กิจการที่เกี่ยวข้องกับการต่างประเทศว่า “รัฐบาลชั่วคราวใหม่นี้ ไม่คิดที่จะล้างผลาญชีวิตและทรัพย์สินของคนในบังคับต่างประเทศ สิ่งใดที่เคยกระทำมาตลอดจนสัญญาทางพระราชไมตรี ก็จะได้ดำเนินต่อไป” ขอให้ช่วยกันระงับอย่าให้มีการแทรกแซงของต่างประเทศได้... การแทรกแซงของต่างประเทศนั้น ถ้าหากมีขึ้นย่อมกระทบถึงคนไทยทุกชั้นไม่ว่าเจ้านายหรือราษฎรสามัญ จะถือว่ายุ่งแต่เฉพาะราษฎรสามัญไม่ได้^๒

๑. Thawatt Mokaarapong, *History of the Thai Revolution* (Bangkok : 1972), p. 106-107.

๒. “รายงานการประชุม ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม วันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕” ใน ไพโรจน์ ชัยนาม, *รัฐธรรมนูญ บทกฎหมาย และเอกสารสำคัญในทางการเมืองของประเทศไทย* (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๐), ๒ : ๑๓๑-๑๔

เมื่อเสนาบดีกระทรวงต่างประเทศ แกลงว่า

“ก่อนอื่นอยากจะทราบว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงตอบอย่างไรในเรื่องรัฐบาลใหม่นี้”

ปรีดีก็ได้กล่าวตอบว่า

“เวลานี้ยังไม่ได้รับตอบ แต่การแจ้งไปให้คณะทูตทราบเป็นปัญหาของชาติทั้งหมด ไม่ใช่เฉพาะ ซึ่งจะต้องจัดการโดยเร็วที่สุด หากเกี่ยวข้องกับธรรมเนียมการปกครองแผ่นดิน เพราะเกรงว่าอาจมีการแทรกแซงได้ อาศัยที่ประเทศเราเป็นประเทศที่เล็ก”

และพระยาพหลฯ ได้กล่าวสนับสนุนว่า

“ในเรื่องนี้ได้คิดกันมานาน และได้พยายามที่จะใช้วิธีละม่อมที่สุด ซึ่งจะหาวิธีที่ยอดเยียมกว่านี้ไม่ได้”^๑

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า ปรีดีและคณะราษฎรได้ตระหนักถึงปัญหาการแทรกแซงของต่างชาติ และพยายามที่จะป้องกันการแทรกแซงดังกล่าว และการหวั่นเกรงการแทรกแซงของต่างชาตินี้เอง ที่ทำให้ปรีดีและคณะราษฎรเลือกที่จะดำเนินการเปลี่ยนแปลงการปกครองโดยวิธีการยึดอำนาจรัฐโดยฉับพลัน เพื่อหลีกเลี่ยงการต่อสู้อันตรายระหว่างคนไทยด้วยกันและการนองเลือด อันจะเป็นสาเหตุให้ต่างชาติเข้าแทรกแซงได้

นอกจากปรีดีจะได้คำนึงถึงปัญหาการแทรกแซงของต่างชาติแล้ว ปรีดียังต้องการให้มีการยอมรับจากต่างชาติในรัฐบาลใหม่ด้วย ดังจะเห็นได้จากการที่ปรีดีได้ขอให้เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศแจ้งวิธีการดำเนินงานของรัฐบาลใหม่ต่อสถานทูตทุกประเทศ ซึ่งปรีดีได้กล่าวว่า “เป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องกระทำโดยเร็วที่สุด เพื่อให้

๑. เรื่องเดียวกัน

ประเทศทั้งหลายทราบถึงความประสงค์อันดีของรัฐบาลใหม่ที่ได้ตั้งขึ้นใหม่นี้” ทั้งนี้เพื่อเป็นการสร้างความยอมรับและความชอบธรรมให้กับรัฐบาลใหม่ด้วย

จากที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่า หลักการในการดำเนินงานเพื่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองในทัศนะของปรีดี คือการดำเนินงานโดยอาศัยรูปแบบที่ปิดลับและการยึดอำนาจรัฐโดยฉับพลัน ทั้งนี้เนื่องจากการคำนึงสภาพการเมืองไทยภายใต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในเวลานั้น และบทเรียนจากกรณี ร.ศ. ๑๓๐ รวมทั้งการท้วงเเกรงการแทรกแซงจากต่างชาติ ซึ่งทั้งหมดนี้ ได้กำหนดรูปแบบและวิธีการดำเนินการเปลี่ยนแปลงการปกครองในลักษณะดังกล่าว

นอกเหนือจากเหตุผลทั้ง ๓ ประการ ที่ปรากฏในข้อเขียนและบทสัมภาษณ์ของปรีดีในเรื่องเกี่ยวกับหลักการในการดำเนินงานเพื่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองดังที่ผู้เขียนได้กล่าวไปนี้ ผู้เขียนมีความเห็นว่า มีเหตุผลที่สำคัญอีก ๒ ประการ ในการที่ปรีดีและคณะราษฎรดำเนินการเปลี่ยนแปลงการปกครองในลักษณะดังกล่าว คือ

ประการแรก สมาชิกคณะราษฎรส่วนใหญ่หรือเกือบทั้งหมดเป็นข้าราชการ ไม่ว่าจะทหารบก ทหารเรือ หรือพลเรือน ที่สังกัดในกระทรวงต่างๆ ในระบอบเก่า ทำให้การดำเนินการเพื่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองมีแนวโน้มไปในทางอาศัยกลไกของระบอบเดิมในการยึดอำนาจรัฐ และในเรื่องนี้จะเห็นได้ว่า ภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ แล้ว คณะราษฎรก็ได้อาศัยกลไกของระบอบเดิมในการบริหารประเทศ แม้ว่าจะได้มีการเปลี่ยนแปลงบางอย่าง

ส่วนเหตุผลประการที่ ๒ ก็ได้แก่ การที่บรรดาผู้นำคณะราษฎรส่วนใหญ่หรือเกือบทั้งหมดเป็นผู้ที่ได้รับการศึกษาเป็นอย่างดีจากประเทศตะวันตก และเป็นผู้ที่นิยมเลื่อมใสการปกครองแบบประชาธิปไตยอย่างในประเทศตะวันตกทั้งหลายที่ตนได้ศึกษามา ทำให้เกิดอุดมการณ์ในการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นอุดมการณ์ประชาธิปไตย ผู้นำคณะราษฎรไม่ได้เลื่อมใสการปกครองแบบสังคมนิยมหรือแบบมาร์กซิสต์ ที่จะต้องดำเนินการเปลี่ยนแปลงการปกครองโดยอาศัยการต่อสู้ทางชนชั้น หรือการโค่นล้มระบอบเดิมลงอย่างราบคาบ ในทางตรงข้าม ผู้นำคณะราษฎรมีความต้องการที่จะเปลี่ยน

การปกครองให้เป็นประชาธิปไตยเท่านั้น และมีการประนีประนอมกับระบอบเก่า ไม่ได้ทำลายล้างหรือล้มเลิกระบอบเดิม และเมื่อกล่าวสำหรับปรีดีแล้ว แม้ว่าปรีดีจะมีความคิดที่จะปฏิวัติในทางเศรษฐกิจ และกำหนดเค้าโครงการเศรษฐกิจที่มีลักษณะสังคมนิยมก็ตาม แต่การจัดรูปแบบการปกครองในทัศนะของปรีดี ก็ยังคงเป็นการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ จึงมีลักษณะที่ต่างจากการปฏิวัติรัสเซีย หรือการปฏิวัติล้มล้างการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในประเทศอื่น

ในการดำเนินงานเพื่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองนี้ ปรีดีก็ได้มีบทบาทในฐานะกรรมการกลางของคณะราษฎร และเป็นหัวหน้าคณะราษฎรสายพลเรือน ได้หาสมาชิกเข้าร่วมดำเนินงานและร่วมประชุมวางแผนการยึดอำนาจ^๑ ซึ่งบทบาทของปรีดีในส่วนนี้ได้ดำเนินควบคู่ไปกับบทบาทในด้านที่เปิดเผยและถูกต้องตามกฎหมายของปรีดี ในการเป็นเลขานุการกรมร่างกฎหมายและอาจารย์ผู้สอนที่โรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม ดังที่ผู้เขียนได้กล่าวไปในบทที่แล้ว นอกจากนี้ ปรีดีก็ได้รับมอบหมายให้เป็นผู้เตรียมใบปลิว คำแถลงการณ์ของคณะราษฎรที่จะแจกและแถลงในวันยึดอำนาจเปลี่ยนแปลงการปกครอง และได้รับมอบหมายให้เป็นผู้เตรียมนโยบายและการดำเนินงานภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ดังที่พระยาทรงสุรเดชได้บันทึกไว้ว่า

เป็นที่ตกลงกันแล้ว ระหว่างผู้อำนวยการฝ่ายทหารกับหัวหน้าฝ่ายพลเรือนว่า ทางฝ่ายทหารจะยึดอำนาจไว้ให้เท่านั้น ส่วนการดำเนินการทางหนังสือเกี่ยวกับการขอรัฐธรรมนูญ การร่างรัฐธรรมนูญ การตั้งสภาฯ และรัฐบาล เหล่านี้ ให้เป็นหน้าที่ของฝ่ายพลเรือนทั้งสิ้น^๒

ดังนั้น เมื่อคณะราษฎรได้ยึดอำนาจเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นผลสำเร็จในวัน

๑. รายละเอียดเกี่ยวกับการวางแผนยึดอำนาจครั้งนี้ ดูใน กุหลาบ สายประดิษฐ์, *เบื้องหลังการปฏิวัติ ๒๔๗๕*, พิมพ์ครั้งที่ ๓ (กรุงเทพฯ : บุรพาแดง, ๒๕๑๔)

๒. พระยาทรงสุรเดช, "การปฏิวัติ ๒๔ มิถุนายน", หน้า ๑๐๗

ที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๕๓๕ แล้ว การดำเนินงานภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองจึงตกเป็นหน้าที่ของฝ่ายพลเรือน โดยเฉพาะปรีดี ผู้เป็นหัวหน้าฝ่ายพลเรือนและเป็นมันสมองของคณะราษฎร ได้เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในด้านต่างๆ อันเกี่ยวแก่การปกครองในระบบใหม่

ทัศนะต่อระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ใน “ประกาศคณะราษฎร”

“ประกาศคณะราษฎร” ได้ปรากฏขึ้นในวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๕๓๕ โดยพันเอกพระยาพลพลพยุหเสนา หัวหน้าคณะราษฎร ได้แสดงตนต่อหน้าแถวทหารที่มาชุมนุมกัน ณ ลานพระบรมรูปทรงม้า หน้าพระที่นั่งอนันตสมาคม และได้อ่านประกาศของคณะราษฎรฉบับแรกนี้ต่อหน้าแถวทหารนั้น เป็นการประกาศเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อพันเอก พระยาพลพลพยุหเสนา อ่านประกาศของคณะราษฎรจบลง ทหารทุกเหล่า ตลอดจนประชาชนที่อยู่ ณ ที่นั้น ก็เปล่งเสียงไชโยโห่ร้องให้การสนับสนุนคณะราษฎร ต่อจากนั้น ผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองต่างก็แยกย้ายกันไปปฏิบัติหน้าที่ตามที่ได้นัดหมายตกลงกันไว้ ผู้ก่อการฯ ฝ่ายพลเรือนบางส่วนก็ได้นำประกาศของคณะราษฎรนี้แยกย้ายกันไปอ่าน ณ ที่ชุมนุมชน ตามห้องประชุมของมหาวิทยาลัย และตามโรงเรียนต่างๆ^๑ และได้มีการแจกจ่ายประกาศคณะราษฎรฉบับนี้ รวมทั้งแถลงการณ์ฉบับต่างๆ ที่ตามมาอีกหลายฉบับไปทั่วพระนคร ธนบุรี และในตอนค่ำวันนั้น ทางสถานีวิทยุกระจายเสียง ก็ได้ประกาศให้ทราบทั่วกันว่า บัดนี้คณะราษฎรได้ยึดอำนาจการปกครองไว้โดยเรียบร้อยแล้ว และได้นำประกาศคณะราษฎรมาอ่านอีกถึง ๒ ครั้ง ติดตามด้วยประกาศแถลงการณ์และคำสั่งต่างๆ^๒

๑. ประเสริฐ ปัทมะสุคนธ์, *รัฐสภาไทยในรอบสี่สิบสองปี...*, หน้า ๕-๙ และจากการสัมภาษณ์คุณสงวน ตุลารักษ์ ซึ่งเป็นผู้ก่อการฯ ฝ่ายพลเรือนคนหนึ่ง ที่ได้ทำหน้าที่ไปพูดตามที่ต่างๆ เช่น ที่โรงเรียนกฎหมาย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, โรงเรียนสวนกุหลาบ, โรงเรียนเทพศิรินทร์, วัดเบญจมบพิตร, วัดปทุมคงคา ฯลฯ สัมภาษณ์สงวน ตุลารักษ์, สมาชิกคณะราษฎร, ๗ สิงหาคม ๒๕๒๕

๒. เสถียร ศกุนโต, “เหตุการณ์ในวันหนึ่ง : ๒๔ มิถุนายน ๒๕๓๕,” *สังคมศาสตร์ปริทัศน์* ๑๐ (มิถุนายน ๒๕๑๕) : ๒๔-๒๖.

ประกาศคณะราษฎรที่ได้ปรากฏขึ้นในวันที่ ๒๔ มิถุนายน นี้ นับว่าเป็นประกาศที่มีความสำคัญในทางประวัติศาสตร์ ในฐานะที่เป็นการประกาศเริ่มยุคใหม่ของการปกครองแผ่นดิน และเป็นประกาศที่มีลักษณะพิเศษ (unique) แตกต่างจากประกาศของคณะผู้ยึดอำนาจการปกครองคณะต่างๆ ที่ตามมา เพราะในขณะที่ประกาศของคณะผู้ยึดอำนาจคณะอื่นๆ จะเป็นเพียงประกาศชี้แจงเหตุผลหรือความชอบธรรมของคณะผู้ยึดอำนาจที่จะเข้าทำการปกครองแทนคณะผู้ปกครองเดิม โดยอาศัยเหตุผลของสถานการณ์ที่เป็นไปในแต่ละช่วง เป็นต้นว่า ความวุ่นวายภายในสภาผู้แทนราษฎร, ความสงบเรียบร้อยภายในประเทศ, ภัยคอมมิวนิสต์ ฯลฯ แต่โดยทั่วไปแล้ว ประกาศเหล่านี้มีลักษณะร่วมกันคือ การเปลี่ยนแปลงเฉพาะกลุ่มผู้บริหารประเทศโดยไม่ได้เปลี่ยนแปลงระบอบการปกครอง คณะปฏิวัติและรัฐประหารคณะต่างๆ ต่างยอมรับการปกครองแบบประชาธิปไตยโดยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขร่วมกัน แม้ว่าจะมีระดับความเป็นประชาธิปไตยมากน้อยแตกต่างกัน การยึดอำนาจหรือประกาศของคณะผู้ยึดอำนาจเหล่านี้ จึงไม่มีลักษณะที่แตกต่างกันเท่าใดนักในทางหลักการและเหตุผล แต่ประกาศของคณะราษฎรเมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ นี้ มีลักษณะพิเศษที่แตกต่างจากประกาศอื่นๆ ที่ตามมาในสมัยหลังอย่างเด่นชัด คือ ประกาศคณะราษฎรได้ประกาศให้เห็นอย่างชัดเจนถึงวัตถุประสงค์ที่จะเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองจากรบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ที่มีอยู่เดิมเป็นเวลาหลายร้อยปี มาเป็นการปกครองระบอบใหม่ ซึ่งเป็นการปกครองโดยมีสภาและพระมหากษัตริย์อยู่ใต้รัฐธรรมนูญ อันเป็นการปกครองแบบประชาธิปไตย ที่ยังไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อนในประเทศไทย และได้กล่าวประณามการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่ผ่านมาด้วยถ้อยคำอันรุนแรง ประกาศคณะราษฎรจึงเป็นเสมือนการประกาศความเป็นปฏิปักษ์อย่างรุนแรงระหว่างราษฎร ซึ่งมีคณะราษฎรอันประกอบด้วยข้าราชการ ทหาร และพลเรือน เป็นตัวแทนกับฝ่ายเจ้าซึ่งเป็นกลุ่มผู้ปกครองเดิม อันเป็นการประกาศความเป็นปฏิปักษ์ระหว่าง “ราษฎร” กับ “เจ้า” ในฐานะที่เป็นชนชั้นเลขที่เดียว และนอกจากนี้ ประกาศคณะราษฎรยังได้กล่าวถึงหลัก ๖ ประการ อันเป็นหลักการที่คณะราษฎรได้วางไว้ และ

จะดำเนินต่อไป ซึ่งข้อความในประกาศคณะราษฎรโดยทั้งหมดนี้ มีความว่า

ราษฎรทั้งหลาย

เมื่อกษัตริย์องค์นี้ได้ครองราชสมบัติสืบต่อพระเชษฐาธิราช ในชั้นต้นราษฎรได้หวังกันว่า กษัตริย์องค์ใหม่นี้จะปกครองราษฎรให้ร่มเย็น แต่การณหาเป็นไปตามความหวังที่คิดไม่ กษัตริย์ครองทรงอำนาจอยู่นอกกฎหมายตามเดิม ทรงแต่งตั้งญาติวงศ์และคนสอดพลอไว้คั่นนามความรู้ให้ดำรงตำแหน่งที่สำคัญๆ ไม่ทรงฟังเสียงราษฎร ปล่อยให้ข้าราชการใช้อำนาจหน้าที่ในทางทุจริต มีการรับสินบนในการก่อสร้างซื้อของใช้ในราชการ ทหากำไรในการเปลี่ยนราคาเงิน ผลาญเงินทองของประเทศ ยกพวกเจ้าขึ้นให้สิทธิพิเศษมากกว่าราษฎร ปกครองโดยขาดหลักวิชา ปล่อยให้บ้านเมืองเป็นไปตามมถากรรม ดังที่จะเห็นได้จากความตกต่ำในทางเศรษฐกิจและความผิดเคืองท่ามาหากิน ซึ่งราษฎรได้รู้กันอยู่ทั่วไปแล้ว รัฐบาลของกษัตริย์เหินกฎหมายมิสามารถแก้ไขให้ฟื้นขึ้นได้ การที่แก้ไขไม่ได้ก็เพราะ รัฐบาลของกษัตริย์นี้มิได้ปกครองประเทศเพื่อราษฎรตามที่รัฐบาลอื่นๆ ได้กระทำกัน รัฐบาลของกษัตริย์ได้ถือเอาราษฎรเป็นทาส (ซึ่งเรียกว่าไพร่บ้าง ข้าบ้าง) เป็นสัตว์เดรัจฉาน ไม่นึกว่าเป็นมนุษย์ เพราะฉะนั้นแทนที่จะช่วยราษฎร กลับพากันทำบาปหลังราษฎร จะเห็นได้ว่า ภาษีอากรที่บีบคั้นเอาจากราษฎรนั้น กษัตริย์ได้หักเอาไว้ใช้ส่วนตัวปีหนึ่งเป็นจำนวนหลายล้าน ส่วนราษฎรสิกว่าจะหาได้แต่เล็กแต่น้อย เลือดตาแทบกระเด็น ถึงคราวเสียภาษีราชการหรือภาษีส่วนตัว ถ้าไม่มีเงินรัฐบาลก็ยึดทรัพย์หรือใช้แรงงานโยธา แต่พวกเจ้ากลับนอนกินกันเป็นสุข ไม่มีประเทศใดในโลกจะให้เงินเจ้ามากเช่นนี้ นอกจากพระเจ้าซาร์และพระเจ้าไกเซอร์เยอรมัน ซึ่งชนชาตินั้นได้โค่นราชบัลลังก์เสียแล้ว

รัฐบาลของกษัตริย์ได้ปกครองอย่างหลอกลวง ไม่ซื่อตรงต่อราษฎร มีเป็นต้นว่า จะบำรุงการทำมาหากินอย่างโน้นอย่างนี้ แต่ครั้นค่อยๆ ก็เหลวไป หาได้ทำจริงจึงไม่ มีหน้าซำกกล่าวหมิ่นประมาทราษฎรผู้มีบุญคุณเสียภาษีอากรให้พวกเจ้าได้กินว่า ราษฎรมีเสียงทางการเมืองไม่ได้ เพราะราษฎรยังโง่ ถ้าราษฎรโง่ เจ้าก็โง่เพราะเป็นคนชาติเดียว

กัน ที่ราษฎรรู้เท่าไม่ถึงเจ้านั้นไม่ใช่เพราะโง่ เป็นเพราะขาดการศึกษาที่พวกเจ้าปิดไว้ไม่ให้เรียนเต็มที่ เพราะเกรงว่าราษฎรได้มีการศึกษาก็จะรู้ถึงความชั่วร้ายที่ทำได้ และคงจะไม่ยอมให้ทำนابนหลังตน

ราษฎรทั้งหลาย ฟังรู้เถิดว่า ประเทศเราเป็นของราษฎร ไม่ใช่ของกษัตริย์ตามที่เขาหลอกลวง บรรพบุรุษของราษฎรเป็นผู้ทำให้ประเทศมีอิสรภาพพ้อมมือจากข้าศึก พวกเจ้ามีแต่ซุบมือเปิบ และกวาดทรัพย์สมบัติเข้าไว้ตั้งหลายร้อยล้าน เงินเหล่านี้เอามาจากไหน ? ก็เอามาจากราษฎรเพราะวิธีทำนابนหลังคนนั้นเอง ! บ้านเมืองกำลังอัคคีต ผิดเคือง ชาวนาและพ่อแม่ทหารต้องทิ้งนา เพราะทำไม่ได้ผล รัฐบาลไม่บำรุง รัฐบาลไล่คนงานออกอย่างเกลื่อนกลาด นักเรียนที่เรียนสำเร็จแล้วและทหารที่ปลดกองหนุนไม่มีงานทำ จะต้องอดอยากไปตามยถากรรม เหล่านี้เป็นผลของรัฐบาลของกษัตริย์เห็นอกุฏหมาย บีบบังคับข้าราชการผู้น้อย นายสิบ และเสมียน เมื่อให้ออกจากงานแล้ว ไม่ให้เบี้ยบำนาญ ความจริงควรเอาเงินที่กวาดรวบรวมไว้มาจัดบ้านเรือนให้มีงานทำ จึงจะสมควรที่จะสนองคุณราษฎรซึ่งได้เสียภาษีอากรให้พวกเจ้าได้ร่ำรวยมานาน แต่พวกเจ้าก็ทำได้ทำอย่างใดไม่ คงสูบเลือดกันเรื่อยไป เงินมีเหลือเท่าไรก็เอาฝากต่างประเทศ คอยเตรียมหนีเมื่อบ้านเมืองทรุดโทรม ปล่อยให้ราษฎรอดอยาก การเหล่านี้ย่อมชั่วร้าย

เหตุฉะนั้น ราษฎร ข้าราชการ ทหาร และพลเรือนที่รู้เท่าถึงการกระทำอันชั่วร้ายของรัฐบาลดังกล่าวแล้ว จึงรวมกำลังตั้งเป็นคณะราษฎรขึ้น และได้ยึดอำนาจของรัฐบาลของกษัตริย์ไว้แล้ว คณะราษฎรเห็นว่า การที่จะแก้ความชั่วร้ายก็โดยที่จะต้องจัดการปกครองโดยมีสภา จะได้ช่วยกันปรึกษาหารือ หลากๆ ความคิดดีกว่าความคิดเดียว ส่วนผู้เป็นประมุขของประเทศนั้น คณะราษฎรไม่ประสงค์ทำการชิงราชสมบัติ ฉะนั้นจึงขอเชิญให้กษัตริย์องค์นี้ดำรงตำแหน่งกษัตริย์ต่อไป แต่จะต้องอยู่ใต้กฎหมาย ธรรมนูญการปกครองของแผ่นดิน จะทำอะไรโดยลำพังไม่ได้ นอกจากความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎร คณะราษฎรได้แจ้งความเห็นนี้ให้กษัตริย์ทราบแล้ว เวลานี้ยังอยู่ในความรืบทอ บ ถ้ากษัตริย์ตอบปฏิเสธหรือไม่ตอบภายในกำหนดโดยเห็นแก่ส่วนตนว่าจะถูกลดอำนาจลงมากก็จะชื่อว่าทรยศต่อชาติ และก็เป็นกาณ์จำเป็นที่ประเทศจะต้องมีการ

ปกครองอย่างประชาธิปไตย กล่าวคือ ประมุขของประเทศจะเป็นบุคคลสามัญ ซึ่งสภาผู้แทนราษฎรได้ตั้งขึ้นอยู่ในตำแหน่งตามกำหนดเวลา ตามวิธีนี้ราษฎรพึงหวังเถิดว่า ราษฎรจะได้รับความบำรุงอย่างดีที่สุด ทุกๆ คนจะมีงานทำ เพราะประเทศของเราเป็นประเทศที่อุดมอยู่แล้วตามสภาพ เมื่อเราได้ยึดเงินที่พวกเจ้ารวบรวมไว้จากการทำนาบนหลังคนตั้งหลายร้อยล้านมาบำรุงประเทศขึ้นแล้ว ประเทศจะต้องเฟื่องฟูขึ้นเป็นแน่ มั่น การปกครองซึ่งคณะราษฎรจะพึงกระทำก็คือ จำต้องวางโครงการ อาศัยหลักวิชา ไม่ทำไปเหมือนคนตาบอดเช่นรัฐบาลที่มีกษัตริย์เหนือกฎหมายเข้ามาแล้ว เป็นหลักใหญ่ๆ ที่คณะราษฎรวางไว้ มีอยู่ว่า

๑. จะต้องรักษาความเป็นเอกราชทั้งหลาย เช่น เอกราชในทางการเมือง การศาล ในทางเศรษฐกิจ ฯลฯ ของประเทศไว้ให้มั่นคง

๒. จะต้องรักษาความปลอดภัยภายในประเทศ ให้การประทุษร้ายต่อกันลดน้อยลงให้มากที่สุด

๓. ต้องบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจ โดยรัฐบาลใหม่จะจัดหางานให้ราษฎรทุกคนทำ จะวางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ ไม่ปล่อยให้ราษฎรอดอยาง

๔. จะต้องให้ราษฎรมีสิทธิเสมอภาคกัน (ไม่ใช่พวกเจ้ามีสิทธิยิ่งกว่าราษฎร เช่นที่เป็นอยู่)

๕. จะต้องให้ราษฎรได้มีเสรีภาพ มีความเป็นอิสระ เมื่อเสรีภาพนี้ไม่ขัดต่อหลัก ๕ ประการ ดังกล่าวข้างต้น

๖. จะต้องให้การศึกษาย่างเต็มที่แก่ราษฎร

ราษฎรทั้งหลาย จงพร้อมใจกันช่วยคณะราษฎรให้ทำกิจอันคงจะอยู่ชั่ววันฟ้านี้ให้สำเร็จ คณะราษฎรขอให้ทุกคนที่มีได้ร่วมมือเข้ายึดอำนาจจากรัฐบาลกษัตริย์เหนือกฎหมาย พึงตั้งอยู่ในความสงบ และตั้งหน้าทำกิน อย่าทำการใดๆ อันเป็นการขัดขวางต่อคณะราษฎรนี้ เท่ากับราษฎรช่วยประเทศและช่วยตัวราษฎร บุตร หลาน หลาน ของตนเอง ประเทศจะมีความเป็นเอกราชอย่างพร้อมบูรณ์ ราษฎรจะได้รับความปลอดภัย

ทุกคนจะต้องมีงานทำไม่อดตาย ทุกคนจะมีสิทธิเสมอกัน และมีเสรีภาพพ้นจากการเป็นไพร่ เป็นข้า เป็นทาสพวกเจ้า หมดสมัยที่เจ้าจะทำนาบนหลังราษฎร สิ่งที่ทุกคนพึงปรารถนาคือความสุขความเจริญอย่างประเสริฐซึ่งเรียกเป็นศัพท์ว่า “ศรีอารีย์” นั้น ก็จะต้องบังเกิดขึ้นแก่ราษฎรถ้วนหน้า

คณะราษฎร

๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕^๑

เมื่อมาพิจารณาทัศนะของปรีดีที่มีต่อระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ใน “ประกาศคณะราษฎร” ซึ่งปรีดีเป็นผู้ร่างขึ้นนี้ จะเห็นได้ว่า ประกาศคณะราษฎรเป็นการแสดงออกของความคิดทางการเมืองของปรีดีในช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงการปกครองที่ชัดเจน และเปิดเผย ตรงไปตรงมา ในขณะที่งานเขียนหรือการแสดงออกของปรีดีในช่วงเวลาก่อนหน้านี้ ไม่เปิดเผยความคิดของปรีดีอย่างชัดเจนนัก (ดังผลงานของปรีดีในช่วงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ซึ่งผู้เขียนได้กล่าวไปในบทที่แล้ว) แต่ประกาศคณะราษฎรนี้ ได้แสดงให้เห็นถึงทัศนะของปรีดีที่มีต่อระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์อย่างชัดเจนที่สุด ซึ่งปรีดีได้แสดงความเป็นปฏิปักษ์ต่อระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์อย่างรุนแรง ดังข้อความที่ปรีดีกล่าวว่า...กษัตริย์คงทรงอำนาจอยู่เหนือกฎหมายตามเดิม ทรงแต่งตั้งญาติวงศ์และคนสอพลอไร้คุณงามความรู้ให้ดำรงตำแหน่งสำคัญๆ ไม่ทรงฟังเสียงราษฎร...ยกพวกเจ้าขึ้นให้สิทธิพิเศษกว่าราษฎร ปกครองโดยขาดหลักวิชา ปลดปล่อยให้บ้านเมืองเป็นไปตามมถากรรม...รัฐบาลของกษัตริย์ได้ถือเอาราษฎรเป็นทาส (ซึ่งเรียกว่าไพร่บ้าง ข้าบ้าง) เป็นสัตว์เดรัจฉาน ไม่นึกว่าเป็นมนุษย์ เพราะฉะนั้นแทนที่จะช่วยราษฎร กลับพากันทำนาบนหลังราษฎร...รัฐบาลของกษัตริย์ได้ปกครองอย่างหลอกลวง ไม่ซื่อตรงต่อราษฎร...มีหน้าซำ้กล่าวหมิ่นประมาทราษฎรผู้มีบุญคุณ เสียภาษีอากรให้พวกเจ้าได้กินว่า ราษฎรมีเสียงทางการเมืองไม่ได้เพราะราษฎรยังโง่ ถ้าราษฎรโง่ เจ้าก็

๑. ไพโรจน์ ชัยนาม, รัฐธรรมนูญ บทกฎหมาย และเอกสารสำคัญ..., ๒ : ๖-๘

ไ้เพราะเป็นคนชาติเดียวกัน ที่ราษฎรรู้เท่าไม่ถึงเจ้านั้นไม่ใช่เพราะโง่ เป็นเพราะขาดการศึกษาที่พวกเขาปกปิดไว้ไม่ให้เรียนเต็มที่...ประเทศเรานี้เป็นของราษฎร ไม่ใช่ของกษัตริย์ตามที่เขาหลอกลวง...พวกเขาแม้แต่ซุบมือเปิบและกวาดทรัพย์สมบัติเข้าไว้ตั้งหลายร้อยล้าน เงินเหล่านี้เอามาจากไหน ? ก็เอามาจากราษฎรเพราะวิธีทำนบนหลังคนนั้นเอง! บ้านเมืองกำลังอึดอัดมืดเคือง...แต่พวกเขาก็ทำอย่างไรก็ได้ คงสูบเลือดกันเรื่อยไป เงินมีเหลือเท่าไรก็เอาฝากต่างประเทศ คอยเตรียมหนีเมื่อบ้านเมืองทรุดโทรมปล่อยให้ราษฎรอคอย การเหล่านี้ย่อมชั่วร้าย... ซึ่งจะเห็นได้ว่า ความคิดของปรีดีที่มีต่อระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์นี้ มีลักษณะที่เป็นปฏิปักษ์อย่างรุนแรงต่อพวกเขา และระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ความคิดในเชิงการเปลี่ยนแปลงการปกครองจึงมีลักษณะที่รุนแรง และต้องการเปลี่ยนการปกครองทั้งระบอบ คือเปลี่ยนจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตย ไม่ใช่เป็นเพียงการเรียกร้องให้มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงภายในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เท่านั้น ซึ่งปรีดีได้กล่าวว่า "คณะราษฎรเห็นว่า การที่จะแก้ความชั่วร้ายก็โดยที่จะต้องจัดการปกครองโดยมีสภาส่วนผู้เป็นประมุขของประเทศนั้น คณะราษฎรไม่ประสงค์จะทำการชิงราชสมบัติ ฉะนั้นจึงขอเชิญให้กษัตริย์องค์นี้ดำรงตำแหน่งต่อไป แต่จะต้องอยู่ใต้กฎหมายธรรมนูญการปกครองของแผ่นดิน จะทำอะไรโดยลำพังไม่ได้ นอกจากความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎร" และปรีดียังได้กล่าวด้วยว่า "คณะราษฎรได้แจ้งความเห็นนี้ให้กษัตริย์ทราบแล้วเวลานี้ยังอยู่ในความร้บตอบ ถ้ากษัตริย์ตอบปฏิเสธหรือไม่ตอบภายในกำหนดโดยเห็นแก่ส่วนตนว่าจะถูกลดอำนาจลงมา ก็เชื่อว่ายศต่อชาติ และก็เป็นกรจำเป็นที่ประเทศจะต้องมีการปกครองอย่างประชาธิปไตย กล่าวคือ ประมุขของประเทศจะเป็นบุคคลสามัญ ซึ่งสภาผู้แทนราษฎรได้ตั้งขึ้นอยู่ในตำแหน่งตามกำหนดเวลา" * ซึ่งจะเห็นได้ว่า ถ้อยคำที่ปรีดีใช้นี้มีลักษณะรุนแรงมาก และในทัศนะของปรีดีแล้ว ถ้ากษัตริย์ตอบปฏิเสธ การปกครองแบบประชาธิปไตยโดยมีประมุขเป็นบุคคลสามัญก็จะเกิดขึ้น นั่นคือ

๑. เรื่องเดียวกัน

การปกครองแบบประชาธิปไตยที่ไม่มีกษัตริย์เป็นประมุขอีกต่อไป ซึ่งความคิดของปรีดีในเรื่องนี้มีลักษณะที่ประนีประนอมกับระบอบเก่าน้อยกว่าความคิดของผู้ก่อการสายทหารบางคน หรือกล่าวได้ว่า มีลักษณะที่รุนแรงกว่า ดังจะเห็นได้จากหนังสือกราบบังคมทูลอัญเชิญพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นกษัตริย์ต่อไป ของ พ.อ. พระยาพหลพลพยุหเสนา พ.อ. พระยาทรงสุรเดช และ พ.อ. พระยาฤทธิอัคเนย์ ในฐานะคณะผู้รักษาพระนครฝ่ายทหาร กราบบังคมทูลในวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ นั้น ความตอนหนึ่งว่า

“ถ้าได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทตอบปฏิเสธก็ดี หรือไม่ตอบภายใน ๑ ชั่วโมงก็นับแต่ได้รับหนังสือนี้ก็ดี คณะราษฎรก็จะได้ประกาศใช้รัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน โดยเลือกเจ้านายพระองค์อื่นที่เห็นสมควรขึ้นเป็นกษัตริย์”^๑

ซึ่งหมายความว่า การปกครองต่อไปจะเป็นการปกครองในระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข โดยที่คณะราษฎรจะเลือกเจ้านายพระองค์อื่นขึ้นเป็นกษัตริย์แทน และดังนั้นก็มีความแตกต่างจากถ้อยคำในประกาศคณะราษฎรของปรีดี ที่ “ประมุขของประเทศจะเป็นบุคคลสามัญ ซึ่งสภาผู้แทนได้ตั้งขึ้นอยู่ในตำแหน่งตามกำหนดเวลา” คือเป็นประชาธิปไตยแบบสาธารณรัฐ ที่ไม่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ซึ่งความเห็นที่แตกต่างกันในเรื่องนี้ อาจเนื่องมาจากทัศนะต่อระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่แตกต่างกันของปรีดีและผู้นำคณะราษฎรคนอื่นๆ และเนื่องมาจากการที่คณะราษฎรไม่ได้ตกลงกันอย่างแน่ชัดว่า ถ้ารัชกาลที่ ๗ ทรงตอบปฏิเสธแล้ว การปกครองต่อไปจะเป็นอย่างไร^๒

๑. ประเสริฐ ปัทมสกุลนท์, รัฐสภาไทยในรอบสี่สิบสองปี..., หน้า ๑๐

๒. ในเรื่องนี้มี ความแตกต่างจากคณะ ร.ศ. ๑๓๐ ที่ได้มีการอภิปรายกันมากกว่า การปกครองภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้วนั้น จะเป็น “ระบอบสาธารณรัฐ” หรือ “ระบอบกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ” ดูใน ร.ต. เจริญ ศิริจันทร์ และ ร.ต. เนตร พูนวิวัฒน์, หมอเทลิ่งรำลึก..., หน้า ๕๗-๕๙

และในเรื่องความแตกต่างของทัศนะที่มีต่อระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์นี้เอง ที่เป็นส่วนหนึ่งของปัญหาความขัดแย้งภายในคณะราษฎรในเวลาต่อมา และทำให้คณะราษฎรเกิดการแตกแยกเป็นฝ่ายอนุรักษนิยม และฝ่ายก้าวหน้าที่ถูกต้องที่ว่าเป็นซ้ายหรือคอมมิวนิสต์ในเวลาต่อมา และเมื่อกล่าวสำหรับความคิดของปรีดีที่มีต่อระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ดังที่ปรากฏใน “ประกาศคณะราษฎร” นี้แล้ว ก็กล่าวได้ว่า ปรีดีมีความคิดที่เป็นปฏิปักษ์ต่อระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์อย่างที่สุด และความคิดของปรีดีในเรื่องนี้จัดอยู่ในส่วนที่เป็น “ปีกซ้าย” ของคณะราษฎร

นอกจากนี้ ลักษณะที่เป็นปฏิปักษ์ต่อพวกเขาในประกาศคณะราษฎร ยังจะเห็นได้จากการประกาศยึดทรัพย์พวกเขา ที่กล่าวว่า “เมื่อเราได้ยึดเงินที่พวกเขารวบรวมไว้จากการทำนาบนหลังคนตั้งหลายร้อยล้านมาบำรุงประเทศขึ้นแล้ว ประเทศจะต้องเฟื่องฟูขึ้นเป็นแน่มนั้” ซึ่งการประกาศยึดทรัพย์พวกเจ้านี้ ถือเป็นประกาศความเป็นปฏิปักษ์อย่างรุนแรงระหว่างคณะราษฎรกับพวกเขาโดยส่วนรวม และถ้าคณะราษฎรได้ดำเนินการยึดทรัพย์พวกเขาจริงแล้วก็จะเท่ากับเป็นส่วนหนึ่งของการทำลายชนชั้นเจ้าเลยทีเดียว ซึ่งความขัดแย้งและการปะทะกันระหว่าง “เจ้า” กับ “ราษฎร” อาจออกมาในรูปความรุนแรงอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่คณะราษฎรไม่ได้ดำเนินการตามที่ได้ประกาศไว้แม้ว่าในเวลานั้น หนังสือพิมพ์จะได้จัดพิมพ์รายนามเจ้าองค์ต่างๆ พร้อมทั้งทรัพย์สินสมบัติที่คาดว่าจะมี รวมทั้งได้กล่าวถึงการคอร์รัปชันของพระองค์เจ้าเปรมบุรฉัตรและเจ้าพระองค์อื่นๆ แต่พระยามโนปกรณนิติธาดา นายกรัฐมนตรี ได้ประกาศในเวลาต่อมาว่าจะไม่มีการยึดทรัพย์สมบัติของพวกเขา และในที่สุดก็ไม่มีการดำเนินการยึดทรัพย์สมบัติของพวกเขาแต่อย่างใด^๑ ซึ่งการไม่ยึดทรัพย์พวกเจ้านี้ น่าจะเกิดจากการประนีประนอมและตกลงกันภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ เรียบร้อยแล้ว แต่เมื่อกล่าวเฉพาะความคิดปรีดีที่ปรากฏในประกาศคณะราษฎรนี้ ก็อาจกล่าวได้ว่า ปรีดีอาจ

๑. Benjamin A. Batson, *The End of the Absolute Monarchy in Siam*, Ph.D.dissertation, Cornell University, 1977, p. 287.

จะมีความคิดที่จะดำเนินการดังกล่าวจริง ทั้งนี้อาจพิจารณาได้จากถ้อยคำของปรีดีที่แสดงความรู้สึกเป็นปฏิปักษ์ต่อพวกเจ้าอย่างรุนแรง และจะเห็นได้ว่า ความคิดทางการเมืองของปรีดีในช่วงของการเปลี่ยนแปลงการปกครองนี้ มีลักษณะที่ “รุนแรง” มากกว่าความคิดในช่วงอื่นๆ ซึ่งจะกล่าวต่อไป

ในตอนท้ายของประกาศคณะราษฎร ปรีดีได้กล่าวถึงการปกครองที่คณะราษฎรจะพึงกระทำ โดยกล่าวถึงหลัก ๖ ประการ ซึ่งเป็นหลักการใหญ่ๆ ที่คณะราษฎรได้วางไว้หลัก ๖ ประการนี้ ได้ชี้ให้เห็นถึงความคิดของปรีดีในเรื่อง “บทบาทและหน้าที่ของรัฐ” ซึ่งรัฐบาล หรือผู้ปกครอง รวมทั้งคณะราษฎรจะต้องดำเนินการ และดังนั้นหลัก ๖ ประการ จึงเปรียบเสมือนเป็น “อุดมคติ” ของปรีดี ที่จะต้องพยายามดำเนินการให้บรรลุเพื่อที่จะนำไปสู่ “รัฐในอุดมคติ” ของปรีดี ที่ “ประเทศจะมีความเป็นเอกราชอย่างพร้อมบูรณ์ ราษฎรจะได้รับความปลอดภัย ทุกคนจะต้องมีงานทำ ไม่อดตาย ทุกคนจะมีสิทธิเสมอกัน และมีเสรีภาพ พ้นจากการเป็นไพร่ เป็นข้า เป็นทาสพวกเจ้า หมดสมัยที่เจ้าจะทำนาบนหลังราษฎร สิ่งที่ทุกคนพึงปรารถนา คือความสุขความเจริญอย่างประเสริฐ ซึ่งเรียกเป็นศัพท์ว่า “ศรีอารีย์” นั้น ก็จะต้องบังเกิดขึ้นแก่ราษฎรถ้วนหน้า”^๑ ซึ่งจะเห็นได้ว่า ปรีดีได้เปรียบเทียบผลสำเร็จของการดำเนินการตามหลัก ๖ ประการ กับ “ความสุขความเจริญอย่างประเสริฐ” หรือ “ศรีอารีย์” เลยทีเดียว

หลัก ๖ ประการนี้ เป็นความคิดของปรีดีตั้งแต่ช่วงเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ แม้ว่าในช่วงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง หลัก ๖ ประการ จะไม่ปรากฏชัดเจน และเพิ่งมาปรากฏชัดเจนเป็นครั้งแรกในประกาศคณะราษฎรในฐานะที่เป็นวัตถุประสงค์หรืออุดมการณ์ของคณะราษฎรก็ตาม จะเห็นได้ว่า ภายหลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ แล้ว เมื่อมีการตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรชุดแรกขึ้น ๗๐ คน ในคราวประชุมสภาผู้แทนราษฎรครั้งแรก สมาชิกสภาฯ ได้กล่าวปฏิญาณตนต่อที่ประชุม โดยมีปรีดีเป็นผู้กล่าวนำคำปฏิญาณว่า

๑. “ประกาศคณะราษฎร” ใน ไพโรจน์ ชัยนาม, รัฐธรรมนูญ บทกฎหมาย และเอกสารสำคัญ..., ๒ : ๘

“ข้าพเจ้า (ออกนามผู้ปฏิญาณ) ขอให้คำสัตย์ปฏิญาณว่า จะซื่อสัตย์ต่อคณะราษฎร และจะช่วยรักษาหลัก ๖ ประการ ของคณะราษฎรไว้ให้มั่นคง...”^๑

นอกจากนี้ รัฐบาลของคณะราษฎรทุกชุดตั้งแต่ชุดที่ ๑ ซึ่งมีพระยามโนปกรณนิติธาดาเป็นนายกรัฐมนตรี ปี ๒๔๗๕ จนถึง รัฐบาลชุดที่ ๑๑ ที่มีนายควง อภัยวงศ์เป็นนายกรัฐมนตรีในปี ๒๔๘๗ ได้ถือหลัก ๖ ประการ เป็นนโยบายการบริหารงานของรัฐบาลที่ได้แถลงต่อสภาผู้แทนราษฎร^๒ ดังนั้น หลัก ๖ ประการนี้ จึงถือเป็นนโยบายร่วมกันของคณะราษฎร และสำหรับปรีดี หลัก ๖ ประการ ก็เป็นอุดมการณ์ที่สืบต่อมาภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕

เมื่อกล่าวโดยสรุป สำหรับทัศนะของปรีดีที่มีต่อระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ใน “ประกาศคณะราษฎร” นี้แล้ว จะเห็นได้ว่า ประกาศคณะราษฎรได้แสดงให้เห็นถึงทัศนะของปรีดีที่มีต่อระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์อย่างเปิดเผยตรงไปตรงมา ซึ่งปรีดีได้แสดงความเป็นปฏิปักษ์ต่อระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์อย่างรุนแรง และได้ใช้ถ้อยคำที่รุนแรงในการแสดงความรู้สึกดังกล่าว แต่กระนั้นก็ตาม “ประกาศคณะราษฎร” ก็ยังไม่ถึงขั้นที่จะประกาศล้มเลิกสถาบันกษัตริย์โดยทันที เพียงแต่ขอเชิญให้กษัตริย์อยู่ภายใต้กฎหมายธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน เว้นแต่ว่า ถ้ากษัตริย์ปฏิเสธการปกครองแบบประชาธิปไตย โดยประมุขเป็นบุคคลสามัญจึงจะเกิดขึ้น ดังนั้นทัศนะของปรีดีที่มีต่อระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ จึงเป็นทัศนะที่พยายามจะจำกัดบทบาทและอำนาจหน้าที่ของสถาบันพระมหากษัตริย์ แต่ไม่ถึงขั้นที่จะทำลายหรือล้มเลิกโดยทันที ดังนั้นการประนีประนอมกับระบอบเดิมจึงเกิดขึ้นภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ ซึ่งจะเห็นได้ว่า ภายหลังจากที่การเปลี่ยนแปลงการปกครองดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย

๑. ประเสริฐ ปัทมะสุคนธ์, *รัฐสภาไทยในรอบสี่สิบสองปี...*, หน้า ๒๑

๒. นโยบายของรัฐบาลที่แถลงต่อสภาผู้แทนราษฎร ดูใน รุ่งฤทธิ์ ศยามานนท์ (รวบรวม), *นโยบายรัฐบาลไทย ๒๔๗๕-๒๕๑๘*, กรุงเทพฯ : คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๘

และรัชกาลที่ ๗ ได้ทรงแสดงพระองค์ที่จะให้ความร่วมมือและช่วยเหลือคณะราษฎรในกิจการบ้านเมืองของประเทศ คณะราษฎรก็ได้เข้าเฝ้าขอพระราชทานอภัยโทษครั้งแรกในวันที่ ๒๖ มิถุนายน ๒๔๗๕^๑ และได้เข้าเฝ้าขอขมาอีกครั้งหนึ่งในวันที่ ๗ ธันวาคม ๒๔๗๕ ก่อนหน้าที่จะได้มีการประกาศรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม ฉบับ ๑๐ ธันวาคม ๒๔๗๕ ซึ่งในการทำพิธีขอพระราชทานอภัยโทษในครั้งนี้ พระยาพหลฯ หัวหน้าคณะราษฎรได้กราบบังคมทูล ความตอนหนึ่งว่า

การที่พวกข้าพระพุทธเจ้าได้ประกาศกล่าวข้อความในวันเปลี่ยนแปลงด้วยถ้อยคำอันรุนแรง กระทบกระเทือนถึงใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทและพระบรมวงศานุวงศ์ ก็ด้วยมุ่งถึงผลสำเร็จทันทีทันใดเป็นใหญ่ สมเด็จพระมหากษัตริราชในพระบรมวงศ์จักรี ตลอดจนพระบรมวงศานุวงศ์หลายพระองค์ได้ทรงมีส่วนทำความเจริญมาสู่ประเทศสยามตามกาลสมัย บัดนี้ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พวกข้าพระพุทธเจ้ามาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายจึงขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาสนี้กราบบังคมทูลขอพระราชทานอภัยโทษอีกครั้งหนึ่ง เป็นคำรบสอง ในถ้อยคำที่ได้ประกาศไป...^๒

ครั้นแล้ว พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีพระราชดำรัสตอบความตอนหนึ่งว่า

ข้าพเจ้าขอขอบใจท่านทั้งหลายเป็นอย่างยิ่ง ในการที่ได้มากระทำการขอขมาต่อตัวข้าพเจ้าและพระราชวงศ์จักรีในวันนี้ การกระทำของท่านในวันนี้ให้รู้สึกยินดีเป็นอย่างยิ่ง...

๑. "พระราชกำหนดนิรโทษกรรมในคราวเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดิน พุทธศักราช ๒๔๗๕" ใน ไพโรจน์ ชัยนาม, รัฐธรรมนูญ บทกฎหมาย และเอกสารสำคัญ..., ๑ : ๒๑๘-๒๑๙

๒. "คำกราบบังคมทูลของผู้เริ่มก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕" ใน แกลงการณ์เรื่องพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสละราชสมบัติ (พระนคร : โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, ๒๔๗๘), หน้า ๑๔๘-๑๔๙

ข้อที่ข้าพเจ้าตั้งใจมากนั้นคือในคำขอขมานั้นท่านได้กล่าวถึงสมเด็จพระมหากษัตริราช และเจ้านายในพระราชวงศ์จักรี ว่าได้ทรงมีส่วนในการนำความเจริญมาสู่ประเทศไทย ด้วยหลายพระองค์ด้วยกัน นั้นเป็นความจริง ในคำประกาศวันที่ ๒๔ มิถุนายน นั้น ข้อความที่ทำให้ข้าพเจ้าเองและสมาชิกของพระราชวงศ์จักรีรู้สึกโทมัสอย่างยิ่ง คือใน ข้อที่ทำให้เข้าใจว่า พระราชวงศ์จักรีไม่ได้ทำความเจริญในประเทศไทยอย่างหนึ่งอย่างใดเลย ข้อนั้นทำให้สมาชิกในพระราชวงศ์จักรีทั่วไปโทมัส น้อยใจ และแค้นเคือง มาก...เมื่อท่านได้ทำพิธีเช่นนี้ในวันนี้ ก็แสดงให้เห็นชัดว่า การใดๆ ที่ท่านได้ทำไปนั้น ท่านได้ทำไปเพื่อหวังประโยชน์แก่ประเทศแท้จริง ท่านได้แสดงว่าท่านเป็นผู้มีน้ำใจ กล้าหาญทุกประการ ท่านกล้ารับผิดชอบเมื่อรู้สึกว่าได้ทำการพลาดลงไปดังนี้ เป็นการ ที่ทำให้ประชาชนรู้สึกไว้ใจในตัวของท่านยิ่งขึ้นอีกเป็นอันมาก ในข้อนี้ทำให้ข้าพเจ้ารู้สึก ยินดีเป็นอันมาก*

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า ภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ แล้ว คณะ ราษฎรได้พยายามร่วมมือและประนีประนอมกับสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นอย่างมาก ได้เข้าเฝ้าขอพระราชทานอภัยโทษถึง ๒ ครั้ง และได้ยอมรับผิดในถ้อยคำที่ได้ประกาศ ไปใน “ประกาศคณะราษฎร” เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน นั้นด้วย ซึ่งในเรื่องนี้ อาจแสดง ให้เห็นว่า ทักษะของปรีดีที่มีต่อระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ได้มีความเปลี่ยนแปลงไป บ้างภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ซึ่งความเปลี่ยนแปลงนี้จะออกมาในรูปของ การประนีประนอมและลดความเป็นปฏิปักษ์ต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ลง แต่อย่างไร ก็ตาม ความขัดแย้งระหว่างปรีดีและคณะราษฎรกับสถาบันพระมหากษัตริย์และฝ่าย อนุรักษ์นิยมก็ยังคงดำเนินต่อไปภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองนี้ ซึ่งจะได้อธิบาย ให้ชัดเจนต่อไป

๑. “พระราชดำรัสตอบในการที่ผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองทูลเกล้าฯ ถวายดอกไม้ธูปเทียนเพื่อขอ พระราชทานอภัยโทษ” ใน แถลงการณ์เรื่องพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสละราชสมบัติ หน้า ๑๕๐-๑๕๔

การวางรูปแบบการปกครองในระบบใหม่ตามความคิดของปรตตี (พ.ศ. ๒๔๗๕-๒๔๗๗)

ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ ปรตตีได้เป็นผู้นำคณะราษฎรที่มีบทบาทในการจัดวางรูปแบบการปกครองในระบบใหม่ ทั้งนี้เป็นไปตามที่คณะราษฎรได้ตกลงกันไว้ว่า เมื่อยึดอำนาจการปกครองเป็นที่เรียบร้อยแล้ว การดำเนินงานในด้านจัดการปกครองให้เป็นแบบประชาธิปไตยนั้น ให้เป็นหน้าที่ของฝ่ายพลเรือน ดังนั้น ปรตตีซึ่งเป็นหัวหน้าฝ่ายพลเรือนจึงเป็นผู้มีบทบาทอย่างสำคัญในการดำเนินงานดังกล่าว ปรตตีนอกจากจะเป็นผู้ร่าง “ประกาศคณะราษฎร” แล้ว ยังได้เป็นผู้ร่างพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช ๒๔๗๕ ซึ่งคณะราษฎรได้นำทูลเกล้าถวายรัชกาลที่ ๗ เพื่อขอให้ทรงลงพระปรมาภิไธย ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ เพียง ๒ วัน และเมื่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองดำเนินไปเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ปรตตีก็ได้มีบทบาทในการดำเนินงานของสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งปรตตีได้รับแต่งตั้งจากผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารให้เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรคนหนึ่ง ในจำนวน ๗๐ คน เมื่อวันที่ ๒๘ มิถุนายน ๒๔๗๕ และได้รับแต่งตั้งจากสภาผู้แทนราษฎรให้เป็นเลขาธิการคนแรกของสภาผู้แทนราษฎร และเป็นอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญคนหนึ่ง ในจำนวน ๙ คน ที่มีหน้าที่ร่างธรรมนูญการปกครองแผ่นดินถาวร ซึ่งได้ประกาศเป็นรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม เมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๔๗๕ นอกจากนี้ ปรตตีก็ได้รับเลือกตั้งจากสภาผู้แทนราษฎรให้เป็น “กรรมการราษฎร” คนหนึ่งในจำนวน ๑๕ คน ซึ่งมีพระยามโนปกรณนิติธาดาเป็นประธานกรรมการราษฎร แต่เมื่อมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยามแล้ว “คณะกรรมการราษฎรก็ได้ล้มเลิกไป โดยมี “คณะรัฐมนตรี” ขึ้นแทน ปรตตีก็ได้รับแต่งตั้งให้เป็น “รัฐมนตรี” คนหนึ่งในคณะรัฐมนตรีชุดนี้ โดยเป็นรัฐมนตรีลอยไม่ได้ว่าการกระทรวงใด แต่ปรตตีก็ได้มีบทบาทในการดำเนินงานเกี่ยวกับด้านการปกครองในช่วงเวลาดังกล่าวนี้มาก ปรตตีได้รับมอบหมาย

---

๑. ปรตตี พนมมยงคั้, ชีวประวัติย่อของนายปรตตี พนมมยงคั้, หน้า ๑๕

จากรัฐบาลให้เป็นผู้ร่างเค้าโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ เพื่อที่รัฐบาลจะได้จัดการทางด้านเศรษฐกิจตามที่ได้ประกาศไว้ใน “ประกาศคณะราษฎร” เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ แต่เค้าโครงการเศรษฐกิจของปรีดีนี้ได้ก่อให้เกิดปัญหาทางการเมืองที่ตามมาหลายประการ จนถึงกับมีการปิดสภาฯ และงดใช้รัฐธรรมนูญบางมาตรา และมีพระราชบัญญัติคอมมิวนิสต์ พุทธศักราช ๒๔๗๖ ออกมา พร้อมทั้งมีการกล่าวหาว่า เค้าโครงการเศรษฐกิจเป็นวิธีการแบบคอมมิวนิสต์ และปรีดีเป็น “คอมมิวนิสต์” ปรีดีจึงถูกบังคับให้เดินทางออกนอกประเทศ เมื่อวันที่ ๑๒ เมษายน ๒๔๗๖

ความขัดแย้งทางการเมืองในช่วงนี้ ได้นำไปสู่การยึดอำนาจการปกครองจากพระยามโนฯ อีกครั้งหนึ่ง ในวันที่ ๒๐ มิถุนายน ๒๔๗๖ โดยมีพระยาพหลฯ เป็นหัวหน้าพระยาพหลฯ ได้เป็นนายกรัฐมนตรีชั่วคราวและได้จัดให้มีการเปิดประชุมสภาฯ และใช้รัฐธรรมนูญ ฉบับ ๑๐ ธันวาคม ซึ่งพระยามโนฯ ได้ประกาศงดใช้มาตราชั้นต่อไป ทั้งได้ติดต่อกับปรีดีเดินทางกลับสู่ประเทศสยามเพื่อมาร่วมบริหารบ้านเมือง ปรีดีได้ขอให้รัฐบาลนำความกราบบังคมทูลพระกรุณาเสียก่อน พระยาพหลฯ นายกรัฐมนตรี จึงได้นำความกราบบังคมทูล และได้โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ปรีดีเป็นรัฐมนตรี ตั้งแต่วันที่ ๑ ตุลาคม ๒๔๗๖ ปรีดีจึงได้เดินทางกลับสยาม^๑

การเดินทางกลับสยามของปรีดีในครั้งนี้ ได้ทำให้เกิดความเกรงกลัวว่า ปรีดีจะนำเค้าโครงการเศรษฐกิจกลับมาใช้อีก รวมทั้งปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองที่มีอยู่เดิม จึงได้ก่อให้เกิดเหตุการณ์ “กบฏบวรเดช” ขึ้น ในวันที่ ๑๑-๒๔ ตุลาคม ๒๔๗๖^๒ เหตุการณ์กบฏในครั้งนี้ ได้ทำให้เกิดการปะทะกันถึงขั้นนองเลือดระหว่างฝ่ายรัฐบาลและฝ่ายต่อต้านรัฐบาล ในที่สุด รัฐบาลสามารถปราบปรามฝ่ายกบฏได้เป็นที่เรียบร้อย แต่เหตุการณ์กบฏในครั้งนี้ ได้ส่งผลทางการเมืองที่ตามมาในรูปความขัดแย้งและความ

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖

๒. ชัยอนันต์ สมุทวณิช, ๑๔ ตุลา : คณะราษฎรกับกบฏบวรเดช, (กรุงเทพฯ : ชมรมประวัติศาสตร์ชุมนุมวิชาการอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๗), หน้า ๑๘-๑๙

ไม่ไว้วางใจกันระหว่างสถาบันพระมหากษัตริย์กับคณะราษฎรในเวลาต่อมาด้วย

อย่างไรก็ตาม เมื่อคณะราษฎรได้ปราบปรามฝ่ายกบฏเป็นที่เรียบร้อยแล้ว รัฐบาลได้จัดให้มีการเลือกตั้งทั่วไปขึ้นเป็นครั้งแรก ในวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๔๗๖ ภายหลังการเลือกตั้งเรียบร้อยแล้ว รัฐบาลก็ได้แต่งตั้งสมาชิกประเภท ๒ เพิ่มเติมให้ได้ เท่าจำนวนสมาชิกประเภท ๑ และพระยาพหลฯ ก็ได้ลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี เมื่อวันที่ ๑๖ ธันวาคม ๒๔๗๖ เพื่อให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรได้เลือกตั้งนายกรัฐมนตรีคนใหม่ สภาได้ลงมติเป็นเอกฉันท์ให้พระยาพหลฯ ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีต่อไป และรัชกาลที่ ๗ ก็ได้ทรงพระราชทานโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้พระยาพหลฯ เป็นนายกรัฐมนตรีต่อไป ในวันที่ ๑๖ ธันวาคม ๒๔๗๖ นั้นเอง^๑

ในวันที่ ๒๕ ธันวาคม ๒๔๗๖ นายพิท ฒ สงขลา สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ได้เสนอญัตติต่อที่ประชุมสภาให้พิจารณาว่า ปรีดีเป็นคอมมิวนิสต์หรือไม่ ที่ประชุมได้มีมติให้ตั้งคณะกรรมการวิสามัญขึ้นพิจารณา คณะกรรมการวิสามัญนี้ได้ทำการสอบสวนและบันทึกเสนอสภาผู้แทนราษฎร และจากผลการสอบสวนของคณะกรรมการนี้ ได้มีมติเป็นเอกฉันท์ว่า ปรีดี พนมยงค์ ไม่ได้เป็นคอมมิวนิสต์ตามที่ถูกกล่าวหา สภาผู้แทนราษฎรได้มีการประชุมพิจารณารายงานการสอบสวนของคณะกรรมการ ในวันที่ ๑๐ มีนาคม ๒๔๗๖ และได้ลงมติเป็นเอกฉันท์รับรองรายงานการพิจารณาของคณะกรรมการดังกล่าว^๒

หลังจากนั้น ในวันที่ ๒๑ มีนาคม ๒๔๗๖ ปรีดีจึงได้รับแต่งตั้งเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย และปรีดีได้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยนี้ จนถึงวันที่ ๙ สิงหาคม ๒๔๘๐ จึงได้ย้ายไปดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการ

๑. สุพจน์ ด่านตระกูล, ชีวิตและงานของ ดร. ปรีดี พนมยงค์, (พระนคร : ประจักษ์การพิมพ์, ๒๕๑๔), หน้า ๑๓๖-๑๓๗
๒. "บันทึกเรื่องราวของคณะกรรมการวิสามัญซึ่งสภาได้ลงมติแต่งตั้งเพื่อให้สอบสวนว่า หลวงประดิษฐมนูธรรมเป็นคอมมิวนิสต์หรือไม่", สุพจน์ ด่านตระกูล, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๐-๒๐๐

ต่างประเทศ^๑

ในช่วงที่ปรีดีได้เป็น “กรรมการราษฎร” “รัฐมนตรี” และ “รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย” นี้เอง ที่ปรีดีได้มีบทบาทสำคัญในการวางรูปแบบการปกครองในระบอบใหม่ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ ที่สำคัญหลายประการ ปรีดีได้เป็นผู้มีบทบาทในการเสนอร่างรัฐธรรมนูญ รัฐธรรมนูญ และพระราชบัญญัติที่สำคัญหลายฉบับ เพื่อจัดวางรูปแบบการปกครองของประเทศใหม่ และในการจัดวางรูปแบบการปกครองในระบอบใหม่นี้ ปรีดีได้ให้ความสำคัญกับ “รัฐธรรมนูญ” เป็นอย่างมาก และถือว่า “รัฐธรรมนูญ” เป็นหลักสำคัญของการปกครองในระบอบใหม่ ในงานเขียนหรือในการกล่าวสุนทรพจน์ของปรีดีและผู้นำคณะราษฎรคนอื่น ๆ ก็มักจะกล่าวคำว่า “รัฐธรรมนูญ” ควบคู่ไปด้วยเสมอ ดังคำขวัญที่ว่า “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และรัฐธรรมนูญ” และในรัฐธรรมนูญแห่งพระราชอาณาจักรสยามก็ยังคงกำหนดไว้ว่า สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจะต้องปฏิญาณตนในที่ประชุมสภาก่อนเข้ารับหน้าที่ว่า จะรักษาไว้และปฏิบัติตามซึ่งรัฐธรรมนูญ (มาตรา ๑๙) และแม้แต่สมาชิกสภาตำบล ก่อนที่จะเข้ารับหน้าที่ก็ต้องปฏิญาณตนในที่ประชุมสภาตำบลว่า จะรักษาไว้และปฏิบัติตามรัฐธรรมนูญเช่นเดียวกัน

นอกจากนี้ ในการสมัครเข้ารับราชการตามพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พุทธศักราช ๒๔๗๖ ซึ่งได้ประกาศใช้เมื่อวันที่ ๓๑ มีนาคม ๒๔๗๖ (ในช่วงที่ปรีดีเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยและเป็นกรรมการผู้ร่าง พรบ. นี้ด้วยคนหนึ่ง) ก็ได้มีการกำหนดคุณสมบัติของผู้สมัครสอบแข่งขันไว้ข้อหนึ่งว่า จะต้องเป็นผู้เลื่อมใสในการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญด้วยความบริสุทธิ์ใจ (มาตรา ๒๐ ข้อ ๓)^๒

ปรีดีและคณะราษฎรได้ถือ “รัฐธรรมนูญ” เป็นหลักสำคัญของการปกครองใน

๑. ปรีดี พนมยงค์, ชีวิตประวัติย่อของนายปรีดี พนมยงค์, หน้า ๑๖-๑๗

๒. ประมวลพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พ.ศ. ๒๔๗๑ - พ.ศ. ๒๕๒๓, (กรุงเทพฯ : กองกฎหมายและระเบียบสำนักงาน ก.พ., ๒๕๒๔)

ระบอบประชาธิปไตย จนถึงกับมีการประกาศใช้ “พระราชบัญญัติจัดการป้องกันรักษา รัฐธรรมนูญ พุทธศักราช ๒๔๗๖” เมื่อวันที่ ๕ พฤศจิกายน ๒๔๗๖^๑ (ซึ่งปรีดีเป็นผู้มีบทบาทในการร่าง พรบ. นี้ด้วยคนหนึ่ง) เพื่อป้องกันมิให้มีการล่วงละเมิดรัฐธรรมนูญ และเพื่อให้การปกครองแบบรัฐธรรมนูญคงอยู่ต่อไป ไม่ถูกทำลาย ปรีดีได้ให้ความสำคัญกับ “รัฐธรรมนูญ” และ “กฎหมาย” ต่างๆ ในการดำเนินการจัดวางรูปแบบการปกครอง ในระบอบใหม่ภายหลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครอง ซึ่งปรีดีและคณะราษฎรได้ดำเนินการโดยออกกฎหมายและพระราชบัญญัติที่สำคัญหลายฉบับ

ในช่วงแรกหลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครองนี้ ผู้เขียนจะศึกษาความคิดทางการเมืองของปรีดีในช่วงเวลาดังกล่าวนี้ โดยศึกษาผ่านกฎหมายและพระราชบัญญัติที่สำคัญ บางฉบับที่ปรีดีได้เป็นผู้ร่างขึ้น หรือมีบทบาทสำคัญในการร่าง ซึ่งในบทนี้ ผู้เขียนจะกล่าวถึงความคิดของปรีดีที่มีต่อการวางรูปแบบการปกครองในระบอบใหม่ โดยศึกษาผลงานของปรีดีในเรื่องต่างๆ ต่อไปนี้

๑. พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช ๒๔๗๕
๒. รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม
๓. พระราชบัญญัติว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร
๔. พระราชบัญญัติระเบียบราชการบริหารแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช ๒๔๗๖
๕. พระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม พุทธศักราช ๒๔๗๖
๖. พระราชบัญญัติจัดระเบียบเทศบาล พุทธศักราช ๒๔๗๖
๗. การก่อตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง
๘. ศาลปกครองและคณะกรรมการกฤษฎีกา

---

๑. “พระราชบัญญัติจัดการป้องกันรักษารัฐธรรมนูญ พุทธศักราช ๒๔๗๖”, ราชกิจจานุเบกษา วันที่ ๑๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๖

๑. พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช ๒๔๗๕

เมื่อคณะราษฎรได้ยึดอำนาจเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นที่เรียบร้อยแล้ว คณะราษฎรได้มีหนังสือกราบบังคมทูลอัญเชิญพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จกลับสู่พระนคร เพื่อเป็นพระมหากษัตริย์ภายใต้ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินต่อไป ซึ่งพระองค์ได้โปรดเกล้าฯ รับคำเชิญของคณะราษฎร และได้เสด็จกลับจากหัวหินถึงกรุงเทพฯ โดยขบวนรถไฟพิเศษ ในวันที่ ๒๕ มิถุนายน เวลา ๑๙.๔๕ น. เสด็จลงที่สถานีรถไฟจิตรลดา วันที่ ๒๖ มิถุนายน เวลา ๐.๓๗ น. แล้วเสด็จตรงไปประทับที่วังสุโขทัยในวันที่ ๒๖ มิถุนายน โปรดเกล้าฯ ให้คณะราษฎรเข้าเฝ้าที่วังสุโขทัย เวลา ๑๑.๐๐ น.^๑

ผู้แทนคณะราษฎรที่เข้าเฝ้าในครั้งนี้ประกอบด้วย พลเรือตรี พระยาศรยุทธเสนี, พันโท พระประศาสน์พิทยายุทธ, พันตรี หลวงวีระโยธา, อำมาตย์ตรี หลวงประดิษฐมนูธรรม, รองอำมาตย์เอก ประยูร ภมรมนตรี, นายจรรยา ญ บางช้าง และนายสงวน ตูลารักษ์ ซึ่งในการเข้าเฝ้าครั้งนี้ หนังสือพิมพ์ กรุงเทพเดลิเมล์ ฉบับวันอังคารที่ ๒๘ มิถุนายน ๒๔๗๕ ได้รายงานว่า

...หลวงประดิษฐฯ ได้กราบบังคมทูลขอพระราชทานกำหนดนิรโทษกรรมในคราวเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดิน พุทธศักราช ๒๔๗๕ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าพระราชทานให้...^๒

๑. ประเสริฐ ปัทมะสุคนธ์, รัฐสภาไทยในรอบสี่สิบสองปี..., หน้า ๑๔

๒. รายละเอียดของพระราชกำหนดนิรโทษกรรม ดูในเรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔-๑๕ และมีข้อนำสังเกตว่า ตอนเย็นของวันที่ ๒๖ มิถุนายน ซึ่งเป็นวันแรกที่คณะราษฎรได้เข้าเฝ้ารัชกาลที่ ๗ และขอพระราชทานอภัยโทษอย่างเป็นทางการครั้งแรกนี้ สถานีวิทยุกระจายเสียงได้เปลี่ยนกลับมาบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี "ข้ารับพรพระเจ้า" แทนเพลง "มหาชัย" ซึ่งคณะราษฎรได้นำมาบรรเลงในตอนค่ำของวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ ใน Kenneth Perry Landon, *Siam in Transition* (London : Oxford University Press, 1939), p. 15.

ครั้นแล้วหลวงประดิษฐมนูธรรมได้ยื่นขึ้นอ่านพระบรมมัญญการปกครองแผ่นดินถวาย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงสดับและทรงพยกพระพักตร์เป็นคราวๆ ด้วยความพอพระราชหฤทัยยิ่ง เมื่อหลวงประดิษฐฯ ได้อ่านถวาย สิ้นกระแสความแล้ว จึงทูลเกล้าฯ ขอพระราชทานพระบรมนามาภิไธย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสว่า พระบรมมัญญการปกครองแผ่นดินนี้มีข้อความผิดพลาด เพียงแต่ทรงสดับยังไม่เข้าใจดี จึงขอทอดพระเนตรเองอีกครั้ง แล้วหลวงประดิษฐฯ ได้น้อมเกล้าฯ ถวายพระบรมมัญญการปกครอง ครั้นแล้วเวลา ๑๒.๑๕ นาฬิกา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จขึ้น

ครั้นเวลา ๑๒.๔๐ นาฬิกา พระยาอิศราราชเสวี ได้นำพระกระแสพระบรมราชโองการมาว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะให้คำตอบในวันที่ ๒๗ เดือนนี้ เวลา ๑๗ นาฬิกา ตามทางราชการ^๑

ครั้นวันที่ ๒๗ มิถุนายน พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงลงพระปรมาภิไธยในพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พระราชทานให้แก่คณะราษฎรตามที่เสนอขอพระราชทานไป จึงเป็นอันว่า ประเทศสยามได้มีธรรมนูญการปกครองประเทศเป็นฉบับแรก ตั้งแต่วันที่ ๒๗ มิถุนายน ๒๔๗๕ นั้น

ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามฉบับชั่วคราวนี้ ปรีดีได้เป็นผู้ร่างขึ้น ซึ่งปรีดีได้กล่าวในเวลาต่อมาว่า

ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามฉบับ ๒๗ มิถุนายน ๒๔๗๕ นั้น ผมในนาม

๑. รายละเอียดใน ปรีดี พนมยงค์, "สำเนาคำฟ้องกระทรวงศึกษาธิการและทางหุ้นส่วนจำกัด บรรณกิจ เทรตดิ่ง คดีหมายเลขดำที่ ๘๕๘๖/๒๕ คาลแพ่ง วันที่ ๓๐ มิถุนายน ๒๕๒๕", หน้า ๙ (อัตสำเนา) ซึ่งปรีดีได้ชี้แจงและตอบโต้ข้อมูลอันไม่ตรงกับความเป็นจริง กรณีการนำรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว ปี ๒๔๗๕ ขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ซึ่งพลโท ประยูร ภมรมนตรี ได้บันทึกไว้ใน ชีวิต ๕ แผ่นดินของข้าพเจ้า

คณะราษฎรเป็นผู้ยกร่างขึ้น เดิมไม่มีคำว่า “ชั่วคราว” ครั้งเมื่อผมนำไปทูลเกล้าถวาย พระปกเกล้าฯ ที่วังสุโขทัย พระองค์ได้ขอให้เติมคำว่า “ชั่วคราว” แล้วก็ทรงเขียนลาย พระหัตถ์เองเติมคำว่า “ชั่วคราว” ไว้ โดยรับสั่งว่าให้ใช้ไปพลางก่อน แล้วจึงตั้งกรรมการ และให้สภาผู้แทนราษฎรพิจารณาให้เป็นรัฐธรรมนูญถาวรขึ้น^๑

ดังนั้น จึงอาจเป็นไปได้ว่า ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามนี้ แต่เดิมปรีดี และคณะราษฎรอาจมีความประสงค์ที่จะให้เป็นธรรมนูญการปกครองแผ่นดินถาวร ครั้งเมื่อรัชกาลที่ ๗ ทรงเสนอให้เป็นฉบับชั่วคราว โดยทรงเติมคำว่า “ชั่วคราว” ไว้ และรับสั่งว่าให้ใช้ไปพลางก่อน แล้วจึงตั้งกรรมการและให้สภาผู้แทนราษฎรพิจารณาให้เป็นรัฐธรรมนูญถาวรขึ้น ปรีดีและคณะราษฎรจึงได้ดำเนินตามพระประสงค์ ดังนั้น ธรรมนูญการปกครอง ฉบับ ๒๗ มิถุนายน จึงเป็นเพียงฉบับชั่วคราว ในวันที่รุ่งขึ้น คือ วันที่ ๒๘ มิถุนายน ซึ่งเป็นวันแรกของการเปิดประชุมสภาผู้แทนราษฎร ปรีดีจึงได้เสนอ ต่อที่ประชุมสภาว่า ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินฉบับนี้เป็นธรรมนูญชั่วคราว เพราะได้สร้างขึ้นด้วยเวลากะทันหัน อาจมีข้อบกพร่องได้ จึงควรจะได้ตั้งผู้มีความรู้ความชำนาญ ตรวจสอบแก้ไขเพิ่มเติมเสียใหม่ให้เรียบร้อยบริบูรณ์ ที่ประชุมเห็นชอบด้วย และได้ตั้ง กรรมการขึ้นชุดหนึ่ง เพื่อพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวรขึ้น^๒ ซึ่งผู้เขียนจะได้กล่าว ต่อไปในเรื่องรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม

ในที่นี้ จะกล่าวถึงธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราวในฐานะที่เป็นผลงานและความคิดของปรีดีซึ่งเป็นผู้ร่าง และดังที่กล่าวแล้วว่า ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามนี้ แต่เดิมปรีดีและคณะราษฎรอาจมีความประสงค์ที่จะให้เป็นธรรมนูญการปกครองถาวร จึงร่างและวางหลักการต่างๆ ในธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน ในลักษณะที่

๑. ปรีดี พนมยงค์, ข้อเสนอของนายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส ต่อ ฯพณฯ สัญญา ธรรมศักดิ์ นายกรัฐมนตรี เรื่อง วิธีส่งเสริมให้ราษฎรสนใจประชาธิปไตย (ม.ป.พ., ม.ป.ป.), หน้า ๒๒

๒. รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ ๑/๑๔๗๕, หน้า ๑๓

เป็นการปกครองแบบถาวร จึงไม่มีมาตราใดที่กล่าวถึงการแก้ไขเพิ่มเติมธรรมนูญการปกครองแผ่นดินไว้ในธรรมนูญการปกครองนี้ ดังนั้น ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามฉบับชั่วคราว จึงแสดงให้เห็นถึงรูปแบบการปกครองในทัศนะของปรีดีและคณะราษฎรที่แท้จริงก่อนที่จะมีการประนีประนอมกับพระมหากษัตริย์ และยกร่างขึ้นใหม่ดังในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม ฉบับ ๑๐ ธันวาคม ๒๔๗๕

พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราวนี้ มีลักษณะที่ผสมผสานความคิดและรูปแบบการปกครองหลายลักษณะเข้าด้วยกัน ซึ่งมีผู้สันนิษฐานว่าปรีดีได้นำเอาลัทธิและวิธีการของประเทศที่มีธรรมนูญการปกครองใหม่ๆ เช่น จีน รัสเซีย เดอร์ก็ เข้าผสมกับลัทธิและหลักดำเนินการของประเทศที่มีรัฐธรรมนูญเก่าๆ เช่น อังกฤษ ฝรั่งเศส และญี่ปุ่นคุมกันเข้าเป็นโครงแล้วปรับเข้ากับลัทธิและหลักการของประเทศสยาม (เช่น พระราชบัญญัติองคมนตรี พ.ศ. ๒๔๗๐) ในที่สุด จึงได้ผลเป็นธรรมนูญการปกครองฉบับนี้^๑ ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราวนี้ เนื่องจากมีลักษณะที่ผสมผสานลัทธิและวิธีการดำเนินการของประเทศต่างๆ และเป็นธรรมนูญของคณะราษฎรที่จะวางหลักการปกครองภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองให้เป็นไปตามความประสงค์ของคณะราษฎร ดังนั้น ธรรมนูญชั่วคราวนี้ จึงมีข้อความที่น่าสนใจหลายประการ ซึ่งผู้เขียนจะกล่าวต่อไปโดยลำดับ

พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราวนี้ มีบทบัญญัติทั้งหมด ๓๙ มาตรา แบ่งออกเป็น ๕ หมวด ประกอบด้วย หมวดที่ ๑ ข้อความทั่วไป หมวดที่ ๒ กษัตริย์ หมวดที่ ๓ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร หมวดที่ ๔ คณะกรรมการราษฎร และหมวดที่ ๕ ศาล^๒

๑. หลวงจักรปาณีศรีวิสุทธิ (วิสุทธิ ไกรฤกษ์), อธิบายธรรมนูญปกครองแผ่นดินสยามเปรียบเทียบกับประเทศต่างๆ, (พระนคร : โรงพิมพ์สยามบรรณกิจ, ๒๔๗๕), หน้า ๘
๒. "พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช ๒๔๗๕", ชัยอนันต์ สมุทวณิช และชัตติยา กรรณสูต (รวบรวม), เอกสารการเมือง-การปกครองไทย พ.ศ. ๒๔๑๗-๒๔๗๗, (กรุงเทพฯ : โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๘), หน้า ๒๑๓-๒๒๐

ในหมวดที่ ๑ “ข้อความทั่วไป” ได้ระบุไว้อย่างชัดเจนว่า “อำนาจสูงสุดของประเทศนั้นเป็นของราษฎรทั้งหลาย” (มาตรา ๑) ซึ่งความข้อนี้ เป็นหลักการสำคัญของการปกครองในระบอบประชาธิปไตยที่ราษฎรผู้เป็นเจ้าของประเทศเป็นเจ้าของอำนาจสูงสุดอำนาจสูงสุดไม่ใช่เป็นของพระมหากษัตริย์ดังในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์อีกต่อไป ซึ่งหลักข้อนี้เป็นหลักสำคัญที่แสดงว่า คนไทยทุกคนมีเสรีภาพและมีสิทธิปกครองตนเอง อันเป็นการเปลี่ยนแปลงจากหลักการเดิมของไทยที่ถือกันมาหลายร้อยปีว่า อำนาจอันเด็ดขาดของประเทศย่อมอยู่ที่กษัตริย์องค์เดียว^๑ และในหลักการที่ “อำนาจสูงสุดเป็นของราษฎร” นี้ ปรีดีก็ได้เคยอธิบายไว้ใน “คำอธิบายกฎหมายปกครอง” โดยชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างการปกครองในระบอบประชาธิปไตยที่อำนาจสูงสุดเป็นของราษฎรกับการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่อำนาจสูงสุดเป็นของพระมหากษัตริย์ ดังนั้น ข้อความที่ว่า “อำนาจสูงสุดของประเทศนั้นเป็นของราษฎรทั้งหลาย” จึงมีความหมายที่สำคัญสำหรับการปกครองในระบอบใหม่

ส่วนในเรื่องการใช้อำนาจสูงสุดของประเทศนั้น ธรรมนูญชั่วคราวได้ระบุให้สมาชิกบุคคลและคณะบุคคลที่จะเป็นผู้ใช้อำนาจสูงสุดแทนราษฎร คือ ๑. กษัตริย์ ๒. สมาชิกแทนราษฎร ๓. คณะกรรมการราษฎร และ ๔. ศาล (มาตรา ๒)^๒ ซึ่งจะเห็นได้ว่า ผู้ที่จะใช้อำนาจสูงสุดแทนราษฎรนั้น ได้แบ่งเป็น ๔ ประเภท และ “กษัตริย์” เป็นเพียงบุคคล ๑ ใน ๔ ประเภท ที่จะใช้อำนาจสูงสุดนี้ได้ กษัตริย์ไม่ใช่เจ้าของอำนาจสูงสุดที่จะทรงใช้อำนาจสิทธิขาดเสียเอง หรือใช้อำนาจผ่านบุคคลกลุ่มต่างๆ แต่เป็นเพียงบุคคลหนึ่งที่จะใช้อำนาจสูงสุดที่เป็นของราษฎรนี้ได้เพียงส่วนหนึ่งเท่านั้น และอำนาจสูงสุดยังคงเป็นของราษฎร ซึ่งราษฎรได้มอบหมายให้ผู้อื่นเป็นผู้ใช้อำนาจแทนราษฎรอีกต่อหนึ่ง” ซึ่งความข้อนี้เป็นการเน้นให้เห็นความสำคัญของ “อำนาจสูงสุดเป็นของราษฎร” และมีความ

๑. หลวงจักรปาณีศรีวิสุทธิ, อธิบายธรรมนูญปกครองแผ่นดินสยาม..., หน้า ๒๐

๒. ชัยอนันต์ สมุทวณิช และชัชติยา กรรณสูตร (รวบรวม), เอกสารการเมืองการปกครองไทย..., หน้า ๒๑๓

๓. หลวงจักรปาณีศรีวิสุทธิ, อธิบายธรรมนูญปกครองแผ่นดินสยาม..., หน้า ๒๒

หมายที่สำคัญในทัศนะของปรีดี แต่ต่อมาความในมาตรา ๑ และมาตรา ๒ นี้ ได้ถูกเปลี่ยนแปลงไปตั้งในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช ๒๔๗๕ และรัฐธรรมนูญฉบับต่อมา มาได้ลดความสำคัญและเปลี่ยนแปลงข้อความที่เน้นอำนาจสูงสุดเป็นของราษฎร โดยถวายพระราชอำนาจให้แก่พระมหากษัตริย์มากยิ่งขึ้น ซึ่งผู้เขียนจะได้กล่าวต่อไปในการวิเคราะห์รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม

ในหมวดที่ ๒ “กษัตริย์” ธรรมนูญฯ ชั่วคราวนี้ ได้ระบุว่า “กษัตริย์เป็นประมุขสูงสุดของประเทศ พระราชบัญญัติก็ดี คำวินิจฉัยของศาลก็ดี การอื่นๆ ซึ่งจะมีบทกฎหมายระบุไว้โดยเฉพาะก็ดี จะต้องกระทำในนามของ“กษัตริย์” (มาตรา ๓) และ “ถ้ากษัตริย์มีเหตุจำเป็นชั่วคราวที่จะทำหน้าที่ไม่ได้ หรือไม่อยู่ในนคร ให้คณะกรรมการราษฎรเป็นผู้ใช้สิทธิแทน” (มาตรา ๕) นอกจากนี้ “การกระทำใดๆ ของกษัตริย์ต้องมีกรรมการราษฎรผู้หนึ่งผู้ใดลงนามด้วย โดยได้รับความยินยอมของคณะกรรมการราษฎร จึงจะใช้ได้ มิฉะนั้นเป็นโมฆะ” (มาตรา ๗) ซึ่งจะเห็นได้ว่า ตามธรรมนูญฯ ชั่วคราวนี้ กษัตริย์จะดำรงอยู่ในฐานะที่เป็นประมุขของประเทศและเป็นสัญลักษณ์ของระบบการเมืองการปกครอง พระราชอำนาจของกษัตริย์ในฐานะที่เป็น “เจ้าชีวิต” (Lord of Life) อย่างในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์จะหมดไป ตามธรรมนูญใหม่นี้ กษัตริย์นอกจากเป็นผู้ประกาศใช้กฎหมายแล้ว กษัตริย์ไม่มีอำนาจในทางนิติบัญญัติเลย^๑ และการกระทำใดๆ ของกษัตริย์จะต้องมีกรรมการราษฎรผู้ใดผู้หนึ่งลงนามด้วย โดยได้รับความยินยอมของคณะกรรมการราษฎรจึงจะใช้ได้ มิฉะนั้นเป็นโมฆะ

ซึ่งการที่กฎหมายบัญญัติเช่นนี้ ก็เพราะมีความประสงค์ (๑) ที่จะระวังไม่ให้กษัตริย์ใช้อำนาจในทางที่ผิดความประสงค์ของราษฎร และ (๒) ถือหลักกฎหมายของประเทศที่มีธรรมนูญการปกครอง ซึ่งถือว่าประมุขของประเทศมีสิทธิพิเศษอยู่นอกวงความรับผิดชอบแห่งกฎหมายธรรมดา (The King can do no wrong) เพราะฉะนั้นจึงต้องให้ผู้หนึ่งผู้ใดในคณะรัฐบาลเป็นผู้รับผิดชอบแทน ซึ่งบทบัญญัตินี้ เทียบได้กับ

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕

ธรรมนูญการปกครองของอังกฤษ ที่ถือว่าพระเจ้าแผ่นดินอยู่เหนือกฎหมายธรรมดา และไม่ต้องรับผิดชอบในการกระทำของพระองค์ ดังนั้น “กษัตริย์จะถูกฟ้องร้องคดีอาชญากรรมในศาลไม่ได้ เป็นหน้าที่ของสภาผู้แทนราษฎรวินิจฉัย” (มาตรา ๖) และสำหรับความในมาตรา ๖ นี้ มีข้อสังเกตว่า ธรรมนูญนี้ หาได้พูดถึงความรับผิดชอบของกษัตริย์ในทางแพ่งไม่ ซึ่งดูเหมือนว่ากษัตริย์อาจถูกฟ้องในศาลหลวงเป็นคดีแพ่งได้ ดุจคนสามัญ เพราะธรรมนูญไม่ได้กล่าวเว้นความรับผิดชอบไว้ ซึ่งในเรื่องนี้ ในประเทศอังกฤษซึ่งมีธรรมนูญการปกครองเหมือนกัน ถือว่ากษัตริย์อยู่เหนือกฎหมายธรรมดาของบ้านเมือง และมีอาชญากรรมฟ้องในศาลหลวงของประเทศได้เลย^๑ ส่วนความในมาตรา ๖ นี้ ไม่เป็นที่แน่ชัดว่าเป็นความบกพร่องของการร่างรัฐธรรมนูญนี้ หรือเป็นเจตจำนงของผู้ร่างที่ต้องการบัญญัติไว้เช่นนั้น

นอกจากนี้ ธรรมนูญได้ระบุว่า “...การสืบมรดกให้เป็นไปตามกฎหมายว่าด้วยการสืบสันตติวงศ์ พ.ศ. ๒๔๖๗ และด้วยความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎร” (มาตรา ๔) พระมหากษัตริย์ไม่สามารถที่จะแต่งตั้งผู้สืบราชสันตติวงศ์ตามพระราชประสงค์ได้โดยลำพัง แต่จะต้องได้รับความเห็นชอบจากสภาผู้แทนราษฎรด้วย

ซึ่งเมื่อกล่าวโดยรวมในเรื่องของสิทธิและอำนาจของพระมหากษัตริย์ตามธรรมนูญชั่วคราวนี้ อาจกล่าวได้ว่า ปรีดีมีความประสงค์ที่จะให้พระมหากษัตริย์ดำรงอยู่ในฐานะที่เป็นประมุขของประเทศและเป็นสัญลักษณ์ของการปกครอง พระมหากษัตริย์ไม่มีพระราชอำนาจที่แท้จริง อำนาจในการบริหารประเทศเป็นของราษฎร โดยอาศัยตัวแทนที่ราษฎรเลือกขึ้นเป็นผู้ดำเนินการ ซึ่งฐานะของพระมหากษัตริย์ตามธรรมนูญนี้ น่าจะเปรียบได้กับฐานะของพระมหากษัตริย์ในระบอบประชาธิปไตยแบบอังกฤษ ซึ่งปรีดีได้เคยอธิบายไว้ใน *คำอธิบายกฎหมายปกครอง* ว่า การปกครองภายในประเทศอังกฤษ เป็นการปกครองแบบรัฐบลราชธิปไตยอำนาจจำกัด (Monarchie limitée) พระเจ้าแผ่นดินไม่มีอำนาจในการแผ่นดิน นอกจากอำนาจในการใช้และลง

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๙

พระนาม และยอมให้อำนาจพระนามในกิจการต่างๆ แต่พระองค์มิได้ใช้อำนาจด้วยตนเอง
อำนาจทั้งหลายในการบริหารตกอยู่แก่คณะเสนาบดี^๑ ดังนั้น ฐานะของพระมหากษัตริย์
ตามธรรมนูญชั่วคราวนี้ จึงน่าจะเทียบได้กับฐานะของพระมหากษัตริย์ในระบอบราชา
ธิปไตยอำนาจจำกัดอย่างในประเทศอังกฤษ ซึ่งปรีดีอาจมีความประสงค์ที่จะให้เป็น
เช่นนั้น

ในหมวดที่ ๓ “สภาผู้แทนราษฎร” ตามธรรมนูญชั่วคราวนี้ ได้กำหนดอำนาจ
หน้าที่ของสภาผู้แทนราษฎรไว้ว่า

มาตรา ๘ สภาผู้แทนราษฎรมีอำนาจออกพระราชบัญญัติทั้งหลาย พระราช
บัญญัตินั้นเมื่อกษัตริย์ได้ประกาศใช้แล้ว ให้เป็นอันใช้บังคับได้

ถ้ากษัตริย์มิได้ประกาศให้ใช้พระราชบัญญัตินั้นภายในกำหนด ๗ วัน นับแต่วัน
ที่ได้รับพระราชบัญญัตินั้นจากสภา โดยแสดงเหตุผลที่ไม่ทรงยอมลงพระนาม ก็มีอำนาจ
ส่งพระราชบัญญัตินั้นคืนมายังสภาเพื่อพิจารณาอีกครั้งหนึ่ง ถ้าสภาลงมติยืนยันตามมติ
เดิม กษัตริย์ไม่เห็นด้วย สภามีอำนาจออกประกาศพระราชบัญญัตินั้นใช้บังคับเป็น
กฎหมายได้

มาตรา ๙ สภาผู้แทนราษฎรมีอำนาจดูแลควบคุมกิจการของประเทศ และมี
อำนาจประชุมกันถอดถอนกรรมการราษฎรหรือพนักงานรัฐบาลผู้หนึ่งผู้ใดก็ได้^๒

ตามธรรมนูญชั่วคราวนี้ สภานอกจากจะมีอำนาจในการออกพระราชบัญญัติ
ทั้งหลาย และมีอำนาจดูแลกิจการของประเทศ ซึ่งเป็นหลักการทั่วไปของการปกครอง
แบบรัฐสภาในประเทศประชาธิปไตยทั้งหลายแล้ว สภายังมีอำนาจออกประกาศพระราช
บัญญัติที่กษัตริย์ทรงยับยั้งได้ ถ้าสภาลงมติยืนยันตามร่างเดิม และธรรมนูญนี้ได้

๑. หลวงประดิษฐมนูธรรม, คำอธิบายกฎหมายปกครอง, หน้า ๓๒
๒. ชัยอนันต์ สมุทวณิช และชัชตติยา กรรณสูต (รวบรวม), เอกสารการเมืองการปกครองไทย..., หน้า ๒๑๔

กำหนดเวลาที่ให้พระมหากษัตริย์ทรงพิจารณาและยับยั้งร่างกฎหมายได้เพียง ๗ วัน ซึ่งเป็นการจำกัดอำนาจยับยั้งร่างกฎหมายของพระมหากษัตริย์โดยถือตามความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎรเป็นสำคัญ ซึ่งในเรื่องอำนาจยับยั้งกฎหมายของกษัตริย์นี้ อังกฤษ เรียกว่า Suspensive Veto และแต่เดิมในประเทศอังกฤษ สมัยพระเจ้าเจมส์ที่ ๒ กษัตริย์เคยใช้อำนาจเห็นยั้งร่างกฎหมายเพื่อขัดอำนาจของรัฐสภา จนเป็นเหตุให้เกิดกบฏขึ้น และในที่สุดพระเจ้าเจมส์ก็ได้เสวยราชบัลลังก์ไป ต่อมาในกฎหมายอังกฤษ พระเจ้าแผ่นดินจึงไม่มีอำนาจหน่วงเหนี่ยวกฎหมาย^๑ ดังนั้นในเรื่องอำนาจยับยั้งกฎหมายของกษัตริย์ตามที่ปรากฏในธรรมนูญนี้ ปรีดีอาจมีความประสงค์ที่จะจำกัดอำนาจยับยั้งร่างกฎหมายของพระมหากษัตริย์ให้เป็นไปตามกฎหมายอังกฤษ แม้ว่าจะไม่ถึงขั้นปฏิเสธอำนาจยับยั้งของพระมหากษัตริย์โดยทั้งหมดอย่างในอังกฤษ และในการกำหนดให้ประมุขของประเทศมีอำนาจยับยั้งร่างกฎหมายได้เพียง ๗ วันนี้ ก็มีลักษณะที่คล้ายกับหลักของประเทศเตอร์กี ซึ่งได้กำหนดให้ประมุขของประเทศมีอำนาจยับยั้งกฎหมายได้เพียง ๑๐ วัน แต่ต่างกันในเตอร์กี ประมุขของประเทศเป็นประธานาธิบดี^๒ ไม่ใช่พระมหากษัตริย์อย่างของไทย

นอกจากนี้ สภายังมีอำนาจควบคุมดูแลกิจการของประเทศ และมีอำนาจประชุมกันถอดถอนกรรมการราษฎรหรือพนักงานผู้หนึ่งผู้ใดได้ ซึ่งธรรมนูญฯ นี้ได้ให้อำนาจแก่สภาผู้แทนราษฎรเป็นอย่างมาก เพราะสภาไม่ใช่เพียงแต่มีอำนาจดูแลควบคุมกิจการของประเทศ และมีอำนาจประชุมกันถอดถอนกรรมการราษฎร (ฝ่ายบริหาร) เมื่อไม่ไว้วางใจได้เท่านั้น แต่ยังมีอำนาจถอดถอนพนักงานในตำแหน่งประจำของรัฐบาลผู้หนึ่งผู้ใดได้อีกด้วย ซึ่งอำนาจของสภาดังกล่าวนี้ มีมากกว่าสภาในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยโดยทั่วไป และสภาตามธรรมนูญชั่วคราวนี้ ยังได้ทำหน้าที่เป็นฝ่ายตุลาการ วินิจฉัยคดีอาญาซึ่งพระมหากษัตริย์เป็นผู้ต้องหา ซึ่งศาลยุติธรรมธรรมดาไม่มี

๑. หลวงจักรปาณีศรีวิสุทธิ, อธิบายธรรมนูญปกครองแผ่นดินสยาม..., หน้า ๔๑

๒. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๙

สิทธิที่รับฟ้องและวินิจฉัยได้* (มาตรา ๖) ดังนั้น สภามามธรรมนุญา นี้จึงมีอำนาจทั้งในทางนิติบัญญัติ ทางตุลาการ และทางตุลาการ ซึ่งทำให้สภามีอำนาจมากและมีอำนาจแทบไม่จำกัด ทั้งในธรรมนุญา นี้ ยังไม่มีบทบัญญัติมาตราใดที่จะให้ฝ่ายบริหารในการยุบสภา จึงทำให้สภาเป็นองค์กรที่มีความสำคัญมากในการปกครองในระบอบใหม่นี้ และทั้งนี้อาจเนื่องมาจากความต้องการของคณะราษฎรที่จะควบคุมการบริหารงานให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ โดยเฉพาะในช่วงแรกของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง โดยการวางบทกำหนดให้สภาเป็นองค์กรที่มีบทบาทสำคัญในการปกครองในระบอบใหม่นี้ และกำหนดขั้นตอนการปกครองแบบรัฐสภานี้เป็น ๓ สมัย คือ

สมัยที่ ๑ นับแต่วันใช้ธรรมนุญนี้เป็นต้นไปจนกว่าจะถึงเวลาที่สมาชิกในสมัยที่ ๒ จะเข้ารับตำแหน่ง ให้คณะราษฎร ซึ่งมีคณะผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารเป็นผู้ใช้อำนาจแทน จัดตั้งผู้แทนราษฎรชั่วคราวขึ้นเป็นจำนวน ๗๐ นาย เป็นสมาชิกในสภา

สมัยที่ ๒ ภายในเวลา ๖ เดือน หรือจนกว่าการจัดประเทศให้เป็นปกติเรียบร้อย สมาชิกในสภาจะต้องมีบุคคล ๒ ประเภท ทำกิจการร่วมกัน คือ

ประเภทที่ ๑ ผู้แทนราษฎรจะได้เลือกขึ้นจังหวัดละ ๑ นาย...

ประเภทที่ ๒ ผู้เป็นสมาชิกอยู่แล้วในสมัยที่ ๑ มีจำนวนเท่ากับสมาชิกประเภทที่ ๑ ...

สมัยที่ ๓ เมื่อจำนวนราษฎรทั่วพระราชอาณาเขตได้สอบไล่วิชาประถมศึกษาได้เป็นจำนวนเกินกว่าครึ่ง และอย่างช้าต้องไม่เกิน ๑๐ ปี นับแต่วันใช้ธรรมนุญนี้ สมาชิกในสภาผู้แทนราษฎรจะต้องเป็นผู้ที่ราษฎรได้เลือกตั้งขึ้นเองทั้งสิ้น สมาชิกประเภทที่ ๒ เป็นอันไม่มีอีกต่อไป^๒

๑. เดือน บุนนาค และ ไพโรจน์ ชัยนาม, คำอธิบายกฎหมายรัฐธรรมนูญ (รวมทั้งกฎหมายการเลือกตั้งด้วย) ภาค ๒ รัฐธรรมนูญสยาม, (พระนคร : โรงพิมพ์นิติสาส์น, ๒๔๗๗),. หน้า ๒๓

๒. ชัยอนันต์ สมุทวณิช และชัชติยา กรรณสูต (รวบรวม), เอกสารการเมืองการปกครองไทย..., หน้า ๒๑๕

ซึ่งจะเห็นได้ว่า บริติชมีความประสงค์ที่จะให้สภาผู้แทนราษฎรเป็นองค์กรที่มีบทบาทสำคัญในการควบคุมการบริหารประเทศ และในขณะเดียวกันก็ปรารถนาที่จะควบคุมการบริหารประเทศในระยะแรกของการเปลี่ยนแปลงให้เป็นไปตามความประสงค์ของคณะราษฎร ดังนั้น จึงวางขั้นตอนของการจัดรูปแบบสภาผู้แทนฯ ให้เป็น ๓ สมัย ซึ่งเป็นการวางขั้นตอนของความเป็นประชาธิปไตยไปทีละขั้น โดยไม่ได้จัดรูปแบบการปกครองแบบประชาธิปไตยในทันที ดังจะเห็นได้จากสมัยที่ ๑ คณะราษฎรซึ่งมีคณะผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารเป็นผู้ใช้อำนาจจัดตั้งผู้แทนราษฎรชั่วคราวขึ้นเป็นจำนวน ๗๐ คน และในสมัยที่ ๒ ผู้แทนราษฎรชั่วคราวนี้ยังคงดำรงอยู่เป็นสมาชิกประเภทที่ ๒ ต่อไป แต่มีการเลือกตั้งสมาชิกประเภทที่ ๑ เพิ่มขึ้น โดยกำหนดให้มีผู้แทนราษฎรประเภทที่ ๑ จังหวัดละ ๑ คน จนถึงสมัยที่ ๓ สมาชิกในสภาผู้แทนราษฎรจึงจะเป็นผู้ที่ราษฎรได้เลือกตั้งขึ้นเองทั้งสิ้น ไม่มี ส.ส.ประเภทที่ ๒ อีกต่อไป โดยคณะราษฎรได้วางเงื่อนไขว่า สมัยที่ ๓ จะมาถึงเมื่อจำนวนราษฎรทั่วพระราชอาณาเขตได้สอบไล่วิชาประถมศึกษาได้เป็นจำนวนเกินกว่าครึ่ง และอย่างช้าต้องไม่เกิน ๑๐ ปี ซึ่งในแง่นี้ พิจารณาได้ว่า บริติชมีความเห็นว่า ราษฎรไทยยังไม่มีความรู้พอที่จะปกครองแบบประชาธิปไตยได้โดยทันที จึงกำหนดเงื่อนไขการศึกษาเป็นบรรทัดฐานของความเป็นประชาธิปไตย และให้จัดการปกครองแบบรัฐสภาโดยมีสภาเดียว แต่มีสมาชิก ๒ ประเภท โดยให้สมาชิกประเภทที่ ๒ อยู่ในลักษณะที่เป็นพี่เลี้ยงของสมาชิกประเภทที่ ๑ ในระยะเริ่มแรก^๑

นอกจากนี้ บริติชอาจมีความประสงค์ที่จะให้คณะราษฎรควบคุมการบริหารในช่วงแรกของการเปลี่ยนแปลง โดยการให้คณะราษฎรมีบทบาทในการตั้งสมาชิกสภาผู้แทน

๑. ในจำนวนสมาชิกประเภทที่ ๒ ทั้งหมด ๗๐ คน ที่ได้ตั้งขึ้นเมื่อวันที่ ๒๗ มิถุนายน ๒๔๗๕ ตามธรรมนูญชั่วคราวนี้ จำนวน ๒๖ คน เป็นผู้ที่ได้รับการศึกษาจากยุโรป สภานี้จึงประกอบด้วยผู้ที่มีความรู้สมัยใหม่จำนวนมาก อ้างจาก Landon, *Siam in Transition*, p. 24.

ราษฎรชั่วคราว ซึ่งจะเป็นสมาชิกประเภท ๒ ต่อไป* จนถึงสมัยที่ ๓ ที่จะมีการปกครองแบบประชาธิปไตยโดยสมบูรณ์ ซึ่งในการวางขั้นตอนความเป็นประชาธิปไตย ๓ สมัยของธรรมนูญชั่วคราวนี้ มีผู้เปรียบเทียบว่า ปรีดีอาจจะได้รับความคิดนี้มาจากประชาธิปไตย ๓ ขั้นตอน ของซุนยัตเซ็น แม้ว่าปรีดีจะไม่ได้เปิดเผยแหล่งที่มาของความคิดนี้ แต่ผู้เขียนมีความเห็นว่า อาจเป็นไปได้ที่ปรีดีจะได้รับอิทธิพลทางความคิดนี้มาจากซุนยัตเซ็น ดังจะเห็นได้จากการที่ปรีดีมีความสนใจการปฏิวัติจีนของซุนยัตเซ็นมาตั้งแต่สมัยก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง และเห็นได้จากความสอดคล้องของธรรมนูญชั่วคราวนี้กับรัฐธรรมนูญของจีนที่ร่างตามความคิดของ ดร. ซุนยัตเซ็น ซึ่งกำหนดประชาธิปไตยเป็น ๓ สมัย ด้วยกัน คือ

สมัยที่ ๑ เรียกว่าสมัยปราบปรามทางทหาร มีจุดประสงค์รวบรวมประเทศให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยใช้กำลังอาวุธทำลายล้างหัวหน้ทหารต่างๆ ซึ่งพยายามตั้งตัวเป็นใหญ่ตามท้องถิ่น โดยถือโอกาสจากการที่ราชวงศ์จักรีลี้มไปแล้ว และจากการที่ประเทศอยู่ในภาวะอันยุ่งเหยิงของสงครามกลางเมือง ในระหว่างสมัยนี้ คณะทหารเท่านั้นที่มีอำนาจเด็ดขาด เพื่อทำการปราบปรามได้สะดวก เป็นที่ทราบกันอยู่ทั่วไปว่า สมัยปราบปรามทางการเมืองได้ยุติในเดือนมิถุนายน ค.ศ. ๑๙๒๘ เมื่อกองทัพของคณะชาติยึดกรุงปักกิ่งได้

สมัยที่ ๒ เรียกว่าสมัยอบรมทางการเมือง เป็นเวลาที่ให้การศึกษาแก่ประชาชนให้เข้าใจในทางการเมือง รู้จักสิทธิและหน้าที่ของตน ซึ่งจะเป็นผลให้สามารถใช้อำนาจอธิปไตยของตนได้ดี สำหรับการสิ้นสุดของสมัยที่ ๒ นี้ ได้เป็นที่ตกลงกันในที่ประชุม

---

๑. ในจำนวนสมาชิกประเภทที่ ๒ จำนวน ๗๐ คน นี้ มีผู้ที่เป็นสมาชิกคณะราษฎรจำนวน ๓๑ คน ดูปรีดี พนมยงค์, ข้อเสนอของนายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส ต่อ ๖ พรรษา สัญญา ธรรมศักดิ์..., หน้า ๒๕ ส่วนรายชื่อผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง และรายชื่อ ส.ส. ประเภท ๒ ดูใน ประเสริฐ ปัทมะสุคนธ์, รัฐสภาไทยในรอบสี่สิบสองปี...

ใหญ่ของคณะกรรมการบริหารกลางแห่งคณะพรรคโกวมินตัง เมื่อวันที่ ๑๐ มิถุนายน ค.ศ. ๑๙๒๙ ว่ามีกำหนด ๖ ปี และให้สิ้นสุดใน ค.ศ. ๑๙๓๕

สมัยที่ ๓ เรียกว่าสมัยรัฐธรรมนูญ ซึ่งขณะนั้นประเทศจีนจะมีรัฐธรรมนูญของตนใช้อย่างเด็ดขาด และรัฐบาลก็จะเป็นประชาธิปไตยโดยสมบูรณ์^๑

ซึ่งจะเห็นได้ว่า ประชาธิปไตย ๓ สมัย ของ ดร. ซุนยัตเซ็น มีลักษณะที่คล้ายคลึงกับประชาธิปไตย ๓ สมัย ในธรรมนูญชั่วคราว แม้ว่ารายละเอียดจะแตกต่างกันบ้าง แต่ก็มีลักษณะบางอย่างที่คล้ายคลึงกัน ดังเช่น สมัยที่ ๑ ที่เรียกว่าสมัยปราบปรามทางทหารของซุนยัตเซ็นพอจะเปรียบเทียบได้กับ สมัยที่ ๑ ของธรรมนูญชั่วคราว ซึ่งเป็นช่วงที่คณะผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารเป็นผู้มีอำนาจดูแลความสงบเรียบร้อยภายในประเทศ ภายหลังจากยึดอำนาจเปลี่ยนแปลงการปกครอง

ส่วนสมัยที่ ๒ ที่เรียกว่าสมัยอบรมทางการเมืองของจีนนั้น เป็นสมัยที่ประชาชนจำเป็นจะต้องมีผู้นำทาง ซึ่งมีโฉมหน้าที่แต่เพียงสอนให้ประชาชนรู้จักใช้สิทธิตามอำนาจอธิปไตยของตนภายใต้หน้าเท่านั้น แต่ยังเป็นผู้ใช้อำนาจนี้แทนเพื่อประโยชน์ของประชาชนด้วย จนกว่าจะถึงสมัยที่ ๓ หรือสมัยรัฐธรรมนูญ ซึ่งผู้นำทางนี้คือคณะพรรคโกวมินตังหรือคณะชาติ ซึ่งในระหว่างสมัยที่ ๒ นี้ ได้รับมอบหมายให้เป็นผู้สั่งสอนอบรมประชาชนให้เข้าใจในทางการเมือง เพื่อเตรียมแคว้นทางไปสู่ระบอบประชาธิปไตยอันสมบูรณ์^๒ ดังนั้น สมัยที่ ๒ ของจีนซึ่งเป็นสมัยอบรมทางการเมืองนี้ พอจะเทียบได้กับสมัยที่ ๒ ตามธรรมนูญชั่วคราว ซึ่งเป็นช่วงที่คณะราษฎรเป็นพรรคการเมืองที่มีบทบาทสำคัญในการบริหารประเทศ และเป็นช่วงที่การปกครองยังไม่เป็นประชาธิปไตยเต็มที่ แต่เป็นขั้นตอนของการเตรียมการไปสู่ระบอบที่สมบูรณ์ในขั้นตอนที่ ๓ ซึ่งคณะราษฎรได้กำหนด

๑. ไพโรจน์ ชัยนาม, การร่างรัฐธรรมนูญใหม่และบทความเรื่องรัฐธรรมนูญ, (กรุงเทพฯ: พานิชสุกผล, ๒๕๔๘),

หน้า ๓๐๔-๓๐๕

๒. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐๖

มาตรฐานการศึกษาของราษฎรเป็นเกณฑ์ที่จะนำไปสู่ขั้นตอน ๓ และกำหนดเวลาอย่างช้า ต้องไม่เกิน ๑๐ ปี บทบาทของคณะราษฎรในขั้นตอนที่ ๒ นี้ จึงอาจจะเทียบได้กับ บทบาทของพรรคโกมินดังของจีนในเวลานั้น และจะเห็นได้ว่า ในปี ๒๔๗๕ ที่ใช้ธรรมนูญนี้ จีนยังคงอยู่ในสมัยที่ ๒ อันจะไปสิ้นสุดในปี ๒๔๗๘ (ค.ศ. ๑๙๓๕)

ส่วนในสมัยที่ ๓ ซึ่งเป็นสมัยรัฐธรรมนูญนั้น ทั้งธรรมนูญชั่วคราวและรัฐธรรมนูญของจีนมีลักษณะที่สอดคล้องกันคือ กำหนดให้สมัยที่ ๓ เป็นสมัยประชาธิปไตยโดยแท้จริง ดังนั้นจึงอาจจะพอกกล่าวได้ว่า ธรรมนูญชั่วคราวที่ปรีดีเป็นผู้ร่างนี้ ปรีดีอาจจะได้รับอิทธิพลทางความคิดมาจากประชาธิปไตย ๓ ขั้นตอน ของซุนยัตเซ็นก็เป็นได้

นอกจากนี้ ธรรมนูญชั่วคราวยังมีลักษณะที่คล้ายคลึงกับรัฐธรรมนูญของซุนยัตเซ็นในแง่ที่กำหนดการเลือกตั้งทางอ้อม และการสอบคุณสมบัติของผู้สมัครรับเลือกตั้ง รวมทั้งการเน้นที่การศึกษาของประชาชน^๑ ในธรรมนูญชั่วคราวได้กำหนดคุณสมบัติของผู้สมัครรับเลือกเป็นผู้แทนประเภทที่ ๑ ไว้ว่า “สอบไล่วิชาการเมืองได้ตามหลักสูตรซึ่งสภาจะได้ออกขึ้นไว้” (ข้อ ๑ ของมาตรา ๑๑) และ “เฉพาะผู้สมัครเป็นผู้แทนประเภทที่ ๑ ในสมัยที่ ๒ จะต้องได้รับความเห็นชอบของสมาชิกในสมัยที่ ๑ เสียก่อนว่า เป็นผู้ไม่ควรสงสัยว่าจะนำมาซึ่งความไม่สงบเรียบร้อย” (ข้อ ๖ มาตรา ๑๑)^๒ ซึ่งข้อกำหนดคุณสมบัติทั้ง ๒ นี้ นอกจากจะเป็นการกำหนดคุณสมบัติโดยอาศัยความรู้ทางการเมืองเป็นเกณฑ์แล้ว (ธรรมนูญนี้ไม่ได้กำหนดว่าผู้สมัครจะต้องสำเร็จการศึกษาขั้นไหน ดังนั้นจึงอาศัยการสอบไล่วิชาการเมืองแทน) ยังเป็นการจำกัดผู้ที่จะสมัครเป็นผู้แทน โดยจะต้องเป็นผู้ที่ไม่ควรสงสัยว่าจะนำมาซึ่งความไม่สงบเรียบร้อย ซึ่งพอจะพิจารณาได้ว่า หลักเกณฑ์ข้อนี้ กำหนดขึ้นเนื่องจากคณะราษฎรหวาดเกรงพวกเจ้าและพวกที่เป็นปฏิปักษ์ต่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองจะเข้ามามีบทบาทในสภา และเป็นอุปสรรคในการ

๑. Thawatt Mokarapong, *History of the Thai Revolution*, p. 119.

๒. ชัยอนันต์ สมุทวณิช และชัชติยา กรรณสูต (รวบรวม), *เอกสารการเมืองการปกครองไทย...*, หน้า

บริหารงานให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของคณะราษฎร โดยเฉพาะในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อ
นี้ คณะราษฎรจึงต้องกันและระวังไม่ให้บุคคลที่ไม่เข้าใจความมุ่งหมายของคณะราษฎร
หรือเป็นปฏิปักษ์ต่อลัทธิการปกครองแบบมีรัฐธรรมนูญเข้ามาก่อความยุ่งยาก อันจะ
ทำให้เกิดผลร้ายต่อการปกครองได้ ซึ่งในเรื่องนี้ หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ
ได้แสดงความเห็นไว้ว่า

การที่จะกันมิให้เจ้าเข้าเกี่ยวกับการเมืองในเวลาซึ่งยังเป็นหัวเลี้ยวหัวต่ออยู่นั้น
ข้าพเจ้าก็เห็นพ้องด้วย ดังข้าพเจ้าได้กล่าวในปาฐกถาตอนที่ว่า “ผู้ที่สมควรรับเลือกใน
ขั้นนี้จะต้องได้รับอนุมัติจากคณะราษฎรเสียก่อน ทั้งนี้ ก็เพื่อป้องกันมิให้ผู้อาจเป็น
ปรปักษ์ต่อหลักการนโยบายของคณะราษฎรเข้ามาขัดขวางทำลายกิจการของคณะราษฎรได้
ข้อนี้เป็นธรรมดา”^๑

นอกจากคุณสมบัติของผู้สมควรรับเลือกตั้งทั้ง ๒ ข้อที่กล่าวไปแล้ว คุณสมบัติ
ในข้ออื่นๆ ก็เป็นหลักการโดยทั่วไปของการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ซึ่งประกอบ
ด้วย “มีอายุ ๒๐ ปีบริบูรณ์, ไม่เป็นผู้ไร้หรือเสมือนไร้ความสามารถ ไม่ถูกศาลพิพากษา
ให้เพิกถอนสิทธิในการรับเลือก และต้องเป็นบุคคลที่มีสัญชาติเป็นไทยตามกฎหมาย”^๒
ซึ่งมีข้อสังเกตว่า ธรรมนูญนี้กำหนดอายุผู้สมควรรับเลือกตั้งเพียง ๒๐ ปีบริบูรณ์ ซึ่ง
เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้ที่อยู่ในวัยหนุ่มสาวสามารถรับเลือกตั้งได้ (ซึ่งจะเห็นได้ว่า
รัฐธรรมนูญหลายฉบับในเวลาต่อมา กำหนดอายุผู้สมควรรับเลือกตั้งสูงกว่า ๒๐ ปี ซึ่งมี
ทั้ง ๓๐ ปี และ ๓๕ ปี อันเป็นการจำกัดสิทธิผู้มีอายุน้อย) และไม่ได้กำหนดว่า ผู้สมัคร
จะต้องเป็นชายเท่านั้น ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้หญิงที่มีความรู้ความสามารถสมัครเข้า
รับเลือกตั้งได้

๑. มจ. วรณไวทยากร วรวรรณ, *อภิปรายร่างรัฐธรรมนูญ* (พระนคร : โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, ๒๕๑๕),
หน้า ๔๙

๒. ชัยอนันต์ สมุทวณิช และชัชติยา กรรณสูต (รวบรวม), *เอกสารการเมืองการปกครองไทย...*, หน้า
๒๑๕-๒๑๖

ส่วนคุณสมบัติของผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้ง ได้กำหนดชัดเจนว่า “ราษฎรไม่ว่าเพศใด เมื่อมีคุณสมบัติดังต่อไปนี้ ย่อมมีสิทธิออกเสียงลงมติเลือกผู้แทนหมู่บ้านได้ คือ

“๑. มีอายุครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์ ๒. ไม่เป็นผู้ไร้หรือเสมือนไร้ความสามารถ ๓. ไม่ถูกศาลพิพากษาให้เสียสิทธิในการออกเสียง ๔. ต้องเป็นบุคคลที่มีสัญชาติเป็นไทยตามกฎหมาย” (มาตรา ๑๔)

ซึ่งเป็นที่ชัดเจนว่า สิทธิในการออกเสียงเลือกผู้แทนนี้ ไม่จำกัดเฉพาะเพศชายเท่านั้น แต่ผู้หญิงก็มีสิทธิเช่นเดียวกัน ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้ออกเสียงลงคะแนนเลือกตั้งผู้แทนราษฎรโดยทั่วกันในทันที (Universal Suffrage) อันเป็นหลักการที่ก้าวหน้ามากพอสมควร เพราะในเวลานั้น ประเทศประชาธิปไตยหลายประเทศยังคงจำกัดสิทธิของผู้หญิงอยู่ แม้แต่ในประเทศญี่ปุ่นและประเทศฝรั่งเศส ซึ่งเป็นประชาธิปไตยมาก่อนไทยเป็นเวลาหลายสิบปี ก็ยังไม่ให้สิทธิแก่สตรีในการออกเสียงเลือกผู้แทนในรัฐสภา เพิ่งมาเปิดโอกาสให้ผู้หญิงมีสิทธิเลือกตั้งได้ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒^๑ ในประเทศสเปนและอิตาลี สตรีก็ไม่มีสิทธิในการออกเสียง ส่วนประเทศอังกฤษซึ่งเป็นประชาธิปไตยมานาน ก็เพิ่งเปิดโอกาสให้ผู้หญิงมีสิทธิมีเสียงในทางการเมืองราวปี ค.ศ. ๑๙๑๘ แต่ครั้งนั้นก็ยังกำหนดเงื่อนไขว่าต้องมีอายุ ๓๐ ปี เป็นอย่างน้อยจึงจะโหวตได้ ราษฎรของอังกฤษทั้งสองเพศเพิ่มสิทธิเลือกผู้แทนโดยเสมอภาคกันเมื่อ ปี ค.ศ. ๑๙๒๘ นี้เอง^๒ ก่อนหน้าประเทศไทยซึ่งเพิ่งเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ เพียง ๔ ปี เท่านั้น

อย่างไรก็ตาม แม้ว่ารัฐธรรมนูญนี้จะเปิดโอกาสให้ผู้สมัครรับเลือกตั้งและผู้มีสิทธิลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง มีโอกาสได้ใช้สิทธิอย่างกว้างขวางพอสมควร แต่รัฐธรรมนูญนี้ยังมี

๑. ไพรจอร์น ชัยนาม, การร่างรัฐธรรมนูญใหม่และบทความเรื่องรัฐธรรมนูญ, หน้า ๑๘๖-๑๘๗

๒. หลวงจกราณีศรีวิสุทธิ, อธิบายรัฐธรรมนูญปกครองแผ่นดินสยาม..., หน้า ๑๕

ข้อจำกัดสำหรับรูปแบบวิธีการเลือกตั้งสมาชิกสภาในสมัยที่ ๑ และสมัยที่ ๒ ซึ่งยังคงเป็นการเลือกตั้งทางอ้อมที่ให้ราษฎรในหมู่บ้านเลือกผู้แทนหมู่บ้าน ผู้แทนหมู่บ้านเลือกผู้แทนตำบล และผู้แทนตำบลเลือกผู้แทนจังหวัดเป็นสมาชิกในสภาผู้แทนราษฎร (มาตรา ๑๒)^๑ อันเป็นการเลือกตั้ง ๓ ขั้นตอน ที่ยังไม่เป็นประชาธิปไตยที่สมบูรณ์ จนถึงสมัยที่ ๓ จึงจะเปิดโอกาสให้ดำเนินการเลือกตั้งผู้แทนในสภาโดยตรง ซึ่งการเลือกตั้งทางอ้อมนี้ ก็สืบเนื่องจากการจัดวางรูปแบบประชาธิปไตย ๓ สมัย หรือ ๓ ขั้นตอน ซึ่งบริติอาจมีความเห็นว่า ประชาธิปไตยที่สมบูรณ์ยังไม่เหมาะสมในเวลานั้น ทั้งในแง่ความรู้และการศึกษาของประชาชน และการรักษาระบบการเมืองในช่วงแรกภายหลังการเปลี่ยนแปลง นอกจากนี้ ในเรื่องวิธีการเลือกผู้แทนเป็นชั้นๆ นั้น มีผู้กล่าวว่า บริติอาจตั้งใจที่จะดำเนินการแบบโซเวียตที่ให้ราษฎรเลือกผู้แทนเป็นลำดับชั้น ทั้งนี้เพราะเมืองไทยกับโซเวียตเหมือนกันในแง่ที่ราษฎรส่วนมากยังได้รับการศึกษาน้อย การจะให้เลือกผู้แทนโดยตรงในระหว่งนั้นย่อมไม่เป็นผลดี^๒ แต่การเลือกผู้แทนเป็นชั้นๆ นี้ ก็เป็นไปเฉพาะในช่วงแรกหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองเท่านั้น เมื่อถึงสมัยที่ ๓ ราษฎรก็สามารถเลือกผู้แทนได้โดยตรง

นอกจากหลักการสำคัญมาตราต่างๆ ของธรรมนูญชั่วคราวในหมวดที่ ๓ เรื่อง "สภาผู้แทนราษฎร" ที่กล่าวมานี้ มาตราอื่นๆ เป็นข้อกำหนดและหลักการทั่วไปในเรื่องเกี่ยวกับอายุตามวาระของสมาชิกสภา และการออกจากตำแหน่ง รวมทั้งระเบียบการประชุมมาตราต่างๆ (ตั้งแต่มาตรา ๑๘ - มาตรา ๒๗) ซึ่งในเรื่องระเบียบการดำเนินงานของสภานี้ บริติได้อาศัยข้อบังคับกรรมการสภาองคมนตรีเป็นแบบอย่างในการร่าง และได้ให้อนุโลมใช้ข้อบังคับสภากรรมการองคมนตรีเฉพาะส่วนที่ไม่ขัดกับธรรมนูญนี้ไปพลางก่อน (มาตรา ๒๗) ทั้งนี้ อาจเนื่องมาจากการที่ธรรมนูญนี้ได้ร่างอย่างรีบเร่งในเวลากะทันหัน จึงยังขาดความสมบูรณ์ และมีบทบัญญัติที่เกี่ยวกับการประชุมและการ

๑. ชัยอนันต์ สมุทวณิช และชัชติยา ภารณเสถียร (รวบรวม), เอกสารการเมืองการปกครองไทย..., หน้า ๒๑๖

๒. หลวงจักษ์ภาณีศรีวิสุทธิ, อธิบายธรรมนูญปกครองแผ่นดินสยาม..., หน้า ๘๔

เลือกสมาชิกของสภาผู้แทนราษฎรอยู่เป็นอันมาก ซึ่งความจริงแล้ว ในส่วนที่เกี่ยวกับการเลือกตั้งและระเบียบการประชุมสภาผู้แทนราษฎรนี้ ควรจะมีกฎหมายพิเศษเป็นส่วนหนึ่งต่างหากจากกฎหมายธรรมนูญการปกครอง ซึ่งจะวางเฉพาะหลักการสำคัญในการปกครองเท่านั้น และในเรื่องนี้ ในเวลาต่อมาก็ได้มีการแก้ไขแยก พรบ. การเลือกตั้งออกเป็นส่วนหนึ่งต่างหากจากรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม ซึ่งผู้เขียนจะได้กล่าวต่อไป

ในหมวดที่ ๔ เกี่ยวกับ “คณะกรรมการราษฎร” ธรรมนูญชั่วคราวนี้ ได้ระบุอำนาจและหน้าที่ของคณะกรรมการราษฎรไว้ว่า

มาตรา ๒๘ คณะกรรมการมีอำนาจหน้าที่ดำเนินการให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่ประสงค์ของสภา

มาตรา ๒๙ ถ้ามีการฉุกเฉินเกิดขึ้น ซึ่งคณะกรรมการจะเรียกประชุมสภาราษฎรให้ทันทั่วทั้งมิได้ และคณะกรรมการราษฎรเห็นสมควรจะต้องออกกฎหมายเพื่อให้เหมาะแก่การฉุกเฉินนั้นๆ ก็ทำได้ แต่จะต้องรับนำกฎหมายนั้นขึ้นให้สภารับรอง

มาตรา ๓๐ คณะกรรมการราษฎรมีอำนาจให้อภัยโทษ แต่ให้นำความขึ้นขอพระบรมราชานุญาตเสียก่อน

มาตรา ๓๑ ให้เสนาบดีกระทรวงต่างๆ เป็นผู้รับผิดชอบต่อคณะกรรมการราษฎร ในกิจการทั้งปวง

สิ่งใดซึ่งเป็นการฝ่าฝืนต่อคำสั่งหรือระเบียบการของคณะกรรมการราษฎร หรือกระทำไปโดยธรรมนูญไม่อนุญาตให้ทำได้ ให้ถือว่า การนั้นเป็นโมฆะ^๑

ซึ่งจะเห็นได้ว่า ธรรมนูญนี้ได้ให้อำนาจหน้าที่แก่คณะกรรมการราษฎรมาก และ

๑. ชัยอนันต์ สมุทวณิช และชัตติยา กรรณสูต (รวบรวม), เอกสารการเมืองการปกครองไทย..., หน้า ๒๑๘

คณะกรรมการราษฎรนั้นนอกจากจะทำหน้าที่ทางด้านการบริหารแล้ว ยังมีอำนาจในการออกกฎหมายเมื่อมีการฉุกเฉินเกิดขึ้นได้ (มาตรา ๒๙) ซึ่งทำให้คณะกรรมการราษฎรมีอำนาจในทางนิติบัญญัติด้วย และคณะกรรมการราษฎร ยังมีอำนาจในการตั้งเสนาบดีและเสนาบดีทั้งปวงจะต้องรับผิดชอบต่อคณะกรรมการราษฎร (มาตรา ๓๑) คณะกรรมการราษฎรที่ตั้งขึ้นตามธรรมนูญนี้ จึงมีลักษณะพิเศษที่แตกต่างจากการจัดรูปฝ่ายบริหารตามการปกครองแบบประชาธิปไตยโดยทั่วไป เพราะคณะกรรมการราษฎรจะไม่ใช้ผู้บริหารงานกระทรวงต่างๆ เองโดยตรง ในลักษณะที่เป็นคณะรัฐมนตรีหรือ Cabinet แบบตะวันตก แต่คณะกรรมการราษฎรจะเป็นผู้รับผิดชอบและกำหนดนโยบายการบริหารงานในกระทรวงต่างๆ ของเสนาบดี และเป็นผู้ควบคุมการดำเนินงานของเสนาบดีในกระทรวงต่างๆ อีกต่อหนึ่ง ซึ่ง “การตั้งการถอดตำแหน่งเสนาบดี ย่อมเป็นพระราชอำนาจของกษัตริย์ พระราชอำนาจนี้จะทรงใช้แต่โดยตามคำแนะนำของคณะกรรมการราษฎร” (มาตรา ๓๕) การกำหนดอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการราษฎรดังในธรรมนูญชั่วคราวนี้ จึงน่าจะเปรียบเทียบกับได้กับการปกครองของโซเวียตรัสเซียและของจีน^๑

สำหรับในประเทศโซเวียตรัสเซีย อำนาจนิติบัญญัติอยู่ที่สภาใหญ่แห่งโซเวียตซึ่งเรียกตามภาษาอังกฤษว่า General Congress of Soviets สภาใหญ่นี้เลือกคณะบริหารขึ้นคณะหนึ่งเรียกว่า General Executive Committee คณะบริหารนี้มีได้ประชุมอยู่ตลอดเวลา แต่มีคณะกรรมการดูแลการแทน ๒๗ คน เรียกว่า เปรสิเดียม (Praesidium) คณะเปรสิเดียมนี้ จะเป็นผู้เลือกคณะเสนาบดีซึ่งเรียกว่า เป็นผู้รักษากรแทนประชาราษฎร์ (Council of the Peoples Commissars) ขึ้น ซึ่งคณะเปรสิเดียมนี้อาจเทียบได้กับคณะกรรมการราษฎรตามธรรมนูญชั่วคราว^๒ ที่คณะกรรมการราษฎรนี้มีหน้าที่ในการเลือกเสนาบดี และรับผิดชอบการดำเนินงานของเสนาบดีในกระทรวงต่างๆ

๑. ผู้ที่มีความเห็นในทำนองเดียวกันนี้ ได้แก่ Fred Riggs, *Thailand : The Modernization of a Bureaucratic Polity*, 2nd ed. (Honolulu : East-West Center Press, 1967), p. 156 และ Thawatt Mokarapong, *History of the Thai Revolution*, p. 118-119.

๒. หลวงจักรปาณีศรีวิสุทธิ์, *อธิบายธรรมนูญปกครองแผ่นดินสยาม...*, หน้า ๑๒

ซึ่งตามรัฐธรรมนูญนี้ เสนาบดีจะเป็นแต่พนักงานดำเนินการ (Functionary) ของคณะกรรมการราษฎรเท่านั้น ซึ่งวิธีนี้ยังคล้ายกับการปกครองของประเทศจีนในเวลานั้น ที่มีเสนาบดีเป็นผู้รับคำสั่งจากสภาบริหาร (Executive Yuan) อันเป็นสภารับผิดชอบต่อรัฐบาลกลางอีกต่อหนึ่ง^๑ สภาบริหารหรือ Executive Yuan นี้เป็นผู้ใช้อำนาจสูงสุดในทางตุลาการของประเทศ มีหน้าที่เสนอร่างกฎหมายที่เกี่ยวกับการงานแผนกปกครองต่อสภานิติบัญญัติ สภานี้มีเสนาบดีต่างๆ เป็นผู้ช่วย และเสนาบดีเป็นแต่เพียงพนักงานคอยรับบัญชาจากสภาบริหารนี้เท่านั้น ดังนั้น ตามรัฐธรรมนูญชั่วคราว การจัดรูปแบบของฝ่ายบริหารจึงมีลักษณะที่คล้ายกับของจีนและของโซเวียต ซึ่งตำแหน่งเสนาบดีในการปกครองแบบเดิมได้ถูกลดความสำคัญและถูกตัดทอนอำนาจลง โดยได้โอนอำนาจอันแท้จริงของเสนาบดีไปอยู่กับคณะกรรมการราษฎรเกือบหมดสิ้น เสนาบดีตามรัฐธรรมนูญใหม่นี้จะไม่ทำการเป็นคณะ และไม่มีความรับผิดชอบร่วมกัน (Collective Responsibility) เหมือนเสนาบดีประเทศเก่าๆ หรือเหมือนอย่างในประเทศอังกฤษและประเทศอื่นๆ ที่มีการปกครองอย่างอังกฤษ ที่คณะเสนาบดีต้องเป็นผู้รับผิดชอบต่อเสนาบดีโดยตรง และจะอยู่ในตำแหน่งได้ก็แต่ช่วงเวลาที่รัฐสภามีความเชื่อถือไว้ใจ แต่ตามรัฐธรรมนูญชั่วคราวนี้ เสนาบดีต่างคนต่างต้องรับผิดชอบต่อคณะกรรมการราษฎรโดยตรงภายในวงงานแห่งกระทรวงของตนเท่านั้น คณะกรรมการราษฎรร่วมกันต่างหากที่ทำหน้าที่เป็นเสนาบดีที่แท้จริง และเป็นผู้รับผิดชอบในการดำเนินรัฐประศาสน์นโยบายของกระทรวงทุกกระทรวง^๒

ในการกำหนดรูปแบบและอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการราษฎรดังที่ปรากฏในรัฐธรรมนูญชั่วคราว แม้ว่าจะไม่มีหลักฐานเป็นที่แน่ชัดว่า ปรีดีได้ความคิดในการกำหนดรูปแบบดังกล่าวมาจากโซเวียตและจีนหรือไม่ แต่ก็มีข้อน่าสังเกตว่า คำว่า “คณะกรรมการราษฎร” ที่ปรีดีใช้ในรัฐธรรมนูญชั่วคราวนี้มีความใกล้เคียงกับคำว่า “People’s

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๓
 ๒. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๘-๖๙

Commissars" ของโซเวียตมากกว่าคำว่า "Council of Ministers" แบบตะวันตก ซึ่ง รัชกาลที่ ๗ ได้ทรงพระราชวิจารณ์ และขอให้แก้ไขใหม่ในการร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม จึงได้มีการแก้ไขเปลี่ยนมาใช้คำว่า "คณะรัฐมนตรี" แทน และยังได้มีการเปลี่ยนรูปแบบและอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการราษฎรให้ต่างไปจากในธรรมนูญชั่วคราวนี้ โดยเปลี่ยนให้เป็น Cabinet แบบตะวันตกมากยิ่งขึ้น ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้อาจจะต่างไปจากวัตถุประสงค์เดิมของปรีดีที่กำหนดไว้ในธรรมนูญชั่วคราว ทั้งนี้มีข้อสังเกตว่า ในการกำหนดรูปแบบของคณะกรรมการราษฎรดังในธรรมนูญชั่วคราวนั้น ปรีดีอาจจะมีความประสงค์ที่จะให้คณะกรรมการราษฎรเป็นองค์กรที่มีบทบาทในการควบคุมและกำหนดนโยบายการบริหารของประเทศ โดยให้คณะราษฎรเข้าดำรงตำแหน่งและทำหน้าที่บริหารในคณะกรรมการราษฎร เพื่อให้คณะกรรมการราษฎรสามารถควบคุมนโยบายด้านการบริหารให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของคณะราษฎร และโดยให้เสนาบดี ซึ่งเป็นขุนนางในระบอบเดิม เป็นผู้ทำหน้าที่ตามที่คณะราษฎรได้กำหนดไว้ ซึ่งการจัดรูปการบริหารดังกล่าว จะทำให้คณะราษฎรสามารถอาศัยความร่วมมือกับเสนาบดีในระบอบเก่าในการบริหารประเทศต่อไป ในขณะที่เดียวกัน คณะราษฎรก็สามารถควบคุมการบริหารให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของคณะราษฎรได้

ส่วนในเรื่องการจัดตั้งคณะกรรมการราษฎร ธรรมนูญชั่วคราวได้กำหนดให้ "คณะกรรมการราษฎรประกอบด้วย ประธานคณะกรรมการราษฎร ๑ นาย และกรรมการราษฎร ๑๔ นาย รวมเป็น ๑๕ นาย" (มาตรา ๓๒) และ "ให้สภาเลือกตั้งสมาชิกในสภาผู้ ๑ ขึ้นเป็นประธานกรรมการ และให้ผู้เป็นประธานนั้นเลือกสมาชิกในสภาอีก ๑๔ นาย เพื่อเป็นกรรมการ การเลือกนี้เมื่อได้รับความเห็นชอบของสภาแล้ว ให้ถือว่าผู้ได้รับเลือกนั้นๆ เป็นกรรมการของสภา ในเมื่อสภาเห็นว่า กรรมการมิได้ดำเนินการตามรัฐประศาสนโยบายของสภา สภามีอำนาจเชิญกรรมการให้ออกจากหน้าที่ แล้วเลือกตั้งใหม่ตามที่กล่าวในตอนนั้น" (มาตรา ๓๓)

ซึ่งข้อความในตอนแรกนี้ มีลักษณะที่เป็นประชาธิปไตยแบบตะวันตกในแง่ที่ว่า ประธานกรรมการราษฎรมาจากการเลือกตั้งของสภาและต้องเป็นสมาชิกในสภา เมื่อสภา

ได้เลือกประธานคณะกรรมการราษฎรขึ้นแล้ว ก็เปิดโอกาสให้ประธานคณะกรรมการราษฎรได้ฟอร์มคณะกรรมการราษฎรขึ้นเอง โดยเลือกสมาชิกในสภาอีก ๑๔ นาย เป็นกรรมการ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในการบริหารและการรับผิดชอบร่วมกัน ส่วนหลักการที่ต่างไปจากหลักประชาธิปไตยแบบตะวันตกโดยทั่วไป คือ การที่สภามีอำนาจเชิญกรรมการให้ออกจากหน้าที่แล้วเลือกตั้งใหม่ (ซึ่งไม่ใช่เป็นเพียงการลงมติไม่ไว้วางใจ และให้ประธานกรรมการราษฎรเลือกกรรมการร่วมที่บริหารขึ้นใหม่) เมื่อสภาเห็นว่ากรรมการมิได้ดำเนินการตามรัฐประศาสน์นโยบายของสภา ซึ่งในหลักการนี้ สภาเป็นผู้ควบคุมคณะกรรมการราษฎรทั้งแง่ที่ว่า คณะกรรมการราษฎรจะต้องมาจากสมาชิกในสภา และจะต้องได้รับความเห็นชอบจากสภา และสภาสามารถถอดถอนกรรมการราษฎรได้ ถ้าไม่ดำเนินการตามรัฐประศาสน์นโยบายของรัฐสภา (ซึ่งไม่ใช่ในนโยบายที่รัฐบาลแถลงต่อสภา) ทั้งคณะกรรมการราษฎรยังไม่มีอำนาจในการยุบสภา ซึ่งในเรื่องนี้เป็นลักษณะพิเศษของธรรมนูญชั่วคราวที่ให้อำนาจสภาผู้แทนราษฎรในการควบคุมฝ่ายบริหารมาก ซึ่งลักษณะดังกล่าวคล้ายกับการปกครองแบบของโซเวียตมากกว่าการปกครองแบบประชาธิปไตยของประเทศตะวันตก

นอกจากนี้ ในธรรมนูญชั่วคราวยังได้ระบุให้การแต่งตั้ง ถอดถอนตำแหน่ง เสนาบดี การให้สัตยาบันสัญญาทางพระราชไมตรี และการประกาศสงคราม เป็นพระราชอำนาจของกษัตริย์ แต่จะทรงใช้พระราชอำนาจนี้ตามคำแนะนำของคณะกรรมการราษฎร (มาตรา ๓๕-๓๗) ส่วนการเจรจาการเมืองกับต่างประเทศให้เป็นหน้าที่ของคณะกรรมการผู้แทนราษฎร และคณะกรรมการฯ อาจตั้งผู้แทนเพื่อการนี้ได้ เมื่อการเจรจาดำเนินไปประการใด ให้คณะกรรมการฯ รายงานกราบบังคมทูลให้กษัตริย์ทรงทราบ (มาตรา ๓๖) ซึ่งจะเห็นได้ว่า ตามธรรมนูญนี้ ได้ให้กษัตริย์ซึ่งอยู่ในฐานะประมุขของประเทศดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในการให้สัตยาบันทางพระราชไมตรีและในการประกาศสงคราม แต่ในการใช้พระราชอำนาจนี้ยังคงจะให้ได้โดยคำแนะนำของคณะกรรมการราษฎร พระมหากษัตริย์ไม่มีพระราชอำนาจโดยเด็ดขาดแท้จริง ส่วนในการเจรจาการเมืองกับต่างประเทศนั้น ธรรมนูญฯ ชั่วคราวได้กำหนดให้เป็นหน้าที่ของคณะ

กรรมการราษฎร ซึ่งเป็นไปตามอย่างประเทศโซเวียตที่ให้คณะกรรมการดูแลการ (Praesidium) เป็นผู้ที่ทำหน้าที่เจรจาเมืองกับต่างประเทศและทำสัญญาต่างๆ แต่ ธรรมนูญชั่วคราวไม่ได้ล้มกษัตริย์เสียทีเดียวจึงบัญญัติว่า เมื่อการเจรจาเมืองดำเนินไปอย่างไร ให้คณะกรรมการรายงานกราบบังคมทูลให้กษัตริย์ทรงทราบ

ส่วนในหมวดที่ ๕ อันเป็นหมวดสุดท้ายของธรรมนูญนี้ เป็นเรื่องของ “ศาล” ซึ่งมีข้อกำหนดเพียงมาตราเดียวคือ “มาตรา ๓๙ การระงับข้อพิพาทให้เป็นไปตามกฎหมายที่ใช้อยู่ในเวลานี้” ในการที่ธรรมนูญชั่วคราว ซึ่งได้กำหนดให้ศาลเป็นแผนกสำคัญส่วนหนึ่งในหมู่คณะบุคคลผู้ทำหน้าที่ใช้อำนาจแทนราษฎร ได้มีข้อบัญญัติถึงศาลโดยตรงเพียงมาตราเดียวนี้ อาจเนื่องมาจากการร่างรัฐธรรมนูญเป็นไปอย่างเร่งรีบ ทำให้ผู้ร่างไม่มีเวลาพอที่จะร่างข้อความอย่างละเอียด รวมทั้งการที่ศาลเป็นสถาบันเก่าเมื่อเทียบกับสภาผู้แทนราษฎรซึ่งเป็นสถาบันใหม่ ศาลเป็นสถาบันที่มีวิวัฒนาการมาเป็นปีกแผ่นพอสมควรก่อนการเปลี่ยนแปลง ๒๔๗๕ การมีบทบัญญัติที่เกี่ยวกับศาลเพียงมาตราเดียว อาจเป็นการยอมรับว่า กระบวนการยุติธรรมที่มีอยู่ในเวลานั้นอยู่ในสภาพที่ใช้ได้ และการแก้ไขในเรื่องศาลนี้อาจจะกระทบกระทั่งถึงสิทธิของชาวต่างประเทศในประเทศไทย การเปลี่ยนแปลงในเรื่องนี้จึงต้องดำเนินไปอย่างรอบคอบ^๑ แต่แม้ว่าจะมีข้อกำหนดเพียงมาตราเดียวนี้ ก็เป็นการกำหนดไว้เพื่อความสมบูรณ์ของธรรมนูญการปกครอง ซึ่งควรจะได้แบ่งแยกอำนาจบริหาร อำนาจนิติบัญญัติ และอำนาจตุลาการออกจากกัน โดยการกำหนดการใช้อำนาจต่างๆ เหล่านี้ไว้ในธรรมนูญการปกครองด้วย

เมื่อกล่าวโดยสรุป สำหรับความคิดของปรีดีที่ปรากฏในธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราวนี้ จะเห็นได้ว่า ปรีดีได้พยายามวางหลักเกณฑ์การปกครองประเทศโดยอาศัยลัทธิและวิธีดำเนินการของประเทศต่างๆ ผสมกัน และปรับเข้ากับลัทธิและหลักการของประเทศสยาม และปรีดีได้เน้นให้เห็นถึงความสำคัญที่ว่า อำนาจอสูงสุดของประเทศเป็นของราษฎร และได้กำหนดให้มีบุคคลคณะต่างๆ เป็นผู้ใช้อำนาจแทน

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๓

ราษฎร โดยให้พระมหากษัตริย์ซึ่งดำรงอยู่ในฐานะเป็นประมุขของประเทศเป็นผู้ใช้อำนาจส่วนหนึ่ง สภาผู้แทนราษฎรเป็นผู้ใช้อำนาจนิติบัญญัติแทนราษฎร คณะกรรมการราษฎรเป็นผู้ใช้อำนาจบริหาร และศาลเป็นผู้ใช้อำนาจตุลาการ ซึ่งปรีดีได้แบ่งแยกการใช้อำนาจต่างๆ เหล่านี้ไว้อย่างชัดเจน และโดยทั่วไปแล้ว ธรรมนูญนี้ได้วางหลักเกณฑ์การปกครองให้เป็นการปกครองแบบประชาธิปไตย แต่ก็มีลักษณะที่พิเศษบางประการ ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับการปกครองแบบของจีนและโซเวียต คือการกำหนดให้มีสภาเป็น ๓ สมัย อย่างของจีน และการกำหนดการเลือกตั้งเป็นขั้นตอนคล้ายอย่างของโซเวียต รวมทั้งการให้สภาผู้แทนราษฎรมีอำนาจในการควบคุมฝ่ายบริหารมาก และการจัดรูปแบบฝ่ายบริหารในลักษณะที่เป็นคณะกรรมการอย่างโซเวียต ซึ่งมีผู้วิจารณ์ว่า “ความคิดของคณะราษฎรที่น่าเอาลัทธิใหม่ๆ มาใช้ เช่น การปกครองโดยมีกรรมการหลายคนเป็นผู้ใช้อำนาจแทนคนๆ เดียวทุกหนทุกแห่งนั้น เป็นความคิดที่กล้ามาก การใช้สมองหลายๆ สมองทำการร่วมกันคงจะมีผลดีกว่าใช้สมองเดียวเป็นแน่ และข้าพเจ้าผู้หนึ่งมีความเห็นอย่างหนักแน่นว่าเป็นของน่าลอง”^๑ ซึ่งในเรื่องการปกครองแบบประชาธิปไตยโดยการใช้คณะกรรมการกลางนี้ ปรีดีเคยกล่าวไว้ใน คำอธิบายกฎหมายปกครอง โดยได้อธิบายว่า รัฐบาลประชาธิปไตยแบ่งออกเป็น ๒ ชนิด คือ รัฐบาลประชาธิปไตยที่มีประธานาธิบดีเป็นหัวหน้าในทางการบริหาร กับ รัฐบาลประชาธิปไตยซึ่งอำนาจบริหารได้ตกอยู่กับคณะบุคคลอย่างในโซเวียต ที่อำนาจบริหารได้ตกอยู่กับคณะบริหารกลาง^๒ ดังนั้น ในการจัดรูปฝ่ายบริหารในธรรมนูญชั่วคราวนี้ ปรีดีก็อาจนำรูปแบบที่ให้อำนาจบริหารตกอยู่กับคณะบุคคลอย่างในโซเวียตมาเป็นแบบอย่างในการกำหนดรูปแบบของฝ่ายบริหารในการปกครองของไทย และดังนั้น คณะกรรมการราษฎรตามธรรมนูญชั่วคราวนี้ จึงมีลักษณะที่คล้ายกับฝ่ายบริหารของโซเวียตมากกว่าคณะรัฐมนตรีแบบประเทศตะวันตก และอำนาจอันเด็ดขาดซึ่งเดิมเคยอยู่ที่กษัตริย์นั้น ธรรมนูญนี้ก็เพื่อให้

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๐ (ขีดเส้นใต้ตามต้นฉบับ)

๒. หลวงประดิษฐมนูธรรม, คำอธิบายกฎหมายปกครอง, หน้า ๓๔

คณะกรรมการราษฎรเป็นผู้ใช้อำนาจเกือบทุกอย่างในนามของกษัตริย์ นอกจากนี้รัฐธรรมนูญก็ได้กำหนดให้มีสภาผู้แทนราษฎรแต่เพียงสภาเดียว ซึ่งเป็นตามแบบของประเทศเยอรมัน เตอร์กี และโซเวียต^๑ และรัฐธรรมนูญนี้ยังมีลักษณะเด่นอีกประการหนึ่งคือ การให้สิทธิเลือกผู้แทนราษฎรโดยทั่วไป (Universal Suffrage) แต่อย่างไรก็ตามรัฐธรรมนูญนี้ก็มีข้อบกพร่องที่ขาดบทบัญญัติในการแสดงสิทธิต่างๆ ของราษฎร และขาดบทบัญญัติในเรื่องอำนาจยุบสภา (Power of Dissolution) อันเป็นเครื่องมือสำหรับควบคุมสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งทั้งนี้อาจเนื่องมาจากการที่ปรีดีมีความประสงค์ที่จะให้สภาผู้แทนราษฎรเป็นสถาบันที่สำคัญ ในการดำเนินการบริหารประเทศในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ซึ่งปรีดีได้กำหนดอายุของสภาไว้ถึง ๓ สมัย เพื่อให้สภาเป็นองค์กรสำคัญในการวางรากฐานการปกครองแบบประชาธิปไตยสำหรับประเทศไทยในเวลานั้น ดังนั้น รัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว ซึ่งเป็นผลงานและความคิดของปรีดีนี้ จึงมีลักษณะพิเศษที่น่าสนใจหลายประการ แต่อย่างไรก็ตามรัฐธรรมนูญนี้ได้ประกาศใช้อยู่ในเวลาอันสั้นเพียง ๖ เดือนเท่านั้น เมื่อคณะอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญได้ร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่เสร็จสิ้นแล้ว รัชกาลที่ ๗ ก็ได้ทรงพระราชทานรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยามฉบับใหม่ในวันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๔๗๕

๒. รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม^๒

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยามนี้เป็นผลมาจากความร่วมมือและการประนีประนอมระหว่างคณะราษฎรกับรัชกาลที่ ๗ นับตั้งแต่ที่ปรีดี ตัวแทนคณะราษฎรได้นำร่างรัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามไปทูลเกล้าฯ ถวายรัชกาลที่ ๗ ที่วังสุโขทัย ในวันที่ ๒๖ มิถุนายน ๒๔๗๕ และพระองค์ได้ทรงขอให้เติมคำว่า “ชั่วคราว” พร้อมทั้ง

๑. หลวงจักรปาณีศรีวิสุทธิ, อธิบายรัฐธรรมนูญปกครองแผ่นดินสยาม... หน้า ๑๕

๒. “รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม” ใน ชัยอนันต์ สมุทวณิช และชัตติยา กรรณสูต (รวบรวม), เอกสารการเมือง-การปกครองไทย..., หน้า ๒๒๑-๒๒๓

เขียนลายพระหัตถ์เองเติมคำว่า “ชั่วคราว” ไว้ และได้ทรงรับสั่งให้ใช้ไปพลางก่อน แล้วจึงตั้งกรรมการและให้สภาผู้แทนราษฎรพิจารณาให้เป็นรัฐธรรมนูญถาวรขึ้น ในวันที่ ๒๘ มิถุนายน ซึ่งเป็นวันแรกของการเปิดประชุมสภาผู้แทนราษฎร ปรีดีจึงได้เสนอต่อที่ประชุมว่า ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินฉบับนี้เป็นธรรมนูญชั่วคราวเพราะได้ร่างขึ้นด้วยเวลากะทันหัน อาจมีข้อบกพร่องได้ จึงควรจะได้ตั้งผู้มีความรู้ความชำนาญตรวจแก้ไขเพิ่มเติมเสียใหม่ให้เรียบร้อยบริบูรณ์ ที่ประชุมเห็นชอบด้วย และได้ตกลงตั้งอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญขึ้น ๗ คน ประกอบด้วย พระยามโนปกรณ์นิติธาดา พระยาเทพวิฑูร พระยามานวราชเสวี พระยานิติศาสตร์ไพศาลย์ พระยาปริชาตฤเบศร์ หลวงประดิษฐ์มนูธรรม และนายพันตรี หลวงสินาดโยธารักษ์ และต่อมาในวันที่ ๒๓ กันยายน ๒๔๗๕ พระยามโนฯ ประธานคณะกรรมการราษฎร ก็ได้เสนอขอให้ที่ประชุมสภาตั้งพระยาศรีวิสารวาจา^๑ กับนายพลเรือโท พระยาราชาวงษ์สันเป็นกรรมการร่างรัฐธรรมนูญเพิ่มเติมขึ้นอีก ๒ คน^๒ ซึ่งในจำนวนคณะอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญทั้งหมด ๙ คนนี้ มีปรีดีเพียงคนเดียวที่เป็นผู้ก่อการฯ คนอื่นๆ นอกนั้นล้วนเป็นขุนนางชั้นผู้ใหญ่ในระบอบเก่าทั้งสิ้น สมาชิกคณะราษฎรคนอื่นไม่ได้เข้าร่วมเป็นกรรมการร่างรัฐธรรมนูญในครั้งนี้ และการที่กรรมการร่างรัฐธรรมนูญนี้ประกอบไปด้วยขุนนางชั้นผู้ใหญ่เป็นส่วนใหญ่ โดยมีปรีดีเพียงคนเดียวที่เป็นสมาชิกคณะราษฎรนี้ น่าจะมีเหตุผลมาจากความต้องการของคณะราษฎรที่จะประนีประนอมกับระบอบเก่า โดยเฉพาะกับรัชกาล

๑. พระยาศรีวิสารวาจาเป็นผู้ที่ได้ถวายบันทึกความเห็นเกี่ยวกับร่างรัฐธรรมนูญของนายสตีเวนส์ทูลเกล้าฯ ถวายรัชกาลที่ ๗ ก่อนหน้าการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ โดยได้แสดงความเห็นว่า ยังไม่ควรมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองใดๆ และยังไม่ควรมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญในเวลานั้น การที่พระยามโนฯ เสนอขอให้ที่ประชุมสภาตั้งพระยาศรีวิสารวาจาเพิ่มเข้าไปในคณะอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญนี้ อาจเป็นผลมาจากการต่อรองระหว่างรัชกาลที่ ๗ กับคณะราษฎร ในฐานะที่พระยาศรีวิสารวาจาเป็นผู้ที่รัชกาลที่ ๗ ทรงเคยปรึกษาความเห็นเกี่ยวกับร่างรัฐธรรมนูญมาก่อน และเป็นผู้ที่รู้เรื่องรัฐธรรมนูญของนายสตีเวนส์เป็นอย่างดี และด้วยเหตุนี้ อาจมีส่วนทำให้ร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวรนี้ มีหลักการบางอย่างสอดคล้องกับร่างของนายสตีเวนส์ โดยเฉพาะในเรื่องอำนาจของพระมหากษัตริย์

๒. ประเสริฐ ปัทมะสุคนธ์, รัฐสภาไทยในรอบสี่สิบสองปี..., หน้า ๓๘

ที่ ๗ ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากการที่รัชกาลที่ ๗ ได้ทรงยินยอมตามความประสงค์ของคณะราษฎรในการเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดิน และทรงแสดงพระราชประสงค์ที่จะช่วยเหลือคณะราษฎรในการบริหารกิจการบ้านเมืองต่อไป

นอกจากนี้ พระองค์ยังได้ทรงบอกความจริงใจให้คณะราษฎรทราบในวันที่ตัวแทนคณะราษฎรได้เข้าเฝ้าขอพระราชทานอภัยโทษ เมื่อวันที่ ๓๐ มิถุนายน ๒๔๗๕ โดยได้ทรงเล่าถึงความตั้งพระทัยที่จะพระราชทานรัฐธรรมนูญ ซึ่งพระองค์ได้ทรงปรึกษากับพระยาภักดีฉานไมตรี (F.B Sayre) ในเรื่องรัฐธรรมนูญนี้ และพระยาภักดีฉานไมตรีได้ร่างรัฐธรรมนูญขึ้นถวาย แต่ไม่ได้รับความเห็นชอบจากอภิรัฐมนตรี รวมทั้งได้ปรึกษานายสตีเวนส์ หลังจากที่ทรงเสด็จกลับจากอเมริกา ซึ่งนายสตีเวนส์ก็ว่ายังไม่ถึงเวลาส่วนพระยาภักดีฉานไมตรี ซึ่งทรงโปรดให้ปรึกษาด้วยอีกผู้หนึ่ง ก็เห็นด้วยกับนายสตีเวนส์ว่ายังไม่ถึงเวลา ดังนั้นจึงไม่มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญก่อนงานสมโภชพระนคร ๑๕๐ ปี เมื่องานผ่านไป ได้เสนอที่ประชุมอภิรัฐมนตรีสภา ที่ประชุมก็ขัดข้องว่าเป็นเวลาโอกาตกต่ำ ถึงกระนั้นก่อนเสด็จไปหัวหินก็ได้ทรงพระราชดำริที่จะให้มี Prime Minister ให้มีสภา Interpellate เสนาบดีได้ให้ถวายฎีกาขอเปลี่ยนแปลงเสนาบดีได้ และให้มีผู้แทนจากหัวเมือง นอกจากนี้ ก็ได้ทรงคิดแปลนที่ ๒ ที่จะให้เสนาบดีมูรธาธร Preside เป็นประธานในที่ประชุมเสนาบดี พระองค์จะไม่ประทับในที่ประชุม และขยายจำนวนกรรมการขององคมนตรีทำหน้าที่อย่างรัฐสภา พระองค์ได้ทรงเตรียมไว้ ๒ แปลนใหญ่นี้ และเอาติดพระองค์ไปหัวหินด้วย เพื่อจะทำ memo บันทึกเสนอเสนาบดีสภา ครั้นได้ข่าวเรื่องการยึดอำนาจเปลี่ยนแปลงการปกครองก็ทรงเห็นว่าทรงดำเนินการไม่ทันการเข้าไป และที่คณะราษฎรทำไปไม่ทรงโกรธกริ้วและเห็นใจเพราะไม่รู้เรื่องกัน แต่ทรงรู้สึกเสียใจและเจ็บใจมากกว่าที่กล่าวหาร้ายจากมากมายอันไม่ใช่ความจริงเลย^๑ นอกจากนี้

๑. "บันทึกลับ" เมื่อวันที่ ๓๐ มิถุนายน ๒๔๗๕ เจ้าพระยามหิธร ราชเลขาธิการเป็นผู้จดบันทึก ข้อความตอนหนึ่ง เพิ่งได้รับการเปิดเผยเมื่อไม่นานมานี้ ดู บัณฑิต พนมยงค์ สัมภาษณ์พิเศษในโอกาสครบรอบ ๔๘ ปี แห่งการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔ มิถุนายน ๒๕๒๓ ที่เมืองอองโตนี ซานกรุงปารีส โดยผู้แทนสหภาพเพื่อสิทธิเสรีภาพของประชาชน (กรุงเทพฯ : เกษมการพิมพ์, ๒๕๒๓), หน้า ๒๗ และ บัณฑิต พนมยงค์, อนุสรณ์นายปราโมทย์ พึ่งสุนทร นักกวีฉันทน์, เสรีไทย, นายสามมวญเวที่ราชดำเนินคนแรก วันที่ ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๒๕ (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๕), หน้า ๑๒๒-๑๒๔

พระองค์ยังได้ทรงพระราชดำริเห็นว่า ผู้ที่จะสืบสันตติวงศ์ต่อไปควรจะเป็นพระราชโอรส สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงสงขลานครินทร์ ในเรื่องพระราชดำริที่จะสละราชสมบัตินี้ พระยาควรีวิสารวาจาได้กราบบังคมทูลว่า มีความรู้สึกที่ทรงช่วยเหลือเพื่อความมั่นคง เรื่องที่ทรงพระราชดำริจะลาออกนั้น ขอพระราชทานให้งดไว้ก่อน ซึ่งพระองค์ได้มีพระราชดำริว่า จะดูก่อน ไม่ทราบว่าการแห่งพระเนตรจะทุพพลภาพเพียงใด เพราะการผ่าพระเนตรไม่เป็นผลสมคาด ถึงไม่มีเหตุเรื่องเปลี่ยนแปลงการปกครอง ก็ได้ทรงพระราชดำริที่จะลาออก การต่อไปยังไม่ทราบว่าจะเป็นอย่างไร ถ้าพระเนตรดี และแสดงให้เห็นว่า คณะราษฎรไม่ทำให้พระองค์เสื่อมความนิยม ก็อาจจะอยู่ต่อไป ในขั้นนี้ขอแบ่งรับแบ่งสู้ไว้ก่อน^๑ ซึ่งการที่พระองค์ได้เปิดเผยความจริงใจให้คณะราษฎรได้ทราบและทรงแสดงพระราชประสงค์ที่จะสละราชสมบัตินี้ คงมีส่วนทำให้ความเข้าใจและความสัมพันธ์ระหว่างคณะราษฎรกับรัชกาลที่ ๗ เป็นไปด้วยดียิ่งขึ้น และทำให้คณะราษฎรได้ทราบเป็นครั้งแรกว่า พระองค์ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะพระราชทานรัฐธรรมนูญเช่นกัน แต่มีผู้คัดค้านไม่เห็นด้วย^๒ ดังนั้นคณะราษฎรจึงพยายามที่จะประสานความร่วมมือกับรัชกาลที่ ๗ มากยิ่งขึ้น โดยเกรงว่าพระองค์อาจจะสละราชสมบัติในเวลานั้น ดังนั้น การเข้าเฝ้าเมื่อวันที่ ๓๐ มิถุนายน ๒๔๗๕ นี้ จึงอาจมีส่วนทำให้คณะราษฎรและปรีดีดำเนินการบริหารประเทศต่อมาโดยอาศัยความร่วมมือและประนีประนอมกับพระมหากษัตริย์มากยิ่งขึ้น ซึ่งในเรื่องการร่างรัฐธรรมนูญนั้นก็เช่นเดียวกัน ปรีดีและคณะราษฎรได้ยื่นขอยกเลิกธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว ซึ่งปรีดีในนามคณะราษฎรเป็นผู้ร่างขึ้น และได้เสนอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญขึ้นใหม่ โดยประกอบไปด้วยขุนนางชั้นผู้ใหญ่ในระบอบเก่า และมีปรีดีเพียงคนเดียวที่เป็นสมาชิกคณะราษฎร นอกจากนี้ ในระหว่างการร่างรัฐธรรมนูญ คณะอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญก็ได้ทำการติดต่อกับรัชกาลที่ ๗ อยู่ตลอดเวลา และเมื่อร่างรัฐธรรมนูญเสร็จเรียบร้อยแล้ว อนุกรรมการร่าง

๑. ปรีดี พนมยงค์, สัมภาษณ์พิเศษในโอกาสครบรอบ ๔๘ ปี..., และ แถลงการณ์เรื่องพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอภยวชิราวุฒิวร ทรงสละราชสมบัติ, หน้า ๓-๔
 ๒. ปรีดี พนมยงค์, บางเรื่องเกี่ยวกับกราก่อตั้งคณะราษฎร..., หน้า ๓๘-๔๒

รัฐธรรมนูญก็ได้นำต้นร่างนั้นไปทูลเกล้าถวายให้ทรงพิจารณาแก้ไขก่อนเสนอสภาผู้แทนราษฎร ข้อใดที่ทรงขอให้แก้ไข คณะอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญก็ได้ปฏิบัติตาม ซึ่งในการนี้ คณะราษฎรได้ยอมสละความประสงค์เดิมของตนหลายอย่าง และได้ยินยอมแก้ไขถ้อยคำที่รัชกาลที่ ๗ ทรงทักท้วงมาหลายแห่ง นอกจากนี้ ในส่วนคำปรารภของรัฐธรรมนูญ คณะราษฎรยังได้ถวายให้รัชกาลที่ ๗ ทรงร่างด้วยพระองค์เองอีกด้วย ดังที่ปรีดีได้กล่าวไว้ว่า

ในการร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้ พระปกเกล้าฯ ได้สนพระทัยพระราชทานพระราชดำริมายังรัฐบาล ว่ารับสั่งให้พระยามโนปกรณีย์ ไปเฝ้าบ้าง ให้พระยาพหลฯ กับข้าพเจ้าไปเฝ้าบ้าง และพระราชปรารภนั้น คณะราษฎรได้ถวายให้ทรงร่างโดยพระองค์เองตามพระราชประสงค์ ส่วนตัวบทนั้นก็ให้ทรงพิจารณาครบถ้วนกระบวนความอย่างแท้จริง^๑

ดังนั้น ร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยามนี้ จึงเป็นผลของความร่วมมือกันระหว่างคณะราษฎรกับรัชกาลที่ ๗ หรือกล่าวได้ว่า เป็นผลของการประนีประนอมระหว่างคณะราษฎรกับระบอบเก่า ซึ่งทำให้รัฐธรรมนูญนี้มีลักษณะที่แตกต่างจากธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราวเป็นอย่างมาก และทำให้รัชกาลที่ ๗ ทรงพอพระทัยในร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้มาก ดังที่พระยามโนฯ ประธานอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ ได้แถลงต่อสภาว่า

อนึ่ง ข้าพเจ้าขอเสนอด้วยว่า ในการร่างพระธรรมนูญนี้ อนุกรรมการได้ทำการติดต่อกับสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตลอดเวลา จนถึงอาจจะกล่าวได้ว่า ได้ร่วมมือกันทำข้อความตลอดในร่างที่เสนอมานี้ ได้ทูลเกล้าฯ ถวาย และทรงเห็นชอบด้วยทุกประการ

๑. ปรีดี พนมยงค์, ข้อเสนอของนายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส ต่อ ฯพณฯ สฤษดิ์ ธรรมศักดิ์..., หน้า ๒๓

แล้ว และที่กล่าวได้ว่า ทรงเห็นชอบนั้น ไม่ใช่แต่เพียงทรงเห็นชอบด้วยอย่างข้อความที่ กราบบังคมทูลขึ้นไป ยิ่งกว่านั้น เป็นที่พอพระราชหฤทัยมาก...^๑

ร่างรัฐธรรมนูญนี้ได้เสนอเข้าสู่สภาพิจารณาในวันที่ ๑๖ พฤศจิกายน ๒๔๗๕ สภาได้ทำการพิจารณาเป็นรายมาตรา รวมทั้งคำปรารภด้วย โดยได้มีการประชุม พิจารณารวม ๙ ครั้ง จนถึงวันที่ ๒ ธันวาคม จึงแล้วเสร็จ^๒ ในการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญ นี้ สภาพิจารณาหนักไปทางด้านถ้อยคำมากกว่าหลักการ ส่วนหลักการใหญ่ๆ เป็นไปตามที่คณะอนุกรรมการได้เสนอมาทุกประการ ร่างรัฐธรรมนูญนี้จึงเป็นไปตามหลักการที่ คณะอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญได้ร่างขึ้น โดยได้รับความเห็นชอบจากพระมหากษัตริย์ ซึ่งสภาไม่ได้แก้ไขหลักการของร่างนั้นแต่อย่างใด นอกจากนี้ ก่อนการพระราชทาน รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยามในวันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๔๗๕ นั้น คณะราษฎรยังได้ เข้าเฝ้าถวายดอกไม้ธูปเทียนขอพระราชทานขมาโทษอีกครั้งหนึ่ง ในวันที่ ๗ ธันวาคม ๒๔๗๕ ซึ่งในการเข้าเฝ้าครั้งนี้ ประกอบไปด้วยคณะผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง สลายทหารบก ๑๕ คน ทหารเรือ ๑๔ คน และพลเรือน ๒๔ คน ต่อมาในวันที่ ๙ ธันวาคม ได้มีผู้ก่อการที่ไม่สามารถมาขอพระราชทานขมาโทษร่วมกับคณะเมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม มาเซ็นนามเพิ่มเติมอีก ๘ คน^๓ ดังนั้น จะเห็นได้ว่า รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม นี้ ดำเนินไปด้วยความร่วมมือและประนีประนอมระหว่างคณะราษฎรกับรัชกาลที่ ๗ ซึ่งมีผลทำให้รัฐธรรมนูญนี้เป็นรัฐธรรมนูญที่รัชกาลที่ ๗ ทรงพอพระราชหฤทัยมาก แต่อย่างไรก็ตาม ในเวลาต่อมา รัฐธรรมนูญนี้ได้เป็นปัญหาหนึ่งซึ่งรัชกาลที่ ๗ ได้ทรงหยิบ ยกขึ้นมาเป็นเหตุผลหนึ่งของการสละราชสมบัติ และทรงขอให้รัฐบาลแก้ไขความบาง มาตราในรัฐธรรมนูญนี้ ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป

๑. รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยที่ ๑ พ.ศ. ๒๔๗๕, หน้า ๓๕๙-๓๖๐

๒. ไพโรจน์ ชัยนาม, การร่างรัฐธรรมนูญใหม่และบทความเรื่องรัฐธรรมนูญ, หน้า ๑๕๘

๓. รายงานคณะผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองที่เข้าเฝ้าขอพระราชทานขมาโทษในครั้งนั้น ดูใน ไพโรจน์ ชัยนาม, รัฐธรรมนูญ บทกฎหมาย และเอกสารสำคัญ..., ๒ : ๓๓๓-๓๖๖

ในการศึกษาความคิดทางการเมืองของปรีดีจาก “รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม” นี้ ผู้เขียนจะศึกษาในเชิงเปรียบเทียบับธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว ซึ่งปรีดีในฐานะตัวแทนคณะราษฎรเป็นผู้ร่างขึ้น โดยจะชี้ให้เห็นถึงลักษณะที่เหมือนและที่แตกต่างระหว่างรัฐธรรมนูญทั้งสองฉบับนี้ ซึ่งแม้ว่าปรีดีจะเป็นผู้หนึ่งในคณะอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวรก็ตาม แต่ก็ไม่มีหลักฐานเป็นที่แน่ชัดว่า ปรีดีมีบทบาทมากนักน้อยเพียงใดในคณะอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ ซึ่งประกอบไปด้วยขุนนางชั้นผู้ใหญ่เป็นส่วนมากนี้ ดังนั้นจึงไม่อาจกล่าวได้ว่า ร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวรนี้เป็นความเห็นของปรีดีทั้งหมด ดังเช่นที่ปรากฏในธรรมนูญชั่วคราว เพราะดังที่กล่าวแล้วว่า รัฐธรรมนูญฉบับถาวรนี้เป็นผลของการประนีประนอมระหว่างคณะราษฎรกับรัชกาลที่ ๗ มากกว่า ในขณะที่ธรรมนูญชั่วคราวเป็นผลงานของคณะราษฎรเองโดยตรง และดังนั้น การศึกษาเชิงเปรียบเทียบระหว่างรัฐธรรมนูญทั้ง ๒ ฉบับ รวมทั้งการศึกษาความเห็นของปรีดีที่มีต่อรัฐธรรมนูญฉบับถาวรนี้จะมีประโยชน์ในการทำความเข้าใจความคิดทางการเมืองของปรีดีในช่วงเวลาดังกล่าว

ร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยามนี้ เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบกับธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราวแล้ว จะเห็นว่ามีทั้งลักษณะที่เหมือนและลักษณะที่แตกต่างอย่างสำคัญของธรรมนูญทั้ง ๒ นี้ ลักษณะที่เหมือนกันซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นหลักการสำคัญในธรรมนูญชั่วคราวที่ได้นำมาบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญถาวร ได้แก่ การมีสภาผู้แทนราษฎรแต่สภาเดียว โดยมีสมาชิก ๒ ประเภท สมาชิกประเภทที่ ๑ มาจากการเลือกตั้งทางอ้อม และสมาชิกประเภท ๒ มาจากการแต่งตั้ง นอกจากนี้ ระยะเวลาของการใช้บทเฉพาะกาลของรัฐธรรมนูญถาวรนี้เทียบได้กับเวลาในสมัยที่ ๒ ของธรรมนูญชั่วคราว ซึ่งกำหนดเงื่อนไขความเป็นประชาธิปไตยโดยสมบูรณ์ เมื่อราษฎรผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งมีการศึกษาจบประถมศึกษาสามัญมากกว่ากึ่งจำนวนทั้งหมด และอย่างช้าต้องไม่เกิน ๑๐ ปี ซึ่งหลักการดังกล่าวถือว่าเป็นหลักการสำคัญของธรรมนูญชั่วคราวที่สืบทอดมาในรัฐธรรมนูญถาวรนี้ ส่วนหลักการอื่นๆ แม้ว่าเมื่อพิจารณาโดยผิวเผินแล้วจะเห็นว่าไม่มีลักษณะที่แตกต่างกัน แต่เมื่อพิจารณาอย่างละเอียดแล้วจะเห็นได้

ว่า มีลักษณะที่แตกต่างกันหลายประการ และที่สำคัญของความต่างต่างนี้คือ การที่รัฐธรรมนูญฉบับถาวรนี้ให้อำนาจกับพระมหากษัตริย์มากขึ้น ในขณะที่ธรรมนูญชั่วคราวจะกำหนดให้พระมหากษัตริย์อยู่ในฐานะที่เป็นประมุขและเป็นสัญลักษณ์ของการปกครองในระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขเท่านั้น พระมหากษัตริย์ไม่มีพระราชอำนาจที่แท้จริง

ความแตกต่างของรัฐธรรมนูญทั้ง ๒ นี้ เห็นได้ตั้งแต่ “คำปรารภ” ของรัฐธรรมนูญ ในขณะที่คำปรารภของธรรมนูญชั่วคราว ซึ่งปรีดีเป็นผู้ร่าง มีข้อความเพียงสั้นๆ ว่า

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้าฯ สั่งว่า

โดยที่คณะราษฎรได้ขอร้องให้อยู่ใต้ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม เพื่อบ้านเมืองจะเจริญขึ้น และ

โดยที่ได้ทรงยอมรับตามคำขอร้องของคณะราษฎร

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติขึ้นไว้โดยมาตราต่อไปนี้^๑

คำปรารภของรัฐธรรมนูญถาวร ซึ่งรัชกาลที่ ๗ ทรงร่างด้วยพระองค์เอง มีความยาวถึง ๒ หน้าเศษ และที่น่าสังเกตคือ ในคำปรารภนี้ไม่มีคำว่า “คณะราษฎร” อยู่เลย ในตอนต้นของคำปรารภเป็นพระนามเต็มของพระองค์ และตามด้วยข้อความที่น่าสนใจว่า

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้ประกาศความพระราชปรารภว่า ข้าราชการ ทหาร พลเรือน และอาณาประชาราษฎร์ของพระองค์ได้นำความขึ้นกราบ

๑. ชัยอนันต์ สมุทวณิช และชิตติยา กรรณสูต (รวบรวม), เอกสารการเมืองการปกครองไทย..., หน้า ๒๑๓ (ขีดเส้นใต้เน้นความโดยผู้เขียน)

บังคมทูลพระกรุณา ขอพระราชทานรัฐธรรมนูญ เพื่อให้สยามราชอาณาจักรได้มีการปกครองตามวิสัยอารยประเทศในสมัยปัจจุบัน

ทรงพระราชดำริเห็นว่า สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินในพระบรมราชจักรีวงศ์ได้เสด็จ
เกลิงถวัลยราชย์ผ่านสยามพิภพ ทรงดำเนินพระราโชบายปกครองราชอาณาจักรด้วยวิธี
สมบูรณาญาสิทธิราชย์ภายในทศพิชราชธรรมจรรยา ทรงทำนุบำรุงประเทศให้รุ่งเรือง
ไพบูลย์สืบมาครบ ๑๕๐ ปีบริบูรณ์ ประชาชนชาวสยามได้รับพระบรมราชบริหารในวิถี
ความเจริญนานาประการโดยลำดับ จนบัดนี้มีการศึกษาสูงขึ้นแล้ว มีข้าราชการประกอบ
ด้วยวุฒิบริชาในรัฐาภิบาลโยบาย สามารถนำประเทศชาติของตนในอันที่จะก้าวหน้าไปสู่
สากลอารยธรรมแห่งโลกโดยสวัสดิ์ สมควรแล้วที่จะพระราชทานพระบรมราชวโรกาสให้
ข้าราชการและประชาชนของพระองค์ ได้มีส่วนเสี่ยงตามความเห็นดีเห็นชอบในการ
จรรโลงประเทศสยามให้วัฒนาการในภายภาคหน้า จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรด
กระหม่อมพระราชทานรัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามตามความประสงค์ เมื่อวันที่
๒๗ มิถุนายน ๒๔๗๕ เป็นการชั่วคราว...

บัดนี้ อนุกรรมการได้เรียบเรียงรัฐธรรมนูญฉบับถาวรสนองพระเดชพระคุณ
สำเร็จลงด้วยดี นำเสนอสภาผู้แทนราษฎร และสภาผู้แทนราษฎรได้พิจารณาปรึกษา
มติแล้ว จึงทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายคำปรึกษาแนะนำด้วยความยินยอมพร้อมที่จะตรา
เป็นรัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดินได้ เมื่อและทรงพระราชวินิจฉัยถ้อยถวนทั่วกระบวน
ความแล้ว ทรงพระราชดำริเห็นสมควรพระราชทานพระบรมราชานุมัติ...^๑

คำปรารภของรัฐธรรมนูญทั้ง ๒ นี้ แม้ว่าดูเหมือนจะไม่มีมีความสำคัญและไม่มี
ความแตกต่างกันแต่อย่างใด แต่เมื่อพิจารณาให้ดีแล้วจะเห็นว่า คำปรารภนี้ได้สะท้อน
ให้เห็นถึงความคิดความเห็นของผู้ร่างคำปรารภทั้ง ๒ ที่มีต่อการปกครองในระบอบ
สมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่ผ่านมา และความเห็นต่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อวันที่

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒๒ (ขีดเส้นใต้เน้นความโดยผู้เขียน)

๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ ในลักษณะที่แตกต่างกัน

ความแตกต่างที่สำคัญอีกประการหนึ่งของรัฐธรรมนูญชั่วคราวกับรัฐธรรมนูญถาวร น้อยกว่า รัฐธรรมนูญถาวรได้ให้พระราชอำนาจแก่พระมหากษัตริย์มากขึ้น ซึ่งในเรื่องนี้ พิจารณาได้จากบทบัญญัติมาตราต่างๆ นับตั้งแต่ “บททั่วไป” ในมาตรา ๒ ของรัฐธรรมนูญถาวรที่ว่า “อำนาจอธิปไตยย่อมมาจากปวงชนชาวสยาม พระมหากษัตริย์ผู้ เป็นประมุขทรงใช้อำนาจนั้น แต่โดยบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้”^๑ ซึ่งความเดิมใน รัฐธรรมนูญชั่วคราวได้บัญญัติไว้ในมาตรา ๑ ว่า “อำนาจสูงสุดของประเทศนั้นเป็นของ ราษฎรทั้งหลาย” และ “มาตรา ๒ ให้มีบุคคลและคณะบุคคลดังจะกล่าวต่อไปนี้ เป็นผู้ใช้อำนาจแทนราษฎรตามที่จะได้กล่าวต่อไปในธรรมนูญ คือ ๑. กษัตริย์ ๒. สภาผู้แทน ราษฎร ๓. คณะกรรมการราษฎร ๔. ศาล”^๒ ซึ่งตามรัฐธรรมนูญชั่วคราวได้ระบุอย่าง ชัดเจนว่า อำนาจอธิปไตย “เป็นของ” ราษฎรทั้งหลาย และ “กษัตริย์” เป็นเพียงบุคคล หนึ่งในสี่ที่จะเป็นผู้ใช้อำนาจแทนราษฎรตามความในธรรมนูญการปกครอง พระมหา กษัตริย์ไม่ได้เป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย ซึ่งจะ “ทรงใช้” อำนาจนั้นโดยผ่านสภาผู้แทน ราษฎร คณะรัฐมนตรี และศาล ดังบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญถาวร มาตรา ๖ ถึงมาตรา ๘ ที่ว่า

มาตรา ๖ พระมหากษัตริย์ทรงใช้อำนาจนิติบัญญัติโดยคำแนะนำและยินยอม ของสภาผู้แทนราษฎร

มาตรา ๗ พระมหากษัตริย์ทรงใช้อำนาจบริหารทางคณะรัฐมนตรี

มาตรา ๘ พระมหากษัตริย์ทรงใช้อำนาจตุลาการทางศาลที่ได้ตั้งขึ้นตามกฎหมาย^๓

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒๓ (ขีดเส้นใต้เน้นความโดยผู้เขียน)

๒. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๓ (ขีดเส้นใต้เน้นความโดยผู้เขียน)

๓. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒๓ (ขีดเส้นใต้เน้นความโดยผู้เขียน)

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า รัฐธรรมนูญทั้งสองฉบับนี้แตกต่างกันมาก ในขณะที่รัฐธรรมนูญถาวรวางหลักว่า “ราษฎรมอบอำนาจอธิปไตยของเขาให้แก่พระมหากษัตริย์ ซึ่งรับเอาไปแบ่งให้คณะบุคคลอื่นๆ ใช้ต่อไปอีก”^๑ แต่รัฐธรรมนูญชั่วคราวได้ระบุให้ “บุคคลและคณะบุคคลทั้ง ๔ ชนิด ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว เป็นผู้ใช้อำนาจแทนราษฎรโดยตรง”^๒ ซึ่งหลักการทั้งสองนี้แตกต่างกันมาก และความแตกต่างในเรื่องนี้อาจพิจารณาได้จากเจตจำนงของผู้ร่างรัฐธรรมนูญ ในขณะที่ปรีดีได้เน้นให้เห็นความสำคัญของอำนาจสูงสุดเป็นของราษฎร พระยามโนฯ ประธานคณะอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ ได้แถลงต่อที่ประชุมสภาในการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญ มาตรา ๒ ว่าด้วยอำนาจอธิปไตยว่า

...พระมหากษัตริย์เสด็จขึ้นเถลิงถวัลราชสมบัติด้วยประชาชนอันเชิญเสด็จขึ้นหาได้เสด็จเถลิงถวัลราชสมบัติโดยพระราชอำนาจที่มาจากสวรรคตอย่างต่างประเทศบางแห่งเข้าใจไม่ ทั้งนี้ ก็เป็นการแสดงว่า อำนาจอธิปไตยนั้นมาแต่ปวงชน ความตอน ๒ ในมาตรานี้ เป็นข้อความที่แสดงลักษณะของการปกครองว่า เป็นราชาธิปไตยตามรัฐธรรมนูญ กล่าวคือ พระมหากษัตริย์ผู้เป็นประมุขแห่งปวงชนทั้งหลายทรงใช้พระราชอำนาจแต่โดยบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ

ข้อความสำคัญในส่วนพระมหากษัตริย์ต่อไปอยู่ในมาตรา ๖, ๗, ๘ คือว่าพระมหากษัตริย์ทรงใช้พระราชอำนาจในทางนิติบัญญัติ คือออกกฎหมาย แต่โดยที่สภาผู้แทนราษฎรกราบบังคมทูล แนะนำ และยินยอม พระราชอำนาจในทางบริหารก็ทรงใช้แต่โดยทางคณะกรรมการราษฎรซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ในทางบริหาร พระราชอำนาจในทางตุลาการก็จะทรงใช้โดยทางศาลที่ได้ตั้งขึ้นโดยกฎหมาย^๓

๑. รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ ๓๕/๒๔๗๕, หน้า ๓๗๓

๒. เดือน บุนนาค และไพโรจน์ ชัยนาม, คำอธิบายกฎหมายรัฐธรรมนูญ..., หน้า ๓๑

๓. รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ ๓๕/๒๔๗๕, หน้า ๓๖๒-๓๖๓ (ขีดเส้นใต้เน้นความโดยผู้เขียน)

จากข้อความนี้แสดงให้เห็นว่า อำนาจอธิปไตยมาจากปวงชน แต่เป็นของพระมหากษัตริย์ พระมหากษัตริย์ ผู้เป็นประมุข ทรงใช้พระราชอำนาจในทางนิติบัญญัติ พระราชอำนาจในทางบริหาร และพระราชอำนาจในทางตุลาการโดยผ่านสภาผู้แทนราษฎร คณะกรรมการราษฎร และศาล ซึ่งตามความข้อนี้ บทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์ สภาผู้แทนราษฎร คณะกรรมการราษฎร และศาลจะมีความแตกต่างจากบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญชั่วคราว ดังที่ผู้เขียนได้กล่าวไปแล้ว ข้อความในมาตรา ๖, ๗, ๘ ที่ประธานอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญได้แถลงต่อสภานี้ เป็นไปตามร่างเดิมที่คณะอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญได้ร่างขึ้นเสนอสภาพิจารณา และเสนอให้ประชาชนทราบทางหน้าหนังสือพิมพ์ก่อนการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ ซึ่ง มจ. วรธนไวยาการ วรวรรณ ได้ทรงวิจารณ์และแสดงความเห็นในเรื่องนี้ไว้ว่า

“พระราชอำนาจ” ควรตัด “พระราช” ออกเสีย อำนาจนิติบัญญัติเป็นอำนาจส่วนหนึ่งของอำนาจอธิปไตยซึ่งมาจากประชาชาติหรือปวงชน เพราะฉะนั้น เป็นของประชาชนหรือปวงชน ตามพระธรรมนูญการปกครองแผ่นดินฉบับชั่วคราวซึ่งใช้อยู่ในเวลานี้ ก็มีชัดเจนอยู่ว่า อำนาจเหล่านี้เป็นของประชาชน การที่ถวายให้พระมหากษัตริย์ ทรงใช้อำนาจนั้นๆ เป็นการเหมาะสมแล้ว แต่ถ้าจะเรียกว่า “พระราชอำนาจ” เกรงว่าจะเป็นการถอยหลังไป ราชศัพท์ก็มีอยู่แล้วในคำว่า “ทรงใช้” ถ้าเดิม “พระราช” เข้าไป อาจเกิดความเข้าใจผิดขึ้น ในภาษาอังกฤษก็ไม่มี “Royal Power”^๑

จากหลักการนี้ มจ. วรธนฯ จึงเสนอให้ตัดคำว่า “พระราช” (อำนาจ) ออกเสีย จากความในมาตรา ๖ มาตรา ๗ และมาตรา ๘^๒ ซึ่งคณะอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญก็ได้แก้ไขตามที่ มจ. วรธนฯ เสนอ ดังนั้นในรัฐธรรมนูญถาวรที่ประกาศใช้จึงไม่มีคำว่า

๑. หม่อมเจ้าวรรณไวยาการ วรวรรณ, อภิปรายร่างรัฐธรรมนูญ, หน้า ๓๐ (ขีดเส้นใต้ตามต้นฉบับ)
 ๒. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓ และ ๓๗

“พระราช” (อำนาจ) ปรากฏอยู่

นอกจากรัฐธรรมนูญถาวรจะแสดงให้เห็นถึงความประสงค์ของผู้ร่างที่ต้องการจะถวายอำนาจให้แก่พระมหากษัตริย์มากขึ้นดังที่กล่าวมาแล้ว รัฐธรรมนูญถาวรยังได้มีข้อความที่ยกย่องและถวายพระเกียรติให้แก่พระมหากษัตริย์มากขึ้นกว่าในธรรมนูญชั่วคราว และได้เปลี่ยนใช้คำว่า “พระมหากษัตริย์” แทนคำว่า “กษัตริย์” ซึ่งใช้อยู่เดิมในธรรมนูญชั่วคราว ทั้งได้มีบทบัญญัติยกย่องและถวายพระเกียรติพระมหากษัตริย์เพิ่มขึ้น ดังนี้

มาตรา ๓ องค์พระมหากษัตริย์ดำรงอยู่ในฐานะอันเป็นที่เคารพสักการะผู้ใดจะละเมิดมิได้

มาตรา ๔ พระมหากษัตริย์ต้องทรงเป็นพุทธมามกะ และทรงเป็นอัครศาสนูปถัมภก

มาตรา ๕ พระมหากษัตริย์ทรงดำรงตำแหน่งจอมทัพสยาม”

ส่วนในเรื่องพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์นั้น รัฐธรรมนูญถาวรนี้ก็กำหนดพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ที่เพิ่มขึ้นจากธรรมนูญชั่วคราว ไว้ในมาตราต่างๆ ดังนี้

มาตรา ๓๕ พระมหากษัตริย์ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจที่จะยุบสภาผู้แทนราษฎร เพื่อให้ราษฎรเลือกตั้งสมาชิกใหม่ ในพระราชกฤษฎีกาให้ยุบสภาเช่นนี้ ต้องมีกำหนดให้เลือกตั้งสมาชิกใหม่ภายในเก้าสิบวัน^๑

๑. ชัยอนันต์ สมุทวณิช และชัตติยา กรรณสูต (รวบรวม), เอกสารการเมืองการปกครองไทย..., หน้า ๒๒๓
 ๒. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒๗

มาตรา ๕๒ ในเหตุฉุกเฉินซึ่งจะเรียกประชุมสภาผู้แทนราษฎรให้ทันท้วงทิมได้ พระมหากษัตริย์จะทรงตราพระราชกำหนดให้ใช้บังคับ ดังเช่นพระราชบัญญัติก็ได้

ในคราวประชุมสภาผู้แทนราษฎรต่อไป ท่านให้นำพระราชกำหนดนั้นเสนอต่อสภาเพื่ออนุมัติ ถ้าสภามติแล้วพระราชกำหนดนั้นก็เป็พระราชบัญญัติต่อไป ถ้าสภาไม่อนุมัติไซ้ พระราชกำหนดนั้นก็เป็อันตกไป แต่ทั้งนี้ไม่กระทบถึงกิจการที่ได้เป็ไปเ็นระหว่างที่ใช้พระราชกำหนดนั้น...

มาตรา ๕๓ พระมหากษัตริย์ทรงประกาศใช้กฎอัยการศึกตามลักษณะและวิธีการในพระราชบัญญัติกฎอัยการศึก

มาตรา ๕๔ พระมหากษัตริย์ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจในการประกาศสงคราม ทำหนังสือสัญญาสันติภาพสงบศึก และทำหนังสือสัญญาอื่นๆ กับนานาประเทศ

การประกาศสงครามนั้น จะทรงทำต่อเมื่อไม่ขัดกับบทบัญญัติแห่งกติกาสันนิบาตชาติ

หนังสือสัญญาใดๆ มีบทเปลี่ยนแปลงอาณาเขตสยาม หรือจะต้องออกพระราชบัญญัติเพื่อให้เกิดการเป็ไปตามสัญญาไซ้ ท่านว่าต้องได้รับความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎร

มาตรา ๕๕ พระมหากษัตริย์ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจที่จะพระราชทานอภัยโทษ

มาตรา ๕๖ พระมหากษัตริย์ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจที่จะตราพระราชกฤษฎีกา โดยไม่ขัดต่อกฎหมาย °

พระราชอำนาจของกษัตริย์ในธรรมนูญถาวร มาตรา ๓๕ มาตรา ๕๓ และมาตรา ๕๖ นี้ ไม่มีบัญญัติไว้ในธรรมนูญชั่วคราว ส่วนพระราชอำนาจในมาตรา ๕๒ ที่ให้อำนาจพระมหากษัตริย์ในการตราพระราชกำหนดในเหตุฉุกเฉินซึ่งจะเรียกประชุมสภาผู้แทนราษฎรให้ทันท้วงทิมได้นั้น ในธรรมนูญชั่วคราวได้ระบุให้คณะกรรมการราษฎร

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒๙-๒๓๐

เป็นผู้ใช้อำนาจนี้ นอกจากนี้ ความในรัฐธรรมนูญมาตรา ๕๔ ที่ให้พระราชอำนาจแก่ กษัตริย์ในการประกาศสงครามและทำหนังสือสัญญากับต่างประเทศนั้น ในธรรมนูญชั่วคราวได้ ระบุว่า “จะทรงใช้พระราชอำนาจนี้ตามคำแนะนำของกรรมการราษฎร” และ ความในมาตรา ๕๕ ที่ให้พระมหากษัตริย์ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจที่จะพระราชทาน อภัยโทษนั้น ในธรรมนูญชั่วคราวได้ระบุไว้ว่า “คณะกรรมกรราษฎรมีอำนาจให้อภัย โทษ แต่ให้นำความขึ้นขอพระบรมราชานุญาตเสียก่อน” ซึ่งจะเห็นได้ว่า พระราชอำนาจ ของพระมหากษัตริย์ตามความในธรรมนูญถาวรนี้ มีมากกว่าความที่บัญญัติไว้ใน ธรรมนูญชั่วคราว แม้ว่าจะมีข้อความในมาตรา ๕๗ แห่งรัฐธรรมนูญถาวรกำหนดว่า “ภายในบังคับแห่งมาตรา ๓๒ และ ๔๖ บทกฎหมาย พระราชหัตถเลขา และพระบรม ราชโองการใดๆ อันเกี่ยวกับราชการแผ่นดิน ท่านว่ารัฐมนตรีนายหนึ่งต้องลงนามรับ สอนองพระบรมราชโองการเป็นผู้รับผิดชอบ”^๑ แต่ความในมาตรา ๕๗ นี้ ก็ไม่ได้ระบุ ชัดเจนว่า พระมหากษัตริย์จะทรงใช้พระราชอำนาจต่างๆ เหล่านี้ได้โดยคำแนะนำของ คณะกรรมการราษฎรหรือของสภาผู้แทนราษฎร ดังที่ได้ระบุไว้อย่างชัดเจนในธรรมนูญฯ ชั่วคราว

นอกจากนี้ ความแตกต่างในเรื่องพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ยังมีอีก ประการหนึ่งคือในเรื่องอำนาจยับยั้งร่างกฎหมายของพระมหากษัตริย์ในกรณีที่ทรงไม่ เห็นชอบด้วยกับร่างกฎหมายนั้น ซึ่งในธรรมนูญชั่วคราวได้ระบุว่า

มาตรา ๘ สภาผู้แทนราษฎรมีอำนาจออกพระราชบัญญัติทั้งหลาย พระราช บัญญัตินั้นเมื่อกษัตริย์ได้ประกาศให้ใช้แล้ว ให้เป็นอันใช้บังคับได้

ถ้ากษัตริย์มิได้ประกาศให้ใช้พระราชบัญญัตินั้นภายในกำหนด ๗ วัน นับแต่วัน ที่ได้รับพระราชบัญญัตินั้นจากสภา โดยแสดงเหตุผลที่ไม่ยอมทรงลงพระนาม ก็มีอำนาจ ส่งพระราชบัญญัตินั้นคืนมายังสภา เพื่อพิจารณาอีกครั้งหนึ่ง ถ้าสภาลงมติยืนยันตามมติ

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓๑

เดิม กษัตริย์ไม่เห็นพ้องด้วย สภาเมื่ออำนาจออกประกาศพระราชบัญญัตินั้นใช้บังคับเป็นกฎหมายได้^๑

ส่วนในรัฐธรรมนูญถาวรได้ระบุอำนาจยับยั้งกฎหมายของพระมหากษัตริย์ไว้ใน มาตรา ๓๙ ความว่า

มาตรา ๓๙ ถ้ากษัตริย์ไม่ทรงเห็นชอบด้วยร่างพระราชบัญญัตินั้น จะได้พระราชทานคืนมายังสภาภายในหนึ่งเดือน นับแต่วันที่นายกรัฐมนตรีนำทูลเกล้าฯ ถวายก็ดี หรือมิได้พระราชทานคืนมายังสภาภายในหนึ่งเดือนนั้นก็ดี สภาจะต้องปรึกษากันใหม่ และออกเสียงลงคะแนนลับโดยวิธีเรียกชื่อ ถ้าและสภาลงมติตามเดิมไซ้ร้ ท่านให้นำร่างพระราชบัญญัตินั้นขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายอีกครั้งหนึ่ง เมื่อพระมหากษัตริย์มิได้ทรงลงพระปรมาภิไธยพระราชทานลงมาภายในสิบห้าวันแล้ว ท่านให้ประกาศพระราชบัญญัติใช้บังคับเป็นกฎหมายได้^๒

ในเรื่องอำนาจยับยั้งร่างกฎหมายของพระมหากษัตริย์นี้ จะเห็นได้ว่า ในรัฐธรรมนูญถาวรได้ให้พระมหากษัตริย์มีอำนาจยับยั้งร่างกฎหมายได้มากขึ้นกว่าในธรรมนูญชั่วคราว แต่ปัญหาในเรื่องนี้คือว่า พระมหากษัตริย์ควรจะใช้อำนาจยับยั้งร่างกฎหมายที่สภาเสนอมานั้นมากน้อยเพียงใดสำหรับการปกครองในระบอบประชาธิปไตยแบบรัฐสภา และในเรื่องนี้ ได้เป็นปัญหาในทางปฏิบัติในเวลาต่อมา เพราะได้มีร่างพระราชบัญญัติบางฉบับซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงใช้พระราชอำนาจยับยั้ง และสภาลงมติยืนตามมติเดิม ประกาศร่างพระราชบัญญัติใช้บังคับเป็นกฎหมาย ซึ่งในปัญหาเรื่องอำนาจยับยั้งร่างกฎหมายของพระมหากษัตริย์นี้ ในเวลาต่อมาได้เป็นปัญหาที่รัชกาลที่ ๗

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๔
๒. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒๘

ทรงไม่พอพระทัย และทรงเสนอขอให้รัฐบาลแก้ไขความในมาตรานี้ ก่อนที่จะทรงสละราชสมบัติในเดือนมีนาคม ๒๔๗๗ ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป

นอกจากนี้ ในหมวดที่ ๑ ของรัฐธรรมนูญถาวร ในส่วนที่เกี่ยวกับ “พระมหากษัตริย์” ยังมีความอีกมาตราหนึ่ง คือความในมาตรา ๑๑ ที่ว่า

มาตรา ๑๑ พระบรมวงศานุวงศ์ตั้งแต่ชั้นหม่อมเจ้าขึ้นไปโดยกำเนิดหรือโดยแต่งตั้งก็ตาม ย่อมดำรงอยู่ในฐานะเหนือการเมือง^๑

ความในมาตรา ๑๑ นี้ เป็นมาตราที่ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์อยู่เสมอว่า เป็นหลักการที่ไม่เป็นประชาธิปไตย และเป็นการตัดสิทธิเจ้าทางการเมือง ซึ่งในช่วงเวลาของการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญนี้ มจ. วรธนไวยากร วรวรรณ ก็ได้เสนอความเห็นคัดค้านไว้เช่นกันว่า

ตามร่างรัฐธรรมนูญใหม่นี้ตัดสิทธิของเจ้า ตัดสิทธิทางการเมือง ซึ่งเป็นสิทธิสำคัญกว่าสิทธิใดๆ อื่น...

ตามพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองบัดนี้ เจ้าก็มีสิทธิการเมือง แต่เหตุใดจึงจะมาทอนลงเสียในรัฐธรรมนูญประจำ จะเพาะอย่างยิ่งในเมื่อความสัมพันธ์ระหว่างเจ้ากับราษฎรทั่วไปก็ดีขึ้นกว่าแต่ก่อน

อนึ่ง การที่ยกเจ้าให้อยู่ในฐานะเหนือการเมืองนั้นเป็นเอกสิทธิ์อย่างหนึ่ง ย่อมแย้งกับหลักการในมาตรา ๑๒...^๒

สำหรับเหตุผลของการเสนอมาตรา ๑๑ นี้ พระยามโนฯ ประธานคณะ

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒๔

๒. หม่อมเจ้าวรรณไวยากร วรวรรณ, อภิปรายร่างรัฐธรรมนูญ, หน้า ๕๐-๕๑

อนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ ได้แถลงต่อที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรว่า

ความข้อนี้อนุกรรมการรู้สึกลำบากใจอยู่มากในตอนต้น กล่าวคือ พระบรมวงศานุวงศ์เป็นบุคคลที่ควรจะอยู่เหนือความติเตียนทั้งหลาย ควรอยู่แต่ในฐานะที่เป็นพระคุณทั้งสิ้น ควรอยู่ในฐานะอันประชาชนพึงเคารพนับถือ ถ้าเป็นเช่นนั้นแล้ว ก็ไม่ควรจะอยู่ในฐานะของการเมือง เพราะเหตุว่า ในทางการเมืองนั้น ถ้ามีชกย้อมมิตติ หรือถ้ามีตีกย้อมมิชชก มีทั้งในทางพระเดชและทางพระคุณ หลักการที่รู้สึกว่าคุณควรจะอยู่ในใจดังนี้ แต่จะบัญญัติลงไปก็มีความรู้สึกในความต่ำสูงอยู่เหมือนกัน ข้าพเจ้าจึงได้นำความกราบบังคมทูลเรียนพระราชปฏิบัติ ก็ได้มีพระราชหัตถเลขาพระราชทานพระบรมราชวินิจฉัยลงมาว่า ทรงเห็นชอบด้วยตามหลักการที่ได้กราบบังคมทูลขึ้นไป อนุกรรมการรู้สึกโล่งใจ และรู้สึกในพระมหากรุณาธิคุณเป็นอย่างยิ่ง”

ในการประชุมสภาครั้งนี้ พระยามโนฯ ได้นำสำเนาหลายพระราชหัตถเลขาเรื่องเจ้านายทางเหนือการเมืองมาเสนอต่อที่ประชุมสภาด้วย ซึ่งรัชกาลที่ ๗ ได้ทรงตอบในพระราชหัตถเลขาว่า “ฉันเห็นด้วยตามความคิดของพระยามโนฯ ทุกประการ”

ในการประชุมสภาเพื่อพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญมาตรา ๑๑ นี้ มีข้อนำสังเกตว่า ปรีดีไม่ได้กล่าวแสดงความเห็นในเรื่องนี้แต่อย่างใด คณะอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญที่แสดงความเห็นสนับสนุนในเรื่องนี้ได้แก่ พระยามโนฯ และพระยาศรวิสารวาจา ซึ่งพระยามโนฯ ได้กล่าวว่า

ข้าพเจ้าเห็นว่าเราจะเป็นราชาธิปไตย ควรยกเจ้านายอยู่เหนือการเมือง...ที่บัญญัติไว้นี้ ไม่ใช่จะไม่เอาเจ้าเข้ามา ไม่ใช่กันด้วยความริศยา หรือเอาอกเสียเพราะไม่ใช่คน

๑. รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยที่ ๑ ครั้งที่ ๓๔/๒๔๗๕, หน้า ๓๖๓
๒. “สำเนาหลายพระราชหัตถเลขา” ใน เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๖๕

ไทยนั้นหาไม่ได้ ด้วยความตั้งใจที่จะให้เจ้าคงเป็นเจ้าอยู่ ตั้งใจให้พระเจ้าแผ่นดินคงเป็นพระเจ้าแผ่นดิน และลูกหลานเป็นพระบรมวงศานุวงศ์ ซึ่งเป็นความตั้งใจดีต่างหาก^๑

ส่วนพระยาศรีวิสารวาจาได้แสดงความเห็นในทำนองเดียวกันว่า

อนึ่ง ในนานาประเทศก็ให้เจ้านายอยู่เหนือการเมือง ความมุ่งหมายสำคัญสำหรับประเทศเราก็คือ เมื่อมีการปกครองแบบราชาธิปไตยอำนาจจำกัดแล้ว พระมหากษัตริย์ย่อมอยู่เหนือการเมือง เป็นที่เคารพสักการะ และพระองค์ท่านเองก็ดำรงอยู่เหนือการเมือง เพราะฉะนั้นพระบรมวงศานุวงศ์ย่อมต้องดำรงฐานะเช่นนั้นด้วยกัน ถ้าเราให้พระมหากษัตริย์เป็นประมุขของประเทศ แต่ยอมให้พระบรมวงศานุวงศ์เกี่ยวข้องกับการเมืองแล้ว ก็ต้องมีการโต้แย้งซึ่งกันและกัน ซึ่งอาจพลาดไปถึงพระองค์ท่านได้ ซึ่งเป็นการขัดกันในตัวเอง...

อนึ่ง ตามร่างมาตรา ๑๑ นี้ พระเจ้าอยู่หัวทรงพอพระราชหฤทัยมาก ส่วนคำว่า “เหนือการเมือง” นั้น เป็นคำที่เราอยากยกให้ท่านอยู่ในฐานะอันเป็นที่เคารพ ทั้งเป็นถ้อยคำที่สุภาพ^๒

ดังนั้น ความเห็นที่จะให้เจ้านายอยู่เหนือการเมืองนี้ จึงเป็นความเห็นที่พระยามโนฯ และพระยาศรีวิสารวาจาสนับสนุนและเห็นด้วย นอกจากนี้ สมาชิกสภาทั้งหมดได้ลงมติไม่ให้เจ้าเกี่ยวข้องกับการเมือง และให้คงถือตามร่างที่คณะอนุกรรมการฯ เสนอมา^๓ ดังนั้น ความเห็นในเรื่อง “เจ้านายอยู่เหนือการเมือง” นี้ จึงไม่อาจกล่าวอย่างสรุปได้ว่าเป็นความพยายามของปรีดีและคณะราษฎรในการกีดกันไม่ให้เจ้าเข้าเกี่ยวข้องกับการ

๑. รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยที่ ๑ ครั้งที่ ๓๖/๒๔๗๕, หน้า ๔๐๕ และ ๔๐๖

๒. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑๓-๔๑๔

๓. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑๕

เมือง แม้ว่าปรีดีและสมาชิกคณะราษฎรที่เป็นสมาชิกสภาฯ จะลงมติเห็นชอบด้วยในการให้เจ้านายอยู่เหนือการเมืองก็ตาม แต่ก็ไม่มีหลักฐานเป็นที่แน่ชัดว่า ความเห็นตามร่างมาตรา ๑๑ ที่เสนอนี้ ใครเป็นผู้เสนอ และเสนอขึ้นด้วยเหตุผลที่แท้จริงประการใด และปรีดีก็ไม่ได้แสดงความคิดเห็นในเรื่องนี้ไว้ ในขณะที่พระยามโนฯ และพระยาศรีวิสารวาจา ซึ่งเป็นขุนนางชั้นผู้ใหญ่ที่มีความคิดไปในทางอนุรักษนิยม และทั้งสองท่านก็ไม่ได้เป็นสมาชิกคณะราษฎร มีความเห็นสนับสนุนมาตรา ๑๑ นี้ รวมทั้งรัชกาลที่ ๗ ก็ทรงเห็นชอบด้วย ดังนั้น ความในมาตรา ๑๑ นี้จึงอาจสันนิษฐานได้ว่า อาจถูกเสนอขึ้นด้วยเหตุผล ๒ ประการ คือ เหตุผลที่ต้องการจะยกย่องเจ้าตามที่พระยามโนฯ และพระยาศรีวิสารวาจาเสนอ กับเหตุผลที่เกรงว่าเจ้าจะเข้ามาสืบบทบาทและอิทธิพลทางการเมือง ซึ่งอาจจะนำไปสู่การฟื้นฟูระบอบเก่า แต่อย่างไรก็ตาม ความตามมาตรา ๑๑ นี้ ในธรรมนูญชั่วคราวไม่ได้ระบุไว้

นอกจากนี้ ในการอภิปรายความตามมาตรา ๑๑ ได้มีการเสนอให้อภิปรายเพิ่มเติมในเรื่องการเวนคืนบรรดาคักดี โดยนายซิม วีระไวทยะ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ได้เสนอญัตติขอให้เพิ่มเติมข้อความท้ายมาตรา ๑๑ ว่า “บุคคลทุกคนซึ่งมีบรรดาคักดีไม่ว่าชั้นใด โดยแต่งตั้งหรือประการใดก็ตาม ย่อมอยู่เหนือการเมืองทั้งสิ้น แต่ชอบที่จะเวนคืนบรรดาคักดีเพื่อเข้าสมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกผู้แทนราษฎรได้”^๑ โดยให้เหตุผลว่า ผู้มีบรรดาคักดีอาจจะถูกโฆษณาหັบถมจากคู่แข่งชั้นในการสมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้แทนราษฎรได้เช่นเดียวกับเจ้านาย และเมื่อพระมหากษัตริย์เป็นผู้ทรงตั้งให้บุคคลนั้นเป็นผู้มีบรรดาคักดี ผลเสียหายก็จะกระทบกระเทือนถึงพระองค์ด้วย ฯลฯ ซึ่งในเรื่องการเวนคืนบรรดาคักดีนี้ สมาชิกสภาฯ ได้อภิปรายกันมาก สมาชิกคณะราษฎรที่เป็น ส.ส. ประเภท ๒ รวมทั้งปรีดีได้สนับสนุนในเรื่องนี้ และได้มีการชี้แจงว่า เป็นความประสงค์ของคณะราษฎรตั้งแต่ก่อนทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว ที่จะทำลายประเพณีต่างๆ ที่แบ่งชั้นบุคคลทำให้เกิดความแตกสามัคคี หังกล่าวว่า บรรดาคักดีเป็นสิ่งที่ไม่มี

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๐๙

คำสำหรับการปกครองแบบประชาธิปไตย และในเรื่องนี้ปรีดีได้กล่าวแสดงความเห็นว่า

เรื่องนี้ขอแกล้งว่า ผู้เริ่มก่อการทั้งหมดเห็นว่า การที่ทำให้เกิดต่างชั้นคือ บรรดาคักดี ในครั้งรัฐบาลเก่าจำได้ว่า เมื่ออยู่ที่พระที่นั่งอนันตสมาคมเคยปรึกษาระหว่างเพื่อนฝูงว่า ในขั้นต้นจะขอเวนคืนบรรดาคักดี แต่เมื่อมาเสนอท่านประธานคณะกรรมการราษฎร ท่านว่าอย่าทำเลยจะกระทบถึงพระมหากษัตริย์ที่พระราชทานบรรดาคักดีให้ สู้ค่อยทำค่อยไปโดยไม่ตั้งบรรดาคักดีใหม่ดีกว่า และเพาะความนิยมว่าบรรดาคักดีไม่วิเศษกว่าคนสามัญ ถือเสียว่าบรรดาคักดีเป็นคำนำนามชนิดหนึ่ง ต่อจากนั้นมาได้พยายามที่จะทำให้งานนี้สำเร็จ ท่านประธานคณะกรรมการราษฎรได้แนะนำว่า การทำเช่นนี้เป็นทางอ้อม ไม่ใช่ทางที่ทำนั้นโดยวิธีตรง ผลที่สุดก็ได้เสนอคณะกรรมการอีก ท่านประธานอนุกรรมการรับรองว่าต่อไปจะเรียงนามโดยลำดับตามตัวอักษร และในหนังสือราชการ การหาคำใช้เป็นกลางคำเดียว คือว่าบุคคลเสมอกันทางกฎหมาย ท่านก็รับรองพยายามจะทำสิ่งเหล่านี้ให้หมดไป ผลสุดท้ายได้เสนอให้มีมาตรา ๑๒ ขึ้น เพื่อแสดงให้ชัดว่า ฐานันดรศักดิ์ใดๆ ไม่ทำให้เกิดเอกสิทธิ์อย่างใดเลย^๑

ในการอภิปรายเรื่องการเวนคืนบรรดาคักดีนี้ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรหลายท่าน ซึ่งเป็นขุนนางชั้นผู้ใหญ่และเป็นผู้ที่มีบรรดาคักดีได้แสดงความเห็นคัดค้าน รวมทั้งพระยามโนฯ และพระยาศรีวิสารวาจาด้วย ซึ่งพระยามโนฯ ได้กล่าวว่า

“...หลวงประดิษฐฯ และคนอื่นๆ เคยพูดว่า เราเลิกเสียไม่ได้หรือได้เท่า เวนคืนบรรดาคักดี คนอื่นจะได้เอาอย่าง ถ้าเราทำเช่นนั้นเป็นการกักขลัก ได้ไม่เท่าเสีย นอกจากยังเกิดความรู้สึกแล้ว ท่านจะหาว่าหยิ่งก็ได้...”

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๒๒-๔๒๓

ส่วนพระยาศรีวิสารวาก็ได้กล่าวว่า

“...การที่เจ้าอยู่เหนือการเมืองก็เพราะเป็นญาติของกษัตริย์อยู่ในฐานะเคารพ ส่วนข้าราชการที่มีบรรดาศักดิ์ไม่เป็นญาติของกษัตริย์เหมือนเจ้า”^๑

ในการอภิปรายเรื่องนี้ สมาชิกสภาหลายท่านขออย่าให้มีการลงมติกันให้ถึงแพ้ถึงชนะ เพราะสมาชิกสภาในรุ่นแรกนี้เป็นผู้ที่มีบรรดาศักดิ์เป็นส่วนมาก ถ้าชนะก็ไม่งาม และได้มีการยอมรับกันว่าต่อไปบรรดาศักดิ์จะค่อยสูญสิ้นหมดไปเอง และในขณะนั้นให้ถือว่าบรรดาศักดิ์ก็เป็นเพียงคำนำหน้านามชนิดหนึ่งเท่านั้น ในที่สุด ผู้เสนอญัตติก็ได้ถอนญัตติไปโดยไม่มีการลงคะแนนกันให้ปรากฏผล และตั้งแต่วันที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๔๗๕ ที่ได้ประชุมสภาในครั้งนี้ การเรียกชื่อสมาชิกสภารวมทั้งการจัดที่นั่งในที่ประชุมสภาได้เรียกและได้จัดที่นั่งตามลำดับอักษรชื่อตั้งแต่นั้นมา^๒

ในการที่ปรีดีและสมาชิกคณะราษฎรเสนอให้เวนคืนบรรดาศักดิ์นี้” นับว่าเป็นเรื่องที่น่าสนใจที่แสดงให้เห็นว่า ปรีดีมีความประสงค์ที่จะเลิกสร้างบรรดาศักดิ์อันเป็นลักษณะอย่างหนึ่งของการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เดิมที่ก่อให้เกิดความแตกต่างและความไม่เสมอภาคระหว่างบุคคล อันเป็นสิ่งที่ไม่เหมาะสมและไม่สอดคล้องกับการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ซึ่งความเห็นที่เสนอให้เลิกบรรดาศักดิ์นี้นับว่าเป็นความเห็นที่มีลักษณะต่อต้านระบอบเก่า และต้องการกำจัดพื้นฐานเดิมหรือค่านิยมเดิมของระบอบเก่าอย่างหนึ่ง แต่การที่ปรีดีได้ยืนยันยอมตามที่พระยามโนฯ

๑. เรื่องเดียวกัน
๒. ประเสริฐ ปัทมสกุลณ์, รัฐสภาไทยในรอบสี่สิบสองปี..., หน้า ๔๐
๓. ความเห็นในเรื่องการเวนคืนบรรดาศักดิ์นี้ อาจไม่ใช่สมาชิกคณะราษฎรทั้งหมดที่เห็นด้วย สมาชิกที่เห็นด้วยและกล่าวสนับสนุนในเรื่องนี้เป็นสมาชิกคณะราษฎรสายพลเรือนเป็นส่วนมาก แต่ในเรื่องนี้พระยาพหลฯ ไม่เห็นด้วย และกล่าวว่า “เราจะขอเวนคืนตำแหน่งไม่ก็ดูเป็นที่จงหอง พระเจ้าแผ่นดินจะทรงเห็นว่าผู้นั้นเป็นผู้จงหอง ต่อไปเรื่องบรรดาศักดิ์จะค่อยหายไป ถ้าไม่ตั้งขึ้นใหม่ แต่เมื่อตั้งแล้วบอกว่าจะไม่เอาดูน่าเกลียด ข้อนี้น้ำพเจ้าไม่เห็นด้วย” (รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ ๓๖/๒๔๗๕, หน้า ๑๘๗)

เสนอ คือไม่ยกเลิกบรรดาศักดิ์โดยทันที กล่าวได้ว่า เป็นการประนีประนอมกับระบอบเก่าอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งปรีดีอาจพิจารณาว่า ในเวลานั้นขุนนางชั้นผู้ใหญ่และผู้ที่มีบรรดาศักดิ์ยังมีอยู่มาก การเปลี่ยนแปลงในทันทีอาจเป็นผลเสียต่อคณะราษฎร และอาจจะกระทบกระเทือนต่อพระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นผู้พระราชทานบรรดาศักดิ์ให้ ปรีดีและคณะราษฎรจึงยอมประนีประนอมในเรื่องนี้ และได้แต่เพียงกำหนดความในมาตรา ๑๒ ว่า

มาตรา ๑๒ ภายในบังคับแห่งบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญนี้ บุคคลย่อมเสมอกันในกฎหมาย ฐานันดรศักดิ์โดยกำเนิดก็ดี โดยแต่งตั้งก็ดี หรือโดยประการอื่นใดก็ดี ไม่กระทำให้เกิดเอกสิทธิ์แต่อย่างใดเลย^๑

ดังนั้น บรรดาศักดิ์จึงยังคงมีอยู่ต่อมาภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๕๑๕ แล้วเป็นเวลาหลายปี แต่โดยยอมรับกันว่าบรรดาศักดิ์เหล่านี้ไม่ทำให้เกิดเอกสิทธิ์แต่อย่างใด ตามความในรัฐธรรมนูญมาตรา ๑๒ ภายหลังการประกาศใช้รัฐธรรมนูญนี้ไม่นาน ก็ได้มีพระราชบัญญัติยกเลิกการปรับไหมตามศักดินา พุทธศักราช ๒๕๑๕ ประกาศใช้ในวันที่ ๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๕ โดยให้ยกเลิกการปรับไหมโดยถือเอาศักดินาเป็นหลัก^๒ ซึ่งพระราชบัญญัติยกเลิกการปรับไหมตามศักดินานี้ถือว่าเป็นการยกเลิกความสัมพันธ์แบบศักดินาของการปกครองในระบอบเก่าอย่างหนึ่ง ส่วนเรื่องการเงินบรรดาศักดิ์ แม้ว่าจะยุติไป แต่ก็ได้เป็นประเด็นหนึ่ง ซึ่งรัชกาลที่ ๗ ได้ทรงแสดงความเห็นก่อนหน้าที่จะสละราชสมบัติโดย

“ทรงเห็นว่าที่เป็นมาแล้วมีผู้ซึ่งหนีไปในทาง Republic เป็นต้นว่า ให้เลิกเหรียญ

๑. ชัยอนันต์ สมุทวณิช และชัชติยา กรรณสูต (รวบรวม), เอกสารการเมืองการปกครองไทย..., หน้า ๒๒๔

๒. กฎหมายรัชกาลที่ ๗ (พระนคร: บำรุงนุกุลกิจ, ๒๕๑๕)

ตรา ซึ่งในทาง monarchy เราต้องมี”^๑

ข้อเสนอของปรีดีในเรื่องการเวนคืนบรรดาศักดิ์นี้ จึงอาจจะเป็นประเด็นหนึ่งที่ทำให้รัชกาลที่ ๗ ทรงมีความเห็นว่า ปรีดีมีความคิดไปในทางประชาธิปไตยแบบสาธารณรัฐ และเป็นประเด็นหนึ่งซึ่งแสดงให้เห็นว่าความประสงค์ของปรีดีและคณะราษฎรขัดแย้งกับความประสงค์ของรัชกาลที่ ๗ แต่ในเรื่องนี้ทางฝ่ายปรีดีและคณะราษฎรได้ยอมประนีประนอมโดยไม่มีการยกเลิกบรรดาศักดิ์ใดๆ ในเวลานั้น หลังจากนั้นเป็นเวลาถึง ๑๐ ปี จึงได้มีการยกเลิกบรรดาศักดิ์ โดยประกาศพระบรมราชโองการให้ยกเลิกบรรดาศักดิ์อันมีราชทินนามเป็นเจ้าพระยา พระยา พระ หลวง ชุน เป็นต้น ในวันที่ ๑๕ พฤษภาคม ๒๔๘๕ ในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรี โดยมีพระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา, พล.อ. พิเศษนทรโยธิน และปรีดี พนมยงค์ เป็นคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์^๒ และในวันที่ ๓๐ กรกฎาคม ๒๔๘๕ ก็ได้มีประกาศพระบรมราชโองการยกเลิกข้าราชการพลเรือน อันได้แก่ มหาอำมาตย์ อำมาตย์ และรองอำมาตย์ อีกฉบับหนึ่ง”

เมื่อกลับมาพิจารณาเปรียบเทียบธรรมเนียมชั่วคราวกับรัฐธรรมนูญถาวรในประการต่อไปจะเห็นได้ว่า ในรัฐธรรมนูญถาวรได้มีการเพิ่มเติมหมวดว่าด้วย “สิทธิและ

๑. “บันทึกย่อการไปเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ครั้งที่ ๑ เมื่อวันที่ ๑๒ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๗๗” ใน “แถลงการณ์เรื่องพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสละราชสมบัติ,” หน้า ๒๕

แม้ว่ารัชกาลที่ ๗ จะทรงใช้คำว่าเลิกหรือยุบตราแทนคำว่าเลิกบรรดาศักดิ์ ก็อาจถือได้ว่าเป็นเรื่องเดียวกัน เพราะการพระราชทานบรรดาศักดิ์และเหรียญตราเป็นของควบคู่กันตามประเพณีของการปกครองในระบอบเก่า และในการอภิปรายในสภาได้มีสมาชิกสภาบางท่านได้อภิปรายโดยกล่าวถึงบรรดาศักดิ์และเหรียญตราควบคู่กันไป

๒. “ประกาศเรื่องการยกเลิกบรรดาศักดิ์” ใน ไพโรจน์ ชัยนาม, รัฐธรรมนูญ บทกฎหมาย และเอกสารสำคัญ..., ๑ : ๓๖๔

๓. “ประกาศเรื่องการยกเลิกข้าราชการฝ่ายพลเรือน” ใน ไพโรจน์ ชัยนาม, รัฐธรรมนูญ บทกฎหมาย และเอกสารสำคัญ..., ๑ : ๓๓๖

หน้าที่ของชนชาวสยาม” เพิ่มขึ้นจากธรรมนูญชั่วคราว ซึ่งทำให้รัฐธรรมนูญมีความสมบูรณ์มากขึ้น โดยได้กำหนดสิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค และหน้าที่ของราษฎรไว้ในหมวดที่ ๒ มาตรา ๑๒, ๑๓, ๑๔ และ ๑๕ ตามหลักการปกครองในระบอบประชาธิปไตย

ส่วนในหมวดที่ ๓ ของรัฐธรรมนูญถาวรที่ว่าด้วย “สภาผู้แทนราษฎร” มีบทบัญญัติที่แตกต่างไปจากธรรมนูญชั่วคราวบางประการ อันได้แก่ ความในมาตรา ๓๕ ของรัฐธรรมนูญถาวรที่ว่า “พระมหากษัตริย์ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจที่จะยุบสภาผู้แทนราษฎรเพื่อให้ราษฎรเลือกตั้งสมาชิกใหม่ ในพระราชกฤษฎีกาให้ยุบสภาเช่นนี้ ต้องมีกำหนดให้เลือกตั้งสมาชิกใหม่ภายในเก้าสิบวัน” ซึ่งความในมาตรานี้ไม่มีระบุไว้ในธรรมนูญชั่วคราว

ส่วนความในมาตรา ๓๙ ของรัฐธรรมนูญถาวรที่กล่าวถึงอำนาจยับยั้งร่างกฎหมายของพระมหากษัตริย์ ได้มีการแก้ไขข้อความจากธรรมนูญชั่วคราวให้พระมหากษัตริย์มีอำนาจยับยั้งร่างกฎหมายได้มากขึ้น ดังที่ได้กล่าวไปแล้วในเรื่องพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ตามรัฐธรรมนูญนี้ ความแตกต่างประการสำคัญของธรรมนูญชั่วคราวกับรัฐธรรมนูญถาวรในหมวด “สภาผู้แทนราษฎร” นี้อยู่ที่ว่า สภาผู้แทนราษฎรตามรัฐธรรมนูญถาวรนี้ไม่มีอำนาจถอดถอนคณะกรรมการราษฎรหรือพนักงานรัฐบาลผู้หนึ่งผู้ใดได้ดังที่ปรากฏในธรรมนูญชั่วคราว (มาตรา ๙) แต่มีอำนาจที่จะลงมติไม่ไว้วางใจรัฐมนตรีรายบุคคลหรือทั้งคณะ ซึ่งรัฐมนตรีจะต้องลาออกเมื่อสภาลงมติไม่ไว้วางใจ (มาตรา ๔๑ และ ๕๑)^๑ ตามรัฐธรรมนูญถาวรนี้ ได้ลดบทบาทและอำนาจของสภาตามธรรมนูญชั่วคราวลง และทำให้สภามีลักษณะที่เป็นประชาธิปไตยแบบตะวันตกมากยิ่งขึ้น ส่วนในเรื่องคุณสมบัติของผู้เลือกตั้งและผู้สมัครรับเลือกตั้ง รวมทั้งวิธีการเลือกตั้ง และจำนวนสมาชิกไม่ได้กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญถาวร แต่ให้เป็นไป

๑. ชัยอนันต์ สมุทวณิช และชัตติยา กระณสุต (รวบรวม), เอกสารการเมืองการปกครองไทย..., หน้า

ตามกฎหมายว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งผู้เขียนจะได้กล่าวต่อไป

หมวดที่ ๔ “คณะรัฐมนตรี” ความแตกต่างของธรรมนูญชั่วคราวกับรัฐธรรมนูญถาวรในหมวดนี้ เห็นได้ตั้งแต่คำว่า “คณะรัฐมนตรี” ซึ่งเปลี่ยนมาจากคำว่า “คณะกรรมการราษฎร” ที่ใช้ในธรรมนูญชั่วคราว ซึ่งในการร่างรัฐธรรมนูญถาวรนี้ก็ใช้คำว่า “คณะกรรมการราษฎร” แต่ในระหว่างการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญในสภาผู้แทนราษฎร พระยามโนฯ ประธานอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ ได้เสนอต่อที่ประชุมว่า

“มีอยู่คำหนึ่งในร่างที่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงทัก คือคำว่าคณะกรรมการราษฎร กับกรรมการราษฎร ทรงรับสั่งว่า คำไม่เพราะ และไม่ค่อยจะถูกเรื่องตามแบบราชาธิปไตยตามรัฐธรรมนูญ และทรงติเช่นนี้จึงขอนำเสนอให้ทราบด้วย”^๑

ซึ่งในเรื่องนี้ สมาชิกสภาได้อภิปรายโต้เถียงกันเป็นอันมาก และปรีดีก็ได้กล่าวชี้แจงในที่ประชุมสภาว่า

คำนี้ในที่ประชุมอนุกรรมการ ข้าพเจ้าได้ขอดไว้ไม่ให้วินิจฉัยคำนี้ เพื่อขอให้นำเสนอสภา ความประสงค์ของข้าพเจ้า อยากใช้ภาษาธรรมดา ให้คนอ่านเข้าใจง่าย เช่น คำว่า กรรมการราษฎร หมายความว่า บุคคลกลุ่มหนึ่งที่ราษฎรมอบหมายมาให้ทำหน้าที่บริหารเป็นกรรมการของราษฎร แต่คำนี้ ประธานอนุกรรมการท่านว่า พระเจ้าอยู่หัวทรงทัก และมีผู้เข้าใจผิดว่า ข้าพเจ้าจะนำลัทธิบางประเทศมาเผยแพร่ ข้าพเจ้าของดไม่แสดงความเห็นสนับสนุนทางใด แต่เฉพาะคำว่า “รัฐมนตรี” ข้าพเจ้าเห็นว่าไม่ควรใช้ เพราะรัฐมนตรีเป็นแค่เพียงที่ปรึกษาแผ่นดิน ไม่หมายความว่าถึงผู้บริหาร อีกอย่างหนึ่ง ถ้าเราจะใช้คำนี้ เราต้องแก้พระราชบัญญัติรัฐมนตรี จึงอยากให้สมาชิกคิดดู”

๑. รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ ๓๔/๒๔๗๕, หน้า ๓๖๗

๒. รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ ๓๔/๒๔๗๕ (ขีดเส้นใต้เน้นความโดยผู้เขียน)

นอกจากนี้ เมื่อมีสมาชิกสภาเสนอว่าคำว่า รัฐมนตรี หรือ รัฐมนตรีสภา เป็นคำที่
 คำนับปากแล้ว บริติก็ได้แสดงความเห็นค้านว่า

ที่ว่าคู้กับปากนั้น เพียง ๔-๕ ปี เท่านั้น ในสมัยที่รัฐมนตรีสภามีใหม่ๆ ต่อมา
 รัฐมนตรีสภาไม่ได้ทำอะไรเลย เพราะฉะนั้น รู้สึกว่า เมื่อเอ่ยถึงรัฐมนตรีสภาจะชวนให้
ระลึกถึงรัฐมนตรีสภาที่เคยไม่ได้ทำอะไรกัน ที่พูดนี้ไม่ได้ยืนยันว่า คำว่า กรรมการ
ราษฎร ถูกต้อง หมายถึง คณะบริหาร ที่พูดนี้เพื่อขอให้สมาชิกซึ่งนำหนักให้ดี*

ในการอภิปรายเรื่องการใช้คำว่า "คณะกรรมการราษฎร" นี้ เป็นประเด็นหนึ่งที่นำ
 สนใจ สมาชิกสภาฯ ได้อภิปรายกันมาก เนื่องจากคำนี้พระเจ้าอยู่หัวทรงทัก ส่วนบริติ
 ก็ได้ชี้แจงเหตุผลของการใช้คำนี้ โดยอธิบายว่า นอกจากจะต้องการใช้ภาษาธรรมดาให้
 เข้าใจง่ายแล้ว คำว่า กรรมการราษฎร ยังหมายความว่า "บุคคลกลุ่มหนึ่งที่ราษฎรมอบ
 หมายให้มาทำหน้าที่บริหารเป็นกรรมการราษฎร" ซึ่งมีความหมายเป็นที่ชัดเจนว่า
 กรรมการราษฎรเป็นตัวแทนของราษฎรที่ราษฎรได้มอบหมายให้ทำหน้าที่บริหารแทน
 ราษฎร ซึ่งในแง่นี้ เป็นการแสดงให้เห็นว่า อธิปไตยเป็นของราษฎร อำนาจบริหารซึ่งเป็น
 ส่วนหนึ่งของอำนาจอธิปไตยเป็นของราษฎร ราษฎรได้เลือกตัวแทนขึ้นกลุ่มหนึ่งเป็นผู้ใช้
 อำนาจบริหารนี้แทน ซึ่งการอธิบายในแง่นี้ อาจมีความแตกต่างจากการที่กล่าวว่า "พระ
 มหากษัตริย์ทรงใช้อำนาจบริหารทางคณะรัฐมนตรี" (มาตรา ๗) ซึ่งหมายความว่า
 อำนาจบริหาร (ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของอำนาจอธิปไตย) เป็นของพระมหากษัตริย์ พระมหา
 กษัตริย์ทรงใช้อำนาจบริหารทางคณะรัฐมนตรี ดังนั้น คณะรัฐมนตรีจึงเป็นผู้ใช้อำนาจ
 บริหารแทนพระมหากษัตริย์ ในแง่นี้ คำว่าคณะกรรมการราษฎร จึงมีลักษณะที่เน้น
 ความสำคัญของอำนาจอธิปไตยของราษฎรมากกว่าคำว่า "คณะรัฐมนตรี" และดังนั้น
 คำว่า "คณะกรรมการราษฎร" จึงได้รับการวิจารณ์ว่า "ไม่ค่อยจะถูกเรื่องตามแบบราชา

ธิปไตยตามรัฐธรรมนูญ” และได้มีการกล่าวกันว่า ปรีดีจะนำลัทธินิยมอย่างมาเผยแพร่ ในการอภิปรายในสภา นายประยูร ภมรมนตรี ก็ได้กล่าวว่า

“...ถ้าใช้คำว่าคณะกรรมการราษฎร ฟังดูเป็นโซเวียต ฟังไม่สนิท...”^๑

แต่ปรีดีก็โต้แย้งไม่แสดงความเห็นสนับสนุนทางใดในเรื่องนี้ เพียงแต่ได้แสดงความเห็นว่า ไม่ควรใช้คำว่ารัฐมนตรี “เพราะรัฐมนตรีเป็นเพียงที่ปรึกษาแผ่นดิน” และ “เมื่อเอ่ยถึงรัฐมนตรีสภาจะชวนให้ระลึกถึงรัฐมนตรีสภาที่เคยไม่ทำอะไรกัน”

อย่างไรก็ตาม การที่ปรีดีได้เสนอให้ใช้คำว่า “คณะกรรมการราษฎร” นี้ อาจแสดงให้เห็นว่า ปรีดีมีความต้องการที่จะให้มีการเปลี่ยนแปลงทัศนคติไปสู่ระบอบใหม่ ซึ่งเน้นราษฎรเป็นใหญ่ จึงเลือกเฟ้นถ้อยคำมาก เพราะมีความหมายในเชิงสัญลักษณ์ แต่คำว่า “รัฐมนตรีสภา” รัชกาลที่ ๗ ได้ทรงพระราชทานมา ซึ่งพระยาพหลฯ ได้กล่าวว่า

“...ส่วนคำใหม่ที่พระราชทานลงมานั้น รู้สึกว่าเรียกยาก อีกทั้งเป็นคำที่ไม่เคยได้ยินมา คือคำว่า รัฐมนตรีสภา”^๒ ในที่สุด คำว่า “รัฐมนตรีสภา” ซึ่งรัชกาลที่ ๗ พระราชทานมานั้น ก็เป็นคำที่สมาชิกส่วนใหญ่ลงมติเห็นชอบด้วย คือ มีผู้ลงมติเห็นควรใช้คำรัฐมนตรี ๒๘ เสียง ไม่ออกเสียง ๒๔ เสียง และควรใช้คำอื่น ๗ เสียง ที่ประชุมจึงตกลงใช้คำว่า “รัฐมนตรีสภา” แทน “คณะกรรมการราษฎร”, “รัฐมนตรี” แทน “กรรมการราษฎร” และ “นายกรัฐมนตรีสภา” แทน “ประธานคณะกรรมการราษฎร”^๓ ต่อจากนั้น ที่ประชุมได้พิจารณาแก้ไขถ้อยคำในร่างรัฐธรรมนูญที่ละมาตรา

เมื่อสภาได้พิจารณาว่ารัฐธรรมนูญจนถึง มาตรา ๕๑ พระเจียมวิรัชพากย์ได้กล่าวว่า

๑. เรื่องเดียวกัน

๒. รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ ๔๑/๒๔๗๕ วันที่ ๒๘ พฤศจิกายน ๒๔๗๕ (สมาชิกมาประชุม ๕๙ คน)

๓. เรื่องเดียวกัน

“... ฟังๆ ไปตามที่ได้แก้มมาแล้วรู้สึกว่าจะมีเป็นสองสภาขึ้น ซึ่งความประสงค์ก็ไม่อยากให้เป็นเช่นนี้ จึงถือโอกาสกล่าวว่า คำว่า “รัฐมนตรี” นี้ ถ้าหากว่าจะเปลี่ยนเป็นคำว่า “คณะรัฐมนตรี” ได้ ก็จะไม่มีปัญหาอันจะทำให้เข้าใจผิดได้ เพราะฉะนั้น ขอเสนอต่อที่ประชุมเพื่อพิจารณา แม้ว่าใช้ได้ก็จะให้ความสะดวก”^๑

ที่ประชุมได้ลงมติเห็นชอบตามที่พระเจี๊ยมวิรัชพากษ์เสนอ จึงเป็นอันว่า คำว่า “คณะกรรมการราษฎร” และคำว่า “รัฐมนตรีสภา” ที่ได้แก้มมาแล้วเปลี่ยนเป็น “คณะรัฐมนตรี” และคำว่า “นายกรัฐมนตรีสภา” แก่เป็น “นายกรัฐมนตรี” ส่วนคำว่า “รัฐมนตรี” ที่แก่จากคำว่า “กรรมการราษฎร” นั้นคงเดิม^๒ ดังนั้น คำว่า “นายกรัฐมนตรี”, “คณะรัฐมนตรี” และ “รัฐมนตรี” จึงปรากฏอยู่ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช ๒๔๗๕ และได้ใช้ต่อมาจนกระทั่งปัจจุบันนี้ ส่วนคำว่า “ประธานคณะกรรมการราษฎร”, “คณะกรรมการราษฎร” และ “กรรมการราษฎร” จึงเป็นเพียงประวัติศาสตร์

ความแตกต่างระหว่าง “คณะกรรมการราษฎร” ในรัฐธรรมนูญชั่วคราว กับ “คณะรัฐมนตรี” ในรัฐธรรมนูญถาวร นอกจากจะอยู่ที่การใช้คำและความหมายของคำแล้ว ความแตกต่างที่สำคัญจะอยู่ในเรื่องรูปแบบของฝ่ายบริหาร บทบาท และอำนาจหน้าที่

ในธรรมนูญชั่วคราวได้กำหนดให้ “คณะกรรมการราษฎรประกอบด้วยประธานคณะกรรมการราษฎร ๑ นาย และกรรมการราษฎร ๑๔ นาย รวมเป็น ๑๕ นาย” (มาตรา ๓๒) และ “ให้เสนาบดีกระทรวงต่างๆ เป็นผู้รับผิดชอบต่อคณะกรรมการราษฎรในกิจการทั้งปวง สิ่งใดที่เป็นการฝ่าฝืนคำสั่งหรือระเบียบการของคณะกรรมการราษฎรหรือกระทำไปโดยธรรมนูญไม่อนุญาตให้ทำได้ ให้ถือว่าการนั้นเป็นโมฆะ” (มาตรา ๓๑) ซึ่งตามธรรมนูญชั่วคราวนี้ คณะกรรมการราษฎรจะไม่ได้ว่าการกระทรวงต่างๆ เองโดยตรง แต่จะให้เสนาบดีเป็นผู้รับผิดชอบ บริหารงานในกระทรวงโดยขึ้นต่อคณะกรรมการ

๑. เรื่องเดียวกัน

๒. เรื่องเดียวกัน

ราษฎร ซึ่งเป็นหัวหน้าฝ่ายบริหารที่คอยควบคุมทางด้านนโยบายและการบริหารงานของเสนาบดีอีกชั้นหนึ่ง ตามรูปแบบนี้ คณะราษฎรสามารถปล่อยให้เสนาบดีเป็นผู้บริหารงานในกระทรวงต่างๆ ต่อไปได้ โดยที่คณะราษฎรสามารถควบคุมการบริหารให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของคณะราษฎรได้ โดยอาศัย “คณะกรรมการราษฎร” ซึ่งประกอบด้วยสมาชิกคณะราษฎรที่เป็นฝ่ายข้างมาก (คณะกรรมการราษฎรชุดแรกที่ได้ตั้งขึ้นตามธรรมนูญชั่วคราวนี้ ประกอบด้วย สมาชิกคณะราษฎร ๑๑ คน ในจำนวนคณะกรรมการราษฎรทั้งหมด ๑๕ คน) แต่ในธรรมนูญถาวรได้กำหนดว่า “พระมหากษัตริย์ทรงตั้งคณะรัฐมนตรีขึ้นคณะหนึ่ง ประกอบด้วยนายกรัฐมนตรีหนึ่ง และรัฐมนตรีอีกอย่างน้อยสิบสี่นาย อย่างมากยี่สิบนาย...ให้คณะรัฐมนตรีมีหน้าที่บริหารราชการแผ่นดิน” (มาตรา ๔๖) และ “ในการที่บริหารราชการแผ่นดิน คณะรัฐมนตรีต้องปฏิบัติหน้าที่ด้วยความไว้วางใจของสภาผู้แทนราษฎร รัฐมนตรีผู้ได้รับแต่งตั้งให้บัญชาการกระทรวงทบวงการต้องรับผิดชอบในหน้าที่ของตนต่อสภาผู้แทนราษฎรในทางรัฐธรรมนูญ และรัฐมนตรีทุกคนจะได้รับแต่งตั้งให้บัญชาการกระทรวงทบวงการหรือไม่ก็ตาม ต้องรับผิดชอบร่วมกันในนโยบายทั่วไปของรัฐบาล” (มาตรา ๕๐)°

ซึ่งตามรัฐธรรมนูญถาวรนี้ จะมีรัฐมนตรีส่วนหนึ่งที่เป็นผู้ว่าการกระทรวงต่างๆ และมีรัฐมนตรีอีกส่วนหนึ่งที่ไม่ได้ว่าการกระทรวงโดยตรง ทั้งนี้เพราะจำนวนกระทรวงต่างๆ ในเวลานั้นมีไม่มากนัก แต่ตามรูปแบบนี้ จะไม่มีเสนาบดีเป็นผู้ว่าการกระทรวงโดยขึ้นต่อคณะกรรมการราษฎร ดังในธรรมนูญชั่วคราว เสนาบดีผู้บริหารงานกระทรวงต่างๆ จะรวมเข้าเป็นผู้บริหารในคณะรัฐมนตรี ซึ่งจะเป็นผู้ร่วมกำหนดนโยบายการบริหารด้วย ไม่ใช่เป็นเพียงผู้รับนโยบายไปปฏิบัติเท่านั้น ดังนั้น การจัดรูปแบบของฝ่ายบริหารดังกล่าวจึงมีลักษณะที่เป็นแบบตะวันตกมากยิ่งขึ้น แต่ในขณะเดียวกันก็มีลักษณะที่แตกต่างจากที่ปรากฏในธรรมนูญฯ ชั่วคราว และในทางปฏิบัติ การจัดรูปแบบของฝ่ายบริหารตามรัฐธรรมนูญถาวรนี้ ได้มีส่วนลดบทบาทของคณะราษฎรลง ดังจะ

๑. ชัยอนันต์ สมุทวณิช และชัชติยา กรรณสูต (รวบรวม), เอกสารการเมืองการปกครองไทย..., หน้า ๒๒๙

เห็นได้ว่า ตามธรรมนูญชั่วคราว คณะราษฎรสามารถควบคุมการบริหารได้โดยอาศัย คณะกรรมการราษฎร ซึ่งประกอบด้วยสมาชิกคณะราษฎรเป็นฝ่ายข้างมาก แม้ว่าจะไม่ ได้ว่าการกระทรวงต่างๆ เองโดยตรง แต่เสนาบดีซึ่งว่าการกระทรวงจะต้องขึ้นต่อคณะกรรมการราษฎร แต่ตามรัฐธรรมนูญถาวรนี้ ได้ยกเลิกตำแหน่งเสนาบดีโดยเปลี่ยนมา ให้รัฐมนตรีเป็นผู้ว่าการกระทรวงแทน และร่วมอยู่ในคณะรัฐมนตรีด้วย ซึ่งในคณะ รัฐมนตรีชุดที่ ๒ (๑๐ ธันวาคม ๒๔๗๕ - ๑ เมษายน ๒๔๗๖) ที่ได้ตั้งขึ้นตาม รัฐธรรมนูญถาวรนี้ ตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างๆ ประกอบไปด้วยผู้สมัครดัดดี เป็นเจ้าพระยาและพระยาทั้งสิ้น ส่วนสมาชิกคณะราษฎรที่เข้าร่วมคณะรัฐมนตรีใน ครั้งนี้ เป็นเพียงรัฐมนตรีลอย ไม่ได้ว่าการกระทรวงแต่อย่างใด แม้แต่พระยาพหลฯ ซึ่งเป็นหัวหน้าคณะราษฎร และในจำนวนคณะรัฐมนตรีทั้งหมด ๒๐ คนนี้ มีรัฐมนตรีที่เป็นสมาชิกคณะราษฎรอยู่ ๑๑ คน (ซึ่งเป็นกรรมการราษฎรอยู่เดิมในรัฐบาลชุดแรก) ส่วนอีก ๙ คน เป็นขุนนางชั้นผู้ใหญ่ในระบอบเก่า และใน ๙ คนนี้ ๗ คน เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างๆ ทั้ง ๗ กระทรวง^๑ ซึ่งคณะรัฐมนตรีใหม่ตามรัฐธรรมนูญถาวรนี้ ได้ลบลบบาทของคณะราษฎรในการควบคุมการบริหารให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของ คณะราษฎร แม้ว่าคณะราษฎรอาจคาดหวังว่าสามารถใช้เสียงข้างมากในคณะรัฐมนตรี (๑๑ ต่อ ๙) โดยการลงมติภายในคณะรัฐมนตรีได้ แต่ในทางปฏิบัติเป็นปัญหา^๒ ดังจะ เห็นได้จากความขัดแย้งภายในคณะรัฐบาลในเรื่องเค้าโครงการเศรษฐกิจของปรีดีอันนำไปสู่การปิดสภา งดใช้รัฐธรรมนูญบางมาตรา และการตั้งคณะรัฐมนตรีชุดใหม่ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า คณะราษฎรไม่สามารถควบคุมการบริหารให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของคณะ ราษฎรได้ เพราะคณะราษฎรไม่ได้กุมอำนาจที่แท้จริง ทั้งนี้เพราะคณะราษฎรไม่ได้เป็น รัฐมนตรีว่าการกระทรวงใดเลย เป็นแต่เพียงรัฐมนตรีลอยในคณะรัฐบาล ดังนั้น การที่

๑. รายชื่อคณะรัฐมนตรี ใน มนูญ บริสุทธิ์, *เรื่องคณะรัฐมนตรี* (พระนคร : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, ๒๕๐๘), หน้า ๑๑๙-๑๒๐ (พิมพ์ในงานฌาปนกิจศพนายเกษม ศรีพยัคฆ์)

๒. Riggs, Thailand : *The Modernization...*, p. 161.

ฝ่ายอนุรักษนิยมจะขึ้นมามีบทบาทจึงเป็นไปได้โดยง่าย และทั้งนี้ เนื่องจากการที่คณะราษฎรได้ใช้นโยบายประนีประนอมกับระบอบเก่ามาก การแต่งตั้งนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างๆ จึงยอมให้ขุนนางชั้นผู้ใหญ่ดำรงตำแหน่ง ซึ่งขุนนางชั้นผู้ใหญ่เหล่านี้ส่วนมากมีความคิดไปในทางอนุรักษนิยม ดังนั้น ความขัดแย้งภายในคณะรัฐบาลจึงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้* ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า การยึดอำนาจครั้งที่ ๒ ของพระยาพหลฯ เมื่อวันที่ ๒๐ มิถุนายน ๒๔๗๖ อาจเป็นสิ่งที่ไม่จำเป็น ถ้าคณะราษฎรไม่ปล่อยหรือไม่ยินยอมให้ขุนนางชั้นผู้ใหญ่ในระบอบเก่าดำรงตำแหน่งสำคัญทางการเมือง ในขณะที่คณะราษฎรไม่ดำรงตำแหน่งเหล่านั้นเอง และอาจเป็นสิ่งที่ไม่ปกตินักที่ผู้ได้รับชัยชนะจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองได้มอบให้ผู้มีอาวุโสและผู้มีประสบการณ์มากกว่าเป็นผู้ดำรงตำแหน่งสำคัญทางการเมืองแทน^๒ ซึ่งในเรื่องนี้ อาจกล่าวได้ว่าเป็นข้อผิดพลาดของคณะราษฎรอย่างหนึ่ง จึงทำให้เกิดปัญหาทางการเมืองในเวลาต่อมา

ในหมวดที่ ๕ “ศาล” ความในหมวดนี้ของธรรมนูญชั่วคราว มีบัญญัติไว้เพียงมาตราเดียวคือ “การระงับข้อพิพาทให้เป็นไปตามกฎหมายที่ใช้อยู่ในเวลา” (มาตรา ๓๙) ส่วนในรัฐธรรมนูญถาวรได้เพิ่มขึ้นเป็น ๓ มาตรา ซึ่งเพิ่มความสมบูรณ์ขึ้น แต่ไม่มีความหมายแตกต่างกันมากนัก เพียงแต่มีความข้อหนึ่งในรัฐธรรมนูญถาวรที่

๑. เป็นที่น่าสังเกตว่า ในคณะรัฐมนตรีชุดที่ ๒ (๑๐ ธันวาคม ๒๔๗๕ - ๑ เมษายน ๒๔๗๖), คณะรัฐมนตรีชุดที่ ๓ (๑ เมษายน ๒๔๗๖ - ๒๐ มิถุนายน ๒๔๗๖), คณะรัฐมนตรีชุดที่ ๔ (๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๖ - ๒๕ ธันวาคม ๒๔๗๖) และคณะรัฐมนตรีชุดที่ ๕ (๑๖ ธันวาคม ๒๔๗๖ - ๒๑ กันยายน ๒๔๗๗) ผู้ที่ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างๆ เป็นผู้ที่มียศบรรดาศักดิ์เป็นเจ้าพระยาและพระยาทั้งสิ้น สมาชิกคณะราษฎรที่เป็นรัฐมนตรีร่วมคณะเป็นเพียงรัฐมนตรีลอยไม่ได้ว่าการกระทรวงแต่อย่างใด (ยกเว้นพระยาพหลฯ ซึ่งเป็นผู้ที่มีอาวุโส) ในวันที่ ๒๙ ธันวาคม ๒๔๗๖ ปรีดีจึงได้รับแต่งตั้งเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยเป็นครั้งแรก รัฐบาลชุดหลังๆ ต่อมา จึงค่อยมีสมาชิกคณะราษฎรเข้าดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเพิ่มขึ้น และค่อยเพิ่มมากขึ้นในปี ๒๔๘๐ และ ปี ๒๔๘๑ ในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรีอำนาจในการบริหารอยู่ในฝ่ายคณะราษฎรเกือบทั้งสิ้น

รายชื่อคณะรัฐมนตรีชุดต่างๆ ดูใน มนูญ บริสุทธ์ิ, เรื่องคณะรัฐมนตรี, หน้า ๑๑๙-๑๓๖

๒. Kenneth Perry Landon, *Siam in Transition*, p. 32-33.

กล่าวว่า

“การพิจารณาพิพากษาอรรถคดี ท่านว่าเป็นอำนาจของศาลโดยเฉพาะ ซึ่งจะต้องดำเนินตามกฎหมายและในนามพระมหากษัตริย์” (มาตรา ๕๕)^๑

หมวดที่ ๖ “บทสุดท้าย” เป็นหมวดว่าด้วยการตีความรัฐธรรมนูญและหลักเกณฑ์การจะแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญ ซึ่งได้กล่าวด้วยว่า

“บทบัญญัติแห่งกฎหมายใดๆ มีข้อความขัดแย้งหรือขัดแก่อำนาจรัฐธรรมนูญนี้ ท่านว่าบทบัญญัตินั้นๆ เป็นโมฆะ” (มาตรา ๖๑)

ความในหมวดนี้เป็นการเพิ่มความสมบูรณ์ของรัฐธรรมนูญในระบบประชาธิปไตย ซึ่งในรัฐธรรมนูญชั่วคราวไม่ได้ระบุไว้

หมวดที่ ๗ ซึ่งเป็นหมวดสุดท้ายว่าด้วย “การใช้รัฐธรรมนูญและบทเฉพาะกาล” ความสำคัญของหมวดนี้อยู่ในมาตรา ๖๕ ที่บัญญัติว่า

มาตรา ๖๕ เมื่อราษฎรผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้ ยังมีการศึกษาไม่จบประถมศึกษาสามัญมากกว่ากึ่งจำนวนทั้งหมด และอย่างช้าต้องไม่เกินสิบปี นับแต่วันใช้พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พ.ศ. ๒๔๗๕ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประกอบด้วยสมาชิก ๒ ประเภท มีจำนวนเท่ากัน

(๑) สมาชิกประเภทที่ ๑ ได้แก่ ผู้ที่ราษฎรเลือกตั้งขึ้นตามเงื่อนไขในบทบัญญัติ

---

๑. ชัยอนันต์ สมุทวณิช และชิตติยา กระณเสตุ (รวบรวม), เอกสารการเมืองการปกครองไทย..., หน้า ๒๓๑ (ขีดเส้นใต้เน้นความโดยผู้เขียน)

มาตรา ๑๖, ๑๗

(๒) สมาชิกประเภทที่ ๒ ได้แก่ ผู้ซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในระหว่างเวลาที่ใช้บทบัญญัติเฉพาะกาลในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช ๒๔๗๕^๑

ซึ่งจะเห็นได้ว่า ความในมาตรา ๖๕ นี้ เป็นการสืบต่อหลักการของธรรมนูญชั่วคราวที่กำหนดให้มีสภาผู้แทนราษฎรเพียงสภาเดียว แต่มีสมาชิก ๒ ประเภท โดยให้สมาชิกประเภทที่ ๑ เป็นผู้ที่ราษฎรเลือกตั้ง ส่วนสมาชิกประเภทที่ ๒ เป็นผู้ที่ได้รับการแต่งตั้ง แต่สำหรับสมาชิกประเภทที่ ๒ นี้ มีปัญหาต่อมากว่า ใครเป็นผู้มีอำนาจในการแต่งตั้ง ในธรรมนูญชั่วคราวได้กำหนดให้คณะผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารเป็นผู้ใช้อำนาจจัดตั้งผู้แทนราษฎรชั่วคราวขึ้น ๗๐ คน ในสมัยที่ ๑ และผู้แทน ๗๐ คนยังคงเป็น ส.ส. ประเภท ๒ ต่อมาในสมัยที่ ๒ จนถึงสมัยที่ ๓ ส.ส. ประเภท ๒ เป็นอันไม่มีอีกต่อไป แต่ในรัฐธรรมนูญถาวรได้ระบุว่า ส.ส. ประเภท ๒ ได้แก่ผู้ซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในระหว่างเวลาที่ใช้บทเฉพาะกาล ดังนั้น ส.ส. ประเภท ๒ ซึ่งตามธรรมนูญชั่วคราวได้กำหนดว่ายังคงดำรงอยู่ต่อไปจนถึงสมัยที่ ๓ ก็จะต้องมีการตั้งขึ้นใหม่ตามรัฐธรรมนูญถาวรนี้ ซึ่งความในข้อนี้ไม่เป็นที่กระจ่างชัดนักกว่า ใครเป็นผู้ที่มีอำนาจที่แท้จริงในการแต่งตั้ง ส.ส. ประเภท ๒

ในช่วงเวลาของการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญนี้ มจ. วรณไวทยากรก็ได้ทรงวิจารณ์ในประเด็นนี้ไว้เช่นกันว่า

“ถ้าได้เห็นร่างพระราชบัญญัติ ซึ่งกล่าวถึงในวรรค ๒ (หมายถึงพระราชบัญญัติว่าด้วยการเลือกตั้งฯ - ผู้เขียน) ได้ก่อนแล้วจะดียิ่งขึ้น ดุยยังมีคนเข้าใจผิดในข้อนี้อยู่เป็นอันมาก เพราะพูดแต่ว่า พระมหากษัตริย์จะทรงตั้ง และข้าพพูดว่าจะทรงเลือกแต่ตามร่าง

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓๒

นั้น มีแต่เพียงว่าทรงตั้ง ส่วนการเลือกนั้นยอมแล้วแต่ประธานคณะกรรมการราษฎรผู้ซึ่งจะต้องลงนามสำนองการตั้งนั้นตามมาตรา ๕๗^๑

ดังนั้น ปัญหาเรื่อง ส.ส. ประเภท ๒ จึงเป็นปัญหาที่ตามมาและจะต้องพิจารณาข้อกำหนดในพระราชบัญญัติว่าด้วยการเลือกตั้งอีกชั้นหนึ่ง ซึ่งในเรื่องนี้ได้เป็นปัญหาในเวลาต่อมา จนถึงกับต้องมีการแก้ไขพระราชบัญญัติว่าด้วยการเลือกตั้งกันใหม่ ดังจะได้กล่าวต่อไป แต่โดยหลักการของบทเฉพาะกาลตามรัฐธรรมนูญถาวรนี้ จะเห็นได้ว่าเป็นการสืบต่อมาจากธรรมนูญชั่วคราว ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ในหลักการนี้ทั้งปรีดีและขุนนางชั้นผู้ใหญ่ที่เป็นคณะอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญมีความเห็นร่วมกัน หรืออาจจะรวมทั้งรัชกาลที่ ๗ ด้วย ที่ทรงเห็นด้วยกับหลักการในบทเฉพาะกาลนี้ เพราะพระองค์ไม่ได้ทรงคัดค้านในเรื่องนี้แต่อย่างใด ในการเสนอร่างรัฐธรรมนูญต่อสภาเพื่อพิจารณา พระยามโนฯ ประธานคณะอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ ได้กล่าวว่า

หมวด ๗ เป็นบทเฉพาะกาล ในพระราชบัญญัติธรรมนูญชั่วคราวกำหนดเวลาเป็น ๓ สมัย คือ สมัย ๑ สมัย ๒ สมัย ๓ บทเฉพาะกาลนี้เป็นบทที่บัญญัติเฉพาะระยะเวลาที่ก่อนถึงสมัยที่ ๓ อันเป็นสมัยสุดท้าย ความสำคัญของหมวดนี้มีอยู่ในมาตรา ๖๕ มาตรา ๖๕ บัญญัติลักษณะแห่งการก่อตั้งสภาขึ้นใหม่ ให้มีสมาชิกประเภทที่ ๑ ราษฎรเลือกตั้งขึ้น สมาชิกประเภทที่ ๒ พระมหากษัตริย์แต่งตั้งขึ้น ที่มีสมาชิก ๒ ประเภทนี้ก็เพราะเหตุว่า เราพึงมีรัฐธรรมนูญ ความคุ้นเคยในการปฏิบัติการตามรัฐธรรมนูญ ยังไม่แพร่หลายทั่วถึง ฉะนั้นจึงให้มีสมาชิกประเภทซึ่งเห็นว่าเป็นผู้ที่คุ้นเคยการงานคอยช่วยพยุงกิจการ ทำร่วมมือกันไปกับสมาชิกประเภทที่ ๑ ที่ราษฎรเลือกตั้งมา

การทำเช่นนั้น ถ้าแม้เราอ่านรัฐธรรมนูญที่มีใหม่แล้ว เขามืออย่างนี้เสมอ เมื่อต่อไปสมาชิกที่ราษฎรเลือกตั้งทำงานไปได้เองแล้ว ก็จักดำเนินการต่อไป^๒

๑. มจ. วรณโฆทยากร วรวรรณ, อภิปรายร่างรัฐธรรมนูญ, หน้า ๑๒๓ ข - ๑๒๓ ค

๒. รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยที่ ๑ ครั้งที่ ๓๔/๒๔๗๕, หน้า ๓๖๖

ส่วนเหตุผลของการมีสภาผู้แทนราษฎรเพียงสภาเดียว ซึ่งเป็นไปตามหลักการของรัฐธรรมนูญชั่วคราวนั้น พระยามโนฯ ก็ได้แถลงว่า

อนุกรรมการได้ตรึกตรองอยู่นักหนา คือรัฐธรรมนูญของเราควรจะบัญญัติให้มีสองสภา คือ สภาผู้แทนราษฎรเป็นสภาล่างกับสภามานอีกอันหนึ่ง หรือจะควรมีสภาเดียว เมื่อได้ตรึกตรองโดยรอบคอบแล้วเห็นว่า เราจะตั้งรัฐธรรมนูญขึ้นใหม่ ไม่มีประเพณีที่จะบังคับเรา การมีสภาเดียวนั้นก็กิจการดำเนินได้รวดเร็ว การมีสองสภานั้น อาจถ่วงกันชักช้าโตนงเตง...ที่ข้าพเจ้าได้สังเกตและได้พบได้ยินมา บางประเทศที่มีสภาสองสภานั้น กิจการเดินช้านัก แต่ว่ามีบางประเทศที่ต้องมีสองสภาเพราะมีประเพณีบังคับแต่ในรัฐธรรมนูญใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นสมัยเร็วๆ นี้ ก็มักจะมิแต่สภาเดียว เมื่อตกลงใจดังนี้ จึงได้ดำเนินการในทางให้มีสภาเดียว อันเป็นวิธีที่ใช้อยู่ในพระราชบัญญัติธรรมนูญชั่วคราว...^๑

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า คณะอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญได้เห็นพ้องกับหลักการในธรรมนูญชั่วคราวที่ให้มีสภาเดียวและมีสมาชิกสองประเภท และโดยกำหนดเงื่อนไขการเลือก ส.ส. ประเภท ๒ เมื่อราษฎรมีการศึกษาจบประถมศึกษาสามัญมากกว่ากึ่งจำนวนราษฎรทั้งหมด และอย่างช้าต้องไม่เกิน ๑๐ ปี นับแต่วันใช้พระราชบัญญัติธรรมนูญชั่วคราว ดังนั้นหลักการในบทเฉพาะกาลจึงเป็นหลักการที่สืบต่อมาจากธรรมนูญชั่วคราว ซึ่งปรีดีและคณะอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ รวมทั้งสมาชิกในสภาเวลานั้นเห็นพ้องด้วย ดังจะเห็นได้จากในการประชุมการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญถาวรว่าด้วยบทเฉพาะกาลนี้ นายซิม วีระไวทยะ ส.ส. ประเภทที่ ๒ ได้เสนอญัตติให้ยกเลิกบทเฉพาะกาล โดยกล่าวว่า

ตั้งแต่แรกใช้พระธรรมนูญปกครองชั่วคราว มีสมาชิกประเภทที่ ๒ นั้น มีผู้เข้าใจ

๑. ไพโรจน์ ชัยนาม, การร่างรัฐธรรมนูญใหม่และบทความเรื่องรัฐธรรมนูญ, หน้า ๓๒๘

ผิติดคิดว่า คณะราษฎรจะแย่งอำนาจ ที่จริงคณะราษฎรไม่ได้ทำเช่นนั้น ความจริงอยากปล่อยสิทธิให้ประชาชนชาวสยาม ขอเสนอว่า ให้ที่ประชุมวินิจฉัยว่า สมควรแล้วหรือยังที่จะให้ราษฎรเลือกผู้แทนเอง ถ้าเป็นการสมควร ก็ยกเลิกพะยะกาล^๑

ปรีดีได้กล่าวตอบและแสดงความเห็นในเรื่องนี้ว่า

เมื่อมีผู้มีญาติเช่นนี้ก็เท่ากับเปิดโอกาสให้คณะราษฎรแสดงความบริสุทธิ์ใจว่าการที่ให้มีสมาชิกผสมในสมัยที่ ๒ นั้น ไม่ใช่ประสงค์ที่จะหวงอำนาจ ความข้อนี้นี้มีผู้เข้าใจไปต่างๆ สุดแต่เขาจะกล่าวหา ว่าประสงค์เป็นดิกเตเตอร์ (Dictator) บ้าง อะไรบ้าง ความจริงไม่ใช่เช่นนั้นเลย การที่เราจำเป็นต้องมีสมาชิกประเภทที่ ๒ ไว้กึ่งหนึ่ง ก็เพื่อที่จะช่วยเหลือผู้แทนราษฎรในขณะที่เพิ่งเริ่มมีการปกครองแบบรัฐธรรมนูญ เราย่อมทราบอยู่แล้วว่า ยังมีราษฎรอีกเป็นจำนวนมากที่ยังไม่ได้รับการศึกษาเพียงพอที่จะจัดการปกครองป้องกันผลประโยชน์ของตนเองได้บริบูรณ์ ถ้าขึ้นปล่อยมือให้ราษฎรเลือกผู้แทนโดยลำพังเองในเวลานี้แล้ว ผลร้ายก็จะตกอยู่กับราษฎรเอง เพราะผู้ที่จะสมัครไปเป็นผู้แทนราษฎรอาจเป็นผู้ที่มีกำลังในทางทรัพย์ ราษฎรเมื่อยังไม่ได้รับการศึกษาก็อาจจะหลงไปว่า ผู้ที่ประสงค์จะป้องกันผลประโยชน์ของราษฎร แต่ผลสุดท้าย เขาอาจจะคิดถึงประโยชน์เฉพาะหมู่เหล่าของเขา หาได้คิดถึงราษฎร ตลอดจนคนยากจนด้วยไม่ คณะราษฎรปฏิญาณได้ว่า ถ้าราษฎรได้มีการศึกษาเพียงพอแล้ว ก็ยินดีที่จะปล่อยให้ราษฎรได้ปกครองตนเองโดยไม่จำเป็นต้องมีสมาชิกประเภทที่ ๒ ฉะนั้นจึงได้วางเงื่อนไขไว้ว่า เมื่อใดราษฎรได้มีการศึกษาจบประถมศึกษาศึกษามากกว่ากึ่งจำนวนผู้มีสิทธิออกเสียงแล้ว บทบัญญัติจะพะยะกาลนี้ก็อันเล็กทันที และแม้ว่าจะยังไม่ถึงจำนวนนั้นก็ตาม แต่เมื่อถึงกำหนด ๑๐ ปีแล้ว ซึ่งคณะราษฎรหวังว่า จะจัดบำรุงการศึกษาให้ได้เป็นจำนวนมาก บทบัญญัติจะพะยะกาลนี้ก็อันต้องเลิกเหมือนกัน ขอให้เข้าใจว่า สมาชิก

๑. รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยที่ ๑ ครั้งที่ ๔๐/๒๔๓๕, หน้า ๕๔๙

ประเภทที่ ๒ เป็นเสมือนพี่เลี้ยงที่จะช่วยประคองการทำงานให้ดำเนินไปสมตามความมุ่งหมายของรัฐธรรมนูญ และเป็นผู้ป้องกันผลประโยชน์อันแท้จริง ไม่เลือกว่าคนมันมีหรือคนจน อันเป็นจุดมุ่งหมายของคณะราษฎรซึ่งได้ทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองคราวนี้^๑

เมื่อปรีดีได้อภิปรายเป็นที่เรียบร้อยแล้ว นายซิม วีระไวทยะ ได้ขอให้โหวตเพื่อแสดงความบริสุทธิ์ของคณะราษฎร ที่ประชุมตกลงว่าไม่ต้องโหวต เพราะเข้าใจกันแล้วว่าจำเป็นต้องมีพี่เลี้ยงไปก่อน พร้อมกันนั้นก็ได้ออกให้นายซิมถอนญัตติ เพราะถ้าโหวตชนะก็เท่ากับโหวตให้ตนเอง และนายซิมก็ได้ขอถอนญัตติไป ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ที่ประชุมสภานี้เห็นด้วยกับการมีบทบาทเฉพาะกาลและการมี ส.ส. ประเภท ๒ ดังนั้น ความในบทเฉพาะกาลของรัฐธรรมนูญถาวรนี้ จึงสอดคล้องกับหลักการของธรรมนูญชั่วคราว โดยความเห็นชอบของสภา

เมื่อก้าวโดยสรุป จะเห็นได้ว่า ร่างรัฐธรรมนูญถาวรนี้ แม้ว่าจะมีหลักการบางอย่างที่สืบต่อมาจากหลักการในธรรมนูญชั่วคราว เช่น ในเรื่องการเมืองสภาผู้แทนราษฎรสภาเดียว โดยมีสมาชิกสองประเภท และระยะเวลาของการใช้บทเฉพาะกาล ซึ่งเทียบได้กับสมัยที่ ๒ ของธรรมนูญชั่วคราว แต่รัฐธรรมนูญถาวรนี้ก็มีลักษณะที่แตกต่างจากธรรมนูญชั่วคราวในหลายประการ ความแตกต่างประการสำคัญ ได้แก่ การที่รัฐธรรมนูญถาวรได้ให้พระราชอำนาจแก่พระมหากษัตริย์มากขึ้นกว่าในธรรมนูญชั่วคราว และในขณะเดียวกัน ก็ลดบทบาทของคณะราษฎรลง โดยการจัดรูปแบบคณะรัฐมนตรีซึ่งเป็นฝ่ายบริหารเสียใหม่ และลดบทบาทของสภาผู้แทนราษฎรตามธรรมนูญชั่วคราวลงด้วย ซึ่งแม้ว่าจะมีลักษณะเป็นประชาธิปไตยแบบตะวันตกมากขึ้นในบางประการ แต่ก็มิมีลักษณะที่เปลี่ยนแปลงไปจากวัตถุประสงค์เดิมของคณะราษฎร ซึ่งเมื่อพิจารณาเปรียบเทียบรัฐธรรมนูญทั้งสองแล้ว จะเห็นได้ว่า รัฐธรรมนูญถาวรนี้ได้วางขึ้นด้วย

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๔๙-๕๕๑

ความประนีประนอมระหว่างคณะราษฎรกับพระมหากษัตริย์ ซึ่งอาจเป็นตั้งแต่การเสนอบุคคลเป็นคณะอนุกรรมการร่างฯ และตลอดเวลาของการร่างที่ได้มีการติดต่อกับพระมหากษัตริย์เสมอ รวมทั้งเมื่อร่างเสร็จก็ได้นำทูลเกล้าฯ ถวายให้ทรงเห็นชอบด้วยก่อนที่จะเสนอสภา และสภาก็ได้ลงมติตามหลักการของคณะอนุกรรมการร่างฯ โดยไม่ได้มีการแก้ไขหลักการสำคัญอย่างใด ดังนั้น รัฐธรรมนูญถาวรนี้ จึงเป็นรัฐธรรมนูญที่ร่างขึ้นด้วยการประนีประนอมระหว่างคณะราษฎรกับพระมหากษัตริย์อย่างแท้จริง ซึ่งทำให้รัฐธรรมนูญถาวรมีหลักการบางประการ ที่แตกต่างไปจากธรรมนูญชั่วคราวของคณะราษฎร ดังที่ผู้เขียนได้กล่าวไปแล้วในหมวดต่างๆ และทำให้รัฐธรรมนูญถาวรมีหลักการบางประการที่รัชกาลที่ ๗ ทรงพอพระราชหฤทัยมาก และเมื่อกล่าวในแง่การศึกษาความคิดทางการเมืองของปรีดี การเปรียบเทียบรัฐธรรมนูญทั้ง ๒ นี้ ก็ทำให้เห็นชัดเจนยิ่งขึ้น ถึงหลักการเดิมอันเป็นหลักการของคณะราษฎรซึ่งปรีดีได้ร่างขึ้น ดังที่ปรากฏในธรรมนูญชั่วคราว กับหลักการที่ได้ปรับเปลี่ยนหรือประนีประนอมกับระบอบเก่าโดยมีการแก้ไขข้อความหรือหลักการบางประการของธรรมนูญชั่วคราวนั้นใหม่ และคงหลักการบางอย่างที่เห็นพ้องไว้ ดังนั้น รัฐธรรมนูญถาวรนี้จึงมีทั้งลักษณะที่เหมือนและที่แตกต่างไปจากธรรมนูญชั่วคราวซึ่งเป็นผลมาจากการประนีประนอมดังกล่าว

๓. พระราชบัญญัติว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร

ก. พระราชบัญญัติว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ในระหว่างเวลาที่ใช้บทบัญญัติเฉพาะกาลในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช ๒๔๗๕^๑

นอกจากธรรมนูญชั่วคราวและรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยามซึ่งเป็นแม่บทสำคัญในการวางรากฐานการปกครองแบบประชาธิปไตยสำหรับประเทศไทยในเวลา

๑. "พระราชบัญญัติว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ในระหว่างเวลาที่ใช้บทบัญญัติเฉพาะกาลในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช ๒๔๗๕" ใน ไพโรจน์ ชัยนาม, รัฐธรรมนูญ บทกฎหมาย และเอกสารสำคัญ..., ๒ : ๕๓๓-๕๔๒

นั้นแล้ว ยังมีพระราชบัญญัติที่น่าสนใจอีกฉบับหนึ่ง คือ พระราชบัญญัติว่าด้วยการเลือกตั้ง ทั้งนี้เนื่องจากรัฐธรรมนูญถาวรไม่ได้กำหนดรายละเอียดเกี่ยวกับการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรไว้ในบทบัญญัติรัฐธรรมนูญ แต่ “ให้เป็นไปตามกฎหมายว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร” (มาตรา ๑๗) คณะอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญจึงได้จัดร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ในระหว่างเวลาที่ใช้บทบัญญัติเฉพาะกาลในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช ๒๔๗๕ ขึ้น ซึ่งร่าง พรบ. นี้ ปรีดีได้เป็นผู้ร่างขึ้น ดังที่พระยามโนฯ ประธานคณะกรรมการราษฎร ได้กล่าวในการประชุมสภาผู้แทนราษฎรว่า

พระราชบัญญัติว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในระหว่างเวลาที่ใช้บทบัญญัติเฉพาะกาลในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักร พุทธศักราช ๒๔๗๕ ฉบับนี้ อนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญได้จัดร่างขึ้นเพราะเห็นว่าเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับรัฐธรรมนูญ และมีข้อความหลายข้อที่ตัดเอามาจากพระธรรมนูญชั่วคราวมาลงไว้ในพระราชบัญญัตินี้ เพราะคิดว่า ข้อความเหล่านี้ อาจจะต้องแก้ไขเสมอ ตามเหตุการณ์จะพึงเป็นทั้งมีในเฉพาะกาล เพราะฉะนั้นจึงเอามาใส่ไว้เพื่อจะได้แก้ไขได้ง่ายตามเหตุการณ์ ฉะนั้น อนุกรรมการจึงได้ร่างขึ้นมาเสียด้วย เพราะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับรัฐธรรมนูญ ซึ่งหลวงประดิษฐมนูธรรมเป็นผู้ทำร่างขึ้นเป็นครั้งแรก^๑

ร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรนี้ ปรีดีในฐานะผู้ร่างได้เป็นผู้อธิบายชี้แจงในการประชุมสภาพิจารณาร่าง พร.บ. นี้ ซึ่งสภาได้ดำเนินการพิจารณาเป็นรายมาตราตั้งแต่มาตรา ๑ ถึงมาตรา ๔๗ และได้ลงมติเห็นชอบกับหลักการที่ปรีดีได้ยกร่างขึ้นโดยทั้งหมด มีการแก้ไขข้อความหรือถ้อยคำเพียงเล็กน้อย ร่างพระราชบัญญัตินี้ได้ผ่านการพิจารณาของสภาในวันที่ ๓ ธันวาคม ๒๔๗๕ และได้

๑. รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ ๔๔/๒๔๗๕ วันเสาร์ที่ ๓ ธันวาคม ๒๔๗๕

ประกาศใช้ในวันที่ ๑๖ ธันวาคม ๒๕๗๕

ในการศึกษาความคิดของปรีดีที่มีต่อการวางรูปแบบการปกครองในระบอบใหม่ นี้ นอกจากจะศึกษาในเรื่องธรรมนูญชั่วคราวและรัฐธรรมนูญถาวร ดังที่ผู้เขียนได้กล่าวไปแล้ว การศึกษาถึง พ.ร.บ. ว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรนี้ ก็เป็นส่วนหนึ่งที่เพิ่มความเข้าใจที่สมบูรณ์มากขึ้นเกี่ยวกับความคิดของปรีดีที่มีต่อการวางรูปแบบการปกครองในระบอบใหม่ ทั้งนี้เพื่อที่จะทราบว่า ปรีดีได้วางหลักเกณฑ์ในเรื่องเกี่ยวกับการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรไว้อย่างไร

หลักการสำคัญของพระราชบัญญัติว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ในระหว่างเวลาที่ใช้บทบัญญัติเฉพาะกาลในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช ๒๕๗๕ หรือที่เรียกโดยย่อว่า “พระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. ๒๕๗๕” ได้แก่ การกำหนดการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ ๑ เป็น ๒ ขั้นตอน โดยให้ราษฎรเลือกผู้แทนตำบล ละหนึ่งคน และให้ผู้แทนตำบลในจังหวัดเลือกผู้แทนราษฎรจังหวัดละหนึ่งคน จังหวัดใดที่มีพลเมืองเกินกว่าหนึ่งแสนคน ให้เลือกผู้แทนราษฎรเพิ่มขึ้นอีกหนึ่งคนทุกๆ หนึ่งแสนคน” ซึ่งในเรื่องนี้ปรีดีได้กล่าวไว้ว่า

ใจความสำคัญในพระราชบัญญัตินี้ จะเพาะที่เกี่ยวกับประเภทที่ ๑ มีอยู่ว่า แต่เดิมในรัฐธรรมนูญชั่วคราว เรากำหนดให้มีการเลือกตั้ง ๓ ชั้น หรือ ๓ ดิกรี คือ ให้ราษฎรเลือกผู้แทนหมู่บ้าน ผู้แทนหมู่บ้านเลือกผู้แทนตำบล ผู้แทนตำบลเป็นผู้เลือกตั้งสมาชิกในสภาผู้แทนราษฎรอีกชั้นหนึ่ง แต่ต่อมาเมื่อได้ร่างรัฐธรรมนูญขึ้นใหม่ ได้พิจารณาเห็นว่า สมควรจะตัดชั้นแรกออกเสีย จะทำให้ประหยัดทั้งเวลา และเป็นการที่ จะอบรมให้ราษฎรได้มี การเลือกตั้งน้อยดิกรีขึ้น และต่อไปผลที่สุด เมื่อบ้านเมืองและ เหตุการณ์ของเราเรียบร้อยเจริญดีแล้ว ราษฎรก็เลือกผู้แทนของตนโดยตรงทีเดียว แต่เวลานี้เรายังทำไม่ได้ เพราะเกี่ยวแก่การศึกษาและเหตุอื่น เพราะฉะนั้น จึงมีไว้เป็น ๒

๑. ไพโรจน์ ชัยนาม, รัฐธรรมนูญ บทกฎหมาย และเอกสารสำคัญ..., หน้า ๕๓๔-๕๓๕

ดิกรี คือ ชั้นแรก ราษฎรในตำบลเลือกผู้แทนตำบลละคน ผู้แทนตำบลที่ได้รับเลือกตั้งก็ไปออกเสียงเลือกผู้แทนราษฎรอีกชั้นหนึ่ง...^๑

ในเรื่องคุณสมบัติของผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งผู้แทนตำบลได้กำหนดว่า ต้องมีสัญชาติเป็นไทยตามกฎหมาย และมีอายุไม่ต่ำกว่า ๒๐ ปีบริบูรณ์ ซึ่งไม่จำกัดเฉพาะเพศชายเท่านั้น ผู้หญิงก็มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งเช่นกัน ส่วนผู้สมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้แทนตำบลหรือเป็นผู้แทนราษฎร ต้องมีอายุไม่ต่ำกว่า ๒๓ ปีบริบูรณ์ และมีความรู้ตามที่ได้มีพระราชกฤษฎีกากำหนดไว้^๒ ซึ่งไม่จำกัดสิทธิผู้หญิงเช่นเดียวกัน ดังนั้น ตาม พ.ร.บ. นี้ได้เปิดโอกาสให้ผู้ที่บรรลุนิติภาวะทั้งเพศหญิงและเพศชายได้มีสิทธิในการออกเสียงเลือกตั้ง (Universal Suffrage) และได้เปิดโอกาสให้ผู้ที่มีอายุน้อยสมัครรับเลือกตั้งได้ โดยกำหนดอายุเพียง ๒๓ ปี เท่านั้น แต่มีข้อน่าสังเกตว่า ร่างพระราชกฤษฎีกาที่กำหนดการเลือกตั้งตาม พ.ร.บ. นี้ (ซึ่งยังไม่ได้ประกาศใช้)^๓ ได้กำหนดความรู้ของผู้สมัครรับเลือกตั้งไว้ค่อนข้างสูง โดยกำหนดความรู้ของผู้สมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้แทนตำบลว่า

“ต้องสอบไล่ได้ชั้นมัธยมปีที่ ๓ ตามหลักสูตรของกระทรวงธรรมการ หรือมีความรู้อย่างอื่นซึ่งกระทรวงธรรมการจะได้ประกาศเทียบวิทยฐานะว่า ไม่ต่ำกว่าชั้นมัธยมปีที่ ๓ หรือมีพื้นความเข้าใจในการเมืองเป็นที่พอใจของกรรมการว่าพอที่จะเป็นผู้แทนตำบลได้ เมื่อกรรมการได้ทดลองตามวิธีการซึ่งกระทรวงธรรมการได้ประกาศไว้”^๔

๑. รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ ๔๔/๒๔๗๕
๒. ไพโรจน์ ชัยนาม, รัฐธรรมนูญ บทกฎหมาย และเอกสารสำคัญ..., หน้า ๕๓๔
๓. “ร่างพระราชกฤษฎีกาให้มีการเลือกตั้งผู้แทนตำบลและสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ ๑ พุทธศักราช ๒๔๗๕” นี้ได้บรรจุอยู่ในระเบียบวาระการประชุมของคณะรัฐมนตรีเมื่อวันศุกร์ที่ ๓ มีนาคม ๒๔๗๕ แต่โดยที่สภาผู้แทนราษฎรได้ถูกปิดลงเมื่อวันที่ ๑ เมษายน ๒๔๗๖ ร่างพระราชกฤษฎีกานี้จึงเป็นอันตกไปไม่ได้ประกาศใช้ รายละเอียดดูใน ไพโรจน์ ชัยนาม, รัฐธรรมนูญ บทกฎหมาย และเอกสารสำคัญ..., ๒ : ๕๑๔-๕๑๗
๔. ไพโรจน์ ชัยนาม, รัฐธรรมนูญ บทกฎหมาย และเอกสารสำคัญ..., หน้า ๕๐๘

ส่วนผู้สมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้แทนราษฎร

“ต้องมีความรู้สอปลไ้ได้ไม่ต่ำกว่าปริญญาตรีสยามหรือต่างประเทศซึ่งกระทรวง
ธรรมการรับรองวิทยฐานะของมหาวิทยาลัยนั้น หรือมีความรู้ย่งอื่นซึ่งกระทรวงธรรม
การจะได้ประกาศเทียบวิทยฐานะไว้ว่าไม่ต่ำกว่าปริญญาชั้นตรีของมหาวิทยาลัย หรือมี
พื้นความเข้าใจในทางการเมืองเป็นที่พอใจของกรมการว่าพอที่จะเป็นผู้แทนราษฎรได้
เมื่อกรมการได้ทดลองตามวิธีการ ซึ่งกระทรวงธรรมการจะได้ประกาศไว้”^๑

ดังนั้น ตาม พ.ร.บ. เลือกตั้งปี ๒๕๓๕ นี้ จะกำหนดอายุของผู้สมัครรับเลือกตั้ง
น้อย เป็นการเปิดโอกาสให้คนหนุ่มสาวสมัครรับเลือกตั้งได้ แต่ในขณะที่เดียวกันก็
กำหนดความรู้ความสามารถค่อนข้างสูง ดังนั้นจึงเป็นการเน้นคุณสมบัติของผู้สมัครรับ
เลือกตั้งที่มีความรู้ความสามารถมากกว่าอายุ ซึ่งปรีดีก็ได้กล่าวว่า

“ในเรื่องอายุนี้ เราก็ได้คิดกันแล้ว ความจริงนั้นผู้ที่ราษฎรจะเลือกตั้งนั้นเขายอม
เลือกเฟ้นแล้วว่าเป็นบุคคลดีพอ เป็นผู้ใหญ่ที่จะไว้วางใจได้ สำหรับอายุนั้นเห็นว่าไม่
เป็นการสำคัญเท่าใด บางคนอายุน้อยก็ทำการใหญ่โตได้”^๒

นอกจากนี้ หลักการของพระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. ๒๕๓๕ ได้กำหนดว่า

“ผู้สมัครรับเลือกตั้งคนใดได้คะแนนเสียงสูงที่สุดให้ถือว่าเป็นผู้แทนตำบล ถ้า
คะแนนเสียงเท่ากัน ท่านให้ถือว่า ผู้ที่มีอายุสูงกว่าเป็นผู้ได้รับเลือกตั้ง อนึ่ง ถ้าศาลสั่ง

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๑๑ และ “ประกาศกระทรวงธรรมการ” เกี่ยวกับการทดสอบความรู้ผู้สมัครนี้ ดูใน
เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๑๔-๕๑๗

๒. รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ ๔๔/๒๕๓๕

เพิกถอนการเลือกตั้งของผู้ได้รับคะแนนสูง ท่านให้ถือว่า ผู้ที่ได้คะแนนรองลงมาเป็นผู้แทนตำบล” (มาตรา ๒๐)

ส่วนการเลือกตั้งผู้แทนราษฎรนั้น ได้กำหนดว่า ผู้สมัครรับเลือกตั้งคนใดได้คะแนนเสียงเกินกว่ากึ่งหนึ่งแห่งจำนวนเสียงที่ได้ออกโดยถูกต้อง ให้ผู้สมัครรับเลือกตั้งนั้นเป็นผู้แทนราษฎร แต่ถ้าในการเลือกตั้งครั้งแรกไม่มีผู้สมัครรับเลือกตั้งคนใดได้คะแนนเสียงดังกล่าวไว้ในวรรค ๑ หรือผู้ได้คะแนนเสียงดังกล่าวไว้นั้น ยังไม่มีครบจำนวนผู้แทนราษฎรซึ่งจังหวัดนั้นจะพึงมีได้ ก็ให้มีการเลือกผู้แทนราษฎรตามจำนวนที่ขาดอยู่อีกครั้งหนึ่ง ภายในสามวันนับตั้งแต่วันเลือกตั้งครั้งแรก ในการเลือกตั้งครั้งที่สองนี้ ให้ผู้สมัครรับเลือกตั้งที่มีคะแนนสูงตามลำดับลงมาเป็นผู้แทนราษฎรครบตามจำนวน ถ้าคะแนนเสียงเท่ากัน ท่านให้นำบทบัญญัติมาตรา ๒๐ มาใช้บังคับโดยอนุโลม^๑ ซึ่งในเรื่องนี้ ปรีดีได้อธิบายว่า

การเลือกตั้งผู้แทนตำบลต่างกับการเลือกผู้แทนราษฎร การเลือกผู้แทนตำบลนั้น เลือกคนเดียว ถึงคะแนนมากที่สุดเป็นเกณฑ์ คือเอาความสะดวก มิฉะนั้นจะยุ่งยากแก่ราษฎรที่ต้องมาออกเสียงหลายๆ คน แต่การเลือกผู้แทนราษฎรนั้น เราบัญญัติให้มีการเลือก ๒ คน...

วิธีเลือกผู้แทนที่เราใช้วิธีเลือก ๒ คน เป็นวิธีที่ใช้ในฝรั่งเศสและคอนติเนนต์บางประเทศ...วิธีเลือก ๒ คนนี้ เห็นว่าเหมาะสมอย่างยิ่งสำหรับที่จะนำมาใช้แก่วิธีเลือกผู้แทนราษฎร เพราะวิธีเลือกผู้แทนราษฎร เราใช้วิธีเลือก ๒ ชั้น หรือ ๒ ดิกรี... ฉะนั้นจำนวนผู้แทนตำบลที่จะออกเสียงเลือกผู้แทนราษฎรจึงมีจำนวนน้อย... ตามวิธีเลือก ๒ คนนี้ ถ้าเลือกครั้งแรกมีผู้ได้คะแนนเกินกว่าครึ่งก็ได้เป็นผู้แทนทันทีไม่ต้องเลือกครั้ง

๑. ไพโรจน์ ชัยนาม, รัฐธรรมนูญ บทกฎหมาย และเอกสารสำคัญ..., ๒ : ๕๓๗ และ ๕๓๘

ที่ ๒ อีก ถ้าไม่ได้เกินกว่าครั้งก็ต้องมีการเลือกครั้งที่ ๒^๑

หลักการที่สำคัญอีกประการหนึ่งของพระราชบัญญัติการเลือกตั้ง ๒๔๗๕ นี้ คือ ส่วนที่ว่าด้วยสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ ๒ ซึ่งได้กำหนดไว้ในภาค ๒ ของพระราชบัญญัติ โดยกำหนดความเพียงมาตราเดียวและเป็นมาตราสุดท้ายของ พ.ร.บ. นี้ ความว่า

มาตรา ๔๗ ในชั้นต้นพระมหากษัตริย์ทรงประกาศพระราชกฤษฎีกาตั้งสมาชิกประเภทที่ ๒ ขึ้นตามรัฐธรรมนูญ มาตรา ๖๕

ต่อไปเมื่อจะเลือกตั้งบุคคลเข้าแทนในตำแหน่งสมาชิกที่ว่าง หรือจะต้องตั้งสมาชิกเพิ่มจำนวนขึ้นก็ดี หรือจะต้องปลดสมาชิกเพื่อลดจำนวนลงก็ดี เพื่อให้สมาชิกประเภทที่ ๒ คงมีจำนวนเท่ากับสมาชิกประเภทที่ ๑ ท่านให้สมาชิกประเภทที่ ๒ ที่มีอยู่ในขณะนั้นประชุมเลือกตั้ง หรือปลดตามจำนวนที่จำเป็น

สมาชิกประเภทที่ ๒ นี้ ท่านให้อยู่ในตำแหน่งตลอดวาระที่ใช้บทเฉพาะกาลแห่งรัฐธรรมนูญ^๒

ตามพระราชบัญญัตินี้ พระมหากษัตริย์จะทรงประกาศพระราชกฤษฎีกา ตั้งสมาชิกประเภทที่ ๒ ขึ้น และเมื่อการเพิ่มหรือลดจำนวนสมาชิกประเภท ๒ ต่อไปให้สมาชิกประเภทที่ ๒ ที่มีอยู่นั้น ประชุมเลือกตั้งหรือปลดตามจำนวนที่จำเป็น ในการนี้ พระมหากษัตริย์จะไม่ได้เป็นผู้ทรงเลือกและทรงตั้งสมาชิกประเภทที่ ๒ ด้วยพระองค์เองโดยตรง ดังที่รัชกาลที่ ๗ ทรงเข้าพระทัย ซึ่งในเรื่อง ส.ส. ประเภท ๒ นี้ ได้เป็นปัญหาสำคัญปัญหาหนึ่งที่รัชกาลที่ ๗ ได้ทรงหยิบยกขึ้นมาเป็นประเด็นหนึ่งที่ทรงไม่พอ

๑. รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ ๔๔/๒๔๗๕

๒. ไพโรจน์ ชัยนาม, รัฐธรรมนูญ บทกฎหมาย และเอกสารสำคัญ..., ๒ : ๕๕๒

พระทัย และขอให้รัฐบาลแก้ไขก่อนที่จะทรงสละราชสมบัติ ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป

พระราชบัญญัติการเลือกตั้ง ๒๔๗๕ นี้ แม้ว่าจะคงให้ดำเนินการเลือกตั้งทางอ้อม ซึ่งเป็นไปตามหลักการของธรรมนูญชั่วคราวและรัฐธรรมนูญถาวร แต่ก็ได้ลดขั้นตอนการเลือกตั้งเหลือเพียง ๒ ขั้นตอน และได้มีการกำหนดวิธีการและดำเนินการเลือกตั้งในลักษณะที่เป็นประชาธิปไตย รวมทั้งมีการกำหนดรายละเอียดที่ชัดเจนไว้ในมาตราต่างๆ ซึ่ง พ.ร.บ. การเลือกตั้ง ๒๔๗๕ นี้ ในชั้นแรก รัชกาลที่ ๗ ทรงพอพระทัยมาก ดังที่ปรีดีได้กล่าวว่า

ข้าพเจ้าจำได้ว่า เมื่อได้ร่างพระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. ๒๔๗๕ เสร็จแล้ว พระยามโนฯ ได้นำร่างขึ้นไปถวายพระมหากษัตริย์ให้ทรงทอดพระเนตร ครั้นแล้วพระยามโนฯ ได้มาบอกกับข้าพเจ้าว่า พระมหากษัตริย์ทรงชมเชยข้าพเจ้าว่า ร่างกฎหมายนี้ทรงเห็นว่าเป็นหลักประชาธิปไตย (เดโมแครติก) แท้ๆ และทรงรับสั่งว่า จะไม่ทรงหักท้วงเลยแม้แต่ตัวอักษรเดียว^๑

แต่พระราชบัญญัติการเลือกตั้งนี้ ก็ได้เป็นปัญหาในเวลาต่อมา เมื่อความขัดแย้งระหว่างคณะราษฎรกับฝ่ายพระยามโนฯ ได้เพิ่มมากขึ้น ซึ่งความขัดแย้งนี้ได้ก่อรูปขึ้นอย่างชัดเจนเมื่อเกิดการขัดแย้งในกรณีเค้าโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ ซึ่งปรีดีได้เป็นผู้ร่างขึ้นและเสนอให้คณะรัฐบาลและคณะกรรมการพิจารณาในเดือนมีนาคม ๒๔๗๕

ความขัดแย้งในเรื่องเค้าโครงการเศรษฐกิจนี้ได้นำไปสู่การปิดสภาและงดใช้รัฐธรรมนูญบางมาตราของฝ่ายพระยามโนฯ เมื่อวันที่ ๑ เมษายน ๒๔๗๖ และได้มีการประกาศตั้งคณะรัฐบาลชุดใหม่ขึ้น ซึ่งคณะรัฐบาลชุดใหม่นี้ไม่มีปรีดีรวมอยู่ด้วย

๑. ข้อความตามหนังสือที่ปรีดีได้เขียนถึงสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งสมาชิกได้นำมาอ่านในการประชุมสภา เมื่อวันที่ ๑ สิงหาคม ๒๔๗๖ ในรายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎรครั้งที่ ๙/๒๔๗๖ (วิสามัญ) วันที่ ๑ สิงหาคม ๒๔๗๖

คณะรัฐบาลชุดใหม่ได้ประกาศพระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. ๒๕๗๕ แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช ๒๕๗๖ ขึ้นใหม่โดยไม่ได้ผ่านการพิจารณาของสภา ในวันที่ ๑๔ มิถุนายน ๒๕๗๖ พระราชบัญญัติการเลือกตั้ง ๒๕๗๕ แก้ไขเพิ่มเติมพุทธศักราช ๒๕๗๖ นี้ ได้ยกเลิกและแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติการเลือกตั้ง ๒๕๗๕ ที่ปรีดีเป็นผู้ร่างขึ้นนั้นใหม่ และได้เปลี่ยนแปลงหลักการของ พ.ร.บ. การเลือกตั้งเดิมไปหลายประการ ซึ่งปรีดีได้แสดงความเห็นคัดค้านไว้ อย่างไรก็ตาม พ.ร.บ. การเลือกตั้งแก้ไขเพิ่มเติมฉบับนี้ก็ไม่ได้ถูกนำไปปฏิบัติเช่นเดียวกับ พ.ร.บ. ของปรีดี เพราะพระยาพหลฯ ได้เป็นผู้นำในการยึดอำนาจการปกครองจากฝ่ายพระยามโนฯ อีกครั้งหนึ่งในวันที่ ๒๐ มิถุนายน ๒๕๗๖ และได้มีการเปิดประชุมสภาพิจารณาร่าง พ.ร.บ. ว่าด้วยการเลือกตั้งใหม่ โดยยกเลิก พ.ร.บ. การเลือกตั้งแก้ไขเพิ่มเติมของพระยามโนฯ เสีย และประกาศพระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. ๒๕๗๕ แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช ๒๕๗๖ ฉบับที่ ๒ ในวันที่ ๑๐ สิงหาคม ๒๕๗๖ ซึ่งพระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. ๒๕๗๕ แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช ๒๕๗๖ ฉบับที่ ๒ นี้ เป็นพระราชบัญญัติที่ใช้ในการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของไทยเป็นครั้งแรก เมื่อวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๗๖

ในการศึกษาความคิดของปรีดีที่มีต่อการวางรูปแบบการปกครองในระบอบใหม่นี้ ผู้เขียนจะขอกล่าวถึงความคิดของปรีดีที่มีต่อ พ.ร.บ. การเลือกตั้ง พ.ศ. ๒๕๗๕ แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช ๒๕๗๖ ของพระยามโนฯ และกล่าวเปรียบเทียบ พ.ร.บ. การเลือกตั้งของปรีดีกับ พ.ร.บ. การเลือกตั้งของพระยามโนฯ ไว้ด้วย เพื่อที่จะได้เข้าใจถึงความคิดของปรีดีที่มีต่อหลักการเกี่ยวกับการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และทราบถึงความขัดแย้งระหว่างปรีดีและคณะราษฎรกับฝ่ายพระยามโนฯ ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

ข. พระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. ๒๕๗๕ แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช ๒๕๗๖^๑

๑. รายละเอียด "พระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. ๒๕๗๕ แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช ๒๕๗๖" ในราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๐ วันที่ ๑๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๗๖

พระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. ๒๔๗๕ แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช ๒๔๗๖ นี้ ได้ยกเลิกบทบัญญัติภาค ๑ ที่ว่าด้วยสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ ๑ ของพระราชบัญญัติฉบับแรก และได้แก้ไขเปลี่ยนแปลงหลักการเดิมไปหลายประการ หลักการที่ได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ได้แก่ การกำหนดเขตจังหวัดเพื่อการเลือกตั้งใหม่ โดยประกาศ “พระราชกฤษฎีกากำหนดจังหวัดเพื่อการเลือกตั้งตามความในพระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. ๒๔๗๕ แก้ไขเพิ่มเติม ๒๔๗๖” ขึ้น ในวันที่ ๑๔ มิถุนายน ๒๔๗๖ กำหนดให้รวมจังหวัดในเขตการปกครองหลายจังหวัดเข้าด้วยกัน เพื่อให้เป็นเขตจังหวัดหนึ่งเพื่อการเลือกตั้ง ซึ่งตามพระราชกฤษฎีกานี้ จังหวัดเพื่อการเลือกตั้งทั้งหมดจะมี ๔๑ จังหวัด^๑ โดยรวมจังหวัดบางจังหวัดเข้าด้วยกัน ซึ่งในเวลานั้นมีทั้งหมด ๗๐ จังหวัด

แต่ในการรวมจังหวัดนี้ พระยามโนฯ ไม่ได้แถลงหลักการและเหตุผลของการรวมจังหวัดดังกล่าว ดังนั้น ในขณะที่บางเขตจังหวัดหนึ่งเพื่อการเลือกตั้งประกอบด้วยจังหวัด ๒ หรือ ๓ จังหวัด รวมเข้าด้วยกัน บางเขตจังหวัดหนึ่งเพื่อการเลือกตั้งก็ประกอบด้วยจังหวัดเพียงจังหวัดเดียว หลักเกณฑ์ในการรวมจังหวัดนี้ไม่แน่นอน และทำให้เกิดความไม่เสมอภาคในการใช้สิทธิออกเสียงเลือกผู้แทนราษฎร เพราะในการเลือกตั้งนี้ กำหนดให้ “ผู้แทนตำบลในจังหวัดหนึ่ง เลือกผู้แทนราษฎรหนึ่งคน” ซึ่งจังหวัดหนึ่งในที่นี้หมายถึงจังหวัดเพื่อการเลือกตั้ง ที่อาจประกอบด้วยจังหวัดเดียวหรือ ๒-๓ จังหวัดรวมกันตามที่พระราชกฤษฎีกาได้กำหนดไว้ ดังนั้น หลักเกณฑ์ดังกล่าวจึงเป็นประชาธิปไตยน้อยกว่าหลักการของ พ.ร.บ. การเลือกตั้ง ๒๔๗๕ เดิม และก่อให้เกิดความไม่เสมอภาคในการใช้สิทธิ รวมทั้งจะมีผลทำให้จำนวน ส.ส. ลดลงจากร่าง พ.ร.บ. เดิมมาก ในขณะที่ร่างเดิม กำหนดให้ผู้แทนตำบลเลือกผู้แทนราษฎรจังหวัดละ ๑ คน ซึ่งหมายความว่า อย่างน้อยจะต้องมีผู้แทนราษฎร ๗๐ คน จาก ๗๐ จังหวัด แต่ตามร่างใหม่นี้จะลดลงเหลือเพียง ๔๑ คนเท่านั้น

๑. “พระราชกฤษฎีกากำหนดจังหวัดเพื่อการเลือกตั้งตามความในพระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. ๒๔๗๕ แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช ๒๔๗๖” ใน ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๐ วันที่ ๑๔ มิถุนายน ๒๔๗๖ หรือใน ไพโรจน์ ชัยนาม, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๘๕-๕๙๐

นอกจากนี้ หลักการเดิมได้กำหนดให้จังหวัดที่มีพลเมืองเกินกว่าหนึ่งแสนคน เลือกผู้แทนราษฎรเพิ่มขึ้นอีก ๑ คน ตามจำนวนราษฎรที่เพิ่มขึ้นทุกๆ หนึ่งแสนคน เศษของหนึ่งแสนถ้าถึงครึ่งให้นับเป็นหนึ่งแสน ถ้าต่ำกว่าครึ่งให้ปัดเศษ แต่ตามหลักการใหม่นี้ได้เพิ่มจำนวนราษฎรจากหนึ่งแสนคนเป็นทุกๆ สองแสนคน เศษของสองแสนถ้าถึงแสนให้นับเป็นสองแสน ถ้าต่ำกว่าแสนให้ปัดเศษ ซึ่งตามหลักการนี้ก็จะมีผลในการลดจำนวน ส.ส. ลงเช่นเดียวกัน ในเรื่องจำนวน ส.ส. นี้ อาจตั้งข้อสังเกตได้ว่า ตามหลักการของพระยามโนฯ นี้ มีลักษณะที่คล้ายคลึงกับหลักการในร่างรัฐธรรมนูญของนาย สตีเวนส์ ที่ได้ทูลเกล้าถวายรัชกาลที่ ๗ ก่อนหน้าการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ ซึ่งร่างรัฐธรรมนูญของนาย สตีเวนส์ ได้กำหนดการเลือกตั้งทางอ้อมไว้เช่นเดียวกัน โดยให้ราษฎรในอำเภอเลือกผู้แทนอำเภอ แล้วให้ผู้แทนอำเภอเลือกผู้แทนมณฑล ซึ่งในเวลานั้นมีทั้งหมด ๑๐ มณฑล ในมณฑลหนึ่งๆ ประกอบด้วยหลายจังหวัด หลักการเลือกผู้แทนมณฑลนี้จึงอาจจะเปรียบเทียบได้กับหลักการรวมจังหวัดเลือกตั้งของพระยามโนฯ แม้ว่าลักษณะของการรวมจังหวัดอาจต่างจากจังหวัดที่ประกอบเป็นมณฑลแต่เดิม (และแม้ว่าร่างของนาย สตีเวนส์ จะให้ผู้แทนอำเภอเลือกผู้แทนมณฑล ในขณะที่ร่างของพระยามโนฯ ให้ผู้แทนตำบลเลือกผู้แทนจังหวัดก็ตาม) แต่หลักการรวมจังหวัดเพื่อการเลือกตั้งนี้ จะมีผลทำให้จำนวนผู้แทนราษฎรที่ได้รับเลือกตั้งนั้นไม่มากนัก ซึ่งในเรื่องจำนวน ส.ส. นี้ ตามร่างของนาย สตีเวนส์ ได้เสนอว่า ในเบื้องต้นจำนวนสมาชิกสภาไม่ควรจะมีมากเกินไป โดยได้กำหนดว่าจำนวน ส.ส. ทั้งประเภทที่ ๑ และประเภทที่ ๒ ควรมีประมาณ ๕๐-๗๕ คน^๑ ซึ่งจำนวน ส.ส. ตามร่างของพระยามโนฯ จะใกล้เคียงกับจำนวน ส.ส. ตามร่างของนาย สตีเวนส์ ในขณะที่ร่างของปรีดีจะมีจำนวน ส.ส. ที่แตกต่างกันไป และจะมีจำนวน ส.ส. เพิ่มมากขึ้นกว่าทั้งร่างของพระยามโนฯ และร่างของนาย สตีเวนส์ มาก

ในเรื่องคุณสมบัติของผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งผู้แทนตำบล พระราชบัญญัติ

๑. Benjamin A. Batson (ed.), *Siam's Political Future...*, p. 87.

การเลือกตั้ง ๒๔๗๕ แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช ๒๔๗๖ ได้กำหนดอายุของผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งไว้ว่า ต้องไม่ต่ำกว่า ๒๕ ปีบริบูรณ์^๑ ซึ่งต่างไปจากพระราชบัญญัติการเลือกตั้งเดิม ที่กำหนดอายุเพียง ๒๐ ปีบริบูรณ์

ส่วนคุณสมบัติของผู้มีสิทธิรับเลือกตั้งเป็นผู้แทนตำบลหรือเป็นผู้แทนราษฎร พ.ร.บ. การเลือกตั้งแก้ไขเพิ่มเติมฉบับนี้ ได้กำหนดอายุของผู้มีสิทธิสมัครรับเลือกตั้งไว้ว่าต้องไม่ต่ำกว่า ๓๐ ปีบริบูรณ์^๒ ในขณะที่ พ.ร.บ. เดิมกำหนดอายุไว้เพียง ๒๓ ปีบริบูรณ์ ซึ่งตามร่าง พ.ร.บ. แก้ไขเพิ่มเติมของพระยามโนฯ นี้ ได้กำหนดอายุผู้มีสิทธิเลือกตั้งและมีสิทธิสมัครรับเลือกตั้งไว้สูงกว่า พ.ร.บ. เดิมที่ปรีดีเป็นผู้ร่าง อันเป็นการจำกัดสิทธิของผู้ที่มีอายุน้อยแต่มีความรู้ความสามารถที่จะสมัครเป็นผู้แทนราษฎร และเปิดโอกาสให้ราษฎรได้ใช้สิทธิเลือกผู้แทนได้น้อยลงโดยกำหนดอายุที่สูงขึ้น ซึ่งในเรื่องนี้มีข้อน่าสังเกตว่าอายุของผู้มีสิทธิสมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้แทนราษฎรตาม พ.ร.บ. ของพระยามโนฯ นี้ สอดคล้องกับอายุของผู้มีสิทธิสมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้แทนราษฎรตามที่กำหนดไว้ในร่างของนายสติเวณส์ ที่ได้กำหนดอายุไว้ ๓๐ ปีบริบูรณ์เช่นเดียวกัน^๓ และร่างทั้งสองยังสอดคล้องกันในการกำหนดความรู้ของผู้มีสิทธิสมัครรับเลือกตั้งอีกด้วย ซึ่งร่างทั้ง ๒ ได้กำหนดความรู้ของผู้มีสิทธิสมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้แทนราษฎรไว้ว่า ต้องมีความรู้อ่านและเขียนหนังสือไทยได้ โดยไม่ได้กำหนดความรู้ของผู้สมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้แทนตำบลหรือผู้แทนอำเภอไว้^๔ ในขณะที่ พ.ร.บ. ที่ปรีดีเป็นผู้ร่างได้กำหนดอายุของผู้มีสิทธิสมัครรับเลือกตั้งน้อย แต่กำหนดความสามารถมาก โดยกำหนดให้ผู้แทนตำบลมีความรู้เทียบชั้นมัธยมปีที่ ๓ ส่วนผู้แทนราษฎรมีความรู้ระดับปริญญาตรีหรือเทียบเท่า ดังนั้นในเรื่องคุณสมบัติของผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งและคุณสมบัติของผู้มีสิทธิสมัครรับเลือก

๑. ไพโรจน์ ชัยนาม, รัฐธรรมนูญ บทกฎหมาย และเอกสารสำคัญ..., ๒ : ๕๗๕

๒. เรื่องเดียวกัน

๓. Batson (ed.), *Siam's Political Future...*, p. 88,

๔. Batson (ed.), *Siam's Political Future...*, p.88 และ "พระราชกฤษฎีกาให้มีการเลือกตั้งผู้แทนตำบลและสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ ๑ พุทธศักราช ๒๔๗๖" ใน ไพโรจน์ ชัยนาม, รัฐธรรมนูญ บทกฎหมาย และเอกสารสำคัญ..., ๒ : ๕๓๘

ตั้ง ตามร่าง พ.ร.บ. การเลือกตั้งแก้ไขเพิ่มเติมของพระยามโนฯ จึงมีความแตกต่างจาก พ.ร.บ. เดิมของปรีดี และในขณะเดียวกัน กลับมีความสอดคล้องกับร่างรัฐธรรมนูญของ นายสตีเวนส์ ซึ่งในแง่หนึ่ง อาจกล่าวได้ว่า หลักการที่กำหนดใน พ.ร.บ. เลือกตั้งแก้ไขเพิ่มเติมของพระยามโนฯ อาจอาศัยหลักการเดิมตามร่างของนายสตีเวนส์ โดยเปลี่ยนแปลงไปจากหลักการเดิมที่ปรีดีได้เสนอขึ้น

ความแตกต่างของ พ.ร.บ. การเลือกตั้งเดิม กับ พ.ร.บ. การเลือกตั้งแก้ไขเพิ่มเติม อีกประการหนึ่งได้แก่การที่ พ.ร.บ. เดิมได้กำหนดการเลือกตั้งผู้แทนราษฎรเป็นการเลือกตั้ง ๒ หน ในกรณีที่ผู้ได้รับเลือกตั้งไม่ได้คะแนนเสียงเกินกว่าครึ่งในการเลือกตั้งครั้งแรก ให้มีการเลือกตั้งครั้งที่ ๒ และในการเลือกตั้งครั้งที่ ๒ นี้ ให้ผู้ได้รับคะแนนสูงตามลำดับลงมาเป็นผู้แทนราษฎรจนครบตามจำนวน ถ้าคะแนนเสียงเท่ากันจึงให้ผู้ที่มียุสูงกว่าเป็นผู้ได้รับเลือกตั้ง แต่ตาม พ.ร.บ. แก้ไขเพิ่มเติมได้กำหนดการเลือกตั้งครั้งเดียว โดยให้ผู้ที่ได้รับคะแนนเสียงสูงสุดเป็นผู้แทนราษฎร และในจังหวัดซึ่งมีผู้แทนได้มากกว่าหนึ่งคน ให้ผู้สมัครรับเลือกตั้งที่มีคะแนนสูงตามลำดับลงมาเป็นผู้แทนราษฎรจนครบตามจำนวน ถ้าคะแนนเสียงเท่ากัน จึงให้ผู้ที่มียุสูงกว่าเป็นผู้ได้รับเลือกตั้ง^๑

ส่วนเรื่องรายละเอียดวิธีการดำเนินการเลือกตั้ง พ.ร.บ. การเลือกตั้งแก้ไขเพิ่มเติม ไม่มีหลักการสำคัญอะไรที่แตกต่างไปจาก พ.ร.บ. การเลือกตั้งเดิม เพียงแต่ใน พ.ร.บ. แก้ไขเพิ่มเติมนี้ ไม่มีบทกำหนดในภาค ๒ ที่ว่าด้วยสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ ๒ ไว้ ดังนั้น ในส่วนสมาชิกประเภทที่ ๒ จึงเป็นไปตาม พ.ร.บ. เดิม ซึ่ง พ.ร.บ. แก้ไขเพิ่มเติมไม่ได้ยกเว้นความในภาค ๒ ของ พ.ร.บ. เดิม และไม่ได้แก้ไขเพิ่มเติมแต่อย่างใด ซึ่งในเรื่อง ส.ส. ประเภทที่ ๒ นี้ อาจตั้งเป็นข้อสังเกตได้ว่า ความขัดแย้งระหว่าง คณะราษฎรกับรัชกาลที่ ๗ ในเรื่องการตั้ง ส.ส. ประเภท ๒ ซึ่งเป็นปัญหาในเวลาต่อมา นั้น เป็นปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองมากกว่าความขัดแย้งในเรื่องหลักการของ พ.ร.บ. การเลือกตั้ง เพราะจะเห็นได้ว่า ในการแก้ไข พ.ร.บ. การเลือกตั้งใหม่ในสมัยพระ

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๗๓-๕๘๐

ยามโนฯ นี้ มีการแก้ไขหลักการเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับ ส.ส. ประเภทที่ ๑ แต่ไม่มีการแก้ไขหลักการเกี่ยวกับ ส.ส. ประเภท ๒ แต่อย่างใด ซึ่งถ้าปัญหาในเรื่อง ส.ส. ประเภท ๒ เป็นปัญหาในทางหลักการแล้ว พระยามโนฯ ก็น่าจะได้เสนอให้มีการแก้ไขหลักการในส่วนที่เกี่ยวกับ ส.ส. ประเภท ๒ ใน พ.ร.บ. แก้ไขเพิ่มเติมนี้ด้วย แต่ก็ได้มีการแก้ไขในเรื่องนี้แต่อย่างใด

นอกจากนี้ อาจกล่าวได้ว่า พ.ร.บ. การเลือกตั้งแก้ไขเพิ่มเติมนี้ เป็นผลมาจากความขัดแย้งระหว่างคณะราษฎรกับฝ่ายพระยามโนฯ อย่างแท้จริง เพราะจะเห็นได้ว่าหลักการสำคัญของ พ.ร.บ. การเลือกตั้งใหม่ที่ได้แก้ไขเพิ่มเติมหลักการเดิมนั้น อาจเป็นสิ่งที่ไม่จำเป็นต้องแก้ไขแต่อย่างใด เพราะ พ.ร.บ. ใหม่ไม่ได้เป็นประชาธิปไตยมากไปกว่า พ.ร.บ. เดิมเลย ในขณะที่เดียวกัน กลับเป็นไปในทางอนุรักษนิยมมากขึ้น และยังได้มีความคล้ายคลึงกับร่างของนายสตีเวินส์หลายประการ ในขณะที่ พ.ร.บ. เดิมที่ปรีดีเป็นผู้ร่างได้ผ่านการพิจารณาของสภาเป็นที่เรียบร้อยแล้ว พ.ร.บ. แก้ไขเพิ่มเติมฉบับใหม่นี้ ไม่ได้ผ่านการพิจารณาของสภาแต่อย่างใด แต่ได้ประกาศขึ้นในช่วงของการปิดสภางตใช้รัฐธรรมนูญ และเป็นช่วงที่ปรีดีต้องลี้ภัยการเมืองอยู่ต่างประเทศ ดังนั้น ในเรื่อง พ.ร.บ. การเลือกตั้งนี้ จึงแสดงให้เห็นถึงการต่อสู้ทางการเมืองและความขัดแย้งระหว่างคณะราษฎร โดยเฉพาะปรีดีกับฝ่ายพระยามโนฯ ได้ชัดเจนขึ้นอีกส่วนหนึ่ง

ในเรื่องพระราชบัญญัติการเลือกตั้ง ๒๔๗๕ แก้ไขเพิ่มเติม ๒๔๗๖ นี้ ปรีดีได้แสดงความเห็นไว้ในหลายประเด็น โดยได้เขียนเป็นหนังสือถึงสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในระหว่างที่ตนต้องลี้ภัยการเมืองอยู่ต่างประเทศ หลังจากการปิดสภาของพระยามโนฯ เพื่อเสนอให้สภาผู้แทนราษฎรที่ได้เปิดประชุมใหม่ภายหลังการยึดอำนาจของพระยาพหลฯ เมื่อวันที่ ๒๐ มิถุนายน ๒๔๗๖ ได้พิจารณา ซึ่งนายเล็ง ศรีสมวงศ์ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรได้นำหนังสือของปรีดีดังกล่าวมาอ่านในที่ประชุมสภา ในระหว่างการพิจารณาร่าง พ.ร.บ. การเลือกตั้งแก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ ๒ เมื่อวันที่ ๑ สิงหาคม ๒๔๗๖ ในหนังสือของปรีดีที่มีถึงสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรนี้ ปรีดีได้แสดงความเห็นต่อ พ.ร.บ. การเลือกตั้งของพระยามโนฯ ไว้ว่า

พระราชบัญญัติใหม่นี้ ได้แก้ไขพระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. ๒๕๗๕ ในข้อความสำคัญ โดยที่พระยามโนฯกับพวก ได้นำเอาข้อความที่ตนเกลียดแพ้ในขณะร่างพระราชบัญญัติกับที่ตนจำนนในทางปฏิบัติมาใส่ไว้เกือบทั้งสิ้น

พระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. ๒๕๗๕ นั้น สมาชิกแทนราษฎรได้เป็นผู้ลงมติ และเป็นส่วนหนึ่งซึ่งสืบเนื่องมาแต่รัฐธรรมนูญ มาตรา ๖๔ (๒)^๑ การที่จะยอมถือตามความเห็นของพระยามโนฯ กับพวก โดยที่พระราชบัญญัติใหม่ได้ออกโดยคณะรัฐมนตรีตามพระราชกฤษฎีกา ไม่ใช่ตามรัฐธรรมนูญนั้น ย่อมเห็นได้ประจักษ์แจ้งว่าเป็นการไม่สมควรอย่างยิ่ง

การเลือกตั้งถือว่าเป็นสารสำคัญในทางการเมือง ในบางประเทศ การเลือกตั้งเป็นส่วนหนึ่งแห่งรัฐธรรมนูญ และเราก็เคยมีบทบัญญัติว่าด้วยการเลือกตั้งไว้ในรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว ดังนี้ จึงเห็นว่า กฎหมายการเลือกตั้งไม่ใช่เป็นกฎหมายธรรมดา หรือเป็นกฎหมายอันจะยอมให้คณะรัฐมนตรีแก้ไขได้ตามความพอใจ เพื่อหาพวกพ้องของตน ฉะนั้น อย่างน้อยที่สุดก็ควรได้รับความวินิจฉัยอย่างละเอียดของสมาชิกแทนราษฎร

ข้าพเจ้าจำได้ว่า เมื่อได้ร่างพระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. ๒๕๗๕ เสร็จแล้ว พระยามโนฯ ได้นำร่างนั้นไปถวายพระมหากษัตริย์ให้ทอดพระเนตร ครั้นแล้วพระยามโนฯ ได้มาบอกกับข้าพเจ้าว่า พระมหากษัตริย์ทรงชมเชยข้าพเจ้าว่า ร่างกฎหมายนี้ทรงเห็นว่าเป็นหลักประชาธิปไตย (เดโมแครติก) แท้ๆ และทรงรับสั่งว่า จะไม่ทรงหักท้วงเลย แม้แต่ตัวอักษรเดียว

ดังนั้นก็ย่อมเห็นแล้วว่า พระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. ๒๕๗๕ นี้ ได้รับความเห็นดีไม่เฉพาะผู้แทนราษฎรเท่านั้น แม้แต่พระมหากษัตริย์ก็ทรงโปรดปราน

แต่เหตุใดในรัฐบาลอันมีพระยามโนฯ เป็นนายก จึงได้จัดการแก้พระราชบัญญัตินี้เสียเล่า? ทั้งนี้มีเหตุเป็น ๒ นัย

๑. เพื่อเลิกล้างการกระทำของข้าพเจ้าเสียทั้งหมด เพราะพระราชบัญญัติการ

---

๑. มาตรา ๖๔(๒) นี้ ที่ถูกต้องควรเป็น มาตรา ๖๕(๒) ใน "รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม" ซึ่งนายเล็ง จรัสผวงค์ ได้กล่าวชี้แจงในที่ประชุมแก้ไขเป็นมาตรา ๖๕ (๒) ในการประชุมสภาฯ ครั้งนี้

เลือกตั้ง พ.ศ. ๒๔๗๕ นั้น ข้าพเจ้าเป็นผู้ยกวางขึ้นในคณะอนุกรรมการ...

แต่ข้อนี้ไม่ใช่ของสำคัญอันใดนัก ข้าพเจ้าไม่ประสงค์ที่จะมีสิทธิฐานะให้ใช้พระราชบัญญัติที่ข้าพเจ้าร่าง ที่ข้าพเจ้าเป็นห่วงก็คือสิทธิของพลเมือง การทำกันตรงไปตรงมาซึ่งสงสัยเป็นนักหนาว่า พระยามโนฯ จะได้จัดการวางแผนในการหาเสียงข้างมากไว้อย่างไร

๒. เพื่อหาเสียงข้างมากทางฝ่ายพระยามโนฯ เพราะพระยามโนฯ มีความเกลียดชังคนรุ่นหนุ่มเป็นนักหนา เหตุฉะนั้นจึงขยายอายุให้สูงขึ้น กับทั้งพระยามโนฯ ประสงค์ควบคุมสภาฯ ไม่ใช่ให้สภาฯ ควบคุมตามรัฐธรรมนูญ จึงได้ลดจำนวนสมาชิกให้น้อยลง ข้อนี้ข้าพเจ้าขอยืนยันว่า พระยามโนฯ ได้พูดกับข้าพเจ้าหลายครั้งว่า ตาม พ.ร.บ. พ.ศ. ๒๔๗๕ จะมีสมาชิกมากคุมกันไม่อยู่ ข้าพเจ้าได้เคยตอบว่า ความจริงไม่ใช่เราคุมสภาฯ คือสภาต้องคุมเราต่างหาก ส่วนการลดจำนวนก็ดี ขยายอายุก็ดี เหล่านี้ ได้พูดชี้แจงเถียงกันมามาก พระยามโนฯ จำนวน ไม่คัดค้านในสภาผู้แทนราษฎร แต่จัดการออกพระราชบัญญัติใหม่เมื่อตนจัดการล้มสภาฯ แล้ว

๓. ในพระราชบัญญัติใหม่นี้ มีวิธีที่พระยามโนฯ จะใช้วิธีหาเสียงข้างมากทางเจ้าหน้าที่มหาดไทยหลายประการ ข้าพเจ้าเห็นควรชี้แจงต่อท่านถึงความจริงดังนี้

เมื่อมีคณะราษฎรอยู่นั้น ข้าพเจ้าได้ประสงค์ที่จะให้คณะราษฎรจัดการเลือกตั้งของคณะ ไม่เกี่ยวแก่รัฐบาล ครั้นต่อมา เมื่อพระยามโนฯ คิดอ่านล้มคณะราษฎร ข้าพเจ้าได้ถามว่า จะจัดการเลือกตั้งของคณะอย่างไร พระยามโนฯ ตอบว่า พระยามโนฯ จะจัดทางมหาดไทย คือ ใช้พระยาจำแลมฯ ให้สั่งเจ้าเมืองเป็นการลับ แล้วเจ้าเมืองสั่งนายอำเภอให้จัดการเลือกผู้ที่ต้องการ ข้าพเจ้าได้คัดค้านว่าการทำเช่นนั้นไม่ยุติธรรม ข้าพเจ้าไม่เห็นด้วย และยังไปกว่านั้น ในทางปฏิบัติเห็นว่า เจ้าเมืองกับนายอำเภอจะหมดความเลื่อมใสในรัฐบาล และได้ยอถามพระยามโนฯ ว่า ถ้าเลือกไม่ได้ผู้ที่ต้องการจะทำอย่างไร พระยามโนฯ ตอบว่า ก็เอามันออกจากราชการเสียซิ (หมายถึงเจ้าเมืองและนายอำเภอ) ข้าพเจ้าก็คัดค้านเรื่อยมา และเห็นว่า การเลือกตั้งต้องทำทางคณะกรรมการเมือง ครั้นคณะราษฎรได้ตกลงเปลี่ยนวัตถุประสงค์แล้ว ข้าพเจ้าได้ถามพระยามโนฯ

ว่า ใต้เท้าจัดการเลิกคณะราษฎรในทางการเมืองเสียแล้ว ใต้เท้าจะจัดเลือกตั้งอย่างไร พระยามโนฯ ก็ตอบว่า จะจัดทางเจ้าเมืองนายอำเภอ ให้พระยาจำแลนฯ จัดการกำกับกันไป เรายากได้ใครก็กระซิบบไป ข้าพเจ้าจึงคัดค้านว่าทำอย่างนั้นไม่ยุติธรรม และเห็นว่า เจ้าเมืองนายอำเภอจะกระซิบบราษฎรได้อย่างไร คนมากด้วยกัน และยังในมณฑลชั้นในแล้วกระซิบบไม่ได้ พระยามโนฯ ว่า ทำไม่กระซิบบไม่ได้ เวลาที่การเลือกผู้ใหญ่บ้าน กำหนด ไม่ใช่กระซิบบกันหรือ ข้าพเจ้าว่า ในมณฑลชั้นใน กระซิบบกันไม่ใคร่ได้ ข้าพเจ้าเคยออกเสียงเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านที่อยู่รยะเยิ่นก่อนไปนอก ไม่เห็นว่านายอำเภอมากระซิบบอกให้เลือกใครเลย พระยามโนฯ จึงตอบว่า "ก็พี่ชายกันเคยเป็นเจ้าเมืองนี่นา เขาบอกว่าการนั้นความจริงเขาจัดตั้งเอง กันก็เห็นว่าความจริงเราทำอย่างนั้นได้" ครั้นต่อมาเมื่อก่อนมีการปิดสภาฯ ได้ประชุมคณะรัฐมนตรีถึงเรื่องนี้ ข้าพเจ้าแถลงว่า การเลือกตั้งขออย่าให้รัฐมนตรีมหาดไทยเกี่ยวข้อง กระซิบบเจ้าเมืองนายอำเภอเลย และได้บอกพระยาจำแลนฯ ว่า ถ้าใต้เท้าทำเช่นนั้นแล้ว ใต้เท้ามีผิด เมื่อเสร็จประชุมก่อนขึ้นรถที่หน้าศาลาลูกขุนใน ข้าพเจ้ายังบอกพระยาจำแลนฯ ดังๆ มีผู้ได้ยินหลายคนว่า ใต้เท้าอย่าเล่นสกปรกอย่างพระยามโนฯ ถ้าขึ้นเล่นเช่นนั้นอาจถูกฟ้องอาชญา

ดังนั้นย่อมเห็นได้ว่า พระยามโนฯ มีความตั้งใจทำเสียงข้างมากทางเจ้าเมืองนายอำเภอ ฉะนั้น พระราชบัญญัติที่แก้ไขนี้ ควรยกเลิกเพื่อป้องกันความทุจริต^๑

นอกจากนี้ ในหนังสือของปริทัศน์ที่มีถึงสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ปริทัศน์ได้แสดงความเห็นวิจารณ์ พ.ร.บ. การเลือกตั้งแก้ไขเพิ่มเติมของพระยามโนฯ ในประเด็นต่างๆ ดังนี้

การรวมจังหวัดโดยจะจำกัดจำนวนสมาชิกให้น้อยลงนั้น ข้าพเจ้าเคยชี้แจงพระยามโนฯ ทราบหลายครั้งว่า จะลดไปให้ยิ่งกว่าที่จะเป็นไปตามพระราชบัญญัติ พ.ศ.

๑. รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยที่ ๑ วิสามัญ ครั้งที่ ๙/๒๔๗๖, หน้า ๒๘๐-๒๘๔

๒๔๗๕ ไม่ได้ เพราะเหตุว่า

ก. การรวมจังหวัดหนึ่งเข้ากับจังหวัดหนึ่งในการเลือกตั้งนั้น ผลมีว่า ผู้แทนซึ่งอยู่ในจังหวัดที่มีพลเมืองมากกว่าย่อมจะได้เปรียบ เช่น การรวมจังหวัดอ่างทองเข้ากับจังหวัดพระนครศรีอยุธยา นั้น ผู้แทนซึ่งอยู่ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาซึ่งมีพลเมืองมาก มีผู้แทนตำบลมาก ย่อมได้เปรียบกว่า การรวมกันนี้ เกือบมีผลเท่ากับยุบผู้แทนของจังหวัดอ่างทองเสียเท่านั้นเอง เป็นการทำอย่างมีอุบาย ถ้าใครมองไม่ถึงก็เห็นว่าพระราชบัญญัติที่แก้ไขใหม่นั้นไม่กระทบกระทั่งถึงจังหวัดที่มีพลเมืองน้อยต้องรวมกับจังหวัดที่มีพลเมืองมาก

ส่วนการขยายจำนวนพลเมืองเป็นสองแสนคนต่อผู้แทนคนหนึ่งนั้นก็เป็นเงาตามตัวกับการรวมจังหวัด ตามพระราชบัญญัติเดิมนั้น ได้กำหนดไว้หนึ่งแสนต่อผู้แทนหนึ่งคนก็กำหนดไว้มากอยู่แล้ว ในบางประเทศ พลเมืองห้าหมื่นคนต่อผู้แทนหนึ่งคนเสียอีก*

ในเรื่องการกำหนดอายุผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้ง ที่ได้เปลี่ยนจากอายุ ๒๐ ปี ใน พ.ร.บ. การเลือกตั้งเดิม มาเป็น ๒๕ ปี ใน พ.ร.บ. แก้ไขเพิ่มเติมนั้น ปรีดีได้แสดงความเห็นว่า

ข้าพเจ้าเห็นว่า เมื่อบุคคลบรรลุนิติภาวะแล้วก็ควรมีเสียงในการเมืองเพื่อป้องกันประโยชน์ของเขา การที่ขยายอายุขึ้นไปเช่นนี้ เพราะรัฐบาลเดิมเห็นว่า คนรุ่นใหม่ไม่เลื่อมใสในพวกตน จึงจำต้องหาผู้ที่มีอายุสูง

การกำหนดอายุนี้เป็นการกำหนดเอาตามชอบใจ มีหลักเกณฑ์อันใดที่คนมีอายุ ๒๐ ปี จะไม่สามารถออกเสียงในการเลือกตั้ง และจำต้องเอาคนมีอายุ ๒๕ ปี ขึ้นไป การเลือกตั้งผู้แทนตำบลไม่ใช่เป็นการลำบากยากนักหาจนถึงกับจะต้องเอาคนอายุมากๆ

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘๕

มาเป็นผู้ออกเสียง คนอายุ ๒๐ ปี ก็สามารถออกเสียงเลือกตั้งได้ และสามารถเลือกเพื่อนได้ว่า ใครสมควรเป็นผู้แทนตำบลของเขา การเลือกตั้งในเมืองไทยมี ๒ ชั้น ฉะนั้น ภาวะในการเมือง ในการเป็นปากเสียงของราษฎรตกอยู่ที่ผู้แทนตำบลที่ติดต่อดโดยตรงกับผู้แทนราษฎร

ในประเทศที่เขากำหนดอายุสูงกว่าอายุบรรลุนิติภาวะธรรมดา นั้น เขามีการเลือกตั้งชั้นเดียว คือราษฎรเลือกผู้แทนราษฎรโดยตรง ซึ่งต่างกับของเราจะเอามาเทียบกันไม่ได้ รัฐบาลเดิมมองดูกฎหมายด้านเดียวที่จะเป็นประโยชน์แก่ตน หาใช้ทุกด้านอันจะเป็นประโยชน์แก่พลเมืองไม่

ฉะนั้น จึงเห็นควรว่า ต้องถือตามอายุบรรลุนิติภาวะ คือเอาอายุ ๒๐ ปี เป็นเกณฑ์ เปิดโอกาสให้คนรุ่นหนุ่มที่มีความหวังดีต่อชาติไม่แพ้คนที่มียูกว่า ๒๕ ปี ออกเสียงเลือกตั้งผู้แทนตำบลของเขาได้^๑

ส่วนการกำหนดอายุผู้มีสิทธิสมัครรับเลือกตั้ง ที่ได้เปลี่ยนจากอายุ ๒๓ ปี ใน พ.ร.บ. เดิม เป็นอายุ ๓๐ ปี ใน พ.ร.บ. แก้ไขเพิ่มเติม บริดีได้แสดงความเห็นคัดค้านว่า

ในตอนต้นที่ขยายอายุผู้แทนจาก ๒๓ ปี เป็น ๓๐ ปีนั้น ข้าพเจ้าเห็นควรว่า ท่านสมาชิกจะต้องคัดค้านอย่างเต็มที่ เพราะเหตุที่รัฐบาลอ้างว่า “จะได้ผู้ที่มีความหนักแน่นและคุ้นเคยกับการทำงานมากขึ้นเข้ามาเป็นผู้แทนราษฎร”

ข้อนี้ข้าพเจ้าเห็นว่าไม่จริงเสมอไปเลย ผู้ใหญ่ที่มีอายุมากเช่นพระยามโนฯ มีความหนักแน่นเพียงใด มีการจ้องเฝ้าเพียงใด คนที่มีอายุ ๒๓ ปี หนักแน่นกว่าผู้ใหญ่ก็มีมไป

ใครเป็นผู้ชี้ขาดว่า คนอายุต่ำกว่า ๓๐ ปี มีความหนักแน่นน้อยกว่าคนที่มียูกว่า ๓๐ ปี

ทั้งนี้เป็นการพูดเอาข้างเดียว ผู้ใหญ่ก็ขัดดีกว่าไม่หนักแน่น เด็กก็ขัดผู้ใหญ่ว่า

๑. รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยที่ ๑ วิสามัญ ครั้งที่ ๗/๒๕๑๖, หน้า ๒๘๖-๒๘๗

ไม่หนักแน่น ถ้าปล่อยต่างคนต่างขัดกันเช่นนี้แล้วเป็นการไม่ยุติธรรมอย่างยิ่ง และเห็นว่า จะเอาอายุมาเป็นเครื่องวัดความหนักแน่นไม่ได้ ข้าพเจ้าและท่านสมาชิกคงเห็นมา มากกว่า คนอายุกว่า ๓๐ ที่ไม่หนักแน่นมีเพียงใด คือ คนที่หูเบา เชื่อง่าย โกรธง่าย เหล่านี้บางที่เป็นนิสัยที่ติดตัว จะอายุเท่าใดๆ ก็ไม่หาย ฉะนั้น เห็นว่าการจะหนักแน่น หรือไม่นั้นเป็นข้อเท็จจริงมากกว่าที่จะกำหนดโดยอายุตามอำเภอใจ จึงควรปล่อยให้ผู้ออกเสียงเลือกตั้งดีกว่า กล่าวคือ ถ้าใครไม่หนักแน่นก็คงไม่มีใครออกเสียงเลือกตั้ง

ส่วนการที่ว่า คนอายุกว่า ๓๐ ปี ค่อนข้างกับการงานมากนั้น ข้าพเจ้าก็ยังสงสัย ถ้าคนอายุ ๓๐ ปี เพิ่งเริ่มทำงานเมื่ออายุ ๒๕ ปี และคนอายุ ๒๓ ปี เริ่มทำงานแต่ ๑๘ ปี ดังนี้ ใครจะคั่นเคยการงานมากกว่ากัน การคั่นเคยการงานในที่นี้อาจหมายถึง งาน Routine ประจำวัน ซึ่งแม้แต่คนที่เพิ่งเริ่มทำงานก็ทำได้ โดยถือหลักว่า เดิมทำอะไรก็ตามไปอย่างนั้น ข้าพเจ้าเห็นว่า รัฐบาลเดิมกำหนดอายุเช่นนี้ตามอำเภอใจ และเปลี่ยนหลักการเลือกตั้งเสียใหม่หมดประสงค์วางเข็มไปในทางพวก Conservatus หมด หลักการเดิมของพระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. ๒๔๗๕ นั้น เราถือตาม "ความสามารถในการเมือง" คือ เมื่อผู้ใดสอบไล่หรือแสดงความสามารถในการเมืองได้ก็ควรเป็นผู้แทนราษฎรได้ เขาเหล่านั้นจะเป็นพวก Conservatus หรือไม่ ไม่เป็นของสำคัญ เราต้องฟังเสียงข้างมากเป็นเกณฑ์ ส่วนการงานประจำวันนั้นมีเจ้าหน้าที่ประจำปฏิบัติอยู่แล้ว ตามหลักการเดิมนั้น ประสงค์ให้ผู้แทนราษฎรมีหูตาสว่าง ไม่ถูกหลอกเล่นง่ายๆ เหมือนพระยามโนฯ เทียวหลอกลงว่า ข้าพเจ้าเป็นคอมมิวนิสต์ ผู้ที่รู้ในการเมืองจริง เช่น รู้ว่าคอมมิวนิสต์ที่แท้จริงคืออะไร ? ก็ทราบได้

อนึ่ง ข้าพเจ้าขออ้างเหตุผลอันเด็ดขาดที่เดียวว่า การปกครองแบบรัฐธรรมนูญนี้ เป็นของใหม่สำหรับคนไทย ไม่ว่าจะคนอายุกว่า ๓๐ ปี หรือต่ำกว่าย่อมอยู่ในระดับอันเดียวกัน คนอายุกว่า ๓๐ ปี ผู้ใดจะอ้างว่า ตนเคยคั่นเคยกับการงานเช่นนี้มากกว่าคนอายุต่ำกว่า ๓๐ ปี ไม่ได้ เพราะรัฐธรรมนูญเราเพิ่งได้มีมา ๑ ปีกว่าๆ นี้เอง ขอให้สังเกตการประชุมของเราในสภา ซึ่งมีท่านอายุกว่า ๓๐ ปีหลายคน แต่ท่านก็ยอมรับว่าเป็นของใหม่ด้วยกันทั้งนั้น

เหตุฉะนั้นการกำหนดอายุเช่นนี้เป็นการไม่ยุติธรรมอย่างยิ่ง และเป็นการแฝงความจริงอยู่ คือ พระยามโนฯ ไม่พอใจผู้สำเร็จการศึกษามหาวิทยาลัยหรือสำเร็จการศึกษาโรงเรียนชั้นสูงอื่น เช่น โรงเรียนกฎหมาย เป็นต้น เพราะเห็นว่าพวกหนุ่มๆ เหล่านี้ไม่เลื่อมใสในพระยามโนฯ และในการร่างประกาศกระทรวงธรรมการว่าด้วยวิทยฐานะของผู้แทนนั้น ได้ยกเว้นผู้ได้ปริญญาหรือได้ประกาศนียบัตรชั้นสูงไม่ต้องสอบไล่ ความประสงค์อันแท้จริง ต้องการกันพวกนี้มากกว่าอย่างอื่น ข้าพเจ้าจึงเห็นว่าไม่ยุติธรรมควรถืออายุตามเดิม^๑

นอกจากนี้ ปรีดีได้แสดงความเห็นในประเด็นอื่นๆ อีก แต่เป็นปัญหาในรายละเอียดซึ่งไม่สำคัญมากนัก แต่จากข้อความที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ รวมทั้งการวิเคราะห์เปรียบเทียบ พ.ร.บ. การเลือกตั้ง ๒๔๗๕ ของปรีดีกับ พ.ร.บ. การเลือกตั้งแก้ไขเพิ่มเติมของพระยามโนฯ นี้ พอจะสรุปได้ว่า หลักการที่ปรีดีได้เสนอใน พ.ร.บ. การเลือกตั้งนี้มีลักษณะที่เป็นประชาธิปไตยและก้าวหน้ามากกว่าหลักการของพระยามโนฯ ซึ่งเป็นไปในทางอนุรักษนิยม แม้ว่าทั้งปรีดีและพระยามโนฯ จะเสนอการเลือกตั้ง ๒ ขั้นตอนและการมี ส.ส. ประเภท ๒ ที่ยังไม่เป็นประชาธิปไตยเต็มที่โดยทันที เพราะต่างเห็นร่วมกันว่า ราษฎรยังมีความรู้ไม่เพียงพอ และจำเป็นต้องมีพี่เลี้ยงชั่วคราวก่อน แต่หลักการในการดำเนินการในช่วงที่ยังไม่เป็นประชาธิปไตยที่สมบูรณ์นี้ มีความแตกต่างกัน ซึ่งกล่าวได้ว่า ปรีดีมีลักษณะที่เป็นประชาธิปไตยและก้าวหน้ามากกว่าพระยามโนฯ กับพวกที่มีแนวโน้มไปในทางอนุรักษ์ ดังนั้นปัญหาในเรื่อง พ.ร.บ. การเลือกตั้งนี้ นอกจากจะสะท้อนให้เห็นความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างปรีดีและคณะราษฎรกับฝ่ายพระยามโนฯ แล้ว ยังสะท้อนให้เห็นถึงความคิดทางการเมืองที่แตกต่างกันของทั้ง ๒ ฝ่ายด้วย

๑. รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยที่ ๑ วิสามัญ ครั้งที่ ๗/๒๔๗๖, หน้า ๒๘๗-๒๙๐ (ขีดเส้นใต้ตามต้นฉบับ)

ค. “พระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. ๒๔๗๕ แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช ๒๔๗๖ ฉบับที่ ๒” *

พระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. ๒๔๗๕ แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช ๒๔๗๖ ฉบับที่ ๒ นี้ ได้ประกาศขึ้นในวันที่ ๑๐ สิงหาคม ๒๔๗๖ ในสมัยพระยาพหลฯ เป็นนายกรัฐมนตรี ภายหลังจากยึดอำนาจจากพระยามโนฯ เมื่อวันที่ ๒๐ มิถุนายน ๒๔๗๖ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่ได้เปิดประชุมใหม่ภายหลังจากยึดอำนาจของพระยาพหลฯ นี้ ได้ทำการพิจารณา พ.ร.บ. การเลือกตั้งใหม่ โดยถือว่า พ.ร.บ. การเลือกตั้ง ๒๔๗๕ แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช ๒๔๗๖ ที่พระยามโนฯ ได้ประกาศในระหว่างการปิดสภานั้นไม่ถูกต้อง สภาได้นำ พ.ร.บ. การเลือกตั้ง ๒๔๗๕ แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช ๒๔๗๖ นี้มาพิจารณาใหม่ และได้อาศัยหลักการของ พ.ร.บ. การเลือกตั้ง ๒๔๗๕ เดิมเป็นหลักในการพิจารณา เพราะถือว่า พ.ร.บ. การเลือกตั้ง ๒๔๗๕ เป็น พ.ร.บ. ที่ผ่านการพิจารณาของสภาเรียบร้อยแล้ว ในการพิจารณา พ.ร.บ. การเลือกตั้งนี้ ได้มีการตั้งกรรมาธิการยกร่างขึ้น และนำเสนอสภาพิจารณารายมาตราอีกครั้งหนึ่ง เมื่อผ่านการพิจารณาของสภาแล้ว ก็ได้ประกาศเป็น “พ.ร.บ. การเลือกตั้ง พ.ศ. ๒๔๗๕ แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช ๒๔๗๖ ฉบับที่ ๒”^๒

“พ.ร.บ. การเลือกตั้งแก้ไขเพิ่มเติมฉบับที่ ๒” นี้ ได้เปลี่ยนแปลงเฉพาะหลักการที่สำคัญของ พ.ร.บ. เดิม ๒ ฉบับ ซึ่งหลักการโดยทั่วไปของ “พ.ร.บ. การเลือกตั้งแก้ไขเพิ่มเติมฉบับที่ ๒” นี้ ได้ดำเนินตาม พ.ร.บ. การเลือกตั้ง พ.ศ. ๒๔๗๕ ดังนั้นจึงได้เปลี่ยนหลักการสำคัญของ พ.ร.บ. แก้ไขเพิ่มเติมฉบับแรก ไปกำหนดตาม พ.ร.บ. การ

---

๑. “พระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. ๒๔๗๕ แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช ๒๔๗๖ ฉบับที่ ๒” ใน ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๐ วันที่ ๑๒ สิงหาคม ๒๔๗๖ หรือใน ไพโรจน์ ชัยนาม, รัฐธรรมนูญ บทกฎหมาย และเอกสารสำคัญ..., ๒ : ๕๓๑-๕๓๔

๒. รายละเอียดใน รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ ๘/๒๔๗๖ (วิสามัญ) วันที่ ๓๑ กรกฎาคม ๒๔๗๖, ครั้งที่ ๙/๒๔๗๖ (วิสามัญ) วันที่ ๑ สิงหาคม ๒๔๗๖, ครั้งที่ ๑๐/๒๔๗๖ (วิสามัญ) วันที่ ๓ สิงหาคม ๒๔๗๖, ครั้งที่ ๑๑/๒๔๗๖ (วิสามัญ) วันที่ ๔ สิงหาคม ๒๔๗๖

เลือกตั้ง ๒๔๗๕ เดิมที่ปรีดีเป็นผู้ร่าง ดังเช่น ในเรื่องอายุของผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้ง พ.ร.บ. แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ ๒ นี้ได้กำหนดอายุไม่ต่ำกว่า ๒๐ ปีบริบูรณ์ ตาม พ.ร.บ. การเลือกตั้ง ๒๔๗๕ เดิม (ซึ่งใน พ.ร.บ. ของพระยามโนฯ กำหนด ๒๕ ปี) ส่วนอายุของผู้มีสิทธิสมัครรับเลือกตั้ง ก็ได้กำหนดอายุไม่ต่ำกว่า ๒๓ ปี บริบูรณ์ ตาม พ.ร.บ. ๒๔๗๕ เดิมเช่นกัน (ซึ่งใน พ.ร.บ. ของพระยามโนฯ กำหนด ๓๐ ปี) และได้ยกเลิกหลักการรวมจังหวัดเลือกตั้งตาม พ.ร.บ. การเลือกตั้งแก้ไขเพิ่มเติมของพระยามโนฯ โดยอาศัยหลักการให้ผู้แทนตำบลเลือกผู้แทนราษฎรจังหวัดละหนึ่งคนตาม พ.ร.บ. ๒๔๗๕ เดิม ไม่มีการรวมจังหวัดเลือกตั้ง แต่ “พ.ร.บ. แก้ไขเพิ่มเติมฉบับที่ ๒” นี้ยังคงหลักการของ พ.ร.บ. แก้ไขเพิ่มเติมฉบับแรกบางประการ คือ ยังคงกำหนดจำนวนผู้แทนราษฎรโดยให้จังหวัดที่มีราษฎรเกินกว่าสองแสนคนเลือกผู้แทนราษฎรเพิ่มขึ้นทุกๆ สองแสน ตามร่าง พ.ร.บ. ของพระยามโนฯ และยังคงหลักการเลือกตั้งหนเดียวตามร่างของพระยามโนฯ ที่ให้บังคับให้ผู้สมัครรับเลือกตั้งที่มีคะแนนสูงสุดเป็นผู้แทนราษฎร โดยไม่กำหนดว่าต้องได้คะแนนเสียงเกินกว่ากึ่งหนึ่งของผู้ออกเสียงลงคะแนนตาม พ.ร.บ. ของปรีดี ที่กำหนดการเลือกตั้ง ๒ หน นอกจากนี้ ได้มีการแก้ไขในเรื่องการกำหนดความรู้ของผู้สมัครรับเลือกตั้ง โดยพระราชกฤษฎีกาดำเนินการเลือกตั้งตาม พ.ร.บ. การเลือกตั้งแก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช ๒๔๗๖ ฉบับที่ ๒ ได้กำหนดความรู้ของผู้สมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้แทนราษฎรว่า ต้องมีความรู้เทียบชั้นประถมสามัญ แต่ไม่ได้กำหนดความรู้ของผู้สมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้แทนตำบลไว้ ซึ่งในการกำหนดความรู้ของผู้สมัครรับเลือกตั้งนี้ต่างไปจาก พ.ร.บ. การเลือกตั้ง ๒๔๗๕ เดิม ที่กำหนดความรู้ผู้แทนตำบลว่า ต้องมีความรู้เทียบมัธยมปีที่ ๓ และผู้สมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้แทนราษฎรต้องมีความรู้ปริญญาตรีหรือเทียบเท่า รวมทั้งต่างไปจาก พ.ร.บ. การเลือกตั้งแก้ไขเพิ่มเติมของพระยามโนฯ ที่กำหนดความรู้ผู้สมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้แทนราษฎรเพียงอ่านออกเขียนได้ แต่เหมือนกับ พ.ร.บ. ของพระยามโนฯ ในแง่ที่ไม่กำหนดความรู้ของผู้แทนตำบลเช่นกัน

ส่วนหลักการอื่นๆ ของ “พ.ร.บ. การเลือกตั้ง ๒๔๗๕ แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช ๒๔๗๖ ฉบับที่ ๒” คงเป็นไปตามพระราชบัญญัติการเลือกตั้ง ๒๔๗๕ เดิม ซึ่งคณะ

กรรมาธิการได้ถือเป็นหลัก ในการยกร่าง “พ.ร.บ. ฉบับที่ ๒” นี้ หลายมาตราคงดำเนินตาม พ.ร.บ. การเลือกตั้ง ๒๔๗๕ เดิมไม่มีการแก้ไข บางมาตรามีการแก้ไขเพียงเล็กน้อย แต่หลักการสำคัญของเดิมไม่มีการแก้ไข ดังนั้น “พ.ร.บ. การเลือกตั้งแก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ ๒” จึงเป็นการสืบทอดความคิดของปรีดีและคณะราษฎร ตามหลักการใน พ.ร.บ. การเลือกตั้ง ๒๔๗๕ เดิม ซึ่งถือเป็นส่วนหนึ่งของการต่อสู้ทางการเมืองระหว่างคณะราษฎรกับฝ่ายพระยามโนฯ^๑

๔. พระราชบัญญัติระเบียบราชการบริหารแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช ๒๔๗๖

พระราชบัญญัติระเบียบราชการบริหารแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช ๒๔๗๖ ซึ่งประกาศใช้เมื่อวันที่ ๙ ธันวาคม ๒๔๗๖ นี้ เป็นผลมาจากความต้องการของปรีดีและคณะราษฎรที่จะวางรูปแบบและระเบียบราชการบริหารของประเทศ ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ ให้เป็นไปตามลักษณะการปกครองที่นิยมใช้กันในประเทศต่างๆ และเพื่อให้การบริหารราชการของประเทศดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ ภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ และภายหลังจากการต่อสู้ทางการเมืองกับฝ่ายพระยามโนฯ ได้ผ่านพ้นไป รัฐบาลของคณะราษฎรจึงได้ตั้งคณะกรรมการขึ้นคณะหนึ่งเพื่อพิจารณาร่างพระราชบัญญัตินี้ขึ้น และปรีดีได้เป็นผู้หนึ่งในคณะกรรมการนี้ ทั้งได้เป็นตัวแทนของรัฐบาลแถลงต่อที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรว่าด้วย

---

๑. ในการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของไทยครั้งแรก เมื่อวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๔๗๖ ได้ดำเนินการตาม “พระราชบัญญัติการเลือกตั้ง ๒๔๗๕ แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช ๒๔๗๖ ฉบับที่ ๒” นี้ ซึ่งปรากฏผลการเลือกตั้งผู้แทนราษฎรครั้งแรก ได้ผู้แทนราษฎรประเภทที่ ๑ รวม ๗๘ คน และต่อมาในวันที่ ๙ ธันวาคม ๒๔๗๖ จึงได้มีพระราชกฤษฎีกาตั้งสมาชิกประเภทที่ ๒ จำนวนเท่ากับสมาชิกประเภทที่ ๑ อีก ๗๘ คน ดังนั้น สภาชุดแรกนี้ จึงประกอบด้วยสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภท ๑ และประเภท ๒ รวม ๑๕๖ คน ประเสริฐ ปัทมสุคนธ์, รัฐสภาไทยในรอบสี่สิบสองปี..., หน้า ๑๐๔ และ ๑๐๘

การพิจารณาร่าง พ.ร.บ. ฉบับนี้^๑ และยังได้รับเชิญไปปาฐกถาเกี่ยวกับ พ.ร.บ. นี้ให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรฟัง ณ พระที่นั่งอนันตสมาคมอีกด้วย ซึ่ง พ.ร.บ. ระเบียบราชการบริหารแห่งราชอาณาจักรสยามนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินงานของปรีดีในการวางรูปแบบการปกครองในระบอบใหม่ ซึ่งปรีดีได้กล่าวถึงวัตถุประสงค์ของ พ.ร.บ. ฉบับนี้ว่า

การทำพระราชบัญญัติขึ้น ก็เพื่อต้องการจัดรูปรงานให้เข้าลักษณะการปกครองอย่างรัฐธรรมนูญ และเพื่อจะให้การบริหารราชการแผ่นดินรวดเร็วยิ่งขึ้น...

ข้อความทั่วไปคือว่า การต่อไปเราจะจัดรูปราชการให้เข้าลักษณะการปกครองดังที่เขานิยมใช้กันในประเทศต่างๆ คือ เราจัดเป็นส่วนกลาง เป็นภูมิภาค และเป็นท้องถิ่น^๒

พระราชบัญญัตินี้ ได้จัดระเบียบราชการบริหารโดยแบ่งเป็น

๑. ราชการบริหารส่วนกลาง
๒. ราชการบริหารส่วนภูมิภาค
๓. ราชการบริหารส่วนท้องถิ่น

ในการจัดแบ่งราชการบริหารออกเป็น ๓ ส่วนนี้ ปรีดีได้กล่าวว่า

ในครั้งแต่ก่อน คือ เมื่อยังไม่มีพระราชบัญญัติธรรมนูญราชการฝ่ายพลเรือนหรือพระราชบัญญัติใหม่ฉบับนี้ ราชการบริหารก็ได้มีการแบ่งแยกไปไว้ในท้องถิ่นแล้วเหมือนกัน แต่การแบ่งนั้นได้กระทำไปโดยที่ครั้งกระนั้นเราประสงค์ที่จะควบคุมอำนาจในท้องถิ่นและในส่วนภูมิภาคให้ยิ่งไปกว่าในเวลานี้ แต่ในเวลานี้ เราได้มีการปกครองแบบรัฐธรรมนูญแล้ว การแบ่งราชการบริหารไปไว้ในส่วนภูมิภาคหรือแยกราชการบริหาร

---

๑. รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยที่ ๑ วิสามัญ ครั้งที่ ๒๖/๒๔๗๖ วันที่ ๒๓ พฤศจิกายน ๒๔๗๖, หน้า ๖๘๔

๒. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๘๔ และ ๖๘๖

ให้ท้องถิ่นจัดทำเอง ย่อมจะนำมาซึ่งผลดีแก่ราชการ^๑

ในส่วน “ระเบียบราชการบริหารส่วนกลาง” ซึ่งหมายถึง ระเบียบราชการบริหารที่ใช้บังคับแก่พลเมืองทั่วไปในพระราชอาณาจักรนั้น พ.ร.บ. นี้ได้กำหนดให้จัดระเบียบราชการบริหารส่วนกลางเป็นกระทรวง หรือเป็น “ทบวงการเมือง” ซึ่งมีฐานะเทียบกระทรวง และให้รัฐมนตรีเป็นผู้ว่าราชการบังคับบัญชารับผิดชอบ ถ้าจำเป็นก็อาจมีรัฐมนตรีช่วยว่าการได้ และถ้ากระทรวงใดมีราชการหลายอย่าง จะแยกกระทรวงนั้นๆ เป็น “ทบวง” ก็ได้ ในกระทรวงหนึ่งๆ ให้จัดระเบียบราชการเป็นสำนักงานเลขานุการรัฐมนตรี, สำนักงานปลัดกระทรวง และกรม หรือ “ทบวงการเมือง” ซึ่งมีฐานะเทียบกรม ซึ่งในเรื่องนี้ ปรีดีได้อธิบายว่า

สำนักงานเลขานุการรัฐมนตรีมีหน้าที่ทางการเมือง หมายความว่า สำนักงานนี้คงมีหน้าที่ช่วยรัฐมนตรีเฉพาะในเรื่องที่เกี่ยวกับการเมือง... สำนักงานปลัดกระทรวง ในที่นี้ก็หมายความว่า ส่วนราชการที่จะเกี่ยวแก่ราชการประจำของกระทรวงเท่านั้น... ในสมัยที่เราได้มีรัฐธรรมนูญนี้แล้ว เราควรจะแยกราชการในกระทรวงออกเป็นราชการเกี่ยวกับการเมืองอย่างหนึ่ง และราชการประจำอีกอย่างหนึ่ง รัฐมนตรีซึ่งเป็นผู้ว่าการกระทรวงนั้น ก็จะได้มีหน้าที่แต่ในทางการเมืองที่จะดำริหรือออกนโยบายอย่างใดๆ ที่จะบำรุงประเทศให้เจริญรุ่งเรือง และมีหน้าที่ควบคุมดูแลส่วนราชการที่จัดว่าเป็นราชการประจำนั้น ให้ทำราชการไปโดยเรียบร้อย และทางฝ่ายสำนักงานปลัดกระทรวงนั้น ก็จะได้มีหน้าที่ที่จะทำราชการประจำ คือไม่เกี่ยวแก่นโยบายหรือเกี่ยวแก่ราชการทางการเมือง^๒

๑. หลวงประดิษฐมนูธรรม, “ปาฐกถาเรื่องพระราชบัญญัติว่าด้วยเรื่องระเบียบราชการบริหารแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. ๒๔๗๖”, ความรู้เกี่ยวกับกฎหมายปกครอง..., หน้า ๓๒

๒. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑

นอกจากนี้ พ.ร.บ. นี้ก็ได้กำหนดรายละเอียดเกี่ยวกับระเบียบราชการบริหารภายในกระทรวง ทบวง กรมต่างๆ และได้กำหนดด้วยว่า การจัดตั้งกระทรวง ทบวง หรือกรมนั้น จะทำได้แต่โดยบทพระราชบัญญัติ ซึ่งในเรื่องนี้ ปรีดีได้อธิบายว่า

ในเรื่องนี้ ได้มีข้อแปลกจากที่ได้ปฏิบัติในครั้งก่อนๆ คือ ในครั้งก่อนๆ นั้น เราอาจตั้งกรมโดยมีประกาศก็ได้ พระราชบัญญัติก็ได้ พระราชกฤษฎีกาก็ได้ แต่ในกาลต่อไปนี้ การที่จะตั้งเป็นกระทรวง ทบวง กรม นั้นจะใช้อย่างอื่นไม่ได้เลยนอกจากพระราชบัญญัติ ทั้งนี้ก็เพราะเหตุว่า กระทรวงเหล่านี้ก็ดี หรือทบวง หรือกรม เมื่อได้ตั้งขึ้นแล้วมีสภาพเป็นนิติบุคคล... ใช่แต่เท่านั้น ยังมีความสำคัญอีกคือ พระราชบัญญัติงบประมาณ เราได้ดำริจะวางรูปการให้แปลกออกไปกว่าที่ได้เคยปฏิบัติมาแล้ว แต่ก่อนงบประมาณแผ่นดินสำเร็จได้โดยบทพระราชบัญญัติ ๑ มาตรา เท่านั้น เช่น กล่าวแต่เพียงว่า รายได้ ๗๒ ล้านบาท รายจ่าย ๗๒ ล้านบาท แล้วนำเสนอสภาผู้แทนราษฎร ท่านที่เป็นผู้แทนราษฎรก็ไม่มีโอกาสที่จะพิจารณางบประมาณของแผ่นดินนั้นได้เต็มที่ว่า รายได้รายจ่ายนั้นสมควรเพียงไร เหตุฉะนั้นในกาลต่อไป พระราชบัญญัติงบประมาณประจำปีที่จะได้เสนอต่อสภานั้น รัฐบาลคงจะได้เสนอเป็นรูปอีกอย่างหนึ่ง คือจะได้แยกประเภทรายได้ไว้ในพระราชบัญญัติ และรายจ่ายก็จะได้แยกออกเป็นกรมๆ แสดงให้ปรากฏว่า กรมนั้นจะต้องใช้จ่ายเป็นเงินเดือนเท่าใด เป็นการจรเท่าใด การแยกเป็นกรมๆ นี้ก็มักสมกับที่กรมมีฐานะเป็นนิติบุคคล มีกองทรัพย์สินโดยฉะเพาะ เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว การที่จะตั้งกรมก็ดี กระทรวงก็ดี จะควรทำเป็นพระราชบัญญัติ คือ ให้อยู่ในอำนาจควบคุมดูแลของสภาผู้แทนราษฎร แทนที่ฝ่ายบริหารจะไปตั้งขึ้นเอง^๑

และในเรื่องพระราชบัญญัติงบประมาณนั้น คณะราษฎรก็ได้ประกาศใช้ “พระราชบัญญัติวิธีการงบประมาณ พุทธศักราช ๒๔๗๖” ใหม่ ในวันที่ ๙ ธันวาคม พ.ศ.

๑. หลวงประดิษฐมนูธรรม, ความรู้เกี่ยวกับกฎหมายปกครอง..., หน้า ๔๗-๔๘

๒๕๗๖ พร้อมกันในวันที่ประกาศ "พระราชบัญญัติระเบียบราชการบริหารแห่งราชอาณาจักรสยามและพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม" นั้นเอง

นอกจากนี้ พระราชบัญญัติระเบียบราชการบริหารแห่งราชอาณาจักรสยาม ได้กำหนดให้มีข้าหลวงใหญ่ซึ่งจะได้ประกาศตั้งขึ้นเป็นคราวๆ มีอำนาจหน้าที่ตรวจ ควบคุม และแนะนำชี้แจงราชการบริหารทั่วไปตามกฎหมายและระเบียบแบบแผน ข้าหลวงใหญ่ขึ้นตรงต่อคณะรัฐมนตรี ทำหน้าที่เป็นหูเป็นตาของคณะรัฐมนตรี และตาม พ.ร.บ. นี้ได้กำหนดให้ยุบมณฑลเสียทั้งหมด โดยให้จังหวัดต่างๆ ขึ้นตรงต่อกระทรวงโดยตรง ซึ่งในเรื่องการยุบมณฑลนี้ ปรีดีได้อธิบายว่า

การที่จะให้มีมณฑลอยู่นั้น นอกจากจะเพิ่มการทำงานให้ชักช้าลงไปแล้วสมุหเทศาภิบาลก็คงมีหน้าที่ที่จะดูแลควบคุมราชการในจังหวัดนั้นๆ เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว เราควรจะคิดถึงทางที่จะทำให้ราชการดำเนินไปโดยรวดเร็วไม่ชักช้า คณะกรรมการจึงปรึกษากันเห็นว่า ไม่มีทางใดดีไปกว่าที่จะยุบมณฑลลงเสีย คือหมายความว่า กระทรวงจะได้สั่งตรงไปยังจังหวัดทีเดียว ซึ่งบางมณฑลนั้น การคมนาคมนั้นผ่านจังหวัดไปก่อนจึงจะไปถึงมณฑล แล้วมณฑลก็ส่งย้อนมายังจังหวัดตามทางคมนาคมนั้น เมื่อเราได้ยุบมณฑลตามพระราชบัญญัตินี้แล้ว อาจมีความจำเป็นที่จะต้องให้มีข้าหลวงใหญ่เป็นผู้ที่จะเป็นหูเป็นตาสำหรับจะตรวจและควบคุมแนะนำชี้แจงเท่านั้น ไม่ใช่มีอำนาจถึงกับสั่งการงานเหมือนสมุหเทศาภิบาลในครั้งก่อน^๑

ปัญหาตะขิดตะขวงอาจเป็นได้ในเรื่องบุคคล เพราะอาจจะถูกยุบไปตามมณฑล แต่เรื่องนี้กรมการบริษัษากันว่า ที่เราทำนี้ ทำเพื่อหลักการ ไม่ได้ถือโอกาสทำเพื่อจะไล่บุคคลออก... เพราะฉะนั้น การพิจารณา ให้เล็กลงถึงตัวบุคคลเสีย...ขอให้หนักว่า เราทำสำหรับหลักการที่จำเป็นจะต้องทำ และมีได้มุ่งหมายจะทำให้ใครเดือนร้อนโดยไม่เป็น

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๙-๕๐

ธรรม^๑

ดังนั้น เมื่อได้ยุบมณฑลแล้ว “ระเบียบราชการบริหารส่วนภูมิภาค” ก็คงมีแต่จังหวัดและอำเภอ ซึ่ง พ.ร.บ. นี้ได้กำหนดให้มีคณะกรรมการจังหวัดเป็นผู้รับผิดชอบบริหารราชการแผ่นดินในจังหวัด และได้กำหนดอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการจังหวัดไว้ด้วย กรรมการจังหวัดแต่ละคนจะต้องรับผิดชอบในหน้าที่ของตนต่อกระทรวง ทบวงกรมซึ่งตนสังกัด และจะต้องรับผิดชอบร่วมกันในราชการทั่วๆ ไปต่อกรมการจังหวัด

ส่วน “ระเบียบราชการบริหารส่วนท้องถิ่น” พ.ร.บ. ฉบับนี้มีความประสงค์ที่จะแยกราชการบริหารบางอย่างออกจากราชการส่วนกลางมาให้ท้องถิ่นจัดทำเอง โดยให้มีคณะบุคคลหรือบุคคลซึ่งราษฎรได้เลือกตั้งเป็นผู้จัดราชการ โดยจัดการปกครองท้องถิ่นให้เป็นการปกครองแบบเทศบาล ซึ่งการปกครองแบบเทศบาลนี้เป็นความประสงค์ของปรีดีตั้งแต่ก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ ที่ปรารถนาจะให้มีการปกครองแบบเทศบาลขึ้น เพื่อให้ราษฎรได้ปกครองตนเอง และเพื่อส่งเสริมการปกครองแบบประชาธิปไตย และในการอธิบายร่าง พ.ร.บ. ฉบับนี้ ปรีดีได้กล่าวถึงการปกครองแบบเทศบาลนี้ว่า

ต่อไปนั้น เราจะได้ยกตำบลต่างๆ ตำบลให้มีสภาพเป็นเทศบาลขึ้น มีการปกครองท้องถิ่น คือ อาจมีสภาเทศบาลซึ่งจำลองสภาผู้แทนราษฎรอย่างหนึ่ง และอาจจะมีคณะเทศมนตรีซึ่งจำลองมาจากคณะรัฐมนตรีอีกอย่างหนึ่ง เพื่อทำการราชการอันเป็นส่วนของท้องถิ่น...และการเทศบาลต่างๆ ในจังหวัดอาจรวมกันตั้งเป็นสหเทศบาลเพื่อประกอบกิจการท้องถิ่นอันร่วมกัน โดยวิธีนี้ ราษฎรในท้องถิ่นจะได้ทำประโยชน์แก่บ้านเมืองของตนได้เต็มกำลัง และนอกจากนั้น การปกครองแบบรัฐธรรมนูญซึ่งทำนุทั้งหลาย

๑. รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยที่ ๑ วิสามัญ ครั้งที่ ๒๖/๒๕๑๖ วันที่ ๒๓ พฤศจิกายน ๒๕๑๖, หน้า ๖๘๕-๖๘๖

ประสงค์ช่วยกันปลุกบั๊กให้มันคง ก็จะได้แผ่ไปทั่วราชอาณาจักร ราษฎรจะรู้สึกเห็น การปกครองชนิดนี้ทางสภาของเทศบาลและทางคณะเทศมนตรีในท้องถิ่นของตน หรือ จะกล่าวโดยย่อๆ ก็คือ การปกครองท้องถิ่นนั้น ราษฎรจะได้เลือกผู้แทนเข้ามาอยู่ในสภา นั้น และคงจะมีผู้บริหารหรือคณะเทศมนตรีในท้องถิ่นนั่นเอง ซึ่งใกล้ชิดติดต่อกับ ราษฎร เป็นการฝึกซ้อมในการที่จะใช้สิทธิของราษฎรตามกฎหมาย^๑

พ.ร.บ. นี้ได้กำหนดให้ท้องถิ่นมีอำนาจในการจัดหาราชการที่เกี่ยวข้องด้วยอำนาจ และหน้าที่ของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน แพทย์ประจำตำบล ตามกฎหมายว่าด้วยการปกครอง ท้องที่ และราชการอื่นๆ ที่จะได้รับมอบเป็นหน้าที่ของท้องถิ่นตามกฎหมาย โดยให้ จำแนกส่วนบริหารราชการของท้องถิ่นออกเป็นเทศบาลตำบล เทศบาลเมืองและ นครบาล และสหบาล และจนกว่าจะได้ใช้พระราชบัญญัติเทศบาล ให้คงใช้พระราช บัญญัติปกครองท้องที่ พ.ศ. ๒๔๕๗ และกฎหมายอื่นๆ ว่าด้วยการปกครองตำบล หมู่บ้าน และการสุขาภิบาล ตามที่เป็นอยู่ไปพลางก่อน ซึ่งในเรื่องการจัดตั้งเทศบาลนี้ ปรีดีก็ได้แสดงความเห็นอีกว่า

ท่านคงจะเห็นได้ว่า เราต้องการขยายเทศบาลนั้นไปทั่วพระราชอาณาจักร ไม่ใช่ จะหยิบยกแต่จังหวัดสำคัญๆ เหมือนดังพระราชบัญญัติจัดการสุขาภิบาลหัวเมืองแต่ ก่อนไม่ ทั้งนี้โดยดำเนินคล้ายๆ กับในหลายประเทศที่เขาปฏิบัติเช่นนี้ เช่น ฝรั่งเศสก็ดี ญี่ปุ่นก็ดี ก็ได้ยกสภาพของตำบลนั้นให้เป็นเทศบาล แต่ว่าการที่เราจะจัดเทศบาลไปทั่ว ตลอดพระราชอาณาจักรในคราวเดียวย่อมไม่ได้ ทางที่ดีที่สุด ก็คงจะได้จัดทำคล้าย พระราชบัญญัติประถมศึกษา คือ เมื่อมีพระราชบัญญัติเทศบาลแล้ว ก็เตรียมบุคคลไป แนะนำราษฎรในท้องถิ่นให้เข้าใจ แล้วก็จะได้ประกาศใช้เป็นท้องที่ๆ ไป^๒

๑. หลวงประดิษฐ์มนูธรรม, ความรู้เกี่ยวกับกฎหมายปกครอง..., หน้า ๓๕-๓๖

๒. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๓-๖๔

ในการจัดระเบียบราชการบริหารแห่งราชอาณาจักรสยามตาม พ.ร.บ. ฉบับนี้ ได้เห็นความสำคัญของการกระจายอำนาจการปกครองไปในส่วนภูมิภาคและส่วนท้องถิ่น และจัดวางระเบียบราชการบริหารของประเทศให้เป็นส่วนๆ ที่สอดคล้องกับการพัฒนาประเทศและการพัฒนาระบบประชาธิปไตย แต่พระราชบัญญัตินี้ยังขาดความสมบูรณ์ในตัวเอง พ.ร.บ. นี้จะเป็นรูปขึ้นได้จะต้องอาศัยพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม และพระราชบัญญัติเทศบาลประกอบด้วย ซึ่ง พ.ร.บ. ปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม จะได้กำหนดการแบ่งแยกส่วนต่างๆ ของกระทรวง ทบวง กรม และ พ.ร.บ. เทศบาลก็จะได้กำหนดการจัดตั้งเทศบาล รูปแบบ อำนาจหน้าที่ และความรับผิดชอบของเทศบาล ซึ่ง พ.ร.บ. เทศบาลจะเป็นหัวใจสำคัญของราชการบริหารส่วนท้องถิ่น และสำหรับ พ.ร.บ. ทั้งสองนี้ ผู้เขียนจะได้กล่าวต่อไปเพื่อความเข้าใจที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้นสำหรับการศึกษาความคิดของปรีดีที่มีต่อการวางรูปแบบการปกครองในระบอบใหม่

๕. “พระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม พุทธศักราช ๒๕๑๖”

“พระราชบัญญัติปรับปรุง กระทรวง ทบวง กรม พุทธศักราช ๒๕๑๖” นี้ ได้ประกาศใช้เมื่อวันที่ ๙ ธันวาคม ๒๕๑๖^๑ พร้อมกับการประกาศใช้พระราชบัญญัติระเบียบราชการบริหารแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช ๒๕๑๖ ซึ่ง พ.ร.บ. ทั้ง ๒ นี้ได้เป็นส่วนหนึ่งของการจัดระเบียบราชการบริหาร ภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๕๑๕ ซึ่งปรีดีได้มีบทบาทที่สำคัญในการร่าง พ.ร.บ. ทั้ง ๒ นี้ และสำหรับ“พระราชบัญญัติปรับปรุง กระทรวง ทบวง กรม” นี้ ปรีดีก็ได้เป็นผู้แถลงแทนนายกรัฐมนตรีในที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรพิจารณาร่าง พ.ร.บ. ฉบับนี้ ซึ่งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรก็ได้อธิบาย ชักถาม แสดงความเห็น และในที่สุดท้ายก็ได้ลงมติเห็นชอบกับ

๑. “พระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม พุทธศักราช ๒๕๑๖” ใน ร.ต.ท. เสถียร ลายลักษณ์ (รวบรวม), *ประชุมกฎหมายประจำศก* (ม.ป.พ., ๒๕๑๗), ๔๖ : ๕๑๔-๕๒๑

ร่าง พ.ร.บ. นี้โดยไม่มีผู้ใดคัดค้าน*

ปรีดีได้แถลงในที่ประชุมสภาฯ ในการพิจารณาร่าง พ.ร.บ. นี้ว่า

ถ้าสภาฯ นี้ได้ลงมติเห็นชอบด้วยตามร่างพระราชบัญญัติที่รัฐบาลเสนอมาแล้ว บรรดากระทรวง ทบวง กรมต่างๆ ที่ได้จัดตั้งขึ้นอยู่ก่อนนั้น ก็จะได้มีการปรับปรุงกันใหม่ ความจริงกระทรวง ทบวง กรมต่างๆ ที่ได้ตั้งขึ้นก็เนื่องจากความจำเป็นที่รัฐบาลจะได้บริหารราชการแผ่นดินให้เป็นไปโดยเรียบร้อยตามกาลสมัย ฉะนั้น บางครั้งรัฐบาลอาจจะมีคำสั่งที่จะให้มีจำนวนกระทรวงน้อยหรือมากก็ได้ตามพฤติการณ์ แต่เฉพาะคณะรัฐมนตรีซึ่งเป็นรัฐบาลในปัจจุบันนี้ มีความเห็นพ้องกันว่า ควรมีกระทรวงเพียง ๘ กระทรวง และมีทบวงการอีก ๑ แห่ง คือ สำนักนายกรัฐมนตรี^๑

ตาม พ.ร.บ. นี้ กระทรวงทั้ง ๘ กระทรวงนั้น ได้แก่ “กระทรวงกลาโหม กระทรวงการคลัง กระทรวงการต่างประเทศ กระทรวงธรรมการ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงยุติธรรม กระทรวงวัง และกระทรวงเศรษฐการ และมีทบวงการเมืองอีก ๑ แห่ง คือ สำนักนายกรัฐมนตรี” ซึ่ง พ.ร.บ. นี้ มีสิ่งที่ต่างไปจาก พ.ร.บ. เดิม คือ มีสำนักนายกรัฐมนตรีและกระทรวงวัง สำหรับสำนักนายกรัฐมนตรีนั้น ได้แยกส่วนราชการเป็นสำนักงานเลขาธิการนายกรัฐมนตรี กรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี คณะกรรมการกฤษฎีกา คณะกรรมการข้าราชการพลเรือน คณะกรรมการตรวจเงินแผ่นดิน และสำนักงานโฆษณาการ ซึ่งแต่เดิมเมื่อยังไม่มีสำนักนายกรัฐมนตรีนั้น ได้มีกรมต่างๆ ขึ้นต่อคณะรัฐมนตรี เมื่อได้มีการตั้งสำนักนายกรัฐมนตรีขึ้นก็ได้มีการเปลี่ยนให้กรมต่างๆ ที่ขึ้นต่อคณะรัฐมนตรีมาขึ้นต่อสำนักนายกรัฐมนตรี และเปลี่ยนกรมร่างกฎหมาย ซึ่ง

๑. รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยที่ ๑ วิสามัญ พ.ศ. ๒๔๗๖ ครั้งที่ ๒๖/๒๔๗๖ วันที่ ๒๓ พฤศจิกายน ๒๔๗๖
๒. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๔๗-๖๔๘

ได้โอนมาขึ้นกับคณะรัฐมนตรีภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ นั้น ให้เป็น คณะกรรมการกฤษฎีกาขึ้นต่อสำนักนายกรัฐมนตรี และยกฐานะกรมตรวจเงินแผ่นดิน ให้เป็นคณะกรรมการตรวจเงินแผ่นดิน และขยายกิจการของกองการโฆษณาเดิมให้กว้าง ขวางขึ้นและตั้งเป็นสำนักงานโฆษณาการ^๑

ส่วนกระทรวงวังนั้น ได้มีการปรับปรุงโครงสร้างบางอย่างซึ่งนับว่ามีความสำคัญ มาก และในเรื่องการปรับปรุงโครงสร้างกระทรวงวังนี้ ปรีดีได้กล่าวว่า

กระทรวงวังนี้ แต่เดิมเรียกว่าศาลาว่าการพระราชวัง ซึ่งสมัยพระยามโนฯ เป็น นายกรัฐมนตรีได้แยกกระทรวงนี้ออกจากทบวงการเมือง และตั้งผู้สำเร็จราชการ พระราชวังขึ้นเป็นผู้บังคับบัญชา ผู้สำเร็จราชการพระราชวังนี้ แต่เดิมเป็นผู้ที่มีได้ถูก แต่งตั้งรวมอยู่ในคณะรัฐมนตรี ส่วนปัญหาที่จะต้องพิจารณาต่อไปก็คือ เมื่อได้รวมเอา ศาลาว่าการพระราชวังมาอยู่ในความรับผิดชอบของรัฐบาลแล้ว ต่อไปการตั้งผู้บังคับ บัญชากระทรวงวังก็ต้องเป็นผู้ที่มีได้ถูกแต่งตั้งขึ้นโดยได้รับความเห็นชอบและความไว้วางใจ ของสภาผู้แทนราษฎรด้วย ปัญหาเรื่องตัวบุคคลที่จะเป็นผู้บังคับบัญชากระทรวงวังนั้น จะยังไม่พูดถึง เรื่องนี้ก่อนที่รัฐบาลจะได้โอนศาลาว่าการพระราชวังมารวมอยู่ในความรับ รับผิดชอบของรัฐบาลด้วยนั้น รัฐบาลได้มอบให้เจ้าคุณนิติศาสตร์ไพศาลและท่านวรรณฯ ไปเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเพื่อกราบบังคมทูลว่า รัฐบาลมีความเห็นดังกล่าว แล้ว และประสงค์เพื่อที่จะให้มีรัฐมนตรีเป็นผู้รับผิดชอบและมีหน้าที่บังคับบัญชาการ ราชวังเหมือนดังกระทรวงอื่นๆ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้มีพระราชกระแสรับสั่งว่า เป็นความคิดที่ทรงเห็นพ้องด้วย และทรงเห็นว่า ควรให้ศาลาว่าการพระราชวังเป็น กระทรวงโดยให้มีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเป็นผู้บังคับบัญชารับผิดชอบ เมื่อตกลงว่า กระทรวงวังนี้เป็นราชการของแผ่นดินแล้ว ที่นี้ราชการแผนกอื่นๆ ก็เป็นราชการแผ่นดิน ด้วย เช่น กรมทหารรักษาวัง กรมพระคลังข้างที่ กรมมหาดเล็กหลวงก็พลอยเป็น

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๐๑

ราชการของแผ่นดินไปด้วยตามกระทรวงวัง^๑

การปรับปรุงโครงสร้างกระทรวงวังดังกล่าวนี้ นับว่ามีความสำคัญสำหรับการจัดรูปการปกครองในระบบใหม่ เพราะแต่เดิมนั้น ศาลาว่าการพระราชวังได้แยกออกเป็น “ทบวงการเมือง” ต่างหาก และผู้สำเร็จราชการพระราชวังก็ได้ถูกแต่งตั้งอยู่ในคณะรัฐมนตรี ราชการบริหารของศาลาว่าการพระราชวังจึงแยกออกต่างหากจากการควบคุมดูแลของคณะรัฐบาลและสภาผู้แทนราษฎร เมื่อได้มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างกระทรวงวังใหม่ ก็ทำให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวังเป็นผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งโดยความเห็นชอบและความไว้วางใจของสภาผู้แทนราษฎร และเป็นรัฐมนตรีร่วมคณะรัฐบาล ซึ่งในแง่นี้จะทำให้กระทรวงวังเป็นราชการของแผ่นดิน และเป็นส่วนหนึ่งของระบบราชการบริหาร ไม่ได้แยกออกเป็นเอกเทศ และในเรื่องการปรับปรุงโครงสร้างกระทรวงวังนี้ นายมังกร สามเสน สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรได้ถามรัฐบาลว่า การเปลี่ยนแปลงนี้ รัฐบาลได้ขอมามากจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวหรือเป็นพระราชประสงค์ ซึ่งปรีดีได้ตอบว่า

เรื่องนี้เราขอให้โอนมา ก็เพราะต้องการจะจัดราชการแผ่นดินให้เป็นไปตามตามระบอบรัฐธรรมนูญ^๒

การปรับปรุงโครงสร้างกระทรวงวังตาม พ.ร.บ. นี้มีข้อสังเกตว่า ได้มีขึ้นภายหลังเกิดเหตุการณ์กบฏบวรเดช ซึ่งในครั้งเมื่อเกิดเหตุการณ์กบฏนั้น ทหารรักษาวังได้นำเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและพระบรมราชินีจากพระราชวังไกลกังวล หัวหินเสด็จไปประทับที่จังหวัดสงขลา ซึ่งรัชกาลที่ ๗ ได้ตรัสว่า ทหารรักษาพระองค์กระทำไป

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๙๙-๗๐๐
๒. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๐๔

โดยคำสั่งของพระองค์ และจากเหตุการณ์กบฏนี้เองที่ทำให้มีข้อบาดหมางและระแวงกัน ในระหว่างพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและคณะราษฎร รัฐบาลคณะราษฎรในเวลานั้น เห็นว่า การกระทำของทหารรักษาวังเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง และรัฐบาลไม่อาจดูแลควบคุม การกระทำดังกล่าวได้ เพราะกองทหารรักษาวังไม่อยู่ในความรับผิดชอบของคณะรัฐบาล ในขณะที่รัชกาลที่ ๗ ทรงตำราว่า พระองค์ไม่อาจไว้วางพระทัยกับฝ่ายใดได้ ไม่ว่าจะ เป็นฝ่ายกบฏหรือฝ่ายรัฐบาล พระองค์จึงเสด็จไปประทับที่สงขลา เหตุการณ์ครั้งนี้ อาจ เป็นส่วนหนึ่งที่คณะราษฎรได้ปรับปรุงโครงสร้างกระทรวงวังดังกล่าวเพื่อแก้ปัญหาที่อาจ จะเกิดขึ้นในทำนองเดียวกัน และเพื่อจัดการปกครองให้เป็นไปตามระบอบประชาธิปไตย ซึ่งในเรื่องการปรับปรุงโครงสร้างกระทรวงวังนี้ ต่อมาได้เป็นปัญหาหนึ่งที่รัชกาลที่ ๗ ทรงไม่พอพระทัย และขอให้รัฐบาลลงดาการปรับปรุงโครงสร้างกระทรวงวังดังกล่าว และ ในเรื่องนี้จะได้กล่าวอีกครั้งหนึ่งในเรื่องกรณีสละราชสมบัติของรัชกาลที่ ๗

พระราชบัญญัติปรับปรุงโครงสร้างกระทรวง ทบวง กรมนี้ นอกจากส่วนสำคัญ ที่เกี่ยวกับสำนักนายกรัฐมนตรีและกระทรวงวังดังที่ได้กล่าวไปแล้ว พ.ร.บ. นี้ก็ได้กล่าว ถึงการแบ่งส่วนราชการในกระทรวงต่างๆ และอำนาจหน้าที่ของแต่ละกระทรวง และได้มี ส่วนที่เปลี่ยนแปลงแก้ไขไปจากพระราชบัญญัติจัดตั้งกระทรวงและกรม พุทธศักราช ๒๔๗๖ เดิม ซึ่งได้ประกาศใช้เมื่อวันที่ ๓ พฤษภาคม ๒๔๗๖^๑ บ้าง ใน พ.ร.บ. ปรับปรุง กระทรวง ทบวง กรมนี้ ได้เปลี่ยนเรียก “กระทรวงพระคลัง” เป็น “กระทรวงการ คลัง” ซึ่งปรีดีได้กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า

ข้าพเจ้าจะแถลงต่อไปถึงกระทรวงการคลัง กระทรวงการคลังนี้แต่เดิมเรียกว่า กระทรวงพระคลัง กระทรวงพระคลังมีหน้าที่ ๒ อย่าง คือ การคลังทั่วไปและการเก็บ รักษาเงินนอกอย่างหนึ่ง แต่ตามร่างใหม่นี้ได้เปลี่ยนเรียกว่ากระทรวงการคลัง โดยตัด

๑. “พระราชบัญญัติจัดตั้งกระทรวง ทบวง กรม พุทธศักราช ๒๔๗๖” ใน ร.ต.ท. เสถียร ลายลักษณ์ (รวบรวม), *ประชุมกฎหมายประจำศก*, ๔๖ : ๕๑๔-๕๒๑

คำว่าพระออก เรียกแต่เพียงว่ากระทรวงการคลัง ความจริงคำว่า “พระ” ไม่ควรจะบัญญัติลงไว้เลย ซึ่งได้ตัดคำว่า “พระ” ออกเสีย เพราะกระทรวงนี้มีหน้าที่เกี่ยวกับการคลังทั่วไป^๑

นอกจากนี้ ก็ได้มีการตั้งกรมบางกรมขึ้นใหม่ อย่างเช่น กรมพลศึกษา, กรมมหาวิทยาลัย และกรมศิลปากร ให้สังกัดกระทรวงธรรมการ ซึ่งเป็นกระทรวงที่มีอำนาจหน้าที่เกี่ยวกับการศึกษา การธรรมการ และการศิลปากร ซึ่งปรีดีได้กล่าวถึงการตั้งกรมใหม่นี้ว่า

ในมาตรา ๑๒ ได้มีกรมเกิดขึ้นใหม่กรมหนึ่งคือกรมพลศึกษา การที่รัฐบาลตั้งกรมนี้ขึ้นใหม่ก็เพราะต้องการให้นักเรียนและลูกเสือมีจิตใจเหมือนอย่างนักกีฬา เพราะประเทศต่างๆ เขากำลังมีความประสงค์เช่นนั้น จึงเห็นเป็นการจำเป็นยิ่งที่ประเทศเราควรดำเนินตามด้วย เพราะเพื่อให้พลเมืองของเรามีความแข็งแรง อนึ่ง ในมาตรานี้ขอเติมกรมขึ้นกรมหนึ่งคือ กรมมหาวิทยาลัย กรมนี้มีความสำคัญเหมือนกัน ส่วนกรมศิลปากรนั้น ยังไม่มีการบำรุงกันเลย ในเรื่องการแกะสลักและการดนตรีเป็นต้น ถ้าไม่บำรุงวิชาเหล่านี้แล้ว ต่อไปจะทำให้วิชาความรู้เหล่านั้นสูญหายไปเสียด้วย ฉะนั้นเราควรจะบำรุงให้ดีขึ้น^๒

นอกจากการตั้งกรมขึ้นใหม่แล้ว ก็ได้มีการเปลี่ยนชื่อหรือเปลี่ยนหน้าที่กรมบางกรมด้วย อย่างเช่น กรมนคราทรได้เปลี่ยนเป็นกรมโยธาเทศบาล โดยปรีดีได้อธิบายว่า

ในมาตรา ๑๔ นั้น มีข้อที่จะแถลงให้ที่ประชุมทราบคือ กรมนคราทร ซึ่งแต่ก่อน

๑. รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยที่ ๑ วิสามัญ พ.ศ. ๒๔๗๖ ครั้งที่ ๒๖/๒๔๗๖ วันที่ ๒๓ พฤศจิกายน ๒๔๗๖, หน้า ๖๔๘

๒. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๐๔-๗๐๕

ได้ขึ้นอยู่กับกระทรวงมหาดไทย แต่บัดนี้ได้หายไป และมีกรมโยธาเทศบาลเกิดขึ้นใหม่ ซึ่งมีหน้าที่จะต้องปฏิบัติการอย่างกรมนคราทรที่เคยทำทั้งสิ้น หนึ่งเนื่องจากทางกรมมีความประสงค์จะจัดการปกครองอย่างเทศบาลและยังไม่มีเจ้าหน้าที่เพียงพอ เช่น การสร้างถนนที่จะใช้เชื่อมกันระหว่างจังหวัดหนึ่งต่อจังหวัดหนึ่งได้ ถ้าให้แยกกันทำก็จะเป็นการเปลืองเงิน ถ้าเราได้รวมกันทำแล้ว เงินค่าใช้จ่ายจะได้ลดลงอีก เท่าที่เป็นอยู่ในบัดนี้ยังไม่เป็นการถูกต้องตามแบบเลย^๑

ดังนั้น กรมนคราทรจึงได้เปลี่ยนเป็นกรมโยธาเทศบาล เพื่อจะได้ช่วยเหลืองานโยธาของส่วนเทศบาลที่คณะราษฎรจะได้จัดตั้งขึ้น ในการจัดตั้งกรมโยธาเทศบาลนี้ บริติได้ถือเป็นผลงานอย่างหนึ่งของตนในช่วงของการเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย (บริติได้รับแต่งตั้งให้เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย เมื่อวันที่ ๒๑ มีนาคม ๒๕๑๖) ซึ่งบริติได้บันทึกไว้ใน “ชีวประวัติย่อของนายบริติ พนมยงค์” ถึงผลงานในช่วงเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ข้อหนึ่งว่า “ได้จัดตั้งกรมโยธาเทศบาลเพื่อสอดคล้องกับการปกครองเทศบาล และสร้างทางท้องที่หลายจังหวัด”^๒ นอกจากนี้ ในการเสนอ พ.ร.บ. ปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม บริติยังได้เสนอให้ปรับปรุงกรมราชทัณฑ์ให้เป็นกรมใหญ่กรมหนึ่ง ที่มีหน้าที่อบรมนักโทษโดยใช้หลักจิตวิทยาจริงๆ และให้ใช้แรงงานของนักโทษให้เป็นประโยชน์ และในช่วงที่บริติเป็น รมต. มหาดไทย บริติก็ได้จัดตั้ง “ทัศนนิคม” ขึ้นเพื่อให้ นักโทษที่พ้นโทษแล้วมีที่ดินเป็นของตนเอง”

เมื่อกล่าวโดยสรุป สำหรับพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม นี้ ก็ให้เห็นได้ว่า พ.ร.บ. นี้ได้ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงระบบราชการบริหารบางอย่างให้คล่องตัว และมีประสิทธิภาพในการบริหารงานมากขึ้น โดยกำหนดอำนาจหน้าที่ของกระทรวง ทบวง กรม ต่างๆ ไว้เพื่อให้เป็นระเบียบสำหรับการบริหารราชการของประเทศต่อไป

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๐๕

๒. บริติ พนมยงค์, *ชีวประวัติย่อของนายบริติ พนมยงค์*, หน้า ๑๖

๓. เรื่องเดียวกัน

และได้พยายามที่จะจัดให้การบริหารราชการของประเทศนี้เป็นไปตามระบอบรัฐธรรมนูญ ซึ่งนอกจาก พ.ร.บ. ปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม นี้แล้ว ก็ยังมีพระราชบัญญัติที่สำคัญอีกฉบับหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการจัดระเบียบราชการบริหารส่วนท้องถิ่น ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของ การวางรูปแบบการปกครองในระบอบใหม่นี้ นั่นคือ พระราชบัญญัติเทศบาล

๖. พระราชบัญญัติจัดระเบียบเทศบาล พุทธศักราช ๒๔๗๖

พระราชบัญญัติจัดระเบียบเทศบาลนี้ นับเป็นส่วนสำคัญของการวางรูปแบบ การปกครองในระบอบใหม่ ซึ่งเป็นการปกครองในระบอบรัฐธรรมนูญประชาธิปไตย ที่ได้มีการกระจายอำนาจการปกครองจากส่วนกลางไปสู่ส่วนท้องถิ่น ซึ่งปรีดีได้มีบทบาท สำคัญในการเสนอพระราชบัญญัติเทศบาลนี้ และดังที่ผู้เขียนได้กล่าวแล้วว่า ปรีดีมี ความประสงค์ตั้งแต่ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ แล้ว ที่จะให้การ ปกครองแบบเทศบาล ที่มีอำนาจปกครองตนเอง และมีสภาพเป็นนิติบุคคลที่ไม่ถูก ควบคุมและกำหนดจากส่วนกลาง ซึ่งเป็นเทศบาลที่สอดคล้องกับการปกครองในระบอบ ประชาธิปไตยเกิดขึ้นในประเทศไทย เมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองเรียบร้อยแล้ว ปรีดี จึงได้ดำเนินการเพื่อวางรูปแบบการปกครองท้องถิ่นและรูปแบบของการเทศบาลขึ้น ซึ่ง ปรีดีได้บันทึกถึงผลงานของตนเองในช่วงเวลาดังกล่าวนี้ว่า

ปรีดีฯ ได้ปฏิบัติการเพื่อให้ราษฎรมีส่วนร่วมในการปกครองท้องถิ่นและท้องที่ คือ (ก) ได้ตั้งเทศบาลทั่วราชอาณาจักรสยามตาม พ.ร.บ. เทศบาล ซึ่งปรีดีฯ เป็นผู้ ร่างให้รัฐบาลพระยาพหลฯ เสนอต่อสภาผู้แทนราษฎร เพื่อให้การปกครองท้องถิ่นเป็นไป ตามระบบประชาธิปไตย^๑

พ.ร.บ. เทศบาลนี้ ได้ประกาศเมื่อวันที่ ๓๑ มีนาคม ๒๔๗๖^๒ ซึ่งในเวลานั้น

๑. เรื่องเดียวกัน
๒. วันที่ ๓๑ มีนาคม ๒๔๗๖ เป็นวันที่ประกาศ พ.ร.บ. ฉบับนี้ แต่ พ.ร.บ. นี้ให้ใช้บังคับตั้งแต่วันที่ ประกาศใน ราชกิจจานุเบกษา เป็นต้นไป ซึ่งคือวันที่ ๒๔ เมษายน ๒๔๗๖

ปรีดีดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ในการร่าง พ.ร.บ. เทศบาลนี้ ปรีดีได้เป็นกรรมาธิการร่างเพื่อเสนอสภาพิจารณา และเป็นผู้แถลงในสภาผู้แทนราษฎร ในนามรัฐบาล ทั้งได้เป็นหนึ่งในคณะกรรมการวิสามัญพิจารณาร่าง พ.ร.บ. เทศบาลนี้ ก่อนที่สภาจะลงมติรับหลักการ^๑ และเป็นผู้อภิปรายในนามของกรรมาธิการเกี่ยวกับร่าง พ.ร.บ. เทศบาลนี้ในการประชุมสภาผู้แทนราษฎรด้วย^๒ ดังนั้น ปรีดีจึงมีบทบาทสำคัญ ในร่าง พ.ร.บ. เทศบาลนี้

ในการประชุมสภาผู้แทนราษฎรพิจารณาร่าง พ.ร.บ. จัดระเบียบเทศบาล ปรีดีได้กล่าวถึงความประสงค์ของรัฐบาลในการที่จะให้มี พ.ร.บ. เทศบาลว่า

รัฐบาลมีความประสงค์อย่างเต็มที่ อยากจะให้มีเทศบาล มีโชอยากจะหวัง เห็นยวให้ชักช้าไว้ก็หาไม่ได้... ความประสงค์ที่อยากจะให้มีเทศบาลทั่วด้วยกันนั้น เป็น จุดประสงค์อันยิ่งใหญ่ การที่จะเป็นไปได้ก็ด้วยอุปสรรคอย่างอื่น หาใช้อุปสรรคที่ เกี่ยวกับเจตนาของรัฐบาลนั้นเลย^๓

ปรีดีได้ชี้แจงให้เห็นว่า ในการจัดตั้งเทศบาลนั้น “เราจำเป็นที่จะต้องกระทำกิจการ หลายอย่าง ไม่ใช่แต่การสุขาภิบาลอย่างในครั้งก่อน ซึ่งทำกันแต่อย่างเดียวเท่านั้น”^๔ แต่ รัฐบาลจะต้องพิจารณาในเรื่องภาษีอากรที่จะแบ่งส่นปันส่วนในระหว่างรัฐบาลกับเทศบาล จะต้องพิจารณาในเรื่องกิจการที่เทศบาลจะต้องกระทำในเรื่องการสาธารณสุข เรื่องการ รักษาพยาบาล และในเรื่องอื่นๆ ซึ่งรัฐบาลจะต้องออกกฎหมายอีกหลายฉบับภายหลัง

๑. รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ ๒๙/๒๕๗๖ (สามัญ) สมัยที่ ๒ วันที่ ๒๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๗๖

๒. รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ ๓๖/๒๕๗๖ (สามัญ) สมัยที่ ๒ วันที่ ๓๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๗๖

๓. รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ ๒๙/๒๕๗๖, หน้า ๑๙๐๙

๔. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๙๐๑

การประกาศใช้พระราชบัญญัติจัดระเบียบเทศบาลนี้ อย่างเช่น พระราชบัญญัติว่าด้วย
ภาษีอากร พระราชบัญญัติว่าด้วยการรักษาความสงบเรียบร้อยภายในพระราชอาณาจักร
พระราชบัญญัติว่าด้วยการสาธารณสุข พระราชบัญญัติควบคุมอาคารและสิ่งปลูกสร้าง
ต่างๆ ฯลฯ* ซึ่งการจัดตั้งเทศบาลนี้เป็นงานที่สำคัญอย่างหนึ่ง ที่เกี่ยวข้องกับการวางรูป
แบบการปกครองของท้องถิ่น ซึ่งรัฐบาลจะต้องดำเนินการในเรื่องต่างๆ หลายเรื่อง และ
ดังนั้น การจัดตั้งเทศบาลตาม พ.ร.บ. เทศบาลนี้ จึงแตกต่างจากการปกครองแบบสุขา
ภิบาล ซึ่งมีอยู่เดิมก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕

การปกครองท้องถิ่นของไทยก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ นั้น
เป็นการปกครองแบบรวมอำนาจที่มีลักษณะสำคัญ ๓ ประการ คือ^๑

๑. การแบ่งเขตการปกครองท้องถิ่นต่างๆ ไม่มีลักษณะเป็นนิติบุคคล
๒. หัวหน้าผู้ปกครองแต่ละเขตปกครองท้องถิ่นขึ้นอยู่กับอำนาจของส่วนกลาง
ราชการส่วนกลางอาจแต่งตั้งและถอดถอนได้เสมอ
๓. การบริหารงานของเจ้าหน้าที่เขตปกครองท้องถิ่นไม่มีอิสระในการปกครอง
ตนเองเท่าที่ควร ถูกควบคุมอย่างใกล้ชิดจากส่วนกลาง

เมื่อได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ และได้มีการปกครองตามระบอบ
รัฐธรรมนูญแล้ว คณะราษฎรได้มีความต้องการที่จะกระจายอำนาจทางการปกครอง
และต้องการให้ประชาชนเข้ามีส่วนร่วมในการปกครอง ในระดับประเทศก็ได้มีการเลือก
ตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและมีการปกครองแบบประชาธิปไตย ส่วนในระดับท้องถิ่น
ก็ได้มีพระราชบัญญัติจัดระเบียบเทศบาล พ.ศ. ๒๔๗๖ ขึ้น ซึ่ง พ.ร.บ. จัดระเบียบ
เทศบาลนี้ เป็นกฎหมายฉบับแรกที่วางหลักกระจายอำนาจในทางปกครอง โดยจัดการ
ปกครองท้องถิ่นในรูป “เทศบาล” และให้เทศบาลมีสภาพเป็นนิติบุคคล มีอิสระในการ

---

๑. รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ ๒๙/๒๔๗๖, หน้า ๑๘๐๑-๑๘๐๓
๒. ชำนาญ ยุวบูรณ์, การรวมอำนาจและการกระจายอำนาจทางปกครองของกฎหมายไทย (พระนคร :
โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น, ๒๕๐๓), หน้า ๒๐ (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายสง ยุวบูรณ์ ณ
เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม ๓๑ มีนาคม ๒๕๐๓)

ดำเนินงาน และให้พลเมืองในท้องถิ่นมีส่วนร่วมเข้าดำเนินการในท้องถิ่นโดยตนเอง ให้พลเมืองในท้องถิ่นได้เลือกผู้แทนขึ้นปกครองตนเองตามระบอบประชาธิปไตย

การปกครองแบบเทศบาลตาม พ.ร.บ. จัดระเบียบเทศบาลนี้ ได้กำหนดให้ยกฐานะของตำบลอันเป็นหน่วยการปกครองส่วนภูมิภาคขึ้นเป็นเทศบาล ซึ่งเรียกว่าเทศบาลตำบล โดยประกาศเป็นพระราชกฤษฎีกา เทศบาลตำบลนี้มีสภาพเป็น “เทศบาลเมือง” ซึ่ง “เทศบาลเมือง” นี้มีสภาพเป็นนิติบุคคล มีสิทธิและหน้าที่ตามกฎหมายเช่นเดียวกับสิทธิและหน้าที่ของบุคคลธรรมดา เทศบาลตำบลจัดระเบียบการปกครองโดยแบ่งเป็น ๒ คือ สภาตำบลและคณะมนตรีตำบล สภาตำบลเป็นองค์กรนิติบัญญัติและคณะมนตรีตำบลเป็นองค์กรบริหาร สภาตำบลในฐานะที่เป็นองค์กรนิติบัญญัติมีอำนาจหน้าที่ในการตราเทศบัญญัติเพื่อบรรลุตามกฎหมาย และมีอำนาจหน้าที่ในการควบคุมการบริหารของคณะมนตรีตำบล ส่วนคณะมนตรีตำบลนั้น มีอำนาจหน้าที่บริหารการให้เป็นไปตามนโยบายซึ่งสภาตำบลรับรองแล้ว และมีอำนาจออกคำสั่ง วางระเบียบเพื่อรักษาการให้เป็นไปตามเทศบัญญัติ เมื่อคำสั่งนั้นไม่ขัดต่อกฎหมายและเทศบัญญัติ ซึ่งอำนาจหน้าที่ของสภาตำบลและคณะมนตรีตำบลนี้ เป็นไปในทำนองเดียวกับอำนาจหน้าที่ของสภาผู้แทนราษฎรและคณะรัฐมนตรี ที่ทำหน้าที่เป็นองค์กรนิติบัญญัติและองค์การบริหารในระดับประเทศ^๑

สภาตำบลประกอบด้วยสมาชิกซึ่งพลเมืองในหมู่บ้านเป็นผู้เลือกตั้งขึ้น หมู่บ้านละ ๑ นาย ถ้าหมู่บ้านใดมีราษฎรมากกว่า ๒๐๐ คน ให้หมู่บ้านนั้นเลือกสมาชิกเพิ่มขึ้นอีก ๑ นาย ทุกๆ ๒๐๐ คน เศษของ ๒๐๐ ถ้าต่ำกว่าครึ่งไม่นับ สภาตำบลนี้มีคล้ายสภาผู้แทนราษฎร คือมีสมาชิกซึ่งพลเมืองในหมู่บ้านเป็นผู้เลือกตั้งขึ้นตามจำนวนหมู่บ้านในเขตเทศบาลตำบลนั้น โดยปกติจะมีจำนวนผู้แทนหมู่บ้านละ ๑ นาย และคำว่านายนี้หมายถึงบุคคลทั้งชายและหญิง^๒ ซึ่ง พ.ร.บ. นี้ ให้สิทธิชายและหญิงในการเป็นสมาชิก

๑. กรมมหาดไทย, คำอธิบายพระราชบัญญัติจัดระเบียบเทศบาล พุทธศักราช ๒๔๗๖, (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๘), หน้า ๓-๕

๒. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖

สภาตำบลโดยเท่าเทียมกัน ส่วนในเรื่องคุณสมบัติแห่งผู้เลือกตั้งและผู้สมัครรับเลือกตั้ง รวมทั้งวิธีการเลือกตั้งนั้น ให้อนุโลมตามกฎหมายว่าด้วยการเลือกตั้งผู้แทนตำบล คือ ตาม พ.ร.บ. การเลือกตั้ง พ.ศ. ๒๔๗๕ และพระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. ๒๔๗๕ แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๔๗๖ (ฉบับที่ ๒) กับกฎกระทรวงซึ่งออกตามพระราชบัญญัตินี้ และเป็นที่น่าสังเกตว่า คุณสมบัติของผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งสมาชิกสภาเทศบาลนี้ กฎหมายมิได้จำกัดในเรื่องการศึกษา ทรัพย์สิน ภาษี หรือรายได้แต่อย่างใด^๑ กฎหมายบัญญัติแต่เพียงกว้างๆ ว่า ถ้าเป็นบุคคลสัญชาติไทยและอายุครบตามกฎหมาย ก็มีสิทธิจะออกเสียงเลือกสมาชิกสภาเทศบาลได้ ซึ่งข้อกำหนดในลักษณะดังกล่าว เป็นการให้เสรีภาพในการปกครองตนเองแก่พลเมืองอย่างกว้างขวาง และจะเห็นได้ว่า แม้แต่ในประเทศฝรั่งเศสและประเทศอังกฤษซึ่งคุ้นเคยกับการปกครองระบอบเทศบาลมานาน ก็ยังไม่เปิดโอกาสให้เสรีภาพในการเลือกตั้งสมาชิกสภาเทศบาลได้กว้างขวางเท่ากับบัญญัติของกฎหมายไทย^๒ และสำหรับเรื่องการอยู่ในตำแหน่ง การเข้ารับหน้าที่ และการสิ้นสุดแห่งสมาชิกภาพนั้น พ.ร.บ. นี้ได้กำหนดให้นำบทบัญญัติรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม มาตรา ๑๘, ๑๙ และ ๒๑ มาใช้โดยอนุโลม กล่าวคือ การอยู่ในตำแหน่งสมาชิกสภาตำบลนั้น ให้อยู่ได้คราวละ ๔ ปี ถ้าตำแหน่งสมาชิกสภาตำบลว่างลงเพราะเหตุอื่น นอกจากถึงคราวออกตามวาระ ให้เลือกตั้งสมาชิกใหม่ขึ้นแทนให้เต็มตำแหน่งที่ว่างอยู่ และให้สมาชิกที่ตั้งขึ้นใหม่นั้น มีสิทธิอยู่ในตำแหน่งได้เพียงเท่าที่กำหนดเวลาของผู้ที่ตำแหน่งจะอยู่ต่อไปได้ นอกจากนี้ ก่อนที่สมาชิกสภาตำบลจะเข้ารับหน้าที่ สมาชิกสภาตำบลจะต้องปฏิญาณในที่ประชุมแห่งสภาด้วยว่า จะรักษาไว้และปฏิบัติตามซึ่งรัฐธรรมนูญและพระราชบัญญัติจัดระเบียบเทศบาล^๓ ส่วนการสิ้นสุดสมาชิกภาพของสมาชิกสภา

๑. ในร่างพระราชบัญญัติเทศบาลที่ได้ร่างขึ้นในปี ๒๔๗๓ ในสมัยก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้น (ซึ่งยังไม่ได้ประกาศใช้) ได้กำหนดคุณสมบัติของผู้มีสิทธิเลือกมนตรี โดยมีข้อกำหนดในเรื่องทรัพย์สิน ภาษี หรือรายได้เช่นกัน ใน สนธิ เตะชานนท์, แผนพัฒนาการเมืองไปสู่การปกครองระบอบ "ประชาธิปไตย"..., หน้า ๖๙

๒. ชำนาญ ยุวบูรณ์, การรวมอำนาจและการกระจายอำนาจ..., หน้า ๘๗

๓. กรมมหาดไทย, คำอธิบายพระราชบัญญัติจัดระเบียบเทศบาลพุทธศักราช ๒๔๗๖, หน้า ๑๑

ตำบลนี้ ให้เป็นไปเช่นเดียวกับสมาชิกภาพแห่งสภาผู้แทนราษฎรที่ได้บัญญัติไว้ในมาตรา ๒๑ แห่งรัฐธรรมนูญ นอกจากนี้ พ.ร.บ. จัดระเบียบเทศบาลยังได้ให้นำบทบัญญัติรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยามมาใช้โดยอนุโลมอีกหลายมาตรา เช่น ในเรื่อง การกำหนดหน้าที่ประธานและรองประธาน การเลือกประธานเฉพาะคราวประชุม องค์ประชุม และการกำหนดสมัยประชุมนั้นให้นำบทบัญญัติรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม มาตรา ๒๓, ๒๔, ๒๕, ๒๖ และ ๒๘ มาใช้โดยอนุโลม รวมทั้งในเรื่องระเบียบการประชุมและการปรึกษาของสภาตำบลโดยทั่วไป ให้อนุโลมตามข้อบังคับการประชุมและการปรึกษาของสภาผู้แทนราษฎร^๑

สภาตำบลที่ได้จัดตั้งขึ้นตาม พ.ร.บ. นี้ มีลักษณะที่จำลองรูปแบบมาจากสภาผู้แทนราษฎร เพียงแต่ให้มีบทบาทและอำนาจหน้าที่แต่เพียงภายในตำบลนั้นๆ ดังจะเห็นได้จากการอนุโลมบทบัญญัติรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยามมาใช้หลายมาตรา และการกำหนดโครงสร้าง อำนาจหน้าที่ และการดำเนินงานของสภาตำบลในลักษณะที่เป็นไปในทำนองเดียวกับสภาผู้แทนราษฎร สภาตำบลตาม พ.ร.บ. นี้มีอำนาจควบคุมการเทศบาลเฉพาะท้องถิ่นของตน ในที่ประชุม สมาชิกทุกคนมีสิทธิตั้งกระทู้เทศมนตรีตำบลในข้อความใดๆ อันเกี่ยวกับการงานในหน้าที่ได้ แต่มนตรีตำบลย่อมทรงไว้ซึ่งสิทธิที่จะไม่ตอบ เมื่อเห็นว่าข้อความนั้นยังไม่ควรเปิดเผย เพราะเกี่ยวกับความปลอดภัยหรือประโยชน์สำคัญของท้องถิ่น นอกจากนี้ สภายังทรงไว้ซึ่งสิทธิที่จะลงมติความไว้วางใจในมนตรีตำบลรายตัวหรือทั้งคณะ ยุติความไว้วางใจนั้นมิให้ลงในวันเดียวกับวันที่ปรึกษาซึ่งมาตรา^๒ นี้ ได้บัญญัติให้สภาตำบลมีอำนาจควบคุมการบริหารของคณะมนตรีตำบล และมีสิทธิที่จะลงมติไม่ไว้วางใจในมนตรีตำบลเป็นรายตัวหรือทั้งคณะ ซึ่งเป็น การกำหนดอำนาจของสภาตำบลโดยสอดคล้องกับการปกครองในระบอบประชาธิปไตย และเป็น การนำหลักการปกครองในระบอบรัฐสภาควบคุมฝ่ายบริหารมาเป็นหลักในการปกครองของเทศบาล เมื่อนำหลักการนี้มาใช้ในการปกครองระบอบเทศบาล อำนาจหน้าที่ใน

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓-๑๔ และ ๒๓

การบริหารงานของเทศบาลจึงตกอยู่แต่สภามหานคร และโดยที่สภามหานครเป็นองค์กรที่
ราษฎรเลือกตั้งขึ้นมา รูปแบบการปกครองแบบเทศบาลของไทยตามนัยพระราชบัญญัติ
จัดระเบียบเทศบาล พ.ศ. ๒๔๗๖ นี้ จึงจัดได้ว่าเป็นสถาบันที่ได้รับการกระจายอำนาจ
ทางการปกครองเช่นเดียวกับคอมมูนของฝรั่งเศส^๑ แต่นอกจากสภาตำบลจะทำหน้าที่
ควบคุมคณะมนตรีตำบลซึ่งเป็นฝ่ายบริหารแล้ว สภาตำบลซึ่งเป็นฝ่ายนิติบัญญัตินี้อาจ
จะถูกยุบได้ เมื่อข้าหลวงประจำจังหวัดพิจารณาเห็นว่า การประชุมแห่งสภาตำบลจะนำมา
ซึ่งความไม่ปลอดภัยหรือเสื่อมเสียประโยชน์สำคัญแห่งตำบลแล้ว ข้าหลวงประจำ
จังหวัดมีอำนาจที่จะยุบสภาตำบล เพื่อให้พลเมืองเลือกตั้งสมาชิกใหม่ได้ และในคำสั่ง
ให้ยุบสภานี้ จะต้องแสดงเหตุผลและกำหนดให้สภาเลือกตั้งสมาชิกใหม่ภายใน ๙๐ วัน^๒
การยุบสภานี้ ในทางปฏิบัติ ก่อนที่ข้าหลวงประจำจังหวัดจะมีคำสั่งยุบสภา ตามปกติจะ
ต้องขอความเห็นชอบเป็นการภายในจากกระทรวงมหาดไทยก่อน แล้วจึงมีคำสั่งยุบได้
เมื่อมีการยุบสภาแล้ว บรรดาสมาชิกซึ่งได้รับการเลือกตั้งจากพลเมืองย่อมขาดจาก
สมาชิกภาพ แต่สมาชิกประเภทที่รัฐบาลแต่งตั้งตามบทเฉพาะกาลยังดำรงสมาชิกภาพอยู่
แต่จะดำเนินการประชุมสภาตำบลต่อไปไม่ได้ ซึ่งในเรื่องนี้ก็เป็นไปตามบทเฉพาะกาล
ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยามเช่นกัน

นอกจากการยุบสภาซึ่งเป็นการควบคุมเทศบาลในทางระบียบวินัยในลักษณะที่
ไม่รุนแรงแล้ว ราชการส่วนกลางอาจใช้วิธีควบคุมเทศบาลในลักษณะที่รุนแรงได้ โดย
เฉพาะการถอนสภาพเทศบาล ซึ่งเป็นวิธีการควบคุมเทศบาลอย่างแรงที่สุด กฎหมายได้
ให้อำนาจข้าหลวงประจำจังหวัดที่จะพิจารณาว่า เทศบาลใดไม่ปฏิบัติตามระเบียบไปตาม
อำนาจหน้าที่ที่จะต้องกระทำ หรือทำการใดๆ อันจะก่อให้เกิดความไม่สงบเรียบร้อย
ขึ้นแล้ว ข้าหลวงประจำจังหวัดจะแนะนำรัฐบาลให้ตราพระราชกฤษฎีกาถอนสภาพ
เทศบาลนั้นได้ แต่การที่จะตราพระราชกฤษฎีกาถอนสภาพเทศบาลนี้ จะต้องให้โอกาส

๑. ชำนาญ ยุวบูรณ์, การรวมอำนาจและการกระจายอำนาจ... หน้า ๙๕

๒. กรมมหาดไทย, คำอธิบายพระราชบัญญัติจัดระเบียบเทศบาล พุทธศักราช ๒๔๗๖, หน้า ๑๙

แก่เทศบาลได้ชี้แจงแสดงเหตุผลเสียก่อน (มาตรา ๔๑, ๔๗ และ ๕๓) อย่างไรก็ตาม การถอนสภาพเทศบาลตามพระราชบัญญัตินี้ ยังไม่เคยถูกนำไปใช้แก่เทศบาลได้เลย^๑

ในส่วนคณะมนตรีตำบลซึ่งเป็นฝ่ายบริหารของตำบลนั้น พ.ร.บ. จัดระเบียบเทศบาลได้กำหนดให้ข้าหลวงประจำจังหวัดเป็นผู้เลือกตั้งคณะมนตรีตำบลขึ้นคณะหนึ่ง ประกอบด้วยนายกมนตรีตำบลหนึ่งนาย และมนตรีตำบลอีกอย่างน้อย ๒ นาย อย่างมาก ๔ นาย นายกมนตรีตำบลและมนตรีตำบลนี้ จะต้องเป็นผู้ที่มีวิญญูฐานะตามที่ กระทรวงมหาดไทยกำหนด และจะต้องไม่มีส่วนได้ส่วนเสียในการรับเหมาทำการของ เทศบาล และแม้ว่าคณะมนตรีตำบลจะเป็นบุคคลที่รัฐบาลแต่งตั้งขึ้น แต่คณะมนตรี ตำบลก็เป็นผู้บริหารงานของเทศบาลตามมติของสภาเทศบาล และจะต้องได้รับความไว้วางใจจากสภาเทศบาล ส่วนในเรื่องสิทธิของมนตรีในการเข้าประชุมสภา การดำรง สมาชิกภาพ การบริหาร และการออกจากตำแหน่งมนตรีนั้น พ.ร.บ. นี้ให้นำบทบัญญัติ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม มาตรา ๔๘ วรรค ๑, มาตรา ๔๙, ๕๐ และ ๕๑ มาใช้โดยอนุโลม และนอกจากคณะมนตรีตำบลจะเป็นผู้บริหารงานของเทศบาลตำบล แล้ว พ.ร.บ. นี้ได้กำหนดให้เทศบาลตำบลมีพนักงานเจ้าหน้าที่ได้ตามสมควร พนักงาน เจ้าหน้าที่เหล่านี้อยู่ในบังคับบัญชาของมนตรีตำบล ส่วนระเบียบเกี่ยวกับพนักงานเจ้าหน้าที่ที่เทศบาลนั้น ให้เป็นไปตามพระราชกฤษฎีกา ซึ่งอนุโลมตามระเบียบข้าราชการพลเรือน^๒

ในส่วนอำนาจหน้าที่ของเทศบาลตำบลนั้น พ.ร.บ. นี้ได้กำหนดให้เทศบาลตำบล มีอำนาจหน้าที่ที่จะต้องกระทำการดังต่อไปนี้ คือ^๓

๑. จัดการสาธารณสุข
๒. จัดการให้ราษฎรได้มีน้ำจืดบริโภค

---

๑. ชำนาญ ยุวบูรณ์, การรวมอำนาจและการกระจายอำนาจ..., หน้า ๑๓๐-๑๓๑
 ๒. กรมมหาดไทย, คำอธิบายพระราชบัญญัติจัดระเบียบเทศบาล พุทธศักราช ๒๔๗๖, หน้า ๒๕-๓๑
 ๓. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๒-๓๖

๓. จัดให้มีและบำรุงถนนและทางกับการระบายน้ำในเขตเทศบาล
๔. จัดการให้ราษฎรได้มีความสะดวกในการสื่อสาร
๕. จัดการแก้ไขและส่งเสริมการทำมาหากินของราษฎรให้ดีขึ้นตามสมควร
๖. จัดการให้ราษฎรได้รับการศึกษาอบรมชั้นประถม
๗. จัดการอบรมให้ราษฎรเข้าใจในการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญ
๘. จัดการรักษาความปลอดภัย ความสงบเรียบร้อย และศีลธรรมอันดี อีกทั้ง
ระงับเหตุรำคาญในท้องถิ่น ตลอดจนป้องกันมิให้ผู้ใดละเมิดกฎหมาย
๙. จัดให้มีศาลเทศบาล
๑๐. อำนาจหน้าที่อื่นๆ ซึ่งจะได้มีกฎหมายบังคับให้เป็นอำนาจหน้าที่ของเทศบาล
ตำบล

ในการกำหนดให้เทศบาลมีอำนาจหน้าที่ในการจัดการให้ราษฎรได้รับการศึกษา
อบรมชั้นประถม และจัดการอบรมให้ราษฎรได้เข้าใจในการปกครองในระบอบรัฐธรรมนูญ
นี้ นับว่าเป็นความพยายามของปรีดีและคณะราษฎรที่จะส่งเสริมให้ราษฎรได้รับการ
ศึกษาและมีความเข้าใจต่อการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ซึ่งเป็นกรปกครองแบบ
ใหม่ที่ราษฎรยังขาดความรู้และความเข้าใจ ซึ่งกรมมหาดไทย (ที่มีปรีดีเป็นรัฐมนตรีว่า
การกระทรวงมหาดไทย) ได้ชี้แจงถึงหน้าที่ของเทศบาลในเรื่องนี้ว่า การที่ต้องจัดการให้
ราษฎรได้รับการศึกษา อบรมชั้นประถมนั้น เพราะการศึกษาของประเทศในเวลานั้นยัง
ไม่แพร่หลาย ในชนบทปรากฏว่า มีผู้ไม่รู้หนังสือและไม่มีความรู้ชั้นประถมเป็นจำนวน
มาก ฉะนั้นจึงต้องมอบหน้าที่นี้ให้แก่เทศบาล เพื่อที่จะเร่งการศึกษาของประเทศให้
เจริญและเพื่อประโยชน์ทางการเมืองที่จะให้สมาชิกสภาเทศบาล (รวมทั้งสมาชิกสภาผู้แทน
ราษฎร) มีแต่ประเภทที่พลเมืองเลือกตั้งประเภทเดียว* ซึ่งการที่พระราชบัญญัติจัด
ระเบียบเทศบาล พ.ศ. ๒๔๗๖ มอบให้เทศบาลจัดการประถมศึกษาเช่นนี้ นับว่าให้
อำนาจแก่เทศบาลกว้างขวางมากพอใช้

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๔-๓๕

และเมื่อได้จัดตั้งเทศบาลขึ้นแล้ว รัฐบาลก็โอนโรงเรียนประชาบาลทั้งหมดภายในเขตของเทศบาลให้เป็นโรงเรียนเทศบาล โรงเรียนเทศบาลนี้มีหน้าที่จัดการประถมศึกษาให้แก่ราษฎรในท้องถิ่นโดยไม่คิดมูลค่า และมีรายได้จากเงินช่วยการศึกษาที่เก็บได้ในเขตเทศบาลนั้น^๑ ส่วนเรื่องการจัดการอบรมให้ราษฎรเข้าใจในการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญนั้น นับว่าเป็นความมุ่งหมายอันหนึ่งของบริติชที่ประสงค์จะให้มีการกระจายอำนาจไปสู่ส่วนท้องถิ่น และให้ราษฎรในท้องถิ่นได้มีส่วนในการปกครองตนเอง ทั้งให้ราษฎรได้เข้าใจการปกครองในระบอบรัฐธรรมนูญซึ่งเป็นของใหม่สำหรับประเทศไทย และเพื่อความมั่นคงของการปกครองในระบอบรัฐธรรมนูญนี้ จึงจำเป็นที่ราษฎรจะต้องเข้าใจถึงการปกครองในระบบนี้ ซึ่งกรมมหาดไทยได้กล่าวถึงหน้าที่ของเทศบาลในเรื่องนี้ว่า “การอบรมราษฎรให้เลื่อมใสในระบอบรัฐธรรมนูญนั้น เทศบาลควรจัดให้มีการบรรยายเรื่องรัฐธรรมนูญตามตำบลและหมู่บ้าน หรืออบรมโดยวิธีอื่นๆ เพื่อให้ราษฎรเข้าใจในการปกครองตามระบอบรัฐธรรมนูญอย่างเต็มที่”^๒

นอกจากเทศบาลจะมีอำนาจหน้าที่ที่จะต้องดำเนินการในเรื่องต่างๆ ดังที่กล่าวไปแล้ว เทศบาลอาจกระทำการอื่นๆ ได้ตามกำลังทุนทรัพย์ของเทศบาลนั้นๆ ภายใต้บังคับแห่งกฎหมาย ซึ่ง พ.ร.บ. เทศบาลได้บัญญัติถึงกิจการที่เทศบาลอาจทำเพิ่มเติมได้ ดังนี้^๓

๑. จัดให้มีและบำรุงตลาด คอกสัตว์ ที่อาบน้ำและซักผ้า ทำเทียบเรือ ทำข้ามสุสาน และฌาปนสถานของเทศบาล
๒. จัดตั้งและบำรุงโรงเรียนชั้นมัธยมขึ้นไป หรือโรงเรียนวิชาชีพใดๆ
๓. จัดให้มีและบำรุงการประปา เพื่อจำหน่ายน้ำสะอาดให้แก่ราษฎรในตำบล
๔. จัดให้มีและบำรุงสถานที่ทำการพิทักษ์รักษาคนเจ็บไข้ และบังจายสำหรับสาธารณูปการประเภทอื่นๆ

๑. ชำนาญ ยุวบูรณ์, *การรวมอำนาจและการกระจายอำนาจ...*, หน้า ๑๐๑

๒. กรมมหาดไทย, *คำอธิบายพระราชบัญญัติจัดระเบียบเทศบาล พุทธศักราช ๒๔๗๖*, หน้า ๓๕

๓. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๗

๕. จัดให้มีเครดิตสถาน

๖. จัดให้มีและบำรุงการไฟฟ้าเพื่อจำหน่ายกระแสไฟฟ้าแก่ราษฎรในตำบล หรือให้แสงสว่างโดยวิธีอื่นๆ ตามที่ชุมชนมชน

๗. จัดให้มีและบำรุงสถานที่สำหรับการศึกษาและพลศึกษา

๘. จัดให้มีและบำรุงสวนสำหรับเดินเล่น

๙. จัดให้มีและบำรุงโรงมหรสพ

๑๐. กิจการอื่นๆ ซึ่งไม่เป็นการขัดต่อกฎหมาย

พ.ร.บ. จัดระเบียบเทศบาล พ.ศ. ๒๔๗๖ นี้ อาจมีความประสงค์ที่จะให้เทศบาลมีหน้าที่ที่สำคัญ ๒ ประการ คือ ประการแรก มุ่งจะให้เทศบาลทำหน้าที่ส่วนใหญ่เกี่ยวกับการสาธารณสุขและความปลอดภัยของประชาชน และประการที่สอง มุ่งที่จะให้เทศบาลเป็นองค์การที่จะช่วยเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจแก่ประชาชนทั้งในระดับตำบลและหมู่บ้านเกี่ยวกับการปกครองในระบอบรัฐธรรมนูญ ซึ่งเป็นของใหม่สำหรับประเทศไทยในเวลานั้น

นอกจากพระราชบัญญัติจัดระเบียบเทศบาลจะได้กำหนดการปกครองท้องถิ่น โดยให้จัดรูปแบบการปกครองเป็น “เทศบาลตำบล” แล้ว พ.ร.บ. นี้ยังกำหนดให้มีการปกครองแบบ “เทศบาลเมืองและเทศบาลนคร” ด้วย โดยกำหนดให้จัดเขตชุมชนในบรรดาตำบลหรือส่วนของตำบลอันเป็นที่ตั้งศาลาว่าการจังหวัดขึ้นเป็นเมือง มีฐานะเป็นเทศบาล มีสภาพเป็น “เทศบาลเมือง” เรียกว่า “เทศบาลเมือง” หรือถ้าท้องถิ่นใดมีราษฎรตั้งแต่ ๓,๐๐๐ คนขึ้นไป และราษฎรเหล่านั้นอยู่หนาแน่นคิดเฉลี่ยไม่ต่ำกว่า ๑,๐๐๐ คนต่อ ๑ ตารางกิโลเมตร ก็อาจจัดตั้งท้องถิ่นนั้นขึ้นเป็นเมือง มีฐานะเป็นเทศบาล มีสภาพเป็น “เทศบาลเมือง” เรียกว่า “เทศบาลเมือง” เช่นกัน การจัดตั้งเทศบาลเมืองนั้น ให้ทำโดยบทพระราชกฤษฎีกาซึ่งจะได้กำหนดเขตและนามของเมืองนั้นด้วย เทศบาลเมืองมีระเบียบการปกครองโดยมีองค์กรเป็น ๒ ส่วน คือ สภาเมืองและคณะมนตรีเมือง ซึ่งระเบียบการปกครองและการดำเนินงานของเทศบาลเมืองนี้เป็นไปในการทำงานเดียวกับเทศบาลตำบล โดยได้นำบทบัญญัติว่าด้วยสภาตำบลและคณะมนตรี

ตำบลมาใช้บังคับในเรื่องสภาเมืองและคณะมนตรีเมืองโดยอนุโลม ส่วนอำนาจหน้าที่ของเทศบาลเมืองนั้น นอกจากจะเป็นไปตามเทศบาลตำบลแล้ว ยังมีอำนาจหน้าที่ที่จะต้องกระทำเพิ่มอีก ดังนี้

๑. จัดให้มีและบำรุงตลาด คอกสัตว์ โรงฆ่าสัตว์ ที่อาบน้ำและซักฟอก สุสาน และฌาปนสถานของเทศบาล
๒. จัดให้มีและบำรุงการประปาเพื่อจำหน่ายน้ำสะอาดให้แก่ราษฎร
๓. จัดให้มีและบำรุงสถานที่ทำการพิทักษ์รักษาคนไข้หรือปัจจัยสำหรับสาธารณูปการประเภทอื่นๆ
๔. จัดให้มีและบำรุงการไฟฟ้าเพื่อจำหน่ายกระแสให้แก่ราษฎร หรือให้แสงสว่างโดยวิธีอื่นตามที่ชุมชนชุมชน
๕. จัดให้มีและบำรุงกองดับเพลิง

สำหรับในเขตชุมชนขนาดใหญ่และหนาแน่นขึ้นไปกว่าในเขต “เทศบาลตำบล” และ “เทศบาลเมือง” นั้น พ.ร.บ. นี้ได้กำหนดให้จัดการปกครองเป็น “เทศบาลนคร” โดยได้กำหนดว่า ท้องถิ่นใดมีราษฎรตั้งแต่ ๓๐,๐๐๐ คนขึ้นไป และราษฎรเหล่านั้นอยู่หนาแน่นคิดเฉลี่ยไม่ต่ำกว่า ๑,๐๐๐ คนต่อ ๑ ตารางกิโลเมตร ก็ให้ตั้งท้องถิ่นนั้นเป็นนคร มีฐานะเป็นเทศบาล มีสภาพเป็น “เทศบาลเมือง” เรียกว่า “เทศบาลนคร” และการจัดตั้งเทศบาลนี้ให้ทำโดยพระราชบัญญัติ ซึ่งจะได้กำหนดเขตและนามของนครนั้นด้วย เทศบาลนครมีระเบียบการปกครองโดยเมืองค์การ ๒ ส่วน คือ สภานครและคณะมนตรีนคร สภานครประกอบด้วยสมาชิกซึ่งพลเมืองในตำบลภายในนครนั้นเลือกตั้งสมาชิกเพิ่มขึ้นตำบลละ ๑ นาย ถ้าตำบลใดมีราษฎรมากกว่า ๑,๐๐๐ คน ให้ตำบลนั้นเลือกตั้งสมาชิกเพิ่มขึ้นอีก ๑ นาย ทุก ๒,๐๐๐ คน เศษของ ๒,๐๐๐ ถ้าถึงครึ่งให้นับเป็น ๒,๐๐๐ ถ้าต่ำกว่าครึ่งไม่นับ ในเรื่องการดำเนินงานของสภานครนั้น พ.ร.บ. นี้ได้กำหนดให้นำบทบัญญัติว่าด้วยสภาเมืองมาใช้บังคับในเรื่องสภานครโดยอนุโลม และให้นำบทบัญญัติว่า

ด้วยคณะมนตรีเมืองมาใช้บังคับในเรื่องคณะมนตรีนครโดยอนุโลมด้วย ส่วนอำนาจหน้าที่ของเทศบาลนครนั้น นอกจากจะมีอำนาจหน้าที่ที่จะต้องกระทำตามเทศบาลตำบลและเทศบาลเมืองแล้ว เทศบาลนครยังมีอำนาจหน้าที่ที่จะต้องกระทำเพิ่มขึ้นอีก ดังนี้^๑

๑. จัดให้มีและบำรุงสุขศาลาและโรงพยาบาล
๒. จัดให้มีและบำรุงการสงเคราะห์มารดาและทารก
๓. จัดให้มีและบำรุงการสงเคราะห์คนอนาถา
๔. จัดให้มีและบำรุงส้วมสาธารณะ
๕. จัดให้มีและบำรุงสถานที่สาธารณะสำหรับการกีฬาและพลศึกษา

นอกจาก “เทศบาลตำบล”, “เทศบาลเมือง” และ “เทศบาลนคร” แล้ว พระราชบัญญัติจัดระเบียบเทศบาลนี้ ยังได้กำหนดให้มี “สภาจังหวัด” ซึ่งประกอบไปด้วยสมาชิกอย่างน้อย ๑๐ นาย โดยพลเมืองในอำเภอเลือกตั้งขึ้นอำเภอละ ๑ นาย แต่ถ้าอำเภอใดมีราษฎรมากกว่า ๑๐,๐๐๐ คน ให้อำเภอนั้นมีผู้แทน ๑ นาย ทุก ๑๐,๐๐๐ เศษของ ๑๐,๐๐๐ ถ้าถึงครึ่งให้นับเป็น ๑๐,๐๐๐ ถ้าต่ำกว่าครึ่งไม่นับ ในการดำเนินงานของสภาจังหวัดนั้น ให้นำบทบัญญัติของสภาเมืองมาใช้โดยอนุโลม เว้นแต่อำนาจซึ่งกำหนดไว้ว่าเป็นของข้าหลวงประจำจังหวัดให้เป็นอำนาจของกระทรวงมหาดไทย ทั้งนี้เพราะสภาจังหวัดมีกิจการที่สำคัญมาก มีหน้าที่เกี่ยวข้องการให้คำปรึกษาและพิจารณากิจการต่างๆ ของสภาจังหวัด จึงให้กระทรวงมหาดไทยเป็นผู้มีอำนาจควบคุม ซึ่งกิจการงานต่างๆ ที่ พ.ร.บ. นี้ได้กำหนดให้เป็นหน้าที่ของสภาจังหวัด ได้แก่ การตรวจและรายงานเรื่องงบประมาณ และสอบสวนการคลังทางจังหวัดตามระเบียบ ซึ่งมีพระราชกฤษฎีกากำหนดไว้ การแบ่งสรรเงินอุดหนุนของรัฐบาลระหว่างเทศบาลในจังหวัด การเสนอขอแนะนำรัฐบาลในการจังกอบ การเงิน และการอื่นๆ ของเทศบาลและกิจการในจังหวัด การตั้งกระทู้ถามกรมการจังหวัดในที่ประชุมสภาในข้อความใดๆ อันเกี่ยวกับกรงานในหน้าที่ (แต่กรมการจังหวัดทรงไว้ซึ่งสิทธิที่จะไม่ตอบเมื่อเห็นว่าข้อความนั้นๆ ยังไม่ควรเปิดเผย เพราะ

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๒-๖๘

เกี่ยวกับความปลอดภัยหรือประโยชน์สำคัญของจังหวัด) และการให้คำปรึกษาในปัญหาต่างๆ เมื่อรัฐบาลร้องขอ นอกจากนี้ สภาจังหวัดอาจเลือกสมาชิกสภาจำนวนตั้งแต่ ๓ ถึง ๕ นาย ตั้งขึ้นเป็นคณะกรรมการจังหวัด มีอำนาจหน้าที่ตรวจและรายงานเรื่องงบประมาณซึ่งตั้งทางจังหวัดและสอบสวนการคลังของจังหวัด รวมทั้งไกล่เกลี่ยข้อแตกต่างระหว่างเทศบาลในจังหวัดนั้นได้ ซึ่งอำนาจการตั้งคณะกรรมการของสภาจังหวัดนี้เป็นไปเช่นเดียวกับอำนาจของสภาผู้แทนราษฎรตามรัฐธรรมนูญมาตรา ๔๓^๑

นอกจาก “เทศบาลตำบล”, “เทศบาลเมือง”, “เทศบาลนคร” และ “สภาจังหวัด” ดังที่กล่าวมาแล้ว พ.ร.บ. นี้ยังกำหนดให้มี “สภาเทศบาล” สำหรับกระทำการบางประเภทซึ่งลำพังแต่เทศบาลเดียวไม่สามารถจะทำได้ ก็ให้จัดองค์การขึ้นเป็นพิเศษสำหรับกิจการนั้นๆ มีสภาพเป็น “ทบวงการเมือง” เรียกว่า “สทเทศบาล” มีเจ้าหน้าที่ประกอบด้วยผู้แทนของบรรดาเทศบาลซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องอยู่ด้วย การจัดตั้งสทเทศบาลนี้ให้ทำได้โดยบทพระราชบัญญัติซึ่งจะได้กำหนดนาม ระเบียบการ และอำนาจหน้าที่ไว้ด้วย และสทเทศบาลนี้อาจได้รับเงินอุดหนุนจากรัฐบาลสำหรับกิจการอันพึงกระทำ และอาจกู้เงินได้เมื่อได้รับอนุญาตจากรัฐบาล สทเทศบาลนี้เป็นการรวมตัวกันของเทศบาลเล็กๆ เพื่อทำการใหญ่ที่ต้องใช้ทุนมาก และอาจให้ประโยชน์ไม่ใช่เพียงแต่เทศบาลเดียว และลำพังกำลังของเทศบาลเดียวไม่อาจจัดทำได้ จึงจะต้องรวมกันเป็นพิเศษโดยได้รับความช่วยเหลือจากรัฐบาล

เมื่อพิจารณาการจัดตั้ง “เทศบาล” ตามพระราชบัญญัติจัดระเบียบเทศบาลนี้ จะเห็นได้ว่า ปรีดีมีความประสงค์ที่จะให้มีการกระจายอำนาจจากรัฐบาลกลางไปสู่ส่วนท้องถิ่น และให้ท้องถิ่นสามารถปกครองตนเอง บริหารงาน และจัดทำกิจการต่างๆ ภายในท้องถิ่น โดยรัฐบาลอาจให้ความช่วยเหลือและดูแลควบคุมบ้าง แต่โดยส่วนใหญ่แล้ว ท้องถิ่นซึ่งมีการจัดตั้งเป็นเทศบาลเมือง เทศบาลนคร หรือสทเทศบาลที่มีฐานะเป็นนิติบุคคลนี้ สามารถดำเนินงานต่างๆ ได้เองโดยอิสระ และราษฎรสามารถเข้ามีส่วน

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๙-๗๕

ร่วมในการปกครองท้องถิ่นนี้ได้โดยการเลือกผู้แทนของตนเข้าเป็นสมาชิกสภาตำบล สมาชิกสภาเมือง สมาชิกสภานคร และสมาชิกสภาจังหวัด ซึ่งสภานี้จะเป็นผู้ควบคุม การดำเนินงานของคณะมนตรีที่เป็นฝ่ายบริหาร ในทำนองเดียวกับสภาผู้แทนราษฎร ควบคุมการดำเนินงานของคณะรัฐมนตรี การจัดการปกครองแบบเทศบาลตาม พ.ร.บ. นี้ จึงเป็นการจำลองรูปแบบการปกครองในระดับประเทศมาเป็นการปกครองในระดับ ท้องถิ่น และให้แต่ละท้องถิ่นมีการดำเนินงานที่เป็นอิสระ เป็นประชาธิปไตย แต่ยังคงอยู่ ภายใต้อาณัติของรัฐบาล เพื่อให้ไม่ให้เกิดการปกครองท้องถิ่นมีลักษณะที่แยกเป็น รัฐออกต่างหาก การจัดการปกครองท้องถิ่นในลักษณะดังกล่าว จึงเป็นการปกครองใน ลักษณะที่สอดคล้องกับการปกครองในระบอบประชาธิปไตย

แม้ว่าบทบัญญัติแห่งพระราชบัญญัติจัดระเบียบเทศบาลนี้จะมีลักษณะที่เป็น ประชาธิปไตย และให้เทศบาลมีอิสระในการปกครองตนเองได้อย่างกว้างขวาง แต่ พ.ร.บ. นี้ก็ได้มี “บทบัญญัติฉะเพาะกาล” สำหรับการจัดระเบียบเทศบาลในระยะเริ่มแรก เช่นเดียวกับบทเฉพาะกาลในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม ซึ่งใน “บทบัญญัติ ฉะเพาะกาล” ของ พ.ร.บ. จัดระเบียบเทศบาลนี้ ได้กำหนดว่า ท้องถิ่นใดได้มีสภาพ เป็นเทศบาลแล้ว ให้รัฐบาลแต่งตั้งบุคคลที่มีคุณสมบัติและมีพื้นความรู้ตามที่จะได้มี กฎกระทรวงกำหนดไว้ให้เป็นสมาชิกของสภาท้องถิ่นเหล่านั้น เพื่อให้เป็นผู้เริ่มการ (สมาชิกที่แต่งตั้งให้เป็นผู้เริ่มการนี้ เป็นไปในทำนองเดียวกับสมาชิกประเภทที่ ๑ ซึ่งตาม พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พ.ศ. ๒๔๗๕ มาตรา ๑๐ ได้บัญญัติให้ผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารเป็นผู้มีอำนาจจัดตั้งผู้แทนราษฎรชั่วคราวชั้น มี จำนวน ๗๐ คน) และภายในกำหนดเวลา ๑ ปี นับแต่วันที่สภาท้องถิ่นได้มีการประชุม กันครั้งแรก ให้สมาชิกของสภาท้องถิ่นประกอบด้วยสมาชิก ๒ ประเภท ประเภทที่ ๑ ได้แก่ผู้ที่พลเมืองได้เลือกตั้งตามที่ได้กล่าวไว้ในตอนต้นแห่งพระราชบัญญัตินี้ ประเภทที่ ๒ ได้แก่ผู้ที่รัฐบาลได้แต่งตั้ง มีจำนวนไม่เกินสมาชิกประเภทที่ ๑ (การที่ สภาท้องถิ่นประกอบด้วยสมาชิก ๒ ประเภทนี้ ก็เป็นไปในทำนองเดียวกับการเลือกตั้ง สมาชิกของสภาผู้แทนราษฎรสมัยที่ ๒ ซึ่งประกอบด้วยสมาชิก ๒ ประเภท ตาม

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม มาตรา ๖๕ ภายในกำหนดเวลา ๑๐ ปี แต่ตาม พ.ร.บ. นี้ได้กำหนดเวลาเพียง ๑ ปี นับแต่วันที่สภาท้องถิ่นได้มีการประชุมกันครั้งแรก) และถ้าท้องถิ่นใดมีผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งได้มีการศึกษาจบประถมศึกษาสัปดาห์มากกว่าจำนวนทั้งหมดแล้ว ให้สภาท้องถิ่นนั้นประกอบด้วยสมาชิกประเภทที่ ๑ แต่ประเภทเดียว* ซึ่งความในข้อนี้ ก็เป็นไปเช่นเดียวกับบทบัญญัติรัฐธรรมนูญที่ได้ถือเอา "การศึกษา" เป็นบรรทัดฐานของความเป็นประชาธิปไตย ทั้งนี้เพราะเกรงว่า ประชาชนจะยังไม่มีความรู้และความเข้าใจในการปกครองแบบประชาธิปไตย ซึ่งจำเป็นต้องมีพี่เลี้ยงไปพลางก่อน ต่อเมื่อประชาชนมีความเข้าใจมากขึ้น หรือมีการศึกษามากขึ้น พอที่จะเข้าใจเรื่องการปกครองตนเองได้แล้ว การปกครองจึงจะเป็นแบบประชาธิปไตยเต็มที่ ซึ่งในเรื่องเหตุผลของการมีบทเฉพาะกาลนี้ ก็คงเป็นไปในทำนองเดียวกับการมีบทเฉพาะกาลของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยามที่ปริทัศน์เห็นด้วยและได้อภิปรายในที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรให้เห็นถึงความจำเป็นของการมีบทเฉพาะกาล ดังที่ผู้เขียนได้กล่าวไปแล้ว

พระราชบัญญัติจัดระเบียบเทศบาล พ.ศ. ๒๔๗๖ นี้ แม้ว่าจะมีบทบัญญัติให้ราชการส่วนกลางมีอำนาจในการจัดตั้งเทศบาล แต่งตั้งสมาชิกผู้เริ่มการ แต่งตั้งสมาชิกประเภท ๒ และการถอนสภาพเทศบาล ซึ่งอาจพิจารณาว่า ทางการส่วนกลางควบคุมเทศบาลมากเกินไป แต่เมื่อพิจารณาถึงอิสรภาพทั่วไปของเทศบาลตามนัยพระราชบัญญัติจัดระเบียบเทศบาลนี้ เทียบกับอิสรภาพของเทศบาลในประเทศฝรั่งเศส ตามกฎหมายเทศบาลฝรั่งเศสปี ค.ศ. ๑๘๘๔ (พ.ศ. ๒๔๒๗) ซึ่งได้ใช้อยู่ในเวลานั้น จะเห็นได้ว่า เทศบาลไทยมีอิสระในการปกครองตนเองได้กว้างขวางกว่า เพราะว่าการไทยตาม พ.ร.บ. จัดระเบียบเทศบาล พ.ศ. ๒๔๗๖ นั้น ราชการบริหารส่วนกลางไม่มีอำนาจที่จะสั่งพักคณะมนตรี ไม่มีอำนาจที่จะให้สมาชิกสภาเทศบาลหรือมนตรีคนใดคนหนึ่ง (ที่ประพฤติตนอันจะนำมาซึ่งความไม่สงบเรียบร้อย ฯลฯ) ออกจากหน้าที่

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๗-๗๘

ได้ และได้มีอำนาจหน้าที่จะรับหรือเพิกถอนการกระทำ (ที่ไม่ใช่เทศบัญญัติ) ของ คณะมนตรีได้ ฯลฯ ซึ่งอำนาจเหล่านี้ กฎหมายเทศบาลฝรั่งเศสได้บัญญัติให้อำนาจแก่ ราชการส่วนกลางได้อย่างครบถ้วน^๑ และเมื่อระบอบเทศบาลเป็นของใหม่สำหรับประเทศไทย แต่ปรีดีซึ่งเป็นผู้ร่างกฎหมายเทศบาลนี้ ได้วางรูปเทศบาลให้มีอิสระในการปกครอง ตนเองอย่างกว้างขวางเช่นนั้น จึงมีผู้กล่าวว่า “รูปเทศบาลของประเทศไทย ผู้ร่างกฎหมาย ได้บัญญัติไว้กว้างหน้าเกินไป”^๒ ทั้งการวางรูปแบบเทศบาลในปี ๒๔๗๖ นี้ ได้มุ่งที่จะฝึก ฝนให้ประชาชนเข้าใจในระบอบประชาธิปไตยแบบรัฐสภาเป็นสำคัญ และเน้นหนักไป ทางด้านการเมือง จึงทำให้กิจการของเทศบาลประสบปัญหาในเวลาต่อมา และกฎหมาย เทศบาลฉบับต่อๆ มา ก็ได้เพิ่มอำนาจให้ราชการส่วนกลางควบคุมเทศบาลมากยิ่งขึ้น พร้อมกับปรับปรุงรูปเทศบาลให้เน้นหนักไปในทางปกครองมากกว่าที่จะมุ่งฝึกประชาชน ให้เข้าใจในการเมืองของรัฐดังในพระราชบัญญัติจัดระเบียบเทศบาลปี ๒๔๗๖ นี้ การ กระจายอำนาจทางการปกครองของกฎหมายไทย จึงเปลี่ยนไปในทางรวมอำนาจมากขึ้น ในเวลาต่อมา” อย่างไรก็ตาม เมื่อก้าวในแง่ความคิดของปรีดีที่มีต่อการจัดวางรูปแบบ “เทศบาล” ตามพระราชบัญญัติจัดระเบียบเทศบาลฉบับนี้ ก็กล่าวได้ว่าปรีดีได้พยายาม ที่จะจัดวางรูปแบบการปกครองท้องถิ่นของไทยให้เป็นการปกครองแบบประชาธิปไตย ที่ท้องถิ่นสามารถมีอิสระในการดำเนินงาน และราษฎรในท้องถิ่นได้มีสิทธิในการ ปกครองตนเอง อันเป็นการส่งเสริมการปกครองในระบอบประชาธิปไตยแบบรัฐสภา ของไทย^๔

---

๑. ชำนาญ ยุวบูรณ์, *การรวมอำนาจและการกระจายอำนาจ...*, หน้า ๑๓๔
 ๒. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๔
 ๓. ในเรื่องความโน้มเอียงในการคืนเข้าสู่การรวมอำนาจในทางการปกครองและการขยายอำนาจในการ ควบคุมเทศบาลนี้ ดู ชำนาญ ยุวบูรณ์, *การรวมอำนาจและการกระจายอำนาจ...*, หน้า ๑๓๖-๑๖๐
 ๔. พระราชบัญญัติจัดระเบียบเทศบาล พุทธศักราช ๒๔๗๖ นี้มีความแตกต่างจากพระราชบัญญัติเทศบาล ที่ร่างขึ้นในปี ๒๔๗๓ ในช่วงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นอย่างมาก ซึ่งร่างพระราชบัญญัติเทศบาล ปี ๒๔๗๓ นี้ ดูใน สนิธิ เตชานันท์, *แผนพัฒนาการเมืองไปสู่การปกครองระบอบ “ประชาธิปไตย”...*, หน้า ๖๒-๘๕

๗. การก่อตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง

การก่อตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองเป็นความพยายามอีกอย่างหนึ่งของปรีดีในการวางรากฐานการปกครองแบบประชาธิปไตยของไทย โดยได้ตระหนักถึงความสำคัญของการศึกษาที่จะเป็นพื้นฐานสำคัญของการปกครอง ปรีดีจึงได้ริเริ่มดำเนินการก่อตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองขึ้น เพื่อให้มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองเป็นสถานที่ให้การศึกษาอบรมแก่ประชาชน ให้ประชาชนได้มีโอกาสเรียนรู้เรื่องราวเกี่ยวกับการเมืองการปกครอง เพื่อประโยชน์ในการปกครองตนเองในระบอบประชาธิปไตย และเพื่อสร้างบุคลากรที่จะเป็นกำลังสำคัญในการบริหารและพัฒนาประเทศต่อไป ซึ่งปรีดีได้กล่าวถึงผลงานในตอนนั้นว่า ปรีดีได้

เสนอรัฐบาลให้จัดตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองเพื่อให้เป็นตลาดวิชา อำนวยการศึกษาวิชากฎหมาย วิชาเศรษฐกิจ และวิชาการอื่นๆ อันเกี่ยวกับธรรมศาสตร์และการเมือง เพื่อส่งเสริมให้ข้าราชการและประชาชนมีโอกาสได้ศึกษาอย่างแพร่หลาย ซึ่งเป็นการเผยแพร่และปลูกฝังระบอบประชาธิปไตย ให้รู้หน้าที่การปกครองบ้านเมืองในระบบนี้^๑

รัฐบาลได้เห็นชอบด้วยในการนี้ จึงได้มอบให้ปรีดีเป็นผู้ร่าง พ.ร.บ. มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองขึ้น เพื่อเสนอสภาผู้แทนราษฎรพิจารณา^๒ และได้ตั้งกรรมาธิการร่าง พ.ร.บ. ๓ คน ประกอบด้วย ปรีดี พนมยงค์ หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ และ ดร. เตือน บุนนาค คณะกรรมาธิการนี้ได้เสนอร่าง พ.ร.บ. มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองต่อสภาผู้แทนราษฎรในวันที่ ๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๖^๓ สภา

๑. ปรีดี พนมยงค์, *ชีวประวัติย่อของนายปรีดี พนมยงค์*, หน้า ๑๖-๑๗

๒. เรื่องเดียวกัน

๓. รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ ๑๒/๒๕๑๖ (สามัญ) สมัยที่ ๒ วันพฤหัสบดีที่ ๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๖

ได้พิจารณาร่าง พ.ร.บ. นี้ และได้ลงมติเห็นชอบโดยพร้อมเพรียงกันให้ร่าง พ.ร.บ. นี้ ออกบังคับใช้เป็นกฎหมายได้^๑ และตั้งนั้น ในวันที่ ๑๗ มีนาคม ๒๔๗๖ จึงได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง พุทธศักราช ๒๔๗๖^๒ โดยมีคำปรารภของ พ.ร.บ. นี้ว่า

โดยที่สภาผู้แทนราษฎรถวายคำปรึกษาว่า เมื่อได้มีการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญแล้ว ก็เป็นการสมควรที่จะรีบจัดบำรุงการศึกษาวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองให้ได้ระดับมหาวิทยาลัยในอารยะประเทศ และให้แพร่หลายยิ่งขึ้นโดยเร็ว จึงเป็นการสมควรที่จะจัดตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองขึ้นเป็นพิเศษ^๓

การจัดตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองตาม “พระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง พุทธศักราช ๒๔๗๖” นี้ ได้กำหนดให้มหาวิทยาลัยมีสภาพเป็น “นิติบุคคล” และมีความเป็นอิสระในการบริหาร โดยที่มหาวิทยาลัยอยู่ในความควบคุมดูแลของคณะกรรมการ ซึ่งประกอบด้วยนายกรัฐมนตรี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ ผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัย คณบดีคณะต่างๆ ในมหาวิทยาลัย กับกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งจะตั้งขึ้นโดยความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎร^๔ ซึ่งต่างจากในปัจจุบันที่มหาวิทยาลัยมีสภาพเป็นส่วนหนึ่งของระบบราชการ มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองได้ถูกกำหนดให้เป็นทบวงการเมือง สังกัดกระทรวงศึกษาธิการตั้งแต่ปี ๒๕๐๐ ตามพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (ฉบับที่ ๔)

๑. รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ ๒๑/๒๔๗๖ (สามัญ) สมัยที่ ๒ วันที่ ๕ มีนาคม ๒๔๗๖
๒. “พระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง พุทธศักราช ๒๔๗๖,” ราชกิจจานุเบกษา ๕๐ (๒๐ มีนาคม ๒๔๗๖) หรือใน ธรรมศาสตร์ ๔๘, หน้า ๑๔๐-๑๔๖
๓. เรื่องเดียวกัน
๔. เรื่องเดียวกัน

พ.ศ. ๒๕๐๐^๑ ในปัจจุบันมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จึงมีสภาพเป็นส่วนหนึ่งของระบบราชการ ซึ่งแต่เดิมนั้น ปรีดีมีความประสงค์ที่จะให้มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์มีสภาพเป็นนิติบุคคลที่มีอิสระ โดยหวังว่ามหาวิทยาลัยจะสามารถพึ่งตัวเองทางการเงินได้ ไม่ต้องอาศัยงบประมาณแผ่นดิน หรือเป็นภาระแก่ทางรัฐบาล ซึ่งปรีดีได้กล่าวว่

มหาวิทยาลัยนั้นก็หวังที่จะเลี้ยงตัวเองได้ เช่นคำสอนคำบรรยายก็ดี ต่อไปเราจะได้พิมพ์ขึ้นโดยราคาถูก เพื่อให้ผู้ที่ศึกษาในมหาวิทยาลัยได้มีโอกาสศึกษาได้ทั่วกัน และในการนี้ก็เป็นผลอันหนึ่ง เมื่อใดมหาวิทยาลัยเลี้ยงตัวเองได้อย่างเต็มที่ ถึงกับไม่ต้องขอเงินจากรัฐบาลได้แล้ว เมื่อนั้น มหาวิทยาลัยก็ขอลดเงินจำนวนนั้น หรือไม่เอาเสียเลย^๒

ดังนั้น ตาม พ.ร.บ. ฉบับนี้ การเงินของมหาวิทยาลัยจะได้อมาจาก ๑) เงินอุดหนุนจากรัฐบาล ๒) เงินค่าเล่าเรียน ค่าสอบไล่ และค่าธรรมเนียมอื่นๆ ของมหาวิทยาลัย และ ๓) เงินค่าบำรุงของนักเรียนเก่า

ส่วนหลักสูตรของมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองนี้ ก็ได้กำหนดไว้ใน พ.ร.บ. ฉบับนี้ โดยกำหนดให้มหาวิทยาลัยจัดการศึกษาเป็น ๓ ระดับ คือ ระดับปริญญาตรี ปริญญาโท และปริญญาเอก และเน้นการศึกษาทางด้านนิติศาสตร์ รัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ และการทูต ซึ่งได้กำหนดลักษณะวิชาต่างๆ ในแต่ละระดับการศึกษาไว้ใน พ.ร.บ. ฉบับนี้ และในเรื่องหลักสูตรของมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองนี้ ปรีดีผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง^๓ ได้เป็น

---

๑. "พระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (ฉบับที่ ๔) พ.ศ. ๒๕๐๐" ใน *ธรรมศาสตร์* ๔๙, หน้า ๒๐๘
๒. รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ ๑๒/๒๔๗๖ (สามัญ) สมัยที่ ๒
๓. ปรีดีได้ดำรงตำแหน่งผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองตั้งแต่วันที่ ๑๑ เมษายน ๒๔๗๗ ตาม "ประกาศตั้งกรรมการโดยตำแหน่งและกรรมการโดยคุณวุฒิตามพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง พุทธศักราช ๒๔๗๖" ใน *ธรรมศาสตร์* ๔๙, หน้า ๒๖๗

ผู้วางหลักสูตรโดยอาศัยหลักสูตรการศึกษาในประเทศฝรั่งเศสเป็นแบบอย่าง^๑

ลักษณะพิเศษอีกประการหนึ่งของมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง คือ การเป็น “ตลาดวิชา” ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญสำหรับสังคมไทยในเวลานั้น ที่การศึกษา ระดับสูงยังมีอยู่อย่างจำกัด การเปิดสถานการศึกษาระดับมหาวิทยาลัยเพื่อเป็น “ตลาด วิชา” จึงเป็นสิ่งสำคัญ โดยเฉพาะภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองไปสู่ระบอบ ประชาธิปไตย ซึ่งจะต้องพยายามให้ประชาชนได้มีความรู้ความเข้าใจต่อการเมืองการปก ครองให้มากขึ้น เพื่อจะเป็นสิ่งเอื้ออำนวยต่อการปกครองในระบอบประชาธิปไตยต่อไป มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองจึงเปิดโอกาสให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ผู้ แทนตำบล ผู้ที่เป็นข้าราชการซึ่งผู้บังคับบัญชารับรองว่า มีความชำนาญในราชการเป็น พื้นความรู้เพียงพอที่จะเข้าเรียนในมหาวิทยาลัยได้ ผู้ที่เคยเป็นนักเรียนโรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม และผู้ที่เคยเป็นนักเรียนของโรงเรียนข้าราชการพลเรือน หรือคณะ นิติศาสตร์และรัฐศาสตร์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่ได้ออกจากสถานศึกษาเหล่านี้ ไปก่อนสำเร็จโดยไม่มีคามผิด ทุนความซึ้น ๒ และผู้ที่ได้รับสิทธิให้เข้าศึกษาใน แผนกนิติศาสตร์ ให้ได้รับการผ่อนผันเข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการ เมืองได้ ทั้งนี้ นอกเหนือจากผู้มีคุณสมบัติและพื้นความรู้ทั่วไปตามที่ได้กำหนดไว้คือ ๑) มีอายุไม่ต่ำกว่า ๑๗ ปีบริบูรณ์ แต่มหาวิทยาลัยอาจยกเว้นให้แก่ผู้มีอายุต่ำกว่า ๑๗ ปีบริบูรณ์เข้าเรียนได้เมื่อผู้นั้นสอบไล่ได้ชั้นมัธยมบริบูรณ์ของกระทรวงธรรมการ ๒) ผู้ มีความประพฤติเรียบร้อย ซึ่งมีผู้รับรองหนึ่ง และ ๓) ผู้สอบไล่ได้มัธยมบริบูรณ์ของ กระทรวงธรรมการ หรือสอบความรู้เบื้องต้นของมหาวิทยาลัยนี้ได้ หรือสอบความรู้อย่าง อื่นอันมหาวิทยาลัยยอมให้เทียบวิทยฐานะได้^๒

๑. เดือนบุนาค, *ท่านปรีดี รัฐบุรุษอาวุโส...*, หน้า ๒๙, กลุ่มวิจัยประวัติศาสตร์ธรรมศาสตร์, “สัมภาษณ์ อาจารย์อุทัย พินทุโยธิน วันที่ ๗ มีนาคม ๒๕๒๖” (อัตสำเนา) และกลุ่มวิจัยประวัติศาสตร์ธรรมศาสตร์, “สัมภาษณ์ ดร.เสริม วินิจฉัยกุล วันที่ ๑๕ มีนาคม ๒๕๒๖” (อัตสำเนา)

๒. “พระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง พุทธศักราช ๒๔๗๖” ใน *ธรรมศาสตร์ ๔๙*, หน้า ๑๔๔-๑๔๕

โดยที่มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองได้ถูกกำหนดให้เป็น “ตลาดวิชา” เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนได้รับการศึกษาอย่างกว้างขวางนั้น มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองจึงไม่ได้ทำหน้าที่เพียงให้การศึกษาแก่บุคคลกลุ่มหนึ่งที่จะเข้ารับราชการ โดยมหาวิทยาลัยทำหน้าที่เพียงการป้อนคนเข้าสู่ระบบเพียงอย่างเดียวดังแต่ก่อน มหาวิทยาลัยได้ทำหน้าที่ให้การศึกษาแก่ประชาชนทั่วไป ซึ่งไม่จำกัดเฉพาะผู้ที่จะเป็นข้าราชการ แต่ถ้าผู้ใดประสงค์จะเข้ารับราชการต่อไป ก็จะต้องสอบแข่งขันใหม่ตามพระราชบัญญัติข้าราชการพลเรือนอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งปรีดีได้กล่าวว่า “ผู้ที่เรียนเสร็จแล้ว ตามเดิมรัฐบาลก็หางานให้ ต่อไปเรากลัวอีกอย่างหนึ่ง คือถือว่า มหาวิทยาลัยเป็นตลาดวิชา ผู้ที่สอบไล่ได้แล้วก็ต้องสอบแข่งขันอีก”^๑ มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองจึงเน้นที่จะมีบทบาทในการให้การศึกษาแก่ประชาชนอย่างกว้างขวางแทนที่จะจำกัดเฉพาะกลุ่ม

มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองนี้ ได้กระทำพิธีเปิดเป็นปฐมฤกษ์เมื่อวันที่ ๒๗ มิถุนายน ๒๔๗๗ (ซึ่งเป็นวันตรงกับวันพระราชทานธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว) โดยปรีดี พนมยงค์ ผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัย ได้กราบบังคมทูลต่อสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ผู้เป็นประธานในพิธีว่า

ขอพระราชทานกราบบังคมทูลทรงทราบใต้ฝ่าละอองพระบาท วันนี้เป็นวันมงคลดีทิบรจพบพร้อมกัน ๒ ประการ ประการหนึ่ง วันที่ ๒๗ มิถุนายน เป็นวันพระราชทานรัฐธรรมนูญชั่วคราวแห่งราชอาณาจักรสยาม ประการที่สอง มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ได้พยายามเร่งรัดการงานให้สามารถเปิดได้ในวันนี้ เพื่อดำเนินการสอนวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ตามพระราชบัญญัติที่ได้ประกาศตั้งมหาวิทยาลัยนี้ให้ทันในวันที่ ๑ กรกฎาคม นี้

๑. รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ ๒๑/๒๔๗๖ (สามัญ) สมัยที่ ๒

การตั้งสถานศึกษาตามลักษณะของมหาวิทยาลัยย่อมเป็นเครื่องพิสูจน์และเป็นปัจจัยในการแสดงความก้าวหน้าของประเทศ ประชาชนชาวสยามจะเจริญในอารยะธรรมได้ก็โดยอาศัยการศึกษาอันดี ตั้งแต่ชั้นต่ำตลอดจนถึงการศึกษาชั้นสูง เพราะฉะนั้นในการที่จะอำนวยความสะดวกและประโยชน์ของราษฎรในสมัยนี้ จึงจำต้องมีสถานศึกษาให้ครบบริบูรณ์ทุกชั้น มหาวิทยาลัยย่อมอุปมาประดุจบ่อน้ำบาดลความกระหายของราษฎรผู้สมัครแสวงหาความรู้ อันเป็นสิทธิและโอกาสที่เขาควรมีควรได้ตามหลักแห่งเสรีภาพในการศึกษา รัฐบาลและสภาผู้แทนราษฎรเห็นความจำเป็นในข้อนี้ จึงได้ตราพระราชบัญญัติจัดตั้งมหาวิทยาลัยขึ้น

ในปัจจุบันนี้ ประเทศสยามมีความประสงค์อันใหญ่ยิ่งที่จะปรับระดับการศึกษาของราษฎรให้เจริญถึงขนาดเหมาะแก่กาลสมัย ถ้าระดับการศึกษายังไม่เจริญถึงขนาดที่ควรได้ การก้าวหน้าของประเทศก็ยิ่งจะเป็นสิ่งที่มองไม่เห็นอีกนาน ยิ่งในสมัยที่ประเทศของเราดำเนินการปกครองตามระบอบรัฐธรรมนูญเช่นนี้แล้ว เป็นการจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมียุทธศาสตร์สำหรับประกาศนความรู้ในวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองแก่พลเมืองให้มากที่สุดที่จะเป็นได้ เปิดโอกาสแก่พลเมืองที่จะใช้เสรีภาพในการศึกษากว้างขวางยิ่งขึ้น เพื่อประโยชน์ของประเทศชาติสืบไป

นับแต่มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองได้ตั้งขึ้นแล้ว ปรากฏว่าได้รับความนิยมของมหาชนเกินความคาดหมาย โดยมีจำนวนผู้สมัครเข้าเรียนในชั้นนี้ถึง ๗,๐๕๔ คน แม้ผู้ที่ได้ละทิ้งการศึกษามาแล้วนานก็กลับเริ่มการศึกษาในฐานะเป็นนักเรียนของมหาวิทยาลัยนี้ นับได้ว่าบรรลุผลขั้นต้นของความมุ่งหมายที่จะให้เรียนรู้วิชาธรรมศาสตร์และการเมืองกันแพร่หลาย...°

มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองตั้งขึ้นเพื่อจะให้ให้มี "ส่วน" ในการสร้าง

๑. สุพจน์ ด้านตระกูล, ชีวิตและงานของ ดร. ปรีดี พนมยงค์, หน้า ๒๓๐-๒๓๒ (ขีดเส้นใต้เน้นความโดยผู้เขียน)

สรรค์ประเทศตามการปกครองในระบอบประชาธิปไตย และการก่อตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองนี้ นับว่าเป็นผลงานที่สำคัญของปรีดีในการจัดวางรูปแบบการปกครองในระบอบใหม่ ทั้งนี้เพราะมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองได้เป็นสถานศึกษาที่มีบทบาทสำคัญสำหรับการปกครองในระบอบประชาธิปไตยเป็นอย่างมาก

๘. ศาลปกครองและคณะกรรมการกฤษฎีกา

“ศาลปกครอง” เป็นสิ่งหนึ่งที่ปรีดีพยายามจะจัดตั้งขึ้นในประเทศไทย และเป็นความประสงค์ของปรีดีตั้งแต่ก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ แล้ว ที่ต้องการให้มีศาลปกครองเกิดขึ้นในประเทศไทย ดังจะเห็นได้จากการเสนอบทความของปรีดีเรื่อง “ศาลปกครองในประเทศฝรั่งเศส” และการกล่าวถึง “ศาลปกครอง” บ่อยครั้งในการสอน “กฎหมายปกครอง” ของปรีดีในช่วงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ ดังที่ผู้เขียนได้กล่าวไปแล้วในบทที่ ๒

หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ ปรีดีได้เห็นถึงความจำเป็นของการจัดตั้งศาลปกครองขึ้นในประเทศไทย โดยเล็งเห็นว่า การใช้อำนาจบริหารของฝ่ายบริหารหรือการใช้อำนาจปกครองของเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองนั้น มีความเกี่ยวข้องกับประชาชนที่อยู่ภายใต้การปกครองโดยตรงและอย่างใกล้ชิด ฉะนั้นการกระทบกระทั่งกันระหว่างเอกชนซึ่งอยู่ภายใต้การปกครองกับรัฐซึ่งมีเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองเป็นผู้กระทำการแทนย่อมเกิดมีขึ้นได้เสมอ เมื่อเกิดมีกรณีพิพาทขึ้นแล้ว คู่กรณีทั้งสองฝ่ายต่างก็อ้างว่า ตนเป็นฝ่ายถูกต้องตามกฎหมาย และถ้าหากปล่อยให้ศาลยุติธรรมเป็นผู้พิจารณาพิพากษาคดีปกครองตามปกติ ในบางครั้งศาลยุติธรรมเองก็อาจจะประสบปัญหาเกี่ยวกับความรู้ในทางเทคนิคการปกครอง และอาจประสบกับปัญหาที่จะเข้ามาก้าวล่วงอำนาจของฝ่ายปกครองหรือฝ่ายบริหารได้ การดำเนินคดีที่เกี่ยวกับการปกครอง จึงควรที่จะมีศาลปกครองขึ้นเป็นพิเศษแยกจากศาลยุติธรรม ซึ่งในบางประเทศ เช่น ฝรั่งเศส เยอรมัน และญี่ปุ่น ได้มีศาลปกครองแยกจากศาลยุติธรรมเพื่อวินิจฉัยคดีปกครองโดย

ตรง และดังนั้น ปรีดีจึงได้พยายามที่จะจัดตั้งศาลปกครองขึ้นในประเทศไทย ปรีดีได้ร่างพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลปกครองขึ้นเสนอต่อคณะรัฐมนตรีชุดพระยามโนปกรณนิติธาดา^๑ แต่ร่าง พ.ร.บ. นี้ต้องตกไป และไม่สามารถออกมาเป็นกฎหมายได้^๒ ทั้งนี้เพราะผู้ก่อการฯ ส่วนใหญ่ในสมัยนั้นได้คัดค้านโดยให้เหตุผล ๒ ประการ คือ^๓

๑. ยังไม่สมควรแก่เวลาเพราะราษฎรยังไม่สามารถเข้าใจเรื่องสิทธิเสรีภาพได้ ขาดซึ่งเท่าที่ควร เนื่องจากเพิ่งได้รับมาใหม่ๆ ถ้าหากจัดตั้งศาลปกครองขึ้นในเวลานั้น ก็อาจจะเป็นเหตุให้เกิดการพิพาทระหว่างฝ่ายปกครองกับราษฎรมากขึ้นเกินสมควร

๒. ขาดผู้ชำนาญทางการปกครอง

ในปี ๒๔๗๖ ปรีดีจึงได้เสนอร่างพระราชบัญญัติใหม่ ให้ยกฐานะกรมร่างกฎหมายขึ้นเป็นคณะกรรมการกฤษฎีกา และกำหนดให้คณะกรรมการกฤษฎีกาทำหน้าที่พิจารณาคดีปกครองในทำนองเดียวกับศาลปกครอง พระราชบัญญัติว่าด้วยคณะกรรมการกฤษฎีกา พ.ศ. ๒๔๗๖ นี้ ได้กำหนดหน้าที่ของคณะกรรมการกฤษฎีกาไว้ ๓ ประการ คือ^๔

๑. จัดทำร่างกฎหมายหรือกฎข้อบังคับตามคำสั่งของสภาผู้แทนราษฎรหรือคณะรัฐมนตรีแล้วแต่กรณี

๒. รับผิดชอบต่อความเห็นในทางกฎหมายแก่ทบวงการเมืองของรัฐบาล

๓. พิจารณาพิพากษาคดีปกครองตามที่จะได้มีกฎหมายให้อยู่ในอำนาจของคณะกรรมการกฤษฎีกา

๑. อรรถพร สุวัจนเดชา, *ปัญหาการจัดตั้งศาลปกครองในประเทศไทย ศึกษาเฉพาะกรณีโครงสร้างและอุปสรรค* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต แผนกวิชากฎการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๕), หน้า ๑๘๓

๒. "สัมภาษณ์พิเศษ," *วารสารข้าราชการ* ๒๕ (ตุลาคม ๒๕๒๓) : ๘

๓. ทวี ตะเวทีกุล, *กฎหมายปกครอง*, คำสอนชั้นปริญญาตรี มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง พ.ศ. ๒๔๘๓ (ม.ป.พ., ม.ป.ป.), หน้า ๘๐-๘๑

๔. มาตรา ๕ ของพระราชบัญญัติว่าด้วยคณะกรรมการกฤษฎีกา พ.ศ. ๒๔๗๖ (ขีดเส้นใต้เน้นตามโดยผู้เขียน)

และในพระราชบัญญัติฉบับนี้ ยังได้กำหนดหน้าที่การพิจารณาคดีของคณะกรรมการกฤษฎีกาไว้ด้วยว่า

กรรมการกฤษฎีกามีหน้าที่จัดทำร่างกฎหมาย และรับปรึกษาให้ความเห็นในทางกฎหมายแก่ทบวงการเมืองของรัฐบาล และมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีปกครอง^๑

ในการที่คณะกรรมการกฤษฎีกาทำหน้าที่พิจารณาพิพากษาคดีปกครองนั้น พ.ร.บ. นี้ ได้กำหนดว่า

มาตรา ๑๕ ในกรณีที่คณะกรรมการกฤษฎีกานั่งพิจารณาคดีปกครองให้มีกรรมการกฤษฎีกาสามัญสี่นายเป็นอย่างน้อย กับกรรมการกฤษฎีกาวินิจฉัยหนึ่งนายเป็นอย่างน้อย สามนายเป็นอย่างมากนั่งประชุมด้วยกัน จึงจะเป็นองค์คณะพิจารณาพิพากษาคดีได้

มาตรา ๑๖ ห้ามมิให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวง หรือทบวง และรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงหรือทบวง นั่งเป็นกรรมการกฤษฎีกาในคดีที่มีผู้อุทธรณ์คำวินิจฉัยของกระทรวงหรือทบวงนั้น^๒

พระราชบัญญัติฉบับนี้ให้อำนาจแก่คณะกรรมการกฤษฎีกาที่จะพิจารณาวินิจฉัยคดีปกครองได้อย่างเต็มที่ โดยมีลักษณะคล้ายศาลปกครองในประเทศภาคพื้นยุโรป โดยเฉพาะฝรั่งเศส แต่เป็นที่น่าเสียดายว่า เจตนาธรรมดาที่กล่าว ต่อๆ มา ก็ทำได้มีการออกกฎหมายให้อำนาจแก่คณะกรรมการกฤษฎีกาในการพิจารณาคดีปกครองแต่อย่างใดไม่ ทั้งนี้อาจเป็นดังที่ ดร. เตือน บุนนาค ได้กล่าวไว้ คือ

---

๑. มาตรา ๘ ของพระราชบัญญัติว่าด้วยคณะกรรมการกฤษฎีกา พ.ศ. ๒๕๑๖ (ขีดเส้นใต้เน้นความโดยผู้เขียน)

๒. พระราชบัญญัติว่าด้วยคณะกรรมการกฤษฎีกา พ.ศ. ๒๕๑๖

อุปสรรคของเรื่องก็คือหลักกฎหมายที่คนไทยส่วนมากได้รับการอบรม และมีความนึกคิดในทางกฎหมายเป็นหลักของกฎหมายอังกฤษ ซึ่งถือว่า เรื่องการพิจารณาพิพากษาคดีแล้ว ก็มีแต่ที่ศาลยุติธรรมแห่งเดียวเท่านั้นที่มีอำนาจ ดังนั้น ถ้าประเทศไทยจะให้ศาลปกครองอีก ก็เท่ากับตั้งศาลยุติธรรมชนิดที่สองขึ้น ทั้งสองศาลอาจขัดแย้งกันได้ ดูเรื่องจะยุ่งกัน และจะปรับให้ลงรอยกลมเกลียวกันคงจะต้องใช้เวลานาน ทั้งงานราชการเรื่องอื่นๆ ของไทยที่สำคัญและด่วนกว่าเรื่องศาลปกครองยังมีอีกมาก เรื่องศาลปกครองจึงรอกันเรื่อยมาจนบัดนี้ แต่ก็ไม่มีใครกล้าทิ้งเรื่องเสียทีเดียว ยังรอเอาไว้พิจารณากันต่อไปอยู่^๑

พระราชบัญญัติคณะกรรมการกฤษฎีกา พ.ศ. ๒๔๗๖ ได้ถูกยกเลิกไป โดยพระราชบัญญัติคณะกรรมการกฤษฎีกา พ.ศ. ๒๕๒๒ อย่างไรก็ดี ก็ได้มีความพยายามที่จะให้อำนาจในการพิจารณาวินิจฉัยคดีปกครองแก่คณะกรรมการหรือองค์กรอื่น เพื่อให้ทำหน้าที่เป็นศาลปกครองอยู่หลายครั้ง คือ

ใน พ.ศ. ๒๔๗๘ รัฐบาลได้เสนอร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยอำนาจของคณะกรรมการกฤษฎีกาในคดีปกครอง และร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยวิธีพิจารณาคดีปกครองต่อสภาผู้แทนราษฎร และปรากฏว่า ขณะที่ยังมีการพิจารณาร่าง พ.ร.บ. ฉบับดังกล่าวอยู่ในสภา รัฐบาลในสมัยนั้นได้ขอให้รอกการพิจารณาไว้ก่อน โดยอาจเห็นว่ายังไม่ถึงเวลาอันควรและจำเป็นสำหรับประเทศไทยในการตั้งศาลปกครองในเวลานั้น

ใน พ.ศ. ๒๔๘๙ ได้มีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรคนหนึ่งเสนอร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยอำนาจพิจารณาคดีปกครอง พ.ศ. ๒๔๘๙ ต่อสภา และรัฐบาลได้ขอรับร่าง พ.ร.บ. นั้น ไว้พิจารณาก่อนรับหลักการ จนกระทั่ง พ.ศ. ๒๔๙๒ รัฐบาลจึงได้เสนอร่างพระราชบัญญัติเรื่องราวร้องทุกข์ พ.ศ. ๒๔๙๒ ขึ้นมาแทน และได้ประกาศใช้บังคับเป็นกฎหมายเรื่อยมาจนถึง พ.ศ. ๒๕๒๒ จึงได้ยกเลิกไปโดยพระราชบัญญัติคณะกรรมการกฤษฎีกา

๑. เดือน บุญนาท, ท่านปรีดี รัฐบุรุษอาวุโส..., หน้า ๔๔-๔๕

พ.ศ. ๒๕๒๒

ใน พ.ศ. ๒๔๙๙ คณะรัฐมนตรีซึ่งมีจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี ได้เสนอร่างพระราชบัญญัติศาลปกครองให้พรรคเสรีมนังคศิลา ซึ่งเป็นพรรคการเมืองของรัฐบาลในขณะนั้น พิจารณา โดยมีสาระสำคัญให้ศาลปกครองที่จะจัดตั้งขึ้นเป็นองค์กรส่วนหนึ่งสังกัดศาลยุติธรรม (ซึ่งแตกต่างในสาระสำคัญกับองค์กรศาลปกครองตามพระราชบัญญัติคณะกรรมการกฤษฎีกา ๒๔๗๖ ซึ่งให้องค์กรที่พิจารณาคดีปกครองแยกออกจากศาลยุติธรรม) แต่อย่างไรก็ตาม เนื่องจากใกล้จะมีการเลือกตั้งในปี ๒๕๐๐ พรรคเสรีมนังคศิลาจึงลงมติให้รอไว้เสนอสภาผู้แทนภายหลังการเลือกตั้ง และปรากฏว่า ได้มีการรัฐประหารเกิดขึ้นในปี ๒๕๐๑ ร่างพระราชบัญญัติฉบับนี้จึงระงับไป

ต่อมาในปี ๒๕๑๗ นับเป็นเวลาถึง ๑๗ ปี ตั้งแต่ปี ๒๕๐๐ เป็นต้นมา จึงได้รื้อฟื้นแนวความคิดที่จะให้มีศาลปกครองขึ้นในประเทศไทยอีกครั้งหนึ่ง โดยรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๑๗ มาตรา ๒๑๒ บัญญัติว่า

ศาลปกครองและศาลในสาขาแรงงาน สาขาภาษี หรือสาขาลังคม จะตั้งขึ้นได้ก็แต่โดยพระราชบัญญัติ

การแต่งตั้งและการให้ผู้พิพากษาพ้นจากตำแหน่ง อำนาจหน้าที่ของศาล ตลอดจนวิธีพิจารณาของศาลตามวรรคหนึ่ง ให้เป็นไปตามกฎหมายว่าด้วยการจัดตั้งศาลนั้น^๑

อย่างไรก็ตาม จนถึงปัจจุบันก็ยังไม่มีการจัดตั้งศาลปกครองขึ้น และการที่ประเทศไทยยังไม่อาจจัดตั้งศาลปกครองขึ้นมาได้ ก็เพราะต้องประสบปัญหาและอุปสรรคต่างๆ หลายประการ ซึ่งอาจจำแนกออกได้เป็น ๖ ประการ คือ

๑. อุปสรรคจากทางฝ่ายปกครอง

๑. อติเรก เลิศวนรินทร์, ศาลปกครองที่จะจัดตั้งขึ้นในประเทศไทย (วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชานิติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๕), หน้า ๗๗

๒. อุปสรรคจากทางการเมือง
๓. อุปสรรคจากความเข้าใจในหลักการแยกใช้อำนาจอธิปไตยผิดพลาด
๔. อุปสรรคจากแนวความคิดเห็นแตกต่างกันของนักนิติศาสตร์
๕. อุปสรรคจากการขาดแคลนนักกฎหมายปกครอง
๖. อุปสรรคจากการที่เอกชนไม่กล้าใช้สิทธิในการควบคุมการกระทำในทางปกครองที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย*

แม้ว่าศาลปกครองจะไม่สามารถจัดตั้งขึ้นได้ตามความประสงค์ของปรีดี ด้วยมีปัญหาและอุปสรรคต่างๆ ก็ตาม แต่ความคิดของปรีดีที่ต้องการให้ “ศาลปกครอง” เป็นส่วนหนึ่งของการปกครองในระบอบใหม่ก็นับว่าเป็นสิ่งสำคัญ เพราะความคิดที่เสนอให้มีศาลปกครองขึ้นนั้น อยู่บนพื้นฐานของความคิดที่ยอมรับหลักการแห่งสิทธิเสรีภาพของประชาชน ให้ประชาชนได้มีสิทธิที่จะฟ้องร้องการกระทำของฝ่ายปกครองได้ และด้วยเหตุผลที่ให้สิทธิเสรีภาพแก่ประชาชนมากขึ้นนี้เอง ที่มีส่วนทำให้ศาลปกครองไม่อาจเกิดขึ้นได้ในประเทศไทย เพราะฝ่ายปกครองหรือฝ่ายรัฐบาลต่างเกรงว่า ประชาชนจะใช้สิทธิของตนมากขึ้น และศาลปกครองอาจเป็นตัวควบคุมการดำเนินงานทางปกครอง หรือเป็นผู้บั่นทอนประสิทธิภาพในการทำงานของฝ่ายปกครอง ดังนั้น ความพยายามที่จะจัดตั้งศาลปกครองขึ้นในประเทศไทยจึงไม่ประสบผลสำเร็จ

การวางรูปแบบการปกครองในระบอบใหม่ และข้อขัดแย้งระหว่างปรีดีและคณะราษฎรกับรัชกาลที่ ๗ อันนำไปสู่กรณีสละราชสมบัติ

ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ ปรีดีและคณะราษฎรได้ดำเนินการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงระบบการเมืองเดิมหลายประการ และในการดำเนินการต่างๆ ในช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองนี้ ได้ก่อปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างฝ่ายอนุรักษ์นิยมกับฝ่ายคณะราษฎรหลายประการ จนถึงการเกิดกบฏบวร

๑. รายละเอียดดูใน อติเรก เลิศวนรินทร์, ศาลปกครองที่จะจัดตั้งขึ้นในประเทศไทย

เดชในเดือนตุลาคม ๒๔๗๖ และปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองที่ตามมา นับจากกรณี กบฏบวรเดช ความสัมพันธ์ระหว่างคณะราษฎรกับรัชกาลที่ ๗ ก็อยู่ในภาวะที่เป็นปัญหา ยิ่งขึ้น ด้วยฝ่ายรัฐบาลคณะราษฎรมีความเห็นว่า การกบฏครั้งนี้ เกิดขึ้นเพื่อที่จะฟื้นฟูระบอบเก่าและทำลายการปกครองของคณะราษฎร ในขณะที่รัชกาลที่ ๗ แม้ว่าจะทรงกล่าวว่า ไม่ได้เข้ากับฝ่ายกบฏ แต่ก็ทรงไม่ไว้วางใจและไม่สนับสนุนฝ่ายรัฐบาล เมื่อเกิดการกบฏขึ้น พระองค์ได้เสด็จจากพระราชวังไกลกังวล หัวหิน ไปประทับที่สงขลา โดยแสดงพระองค์เป็นกลาง ไม่เข้ากับทั้งฝ่ายกบฏและฝ่ายรัฐบาล พระองค์ทรงประทับที่สงขลาเป็นเวลา ๒ เดือน จนถึงเดือนธันวาคม ๒๔๗๖ จึงเสด็จกลับพระนคร นอกจากนี้ พระองค์ยังได้แสดงความเห็นเชิงเห็นด้วยกับข้อเรียกร้องของฝ่ายกบฏ หรือกล่าวได้ว่า ข้อเรียกร้องของฝ่ายกบฏสอดคล้องกับพระราชดำริหรือพระราชประสงค์ของพระองค์^๑ และก่อนหน้าที่จะมีเหตุการณ์กบฏเกิดขึ้น พระองค์ก็ได้ทรงแสดงความเห็นไว้ว่า ทรงเห็นด้วยกับการที่จะมีบุคคลกลุ่มหนึ่งที่นิยมในระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขอยู่ใต้รัฐธรรมนูญ จะใช้กำลังเพื่อเป็นปฏิปักษ์เตือนรัฐบาลให้ปรับปรุงและเปลี่ยนนโยบายทางการเมือง เพียงแต่ทรงย้ำว่า การกระทำดังกล่าว บุคคลสามัญต้องเป็นผู้ดำเนินการ ไม่ใช่เจ้า ทั้งนี้เพราะจะทำให้เกิดการเข้าใจผิดว่า เจ้าปรารถนาที่จะ รื้อฟื้นระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์^๒ และภายหลังเหตุการณ์กบฏ พระองค์ก็ได้แสดงความเห็นว่า

“เหตุการณ์ครั้งนี้ หากพระองค์เจ้าบวรเดชถอนตัวออกเสีย ก็อาจบรรลุลความ

๑. ม.ล. วลัยวิภา จรุงโรจน์, การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวพระราชดำริทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๖๘-๒๔๗๗) (กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๐), หน้า ๑๖๕

๒. สถาบันไทยคดีศึกษา มธ., ไมโครฟิล์ม F.O.371/17176 Situation in Siam "Summary of letter and note from the King of Siam to Mr. James Baxter" Date 4th August, 1933 อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๕

สำเร็จ และประวัติศาสตร์อาจเปลี่ยนโฉม”^๑

การที่รัชกาลที่ ๗ ทรงเห็นด้วยที่จะให้มีกลุ่มต่อต้านรัฐบาลเกิดขึ้นนั้น เนื่องจากพระองค์ทรงมีความเห็นว่า กลุ่มผู้มีอำนาจทางการเมืองในเวลานั้น แบ่งเป็น ๒ พวก พวกแรก คือกลุ่มคณะราษฎรฝ่ายทหาร อีกพวกหนึ่ง คือกลุ่มคณะราษฎรฝ่ายหลวง ประดิษฐ์มนูธรรม และทรงเห็นว่า กลุ่มคณะราษฎรฝ่ายทหารนั้น เป็นพวกที่ไม่มีอุดมการณ์ทางการเมือง มักคำนึงถึงเรื่องอำนาจของตนมากกว่าเรื่องอื่นใด ในกลุ่มนี้ไม่มีผู้นำที่เข้มแข็งจริงจัง แม้แต่พระยาพหลฯ ซึ่งมีฐานะเป็นนายกรัฐมนตรีในขณะนั้น ก็ยังมีได้มีการแสดงออกถึงความเป็นผู้นำอย่างแท้จริง ทรงเห็นว่า กลุ่มคณะราษฎรฝ่ายทหารมีความจงรักภักดีในพระองค์ ต้องการชำระไว้ซึ่งสถาบันกษัตริย์ แต่ทว่าเนื่องจากเป็นพวกที่คำนึงถึงสถานภาพของตนเป็นสำคัญ จึงคิดที่จะทำเพื่อหลักการของตนมากกว่าหลักการของชาติ ส่วนคณะราษฎรฝ่ายหลวงประดิษฐ์มนูธรรมนั้น เป็นกลุ่มที่บุคคลในกลุ่มนี้ บุกาและหลงใหลหลวงประดิษฐ์ฯ ผู้นำอย่างไม่มีลิมลิมตา และที่สำคัญ อุดมการณ์ของบุคคลเหล่านี้ ต้องการปกครองระบอบประชาธิปไตยแบบสาธารณรัฐ วิธีการอีกอย่างหนึ่งของกลุ่มนี้คือ หาทางทำลายพวกเจ้า และวางแผนที่จะให้พระมหากษัตริย์สละราชสมบัติโดยสมัครใจ ส่วนตัวพระยาพหลฯ เองแล้ว มีความจงรักภักดีต่อสถาบันกษัตริย์มาก แต่มีพระราชกระแสวิจารณ์ว่า โดยพหุติสัยไม่ได้เป็นผู้นำทางการเมืองที่แท้จริง ผู้นำที่แท้จริงกลับกลายเป็นหลวงประดิษฐ์ฯ^๒ ดังนั้น จึงทรงเกรงว่า ประเทศไทยจะไม่สามารถมีการปกครองแบบพระมหากษัตริย์เป็นประมุขภายใต้รัฐธรรมนูญได้ นอกจากนี้ทรงเห็นว่า ปรีดีมีความคิดที่จะดำเนินการเศรษฐกิจแบบ Socialist อย่างแรง^๓ ซึ่ง

๑. สถาบันไทยคดีศึกษา มธ., ไมโครฟิล์ม F.O 371/18206 Notes on Sir Holland's Audience with H.M. the King D-R. March 3, 1934. อ้างถึงใน ม.ล. วัลย์วิภา จรุงนโรจน์, การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวพระราชดำริทางการเมือง..., หน้า ๑๖๗

๒. สถาบันไทยคดีศึกษา มธ., F.O.371/17176 เรื่องเดียวกัน

๓. แถลงการณ์เรื่องพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสละราชสมบัติ, หน้า ๑๕๓

พระองค์ไม่เห็นด้วย และเคยแสดงพระราชประสงค์ที่จะสละราชสมบัติ หากมีการรับรองเค้าโครงการเศรษฐกิจของปรีดี^๑ และในพระราชบันทึกก่อนการสละราชสมบัติ พระองค์ก็ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ด้วย ทั้งยังได้ทรงพิจารณาปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองในเวลา นั้นว่า เป็นความขัดแย้งระหว่างพวก Socialist กับ Antisocialist^๒

ในเดือนตุลาคม ๒๔๗๗ รัชกาลที่ ๗ ได้ทรงแสดงพระราชประสงค์ที่จะสละราชสมบัติ โดยทรงแจ้งพระราชประสงค์มาทางสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ในระหว่างที่ประทับต่างประเทศ เพื่อแจ้งความมาให้รัฐบาลทราบ รัฐบาลได้ส่งเจ้าพระยาศรัทธาภิเศก ประธานสภาผู้แทนราษฎร หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ รัฐมนตรี และมีนายดิเรก ชัยนาม เป็นเลขานุการ เดินทางไปเฝ้าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ณ ประเทศอังกฤษ เพื่อให้คณะผู้แทนเป็นสื่อกลางในการเจรจาระหว่างรัฐบาลกับพระมหากษัตริย์ คณะผู้แทนนี้ได้เดินทางออกจากประเทศสยามในต้นเดือนพฤศจิกายน ๒๔๗๗ และได้มีโอกาสเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ หลายครั้ง พร้อมทั้งได้ส่งบันทึกย่อการไปเฝ้า และพระราชบันทึกของรัชกาลที่ ๗ ที่เสนอข้อเรียกร้องต่อรัฐบาลในระหว่างการเจรจาก่อนหน้าที่จะทรงสละราชสมบัติมายังรัฐบาล พระราชบันทึกของพระองค์ที่เสนอต่อรัฐบาลมีทั้งหมด ๔ ฉบับ และมีพระราชดำรัสตอบบันทึกฉบับสุดท้ายของรัฐบาลอีก ๑ ฉบับ^๓ ซึ่งถือเป็นพระราชบันทึกอันสุดท้ายในการเจรจาระหว่างพระมหากษัตริย์กับรัฐบาล พระราชบันทึกของรัชกาลที่ ๗ นี้ พระองค์ทรงแสดงความเห็นที่ขัดแย้งและคัดค้านการดำเนินงานของปรีดีและคณะราษฎรในหลายประการ

---

๑. สถกบันไทยคดีศึกษา มธ., F.O. 371/17175 Political Situation in Siam "Enclosure in Gurney to Oliphant," 15 July 1933 อ้างถึงใน ม.ล. วัลย์วิภา จรุงโรจน์, การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวพระราชดำริทางการเมือง..., หน้า ๑๕๗

๒. แฉลงการณ์เรื่องพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก..., หน้า ๓๔

๓. รายละเอียดเกี่ยวกับการสละราชสมบัติ รวมทั้งบันทึกย่อการไปเฝ้าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระราชบันทึกทั้งหมด ดูใน แฉลงการณ์เรื่องพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก...,

ในพระราชบัญญัติฉบับที่ ๑ พระองค์ได้เสนอข้อเรียกร้องมายังรัฐบาล ๓ ประการ ซึ่งมีใจความโดยสรุป คือ*

๑. ให้งดไม่ว่ากล่าวในคดีกบฏสำหรับหม่อมเจ้าकुศสวัสดิ์ สวัสดิวัตน์ และ นายทหารรักษาวัง

๒. งดการเลิกทหารรักษาวัง

๓. ให้งดการเปลี่ยนรูปโครงสร้างของกระทรวงวังใหม่

ส่วนพระราชบัญญัติฉบับที่ ๒ พระองค์ได้ทรงชี้แจงความเห็นในเรื่องภาษีมฤตก ซึ่งทรงเห็นว่า ยังไม่ควรจะมีในประเทศไทย เพราะอาจจะให้ผลร้ายมากกว่าผลดี และทรงเล่าว่า ทรงเคยคิดที่จะ Veto พระราชบัญญัตินี้ แต่ มจ. วรณไวทยาการได้ร้องขอไว้ และกล่าวว่า พ.ร.บ. นี้มีไว้เพื่อ social justice ถ้าพระองค์ทรง Veto อาจทำให้เกิดความแตกร้างระหว่างพระองค์กับรัฐบาลและสภาผู้แทนราษฎร พระองค์จึงได้ทรงตกลงใจที่จะปล่อย ทั้งที่ไม่เห็นชอบด้วย แต่ได้ทรงขอให้มีการยกเว้นการเก็บภาษีพระราชทรัพย์ของพระมหากษัตริย์ เฉพาะส่วนที่ได้รับต่อกันมาทางสันตติวงศ์ เพราะถ้าไม่มีข้อยกเว้นเช่นนี้ จะเป็นการลำบากอย่างยิ่งเมื่อถึงเวลาต้องเก็บภาษี เพราะเป็นการยากที่จะแบ่งแยกว่าอะไรเป็นส่วนของพระองค์ อะไรเป็นของแผ่นดิน นอกจากนี้ ทรงเห็นว่า

ถ้าหากเก็บภาษีมฤตกจากพระมหากษัตริย์ ย่อมเป็นการทำลายฐานะของพระมหากษัตริย์ และต่อไปก็จะไม่สามารถดำรงพระเกียรติไว้ให้สมควรเป็นที่เชิดชูของชาติได้ ฉะนั้นไม่สามารถที่จะลงนามในพระราชบัญญัติใดๆ ที่เป็นการทำลายฐานะของพระมหากษัตริย์ต่อไปในภายหน้า โดยทางตรงหรือทางอ้อม^๑

พระองค์จึงทรงขอให้เติมข้อความยกเว้นไม่เก็บภาษีมรดกจาก crown property

๑. "พระราชบัญญัติ ๑" ใน เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๗-๑๓๙

๒. แถลงการณ์เรื่องพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก..., หน้า ๑๔๐-๑๔๑

ไว้ใน พ.ร.บ. นั้น แต่ทรงเห็นว่า สภาไม่ได้ปฏิบัติตามที่พระองค์ทรงขออ้าง เนื่องจากสภาได้ถือเอาเรื่องนี้เป็นเรื่องที่จะเอาชนะในทางส่วนตัวไม่ใช่เป็นเรื่องที่ได้เถียงในทางหลักการ ซึ่งทรงมีความเห็นว่า

“บุคคลบางจำพวก (ซึ่งเพื่อความสะดวกจะขอเรียกว่า “คณะราษฎร” ซึ่งถึงได้ล้มเลิกแล้ว ก็ยังมีอยู่) ถือว่า ฉันเป็นข้าศึกตัวเอกของรัฐบาลและคณะราษฎร ความรู้สึกเช่นนี้ไม่เป็นของปลาตเลย และฉันก็ได้นึกอยู่เสมอว่าจะต้องเป็นไปเช่นนี้ตลอดไป”^๑

ในพระราชบันทึกฉบับนี้ พระองค์ได้ทรงแสดงความเห็นต่อการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองนับตั้งแต่หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ และทัศนคติของพระองค์ที่มีต่อคณะราษฎรไว้ด้วย โดยทรงแสดงความหวังว่า ภายหลังจากประกาศใช้รัฐธรรมนูญแล้ว เหตุการณ์ต่างๆ จะสงบเรียบร้อย ความร่วมมือระหว่างคณะราษฎรกับพระองค์จะเป็นไปด้วยดี ซึ่งทรงกล่าวว่า

ฉันเองก็มีความหวังเช่นนั้น และยังได้มีการพระราชทานขมาโทษในการที่คณะราษฎรได้ออกประกาศอันรุนแรงนั้นแล้ว ก็ยังทำให้มีหวังว่า ฉันกับคณะราษฎรจะปรองดองกันได้ต่อไป น่าเสียใจอย่างยิ่ง ที่ความหวังเหล่านั้นมิได้เป็นสมหมาย อีกไม่ช้าก็เกิดความเห็นแตกต่างกันขึ้นในระหว่างบุคคลในคณะรัฐบาลเอง และในสภาผู้แทนราษฎร เนื่องจากเค้าโครงการเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐฯ จนถึงกับต้องมีการปิดสภาและงดใช้รัฐธรรมนูญบางมาตรา...แล้วความไม่สงบต่างๆ ก็เกิดขึ้นต่างๆ ตามที่ทราบกันอยู่แล้ว ตัวฉันเองก็ตกอยู่ในที่ลำบากอย่างที่สุด คณะราษฎรก็มีความระแวงสงสัยอยู่เรื่อยๆ คงจะยากได้อ่านจากกลับคืน และสนับสนุนให้คนคิดล้มรัฐบาล ส่วนพวกที่เกลียดชังรัฐบาลและกลัวว่าประเทศจะเป็นคอมมิวนิสต์ ก็โกรธเคืองฉันว่าไม่ช่วยเหลือ

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๒-๑๔๓

ให้พวกเขายึดอำนาจให้ได้...ฉันเสียใจที่จะต้องบอกตามตรงว่า ฉันไม่สามารถที่จะไว้วางใจคณะราษฎรได้ และคณะราษฎรก็คงไม่ไว้วางใจฉันเช่นเดียวกัน และฉันเห็นว่าเป็นการยากอย่างยิ่งที่จะแก้ไขเป็นอย่างอื่น และเมื่อการกบฏซึ่งพระองค์เจ้าบรมเดชเป็นหัวหน้าเกิดขึ้นแล้ว ก็ทำให้ฐานะของฉันลำบากยิ่งขึ้นอีกหลายเท่า และเพิ่มความระแวงสงสัยขึ้นอีก...ถ้าเหตุการณ์ยังเป็นอยู่อย่างนี้เรื่อยๆ ฉันมีความสงสัยอย่างยิ่งว่าจะเป็นการดีสำหรับประเทศหรือที่จะให้ฉันดำรงตำแหน่งเป็นประมุขของประเทศต่อไป การที่ประมุขของประเทศ และรัฐบาล และสภาผู้แทนราษฎรมีความระแวงสงสัยแก่กันอยู่เสมอ และอาจมีข้อแตกกว้างกันต่อไปนั้นเป็นการดีหรือ...^๑

ดังนั้น พระองค์จึงแสดงพระราชประสงค์ที่จะสละราชสมบัติ พร้อมทั้งทรงเสนอความเห็นเกี่ยวกับการเลือกเจ้านายพระองค์อื่นขึ้นเป็นกษัตริย์ต่อไป แต่ถ้ารัฐบาลต้องการให้พระองค์ดำรงตำแหน่งต่อไป ทรงขอให้

๑. เลิกความระแวงสงสัย และยอมตามข้อข้อร้อง ๓ ข้อ ที่ได้เขียนไว้ต่างหากแล้ว
๒. ให้นำบุคคลต่างๆ ในรัฐบาลเลิกกล่าวร้ายทับถมการทำงานของพระราชาวงค์จักรี และของรัฐบาลเก่า และขอให้ปราบปรามผู้ที่ดูถูกพระราชาวงค์จักรีอย่างเข้มงวด
๓. ต้องแสดงความเคารพนับถือในองค์พระมหากษัตริย์อย่างชัดเจน
๔. พยายามระงับความไม่สงบต่างๆ โดยตัดต้นไฟ ซึ่งฉันเห็นว่ามีอยู่ ๒ อย่าง ดังนี้
  - ก. ความกลัวว่ารัฐบาลจะดำเนินโครงการเศรษฐกิจแบบ socialist อย่างแรง
  - ข. ความเคັนเคืองในเรื่องนักโทษการเมืองถูกลงโทษอย่างรุนแรง^๒

๑. แถลงการณ์เรื่องพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก..., หน้า ๑๔๔-๑๔๘ (ขีดเส้นใต้เน้นความโดยผู้เขียน)

๒. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๒-๑๕๔ (ขีดเส้นใต้ตามต้นฉบับ)

ซึ่งจะเห็นได้ว่า ในพระราชบันทึกทั้ง ๒ ฉบับนี้ ประเด็นปัญหาสำคัญที่รัชกาลที่ ๗ ทรงเสนอคือ เรื่องฐานะและพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ ดังที่ทรงเสนอในเรื่องงดการเลิกทหารรักษาวัง งดการเปลี่ยนรูปโครงสร้างกระทรวงวังใหม่ (ซึ่งเป็นผลมาจากพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม ที่ปรีดีได้เสนอขึ้นตั้งที่ได้กล่าวไปแล้ว) แก่ไข พ.ร.บ. อากรมฤตก ในส่วนที่เกี่ยวกับ crown property ให้งดไม่เก็บภาษีให้ปราบปรามผู้ถูกพระราชวงศ์จกหรืออย่างเข้มงวด และให้แสดงความเคารพนับถือในองค์พระมหากษัตริย์โดยชัดเจน ส่วนในปัญหาเรื่องการลดโทษนักโทษการเมือง และงดไม่ว่ากล่าวในคดีกบฏสำหรับ มจ. ศุภสวัสดิ์และนายทหารรักษาวังนั้น เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้งทางการเมืองและกรณีกบฏวระเดชโดยตรง นอกจากนี้ ในเรื่องที่ทรงขอไม่ให้ดำเนินโครงการเศรษฐกิจแบบ Socialist อย่างแรง ก็แสดงให้เห็นว่า พระองค์ทรงไม่เห็นด้วยกับเค้าโครงการเศรษฐกิจของปรีดี และทรงเห็นว่า เค้าโครงฯ เป็นต้นไฟของความไม่สงบต่างๆ ด้วย จึงทรงขอให้รัฐบาลตัดต้นไฟนั้นเสีย แต่จะเห็นได้ว่า ในพระราชบันทึกทั้ง ๒ ฉบับนี้ ประเด็นที่เป็นปัญหาสำคัญไม่ใช่เรื่องปัญหา “ประชาธิปไตย” พระองค์ไม่ได้กล่าวตำหนิหรือเรียกร้องให้รัฐบาลแก้ไขหลักการหรือการปฏิบัติในส่วนที่เกี่ยวกับ “ประชาธิปไตย” แต่ทรงเสนอขอเรียกร้องในส่วนที่เกี่ยวกับฐานะและพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์เป็นสำคัญ

รัฐบาลได้ตอบพระราชบันทึกทั้ง ๒ ฉบับ ความว่า

ในเรื่องงดไม่ว่ากล่าวหม่อมเจ้าศุภสวัสดิ์และนายทหารรักษาวังนั้น รัฐบาลได้จัดการมาแล้ว ดังปรากฏในหนังสือเลขานุการคณะรัฐมนตรีถึงรัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัง ที่ ว. ๖๖๘๙/๒๔๗๗ ลงวันที่ ๒๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๗ ข้อที่ทรงขอร้องอื่นๆ นั้น รัฐบาลก็ได้จัดการตรงตามพระราชประสงค์อยู่แล้วแต่เดิม ส่วนในเรื่องลดหย่อนผ่อนโทษนักโทษการเมืองนั้น ก็อยู่ในความดำริของรัฐบาลแล้ว...^๑

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๙

พระราชบัญญัติทั้ง ๒ ฉบับนี้ รัฐบาลยินยอมปฏิบัติตามพระราชประสงค์ และได้แจ้งให้พระองค์ทรงทราบ ต่อมารัชกาลที่ ๗ ได้ทรงเสนอพระราชบัญญัติฉบับใหม่มายังรัฐบาล และทรงขอให้รัฐบาลนำขึ้นสู่สภาผู้แทนราษฎร รัฐบาลได้ปฏิบัติตามพระราชประสงค์ พร้อมทั้งได้ส่งสำเนารายงานการประชุมสภาฯ และตอบพระราชบัญญัติของรัฐบาลไปให้ทรงทราบ พระราชบัญญัติฉบับนี้เป็นพระราชบัญญัติฉบับที่ ๓ ที่ทรงเสนอต่อรัฐบาล

พระราชบัญญัติฉบับที่ ๓ นี้ รัชกาลที่ ๗ ได้ทรงเสนอข้อเรียกร้องต่อรัฐบาลในเรื่องต่างๆ ทั้งหมด ๘ ข้อ ประกอบด้วย*

๑. ทรงขอให้มีการแก้ไขรัฐธรรมนูญฉบับถาวร โดยเฉพาะในเรื่อง ส.ส. ประเภท ๒ และได้ทรงแสดงความไม่เห็นด้วยกับรัฐธรรมนูญฉบับนี้ โดยทรงกล่าวว่า

...ในระหว่างที่กำลังร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวรอยู่ ข้าพเจ้าก็ได้พยายามตักเตือน และได้เถียงกับคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญอยู่ตลอดเวลาว่าควรถือหลัก "democracy" อันแท้จริงจึงจะถูก ถ้ามิฉะนั้นจะเกิดทำให้มีความไม่พอใจแก่ประชาชน...ข้าพเจ้ารู้สึกในขณะนั้นว่า ถ้าจะได้เถียงกันต่อไป การร่างรัฐธรรมนูญก็จะชักช้าไม่รู้จักแล้ว และอาจเป็นการแตกหักร้ายแรงเสียกว่าที่จะยอมรับให้การเป็นไปตามความประสงค์ของคณะผู้ก่อการฯ จึงได้ยอมให้เป็นไปตามนั้น...การที่พระองค์เจ้าบรมเดชและพระยาตรีวิสุทธิสงครามหาพวกพ้องได้มากมายจนถึงกับได้ยกกองทหารมาประชิดพระนคร ทำให้เกิดมีการฆ่าฟันกันเองในระหว่างคนไทย ก็ได้เทียบยกการตั้งสมาชิกประเภทที่ ๒ นี้ขึ้นอ้างเป็นข้อสำคัญข้อหนึ่ง^๑ ที่เห็นควรทำลายเสียโดยกำลังและโดยผิดกฎหมายเพราะไม่มีทางอื่นจะทำได้ ความวิตกของข้าพเจ้าในเรื่องการตั้ง ส.ส. ประเภทที่ ๒ ได้เป็นขึ้นจริง

๑. ข้อความในพระราชบัญญัติฉบับที่ ๓ ทั้งหมด ดูใน เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๑-๑๑๖
๒. ฝ่ายกบฏวรวรเดชได้เสนอข้อเรียกร้อง ๖ ประการ ต่อรัฐบาล ซึ่งหนึ่งในข้อเรียกร้อง ๖ ประการ คือ "การเลือกตั้งผู้แทนราษฎรประเภทที่ ๒ ต้องถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเลือก" ดู ชัยอนันต์ สมุทวณิช, ๑๔ ตุลาคม : คณะราษฎรกับกบฏวรวรเดช, หน้า ๒๗

อย่างชัดเจนแล้ว ไม่มีทางสงสัยอีกได้ว่า เป็นเหตุสำคัญที่ทำให้มีการระส่ำระสายขึ้นในบ้านเมือง และคงมีอยู่เนืองๆ...บัดนี้ ข้าพเจ้ารู้สึกแน่ชัดแก่ใจว่า ไม่ควรจะสนับสนุนให้หลักการอันนี้คงเป็นอยู่ตลอดไป จำต้องขอให้เปลี่ยนแปลงแก้ไขหลักการอันนี้^๑

นอกจากนี้ ได้ทรงแสดงความเห็นว่า ส.ส. ประเภท ๒ ที่ได้ตั้งขึ้นนั้น

“เลือกตั้งแต่พวกที่อยู่ในคณะผู้ก่อการเป็นส่วนมาก และความจริงหาได้มีคุณวุฒิหรือความเคยชินกับงานดีไปกว่าสมาชิกประเภทที่ ๑ เลย”

ทรงเห็นว่า ส.ส. ประเภท ๒ ยังควรมีอยู่ แต่ควรเปลี่ยนวิธีการเลือกตั้งใหม่ ซึ่งทรงกล่าวว่

“ข้าพเจ้าเห็นว่า สมาชิกประเภทที่ ๒ นี้ ยังควรมีอยู่จริง แต่ควรกำหนดให้เป็นบุคคลที่มีอายุไม่ต่ำกว่า ๓๕ และเป็นผู้ที่เคยชินกับการงานมาแล้ว เช่น รับราชการในตำแหน่งสูงๆ เป็นต้น”

ส่วนการเลือกนั้นทรงเห็นว่า ควรให้ประชาชนเลือก หรือให้บุคคลที่มีความรู้ที่เรียกว่า “Intelligentsia” เลือก หรือให้บุคคลที่เป็นข้าราชการหรือเคยเป็นข้าราชการชั้นสัญญาบัตรเป็นผู้เลือก และทรงขอให้รัฐบาลดำเนินการแก้ไขรัฐธรรมนูญในเรื่อง ส.ส. ประเภท ๒ นี้โดยทันที^๒

๒. ทรงขอให้มีการแก้ไขรัฐธรรมนูญ มาตรา ๓๙ ที่ว่าด้วยอำนาจยับยั้ง พ.ร.บ. ของพระมหากษัตริย์ ซึ่งทรงมีความเห็นว่า

๑. แถลงการณ์เรื่องพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก., หน้า ๑๐๒-๑๐๕ (ขีดเส้นใต้ตามต้นฉบับ)

๒. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๕-๑๐๗

มาตรา ๓๙ แห่งรัฐธรรมนูญนั้นยังไม่เหมาะ เพราะพระราชบัญญัติใดๆ ที่พระมหากษัตริย์ทรงคัดค้าน สภาฯ อาจยืนยันให้เป็นไปตามเดิมได้โดยความเห็นข้างมากแม้แต่เสียงเดียว (Simple majority)...การนับเอาเสียงข้างมากเฉยๆ (Simple majority) เช่นที่เป็นอยู่นี้ เท่ากับไม่ได้ถวายพระราชอำนาจในทางคัดค้านเลย...ข้าพเจ้าเห็นควรแก่รัฐธรรมนูญในข้อนี้ให้เป็นที่ว่า "ถ้าและสภาฯ ลงมติตามเดิมโดยมีเสียงข้างมาก ๓ ใน ๔ ของจำนวนสมาชิกทั้งหมด" ฯลฯ"

และได้ทรงเสนอด้วยว่า

ถ้าไม่อยากจะถวายอำนาจในการคัดค้านแก่พระมหากษัตริย์ให้มากขึ้น จะเปลี่ยนว่า ถ้าพระมหากษัตริย์ทรงคัดค้านกฎหมายใดๆ แล้ว ต้องให้มีการเลือกตั้งกันใหม่ และเปลี่ยนวิธีเลือกสมาชิกประเภทที่ ๒ หรือกำหนดวิธีการให้ราษฎรออกเสียงโดยตรงก็ดีเหมือนกัน แต่ถ้าปล่อยให้เป็นอย่างเดี๋ยวนี้นี้ ย่อมมีเสียงอยู่ได้เสมอว่า การปกครองตามที่เป็นอยู่เดี๋ยวนี้นี้ เป็นลัทธิเผด็จการทางอ้อมๆ ไม่ใช่ "democracy" จริงๆ เลย"

๓. ทรงขอให้รัฐบาลทำตามหลักการของรัฐธรรมนูญ มาตรา ๑๔ ในเรื่องการให้เสรีภาพในการพูด การเขียน และการโฆษณา รวมทั้งเสรีภาพในการประชุมโดยเปิดเผย และการตั้งสมาคม ซึ่งทรงเสนอว่าควรอนุญาตให้มีการตั้งสมาคมการเมืองได้ และต้องไม่ให้ทหารบก ทหารเรือ และตำรวจประจำการเป็นสมาชิกสมาคมการเมือง"

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๘

๒. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๐-๑๑๑

๓. พระราชดำริในเรื่องการจัดตั้งสมาคมการเมือง และการเสนอไม่ให้ทหารบก ทหารเรือ และตำรวจประจำการเป็นสมาชิกสมาคมการเมืองนี้ สอดคล้องกับคำขาดหรือข้อเรียกร้อง ๖ ข้อ ของฝ่ายกบฏวระเดชที่ยื่นต่อรัฐบาล ซึ่งในข้อ ๒ ของข้อเรียกร้องได้เสนอว่า "...ต้องยอมให้มีคณะการเมืองที่ชอบด้วยกฎหมาย" และใน

๔. ทรวงขอให้ยกเลิกพระราชบัญญัติป้องกันรัฐธรรมนูญ และขอให้เปลี่ยนวิธีพิจารณาคดีโดยคณะกรรมการ เป็นการพิจารณาคดีโดยศาลหลวงเหมือนคดีชนิดอื่นๆ

๕. ทรวงขอให้มีการอภัยโทษนักโทษการเมือง ทั้งที่ถูกจับกุมคุมขัง หรือถูกลงโทษโดยวิธีอื่นๆ

๖. ทรวงขอให้ข้าราชการที่ถูกปลดจากราชการโดยฐานถูกสงสัยว่าจะมีความผิดทางการเมือง มีสิทธิได้รับเบี้ยบำนาญตามเกณฑ์ที่จะได้ในวันที่ถูกปลดนั้น

๗. ทรวงขอให้งดการฟ้องร้อง จับกุมข้าราชการที่ยังถูกสงสัยว่าเกี่ยวข้องกับ “การกบฏ” ครั้งใดๆ ก็ตาม ที่กำลังจะฟ้องหรือดำริจะฟ้องต่อไป และ “เรื่องราวที่เจ้าหน้าที่รวบรวมเพื่อจะฟ้องร้องควรทำลายกันเสียในครั้งนี้ ตั้งต้นกันใหม่ให้ขาว”^๑

๘. ทรวงขอให้รัฐบาลและสภาผู้แทนราษฎร ให้คำมั่นเป็นลายลักษณ์อักษรว่า จะไม่ตัดกำลังและตัดงบประมาณของทหารรักษาวังให้น้อยกว่าเท่าที่เป็นอยู่ เว้นแต่จะทรงขอรับรอง และจะคงให้ทหารรักษาวังอยู่ในฐานะที่เป็นอยู่โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลง ขอให้รัฐบาลจ่ายอาวุธและลูกกระสุนให้แก่กองร้อยกองพันในกรมทหารรักษาวัง ให้มีเท่ากับกองร้อยกองพันทหารราบอื่นๆ^๒ ซึ่งในข้อนี้ พระองค์ได้ให้เหตุผลว่า เป็นเพราะเหตุการณ์บ้านเมืองยังไม่สงบเรียบร้อย จึงต้องการให้มีทหารรักษาพระราชวังและรักษา

(ต่อจากหน้า ๒๘๖)

ข้อ ๓ ได้กล่าวว่า “ข้าราชการซึ่งอยู่ในตำแหน่งประจำการทั้งทหารและพลเรือนต้องอยู่นอกการเมือง...” (ชัยอนันต์ สมุทวณิช, ๑๔ ตุลาคม : คณะราษฎรกับกบฏบวรเดช, หน้า ๒๗) ซึ่งในเรื่องข้าราชการต้องอยู่นอกการเมืองนี้ เมื่อพิจารณาในปัจจุบันก็นับว่าเป็นข้อเสนอที่ถูกต้องและเป็นประชาธิปไตย แต่เมื่อพิจารณาจากเหตุการณ์ทางการเมืองในเวลานั้น ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ ไม่นานนัก ข้อเสนอนี้อาจกล่าวได้ว่าเป็นข้อเสนอที่พยายามจะทำลายคณะราษฎร ซึ่งประกอบด้วยข้าราชการทั้งทหารบก ทหารเรือ และพลเรือนเป็นจำนวนมาก เพราะในเวลานั้น กลุ่มที่มีบทบาททางการเมืองที่สำคัญก็ได้แก่พวกคณะราษฎรซึ่งเป็นข้าราชการส่วนใหญ่หรือเกือบทั้งหมด และพวกเจ้านั้น

๑. แถลงการณ์เรื่องพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก..., หน้า ๑๑๕
 ๒. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๕-๑๑๖

พระองค์โดยใกล้ชิด เพื่อเป็นการอุ้มใจสำหรับพระองค์และเจ้านายพอสมควร
ชื่อเรียกห้องทั้ง ๘ ประการนี้ พระองค์ทรงเสนอว่า

“ถ้ารัฐบาลตกลงจะรับรองแล้ว ขอให้เสนอสภาฯ ให้ลงมติรับรองด้วยทุกข้อ ข้อ
ไขต่างๆ นี้ ต้องให้ข้าพเจ้าพอใจว่า ได้จัดการให้เป็นไปตามที่ร้องขอจริงๆ แล้ว ข้าพเจ้า
จึงจะกลับเข้าไปประเทศสยาม”^๑

รัฐบาลได้ตอบพระราชบันทึกลำดับเป็นข้อๆ และได้กล่าวชี้แจงในตอนต้น
ว่า รัฐบาลรู้สึกเสียใจและประหลาดใจเป็นอย่างยิ่งที่ทรงกล่าวว่า รัฐธรรมนูญนี้ พระองค์
ทรงคัดค้านอยู่ตลอดเวลา แต่หากไม่เป็นผลจึงได้จำยอมไปตามนั้น เพราะในเวลาว่าง
รัฐธรรมนูญ ฉบับถาวรนั้น อนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญได้แถลงต่อสภาฯ ได้ทำการ
ติดต่อกับสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตลอดเวลา จนถึงกับได้นำต้นร่างไปขอให้ทรงแก้ไข ข้อใด
ที่ทรงขอให้แก้ไข คณะอนุกรรมการร่างก็ได้ปฏิบัติตาม และตั้งในคำแถลงของพระยา
มโนฯ ที่ว่า รัฐธรรมนูญนี้พระองค์ทรงพอพระราชหฤทัยมาก รัฐบาลจึงเชื่อว่า รัฐ
ธรรมนูญนี้ได้เป็นที่พอพระราชหฤทัยแล้ว จึงมิได้ปรากฏว่าได้ทรงปฏิบัติกรอย่างใดที่
จะคัดค้านรัฐธรรมนูญนั้น ครั้นมาบัดนี้ปรากฏขึ้นว่า มีข้อความบางอย่างที่ยังทรงข้อง
พระราชหฤทัยอยู่ แต่รัฐบาลเห็นว่าเป็นเรื่องที่ทรงเข้าพระราชหฤทัยผิด ความจริงในทาง
ปฏิบัตินั้น นับว่าได้เป็นไปตามพระราชประสงค์ทุกประการแล้ว โดยไม่ต้องแก้รัฐ
ธรรมนูญ อันจะทำให้เสียความศักดิ์สิทธิ์โดยไม่จำเป็น^๒ หลังจากนั้น รัฐบาลจึงได้ชี้แจง
ตอบความในพระราชบันทึกลำดับเป็นข้อๆ ดังนี้^๓

๑. ในเรื่องวิธีการเลือกตั้งสมาชิกประเภท ๒ รัฐบาลได้กระทำตามพระราช

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๖
๒. เรื่องเดียวกัน, ๑๒๑-๑๒๓
๓. “ข้อสังเกตทั่วไปในพระราชบันทึกลำดับที่ ๓.” ใน เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๑-๑๓๒

บัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. ๒๔๗๕ ซึ่งได้มีการประกาศก่อนมีการฉลองรัฐธรรมนูญ ฉบับถาวร ร่าง พ.ร.บ.การเลือกตั้งนี้ เมื่อก่อนที่ได้นำขึ้นสู่สภา พระยามโน ประชานอนุกรรมการร่าง ก็ได้นำร่างขึ้นทูลเกล้าถวาย และได้มาแจ้งให้คณะอนุกรรมการร่างทราบ ว่า ในหลวงทรงโปรดปรานร่างพระราชบัญญัตินั้นมาก และรับสั่งว่า เป็นที่พอพระราชหฤทัย จะไม่ทรงขอแก้ไขแต่ตัวอักษรเดียว นอกจากนี้ ในระหว่างที่ร่างรัฐธรรมนูญถาวรอยู่ ทรงมีพระราชปรารภว่า การที่จะให้ผู้ที่สมควรเข้ารับเลือกตั้งเป็นสมาชิกประเภทที่ ๑ ต้องได้รับความเห็นชอบ (Approval) ของผู้ที่เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรอยู่ในสมัยที่ ๑ ตามวิธีในธรรมนูญชั่วคราวนั้น ไม่เหมาะสม เพราะสมาชิกประเภทที่ ๒ พระมหากษัตริย์ทรงตั้งโดยพระราชกฤษฎีกาถึงครึ่งหนึ่งแล้ว ควรให้สมาชิกประเภทที่ ๑ นั้น สมัครได้โดยไม่มี Approval คณะอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ ก็ยอมปฏิบัติตามพระราชประสงค์ และไม่ปรากฏว่าได้ทรงขอร้องให้วางวิธีการเลือกตั้งสมาชิกประเภทที่ ๒ โดยวิธีอื่นนอกจากที่กล่าวมาแล้ว

นอกจากนี้ รัฐบาลได้ชี้แจงว่า ในการเลือกสมาชิกประเภท ๒ รัฐมนตรีหลายนาย ได้นำรายชื่อไปทูลเกล้าฯ ถวายเพื่อทรงพระราชดำริ แต่พระองค์มิได้ทรงทักท้วงประการใด และได้ทรงลงพระปรมาภิไธยให้ทีเดียว และในการเลือกสมาชิกประเภท ๒ นั้น รัฐบาลก็ได้เลือกแต่ผู้ก่อการเท่านั้น ซึ่งจะเห็นได้ว่า ในจำนวนสมาชิกประเภท ๒ ๗๘ คน มีผู้ก่อการเพียง ๔๗ คน และรัฐบาลได้คัดเลือกเอาเฉพาะบุคคลที่เป็นชั้นสัญญาบัตร มิที่ไม่ใช่สัญญาบัตรอยู่คนเดียวคือ นายมังกร สามเสน แต่ผู้นี้ก็เคยรับราชการในตำแหน่งยกกระบัตรเมืองมาแล้ว ซึ่งพอจะเทียบได้กับชั้นสัญญาบัตร ส่วนวิธีการที่จะให้ข้าราชการสัญญาบัตรเป็นผู้เลือกผู้แทนของตนตามที่ทรงเสนอนั้น รัฐบาลเห็นว่า อาจทำให้ข้าราชการประจำแยกออกเป็นพรรคพวกได้ ซึ่งไม่พึงปรารถนาในทางราชการ และรัฐบาลยังได้ชี้แจงอีกว่า ที่ผ่านมานี้ในขณะที่มีสมาชิกแต่ประเภทเดียวนั้น เมื่อทรงรังเกียจผู้ใด เมื่อทราบในพระราชอัธยาศัยแล้ว ผู้นั้นก็ได้ลาออกจากสมาชิก

ภาพไปแล้วหลายนาย^๑ ส่วนที่ทรงเห็นว่า การที่พวกกบฏหาพวกได้มากเพราะหยาบยกเอาการตั้ง ส.ส. ประเภท ๒ ขึ้นอย่างนั้น ข้อนี้รัฐบาลเห็นว่า การที่พวกกบฏหาพวกได้มากนั้นเป็นเพราะใช้วิธีหลอกลวง

๒. ในเรื่องการแก้ไขรัฐธรรมนูญมาตรา ๓๙ ที่ว่าด้วยอำนาจยับยั้งกฎหมายของพระมหากษัตริย์ รัฐบาลได้ชี้แจงเกี่ยวกับวิธีการต่างๆ ที่พระมหากษัตริย์ทรงเสนอมາสำหรับในกรณีที่พระมหากษัตริย์ทรงยับยั้งร่าง พ.ร.บ. ซึ่งรัฐบาลมีความเห็นว่า วิธีการอย่างประเทศสวิสที่ให้มีการลงคะแนนทั้งประเทศ (Plebiscite) นั้น จะนำมาใช้ในประเทศสยามในเวลานั้นยังไม่เหมาะ เพราะการศึกษายังไม่แพร่หลาย ราษฎรยังไม่ชินต่อการปกครองในระบอบประชาธิปไตย จึงควรงดวิธีนี้ไว้ก่อน ส่วนวิธีที่ให้สภาฯ ลงมติ มีเสียงข้างมาก ๒ ใน ๓ หรือ ๓ ใน ๔ จึงจะลบล้างเสียงคัดค้านของประมุขได้นั้น รัฐบาลเห็นว่า ในเรื่องนี้เป็นเรื่องของสภา และในทางปฏิบัติที่เป็นมาแล้ว สำหรับพระราชบัญญัติที่ทรงคัดค้าน บรรดาสมาชิกที่เป็นรัฐมนตรีและเลขานุการรัฐมนตรีทั้งหมด ตลอดจนผู้แทนราษฎรประเภท ๒ บางคนที่ไม่ไปประชุม ก็หนึ่งไม่ลงมติ (absention) และรัฐบาลมีความเห็นว่า การแก้ไขความในข้อนี้จะไม่ได้ประโยชน์เท่าใดนัก ผลที่พึงได้ไม่คุ้มกับการที่ทำให้รัฐธรรมนูญเสื่อมความศักดิ์สิทธิ์ ส่วนอีกวิธีหนึ่งซึ่งที่ทรงเสนอคือการยุบสภาให้มีการเลือกตั้งใหม่ รัฐบาลเห็นว่า วิธีนี้อาจทำได้โดยไม่ต้องแก้ไขรัฐธรรมนูญ แต่สำหรับร่าง พ.ร.บ. ฉบับก่อนๆ ที่ทรงคัดค้านนั้น รัฐบาลเห็นว่าอาจทำ

๑. รายชื่อสมาชิกประเภทที่ ๒ ตามพระราชกฤษฎีกา ประกาศเมื่อวันที่ ๙ ธันวาคม ๒๔๗๖ ดูใน ประเสริฐ ปัทมสกุลณ์, *รัฐสภาไทยในรอบสี่สิบสองปี...*, หน้า ๑๐๘-๑๑๐

ในรายชื่อสมาชิกประเภท ๒ ที่ได้ตั้งขึ้นใหม่นี้ ได้เปลี่ยนแปลงไปจากในสมัยแรกบ้าง เช่น ไม่มีรายชื่อพระยามโนฯ, พระยาศรีวิสารวาจา รวมทั้งไม่มีรายชื่อผู้ก่อการบางคนซึ่งขัดแย้งกับผู้ก่อการข้างมากในเวลานั้น (เห็นได้ชัดในกรณีปัญหาเค้าโครงการเศรษฐกิจ) เช่น พระยาทรงสุรเดช, พระยาฤทธิอัคเนย์, พระประศาสน์พิทยายุทธ์ และนายประยูร ภมรมนตรี นอกจากนี้ก็ไม่มีรายชื่อผู้ก่อการพลเรือนหลายคน ซึ่งอาจเป็นเพราะไม่ได้เป็นข้าราชการระดับสัญญาบัตร หรือเป็นพระไม่ทรงพอพระทัยตั้งที่รัฐบาลได้กล่าวนั้นก็ไม่ได้ เช่น นายจรูญ สิบแสง, นายสงวน ตูลารักษ์ นายนิคม วีระไวทยะ, นายบรรจง ศรีจรูญ, นายหงวน ทองประเสริฐ, นายจรูญ ณ บางช้าง, นายวิเชียร สุวรรณทัต เป็นต้น

ความพอพระราชหฤทัยให้ตามข้อที่ทรงคัดค้านได้ จึงเห็นว่า ยังไม่จำเป็นที่จะต้องยุบสภา เพราะจะเป็นการสิ้นเปลืองพระราชทรัพย์โดยใช้เหตุ แต่ในกาลต่อไป จะโปรดให้ใช้วิธียุบสภาเนื่องด้วยพระราชบัญญัติที่ทรงไว้ได้ ก็ย่อมจะทรงทำได้ โดยโปรดเกล้าฯ แจงพระราชประสงค์ในการยุบสภามาในพระราชหัตถเลขาที่ทรงคัดค้านนั้น ซึ่งวิธีนี้อาจทำได้โดยไม่ต้องแก้ไขรัฐธรรมนูญ

๓. ในเรื่องที่ทรงขอให้รัฐบาลทำตามหลักการของรัฐธรรมนูญมาตรา ๑๔ เรื่องเสรีภาพนั้น รัฐบาลได้ชี้แจงว่า รัฐบาลได้ปฏิบัติตามหลักการนั้นอยู่แล้ว ในเรื่องการให้เสรีภาพในการพูด การเขียน การโฆษณา

“ข้อนี้รัฐบาลรับรองได้แน่ เพราะได้มีพระราชบัญญัติการพิมพ์ใหม่เปิดโอกาสให้มีการอุทธรณ์คำสั่งพนักงานการพิมพ์ได้อย่างเต็มที่ เป็นการเพิ่มสิทธิยิ่งกว่าพระราชบัญญัติเดิม”

ส่วนในเรื่องการให้เสรีภาพในการประชุมโดยเปิดเผยและการตั้งสมาคมนั้น รัฐบาลได้กล่าวว่า

ข้อนี้รัฐบาลยังข้องใจ และที่ยังมิได้อนุญาตให้มีพรรคการเมืองก็เพราะคำนึงถึงพระราชหัตถเลขาที่ ๒/๑๒๘ ลงวันที่ ๓๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๗๕ ถึงพระยามโนปกรณนิติธาดาว่า ไม่ทรงโปรดให้มีคณะกรรมการเมือง และทรงให้เลิกคณะราษฎรในฐานะที่เป็นคณะกรรมการเมืองเสีย^๑ รัฐบาลในครั้งกระนั้นก็ได้ปฏิบัติตามแล้ว^๒

๑. พระราชหัตถเลขา นี้ ดูใน แถลงการณ์เรื่องพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก... หน้า ๑๖๕-๑๖๗ ซึ่งมีข้อความบางตอนว่า

... ตามที่มีบุคคลได้ตั้งสมาคมการเมืองและขออนุญาตตั้งขึ้นอีกนั้น ข้าพเจ้ามีความวิตกเป็นอันมาก ด้วยเกรงว่า จะเป็นเหตุกระทบกระเทือนถึงความสงบสุขของประชาชน... สำหรับประเทศสยามที่เพิ่งจะมีรัฐธรรมนูญขึ้นใหม่ ยังหาถึงเวลาสมควรที่จะมีคณะกรรมการเมืองเช่นข้าพเจ้า ไม่ด้วยประชาชนส่วนมากยังไม่เข้าใจวิธี

(อ่านต่อหน้า ๒๙๒)

๔. การที่ทรงขอให้เลิกพระราชบัญญัติป้องกันรัฐธรรมนูญนั้น รัฐบาลเห็นว่าวิธีการตามพระราชบัญญัติป้องกันรัฐธรรมนูญเป็นวิธีที่เบาที่สุด และเป็นวิธีป้องกันไว้ก่อนแก่ เพราะถ้ารอให้มีการแก้ คือ เมื่อมีกบฏเกิดขึ้นแล้วก็จะทำให้เสียชีวิตไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินไปโดยใช่เหตุ นอกจากนี้ พ.ร.บ. นี้ยังเป็นที่พอใจแก่ผู้ที่ถูกกล่าวหาว่าทำลายรัฐธรรมนูญบางคน ซึ่งเมื่อได้ถูกยื่นฟ้องต่อศาลแล้ว ได้ขอร้องให้พิจารณาตามวิธีการของพระราชบัญญัติป้องกันรัฐธรรมนูญนี้

๕. ในเรื่องการลดโทษให้แก่ผู้ที่ถูกศาลพิพากษาในคดีกบฏนั้น รัฐบาลได้ชี้แจงไว้แล้วว่า เมื่อศาลพิเศษได้พิจารณาคดีเสร็จสิ้นทุกสำนวนแล้ว รัฐบาลจะได้พิจารณาเรื่องการลดโทษ โดยเทียบกับตัวอย่างที่เคยมีมา และพิจารณาถึงความผิดมากน้อยและความเสียหายที่เกิดแก่บุตรภรรยาของผู้ที่ต้องเสียชีวิตไปในการปราบกบฏนั้นด้วย

๖. ในเรื่องเบี้ยบำนาญของข้าราชการที่ถูกปลดจากราชการโดยฐานสงสัยว่าจะมีความผิดทางการเมืองนั้น รัฐบาลได้ชี้แจงว่า เมื่อบุคคลเหล่านี้มีสิทธิตามเกณฑ์ในพระราชบัญญัติเบี้ยบำนาญแล้ว ก็ได้ให้เบี้ยบำนาญไปทุกคน ส่วนข้าราชการทหารก็ได้เบี้ยบำนาญเช่นเดียวกัน

๗. เรื่องที่ทรงขอร้องให้งดการฟ้องร้องจับกุมข้าราชการที่สงสัยว่าเกี่ยวข้องกับกรกบฏนั้น รัฐบาลได้ชี้แจงว่า ข้าราชการที่ถูกสงสัยว่าเกี่ยวข้องกับกรกบฏนั้น รัฐบาลได้สั่งให้งดการฟ้องร้องนานแล้ว ส่วนผู้ที่อยู่ระหว่างคดีก็ต้องกล่าวไปให้คดีถึงที่สุดเสียก่อน ซึ่งในไม่ช้า ศาลพิเศษก็คงตัดสินให้เสร็จสิ้นไป ส่วนการทำลายเรื่องราวที่เจ้าหน้าที่จะฟ้องร้องนั้น รัฐบาลเห็นว่าจะทำลายเสียมิได้ เพราะเรื่องราวเหล่านี้จะเกี่ยวข้องกับคดี

(ต่อจากหน้า ๒๔๑)

การปกครองแบบรัฐธรรมนูญเสียเลย

...ข้าพเจ้าจึงเห็นว่า ในเวลานี้ อย่าให้มีสมาคมการเมืองเลยจะดีกว่า แต่โดยเหตุที่บัดนี้รัฐบาลได้ยอมอนุญาตให้มีสมาคมคณะราษฎรเสียแล้ว จึงเป็นการยากที่จะคิดกันห้ามหวมให้มีคณะกรรมการเมืองขึ้นอีกคณะหนึ่งหรือหลายคณะได้ อย่างดีที่สุดข้าพเจ้าเห็นว่า สมควรที่จะเลิกสมาคมคณะราษฎรและคณะอื่นทีเดียว...

อื่นๆ

๘. ในเรื่องที่จะตัดกำลังและตัดงบประมาณของทหารรักษาวังนั้น รัฐบาลได้กล่าวว่า เรื่องงบประมาณนี้เป็นเรื่องเกี่ยวแก่สภาผู้แทนราษฎร รัฐบาลไม่มีความขัดข้องประการใดในการที่จะคงให้มีทหารรักษาวังไว้ตามเดิม ส่วนเรื่องที่ทรงขอให้ทหารรักษาวังมีอาวุธเหมือนทหารราบทุกอย่างนั้น รัฐบาลมีความเห็นว่า

ตามประเพณีที่เป็นมาแล้ว ทหารรักษาวังที่มีอาวุธเช่นนั้นไม่ ในต่างประเทศก็ดูจกกัน การที่จะเพิ่มอาวุธให้แก่ทหารรักษาวังเช่นนี้ มีข้อจะคำนึงถึงทหารบก ทหารเรือ ทหารอากาศ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นจอมทัพอยู่แล้ว ตลอดจนตำรวจ ซึ่งมีความจงรักภักดีอาจจะรู้สึกโทมนัสว่า พระมหากษัตริย์ไม่ทรงไว้วางใจพระราชหฤทัยก็เป็นได้^๑

รัฐบาลได้ชี้แจงและตอบพระราชบันทึกฉบับที่ ๓ ในประเด็นต่างๆ ทั้ง ๘ ข้อ และได้แสดงความปรารถน ที่จะให้พระองค์เสด็จกลับพระนคร ทั้งหวังว่า การชี้แจงนี้จะแก้ข้อที่ทรงเข้าพระราชหฤทัยผิด และสามารถหาช่องทางในการจัดการให้เป็นที่พอพระราชหฤทัยภายในขอบข่ายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. ๒๔๗๕ ได้ แต่คำชี้แจงของรัฐบาลนี้ไม่เป็นที่พอพระทัย พระองค์ได้ส่งไขความพระราชบันทึกมาอีกหนึ่งฉบับ ซึ่งนับเป็นพระราชบันทึกฉบับที่ ๔ ที่ทรงเสนอต่อรัฐบาล ซึ่งมีข้อความสำคัญดังนี้

๑. ทรงชี้แจงเพิ่มเติมเกี่ยวกับเรื่อง ส.ส. ประเภท ๒ ว่า

ข้าพเจ้าไม่ได้คัดค้านเป็นลายลักษณ์อักษรต่อวิธีการที่จะเลือกสมาชิกประเภทที่ ๒ ดังที่บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติการเลือกตั้งผู้แทนราษฎร เพราะ

๑. แฉลงการณ์เรื่องพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก..., หน้า ๑๓๒

ก. พระยามโนฯ ได้สัญญาแก่ข้าพเจ้า อันบัญญัติชื่อนามผู้ที่เสนอให้เป็นสมาชิกนั้น จะส่งมาให้ข้าพเจ้าล่วงหน้าเป็นเวลานาน ก่อนที่จะตราขึ้นเป็นพระราชกฤษฎีกา

ข. และว่าจะเสนอรายชื่อมากกว่าจำนวนสมาชิกที่ต้องการตั้ง เพื่อข้าพเจ้าจะได้มีโอกาสเลือกได้บ้าง และรับจะพิจารณาค่าหักหัวของข้าพเจ้า

ค. กับว่าอันบัญญัติชื่อนามนั้น จะได้ทำขึ้นให้ตรงต่อหลักการซึ่งข้าพเจ้าได้วางไว้ให้แล้วมากที่สุดเท่าที่จะทำได้

จริงอยู่อันข้อสัญญาต่างๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว มิได้ทำขึ้นเป็นลายลักษณ์เลย ครั้นเมื่อถึงเวลาที่จะเสนอนามสำหรับเลือกตั้ง พระยามโนฯ ก็ได้ออกจากตำแหน่งหน้าที่ไปแล้วโดยถูกรัฐประหาร ข้าพเจ้าได้ร้องขอหลายครั้งหลายหนว่า อันบัญญัติชื่อนามผู้ที่ได้รับเลือกตั้งนั้น ควรเสนอมาให้ข้าพเจ้าโดยเร็วที่สุดที่จะทำได้ แต่อันที่จริงบัญญัติชื่อนามนี้ได้ส่งมาให้ข้าพเจ้าในตอนกลางคืน ก่อนวันซึ่งได้กำหนดสำหรับเป็นวันเปิดสภาผู้แทนราษฎร ความจริงประมาณเพียง ๑๒ ชั่วโมง ... การที่ทำเช่นนี้ เห็นได้ชัดๆ ว่า มุ่งหมายที่จะให้ข้าพเจ้าจำต้องเซ็นอนุมัติรายนามนั้นไปอย่างลับๆ ลับๆ จะแสดงความขัดข้องประการใด ก็คงจะทำให้การเปิดสภาผู้แทนราษฎรล่าช้าไปอีก และอย่างไรก็คงจะไม่เป็นผลประการใดเลย*

นอกจากนี้ ทรงแสดงความเห็นในเรื่องการที่จะกันข้าราชการประจำการให้ออกเสียจากการเมือง ซึ่งทรงเห็นว่า เป็นสิ่งที่พึงปรารถนาและทำได้โดยง่าย โดยการกำหนดว่า ให้ข้าราชการนอกประจำการเท่านั้นที่อาจเข้าเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรได้ และทรงเสนอว่า การเลือกสมาชิกประเภท ๒ ควรให้ข้าราชการทั้งหมด ไม่ว่าจะยังประจำการอยู่หรือนอกประจำการ เป็นผู้เลือก ทั้งได้กล่าวว่า

"ความไม่พอใจในวิธีเลือกผู้แทนราษฎรประเภท ๒ อันนี้ ได้เพิ่มจำนวนพรรค

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๙-๑๘๐

พวกและผู้เห็นชอบให้แก่ฝ่ายกบฏหลายคน”^๑

ในเรื่อง ส.ส. ประเภท ๒ นี้ ต่อมารัฐบาลได้ตอบพระราชบันทึก โดยชี้แจงว่า

พระยามโนปกรณนิติธาดาได้สัญญาไว้ว่ากระไรนั้น รัฐบาลไม่อาจที่จะทราบได้เลย พระยามโนปกรณนิติธาดาได้บิดบังความจริงที่ได้กราบบังคมทูลไว้ รัฐบาลเพิ่งทราบโดยพระราชบันทึกไขความลับหลังนี้เอง”^๒

ส่วนเรื่องรายนาม ส.ส. ประเภท ๒ ซึ่งทรงรับสั่งว่ารัฐบาลได้นำไปทูลเกล้าฯ ถวายเพียง ๑๒ ชั่วโมง ก่อนพิธีเปิดประชุมสภาผู้แทนราษฎรนั้น รัฐบาลได้ชี้แจงว่า

“ในระหว่างที่เกิดกบฏ พระองค์ได้เสด็จไปประทับที่สงขลา รัฐบาลได้พยายามกราบบังคมทูลขอให้ทรงเสด็จกลับสู่พระนคร เพื่อจะได้พระราชทานความเห็นในการเลือก ส.ส. ประเภท ๒ แต่พระองค์ก็หาเสด็จกลับไม่ คงเสด็จมาถึงกรุงเทพฯ ในวันที่ ๙ ธันวาคม ๒๔๗๖ ก่อนหน้าพิธีเปิดสภาผู้แทนราษฎรเพียงวันเดียว รัฐบาลก็มีได้นั่งนอนใจ จึงขอพระราชทานโอกาสให้ได้เข้าเฝ้าเพื่อทูลเกล้าฯ ถวายรายนาม ส.ส. ประเภท ๒ พระองค์ก็โปรดเกล้าฯ ให้เข้าเฝ้าเมื่อเวลาค่ำ และในการเข้าเฝ้านี้ รัฐบาลได้ทูลเกล้าฯ ถวายรายนาม ส.ส. ประเภท ๒ ซึ่งรัฐบาลได้คัดเลือกจากข้าราชการสัญญาบัตรหรือเทียบเท่าสัญญาบัตรเท่านั้น”

นอกจากนี้ รัฐบาลยังไขความว่า

“ในขณะที่เกิดกบฏนั้น ยังไม่มีสมาชิกประเภทที่ ๒ เลย มีแต่สมาชิกประเภทเดียว

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๑

๒. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๘

กฎจะมาอ้างถึงสมาชิกประเภทที่ ๒ ดูกระไรอยู่”^๑

๒. เรื่องอำนาจยับยั้งร่างกฎหมายของพระมหากษัตริย์ รัชกาลที่ ๗ ทรงเสนอความเห็นเพิ่มเติมว่า

ตราใบใดที่ยังคงให้สมาชิกประเภทที่ ๒ มีอยู่ ตามความเห็นของข้าพเจ้า วิธีการซึ่งเหมาะที่สุดในอนาคตอันที่จะลงมติไม่เห็นชอบด้วยกับคำทักท้วงของพระมหากษัตริย์นั้น มีอยู่วิธีเดียว กล่าวคือ การให้มีเสียงข้างมากที่ไม่เห็นด้วยเป็นจำนวนเศษสามส่วนสี่ ถ้าหากใช้วิธียุบ (สภา) แล้วก็จำเป็นต้องให้เป็นไปเอง และจำเป็นต้องเพิ่มความในรัฐธรรมนูญไว้ว่า ในกรณีที่พระมหากษัตริย์ทรงทักท้วงพระราชบัญญัติฉบับใดลงมา สภาผู้แทนราษฎรเป็นอันต้องยุบไปเองในคราวเดียวกัน ทั้งนี้ ต้องเป็นไปโดยมิต้องอาศัยความยินยอมของรัฐมนตรีผู้หนึ่งผู้ใดในอันที่จะรับสนองพระบรมราชโองการ”^๒

นอกจากนี้ ทรงกล่าวว่า

“ข้าพเจ้าได้เคยขอให้ยุบสภาผู้แทนราษฎรแล้ว แต่รัฐบาลก็ไม่ยินยอม และก็คงเป็นเช่นนี้แทบทุกคราวไป ถ้านำวิธีนี้มาใช้แล้ว สมาชิกประเภทที่ ๒ ก็ควรที่จะเลือกตั้งกันใหม่เหมือนกัน”^๓

รัฐบาลได้ตอบชี้แจงในเรื่องอำนาจยับยั้งร่างกฎหมายของพระมหากษัตริย์นี้ว่า

การที่จะให้สภาผู้แทนราษฎรต้องยุบไปเองโดยเหตุที่พระมหากษัตริย์ทรงทักท้วง

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๘-๑๘๙

๒. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๑

๓. เรื่องเดียวกัน

พระราชบัญญัติจะบังคับได้ลงมานั้น เห็นว่าตามระบอบรัฐธรรมนูญทำเช่นนั้นไม่ได้ ส่วนที่ได้เคยทรงขอให้ยุบสภาผู้แทนราษฎร และรัฐบาลไม่ยินยอมนั้น ข้อนี้ก็ได้รับการทูลไปแล้วในครั้งก่อนว่า รัฐบาลยังไม่เห็นเป็นการสมควร จึงมิได้ยุบ

ตามที่รัฐบาลได้ตอบพระราชบัณฑิตก็ไปนั้น ก็ได้พยายามหาหนทางที่จะให้เป็นไปโดยไม่ต้องแก้ไขรัฐธรรมนูญ^๑

๓. ในเรื่องหลักการรัฐธรรมนูญมาตรา ๑๔ ที่ว่าด้วยเสรีภาพ รัชกาลที่ ๗ ทรงกล่าวว่า “ถ้าลักษณะการณ์เช่นนี้ รัฐบาลได้ปฏิบัติไปแล้ว เรื่องนี้ก็จะเป็นอันตกไปเองในตัว” และทรงตั้งข้อสังเกตว่า

บทแก้ไขประมวลกฎหมายลักษณะอาญา พ.ศ. ๒๔๗๐ มาตรา ๔ วรรค ๑ (ค) ซึ่งได้ประกาศใช้บังคับกฎหมายในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้น ณ บัดนี้ ชัดกับความต้องการของรัฐบาลซึ่งตั้งอยู่ในระบอบรัฐธรรมนูญ ด้วยเหตุที่มาตรานี้ อาจแปลความไปในทำนองหนึ่ง ซึ่งถึงแก่จะจัดตั้งคณะพรรคการเมือง และทำการเผยแพร่หลักการใดที่เป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐบาลใด ซึ่งกำลังมีอำนาจอยู่ แทบไม่ได้เลย^๒

พระองค์จึงทรงเสนอว่า ถ้าหากรัฐบาลตั้งใจในอันที่จะปกครองประเทศให้ถูกต้องตามหลักแห่งประชาธิปไตยแล้ว เป็นการสมควรที่จะแก้ไขหลักการนี้ นอกจากนี้ ทรงแสดงความเห็นชอบที่จะให้มีพรรคการเมืองเกิดขึ้น และทรงกล่าวว่า

จดหมายของข้าพเจ้ามีถึงพระยามโนฯ นั้น ได้เขียนไปในคราวที่รัฐบาลในครั้งกระนั้นไม่ยอมอนุญาตให้คณะชาติตั้งขึ้น ข้าพเจ้าจึงแนะนำไปว่า ถ้าคณะชาติไม่ได้รับ

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๙

๒. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๒

อนุญาตให้จัดตั้งขึ้นแล้ว ก็ควรที่จะเลิกล้มคณะราษฎรเสียเหมือนกัน อันที่จริงอาจแก้
ได้ว่า สำหรับการเลือกตั้งผู้แทนราษฎรครั้งแรกนั้น ไม่พึงประสงค์ที่จะให้มีคณะพรรค
การเมือง ข้าพเจ้าเห็นว่า ณ บัดนี้ ถึงเวลาแล้วที่จะอนุญาตให้คณะพรรคการเมืองจัดตั้ง
ขึ้นโดยเปิดเผย หากไม่แล้วก็คงจะจัดตั้งขึ้นโดยทางลับๆ และคงจะมีความประสงค์และ
ความมุ่งหมายไปในทางเข้ายึดอำนาจโดยใช้กำลัง ในเมื่อวิธีการอันถูกต้องตามกฎหมาย
ไม่มีทางที่จะเอามาใช้ได้เสียแล้ว ถ้าหากไม่อนุญาตให้มีหนทางอันถูกต้องตามกฎหมาย
เพื่อคัดค้านการกระทำของรัฐบาลเสียเลย*

และทรงมีความเห็นว่า การเปลี่ยนแปลงในบทรัฐธรรมนูญที่พระองค์ได้ทรงขอ
มานั้น จะมีผลกระทบต่อกระเทือนเพียงข้อที่เป็นบทเฉพาะกาล ซึ่งจะไม่กระทบกระเทือน
ความศักดิ์สิทธิ์แห่งรัฐธรรมนูญแต่อย่างใด

ในเรื่องหลักการรัฐธรรมนูญมาตรา ๑๔ ที่ว่าด้วยเสรีภาพนี้ รัฐบาลได้ชี้แจงว่า
“รัฐบาลได้ตกลงไว้แล้วว่าจะตั้งกรรมการขึ้นพิจารณาสะสางบทกฎหมายที่ออกในสมัย
สมบูรณาญาสิทธิราชย์ซึ่งขัดต่อระบอบรัฐธรรมนูญ” ส่วนเรื่องเกี่ยวกับพรรคการเมือง
นั้น รัฐบาลได้กล่าวว่า

ตามที่ทรงรับสั่งว่า ได้ทรงส่งจดหมายถึงพระยามโนปกรณนิติธาดาให้เลิกล้ม
คณะราษฎร เพราะรัฐบาลในครั้งนั้นไม่ยอมอนุญาตให้คณะชาติตั้งขึ้น ความข้อนี้
พระยามโนปกรณนิติธาดาจะกราบบังคมทูลไว้อย่างไรก็ยิ่งกราบไม่ได้ แต่ความจริง
เรื่องนี้รัฐบาลพระยามโนปกรณนิติธาดาได้นัดประชุมผู้ก่อการขอพระราชทานรัฐธรรมนูญ
ทั้งหมด ที่ประชุมส่วนมากเห็นควรให้ตั้งคณะชาติ และยังไม่ทันที่รัฐบาลจะดำเนินการ
อย่างไร ก็มีพระราชหัตถเลขาถึงพระยามโนปกรณนิติธาดา ดังได้กล่าวแล้ว

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๓

และกล่าวว่า

ที่ทรงรับสั่งมาว่า การขอเปลี่ยนแปลงรัฐธรรมนูญก็เพียงกระทบกระเทือนเพียง บทละพะาะกาล ไม่ทำให้ความศักดิ์สิทธิ์แห่งรัฐธรรมนูญกระทบไปด้วย ที่จริงได้ทรง ขอแก้บทถาวรว่าด้วย “วิโต” ด้วย และแม้บทละพะาะกาลก็สำคัญเหมือนกัน เพราะ การที่มีบทละพะาะกาลนั้น ก็เพื่อจะประคับประคองให้ความเรียบร้อยในสมัยหัวต่อ หัวเลี้ยวเช่นนี้ได้เป็นไปโดยราบรื่น เพื่อความศักดิ์สิทธิ์แห่งรัฐธรรมนูญถาวรนั่นเอง ฉะนั้น ถ้าไม่จำเป็นแล้วก็ไม่ควรแก้รัฐธรรมนูญ ไม่ว่ามาตราใดๆ^๑

๔. ในเรื่องพระราชบัญญัติป้องกันรัฐธรรมนูญ รัชกาลที่ ๗ ทรงแสดงความ เห็นว่า “ข้าพเจ้าไม่รังเกียจหลักการแห่งพระราชบัญญัตินี้ แต่ข้าพเจ้ารังเกียจวิธีพิจารณา คดีโดยคณะกรรมการ”^๒

รัฐบาลได้ชี้แจงว่า

“การพิจารณาโดยคณะกรรมการนั้น ได้พิจารณาตามทำนองลูกขุน (jury) คือถือ ความบริสุทธิ์ใจเป็นใหญ่ไม่ใช่ในถ้อยคำสำนวน เพราะเป็นที่ทราบอยู่ว่า ผู้ที่คิดก่อการ ปฏิบัติต่อรัฐธรรมนูญนั้น ย่อมจะทำลายหลักฐานที่เป็นเอกสาร เพื่อความสงบเรียบร้อย จึงควรป้องกันไว้ดีกว่าแก้”^๓

นอกจากนี้ รัฐบาลได้ชี้แจงว่าคณะกรรมการนี้ได้ตั้งจากผู้พิพากษาทั้งสิ้น

๕. ในเรื่องการให้อภัยโทษนักโทษการเมือง รัชกาลที่ ๗ ทรงกล่าวว่า

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๙
๒. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๔
๓. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๙๐

“ข้าพเจ้าไม่เห็นชอบด้วยกับการยกโทษอย่างครึ่งๆ กลางๆ การยกโทษนั้นจะไม่
มีผลดีประการใด นอกจากจะยกโทษอย่างเต็มที่ ข้าพเจ้าขอยืนยันความเห็นอันนี้ของ
ข้าพเจ้า”^๑

ซึ่งในเรื่องอภัยโทษนักโทษการเมืองนี้ รัฐบาลไม่ได้ชี้แจงเพิ่มเติมประการใด

๖. ในเรื่องที่รัชกาลที่ ๗ ทรงขอให้ข้าราชการที่ถูกปลดโดยสงสัยว่ามีความผิด
ทางการเมืองได้รับเบี้ยบำนาญนั้น เมื่อรัฐบาลได้จัดการไปแล้ว พระองค์ก็ไม่มีปัญหา
อะไรอีกต่อไป

๗. ในเรื่องงดการฟ้องร้องจับกุมข้าราชการที่ถูกสงสัยว่าเกี่ยวข้องกับการกบฏนั้น
รัชกาลที่ ๗ ทรงมีความเห็นว่า “ถ้าหากจะมีการยกโทษกันโดยทั่วๆ ไปแล้ว ก็ดูเป็นเสีย
เวลาเปล่าๆ ในอันที่จะดำเนินคดีซึ่งอยู่ในระหว่างพิจารณาต่อไป”^๒ แต่พระองค์ไม่ได้
บังคับในข้อนี้ ซึ่งในเรื่องนี้ รัฐบาลมีความเห็นว่า ควรจะว่ากล่าวกันต่อไปให้เสร็จ
สำนวนเสียก่อน จึงจะพิจารณาว่า ควรจะกรุณาแก้จำเลยอย่างไร รวมกันไปกับคดีที่ได้
ตัดสินแล้ว

๘. ส่วนเรื่องทหารรักษาวัง รัชกาลที่ ๗ ทรงแสดงความเห็นว่า เนื่องจาก
เหตุการณ์บ้านเมืองยังไม่สงบเรียบร้อยดี และมีข่าวลือว่าอาจมีการสู้รบกันขึ้นระหว่าง
กองทัพบก กองทัพเรือ หรือในระหว่างหมวดหมู่ต่างๆ ในกองทัพทั้งสองนี้ ทรงเกรงว่า
ถ้าเกิดความไม่สงบขึ้นแล้ว ทหารก็จะมัวพะวงในการสู้รบระหว่างกันเองมากกว่าที่จะมา
คอยระวังรักษาพระองค์ เพราะฉะนั้นจึงทรงปรารถนาที่จะได้ความคุ้มครองจากทหาร
สักกองหนึ่งซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับการแก่งแย่งทั้งหลาย พระองค์จึงได้ขอร้องมาในเรื่อง
กรมทหารรักษาวัง ทรงเห็นว่า ถ้าเมื่อกองทัพบกและกองทัพเรือทำตามหน้าที่ของตน
จริงๆ และไม่มายุ่งกับการเมืองแล้ว เมื่อนั้นก็เป็นเวลาอันสมควรที่จะลดกำลังทหาร

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๔

๒. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๕

รักษาวังมาทำหน้าที่เพียงเครื่องประดับเกียรติยศ หรือเป็นแต่เพียงตำรวจรักษาการภายในพระราชวัง ซึ่งในเรื่องนี้ รัฐบาลได้กราบทูลว่า เมื่อพระองค์เสด็จกลับสู่พระนครแล้ว รัฐบาลจะได้จัดการถวายตามพระราชประสงค์

๔. เรื่องประมวลวิธีพิจารณากฎหมายอาชญามาตรา ๒๖๓ รัชกาลที่ ๗ ทรงไม่เห็นชอบด้วย โดยทรงกล่าวว่า

“บทร่างมาตรา ๒๖๓ ในประมวลวิธีพิจารณากฎหมายอาชญา นั้น มิเป็นการตรงกันข้ามกับคำขอของข้าพเจ้าในเรื่องนี้ไปหมดทีเดียวหรือ และเป็นการตัดสิทธิซึ่งราษฎรมีอยู่ก่อนยิ่งขึ้นไปอีกมิใช่หรือ ร่างมาตรานี้ ข้าพเจ้ายอมรับไม่ได้เลยทีเดียว”^๑

ซึ่งในเรื่องนี้ รัฐบาลได้ชี้แจงว่า

ร่างมาตรา ๒๖๓ แห่งประมวลวิธีพิจารณากฎหมายอาชญา นั้น ที่ว่าตรงกันข้ามกับคำขอของพระองค์และเป็นการตัดสิทธิซึ่งราษฎรมีอยู่ก่อนนี้ รัฐบาลมองไม่เห็นว่าจะเสียหายตุ่ตุธรรมอย่างไร เพราะราษฎรมีสิทธิทูลเกล้าฯ ถวายฎีกา ตลอดจนญาติและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียก็มีสิทธิทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาขอพระราชทานอภัยโทษเช่นเดียวกัน มีข้อที่แตกต่างอันสำคัญอยู่ที่คือ ตามพระราชประสงค์นั้น เมื่อทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาขึ้นไปแล้วจะปฏิบัติตามคำพิพากษาไม่ได้เลย ไม่ว่าเวลาจะล่วงพ้นไปนานสักเท่าใด แต่ตามร่างมาตรานี้ได้กำหนดเวลาไว้ว่า ถ้าไม่พระราชทานวินิจฉัยในเรื่องฎีกา เมื่อล่วงพ้นกำหนดแล้วก็ถือเสมือนได้ทรงปฏิเสธ ไม่พระราชทานอภัยโทษ และปฏิบัติตามคำพิพากษาได้^๒

ซึ่งปัญหาที่แตกต่างกันอยู่ที่ว่า ควรกำหนดเวลาหรือไม่เท่านั้น รัฐบาลเห็นว่า

---

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๖
๒. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๑-๑๘๒

ควรจะกำหนดเวลา และเสนอว่า ถ้าเวลาที่กำหนดในร่างประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาชญาไม่พอ จะขยายให้ยาวออกไปอีกก็ได้

พระราชบัญญัติของรัชกาลที่ ๗ และตอบพระราชบัญญัติของรัฐบาลนี้ รัฐบาลได้นำเสนอสภาผู้แทนราษฎรพิจารณาเป็นการด่วนและลับ ในวันที่ ๓๑ มกราคม ๒๔๗๗ และได้ส่งตอบพระราชบัญญัติพร้อมทั้งรายงานการประชุมสภา ให้พระองค์ทรงทราบ ตอบพระราชบัญญัติไขความของรัฐบาลนี้ รัฐบาลได้เสนอให้สภาพิจารณาเห็นชอบก่อนซึ่งสมาชิกสภาฯ ได้ลงมติเห็นชอบกับการกระทำของรัฐบาล ๔๖ นาย และไม่มีสมาชิกที่ลงมติไม่เห็นชอบด้วยเลย^๑ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า สภาฯ ซึ่งประกอบด้วยสมาชิกประเภทที่ ๑ และประเภทที่ ๒ เห็นชอบด้วยกับการกระทำของรัฐบาล และเห็นชอบกับหลักการที่รัฐบาลได้เสนอในการตอบพระราชบัญญัติของพระมหากษัตริย์โดยมติเอกฉันท์

รัชกาลที่ ๗ ได้ทรงมีพระราชดำรัสตอบบันทึกฉบับสุดท้ายของรัฐบาลนี้อีกครั้งหนึ่ง โดยทรงกล่าวถึงประเด็นต่างๆ ทั้ง ๔ ข้อ และทรงขอให้รัฐบาลให้คำตอบที่แน่นอนว่าจะยอมหรือไม่ยอมในข้อเรียกร้องต่างๆ ทั้ง ๔ ข้อที่ทรงขอมานั้น ซึ่งทรงกล่าวว่า

บรรดาข้อความทั้งหลายซึ่งข้าพเจ้าได้รับจากรัฐบาลนี้ โดยมากไม่มีความ (หมาย) อันแน่นอน และเป็นไปในทำนองโต้เถียงเท่านั้น ทำให้จึงมาว่าแต่พูดถึงคำขอต่างๆ ซึ่งข้าพเจ้าไม่ได้ขอมาเป็นทางราชการ ข้าพเจ้าต้องการคำตอบอย่างแน่นอน ตอบคำขอซึ่งแน่ชัดแล้วว่า ยอมได้หรือไม่ได้^๒

สำหรับข้อเรียกร้องทั้งหมดนี้ พระองค์ได้กล่าวในตอนท้ายว่า

ถ้ารัฐบาลและสภาคิดว่า คำขอร้องของข้าพเจ้านั้นผิดต่อหลักการปกครองตาม

๑. รายงานการประชุมลับของสภาผู้แทนราษฎร วันที่ ๓๑ มกราคม ๒๔๗๗, ใน แฉกการณธ์เรื่องพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก..., หน้า ๓๔๕

๒. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕๖

ระบอบประชาธิปไตยแล้ว ความเห็นแตกต่างระหว่างเราก็เป็นอันหมดหนทางที่จะแก้ไขได้ เพราะทั้งสองฝ่ายต่างไม่ถือหลักการอย่างเดียวกันเลย และการร่วมงานกันก็เป็นอันทำไม่ได้^๑

รัฐบาลได้ประชุมพิจารณาพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ตอบบันทึกฉบับสุดท้ายของรัฐบาลนี้ และได้ลงมติว่า

เรื่องนี้รัฐบาลได้กราบบังคมทูลตอบอย่างชัดเจนแล้ว และเมื่อรัฐบาลได้เสนอเรื่องต่อสภาผู้แทนราษฎรตามพระราชประสงค์ ก็ปรากฏตามรายงานสภาผู้แทนราษฎรซึ่งทูลเกล้าฯ ถวายไปแล้วนั้น เป็นที่เข้าใจแจ่มแจ้งแน่นอนแก่สภาฯ สภาฯ เห็นชอบด้วยแล้ว จึงได้ลงมติเป็นเอกฉันท์ให้ผ่านระเบียบวาระไป เพราะฉะนั้น รัฐบาลจึงไม่มีอะไรที่จะกราบบังคมทูลเพิ่มเติมอีก...^๒

เมื่อรัชกาลที่ ๗ ได้ทรงทราบตอบพระราชดำรัสของพระองค์แล้ว พระองค์จึงทรงตัดสินพระทัยสละราชสมบัติ และได้ทรงแสดงพระราชประสงค์นี้ในพระราชหัตถเลขาสละราชสมบัติ เมื่อวันที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๗ เวลา ๑๓ นาฬิกา ๔๕ นาที การสละราชสมบัติของพระองค์ในครั้งนั้น จึงเป็นการสิ้นสุดของการเจรจาและการประนีประนอมระหว่างพระมหากษัตริย์กับคณะราษฎร ซึ่งได้ดำเนินมาเป็นเวลานานก่อนที่จะทรงตัดสินพระทัยสละราชสมบัติ และถือว่าเป็นจุดสุดยอดของความขัดแย้งที่ไม่อาจประนีประนอมกันได้อีกต่อไป

เมื่อพิจารณาพระราชบันทึกฉบับต่างๆ ที่รัชกาลที่ ๗ ได้เสนอต่อรัฐบาล และตอบพระราชบันทึกฉบับต่างๆ ของฝ่ายรัฐบาลโดยทั้งหมดแล้ว จะเห็นได้ว่า ปัญหา

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕๘

๒. "จดหมายของนายกรัฐมนตรีทูลราชเลขานุการในพระองค์ ลงวันที่ ๒๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๗" ใน แถลงการณ์เรื่องพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก..., หน้า ๓๕๘

สำคัญของการสละราชสมบัติคือปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองและปัญหาความเข้าใจในหลักการประชาธิปไตยที่แตกต่างกันระหว่างรัชกาลที่ ๗ กับคณะราษฎร โดยเฉพาะในเรื่องฐานะและพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ในระบอบประชาธิปไตย ซึ่งจะเห็นได้จากข้อเสนอในพระราชบัญญัติฉบับต่างๆ ของรัชกาลที่ ๗ ดังในพระราชบัญญัติฉบับที่ ๑ และพระราชบัญญัติฉบับที่ ๒ ที่ทรงกล่าวถึงเรื่องฐานะของพระมหากษัตริย์เป็นประการสำคัญ ส่วนในพระราชบัญญัติฉบับที่ ๓ และฉบับที่ ๔ แม้ว่าจะทรงกล่าวถึงปัญหาประชาธิปไตย โดยทรงเสนอขอให้มีการแก้ไขรัฐธรรมนูญเพื่อให้เป็นประชาธิปไตยมากยิ่งขึ้นก็ตาม แต่ประเด็นที่ทรงเสนอขอให้แก้ไขรัฐธรรมนูญนั้น ก็เป็นประเด็นที่เกี่ยวกับพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์โดยตรง ดังในข้อเสนอเรื่องการตั้งสมาชิกประเภท ๒ ซึ่งทรงมีความเห็นว่า พระองค์ควรมีโอกาสได้เลือกสมาชิกประเภท ๒ ด้วยพระองค์เองบ้าง หรืออย่างน้อยก็เปลี่ยนวิธีการเลือกและกำหนดคุณสมบัติของผู้ที่จะเป็นสมาชิกประเภท ๒ ใหม่

และในเรื่องอำนาจยับยั้งร่างกฎหมายของพระมหากษัตริย์ ซึ่งทรงขอให้เปลี่ยนจากการนับคะแนนเสียงแบบ simple majority เป็นการนับคะแนนเสียง ๓ ใน ๔ ในกรณีที่พระมหากษัตริย์ทรงยับยั้งร่างกฎหมายใด หรือทรงขอให้มีการยุบสภาโดยเป็นไปเอง ไม่ต้องอาศัยความยินยอมของรัฐมนตรีผู้หนึ่งผู้ใดในการรับสนองพระบรมราชโองการ เมื่อพระมหากษัตริย์ทรงใช้พระราชอำนาจในการยับยั้งร่างกฎหมาย รวมทั้งในเรื่องกำลังทหารรักษาวังที่ทรงขอให้รัฐบาลจ่ายอาวุธและกระสุนให้กองร้อยกองพันในกรมทหารรักษาวังมีกำลังเท่ากับกองร้อยกองพันทหารราบอื่นๆ และในเรื่องประมวลวิธีพิจารณาความอาชญา มาตรา ๒๖๓ ในส่วนที่เกี่ยวกับการทูลเกล้าถวายฎีกา ซึ่งทรงมีความเห็นว่าไม่ควรมีการกำหนดเวลาที่จะทรงพระราชวินิจฉัยฎีกาในการพระราชทานอภัยโทษ หรือถ้าจะกำหนดเวลาก็ควรเป็น ๒๐ ปี ซึ่งในประเด็นต่างๆ เหล่านี้ เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับฐานะและพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์โดยตรง

และมีข้อน่าสังเกตว่า ในเรื่อง ส.ส. ประเภท ๒ เรื่องอำนาจยับยั้งร่างกฎหมายของพระมหากษัตริย์และเรื่องการตั้งพรรคการเมืองนั้น เป็นเรื่องเกี่ยวกับรัฐธรรมนูญ

ซึ่งเดิมพระองค์ทรงเห็นชอบด้วยและไม่ทรงคัดค้าน แต่ทรงคัดค้านในภายหลัง (หลังจากที่พระยาพหลฯ ได้ยึดอำนาจจากพระยามโนฯ และภายหลังเหตุการณ์กบฏบวรเดช) ซึ่งกล่าวได้ว่า ในปัญหาที่ทรงเสนอขอแก้ไขรัฐธรรมนูญนี้ ไม่ใช่เป็นเพียงปัญหาพระราชธิปไตยเท่านั้น แต่เป็นปัญหาการต่อสู้ทางการเมืองเป็นประการสำคัญ ส่วนในปัญหาเรื่องอื่นๆ ที่ทรงเสนอในพระราชบันทึก อันได้แก่ เรื่องการอภัยโทษนักโทษการเมือง การให้เบี้ยบำนาญข้าราชการที่ถูกปลดโดยสงสัยว่ามีความผิดทางการเมือง การเลิกดำเนินคดีข้าราชการที่ถูกสงสัยว่าเกี่ยวข้องกับกบฏ และการเลิกพระราชบัญญัติป้องกันรัฐธรรมนูญนั้น เป็นเรื่องที่เป็นผลมาจากกรณีกบฏบวรเดช และเป็นเรื่องของการต่อสู้ทางการเมืองเช่นเดียวกัน ในบรรดาข้อเสนอต่างๆ ที่รัชกาลที่ ๗ ได้ทรงเสนอมานี้ รัฐบาลได้ขียนยอมปฏิบัติตามที่ทรงขอร้องมาในหลายประการ แต่ในหลายประการ รัฐบาลก็ได้ตอบปฏิเสธโดยชี้แจงแสดงเหตุผล และเสนอความเห็นที่ ตามหลักประชาธิปไตยไม่อาจปฏิบัติตามข้อเสนอของพระองค์ได้ ซึ่งทำให้พระองค์มีความเห็นว่า "ความเห็นแตกต่างระหว่างเราก็เป็นอันหมดหนทางที่จะแก้ไขได้ เพราะทั้งสองฝ่ายต่างไม่ถือหลักการอย่างเดียวกันเลย และการร่วมงานกันก็เป็นอันทำไม่ได้" ในที่สุด การสละราชย์จึงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้

ในเรื่องการสละราชสมบัตินี้ เมื่อกล่าวเฉพาะความเห็นของปรีดีที่มีต่อการสละราชย์นี้ กล่าวได้ว่า ปรีดี ซึ่งเป็นรัฐมนตรีผู้หนึ่งในรัฐบาลเวลานั้น เห็นด้วยกับการกระทำของฝ่ายรัฐบาล และในปัญหาหลายอย่างที่รัชกาลที่ ๗ ได้เสนอมานั้น ก็เป็นผลของการดำเนินงานที่ปรีดีได้มีบทบาทร่วมอยู่ด้วย นอกจากนี้ ในการประชุมสภาผู้แทนราษฎร เพื่อพิจารณาพระราชบันทึกของรัชกาลที่ ๗ ปรีดีก็ได้อภิปรายแสดงความคิดเห็นไว้ด้วย เช่น ในการอภิปรายเรื่อง ส.ส. ประเภท ๒ ปรีดีได้กล่าวว่า

...เห็นว่า เรื่องนี้ควรจะนำเอาประวัติแห่งการมีสมาชิกประเภทที่ ๒ มาแถลงต่อสภา เพื่อให้ความกระจ่างแจ้งขึ้น เพราะปัญหาสมาชิกประเภทที่ ๒ นี้ไม่ใช่เกิดขึ้นในครั้งนี้ ครั้งกำลังร่างรัฐธรรมนูญอยู่ ปัญหานี้ก็ปัญหาสำคัญใหญ่ยิ่งเหมือนกัน ท่าน

จะเห็นได้ว่า รัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราวนั้นได้มีบทบัญญัติไว้ว่า เรามีสมาชิกซึ่งผู้รักษาพระนครตั้งไว้ส่วนหนึ่ง และสมาชิกที่เรียกว่าประเภทที่ ๑ นี้ แทนที่จะสมัครรับเลือกตั้งตามชอบใจ เราได้วางกำหนดลงไปว่า จะต้องได้รับความเห็นชอบของสมาชิกซึ่งผู้รักษาพระนครตั้งไว้เสียก่อนจึงจะไปสมัครรับเลือกตั้งได้ ข้อนี้ได้ทราบจากพระยามโนฯ ว่าพระมหากษัตริย์ไม่ทรงพอพระทัย การร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวรนี้ พระยามโนฯ ได้เคยแถลงต่อสภาฯ แล้วว่า พระมหากษัตริย์ได้ทรงร่วมด้วย ข้าพเจ้าไม่อยากจะทับถมคนที่ล้มแล้ว แต่ในที่นี้ ขอภัยที่จะนำมากล่าวอีกเพื่อประกอบประวัติศาสตร์เท่านั้นเอง เจ้าคุณมโนฯ ได้มาบอกว่า ในหลวงท่านบอกว่า ถ้าเราไม่ยอมในเรื่องแอปโพรวัล (Approval) นั้นแล้ว จะทรงลาออก ขอให้เลิกเรื่องแอปโพรวัล (Approval) เจ้าคุณมโนฯ เสริมท้ายว่า เธอจะกลัวอะไร เพราะประเภทที่ ๒ พวกเราเลือกตั้งได้เอง คือว่า เราได้เสียงตั้งครึ่งหนึ่งไว้แล้ว หากอีกเสียงเดียวในหมู่สมาชิกประเภทที่ ๑ ไม่ได้หรือ เป็นอันเข้าใจกันดังนี้ คือการที่มีสมาชิกประเภทที่ ๒ ตั้งโดยพระราชกฤษฎีกานั้น ได้แลกเปลี่ยนกันกับการเลิกแอปโพรวัล (Approval) เจ้าคุณมโนฯ ท่านจะไปตกลงกับพระมหากษัตริย์ไว้อย่างไรไม่ทราบ แต่ตกลงกับผู้ก่อการนั้นเป็นอีกอย่างหนึ่ง...^๑

นอกจากนี้ ปรีดียังได้ชี้แจงถึงเรื่องที่รัชกาลที่ ๗ ทรงกล่าวว่า รัฐบาลนำรายชื่อสมาชิกประเภทที่ ๒ ไปทูลเกล้าฯ ถวายให้ทรงลงพระปรมาภิไธยเป็นเวลาเพียง ๑๒ ชั่วโมงก่อนเปิดประชุมสภาฯ

...อีกหนึ่งที่พระมหากษัตริย์ทรงรับสั่งว่า รัฐบาลได้นำรายชื่อสมาชิกประเภทที่ ๒ ไปทูลเกล้าฯ ถวายฯ พระองค์ล้วงหน้า ๑๒ ชั่วโมงนั้น เรื่องนี้ข้าพเจ้ายังจำได้ว่า เวลานั้นเราก็ได้ร้อนนกร้อนใจกันอยู่ที่ไม่เสด็จกลับ แล้วสภาฯ จะเปิดไม่ได้ และเมื่อเข้ามา เราก็

๑. รายงานการประชุมลับของสภาผู้แทนราษฎร วันที่ ๓๑ มกราคม ๒๔๗๗, ใน แถลงการณ์เรื่องพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก..., หน้า ๒๔๕-๒๔๖

พยายามเข้าเฝ้าโดยเร็วที่สุดที่จะเร็วได้ เพื่อให้ทรงตั้งและมีเวลาได้เถียง พระองค์มาถึงในวันที่ ๙ เวลา ๑๐ หรือ ๑๑ นาฬิกา ซึ่งเราไปรับที่ท่าราชวรดิษฐ์ และพระองค์ได้ทรงนัดให้ไปเข้าเฝ้าเวลาค่ำ^๑

และเมื่อสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรถามถึงเหตุผลว่าทำไมรัฐบาลจึงเสนอรายชื่อสมาชิกประเภทที่ ๒ หูลเกล้าฯ ถวายไปเพียง ๗๘ คนเท่านั้น ปรีดีได้ตอบว่า

ท่านยอมทราบแล้วว่า ถ้าหากว่าท่านจะอ่านด้วยตัวท่านในชั้นต้น พระมหากษัตริย์ทรงประกาศพระราชกฤษฎีกาตั้งสมาชิกขึ้นตามรัฐธรรมนูญ ในการนั้น เราก็ร่างกฤษฎีกาไป ท่านก็คงทราบได้ดีว่า ในการร่างพระราชบัญญัติก็ไม่มีบทบัญญัติเพื่อเหลือเพื่อขาด สภาฯ ลงมติในร่างพระราชบัญญัติเท่าไร เราก็หูลเกล้าฯ ถวาย ท่านนั้น เพราะฉะนั้น พระราชกฤษฎีกาก็เช่นเดียวกัน เราจะร่างพระราชบัญญัติเพื่อเหลือเพื่อขาด หูลเกล้าฯ ถวายได้อย่างไร^๒

จากการอภิปรายของปรีดีในการประชุมสภาฯ นี้ จะเห็นได้ว่า ปรีดีเห็นด้วยกับการกระทำของรัฐบาล และเห็นว่า การตั้งสมาชิกประเภท ๒ ควรเป็นไปตามพระราชกฤษฎีกา และเป็นไปตามบทบัญญัติรัฐธรรมนูญ ไม่ควรจะไปแก้ไขหลักการนี้แต่อย่างใด

นอกจากนี้ ปรีดียังได้แสดงความเห็นในปัญหาเรื่องการตั้งพรรคการเมือง ซึ่งเป็นปัญหาที่สำคัญอีกปัญหาหนึ่ง ที่รัชกาลที่ ๗ ได้ทรงเสนอต่อรัฐบาล ให้รัฐบาลเปิดโอกาสให้มีการตั้งพรรคการเมืองขึ้นได้ และรัฐบาลได้ชี้แจงว่า เดิมคณะผู้ก่อการมีความประสงค์ที่จะให้มีพรรคการเมืองเกิดขึ้นได้ แต่ที่ไม่ได้อนุญาตให้ตั้งพรรคการเมืองขึ้นนั้น เป็นเพราะรัฐบาลได้ปฏิบัติตามพระราชหัตถเลขาที่มีถึงพระยามโนฯ ว่า ทรงไม่เห็นด้วยที่

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔๖ (กำหนดเปิดประชุมสภาฯ วันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๖๖)

๒. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔๗

จะให้มีการเมืองเกิดขึ้นในเวลานั้น ซึ่งในเรื่องนี้ปรีดีได้กล่าวว่า

ท่านสมาชิกได้อ้างถึงข้าพเจ้าและความเห็นของข้าพเจ้าในครั้งกระนั้นด้วยจึงต้องขอแถลงเพื่อประวัติการณ์ ความจริงไม่อยากจะลำเลิกและชุดเอาท่านผู้ใดมากล่าว ท่านนายกรัฐมนตรีแถลงต่อท่านในเรื่องเกี่ยวข้องกับคณะชาตินั้น เดิมทีเดียวคณะชาติเตรียมที่จะตั้ง หลวงวิจิตรฯ ได้มาพบข้าพเจ้าว่าอยากจะตั้งคณะชาติ ข้าพเจ้าบอกว่าเอาซี ข้าพเจ้ามีความเห็นอย่างเต็มที่ในครั้งกระนั้น พระยามโนฯ ได้นัดประชุมผู้ก่อการขอพระราชทานรัฐธรรมนูญ พระยามโนฯ บอกข้าพเจ้าว่า กันเห็นด้วยกับลือทุกประการที่จะอนุญาตให้คณะชาติตั้ง เมื่อข้าพเจ้าเข้าใจว่าคณะชาติคงจะตั้งได้แล้ว ข้าพเจ้าก็ได้ขอรับรองนายถนอมให้เตรียมอี่เล็กต่อเรียลแคมเพน ถึงกับได้มีการเรียไรกันแล้ว ต่อมาอย่างไรไม่ทราบ พระยามโนฯ กลับความเห็นอีกที่ว่า อย่าให้มีคณะการเมืองเลย ข้าพเจ้าจึงขอแถลงให้ทราบว่าในครั้งนั้น คงจะมีเรื่องล้มลคมใน^๑

และในเรื่องนี้ หลวงวิจิตรวาทการ ซึ่งเป็นผู้ก่อตั้งคณะชาติได้กล่าวรับรองว่า ที่ปรีดีและคณะรัฐบาลแถลงนั้นเป็นความจริง ซึ่งหลวงวิจิตรได้กล่าวว่า

...ข้อความที่ในบันทึกของรัฐบาลได้กล่าวมานั้นเป็นความจริง เรื่องการตั้งคณะชาติไม่ได้ทำโดยสุ่มสี่สุ่มห้า ก่อนที่จะเริ่มตั้งคณะชาติ ข้าพเจ้าได้มาปรึกษาหารือคุณหลวงประดิษฐ์ฯ ขอนี้คุณหลวงประดิษฐ์ฯ จะเป็นพะยานข้าพเจ้า เมื่อได้ปรึกษาแล้ว หลวงประดิษฐ์ฯ เป็นผู้มีความเห็นว่า คณะชาติควรได้ตั้งขึ้น แล้วต่อมาข้าพเจ้าจึงได้ทราบว่า ได้มีการประชุมผู้ก่อการ เสียข้างมากเห็นว่า ควรให้คณะชาติตั้งขึ้น เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว ข้าพเจ้าจึงได้ยื่นคำขอตั้งคณะชาติ...เมื่อข้าพเจ้าได้ยื่นคำขอตั้งคณะชาติไปแล้ว พระยามโนฯ เรียกข้าพเจ้าไปบอกว่า เลิกคณะชาติเสียเถอะ แล้วจะล้มคณะ

๑. แถลงการณ์เรื่องพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก..., หน้า ๒๕๒-๒๕๓

ราษฎรให้ ข้าพเจ้าก็ตอบว่า นั่นไม่ใช่เรื่องของข้าพเจ้า เรื่องของข้าพเจ้ามีอยู่อย่างเดียวที่
 ว่าจะตั้งคณะชาติ ในการที่พระยามโนฯ จะให้ถอนคำขอ แล้วไปล้มคณะราษฎรนั้น
 ข้าพเจ้าไม่ยินดีด้วย...ข้าพเจ้าขอสนับสนุนคำอ้างของรัฐบาลที่ว่าผู้ก่อการในวันที่ ๒๔
 มิถุนายน ส่วนมากเห็นด้วย และโดยเฉพะะหลวงประดิษฐา เอง ได้แสดงความเห็นแก่
 ข้าพเจ้าว่าคณะชาติควรได้ตั้งขึ้น ข้าพเจ้าขอแสดงให้ท่านทั้งหลายทราบว่า ที่รัฐบาล
 แกล้งมานั้นเป็นความจริง^๑

ดังนั้น ในปัญหาเรื่องการตั้งพรรคการเมืองจะเห็นได้ว่า ปรีดีและคณะราษฎร
 ส่วนมากเห็นด้วย และสนับสนุนให้มีการตั้งพรรคการเมืองขึ้น แต่ปัญหาที่คณะชาติไม่
 สามารถตั้งขึ้นได้ในเวลานั้นเป็นปัญหาทางการเมือง ซึ่งปรีดีมีความเห็นว่า เป็นเรื่อง
 “ล้มลคมโน” และดังนั้น ข้อเสนอของรัชกาลที่ ๗ ในปัญหาเรื่องการตั้งพรรคการเมือง
 จึงเป็นปัญหาที่ทางฝ่ายรัฐบาลและปรีดีมีความเห็นว่า เป็นปัญหาทางการเมืองมากกว่า
 เป็นเพียงปัญหาประชาธิปไตย

ปัญหาที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่รัชกาลที่ ๗ ได้เสนอต่อรัฐบาล ซึ่งเป็นปัญหาที่
 ปรีดีได้เป็นผู้หนึ่งที่มีบทบาทสำคัญในเรื่องนั้นและได้แสดงความเห็นต่อเรื่องนั้นไว้ด้วย
 คือปัญหาเรื่อง พ.ร.บ. ป้องกันรัฐธรรมนูญ ซึ่งปรีดีในฐานะที่เป็นผู้ร่าง พ.ร.บ. (ร่วมกับ
 มจ. วรณไวทยากร วรวรรณ และพระยานิติศาสตร์) และในฐานะรัฐมนตรีมหาดไทย
 (ซึ่งเป็นผู้มีอำนาจสั่งการให้ไปเป็นไปตามความเห็นของคณะกรรมการที่ได้ตั้งขึ้นตาม
 พ.ร.บ. ป้องกันรัฐธรรมนูญ) ได้แสดงความเห็นต่อที่ประชุมสภา ว่า

พระราชบัญญัตินี้ ถ้าหากว่าจะพิจารณาไปแล้วหาได้ขัดกับรัฐธรรมนูญแต่มาตรา
 ใดไม่ เพราะเหตุว่าตามวิธีการที่เราให้มีการพิจารณาด้วยคณะกรรมการนั้น เราจะต้อง
 คำนึงเสียก่อนว่าพระราชบัญญัตินั้น เป็นพระราชบัญญัติลงโทษหรือว่าเป็นพระราช

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๙๒-๑๙๔

บัญญัติอะไร ความจริงพระราชบัญญัตินี้ เป็นพระราชบัญญัติป้องกันการกระทำผิดวิธีที่จะป้องกันการกระทำผิด ก็คือ การส่งไปให้อยู่ในเขตต์ที่กำหนด เช่น อย่างส่งไปแม่ฮ่องสอน ดังกล่าวมาแล้ว เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็ยอมรับตรงๆ การพิจารณาไม่ได้ทำโดยศาล และในรัฐธรรมนูญนี้ เราก็ได้กล่าวแต่ในเรื่องศาล ซึ่งมีวิธีการไปคนละเรื่องพระราชบัญญัตินั้นเป็นวิธีป้องกันก่อนแก้ จึงหาได้ขัดกับรัฐธรรมนูญนี้ไม่ อีกประการหนึ่ง พระราชบัญญัตินี้ พูดกันตรงๆ คือว่า เราได้เอารูปร่างมาจากกฎหมายของประเทศที่ได้ออกในสมัยที่ได้เปลี่ยนแปลงการปกครองใหม่ๆ เหมือนกัน ในสะเป่ยยิ่งร้ายแรงไปกว่านี้ คือออกโดยอำนาจของรัฐมนตรีกว่ากระทรวงมหาดไทยเท่านั้น ส่งไปให้อยู่ในเขตต์กำหนดไหนๆ ได้ แต่สำหรับเรารักษาความยุติธรรม คือตั้งกรรมการจากผู้พิพากษาไปพิจารณา หาได้เลือกจากบุคคลใดไม่ เหตุจำเป็นอันสุดท้ายนี้ ข้าพเจ้าขอกล่าวด้วยความจริงใจว่า น่าเสียดายที่พระราชบัญญัตินี้ได้มีขึ้นต่อเมื่อได้เกิดกบฏแล้ว ถ้าพระราชบัญญัตินี้ได้ออกก่อนการกบฏแล้ว กบฏจะหาเกิดได้ไม่ เรื่องนี้ถามเจ้าหน้าที่ตำรวจก็ได้ เวลานั้นเรารู้อยู่แล้วว่าใครกบฏ แต่เราไม่มีหลักฐาน ถ้าพระราชบัญญัตินี้ได้ออกก่อนเกิดกบฏแล้ว รับรองได้ที่เดียวว่า การกบฏนี้ หาเกิดขึ้นได้ไม่ เสียดายเสียอีกที่เราได้ออกช้าไป การก่อกวนนั้น ข้าพเจ้าทำได้ ถ้าจับข้าพเจ้าได้ในเวลานั้นก็ไม่มีหลักฐานอะไรเลย แต่มีสมาชิกบางคนซึ่งนั่งที่นี้ซึ่งเขาสงสัยผิดก็มี ถ้าจะเอาหลักฐานก็หาไม่ได้เลย เพราะฉะนั้นนี่เป็นพระราชบัญญัติที่ป้องกันและรักษาความสงบเรียบร้อยให้แก่มหาชนอย่างแท้จริง ถ้าท่านไม่ยอมเห็นการฆ่าฟันกันอีกต่อไป ขอให้คงพระราชบัญญัตินี้ไว้ก่อน ต่อเมื่อบ้านเมืองสงบเรียบร้อยเมื่อไร เราจะเลิกก็ได้เหมือนกัน ในประเทศที่เขาเปลี่ยนแปลงการปกครองใหม่ๆ เขาจำเป็นจะต้องระวัง ท่านยอมรู้ดีว่า เราเปลี่ยนแปลงการปกครองและตั้งระบอบการขึ้นใหม่ ผู้ที่ยังนิยมตามระบอบเก่าก็ยังมีอยู่อีกไม่ใช่น้อยเหมือนกัน เพราะฉะนั้น เราจะเอาวิธีที่ขึ้นศาลอยู่เสมอ ก็เท่ากับว่ายุให้เกิดความไม่สงบเช่นนั้นขึ้นอีก และเราจะต้องเพิ่มกำลังทหารอีกมากมาย ต้องเพิ่มกำลังตำรวจอีก นักสืบก็จะต้องมีประจำอยู่อีกหลายคน เพราะนักสืบต้องเปลี่ยนหลายๆ ผลัด เป็นต้น ความมุ่งหมายแห่งพระราชบัญญัตินี้ได้มีอยู่เป็นทางป้องกัน ไม่ปรารถนา

ที่จะไปข่มเหงใคร และการที่ให้ไปอยู่ในเขตต์ที่กำหนดเพื่อทำความชอบ ก็อาจจะสั่งให้ พันก็ได้ สรุปความว่า พระราชบัญญัตินี้้นำประโยชน์มาสู่ประเทศมากมายทีเดียว^๑

จากคำกล่าวของปรีดีนี้ แสดงให้เห็นว่า ปรีดีเห็นด้วยกับหลักการของ พ.ร.บ. ป้องกันรัฐธรรมนูญ และยืนยันให้เห็นถึงความจำเป็นที่จะต้องมี พ.ร.บ. ฉบับนี้ โดยเฉพาะในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ที่ยังคงมีผู้นิยมการปกครองในระบอบเก่าอยู่ไม่น้อย ซึ่งปรีดีมีความเห็นว่า พ.ร.บ. นี้จะช่วยป้องกันการกบฏ หรือป้องกันการกระทำที่จะฟื้นการปกครองในระบอบเก่า และการที่จะทำลายรัฐธรรมนูญ อันเป็นรากฐานของการปกครองในระบอบใหม่ที่คณะราษฎรได้สร้างขึ้น ซึ่งกล่าวได้ว่า ในช่วงแรก หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง โดยเฉพาะภายหลังจากที่พระยามโนฯ ได้ บิดสภาฯ และงดใช้รัฐธรรมนูญบางมาตรา และภายหลังเหตุการณ์กบฏวรวงศ์ ปัญหา การต่อสู้ทางการเมืองระหว่างคณะราษฎรกับผู้ที่ยึดระบอบเก่าเป็นปัญหาที่สำคัญ ที่ ปรีดีและคณะราษฎรได้ตระหนักเป็นอย่างดี และมีความหวั่นเกรงต่อความพยายามที่จะ ทำลายคณะราษฎรและการปกครองที่คณะราษฎรได้สร้างขึ้น พ.ร.บ. ป้องกันรัฐธรรมนูญ ซึ่งได้ร่างขึ้นภายหลังเหตุการณ์กบฏวรวงศ์ ก็เป็นผลมาจากการณ์นี้ ดังนั้น แม้ว่า ปรีดีจะยอมรับว่า หลักการของ พ.ร.บ. ป้องกันรัฐธรรมนูญจะเป็นการตัดเสรีภาพของ บุคคลอยู่บ้าง แต่ปรีดีก็มีความเห็นว่า พ.ร.บ. ป้องกันรัฐธรรมนูญนี้เป็นสิ่งจำเป็นที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ และเป็น การตัดเสรีภาพของบุคคลเพื่อรักษาไว้ซึ่งเสรีภาพของมหาชน ซึ่ง ปรีดีได้กล่าวไว้ว่า

ข้าพเจ้าขอตอบในข้อที่ท่านถามว่าจะเป็นการตัดเสรีภาพหรือไม่ ข้อนี้อีกหากว่า จะพูดไปแล้ว ผู้ที่กระทำผิดก็ถูกตัดเสรีภาพ แต่ในเรื่องนี้ต้องเห็นแก่มหาชน แต่ว่าการ ที่ตัดสิทธิผู้ที่ถูกส่งออกไปเป็นบุคคลเอกชน การที่ตัดเสรีภาพเพื่อที่จะรักษาไว้ซึ่งเสรี

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘๕-๒๘๗

ภาพของมหาชนอีกหลายคน และเป็นที่น่าเห็นว่า ไม่ใช่เสรีภาพของมหาชนเท่านั้น ชีวิตที่เดียวละ อีกหลายคนจะต้องตายกันแน่ๆ^๑

ดังนั้น ในเรื่องที่รัชกาลที่ ๗ ทรงขอให้ยกเลิกพระราชบัญญัติป้องกันรัฐธรรมนูญ หรือเลิกการพิจารณาคดีโดยคณะกรรมาการตาม พ.ร.บ. ป้องกันรัฐธรรมนูญนั้น ปรีดีจึงมีความเห็นว่า

คือว่า คำขอของพระมหากษัตริย์นั้น ถูกละ อย่างที่ท่านสมาชิกว่า ไม่ใช่ขอเลิกการลงโทษตามพระราชบัญญัตินั้น หากแต่ขอเปลี่ยนวิธีการ และวิธีการอันนี้เองที่ข้าพเจ้าได้แถลงแล้วว่า เป็นวิธีการที่เห็นว่า ไม่มีทางอื่นดีกว่าที่เราจะป้องกัน .... เพราะฉะนั้นปัญหาสำคัญอยู่ที่ว่า ถ้าหากว่านอกจากวิธีนี้แล้ว เราจะใช้วิธีศาล การป้องกันที่จะไม่ให้เกิดการมาฟันกันอีกต่อไปนั้น วิธีไหนดีกว่ากัน และทางฝ่ายข้าพเจ้าที่แถลงมาแล้วนั้น แถลงให้เห็นได้ชัด และขอย้ำอีกครั้งหนึ่งว่า เวลานั้นก่อนการกบฏได้มีรัฐมนตรีบางท่านได้เขียนโน้ตีสไปถึงบุคคลบางคนนั้นแล้ว เมื่อเกิดการกบฏขึ้นแล้ว บุคคลที่ถูกโน้ตีสไปนั้นก็เป็นการกบฏจริงๆ ถ้าหากว่าเราได้มีพระราชบัญญัติอันนี้ และได้ออกก่อนการกบฏแล้ว การกบฏเห็นจะไม่เกิดขึ้น^๒

ดังนั้น จากที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ จะเห็นได้ว่า ปรีดีได้เห็นด้วยและยืนยันถึงความจำเป็นและความถูกต้องของการดำเนินงานของรัฐบาลคณะราษฎรในระยะเวลาที่ผ่านมา ภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง โดยแสดงให้เห็นถึงเหตุผลและความประสงค์ของรัฐบาลในการดำเนินการดังกล่าว แม้ว่าการวางรูปแบบการปกครองในระบบใหม่ที่ปรีดีและคณะราษฎรได้จัดขึ้น จะก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองระหว่าง

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๙๒

๒. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๙๕-๒๙๖

รัฐบาลคณะราษฎรกับรัชกาลที่ ๗ แต่ปรีดีและคณะราษฎรก็ได้ยืนยันถึงความถูกต้องของการดำเนินนโยบายดังกล่าว และแม้ว่าจะได้พยายามแก้ไข ผ่อนปรน และประนีประนอมหลักการบางอย่างแล้ว แต่ก็ไม้อาจจะแก้ไขปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองที่เกิดขึ้นได้ ในการนี้ จะเห็นได้ว่า หลักการที่ปรีดีและคณะราษฎรได้เสนอและยืนยันความถูกต้องหลายประการ เป็นหลักการที่สอดคล้องกับการปกครองในระบบประชาธิปไตย แต่หลักการบางอย่างก็เกิดขึ้นด้วยเหตุผลทางการเมือง เช่น เรื่อง พ.ร.บ. ป้องกันรักรัษรัฐธรรมนูญ อย่างไรก็ตาม ความเข้าใจต่อการปกครองในระบบประชาธิปไตยของปรีดีและคณะราษฎรกับรัชกาลที่ ๗ ก็มีความแตกต่างกันบางประการ ทำให้ไม้อาจที่จะประนีประนอมและวางหลักการร่วมที่สอดคล้องกับความต้องการของทั้งสองฝ่ายได้ในที่สุด การสละราชสมบัติจึงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้

เมื่อกล่าวโดยสรุป สำหรับความคิดทางการเมืองของปรีดีในช่วงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ จนถึงกรณีสละราชสมบัติปี ๒๕๑๗ นี้ กล่าวได้ว่า ปรีดีมีความคิดที่ต้องการการปกครองในระบบประชาธิปไตย โดยได้พยายามทำลายและแก้ไขหลักการบางอย่างของการปกครองในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เดิม และจัดวางรูปแบบการปกครองในระบบใหม่ให้เป็นแบบประชาธิปไตย ปรีดีได้พยายามวางหลักเกณฑ์การปกครองแบบประชาธิปไตยไว้ในธรรมนูญการปกครอง รัฐธรรมนูญ และพระราชบัญญัติต่างๆ แม้ว่าหลักการประชาธิปไตยของปรีดีจะยังคงมีขึ้นตอนและข้อจำกัดบางอย่างในเรื่องของเวลา ซึ่งปรีดีมีความเห็นว่า ประเทศไทยยังไม่พร้อมที่จะเป็นประชาธิปไตยที่สมบูรณ์ เพราะราษฎรยังมีการศึกษาไม่เพียงพอ จึงยังจำเป็นต้องมีบทเฉพาะกาลในรัฐธรรมนูญอยู่ก็ตาม แต่จะเห็นได้ว่า หลักการต่างๆ ที่ปรีดีเสนอ ก็เป็นประชาธิปไตยมากกว่าหลักการของพระยามโนฯ และฝ่ายอนุรักษนิยม และจะเห็นได้ว่าในช่วงระยะเวลาเพียง ๒ ปี ภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ปรีดีและคณะราษฎรได้จัดวางรูปแบบการปกครองในระบบใหม่ให้เป็นแบบประชาธิปไตยหลายประการ ดังที่ปรากฏในธรรมนูญการปกครอง รัฐธรรมนูญ พระราชบัญญัติว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร พระราชบัญญัติระเบียบราชการบริหารแห่งราชอาณาจักร

สยาม พุทธศักราช ๒๔๗๖ พระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม พุทธศักราช ๒๔๗๖ พระราชบัญญัติจัดระเบียบเทศบาล พุทธศักราช ๒๔๗๖ รวมทั้งการก่อตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง และการจัดตั้งคณะกรรมการกฤษฎีกาให้ทำหน้าที่อย่างศาลปกครองด้วย ซึ่งผลงานของปรีดีในช่วงเวลาดังกล่าวนี้ นับว่ามีความสำคัญมาก และเป็นผลงานที่สะท้อนให้เห็นถึงความคิดทางการเมืองของปรีดีในช่วงเวลาดังกล่าวได้อย่างชัดเจน นอกจากนี้ มีข้อสังเกตว่า ความคิดทางการเมืองของปรีดีในช่วงเวลาดังกล่าวนี้ มีทั้งลักษณะที่รุนแรงและต่อต้านระบอบเดิมกับลักษณะที่ผ่อนปรนและประนีประนอม ซึ่งจะเห็นได้จากการที่ปรีดีพยายามประนีประนอมหลักการที่ตนเสนอขึ้นกับความเห็นคัดค้าน ไม่ว่าจะเป็นจากฝ่ายพระยามโนฯ หรือรัชกาลที่ ๗ ดังในเรื่องการร่างรัฐธรรมนูญ หรือการที่ปรีดียืนยันถึงหลักการและความถูกต้องในรัฐธรรมนูญ และการดำเนินงานของคณะราษฎร แทนที่จะแก้ไขตามที่รัชกาลที่ ๗ ทรงเสนอในพระราชบัญญัติก่อนการสละราชย์ ดังนั้น ความคิดของปรีดีในช่วงเวลาดังกล่าวนี้ จึงมีทั้งลักษณะที่รุนแรงและต่อต้านระบอบเดิมกับลักษณะที่ประนีประนอม ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความคิดและความต้องการการปกครองในระบบประชาธิปไตย

แนวความคิดในด้านการจัดการทางเศรษฐกิจใน “เค้าโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ”

ในการดำเนินการเพื่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ นั้น นอกจากปรีดี จะมีความประสงค์ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่จะนำไปสู่การปกครองในระบอบประชาธิปไตย และพยายามจัดวางรูปแบบการปกครองในระบอบใหม่ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ ในลักษณะที่เอื้ออำนวยต่อการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ดังที่ผู้เขียนได้กล่าวไปแล้ว ปรีดียังได้ให้ความสำคัญกับปัญหา “เศรษฐกิจ” ของประเทศไทยในเวลานั้นเป็นอย่างมากด้วย ซึ่งปรีดีถึงกับกล่าวว่า “การเปลี่ยนแปลงการปกครองคราวนี้ไม่ใช่ Coup d'Etat เป็น Revolution ในทางเศรษฐกิจ”^๑ พร้อมทั้งได้กำหนดหลักเศรษฐกิจไว้ในหลัก ๖ ประการ ที่คณะราษฎรได้ประกาศในวันยึดอำนาจรัฐ เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ ด้วยว่า “จะต้องบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจ โดยรัฐบาลใหม่จะหางานให้ราษฎรทุกคนทำ จะวางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ ไม่ปล่อยให้ราษฎรอดอยาก”^๒ การวางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติและความพยายามที่จะพัฒนาเศรษฐกิจให้เจริญก้าวหน้าเพื่อสร้างความสุขสมบูรณ์ให้กับราษฎรในทางเศรษฐกิจ ถือเป็นเป้าหมายและวัตถุประสงค์อย่างหนึ่งของปรีดีและคณะราษฎรในการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕

๑. เดือน บุญนาค, *ท่านปรีดี วัชรบุรุษอาวุโส...*, หน้า ๑๕๙

๒. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๑

ความเป็นมาของ “เค้าโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ”

ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ คณะราษฎรได้พยายามที่จะแก้ ปัญหาเศรษฐกิจซึ่งมีอยู่เดิมก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง^๑ โดยได้เริ่มดำเนินการแก้ไข ปัญหาเศรษฐกิจบางอย่าง เริ่มด้วยการลดภาษีที่ดินสำหรับปลูกข้าวลง ๕๐%^๒ และ ยกเลิกการเก็บภาษีอากรบางประเภท ในช่วงต้นเดือนกรกฎาคม ๒๔๗๕ ทั้งได้ประกาศ ที่จะจัดทำเค้าโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติให้สำเร็จโดยเร็ว^๓ ในวันที่ ๑๑ กรกฎาคม ได้มี การประกาศพระราชบัญญัติยกเลิกอากรนาเกลือ และวันที่ ๑๔ กรกฎาคม ก็ได้มีการ ประกาศพระราชบัญญัติยกเลิกภาษีสมพัตสร^๔ นอกจากนี้ ในเดือนสิงหาคม ปีเดียวกัน นั้น รัฐบาลก็ได้ปรับปรุงภาษีการธนาคารและการประกันภัย และได้ออกประกาศลดพิกัด เก็บเงินค่านา^๕ และลดภาษีโรงเรือนที่ดิน^๖ แต่การดำเนินงานดังกล่าว ส่วนใหญ่เป็นการ ปรับปรุงในด้านการจัดเก็บภาษี รัฐบาลยังไม่ได้วางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติตามที่ ประกาศไว้ในหลัก ๖ ประการ ดังนั้น ในวันที่ ๒๖ สิงหาคม ได้มีสมาชิกสภาหลายท่าน อภิปรายเป็นทำนองสอบถามและเร่งรัดเรื่องการฟื้นฟูเศรษฐกิจ และการหางานให้ราษฎร ทำ ตลอดจนเรื่องโครงการเศรษฐกิจตามหลัก ๖ ประการ ของคณะราษฎรที่ได้บัญญัติ ณไว้ต่อสภา ซึ่งในการนี้ รัฐบาลยอมรับว่าจะรีบดำเนินการ โดยจะเร่งรัดวางโครงการ เศรษฐกิจขึ้น^๗ ในวันที่ ๒๑ กันยายน รัฐบาลได้ออกพระราชบัญญัติว่าด้วยการยึด

๑. สภาพเศรษฐกิจสยามก่อนปี ๒๔๗๕ ดูได้จาก คาร์ล ซิมเมอร์แมน, *การสำรวจเศรษฐกิจในชนบทสยาม*, แปลและเรียบเรียงโดย ชิม วีระไวทยะ (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๒๕) และไมตรี เต็นอุดม (แปล), *โลกพระศรัทธาของปรีดี พนมยงค์* (กรุงเทพฯ : กราฟิคอร์ป, ๒๕๑๖)

๒. *Bangkok Times*, July 2 & July 4, 1932. อ้างถึงใน Benjamin A. Batson, *The End of the Absolute Monarchy in Siam*, p. 286.

๓. “แถลงการณ์ของคณะกรรมการราษฎร” วันที่ ๑ กรกฎาคม ๒๔๗๕ ใน ไพโรจน์ ชัยนาม, *รัฐธรรมนูญ บทกฎหมาย และเอกสารสำคัญ...*, ๒ : ๒๓

๔. *กฎหมายรัชชกาลที่ ๗*, หน้า ๑๖๖-๑๖๗

๕. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒๗-๒๒๘ หรือใน *ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๔๙* (๑๔ สิงหาคม ๒๔๗๕) : ๒๗๑

๖. *ไสว สุทธิพิทักษ์, ดร. ปรีดี พนมยงค์*, หน้า ๑๑๓

๗. ประเสริฐ ปัทมะสุคนธ์, *รัฐสภาไทยในรอบสี่สิบสองปี...*, หน้า ๓๖

ทรัพย์สินของกลีกร และได้ลดและเลิกอัตราเก็บเงินค่าที่สวน เมื่อวันที่ ๒๕ ตุลาคม ในวันที่ ๒๖ ตุลาคม รัฐบาลได้ออกพระราชบัญญัติห้ามเรียกดอกเบี้ยเกินอัตรา พระราชบัญญัติสำนักงานจัดหางาน และพระราชบัญญัติคนเข้าเมืองฉบับใหม่^๑ คณะราษฎรได้ดำเนินการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจไปเพียงบางส่วน เมื่อได้มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับถาวร ในวันที่ ๑๐ ธันวาคม คณะกรรมการราษฎรได้ถวายบังคมลาออกเพื่อให้เป็นไปตามวิถีทางแห่งรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ และในวันนั้นเอง ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งคณะรัฐมนตรีชุดใหม่ขึ้น โดยมีพระยามโนปกรณนิติธาดาเป็นนายกรัฐมนตรี พระยามโนฯ ได้แถลงนโยบายต่อสภาเมื่อวันที่ ๒๐ ธันวาคม และได้ถูกพระยานิติศาสตร์ไพศาล สมาชิกสภา กล่าวตำหนิว่า “รัฐบาลไม่รับรองเต็มที่ในนโยบายเศรษฐกิจ เป็นแต่กล่าวอย่างคลุมๆ เป็นกำปั้นทุบดิน”^๒

ในการประชุมสภาครั้งต่อๆ มา ก็ได้มี ส.ส. เร่งเร้าให้รัฐบาลลงมือดำเนินการเศรษฐกิจอยู่เสมอ รัฐบาลจึงมีมติมอบหมายให้ปรีดี พนมยงค์ เป็นผู้ร่างเค้าโครงการเศรษฐกิจเสนอรัฐบาล^๓

เมื่อปรีดีได้ร่างเค้าโครงการเศรษฐกิจเสร็จ ได้นำไปมอบให้พระยามโนฯ นายกรัฐมนตรี เพื่อจะได้เสนอต่อที่ประชุมคณะรัฐมนตรีพิจารณารับรองก่อนเข้าที่ประชุมสภา เมื่อพระยามโนฯ ได้รับร่างนั้นแล้ว ก็ได้เรียกประชุมขึ้นอย่างไม่เป็นทางการ ผลปรากฏว่า ทั้งพระยามโนฯ พระยาศรีวิสารวาจา และพระยาราชวังสันไม่เห็นด้วย (แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า การประชุมครั้งแรกนี้ มิได้เรียกประชุมครบองค์คณะรัฐมนตรี) พระยามโนฯ ได้เก็บร่างเค้าโครงการเศรษฐกิจนี้ไว้เงียบ โดยมีได้นำขึ้นพิจารณาในที่ประชุมคณะรัฐมนตรีอีก ในช่วงนั้นเอง ก็ได้มีการพิจารณาร่างเค้าโครงการฯ ของปรีดีอย่างไม่เป็นทางการอีกเป็นครั้งที่สอง และผลจากครั้งนี้ ได้มีสมาชิกผู้ก่อการบางคนไม่เห็นด้วย บุคคลสำคัญ ๔ คน ในคณะราษฎรที่ไม่เห็นด้วยได้แก่ พระยาทรงสุรเดช หลวงสินธุ์

๑. ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๔๙ วันที่ ๒๒ กันยายน ๒๔๗๕ และ วันที่ ๒๖ ตุลาคม ๒๔๗๕

๒. ไสว สุทธิพิทักษ์, ดร. ปรีดี พนมยงค์, หน้า ๑๒๖

๓. ปรีดี พนมยงค์, ชีวิตประวัติย่อของนายปรีดี พนมยงค์, หน้า ๑๕

สงครามชัย พระประศาสน์พิทยายุทธ และนายประยูร ภมรมนตรี^๑ หลังจากการประชุมครั้งนี้แล้วปรากฏว่า พระยาทรงสุรเดชได้เรียกประชุมทหารใต้บังคับบัญชาพร้อมกับบอกว่่า “หลวงประดิษฐไพเราะเป็นคอมมิวนิสต์”^๒

การที่พระยามโนฯ เก็บเงียบร่างเค้าโครงการเศรษฐกิจ และในขณะเดียวกันก็มีข่าวลือหนาหูว่า ปรีดีเป็นคอมมิวนิสต์ ทำให้เกิดความไม่พอใจอย่างสูงในสภาผู้แทนฯ ซึ่งสมาชิกส่วนใหญ่สนับสนุนปรีดี พระยามโนฯ จึงถูกสมาชิกสภาผู้แทนฯ เร่งร่ำให้รีบประกาศใช้แผนเศรษฐกิจดังที่รัฐบาลเคยให้สัญญาไว้ และรับปากไว้แล้วว่ากำลังอยู่ในระหว่างเตรียมร่าง ทั้งขู่ว่่า ถ้ารัฐบาลไม่ประกาศแผนเศรษฐกิจในเร็ววัน สภาจะเปิดอภิปรายไม่ไว้วางใจรัฐมนตรีเป็นรายบุคคล ในการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ ๕๕/๒๔๗๕ วันที่ ๑๐ มีนาคม ๒๔๗๕ นายจรรยา สืบแสง สมาชิกสภาผู้แทนฯ ได้ตั้งกระทู้ถามรัฐบาลเกี่ยวกับการจัดการเศรษฐกิจแห่งชาติ โดยนายจรรยา สืบแสง ได้กล่าวว่า

เท่าที่ได้ทราบมาว่ามีว่่า นโยบายในทางเศรษฐกิจนี้ ไม่ลงรอยกัน เพราะต่างคนต่างเห็นชอบไปคนละทาง และบางคนก็มี Prejudice ในบางคน หรือไม่อย่างนั้น ก็มี Prejudice ในทางนโยบาย เช่น นโยบายของหลวงประดิษฐไพเราะ มีบางคนเข้าใจว่่าเป็นนโยบายทาง Communist หรือ Socialist แต่เราต้องคิดว่า นโยบายจะเป็นไปในทางใดก็ตาม ถ้าหากจะเป็นไปในทางที่จะให้ราษฎรได้รับประโยชน์แล้ว ก็ควรจะเสียสละได้แม้ชีวิต และเท่าที่เป็นอยู่เช่นนี้แล้ว เรามิได้ทำประโยชน์อันใดเป็นปึกแผ่น อาจจะนำมาซึ่งความแค้นเคืองของราษฎร เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็จะเป็นเหตุให้ความรับผิดชอบตกแก่คณะราษฎร ผู้ริเริ่มเปลี่ยนแปลงการปกครองได้ เพราะได้ให้คำมั่นสัญญาไว้”^๓

๑. วิธมา โมฬีโมภย์, “ความขัดแย้งในคณะราษฎร” ใน ชัยอนันต์ สมุทวณิช และสุชาติ เจริญวงศ์ (บรรณาธิการ), การเมืองการปกครองสมัยใหม่ (กรุงเทพฯ : สหคคมสังคคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๒๒), หน้า ๔๒๔

๒. สิริ เปรมจิตต์, พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้า ทรงได้แย้ง “เค้าโครงการเศรษฐกิจ” ของนายปรีดี พนมยงค์ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เสาวภาค, ๒๕๑๖), หน้า ๑๐

๓. รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ ๕๕/๒๔๗๕ เมื่อวันที่ ๑๐ มีนาคม ๒๔๗๕

เมื่อสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรได้แสดงความไม่พอใจต่อพระยามโนฯ ที่ห่วงงเห็นเยวเค้าโครงการเศรษฐกิจของปรีดี พนมยงค์ ในที่สุด พระยามโนฯ จึงได้แต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นชุดหนึ่ง จำนวน ๑๔ คน มีพระยาราชาวงษ์สันเป็นประธาน พิจารณาร่างเค้าโครงการเศรษฐกิจของปรีดี และด้วยเหตุนี้ จึงได้มีการเสนอเค้าโครงการเศรษฐกิจเพื่อพิจารณาอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ ๑๒ มีนาคม ๒๔๗๕

คณะกรรมการพิจารณาเค้าโครงการเศรษฐกิจครั้งนี้ ประกอบด้วย*

๑. หลวงคหกรรมบดี
๒. หลวงเดชสหกรณ์
๓. หลวงเดชาดิวงษ์รัววัตน์
๔. พ.อ. พระยาทรงสุรเดช
๕. นายทวี บุญยเกตุ
๖. นายแนบ พหลโยธิน
๗. หลวงประดิษฐ์มนูธรรม
๘. นายประยูร ภมรมนตรี
๙. พระยามโนปกรณ์นิติธาดา
๑๐. พล.ร.ท. พระยาราชาวงษ์สัน
๑๑. นายวิลาศ โอสถานนท์
๑๒. พระยาตรีวิสารวาจา
๑๓. ม.จ. สกลวรรณากร วรวรรณ
๑๔. หลวงอรรถสารประสิทธิ์

ในการประชุมคณะกรรมการพิจารณาเค้าโครงการเศรษฐกิจนี้ ปรีดีได้เริ่มแถลงว่า “หัวข้อสำคัญในการประชุมวันนี้ เนื่องจากหลักหกประการที่ได้ประกาศไว้ในข้อ ๓ มีใจความอยู่ ๓ ประการ ในการบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจ

๑. เดือน มีนาคม, ท่านปรีดี รัฐบุรุษอาวุโส..., หน้า ๑๔๙-๑๕๐

คือจะจัดมิให้ราษฎรอดอยาก จะหางานให้ราษฎรทุกคนทำ จะวางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ” และเสนอว่า “โครงการนี้ไม่ใช่หลักคอมมิวนิสต์ เรามีทั้งแคปิตลลิสม์และโซเชี่ยลลิสม์รวมกัน ถ้าพวกคอมมิวนิสต์มาอ่านจะติเตียนมากกว่า ยังรับรองพวกมันก็มีฝีมือ”^๑ และว่า “ไปลีสซิงของข้าพเจ้านั้น เดินแบบโซเชี่ยลลิสม์ผสมลิเบอรัล” “หลักการของข้าพเจ้านี้ ไม่ขัดกับ Capitalism เดินคู่กันไปแท้อ เราต้องการให้มีทุน เราต้องอาศัยทุนของพวกมันมีในนี้และต่างประเทศ”^๒

ผู้ที่เข้าร่วมประชุมมีความเห็นแตกเป็นสองทาง คือฝ่ายหนึ่งสนับสนุนเค้าโครงฯ และอีกฝ่ายหนึ่งคัดค้าน พระยามโนฯ กล่าวว่า “เข้าใจว่าพวกเราส่วนมากในที่ประชุมนี้เห็นอย่างเดียวกับโครงการของหลวงประดิษฐฯ แต่ความเห็นของข้าพเจ้านั้นอีกอย่างหนึ่ง, “ข้าพเจ้ารับรองในชีวิตของข้าพเจ้าว่า ทำไม่ได้”, “โครงการนี้อีกที่ร้อยปีจะทำได้ นั้นไม่ทราบ ถ้าคนอยู่ในสมัยพระศรีอริย์แล้วทำอย่างนี้ได้”^๓

ผู้ที่มีความเห็นคัดค้านคนอื่นๆ ได้แก่ พระยาทรงสุรเดช พระยาศรวิสารวาจา พระยาราชาวงษ์สัน และนายประยูร ภมรมนตรี

พระยาทรงสุรเดชได้กล่าวว่า “เราประกาศเพียงในสิ่งที่ทำใน ๕ ปี หรือ ๑๐ ปี ไม่ดีหรือ เพราะตามโครงการอีก ๒๐๐-๓๐๐ ปี ก็ไม่สำเร็จ ดูแต่รัฐบาลเก่าเขาปกครองเรามาตั้ง ๑๕๐ ปี โดยไม่มีโครงการก็ไม่เป็นไร เราประกาศเท่าที่ทำได้”^๔

ส่วนฝ่ายที่เห็นด้วยกับเค้าโครงฯ ได้แก่ หลวงคทกรรมบดี หลวงเดชสหกรณ์, หลวงเดชชาติวรวัฒน์ นายทวี บุญเกตุ นายแนบ พหลโยธิน นายวิลาศ โอสถานนท์ และ ม.จ. สกลฯ โดยเฉพาะ ม.จ. สกลฯ ซึ่งเป็นผู้ที่ซักถามปรีดีมากที่สุด เมื่อทรงมั่นใจว่า หลักการในเค้าโครงฯ ยังคงเคารพ “กรรมสิทธิ์” ส่วนบุคคล เคารพในเสรีภาพ และไม่ใช้วิธีบังคับที่รุนแรงแต่อย่างใด ก็ทรงพอพระทัย และกล่าวสนับสนุนหลักการของ

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๐-๑๕๑
๒. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๙ และ ๑๖๒
๓. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๓-๑๗๔ และ ๑๗๖
๔. เรื่องเดียวกัน, ๑๗๒

ปรีดีโดยทันที ทั้งยังทรงย้ำให้ผู้เข้าร่วมประชุมตระหนักถึงความล้มเหลวของระบบทุนนิยมที่กำลังเสื่อมโทรมลงในยุโรป ขณะที่วีธี “โซเชี่ยลลิสต์จะเข้าแทนที่” เมื่อฝ่ายค้านอ้างว่า โครงการนี้จะทำให้ประชาชนแตกตื่นและเสียชีวิต ม.จ. สกลฯ ก็ทรงพูดแทนปรีดีว่า “วิธีโฆษณานั้นได้เตรียมไว้แล้ว ค่อยๆ ทำความเข้าใจให้ราษฎรรู้หลัก แล้วแก้อุปทานที่เข้าใจผิด...แม้ทำให้คนแก่ๆ ตกใจบ้างก็เป็นไรไป”^๑

ในที่ประชุมจึงมีความเห็นแตกต่างกัน และการประชุมครั้งนี้ เป็นเพียงการแสดงความคิดเห็น ในที่สุดจึงเสนอว่า

ที่ประชุมตกลงว่า ให้เสนอรายงานประชุมต่อผู้ก่อการ และเสนอคณะรัฐมนตรี ถือว่าความเห็นแตกเป็นสองทาง

๑. พระยามโนฯ ให้ดำเนินนโยบายเศรษฐกิจอย่างรัฐบาลเก่า และเลือกทำให้แปลกกว่าตามโอกาสอันควร ไม่วางนโยบายเศรษฐกิจไว้

๒. หลวงประดิษฐมนูธรรม ให้วางหลักที่จะทำ และดำเนินนโยบายตามเค้าโครงฯ เมื่อตกลงนโยบายอันใดแล้ว ตั้งสภาเศรษฐกิจแห่งชาติสำรวจและวางแผน เมื่อมีกำลังแรงทุนเท่าใด ทำเพียงเท่านั้น และตกลงว่า ถ้าความเห็นไม่ลงรอยกัน และถ้ารัฐบาลเห็นทางพระยามโนฯ ให้หลวงประดิษฐ์ฯ ประกาศโครงการของหลวงประดิษฐ์ฯ ในนามของตนเอง และอย่าให้มาทำความเข้าใจผิดว่ารัฐบาลจะทำเช่นนั้น ได้ชี้แจงว่าหลวงประดิษฐ์ฯ ไม่ใช่เป็นผู้ชี้ขาดในคณะรัฐมนตรี^๒

เค้าโครงการเศรษฐกิจนี้ ได้เข้าที่ประชุมคณะรัฐมนตรีในวันที่ ๒๕ มีนาคม ๒๔๗๕ ความเห็นในคณะรัฐมนตรีแตกเป็น ๒ ฝ่าย ฝ่ายหนึ่งเป็นฝ่ายพระยามโนฯ อีกฝ่ายหนึ่งเป็นฝ่ายปรีดี การประชุมในวันนั้นไม่ประสบผลสำเร็จ ที่ประชุมจึงมีมติให้

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๒

๒. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๑-๑๘๒

พระยาพหลฯ เป็นผู้ตัดสินใจ โดยอ้างว่าเป็นหัวหน้าผู้เปลี่ยนแปลงการปกครอง^๑

ในวันที่ ๒๘ มีนาคม ๒๔๗๕ ได้มีการประชุมคณะรัฐมนตรีพิจารณาเรื่องเค้าโครงฯ อีกครั้งหนึ่ง พระยาพหลฯ ได้เข้าร่วมประชุมด้วย ในการประชุมครั้งนี้ผู้อัญเชิญพระราชกระแสของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวมาประกาศในที่ประชุมว่า หากจะประกาศโครงการเศรษฐกิจของชาติ โดยใช้โครงการเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐมนูธรรมแล้ว ก็ขออย่าได้ประกาศในนามของพระองค์ท่าน พระราชกระแสดังกล่าวยังผลให้ปรีดีสนองตอบว่า ถ้าเช่นนั้นตนจะลาออก พระยาพหลฯ เป็นผู้ประนีประนอมในที่ประชุม โดยเสนอความเห็นในการปฏิบัติเป็น ๓ ขั้นตอน คือ

๑. ยังไม่ประกาศโครงการของผู้ใดในตอนนี้ แต่จะทำในสิ่งที่ควรทำไปก่อน
๒. ส่งคนไปดูงานต่างประเทศ
๓. ตั้งสภาเศรษฐกิจขึ้นพิจารณา

ที่ประชุมได้ตกลงกันด้วยเสียงข้างมากกว่า จะยังไม่ประกาศโครงการ แต่จะทำในสิ่งที่ควรทำเท่านั้น ในที่สุดที่ประชุมได้ลงมติเห็นด้วยตามโครงการของพระยามโนฯ ๑๑ คน คือพระยาราชวังสัน พระยาศรีวิสารวาจา เจ้าพระยาวงศาอนุประพันธ์ พระยาจำแลนยบตี พระยาเทพวิฑูร พระประศาสน์พิทยายุทธ หลวงสินธุ์สงครามชัย ม.ล. เดชสินทวงศ์ ร้อยโท ประยูร ภมรมนตรี และพระยามโนฯ ส่วนผู้ไม่เห็นด้วยกับเค้าโครงฯ ของปรีดีมี ๓ คนคือ พระยาประมวลวิชาพูล นายเนบ พหลโยธิน และปรีดี ผู้ที่ไม่ออกเสียงมี ๕ คน คือ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี พระยาพหลฯ พระยาฤทธิอัคเนย์ หลวงพิบูลฯ และนายตั้ว ลพานุกรม^๒

เมื่อรัฐมนตรีส่วนข้างมากไม่เห็นชอบด้วยกับเค้าโครงการเศรษฐกิจ ปรีดีจึงได้แถลงต่อที่ประชุมตามที่ได้บันทึกไว้ใน *ชีวประวัติย่อของปรีดีฯ* ว่า

๑. สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, บัญชีรายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี, มิย.- มีค. ๒๔๗๕, รายงานวันที่ ๒๕ มีนาคม ๒๔๗๕, อ้างถึงใน ม.ล. วัลย์วิภา จรุงโรจน์, *การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวพระราชดำริทางการเมือง...*, หน้า ๑๕๑

๒. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๒

“เมื่อปรีดีฯ เป็นฝ่ายที่มีเสียงข้างน้อยในคณะรัฐมนตรี ปรีดีฯ ก็ขอลาออกจากคณะรัฐมนตรีตามวิถีทางประชาธิปไตย โดยจะนำเค้าโครงการเศรษฐกิจเสนอต่อราษฎรในการเลือกตั้งสมาชิกประเภทที่ ๑ ซึ่งปรีดีฯ จะสมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้แทนราษฎร”^๑

เค้าโครงการเศรษฐกิจนี้ ปรีดียังไม่ทันได้มีโอกาสเสนอต่อราษฎร ก็ได้เกิดการยึดอำนาจของพระยามโนฯ ในวันที่ ๑ เมษายน ๒๔๗๖ โดยการปิดสภาฯ งดใช้รัฐธรรมนูญบางมาตรา และตั้งคณะรัฐมนตรีชุดใหม่ขึ้น และตั้งนั้นการเสนอเค้าโครงการเศรษฐกิจของปรีดีในครั้งนี้ จึงได้ก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งภายในคณะราษฎรและความขัดแย้งระหว่างคณะราษฎรกับฝ่ายพระยามโนฯ ซึ่งนำไปสู่ปัญหาความวุ่นวายทางการเมืองที่ตามมาหลายประการ ดังจะได้กล่าวต่อไป แต่ปัญหาที่น่าสนใจคือ ทำไมเค้าโครงการเศรษฐกิจของปรีดีจึงเป็นต้นเหตุของความขัดแย้งทางการเมือง ปรีดีได้เสนอ “อะไร” ในเค้าโครงการเศรษฐกิจ และ “ทำไม” จึงเสนอเช่นนั้น ดังนั้น การศึกษาถึง “ข้อเสนอในเค้าโครงการเศรษฐกิจ” และ “แนวความคิดอันเป็นที่มาของเค้าโครงการเศรษฐกิจ” จะทำให้เราเข้าใจถึงเค้าโครงการเศรษฐกิจและความคิดของปรีดีที่มีต่อการดำเนินการจัดการทางเศรษฐกิจได้ดียิ่งขึ้น และโดยที่ถือว่า เค้าโครงการเศรษฐกิจเป็นแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับแรกของไทย การศึกษาวิเคราะห์เค้าโครงการเศรษฐกิจจึงมีความสำคัญในการศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย และมีความสำคัญในการศึกษาความคิดของปรีดีในช่วงเวลาดังกล่าวด้วย

ข้อเสนอในเค้าโครงการเศรษฐกิจ

ในการเสนอเค้าโครงการเศรษฐกิจ ปรีดีได้เสนอร่างเค้าโครงฯ เป็น ๓ ส่วน ส่วนแรกเป็นคำชี้แจงเค้าโครงการเศรษฐกิจ ข้อระลึกในการอ่านคำชี้แจงนี้ทั้งหมดมี ๑๑ หมวด ส่วนที่ ๒ คำร่าง พ.ร.บ. ว่าด้วยการประกันความสุขสมบูรณ์ของราษฎร มี ๕

๑. ปรีดี พนมยงค์, *ชีวประวัติย่อของนายปรีดี พนมยงค์*, หน้า ๑๕

หมวด และส่วนที่ ๓ คำร่าง พ.ร.บ. ว่าด้วยการประกอบการเศรษฐกิจ ๕ หมวด ในส่วนแรกเป็นการเสนอหลักการและเหตุผล รวมทั้งสิ่งที่รัฐบาลจะดำเนินการปฏิบัติ ส่วนที่ ๒ และส่วนที่ ๓ เป็นวิธีการที่รัฐบาลจะดำเนินการในด้านต่างๆ ตามหลักเค้าโครงใหญ่ที่เสนอไว้ในส่วนแรก โดยเสนอเป็นร่าง พ.ร.บ.*

ปรีดีเริ่มต้นด้วยการเสนอว่า “การที่จะส่งเสริมให้ราษฎรมีความสุขสมบูรณ์นั้น ก็มีอยู่ทางเดียวซึ่งรัฐบาลจะต้องเป็นผู้จัดการเศรษฐกิจเสียเอง โดยการแบ่งการเศรษฐกิจนั้นออกเป็นสหกรณ์ต่างๆ” และกล่าวว่า “ความคิดที่ข้าพเจ้าได้มีอยู่เช่นนี้ ไม่ใช่เป็นด้วยข้าพเจ้ามีอุปทานผูกมันอยู่ในลัทธิใดๆ ข้าพเจ้าได้หยิบเอาส่วนที่ดีของลัทธิต่างๆ ที่เห็นว่าเหมาะสมกับประเทศสยาม แล้วจึงได้ปรับปรุงขึ้นเป็นเค้าโครงการ”^๒ ดังนั้น จึงขอให้ผู้อ่าน อ่านด้วยใจเป็นกลาง อย่าถือเหตุประโยชน์ส่วนตนเป็นเครื่องตัดสิน หลังจากนั้น จึงได้เริ่มเสนอเค้าโครงการเศรษฐกิจ โดยย้ำถึงหลักเศรษฐกิจในหลัก ๖ ประการ ที่ว่า “จะต้องบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจ โดยรัฐบาลใหม่จะหางานให้ราษฎรทุกคนทำ จะวางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ ไม่ปล่อยให้ราษฎรอดอยาง”^๓ ซึ่งในการที่รัฐบาลจะบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจนี้ รัฐบาลจำเป็นต้องเป็นผู้ดำเนินการเศรษฐกิจเสียเอง โดยให้ราษฎรทุกคน (ยกเว้นกรณีต่างๆ ตามที่ปรากฏในร่าง พ.ร.บ. ว่าด้วยการประกันความสุขสมบูรณ์ของราษฎร หมวดที่ ๒ ว่าด้วยการทำงาน) เป็นข้าราชการ (ลูกจ้างของรัฐบาล) รัฐบาลจะจ่ายเงินเดือนให้แก่ราษฎร (โดยแบ่งตามระดับและคุณวุฒิตามร่าง พ.ร.บ. ว่าด้วยการประกัน

๑. ดัวบท (Texts) ของเอกสาร ๕ ชิ้น ที่เกี่ยวกับเค้าโครงการเศรษฐกิจอันได้แก่ (๑) “เค้าโครงการเศรษฐกิจ”, (๒) “คำร่าง พ.ร.บ. ว่าด้วยการประกันความสุขสมบูรณ์ของคณะราษฎร”, (๓) “คำร่าง พ.ร.บ. ว่าด้วยการประกอบการเศรษฐกิจ” ของหลวงประดิษฐมนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์) ตลอดจน (๔) “รายงานการประชุมกรมการพิจารณาเค้าโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ ณ วังปารุสกวัน วันที่ ๑๒ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๗๕” และ (๕) “พระบรมราชวินิจฉัยของพระปกเกล้าฯ” ที่ใช้วิเคราะห์ในบทนี้ทั้งหมดอยู่ใน เดือน บุนนาค, ท่านปรีดี รัฐบาลราษฎร..., หน้า ๕๖-๑๒๕, ๑๒๖-๑๓๖, ๑๓๖-๑๔๘, ๑๔๙-๑๘๒ และ ๑๘๓-๓๖๕

๒. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๖-๕๗

๓. เดือน บุนนาค, ท่านปรีดี รัฐบาลราษฎร..., หน้า ๖๑

ความสุขสมบูรณ์ของราษฎร หมวดที่ ๑ เงินเดือนและเบี้ยบำนาญของราษฎร) เพื่อให้ราษฎรเอาไปแลกเปลี่ยนกับปัจจัยในการดำรงชีวิตตามความต้องการของราษฎร โดยรัฐบาลจะจัดหาปัจจัยเหล่านี้ไว้ในรูปสหกรณ์ และโดยการที่รัฐบาลเข้าเป็นผู้ดำเนินการเศรษฐกิจเองนี้ ทำให้รัฐบาลสามารถประกันความสุขสมบูรณ์ของราษฎร อันเนื่องมาจากความไม่เที่ยงแท้แห่งการเศรษฐกิจได้ และยังสามารถทำให้ขจัดปัญหาแรงงานที่สูญเสียไป อันเนื่องมาจากการไม่ได้ใช้ประโยชน์ให้เต็มที่ การจัดการเศรษฐกิจไม่เหมาะสม การไม่ได้ใช้เครื่องจักรกล และการที่มีบุคคลที่เกิดมาหนักโลก ได้โดยรัฐบาลจะเป็นผู้จัดสรรและใช้แรงงานที่สูญเปล่าเหล่านี้ให้เป็นประโยชน์เต็มที่

แต่ในการที่รัฐบาลจะเข้าดำเนินการเศรษฐกิจเองนั้น รัฐบาลจำต้องมีที่ดิน แรงงาน และเงินทุน ซึ่งบริติชได้เสนอหลักสำคัญว่า “รัฐบาลจะต้องดำเนินวิธีละม่อม คือต้องอาศัยความร่วมมือระหว่างคนมั่งมีกับคนจน รัฐบาลจะไม่ประหัตประหารคนมั่งมี”^๑ ดังนั้นบริติชจึงเสนอให้รัฐบาลจัดซื้อที่ดินเฉพาะที่จำเป็นต้องใช้ในการประกอบการเศรษฐกิจ ส่วนที่อยู่อาศัย รัฐบาลไม่จำเป็นต้องซื้อคืน ทั้งนี้โดยการออกพันธบัตรเงินกู้ และกำหนดให้เงินผลประโยชน์แทนดอกเบี้ย โดยกำหนดตามอัตราดอกเบี้ยของการกู้เงินในขณะซื้อ และในการกำหนดราคาที่ดินนั้น ให้เจ้าของที่ดินและรัฐบาลต่างฝ่ายตั้งอนุญาโตตุลาการฝ่ายละหนึ่งคน และรวมกันตั้งผู้ชี้ขาดหนึ่งคน กำหนดราคาซึ่งจะต้องไม่เกินกว่าที่เป็นอยู่ ณ วันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ (ว่าด้วยการจัดซื้อที่ดินในหมวดที่ ๑ ของเค้าร่าง พ.ร.บ. ว่าด้วยการประกอบการเศรษฐกิจ) ส่วนแรงงานนั้น อาศัยจากการที่ให้ราษฎรทุกคนเป็นข้าราชการ (ซึ่งรัฐบาลอาจยอมยกเว้นให้เอกชนผู้มั่งมีอยู่แล้ว และไม่ประสงค์จะเป็นข้าราชการ กับเอกชนผู้ประกอบอาชีพอิสระบางอย่าง เช่น นักประพันธ์ แพทย์ ทนายความ ช่างเขียน ครูในวิชาบางอย่าง ฯลฯ ประกอบการเศรษฐกิจของตนเองได้) ทำให้แรงงานได้ใช้ประโยชน์เต็มที่ และราษฎรทุกคนมีงานทำ อันจะก่อให้เกิดผลดีแก่รัฐบาลด้วย ส่วนในปัญหาเรื่องเงินทุน รัฐบาล

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๙

จำต้องมีไว้เพื่อซื้อเครื่องจักรกลและวัตถุที่รัฐบาลทำไม่ได้ กับเพื่อใช้จ่ายเป็นค่าแรงนั้น รัฐบาลอาจจัดหาเงินทุนโดยการเก็บภาษีบางอย่าง เช่น ภาษีมรดก ภาษีรายได้ หรือ ภาษีทางอ้อม ออกสลากกินแบ่ง กู้เงินจากคนมั่งมีภายในประเทศ หรือกู้เงินจากต่างประเทศ ซึ่งในการหาทุนนี้ รัฐบาลจะไม่ใช้วิธีรับแบบคอมมิวนิสต์ (ว่าด้วยการจัดหาเงินทุนและเครดิต ในหมวดที่ ๒ ของเค้าร่าง พ.ร.บ. ว่าด้วยการประกอบการเศรษฐกิจ) นอกจากนี้ รัฐบาลจะต้องจัดทำให้รายได้และรายจ่ายเข้าสู่ดุลยภาพ ทั้งนี้ อาจทำได้โดยการที่รัฐบาลจัดเตรียมปัจจัยแห่งการดำรงชีวิตซึ่งราษฎรต้องการ เอาไว้ให้พร้อมบริบูรณ์ เมื่อราษฎรต้องการสิ่งใดก็ซื้อได้ที่รัฐบาล เงินเดือนที่ราษฎรได้รับก็จะหักกลบหนี้กันไปกับสิ่งที่ราษฎรซื้อจากรัฐบาล โดยวิธีนี้ ก็จะทำให้เกิดดุลยภาพภายในประเทศได้ ส่วนดุลยภาพระหว่างประเทศนั้น รัฐบาลจะต้องจัดทำให้สิ่งที่ทำได้ในประเทศให้เหลือเพื่อจากการใช้จ่ายภายในประเทศ และนำสิ่งที่เหลือนี้ ออกจำหน่ายต่างประเทศเพื่อหักกลบหนี้กับจำนวนเงินที่รัฐบาลเป็นลูกหนี้ ในการที่รัฐบาลเข้าดำเนินการเศรษฐกิจดังที่กล่าวมานี้ รัฐบาลต้องระวังมิให้มนุษย์กลายเป็นสัตว์ดังที่มีผู้กล่าวร้ายและหวาดกลัวกัน และปรีดีได้กล่าวว่

“ข้าพเจ้าได้ระวังมิให้มนุษย์มีสภาพเป็นสัตว์ ข้าพเจ้าประสงค์ให้มนุษย์มีสภาพเป็นมนุษย์ยิ่งขึ้น ปรากฏจากการประทุษร้ายต่อกันอันเนื่องมาจากเหตุเศรษฐกิจ ข้าพเจ้ายังเคารพต่อครอบครัวของผู้นั้น ผู้หญิงมิใช่เป็นของกลาง ความเกี่ยวพันในระหว่างครอบครัว ผู้บุพพการี เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย บิดา มารดา กับผู้สืบสันดาน เช่น บุตร หลาน ยังมีตามกฎหมายลักษณะผ้าเม็ย ไม่ยกเล็ก”^๑

ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ปรีดีได้ตระหนักดีว่า จะต้องมิผู้วิจารณ์และกล่าวหาว่าเค้าโครงฯ นี้เป็นแบบคอมมิวนิสต์ ปรีดีจึงได้กล่าวเน้นในเรื่องนี้ไว้ และปรีดีได้กล่าว

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๑

ต่อไปว่า

“รัฐบาลจะส่งเสริมการค้าทางวิทยาศาสตร์ โดยจะมีรางวัลให้ และจะยอมรับกรรมสิทธิ์แห่งการประดิษฐ์คิดค้นนั้น ดังนั้นจึงขอให้ผู้อ่านอย่าหลงเชื่อคำกล่าวร้ายต่างๆ”

นอกจากนี้ แม้ว่าตามหลัก รัฐบาลจะเป็นผู้ประกอบการเศรษฐกิจเอง แต่

“การประกอบเศรษฐกิจจะขึ้นตรงต่อรัฐบาลกลางเสียทั้งนั้น แล้วการควบคุมตรวจตราอาจจะเป็นไปโดยทั่วถึงไม่ได้ ฉะนั้นจึงต้องแบ่งการปกครองทางเศรษฐกิจนี้เป็นสหกรณ์ต่างๆ”^๑

สหกรณ์นี้ จะประกอบการเศรษฐกิจตามแผนเศรษฐกิจแห่งชาติ ราษฎรที่เป็นสมาชิกสหกรณ์จะได้รับเงินเดือนประจำตามอัตรา และเงินรางวัลเป็นพิเศษตามผลที่สหกรณ์นั้นทำได้ สมาชิกสหกรณ์จะร่วมกันประกอบการเศรษฐกิจครบรูป คือ ร่วมกันในการประดิษฐ์ (Production) ร่วมกันในการจำหน่ายและขนส่ง (Circulation) ร่วมกันในการจัดหาของอุปโภคให้แก่สมาชิก และร่วมกันในการสร้างสถานที่อยู่ ซึ่งการจัดรูปแบบสหกรณ์ จะเป็นการเื้ออำนวยการปกครองแบบเทศบาล (Municipality) และจะทำให้การจัดการอนามัย การสาธารณสุข และการศึกษาทำได้สะดวก

ส่วนเรื่องนโยบายในการจัดการเศรษฐกิจ ปรีดีเสนอมว่า

“รัฐบาลจะต้องถือหลักว่า จะต้องจัดการกลีกรรม อุตสาหกรรม ทุกอย่างให้มีขึ้นซึ่งในที่สุด ประเทศไม่จำเป็นที่จะต้องอาศัยต่างประเทศ ทั้งนี้เพื่อป้องกันภัยอันตรายอันที่

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๓

จะเกิดจากการปิดประตูการค้าได้”^๑

และเพื่อที่จะป้องกันความยุ่งยากในปัญหาเรื่องนายจ้างกับลูกจ้าง รวมทั้งเพื่อที่ การประกอบเศรษฐกิจจะดำเนินไปโดยเรียบร้อยและได้ผลดี รัฐบาลจำเป็นต้องวางแผน เศรษฐกิจแห่งชาติ ซึ่งแผนการเศรษฐกิจแห่งชาตินี้ จะกำหนดเป็นรายปี และแจ้งผล แห่งการดำเนินงานต่อมหาชนทุกสัปดาห์ ในการกำหนดแผนการเศรษฐกิจแห่งชาตินี้

“ให้มีสภาขึ้นสภาหนึ่ง มีหน้าที่จัดวางแผนเศรษฐกิจแห่งชาติ คือกำหนดการ ประดิษฐ์กรรม ซึ่งจะเป็นกิจกรรมและอุตสาหกรรมทั้งหลาย และการปรัวรรตกรรม คือ การขนส่งและคมนาคม การจัดสร้างที่อยู่ให้ราษฎร และจัดแยกการงานออกเป็นสหกรณ์ ต่างๆ และถ้ามีเหตุจำเป็นที่จะต้องแก้ไขแผน ให้กรรมการสภาแผนเศรษฐกิจแห่งชาติ ประชุมกันแก้แผนนั้นๆ แล้วแจ้งผลให้มหาชนทราบ ซึ่งแผนเศรษฐกิจแห่งชาตินี้จะเริ่ม ใช้ในเขตใดให้ประกาศเป็นรายๆ ไป”^๒ (หมวดที่ ๔ ว่าด้วยแผนเศรษฐกิจแห่งชาติ ใน พ.ร.บ. เค้าร่างว่าด้วยการประกอบการเศรษฐกิจ)

นอกจากหลักการสำคัญๆ ของเค้าโครงการเศรษฐกิจดังกล่าวมาแล้ว ปรีดียัง ได้เสนอให้มีการตั้งธนาคารแห่งชาติ (หมวดที่ ๓ ว่าด้วยธนาคารแห่งชาติ ใน พ.ร.บ. เค้าร่างว่าด้วยการประกอบการเศรษฐกิจ)

“โดยเอาเงินทุนสำรองของรัฐบาลและเงินที่กู้จากเอกชนมาเป็นทุนของธนาคาร แห่งชาติ ให้ธนาคารแห่งชาติกระทำการเหมือนดังธนาคารทั้งหลาย และให้มีอำนาจ ออกธนบัตร โดยโอนกรมเงินตราในกระทรวงพระคลังมหาสมบัติมาอยู่ในธนาคารแห่ง

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๗

๒. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๒-๑๔๓

ชาติ โอนคลังจังหวัดต่างๆ ในเวลานี้ เป็นสาขาของธนาคารแห่งชาติในจังหวัดต่างๆ” และ

“ธนาคารแห่งชาติจำเป็นต้องให้รัฐบาลกู้เงินตามที่รัฐบาลต้องการตามกำลังของธนาคารแห่งชาติ”^๑

นอกจากนี้ หลักการที่สำคัญอีกข้อหนึ่งซึ่งปริตี้อาศัยอยู่เสมอ คือกรรมสิทธิ์เอกชน โดยกำหนดว่า

“ให้เอกชนมีกรรมสิทธิ์ในสังหาริมทรัพย์ทั้งหลาย ซึ่งเอกชนนั้นหามาได้” และ

“บรรดาผู้ที่คิดประดิษฐ์วัตถุสิ่งใดได้ซึ่งจะเข้าลักษณะที่จะมีกรรมสิทธิ์ในการค้าได้ ก็ให้ผู้นั้นเป็นกรรมสิทธิ์ในกรรมนั้น”^๒ (หมวดที่ ๕ กรรมสิทธิ์ของเอกชนในเค้าร่าง พ.ร.บ. ว่าด้วยการประกอบกิจการเศรษฐกิจ)

ปริตีได้คาดหวังว่า ถ้ารัฐบาลได้ดำเนินการเศรษฐกิจตามหลักเค้าโครงการเศรษฐกิจนี้แล้ว จะทำให้วัตถุประสงค์ทั้ง ๖ ประการ ของคณะราษฎรได้สำเร็จไปตามที่คณะราษฎรได้ประกาศไว้แก่ราษฎร และ “สิ่งที่ราษฎรทุกคนพึงปรารถนา คือความสุข ความเจริญอย่างประเสริฐ ซึ่งเรียกกันเป็นศัพท์ว่า ศรีอาริยะ ก็จะมีบังเกิดแก่ราษฎรโดยทั่วหน้า”^๓

แนวความคิดอันเป็นที่มาของเค้าโครงการเศรษฐกิจและบทวิเคราะห์

เค้าโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติซึ่งถือเป็นแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับแรกของไทยนี้

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๑-๑๔๒

๒. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๔

๓. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๕

ได้ก่อให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์ และก่อให้เกิดปัญหาความวุ่นวายทางการเมืองตามมาหลายประการ เมื่อปรีดีเสนอเค้าโครงการเศรษฐกิจฉบับนี้ขึ้น ก็ได้มีการโจมตีว่าเค้าโครงการเศรษฐกิจนี้เป็นแบบคอมมิวนิสต์ พร้อมทั้งมีพระบรมราชวินิจฉัยวิจารณ์เค้าโครงการเศรษฐกิจว่าลอกเลียนแบบรัสเซียและสตาลิน จึงเกิดปัญหาการตีความเค้าโครงการฯ ว่าเป็นคอมมิวนิสต์หรือไม่ และปรีดีมีความประสงค์อย่างใดจึงเสนอเค้าโครงการเศรษฐกิจที่มีลักษณะพิเศษ ซึ่งไม่เคยมีมาก่อนในประวัติศาสตร์ไทยฉบับนี้ขึ้น ผู้สนใจศึกษาประวัติศาสตร์การเมืองยุคใหม่ หรือรวมทั้งนักเศรษฐศาสตร์ส่วนหนึ่งก็ได้ให้ความสนใจกับเค้าโครงการเศรษฐกิจฉบับนี้ และสนใจที่จะวิเคราะห์แนวความคิดของปรีดีในเค้าโครงการเศรษฐกิจนี้ ว่าเหตุใด เค้าโครงการเศรษฐกิจจึงมีลักษณะพิเศษที่น่าสนใจหลายประการดังที่ปรากฏอยู่*

แม้ว่าจะมีงานเขียนที่กล่าวถึงเค้าโครงการฯ อยู่มากพอสมควร แต่งานเขียนเหล่านี้ส่วนมากก็เป็นเพียงการ “เล่า” หรือ “กล่าวถึง” เค้าโครงการฯ มากกว่าการวิเคราะห์เค้าโครงการฯ ที่ละเอียดลึกซึ้ง ซึ่งผู้เขียนมีความเห็นว่า การวิเคราะห์เค้าโครงการฯ ที่ละเอียดลึกซึ้งเป็นสิ่งจำเป็นในการทำความเข้าใจกับสิ่งที่ปรีดีพยายามจะเสนอในเค้าโครงการฯ นั้น

---

๑. งานเขียนที่เกี่ยวกับการศึกษาเค้าโครงการเศรษฐกิจนี้ ดูได้จาก ไสว สุทธิพิทักษ์, ดร. ปรีดี พนมยงค์ (พิมพ์ครั้งแรก : สิริธรรมนคร, ๒๔๙๓); เตือน บุญนาค, ท่านปรีดี รัฐบุรุษอาวุโส... (พิมพ์ครั้งแรก : เสริมวิทยบรรณการ, ๒๕๐๐); ชัยอนันต์ สมุทวณิช, “แนะนำและวิจารณ์หนังสือ ท่านปรีดี รัฐบุรุษอาวุโส ผู้วางแผนเศรษฐกิจไทยคนแรก,” *พัฒนบริหารศาสตร์*, ๙ : ๔ (ตุลาคม ๒๕๑๒), หน้า ๗๕๒-๗๖๔; ปรีชา อารยะ, “เค้าโครงการเศรษฐกิจของนายปรีดี พนมยงค์,” *สังคมศาสตร์ปริทัศน์* ๘ : ๑ (มิถุนายน - สิงหาคม ๒๕๑๓); ชัยอนันต์ สมุทวณิช, “ปัญหาสำคัญของเค้าโครงการเศรษฐกิจของปรีดี พนมยงค์,” *สังคมศาสตร์ปริทัศน์* ๘ : ๒ (กันยายน - พฤศจิกายน ๒๕๑๓); สุพจน์ ด้านตระกูล, *ชีวิตและงานของ ดร. ปรีดี พนมยงค์*; ไมตรี เต็นอุดม (แปล), *โลกพระศรีอริยของปรีดี พนมยงค์*; ชัยอนันต์ สมุทวณิช, “แนวอุดมการณ์ของหลวงประดิษฐ์มนูธรรม,” *ประชาธิปไตย สังคมนิยม คอมมิวนิสต์ กับการเมืองไทย* พิมพ์ครั้งที่ ๓ (กรุงเทพฯ : บรรณกิจ, ๒๕๒๓); ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, “การแสวงหาระบบเศรษฐกิจใหม่หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง” ใน ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคนอื่นๆ, *เศรษฐศาสตร์กับประวัติศาสตร์ไทย* (กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์, ๒๕๒๔); Yuangrat Wedel, *Modern Thai Radical Thought : The Siamization of Marxism And Its Theoretical Problems* (Bangkok : Thai Khadi Research Institute Thammasat University, 1982).

และผู้เขียนมีความเห็นว่า แนวความคิดของปรีดีที่ปรากฏในเค้าโครงฯ นี้ เป็นผลมาจากการศึกษาของปรีดีที่ประเทศฝรั่งเศส โดยที่ปรีดีได้สนใจศึกษาวិชาเศรษฐกิจศาสตร์ และสนใจที่จะศึกษาค้นคว้าถึงวิธีการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของประเทศไทยในเวลานั้น ปรีดีจึงได้ศึกษาวิชาเศรษฐกิจศาสตร์เพิ่มมากขึ้นนอกเหนือไปจากการศึกษาทางด้านกฎหมาย จนได้รับประกาศนียบัตรการศึกษาชั้นสูงในทางเศรษฐกิจ (Diplôme d'Etudes Superieures d' Economie Politique) และจากการศึกษาทางด้านเศรษฐศาสตร์นี้เอง ที่มีอิทธิพลต่อความคิดในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจของปรีดีดังที่ปรากฏในเค้าโครงฯ อิทธิพลนั้นนอกจากจะเห็นได้จากความสอดคล้องของสิ่งที่ปรีดีศึกษากับสิ่งที่ปรากฏในเค้าโครงฯ (ดังจะกล่าวต่อไป) แล้ว ใน “คำชี้แจงเพิ่มเติมเรื่องความคิดทำโครงการเศรษฐกิจสำหรับสยาม” ซึ่งปรีดีได้ให้สัมภาษณ์อาจารย์ฉัตรทิพย์ นาถสุภา เมื่อวันที่ ๑๐ เมษายน ๒๕๒๕ ปรีดีได้กล่าวว่า

โดยที่ผมสนใจในวิชาเศรษฐศาสตร์ ฉะนั้นเมื่อผมสอบไล่ได้ปริญญาเอกกฎหมายฝ่ายนิติศาสตร์แล้ว ผมจึงสอบไล่ได้เพิ่มขึ้นอีกอย่างหนึ่ง คือ “ประกาศนียบัตรการศึกษาชั้นสูงทางเศรษฐกิจการเมือง” (Diplôme d' Etudes Superieures d' Economic Politique) ซึ่งมีวิชาเศรษฐศาสตร์พิศดาร ประวัติศาสตร์ลัทธิเศรษฐกิจ, กฎหมายและวิทยาศาสตร์การคลัง กฎหมายและวิทยาศาสตร์การแรงงาน ผมจึงได้ศึกษาระบบเศรษฐกิจหลายชนิด รวมทั้งระบบเศรษฐกิจสังคมนิยมที่เกี่ยวกับแผนเศรษฐกิจ

ผมจึงเกิดจิตสำนึกว่า สมควรที่สยามจะได้มีแผนเศรษฐกิจตามทฤษฎีสังคมนิยมที่เป็นวิทยาศาสตร์ โดยสมานกับสภาพท้องที่ กาลสมัยของสยามเท่าที่ผมประสบพบเห็น และที่ได้เปลี่ยนแปลงต่อๆ มา ในระหว่างที่ผมศึกษาอยู่นั้น ฉะนั้น ผมจึงได้ร่างเค้าโครงการเศรษฐกิจเสนอที่ประชุมเพื่อนที่ร่วมผู้ก่อตั้งคณะราษฎรที่กรุงปารีส^๑

๑. ปรีดี พนมยงค์, ประสบการณ์และความเห็นบางประการ..., หน้า ๕๑-๕๒ (ขีดเส้นใต้เน้นความโดยผู้เขียน)

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า วิชาเศรษฐศาสตร์ที่ปรีดีได้ศึกษานั้น มีอิทธิพลต่อความคิดของปรีดีในเค้าโครงการเศรษฐกิจมาก ผู้เขียนได้ศึกษาและค้นคว้าถึงหนังสือหรือตำราทางเศรษฐศาสตร์ที่ปรีดีใช้ประกอบการศึกษาในครั้งนั้น และพบว่า มีหนังสือ ๒ เล่มที่เป็นหลักสำคัญ และปรีดีคงจะได้ศึกษาหนังสือทั้ง ๒ เล่มนี้ อย่างแน่นอน นั่นคือหนังสือของศาสตราจารย์ชาร์ล จี๊ด (Professor Charles Gide) เรื่อง คำสอนเศรษฐวิทยา เป็นภาษาฝรั่งเศสว่า Cours d' Économie politique ซึ่งได้แปลเป็นภาษาอังกฤษว่า Gide's Political Economy^๑ ศาสตราจารย์ชาร์ล จี๊ด ผู้เขียนหนังสือนี้ เป็นศาสตราจารย์ทางด้านเศรษฐศาสตร์ของคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยปารีส ซึ่งผู้เขียนคาดว่า คงจะเป็นอาจารย์ผู้สอนของปรีดีด้วย ในคำนำของผู้แปลได้กล่าวว่า หนังสือเล่มนี้ ชาร์ล จี๊ด ได้เขียนขึ้นโดยตั้งใจให้เป็นหนังสือพื้นฐานที่จะช่วยนักศึกษาฝรั่งเศสในการเตรียมสอบในคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยปารีส ดังนั้น จึงเขียนโดยครอบคลุมเศรษฐศาสตร์อย่างกว้างๆ ไม่เจาะจงในเรื่องใดโดยเฉพาะ เป็นที่คาดว่า ปรีดีคงจะได้อ่านและใช้หนังสือเล่มนี้ในการศึกษาเศรษฐวิทยา เพราะนอกจากหนังสือเล่มนี้จะเป็นหนังสือคำสอนของคณะนิติศาสตร์ของมหาวิทยาลัยปารีสซึ่งปรีดีศึกษาอยู่แล้ว ปรีดียังได้อ้างถึงหนังสือเล่มนี้ในเค้าโครงการเศรษฐกิจด้วยว่า “ความต้องการของมนุษย์ในปัจจุบันดำรงชีวิตอาจมีแตกต่างกัน และยิ่งมนุษย์มีความเกี่ยวพันกันกว้างขวางขึ้นและเจริญขึ้นแล้ว ความต้องการก็ยิ่งมีมากขึ้น ศาสตราจารย์ชาร์ล จี๊ด กล่าวไว้ว่า ที่เรียกว่าเจริญนั้น ก็หมายความว่า ความต้องการของมนุษย์ได้มีมากขึ้น (คำสอนเศรษฐวิทยา เล่มหนึ่ง หน้า ๔๙)”^๒

ส่วนหนังสืออีกเล่มหนึ่ง คือ ประวัติลัทธิเศรษฐกิจ : จากยุคของพวกฟิชีโอคราต

๑. Charles Gide, *Political Economy* authorized translation from the third edition (1913) of the “Cours d' Économie Politique” by Constance H.M. Archibald (London : George G. Harrap & Company, 1914). หนังสือเล่มนี้ ได้รับการตีพิมพ์ซ้ำในปี ค.ศ. ๑๙๑๖, ๑๙๑๗, ๑๙๒๐, ๑๙๒๔ ผู้เขียนค้นพบเฉพาะฉบับที่พิมพ์ปี ค.ศ. ๑๙๑๔ และ ๑๙๒๔ จึงไม่ทราบว่ หลังปี ๑๙๒๔ แล้ว มีการตีพิมพ์ซ้ำอีกหรือไม่

๒. เดือน บุญนาค, *ท่านปรีดี รัฐบุรุษอาวุโส...*, หน้า ๙๗-๙๘ (ขีดเส้นใต้เน้นความโดยผู้เขียน) ข้อความตอนนี ปรากฏใน Gide, *Political Economy*, p. 36.

ถึงปัจจุบัน เขียนโดย ศาสตราจารย์ชาร์ล จีต์ และศาสตราจารย์ชาร์ล รีส (Charles Gide & Charles Rist, ชาร์ล รีส เป็นศาสตราจารย์ทางด้านเศรษฐศาสตร์ของคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยมงต์เปลีเยร์ (Montpellier) พิมพ์เป็นภาษาฝรั่งเศสครั้งแรกในปี ๑๙๐๙ และพิมพ์ครั้งที่ ๒ ปี ๑๙๑๓ ได้มีการแปลเป็นภาษาอังกฤษจากต้นฉบับภาษาฝรั่งเศส ที่พิมพ์ครั้งที่ ๒ นี้ ในปี ๑๙๑๕ และมีการพิมพ์ซ้ำต่อมาอีกหลายครั้ง^๑ ส่วนในภาษาฝรั่งเศสเอง ก็มีการพิมพ์ใหม่อีกหลายครั้ง^๒ หนังสือเล่มนี้จัดว่าเป็นหนังสือคลาสสิกที่มีชื่อเสียงเล่มหนึ่ง นอกจากนี้ ในคำนำหนังสือเล่มนี้ ได้กล่าวถึงหลักสูตรการศึกษาเศรษฐศาสตร์ของมหาวิทยาลัยในฝรั่งเศสว่า ได้เน้นความสำคัญที่การศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจมากกว่าหลักสูตรการศึกษาในที่อื่นๆ ในคณะนิติศาสตร์ของมหาวิทยาลัยต่างๆ ในฝรั่งเศสจะจัดให้มีการสอนวิชาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจนี้เป็นพิเศษ และในการสอบปริญญาเอก นักศึกษาอาจต้องเขียนรายงานในหัวข้อนี้เพื่อพิสูจน์ความสามารถก่อนที่จะได้รับปริญญา หนังสือ *ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ* นี้ ได้กล่าวถึงลัทธิเศรษฐกิจของสำนักต่างๆ ตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน (ปีเขียน ๑๙๐๙) ผู้เขียนคาดว่าปริทัศน์จะได้ศึกษาหนังสือเล่มนี้เช่นกัน จากการที่ปริทัศน์ได้ให้สัมภาษณ์ว่า ได้ “สอบไล่ได้” เพิ่มขึ้นอีกอย่างหนึ่งคือ “ประกาศนียบัตรการศึกษาระดับสูงทางเศรษฐกิจการเมือง” ซึ่งมีวิชาเศรษฐศาสตร์พิศดาร *ประวัติศาสตร์ลัทธิเศรษฐกิจ...*” ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว นอกจากนี้ จากคำกล่าวของ ดร. เตือน บุนนาค ซึ่งได้ศึกษาที่มหาวิทยาลัยปารีสเช่นเดียวกับปริทัศน์

๑. หนังสือเล่มนี้ มีการพิมพ์เป็นภาษาอังกฤษนับจากปี ๑๙๑๕ จนถึงปี ๑๙๖๗ รวม ๒๒ ครั้ง เนื่องจากผู้เขียนค้นได้เฉพาะฉบับที่พิมพ์ปี ๑๙๑๗ และ ๑๙๖๗ จึงไม่ทราบว่าหลังจากปี ๑๙๖๗ มีการพิมพ์ซ้ำอีกหรือไม่ แต่จะเห็นว่า หนังสือเล่มนี้เป็นหนังสือที่ได้รับความนิยมมาก จากปี ๑๙๑๕ มีการพิมพ์หนังสือนี้ซ้ำอีกในปี ๑๙๑๗, ๑๙๑๙, ๑๙๒๓, ๑๙๒๗, ๑๙๒๘, ๑๙๓๐, ๑๙๓๒, ๑๙๓๗, ๑๙๔๓, ๑๙๔๕, ๑๙๔๘, ๑๙๔๙, ๑๙๕๐, ๑๙๕๓, ๑๙๕๖, ๑๙๕๙, ๑๙๖๐, ๑๙๖๑, ๑๙๖๔, และ ๑๙๖๗ ฉบับที่ผู้เขียนใช้ คือ Charles Gide and Charles Rist, *A History of Economic Doctrines : From the Time of the Physiocrats to the Present Day*. authorised translation from the second revised and augmented French edition of 1913 by R. Richards (London : George G. Harrap & Company, 1917).

๒. ฉบับภาษาฝรั่งเศสของหนังสือเล่มนี้ นับจากปี ๑๙๐๙ ถึง ๑๙๔๗ มีทั้งหมด 7 editions.

แต่เป็นนักเรียนรุ่นหลังปริดี ๓ ปี กล่าวว่

หนังสือชื่อ Histoire des Doctrines Economiques ของท่านศาสตราจารย์ Gide และท่าน Rist เป็นหนังสือซึ่งนักเรียนต้องอ่าน ต้องเรียน เป็นหนังสือความรู้มาตรฐาน ถ้าอยากรู้ลึกซึ่งท่านต้องเรียน ต้องอ่านหนังสืออื่นต่อไปอีก หนังสือนี้เป็นเพียงย่อๆ ความเท่านั้นเอง ความคิดความอ่านของท่านปริดีได้มาจากการศึกษาของท่านเอง และการอ่านหนังสือมาตรฐานนี้ประกอบด้วย*

และจากการสัมภาษณ์ ดร. เสริม วินิจฉัยกุล ของกลุ่มวิจัยประวัติศาสตร์ธรรมศาสตร์ ก็ได้กล่าวในทำนองเดียวกันว่ เค้าโครงการเศรษฐกิจของปริดีนี้ "เหมือนแนวที่ท่านได้ศึกษาจาก Paris จากอาจารย์ที่ท่านได้ศึกษามา"^๑

ดังนั้น จะเห็นได้ว่ การศึกษาวิชาเศรษฐศาสตร์ที่มหาวิทยาลัยปารีสนี้ ได้มีอิทธิพลต่อความคิดทางด้านการจัดการทางเศรษฐกิจของปริดีมาก และจะเห็นได้ว่ หนังสือ คำสอนเศรษฐวิทยา และ ประวัติลัทธิเศรษฐกิจ ก็มีอิทธิพลต่อความคิดของปริดีเช่นกัน ปริดีถึงกับได้มอบหมายให้ ดร. เสริม วินิจฉัยกุล แปลหนังสือเศรษฐศาสตร์ของ Charles Gide เพื่อเผยแพร่ให้ผู้ออกการเปลี่ยนแปลงการปกครองได้อ่านกัน ดร. เสริม แปลได้เพียงครึ่งเล่ม ก็เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ ขึ้น ส่วนที่แปลนี้ ได้มีการพิมพ์เผยแพร่ในหมู่ผู้ออกการ^๒ ดังนั้น จะเห็นได้ว่ ปริดีได้รับอิทธิพลทางความคิดด้านเศรษฐศาสตร์จาก Charles Gide มาก และได้พยายามที่จะเผยแพร่ความคิดนี้ในหมู่ผู้ออกการฯ และแน่นอนว่ หนังสือของ Gide นี้ เป็นความรู้ใหม่ของคนไทย

๑. เดือน บุญนาค, ท่านปริดี รัฐบุรุษอาวุโส..., หน้า ๓๗๖-๓๗๗ (ขีดเส้นใต้เน้นความโดยผู้เขียน)
๒. กลุ่มวิจัยประวัติศาสตร์ธรรมศาสตร์, "สัมภาษณ์ ดร. เสริม วินิจฉัยกุล วันที่ ๑๕ มีนาคม ๒๕๒๖", หน้า ๑๗ (อัดสำเนา)
๓. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕-๑๖

ในเวลานั้น^๑ เพราะในเวลานั้น ประเทศไทยยังไม่มีการศึกษาวิชาเศรษฐศาสตร์กันเลย^๒ วิชาเศรษฐศาสตร์ได้เริ่มมีการศึกษากันครั้งแรกเมื่อตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองขึ้น ปรีดี ผู้ประกาศนักรวมมหาวิทยาลัย ได้บรรจุวิชาเศรษฐศาสตร์ ๒ วิชา ไว้ในหลักสูตรปริญญาตรี คือ วิชาลัทธิเศรษฐกิจและเศรษฐศาสตร์^๓ และในการสอน *ลัทธิเศรษฐกิจ* ที่มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองนี้ ศาสตราจารย์ เจ. เอฟ. ฮัตเจสสัน (เนติบัณฑิตอังกฤษ ดอกเตอร์กฎหมายฝรั่งเศส) ได้เป็นผู้จัดทำหนังสือ *ลัทธิเศรษฐกิจ* ขึ้น โดยมี ดร. ทวี ตะเวทิกุล ซึ่งเป็นผู้จัดทำตรา เป็นผู้บรรยายแก่ นศ. มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง เมื่อปี ๒๔๗๗^๔ หนังสือ *ลัทธิเศรษฐกิจ* นี้ ก็เป็นหนังสือที่สรุปความมาจากหนังสือของ Charles Gide & Charles Rist เรื่อง *A History of Economic Doctrines* โดยเก็บเฉพาะใจความสำคัญและแปลเป็นภาษาไทยเพื่อให้ง่ายในการศึกษา^๕

อิทธิพลของ Charles Gide ที่มีต่อความคิดปรีดีนี้ นอกจากจะสังเกตได้ใน

๑. หนังสือนี้ ต่อมาได้มีการพิมพ์เผยแพร่เป็นภาษาไทย ดู ชาร์ล จี๊ด, *หลักเศรษฐศาสตร์* แปลจาก *Principles of Political Economy* โดย สหัท กาญจนพิงคะ (พระนคร : บริษัทอักษรโสภณ, ๒๔๙๔) หนังสือหนา ๗๙๒ หน้า

๒. ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, “วิชาเศรษฐศาสตร์ในประเทศไทย” ใน ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคนอื่นๆ, *เศรษฐศาสตร์กับประวัติศาสตร์ไทย*, หน้า ๑๔

๓. มาตรา ๒๖ ของ “พระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง พุทธศักราช ๒๔๗๖” ใน *กฎหมายรัชกาลที่ ๗* (ประกาศพระราชบัญญัติและพระราชกำหนดต่างๆ รัชกาลที่ ๗ พ.ศ. ๒๔๗๖) (พระนคร : บารุงนุกุลกิจ, ๒๔๗๗), หน้า ๔๘๘

๔. เจ. เอฟ. ฮัตเจสสัน, *ลัทธิเศรษฐกิจ* พิมพ์ครั้งที่ ๔ (กรุงเทพ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๓) หนังสือเล่มนี้ พิมพ์ครั้งแรก ปี พ.ศ. ๒๔๗๗, ครั้งที่ ๒ ปี ๒๕๑๘ และครั้งที่ ๓ ปี ๒๕๑๙

๕. ผู้เขียนได้เปรียบเทียบ *ลัทธิเศรษฐกิจ* ของ ฮัตเจสสัน กับ Charles Gide & Charles Rist, *A History of Economic Doctrines...* พบว่า หนังสือของฮัตเจสสันได้สรุปใจความสำคัญมาจากหนังสือเล่มหลัง และนำมาอธิบายให้ง่ายโดยยกตัวอย่างประกอบ หรือคัดเฉพาะตอนสำคัญมาแปลสรุปเป็นภาษาไทย แต่การวางเค้าโครงของหนังสือดำเนินตามหนังสือของ Gide & Rist และบางตอนก็ได้กล่าวถึง Gide ไว้ด้วย ดังเช่นใน หน้า ๗๑, ๑๓๕, ๒๓๓ ของ *ลัทธิเศรษฐกิจ*

ลักษณะที่กล่าวมาแล้ว ยังจะเห็นได้อีกว่า ปรีดีได้กล่าวอ้างถึง Charles Gide ในที่ต่างๆ หลายครั้ง เช่น ใน คำอธิบายกฎหมายปกครอง (ปี ๒๔๗๔) ตอนหนึ่งว่า

“ลัทธิโซลิดารีสม์ ผู้คิดลัทธินี้มีชื่อเสียง คือ ศาสตราจารย์ชาร์ลส์ จิต แห่ง มหาวิทยาลัยกรุงปารีส ตามลัทธินี้มนุษย์ย่อมอาศัยซึ่งกันและกัน จึงควรจัดให้มีอุปกรณ์ต่างๆ เช่น ในการประดิษฐ์ การใช้ การจำหน่าย เป็นต้น”^๑

ลัทธิโซลิดารีสม์นี้เป็นหลักการหนึ่งซึ่งปรีดีได้เสนอในเค้าโครงการเศรษฐกิจ นอกจากนี้ ในการประชุมของคณะกรรมการสอบสวนว่าหลวงประดิษฐมนูธรรมเป็นคอมมิวนิสต์หรือไม่ ครั้งที่ ๓ เมื่อวันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๔๗๖ ปรีดีได้กล่าวว่า “ชาร์ลส์ จิต ได้แสดงไว้ว่า การบังคับให้ทำงานนั้นเป็นระเบียบการโซเซียลิสต์”^๒ และ “ตามหลักวิชาการไม่ใช่เป็นหลักการสำคัญของลัทธิคอมมิวนิสต์ แต่หากเป็นวิธีทางดำเนินการอย่างหนึ่งเท่านั้น ซึ่งคณะฯและคณะอื่นๆ ก็นำเอาไปใช้เหมือนกัน และตามที่ ชาร์ลส์ จิต ได้แถลงไว้ก็ปรากฏว่า เป็นการเกี่ยวกับวิศวกรรม (การแบ่งสรรโภคทรัพย์) มากกว่า ประดิษฐกรรม (การบังเกิดโภคทรัพย์)”^๓ และในเค้าโครงการเศรษฐกิจ ปรีดีก็ได้อ้างถึงคำสอนเศรษฐกิจวิทยาของ ชาร์ล จิต ดังที่กล่าวมาแล้ว

ในช่วงที่ปรีดีไปศึกษาที่ฝรั่งเศสนั้น ชาร์ล จิต เป็นนักเศรษฐศาสตร์ผู้มีชื่อเสียงมากคนหนึ่งของฝรั่งเศส เป็นผู้หนึ่งที่พัฒนาและสืบต่อความคิดสังคมนิยมฝรั่งเศส ในช่วงต้นศตวรรษที่ ๑๙ นับจาก แซงต์ ซีมอง (Saint-Simon), ฟูรีเออร์ (Fourier), เพคคิวเออร์ (Pecqueur), ปรูดอง (Proudhon) และหลุยส์ บลังค์ (Louis Blanc) ต่อมาในรูปของลัทธิโซลิดารีสม์ ซึ่งกล่าวกันว่า ในช่วงของศตวรรษที่ ๒๐ ลัทธิโซลิดารีสม์นี้ได้รับความนิยมมากในฝรั่งเศส ความมีชื่อเสียงของ ชาร์ล จิต ในสมัยนั้น อาจเห็นได้

๑. หลวงประดิษฐมนูธรรม, คำอธิบายกฎหมายปกครอง, หน้า ๓๖ (ขีดเส้นใต้เน้นความโดยผู้เขียน)

๒. สุพจน์ ตานตระกูล, ชีวิตและงานของ ดร. ปรีดี พนมยงค์, หน้า ๑๘๘ (ขีดเส้นใต้เน้นความโดยผู้เขียน)

๓. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๓ (ขีดเส้นใต้เน้นความโดยผู้เขียน)

จากความนิยมหรือความแพร่หลายของตำราเศรษฐศาสตร์ซึ่ง ชาร์ล จีต เป็นผู้แต่งหนังสือหลักเศรษฐศาสตร์ หรือ *Principes d' Économie Politique* ที่พิมพ์ครั้งแรกในปี ๑๘๘๓ ได้มีการพิมพ์ต่อมานับถึงปี ๑๙๒๑ เป็นจำนวน ๒๓ ครั้ง ในภาษาฝรั่งเศส^๑ และได้มีการแปลเป็นภาษาอังกฤษต่อมาอีกหลายครั้ง หนังสือเรื่อง *Principles of Political Economy* นี้ มีผู้กล่าวว่า อาจเป็นที่รู้จักของนักเรียนอังกฤษในสมัยนั้นมากกว่างานเขียนที่เป็นภาษาต่างประเทศของผู้คนที่เขียนเรื่องเดียวกันนี้^๒ และดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า หนังสือเรื่อง *A History of Economic Doctrines* ที่ชาร์ล จีต เขียนร่วมกับ ชาร์ล ริส นั้น ก็ได้รับความนิยมมากเช่นกัน ในคำนำของการพิมพ์หนังสือเล่มนี้ครั้งที่ ๖ ในภาษาฝรั่งเศส ปี ๑๙๔๔ ซึ่งชาร์ล จีต ได้ถึงแก่กรรมไปแล้ว ริสได้กล่าวถึงจีตว่าเป็น “one of the most original of Franch economists”^๓ นอกจากนี้ ในหนังสือ *ลัทธิเศรษฐกิจ* ของ เจ.เอฟ. ฮัตเจสสัน เมื่อกล่าวถึงชาร์ล จีต ได้กล่าวว่า “ศาสตราจารย์จีต (Gide) นักเขียนวิชาเศรษฐกิจอันมีนามกระเดื่องโลกคนหนึ่งสมัยปัจจุบันนี้ ได้กล่าวว่า...”^๔ และสำหรับปริดีแล้ว เมื่อกล่าวถึงชาร์ล จีต ได้กล่าวว่า “ลัทธิโซลิดาริสต์ ผู้คิดลัทธินี้มีชื่อเสียง คือ ศาสตราจารย์ชาร์ลส์ จิต แห่งมหาวิทยาลัยกรุงปารีส”

ดังนั้น จึงไม่เป็นการแปลกนักที่ปริดีจะได้รับอิทธิพลหรือความประทับใจจาก “คำสอนเศรษฐวิทยา” และ “ประวัติลัทธิเศรษฐกิจ” ของชาร์ล จีต รวมทั้งแนวความคิดแบบโซลิดาริสต์ซึ่งชาร์ล จีต เป็นผู้นำที่สำคัญคนหนึ่ง และด้วยเหตุนี้เอง ในการศึกษา “เค้าโครงการเศรษฐกิจของปริดี” ผู้เขียนจะอาศัยหนังสือ *คำสอนเศรษฐวิทยา* ของชาร์ล จีต และหนังสือ *ประวัติลัทธิเศรษฐกิจ* ของชาร์ล จีต และชาร์ล ริส เป็นหลักใน

๑. Charles Gide, *Principles of Political Economy*, authorized translation from the twenty-third French edition by Ernest F. Row (London : George G. Harrap & Company, 1924).

๒. Gide & Rist, *A History of Economic Doctrines...*, translator's preface.

๓. Ibid., p. 5.

๔. เจ.เอฟ. ฮัตเจสสัน, *ลัทธิเศรษฐกิจ*, หน้า ๗๑

การศึกษาวិเคราะห์เค้าโครงฯ ซึ่งผู้เขียนมีความเห็นว่า หนังสือทั้ง ๒ เล่มนี้ มีอิทธิพลต่อความคิดอันเป็นที่มาของเค้าโครงการเศรษฐกิจมาก และดังที่ผู้เขียนได้กล่าวแล้วว่า หนังสือ ๒ เล่มนี้ เป็นหนังสือประกอบการศึกษาซึ่งคาดว่า ปรีดีคงจะต้องได้ศึกษาหนังสือทั้ง ๒ เล่มนี้ และได้รับความรู้หรือความประทับใจเกี่ยวกับการดำเนินการเศรษฐกิจจากการศึกษานี้ และโดยเหตุที่การศึกษาวิเคราะห์เค้าโครงฯ ที่ผ่านมา ไม่มีผู้ใดได้ใช้หนังสือทั้ง ๒ เล่มนี้ ประกอบการศึกษามาก่อน ซึ่งผู้เขียนมีความเห็นว่า หนังสือทั้ง ๒ เล่มนี้ มีความสำคัญที่ทำให้สามารถรับรู้ถึงความเข้าใจ หรือความรับรู้ทางด้านเศรษฐศาสตร์ของผู้ที่ได้ศึกษาเศรษฐศาสตร์ หรือลัทธิเศรษฐกิจในฝรั่งเศสช่วงต้นศตวรรษที่ ๒๐ โดยเฉพาะในกรณีของปรีดี เพราะแน่นอนว่า ความรับรู้เรื่องเศรษฐศาสตร์ในปัจจุบันคงแตกต่างไปจากเมื่อ ๕๐-๖๐ ปี ก่อนหน้านั้นมาก และบรรยากาศสังคมนิยมยูโทเปียและลัทธิโซลิดาริสม์ก็ห่างไกลจากความรู้สึกของคนสมัยปัจจุบันมาก โดยเฉพาะลัทธิโซลิดาริสม์ซึ่งไม่เป็นที่รู้จักกันมากนักในประเทศไทย ทั้งในยุคของการเสนอเค้าโครงการเศรษฐกิจ ในปี ๒๔๗๕ และยุคปัจจุบัน ผู้เขียนจึงให้ความสำคัญกับหนังสือทั้งสองในฐานะที่เป็นแหล่งที่มาของความคิดในการดำเนินการเศรษฐกิจของปรีดีที่ได้เสนอในเค้าโครงการเศรษฐกิจ

แนวความคิดของปรีดีเมื่อพิจารณาตามเค้าโครงการเศรษฐกิจ

ในการเสนอเค้าโครงการเศรษฐกิจ ปรีดีได้เริ่มต้นด้วยการชี้แจงว่า

“ความคิดที่ข้าพเจ้าได้มีอยู่เช่นนี้ ไม่ใช่เป็นด้วยข้าพเจ้ามีอุปาทานผูกมันอยู่ในลัทธิใดๆ ข้าพเจ้าได้หยิบเอาส่วนที่ดีของลัทธิต่างๆ ที่เห็นว่าเหมาะสมแก่ประเทศไทยมาแล้ว จึงได้ปรับปรุงขึ้นเป็นเค้าโครงการ”^๑

๑. เดือน บุญนาค, ทำนปรีดี รัฐบุรุษอาวุโส... หน้า ๕๖-๕๗

เค้าโครงการเศรษฐกิจนี้ ได้มีทั้งผู้ที่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วย และมีทั้งผู้ที่เห็นว่าโครงการนี้เป็นคอมมิวนิสต์ ดังนั้น ในการประชุมกรรมการพิจารณาเค้าโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ เมื่อวันที่ ๑๒ มีนาคม ๒๔๗๕ ปรีดีจึงกล่าวว่า “โครงการนี้ไม่ใช่หลักคอมมิวนิสต์ เรามีทั้งแคปิตลลิสม์และโซเชี่ยลลิสม์รวมกัน”^๑ และ “ตามหลักของข้าพเจ้าเป็นลัทธิหลายอย่างที่ได้ออกคัดเอาที่ดีมาปรับปรุงให้สมกับฐานะของประเทศไทย แต่เหตุสำคัญอาศัยหลักโซเชี่ยลลิสม์ ไม่ใช่คอมมิวนิสต์...”^๒, “นโยบายของข้าพเจ้านั้นเดินแบบโซเชี่ยลลิสม์ผสมลิเบอรัล”^๓ และ “หลักโครงการของข้าพเจ้านี้ไม่ขัดกับ Capitalism เดินคู่กันไปแท้ๆ”^๔

จากคำกล่าวของปรีดีจะเห็นว่า เค้าโครงการเศรษฐกิจประกอบด้วยลัทธิต่างๆ คือ มีทั้งแคปิตลลิสม์, โซเชี่ยลลิสม์, โซลิดาริสม์ ผสมกับลิเบอรัล กับทั้งไม่ขัดกับทุนนิยม และไม่เป็นคอมมิวนิสต์ ความหลากหลายของลัทธิต่างๆ ที่รวมอยู่ในเค้าโครงการเศรษฐกิจของปรีดี ทำให้มีการตีความ วิพากษ์วิจารณ์ เค้าโครงฯ ต่างๆ นานา และไม่เป็นที่ชัดเจนว่า สิ่งปรากฏในเค้าโครงฯ คือลัทธิอะไร และผู้เสนอเค้าโครงฯ มีความประสงค์อย่างไร รวมทั้งปัญหาว่า ลัทธิต่างๆ ที่กล่าวมาประกอบขึ้นเป็นเค้าโครงการเศรษฐกิจได้อย่างไร และเค้าโครงฯ ประกอบด้วยลัทธิต่างๆ จริงหรือไม่

จากการศึกษาเค้าโครงการเศรษฐกิจของปรีดี ผู้เขียนมีความเห็นว่า เค้าโครงฯ ประกอบด้วยลัทธิหรือแนวความคิดหลักที่สำคัญ ๔ ประการ คือ

๑. แนวความคิดสังคมนิยม (Socialism)
๒. ลัทธิโซลิดาริสม์ (Solidarism)
๓. ปรัชญาศาสนาพุทธและมนุษยธรรมนิยม (Humanitarianism)
๔. อุดมการณ์ชาตินิยม (Nationalism)

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๑

๒. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๗

๓. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๙

๔. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๑-๑๖๒

๑. แนวความคิดสังคมนิยม (Socialism)

แนวความคิดสังคมนิยมเป็นความคิดพื้นฐานที่ประกอบขึ้นเป็นเค้าโครงการเศรษฐกิจ ศาสตราจารย์ชาร์ล จี๊ด ได้อธิบายแนวความคิดสังคมนิยมสำนักต่างๆ ไว้ใน *คำสอนเศรษฐกิจ* ว่า สังคมนิยมสำนักต่างๆ จะพิจารณาเหตุของความไม่เป็นระเบียบทางสังคม เนื่องมาจากการรวมศูนย์ความมั่งคั่งอยู่ในกลุ่มบุคคลจำนวนน้อยที่เป็นพวกกาฝากสังคม (Parasites) ซึ่งเป็นผู้ที่มีอำนาจในการกดขี่ขูดรีด (exploit) มวลชน พวกสังคมนิยมจะเสนอระเบียบใหม่ของสังคมที่พยายามจำกัดหรือยกเลิกกรรมสิทธิ์เอกชน และระบบการจ้างแรงงาน (Wage-system) ซึ่งระดับของการจำกัดหรือยกเลิกซึ่งกรรมสิทธิ์เอกชนนี้ มีความแตกต่างกันระหว่างสังคมนิยมสำนักต่างๆ ในขณะที่พวกคอมมิวนิสต์ (Communists) ต้องการยกเลิกกรรมสิทธิ์เอกชนเสียทั้งหมดในทุกสิ่งทุกอย่าง, พวกคอลเลกติวิสต์ (Collectivists) ต้องการยกเลิกกรรมสิทธิ์เอกชนเฉพาะในสิ่งที่จำเป็นสำหรับการผลิต ส่วนพวกอะเกรเรียนโซเชี่ยลิสต์ (Agrarian Socialist) ต้องการให้ยกเลิกกรรมสิทธิ์เอกชน เฉพาะในสิ่งที่เคลื่อนที่ไม่ได้ เช่น บ้านและที่ดิน^๑ นอกจากนี้ พวกสังคมนิยมสำนักต่างๆ พยายามที่จะขยายขอบเขตอำนาจกรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชน ซึ่งอาจอยู่ในรูปของรัฐ คอมมูน หรือสมาคมกรรมกร โดยการโอนกิจการของเอกชนเข้ามาเป็นกิจการของชุมชน^๒ แต่สังคมนิยมสำนักต่างๆ อาจมีรูปแบบและวิธีการในการดำเนินการเศรษฐกิจที่แตกต่างกัน ซึ่งชาร์ล จี๊ด ได้แบ่งสังคมนิยมสำนักต่างๆ ออกเป็นสังคมนิยมแบบสมาคม (Associationism), สังคมนิยมแบบกรรมสิทธิ์ร่วม (Collectivism) และสังคมนิยมแบบสหกรณ์ หรือสหกรณ์สังคมนิยม (Co-operatism) ซึ่งผู้เขียนจะกล่าวต่อไปโดยลำดับ

ก) สังคมนิยมแบบสมาคม (Associationism)

ในฝรั่งเศส ช่วงครึ่งแรกของศตวรรษที่ ๑๙ ความคิดสังคมนิยมเฟื่องฟูมาก

๑. Gide, *Political Economy*, p. 23.

๒. *Ibid.*, p. 24.

ผู้นำความคิดสังคมนิยมของฝรั่งเศสที่สำคัญได้แก่ แซงต์-ซิมอง (๑๗๖๐-๑๘๒๕) ฟุรีแอร์ (๑๗๗๒-๑๘๓๗) ปรูตอง (๑๘๐๙-๑๘๖๕) และ หลุยส์ บลังค์ (๑๘๑๑-๑๘๘๒) นักคิดสังคมนิยมในยุคแรกนี้ จัดอยู่ในพวก Associationism ซึ่งเสนอรูปแบบการแก้ปัญหาสังคมด้วยการจัดสมาคมร่วมที่บุคคลจะเข้าเป็นสมาชิกของสมาคมได้โดยสมัครใจ ไม่มีการบังคับ และไม่จำเป็นต้องปฏิวัติสังคมนิยมหรือยกเลิกกรรมสิทธิ์เอกชน ยกเลิกดอกเบี้ย หรือความไม่เสมอภาคในทรัพย์สิน^๑ สังคมนิยมแบบสมาคมนี้ ภายหลังได้ถูกปฏิเสธจากพวกสังคมนิยมแบบกรรมสิทธิ์ร่วม (Collectivist Socialism) ซึ่งมีความเห็นว่า สังคมนิยมแบบสมาคมเป็นสังคมนิยมแบบยูโทเปีย (Utopian) แต่กระนั้นก็ตาม แนวความคิดสังคมนิยมแบบสมาคมนี้ ก็ไม่อาจกล่าวได้ว่าได้สูญสิ้นไป แต่ได้เกิดขึ้นมาใหม่ในรูปของสหกรณ์สังคมนิยม (Co-operative socialist) และ โซลิดารีตี (Solidarity)^๒

ในหนังสือ *คำสอนเศรษฐศาสตร์* และ *ประวัติลัทธิเศรษฐกิจ* นอกจากจะกล่าวถึงหลักเศรษฐศาสตร์โดยทั่วไปและลัทธิเศรษฐกิจสำนักต่างๆ แล้ว ยังได้กล่าวถึงแนวความคิดสังคมนิยมสำนักต่างๆ และแนวความคิดของนักสังคมนิยมแต่ละท่าน นับตั้งแต่แซงต์ ซิมอง สำนักศิษย์แซงต์ ซิมอง โรเบิร์ต โอเวน, ชาร์ล ฟุรีแอร์, ปรูตอง และ หลุยส์ บลังค์ ไว้ด้วย

เมื่อพิจารณาสิ่งที่ปรีดีเสนอในเค้าโครงการเศรษฐกิจ เราจะพบแนวความคิดสังคมนิยมสำนักต่างๆ ปรากฏอยู่ ซึ่งปรีดีหยิบยกมาเฉพาะบางส่วนของลัทธิต่างๆ เหล่านี้ แนวความคิดสังคมนิยมที่ปรากฏในเค้าโครงฯ จึงมีทั้งแนวความคิดของแซงต์ ซิมอง, โอเวน, ฟุรีแอร์, ปรูตอง, หลุยส์ บลังค์ รวมทั้งแนวความคิดแบบ collectivist และ co-operatism ในการวิเคราะห์เค้าโครงฯ นี้ จะใช้ *คำสอนเศรษฐศาสตร์* และ *ประวัติลัทธิเศรษฐกิจ* เป็นหลักในการวิเคราะห์และอธิบายแนวความคิดของนักสังคมนิยมแต่ละท่านนี้

๑. Ibid., p. 480.

๒. Ibid.

แนวความคิดสังคมนิยมโดยพื้นฐานที่ปรากฏในเค้าโครงฯ ได้แก่ การพิจารณาว่าระบบเศรษฐกิจเดิมที่เป็นอยู่ไม่เหมาะสม ปรีดีไม่เห็นด้วยกับพวกเสรีนิยม (Liberal) ที่ปล่อยให้เศรษฐกิจเป็นไปเอง และต่างคนต่างทำ เพราะนอกจากจะก่อให้เกิดการเอาเปรียบแล้ว ยังก่อให้เกิดปัญหาที่ตามมาด้วย เช่น ความไม่เที่ยงแท้แน่นอนแห่งการเศรษฐกิจ การว่างงาน หรือการใช้ประโยชน์แรงงานไม่เต็มที่ ดังที่ปรีดีกล่าวว่า

“น่าเสียใจซึ่งที่ดินของเราอันอุดมอยู่แล้วนี้ ยังมีได้ใช้ให้เป็นประโยชน์ ทั้งนี้เพราะการประกอบการเศรษฐกิจตามทำนองที่เอกชนต่างคนต่างทำดังที่เป็นมาแล้ว...”^๑

“แรงงานเหล่านี้ยังเปลืองไปโดยใช่เหตุ เพราะเอกชนต่างคนต่างทำ...ถ้าหากปล่อยให้เอกชนต่างคนต่างทำอยู่เช่นนี้ตลอดไปแล้ว การประหยัดแรงงานก็ย่อมจะมีไม่ได้”^๒ และ

“การที่มีคนไม่มียานทำเพราะโรงงานได้เปลี่ยนใช้เครื่องจักรนั้น เป็นโดยเหตุที่เอกชนต่างคนต่างทำ”^๓

“ประเทศไทยจะดำเนินตามลัทธิที่ปล่อยให้เอกชนเป็นเจ้าของโรงงาน แล้วให้ผู้ที่สนับสนุนลัทธินี้ พึงสำนึกว่า ตนจะนำเอาความระส่ำระสายและความหายนะมาสู่ประเทศ”^๔

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า ปรีดีไม่เห็นด้วยกับระบบ Laissez-faire ที่ปล่อยให้เอกชนต่างคนต่างทำ และได้พิจารณาปัญหาที่เกิดขึ้นจากระบบเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมนี้ โดยอาศัยหลักสังคมนิยม ปรีดีจึงเสนอให้รัฐเป็นผู้ดำเนินการทางเศรษฐกิจแทนเอกชน โดยให้มีการรวมปัจจัยการผลิต คือ ที่ดิน แรงงาน พุน เป็นของรัฐ และเสนอการจัดระบบ

๑. เดือน บุญผด, ท่านปรีดี รัฐบุรุษอาวุโส..., หน้า ๗๐

๒. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๒-๗๓

๓. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๕

๔. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๙

เศรษฐกิจของสังคมใหม่

ในการจัดระบบเศรษฐกิจแบบสังคมนิยมนี้ ปรีดีได้รับอิทธิพลจากแซงต์ ซีมอง ในเรื่องการเน้นความสำคัญของอุตสาหกรรม (Industrialism) และทำให้ประเทศเป็นสมาคมการผลิตขนาดใหญ่ ซึ่งแซงต์ ซีมอง มีความเห็นว่า โลกที่เราอาศัยอยู่นี้ มีพื้นฐานอยู่บนกิจการอุตสาหกรรม และอุตสาหกรรมนี้ที่เป็นสิ่งที่มีส่วนในการประดิษฐ์กรรมอย่างสำคัญ และกล่าวว่า

“โลกอนาคตคือโลกอุตสาหกรรม (Industrialism) ซึ่งคือองค์กรที่มีจุดมุ่งหมายอย่างเดียวคือการพัฒนาอุตสาหกรรมต่อไปไม่หยุดยั้ง ซึ่งจะเป็นหนทางนำมาซึ่งความมั่งคั่งและความเจริญรุ่งเรือง”^๑

และการพัฒนาอุตสาหกรรมตามทัศนะของแซงต์ ซีมองนั้น จะทำให้ “ประเทศฝรั่งเศสกลายเป็นโรงงานขนาดใหญ่” หรือ “สมาคมการผลิตระดับชาติ” (National association)^๒ ซึ่งเมื่อมาพิจารณากับสิ่งที่ปรีดีเสนอในเค้าโครงการเศรษฐกิจจะเห็นว่า ปรีดีได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาอุตสาหกรรมในประเทศมาก และได้เสนอให้รัฐบาลพัฒนาอุตสาหกรรมด้วยการซื้อเครื่องจักรให้มากขึ้น และนำเครื่องจักรมาใช้ในการผลิต ซึ่งเครื่องจักรก็คืออุปสรรคของเทคโนโลยี และดังนั้น ในจุดนี้แสดงให้เห็นว่า ปรีดีได้เห็นความสำคัญของการนำเทคโนโลยีมาใช้ ดังในหมวดที่ ๔ บทที่ ๓ เรื่อง แรงงานที่เสียไป โดยไม่ได้ใช้เครื่องจักรกล ปรีดีก็ได้ชี้ให้เห็นถึงผลเสียของการไม่ใช้เครื่องจักร และเสนอให้รัฐเป็นผู้ประกอบการเพื่อจะสามารถ “ตกลงกับต่างประเทศ” “ซื้อเครื่องจักรกลมาเป็นจำนวนมาก ซึ่งได้ราคาถูก และผ่อนส่งเป็นงวดๆ”^๓

และในหมวดที่ ๕ บทที่ ๓ เรื่อง การจัดหาเงินทุนที่รัฐจำเป็นต้องใช้ในการ

๑. Gide & Rist, *A History of Economic Doctrines...*, p. 205-206.

๒. Ibid., p. 207.

๓. เดือน บุญาค, *ท่านปรีดี รัฐบุรุษอาวุโส...* หน้า ๗๗

ประกอบการเศรษฐกิจ ซึ่งปริดีได้แบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ เงินทุนที่รัฐบาลมีไว้เพื่อซื้อเครื่องจักรกลและวัสดุที่รัฐบาลทำไม่ได้ กับเงินทุนที่รัฐบาลมีไว้เพื่อใช้จ่ายเป็นค่าแรง^๑ จะเห็นได้ว่า ปริดีได้ให้ความสำคัญกับรายจ่ายเพื่อซื้อเครื่องจักรกลเป็นส่วนหนึ่งของรายจ่ายทั้งหมดนอกเหนือไปจากการจ่ายค่าแรง นอกจากนี้ ปริดียังได้เสนอความคิดที่จะตั้งโรงงานอุตสาหกรรม ซึ่งรัฐอาจดำเนินการเองโดยการกู้เงินจากคนมั่งมีในประเทศหรือจากต่างประเทศ หรืออาจตกลงให้บริษัทต่างชาติมาตั้งโรงงาน “และรัฐบาลเอาโรงงานและผลประโยชน์ของโรงงานนั้นเป็นประกันหนี้ของบริษัทจนกว่าจะใช้เงินหมด”^๒ ซึ่งจะเห็นว่า ปริดีให้ความสำคัญกับการใช้เครื่องจักรกลและการพัฒนาอุตสาหกรรมมาก และเมื่อรัฐดำเนินการประกอบการเศรษฐกิจเองในรูปสหกรณ์ ดังที่ปรากฏในเค้าโครงฯ แล้ว ประเทศก็คงกลายสภาพเป็น “สมาคมการผลิตขนาดใหญ่” ตามความคิดของแซงต์ซิมอง

นอกจากนี้ ปริดียังมีความเห็นสอดคล้องกับแซงต์ ซิมอง ที่ว่า ในสังคมใหม่ ความแตกต่างระหว่างชนชั้นจะสูญสิ้นไป จะไม่มีฐานันดรศักดิ์ สมณศักดิ์ และนายทุน (bourgeois) จะมีบุคคลเพียง ๒ ประเภทเท่านั้น คือ ผู้ที่ทำงานและผู้ที่ไม่ทำงาน (workers and idlers) และบางครั้งแซงต์ ซิมอง ได้กล่าวถึงบุคคล ๒ ประเภทนี้ว่า ผู้ที่ทำงานคือผู้ที่เห็นแก่ประเทศชาติ ส่วนผู้ที่ไม่ทำงานคือผู้ที่เป็นศัตรูของประเทศชาติ ในสังคมใหม่ ผู้ที่ไม่ทำงานจะสูญสิ้นไป จะคงเหลือเฉพาะผู้ที่ทำงานเท่านั้น ผู้ที่ทำงานในความหมายของแซงต์ ซิมอง ประกอบด้วย ช่างฝีมือ เกษตรกร ช่างศิลป์ นักประดิษฐ์ ผู้ประกอบการอุตสาหกรรม นายธนาคาร นักปราชญ์ และนักศิลปะ ซึ่งในระหว่างบุคคลเหล่านี้ จะไม่มีความแตกต่างกัน นอกจากความแตกต่างในอาชีพ และในระหว่างผู้ทำงานต่างๆ นี้ จะมีความเสมอภาคกัน^๓ เมื่อมาพิจารณาเค้าโครงฯ จะเห็นว่า ปริดีได้เสนอให้ราษฎรทุกคนทำงาน และเสนอให้รัฐหาทางบังคับให้ราษฎรที่ไม่ทำงาน

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๓

๒. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๕-๙๖

๓. Gide & Rist, *A History of Economic Doctrines...*, p. 206.

และเกิดมาหนักโลกได้ใช้แรงงานให้เป็นประโยชน์ ดังที่ปรีดีได้กล่าวไว้ในหมวดที่ ๔ บทที่ ๔ เรื่อง แรงงานที่เสียไปเพราะบุคคลที่เกิดมาหนักโลกว่า

“ในประเทศไทยนี้ มีบุคคลที่เกิดมาหนักโลก อาศัยบุคคลอื่นกินมีจำนวนไม่น้อย กล่าวคือ ตนไม่เห็นผู้ประกอบการเศรษฐกิจหรือกิจการใดที่เหมาะสมกับแรงงานของตน อาศัยอาหาร เครื่องนุ่งห่ม และสถานที่ของผู้อื่น...บุคคลจำพวกนี้ถ้าปล่อยให้คงอยู่ トラบปัจจุบันนี้ก็จะกลายเป็นคนขี้เกียจไป...ไม่มีวิธีใดที่ดีกว่าที่รัฐบาลจะประกอบการเศรษฐกิจเสียเอง และหาทางที่จะบังคับและให้ราษฎรประเภทนี้ทำงาน จึงจะใช้แรงงานของผู้ที่หนักโลกนี้เป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองได้”^๑

ดังนั้น จะเห็นว่า ปรีดีได้พิจารณา “บุคคลที่เกิดมาหนักโลก” ทำนองเดียวกับที่ แซงต์ ซีมอง ได้พิจารณา “ผู้ที่ไม่ทำงาน” ซึ่งเป็น “ศัตรูของประเทศชาติ” และจะต้องทำให้สูญสิ้นไปในสังคมใหม่ที่จะคงเหลือแต่เฉพาะผู้ที่ทำงาน นอกจากนี้ ความเสมอภาคในระหว่างผู้ที่ทำงานที่แซงต์ ซีมอง เสนอ ก็ปรากฏในเค้าโครงฯ ของปรีดีในเรื่องความเสมอภาคที่ว่า

“ความเสมอภาคก็มีขึ้นได้ในสิทธิและหน้าที่ ซึ่งนอกจากเสมอภาคกันบนกระดาษ ยังเป็นการเสมอภาคที่จะเข้ารับราชการ แม้จะเป็นในทางปกครองและในทางเศรษฐกิจก็ดี ราษฎรจะมีสิทธิเสมอภาคกันในการที่จะไม่อดตาย”^๒

ซึ่งก็คือ ความเสมอภาคในการทำงานและเสมอภาคในระหว่างผู้ทำงานในทัศนะของปรีดี

แม้ว่าปรีดีจะมีความเห็นพ้องหรือสอดคล้องกับแซงต์ ซีมอง ในเรื่องการเน้นการพัฒนาอุตสาหกรรม การแบ่งชนชั้นผู้ทำงานและผู้ที่ไม่ทำงาน และความเสมอภาคใน

๑. เดือน บุญนาค, ทำนปรีดี รัฐบาลราษฎรไทย..., หน้า ๗๘-๗๙

๒. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๒

ระหว่างผู้ทำงาน แต่ปรีดีก็มีความเห็นที่แตกต่างจากแซงต์ ซีมอง ในเรื่องบทบาทของรัฐ ซึ่งแซงต์ ซีมอง มีความเห็นว่า “รัฐบาลเป็นแต่ส่วนด้านหน้าของโรงเรียนเท่านั้น การกระทำของฝ่ายรัฐบาลเป็นแต่เปลี่ยนนอกทั้งหมด และชุมชนอาจดำรงอยู่อย่างมีความสุขได้โดยลำพังโดยปราศจากรัฐ แต่ถ้าวรุษชาดนักปราชญ์ ผู้ประกอบการอุตสาหกรรม นายธนาคาร และพ่อค้าแล้ว รัฐบาลจะทรุดโทรม และการเคลื่อนไหวแห่งชีวิตของรัฐนั้นจะเหือดแห้งไป เพราะเหตุว่าแรงงานของบุคคลเหล่านี้เท่านั้น ซึ่งเป็นสิ่งที่อำนวยความสะดวกและจำเป็นโดยแท้จริง บุคคลเหล่านี้เท่านั้น ซึ่งเป็นผู้ปกครองและเป็นผู้ทรงอำนาจอันแท้จริงไว้”^๑

ดังนั้น หน้าที่ของรัฐคือประสานผลประโยชน์ของผู้ประกอบการ แรงงาน และผู้บริโภครวมกัน ซึ่งเป็นหน้าที่ที่ผสมผสานทางเศรษฐกิจมากกว่าการปกครองคน การเมืองจะเปลี่ยนรูป ศาสตร์แห่งการจ้องค้ำค้ำการผลิตจะเป็นเรื่องสำคัญของรัฐแทนเรื่องการเมือง ความสนใจของรัฐจะอยู่เฉพาะเรื่องประโยชน์เกี่ยวกับความเป็นอยู่และความเจริญของสมาชิก^๒ ซึ่งรัฐในความหมายเดิมจะเป็นสิ่งไม่จำเป็นและจะหมดไป แต่ “รัฐ” ในเค้าโครงการเศรษฐกิจของปรีดี ไม่ได้มีหน้าที่เพียงประสานผลประโยชน์ของผู้ประกอบการ แรงงาน และผู้บริโภครวมกัน แต่รัฐเป็นผู้ประกอบการเศรษฐกิจเอง ซึ่งบทบาทของรัฐในแง่นี้จะต่างจากของแซงต์ ซีมอง มาก

นอกจากแซงต์ ซีมอง แล้ว อาจกล่าวได้ว่า ปรีดีได้รับแนวความคิดบางอย่างจาก โรเบิร์ต โอเวน^๓ ในเค้าโครงการเศรษฐกิจ ปรีดีได้เสนอในเรื่องการจ่ายเงินเดือนราษฎรว่า “การจ่ายเงินเดือนก็เท่ากับจ่ายคะแนนให้ราษฎร” ที่จะจ่ายแลกเปลี่ยนกับ

๑. Gide & Rist, *A History of Economic Doctrines...*, p. 204-205.

๒. Ibid., p. 207-208.

๓. โรเบิร์ต โอเวน มีชีวิตอยู่ในช่วงปี ๑๗๗๑-๑๘๕๗ Gide ได้จัดโอเวนอยู่ในพวก associative socialist และถึงแม้โรเบิร์ต โอเวน จะเป็นชาวอังกฤษ แต่ก็มีอิทธิพลต่อความคิดสังคมนิยมในฝรั่งเศสมาก คำอธิบายของ Gide เกี่ยวกับโอเวนนี้ อยู่ใน Gide & Rist, *A History of Economic Doctrines...*, p. 235-245.

๔. เตือน บุนนาค, *ท่านปรีดี รัฐบุรุษอาวุโส...*, หน้า ๖๗

ปัจจัยแห่งการดำรงชีวิต โดยที่รัฐบาลจัดหาปัจจัยแห่งการดำรงชีวิตมาไว้พร้อมมูลในรูป สหกรณ์ เพื่อรับแลกกับเงินเดือนของราษฎร “ ซึ่งการจ่ายเงินเดือนที่เป็นบัตรแลกเปลี่ยน ซึ่งเปรียบเสมือนเป็นการจ่ายคะแนนให้ราษฎรนี้ คล้ายกับสิ่งที่โอเวนเสนอในเรื่อง Labour notes หรือบัตรแรงงาน โรเบิร์ต โอเวน ถือว่า เงินตราทำให้เกิดกำไร และ กำไรเป็นสิ่งที่อยู่ยุดิธรรมที่ควรกำจัดให้สูญสิ้นไป ดังนั้น “เงินตราจึงเป็นมูลรากของความชั่วร้ายทั้งหลาย” จึงควรยกเลิกเงินตรา และนำบัตรแรงงาน (Labour notes) มาใช้แทน ซึ่งบัตรแรงงานนี้จะเป็นมาตรฐานที่แท้จริงของราคา บัตรแรงงานจะคำนวณจากจำนวน ชั่วโมงแรงงานซึ่งผู้ผลิตได้เสียไปในการประดิษฐ์สิ่งของ และเมื่อผู้ผลิตผลิตสิ่งใดได้ก็จะ ได้รับบัตรแรงงานตามจำนวนชั่วโมงแรงงานที่ได้ผลิตของสิ่งนั้น และสามารถนำบัตรแรงงานนี้ไปแลกเปลี่ยนสิ่งของอื่นได้ตามความต้องการ โดยโอเวนได้จัดให้มีร้านแลกเปลี่ยน ที่เรียกว่า The National Equitable Labour Exchange ซึ่งจัดในรูปสหกรณ์แลก เปลี่ยนสินค้า^๑ เมื่อเปรียบเทียบกับสิ่งที่ปรีดีเสนอ จะเห็นว่ามีส่วนคล้ายกันมาก คือ การที่รัฐบาลจ่ายเงินเดือนที่เท่ากับการจ่ายคะแนนให้ราษฎรนี้ ก็เปรียบเหมือนการจ่าย บัตรแรงงานให้กับผู้ผลิต ซึ่งทั้งเงินเดือนและบัตรแรงงานต่างก็เป็นเพียงบัตรแลกเปลี่ยน ที่นำมาแลกเปลี่ยนของตามที่ราษฎรหรือผู้ผลิตต้องการจากสหกรณ์แลกเปลี่ยนสินค้า แต่มี ข้อแตกต่างในแง่ที่สำคัญสำหรับปรีดีแล้ว รัฐบาลเป็นผู้จ่ายบัตรแลกเปลี่ยนหรือเงินเดือนนี้ โดยไม่ได้รับว่าจะจ่ายตามจำนวนชั่วโมงแรงงาน และสหกรณ์การแลกเปลี่ยนของปรีดี ดำเนินการโดยรัฐ ในขณะที่สหกรณ์แลกเปลี่ยนหรือห้าง The National Equitable Labour Exchange ของโอเวน ไม่ได้ดำเนินงานโดยรัฐ แต่กระนั้นก็ตาม รูปแบบของ การจ่ายเงินเดือนซึ่งมีค่าเป็นบัตรแลกเปลี่ยน ที่นำไปแลกเปลี่ยนของจากสหกรณ์แลกเปลี่ยน ของปรีดี ก็มีส่วนคล้ายกับของโอเวนมาก

นักสังคมนิยมที่มีอิทธิพลต่อความคิดของปรีดีอีกคนหนึ่ง คือ ฟูรีแอร์ (Charles Fourier) ฟูรีแอร์ได้เสนอให้สร้างหมู่บ้านหรือโรงแรมสหกรณ์ที่เรียกว่า “ฟาลังสะแตร์”

๑. Gide & Rist, *A History of Economic Doctrines...*, p. 240-241.

(Phalanstère) ซึ่งเป็นสิ่งปลูกสร้างขนาดใหญ่พอกที่คน ๑,๕๐๐ คน จะอาศัยได้ ใน ฟาลังสะแตร์นี้ จะมีห้องนอน ห้องโถง ห้องรับประทานอาหาร ห้องรับแขก ห้องอ่านหนังสือ ฯลฯ คือมีทุกอย่างที่จะให้บุคคลที่อาศัยอยู่ภายในฟาลังสะแตร์ได้รับความ สะดวกสบาย ฟาลังสะแตร์นี้จะเป็นสมาคมสหกรณ์ ทั้งในด้านการผลิตและการบริโภค ซึ่งฟาลังสะแตร์จะเปรียบเหมือนโลกเล็กๆ ที่พึ่งตนเอง สมาชิกจะผลิตในสิ่งที่จะบริโภค และจะบริโภคในสิ่งที่ผลิต เมื่อมีสิ่งทีผลิตได้มากเกินไป หรือมีสิ่งผลิตได้ไม่เพียงพอ กับความต้องการ สมาชิกของฟาลังสะแตร์หนึ่งจะแลกเปลี่ยนกับสมาชิกของอีกฟาลัง สะแตร์หนึ่ง ซึ่งการแลกเปลี่ยนนี้ สมาชิกแต่ละคนจะไม่ทำการแลกเปลี่ยนเอง แต่จะ เป็นหน้าที่ของสมาคมกระทำแทนสมาชิก^๑ ฟุริเออร์ได้สร้างภาพฟาลังสะแตร์อย่างสวยงามเหมือนโลกในฝัน แต่เมื่อก้าวเฉพาะสิ่งที่ฟุริเออร์มีอิทธิพลต่อปรีดี เห็นจะได้แก่ การ จัดรูปแบบสหกรณ์ที่สามารถพึ่งตนเองได้ คือเป็นสหกรณ์การผลิต สหกรณ์การบริโภค ที่สามารถจำหน่ายหรือแลกเปลี่ยนกับสหกรณ์อื่นได้ แม้ว่ารูปแบบสหกรณ์ของปรีดีจะไม่ เหมือนกับฟาลังสะแตร์ซึ่งเป็นสิ่งปลูกสร้างที่สวยงามขนาดใหญ่ก็ตาม แต่แนวความคิด ในการจัดระบบสหกรณ์นี้ ก็มีส่วนที่คล้ายกันอยู่ ซึ่งปรีดีได้กล่าวไว้ในหมวดที่ ๗ เรื่อง การแบ่งงานออกเป็นสหกรณ์ว่า "สหกรณ์เหล่านี้ ผู้เป็นสมาชิกของสหกรณ์ย่อมรวมกัน ประกอบการเศรษฐกิจครบรูป" คือ ร่วมกันในการประดิษฐ์ ร่วมกันในการจำหน่ายและ ขนส่ง ร่วมกันในการจัดหาของอุปโภคบริโภคให้แก่สมาชิก และการร่วมกันในการสร้าง สถานที่อยู่^๒ แต่สหกรณ์ของปรีดีมีข้อแตกต่างจากฟาลังสะแตร์ของฟุริเออร์ คือ สหกรณ์ ของปรีดีควบคุมโดยรัฐ แต่ฟาลังสะแตร์จัดตั้งขึ้นโดยสมัครใจ และทุนของฟาลังสะแตร์ มาจากสมาชิกไม่ได้มาจากเงินทุนของรัฐ^๓

สิ่งที่ปรากฏในเค้าโครงฯ อีกอย่างหนึ่ง ที่แสดงให้เห็นว่า ปรีดีได้รับแนวความคิด ของฟุริเออร์ในการจัดรูปแบบสหกรณ์หรือฟาลังสะแตร์นี้ คือ ปรีดีได้กล่าวว่

๑. Gide & Rist, *A History of Economic Doctrines...*, p. 246-248.
 ๒. เดือน นุนนาค, *ท่านปรีดี รัฐบุรุษอาวุโส...*, หน้า ๑๐๔-๑๐๕
 ๓. Gide & Rist, *A History of Economic Doctrines...*, p. 250.

“...ถ้าชาวนารวมกันทำก็อาจประหยัดแรงงานลงได้ เช่น กระบือตัวหนึ่ง ชาวนาที่แยกกันทำจะต้องเลี้ยงเอง ถ้ารวมกันหลายๆ ตัวแล้ว กระบือนั้นก็อาจรวมกันเลี้ยง และใช้คนเลี้ยงรวมกันได้ เป็นการประหยัดแรงงานได้ส่วนหนึ่ง นอกจากนั้น การบ้าน เช่น อาหารก็จะรวมกันทำได้เหมือนดังเช่นสโมสรหรือร้านจำหน่ายอาหาร ที่วันหนึ่งๆ มีคนมารับอาหารหลายสิบคน และอาจใช้คนปรุงอาหารเพียงคนหนึ่งหรือสองคนก็ได้...”^๑

ซึ่งฟูรีแอร์ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้เช่นกันว่า “ชีวิตภายใต้หลังคาเดียวกัน (ฟาลังสะแตร์) สามารถทำให้ผู้บริโภคได้รับความสะดวกสบายโดยการเสียค่าใช้จ่ายเพียงเล็กน้อย อาหาร เครื่องทำความร้อน แสงสว่าง ฯลฯ จะสามารถได้รับในราคาถูกกว่าและมีประสิทธิภาพมากกว่า”^๒ และในฟาลังสะแตร์นี้ บุคคลจะรับประทานอาหารร่วมกันในห้องอาหารสาธารณะของฟาลังสะแตร์ หรือนำอาหารไปรับประทานในห้องส่วนตัวของตนก็ได้ ซึ่งการดำเนินการในเรื่องการบริโภคนี้เป็น “ระบบครัวรวม” คือมีผู้ที่มีหน้าที่ปรุงอาหารเพียงจำนวนหนึ่ง แต่ปรุงอาหารเพื่อสมาชิกทั้งหมด

แต่ถึงแม้ว่าปรีดีจะได้รับอิทธิพลหรือเห็นด้วยกับแนวความคิดบางอย่างของฟูรีแอร์ ปรีดีก็มีได้นำแนวความคิดของฟูรีแอร์ที่เสนอให้กลับไปสู่ธรรมชาติ ไปหาความสวยงามตามธรรมชาติ และหันไปหาอาชีพเกษตรกรรม (Back to the land) มาใช้ ฟูรีแอร์ไม่ชอบการผลิตขนาดใหญ่ ไม่ชอบเครื่องจักร และไม่ชอบการรวมศูนย์ (Centralisation) และฟูรีแอร์ได้เสนอให้ลดการผลิตอุตสาหกรรมและระบบโรงงานให้เหลือน้อยที่สุดเท่าที่จำเป็น”^๓ ซึ่งในแง่นี้ ปรีดีแตกต่างจากฟูรีแอร์เป็นอย่างมาก แต่ในขณะเดียวกัน ความเห็นในเรื่องการตั้งโรงงานอุตสาหกรรมของปรีดี กลับมีส่วนคล้ายความเห็นของหลุยส์ บลังค์ มากกว่า

หลุยส์ บลังค์ (Louis Blanc) มีความเห็นว่า ความเลวร้ายทั้งหลายในทาง

๑. เดือน บุญนาค, ท่านปรีดี รัฐบุรุษอาวุโส..., หน้า ๗๒-๗๓

๒. Gide & Rist, *A History of Economic Doctrines...*, p. 247.

๓. Ibid., p.251.

เศรษฐกิจเกิดจากการแข่งขัน การแข่งขันเป็นสาเหตุของความยากจน ความเสื่อมทางจิตใจ อาชญากรรม และโสเภณี วิกฤตการณ์ทางอุตสาหกรรม และความขัดแย้งระหว่างประเทศ หลุยส์ บลังค์ จึงประณามการแข่งขัน และเสนอว่า ควรริ่หรือรากฐานของสังคม และสร้างสังคมใหม่โดยใช้ระบบร่วมสมาคม (association) เป็นพื้นฐานของชีวิตสังคม^๑ หลุยส์ บลังค์ เสนอให้ตั้งโรงงานสังคม (social workshop) หรือโรงงานแห่งชาติ (national workshop) ขึ้น ซึ่งโรงงานนี้เกิดจากผู้ผลิตในอาชีพเดียวกัน ทั้งในการเกษตร และอุตสาหกรรม รวมกันตั้งเป็นสหกรณ์ผู้ผลิตขึ้นในแต่ละสาขาการผลิต แล้วยืมเงินทุนจากรัฐบาล โดยคนงานให้ค้ำประกันสัญญาว่า จะใช้คืนและให้ดอกเบี้ยสำหรับการกู้ยืมในระยะแรก หลุยส์ บลังค์ ได้กล่าวถึงการที่โรงงานสังคมจำต้องกู้ยืมเงินจากรัฐบาล หรือให้รัฐบาลเข้าช่วยเหลือในการจัดตั้งโรงงานในระยะแรกว่า กรรมกรไม่สามารถจะมีทุนหรือหาทุนในการก่อตั้งโรงงานนี้ได้ และถ้าไม่อาศัยความช่วยเหลือจากรัฐบาลแล้ว การจะสร้างโรงงานขึ้นจากเงินสะสมของกรรมกรเองเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ กรรมกรขาดแคลนทุน ดังนั้นหน้าที่ของรัฐก็คือ การหาเงินทุนในการจัดตั้งโรงงานและการให้ความช่วยเหลือในระยะแรก ซึ่งรัฐจะเป็นเหมือนธนาคารของคนยากจน ดังนั้น การแทรกแซงของรัฐจึงเป็นสิ่งจำเป็นในระยะชั่วคราว เมื่อโรงงานสามารถตั้งขึ้นได้แล้ว ก็จะสามารถดำเนินต่อไปเองได้^๒ เมื่อมาพิจารณากับสิ่งที่เสนอในเค้าโครงฯ จะเห็นว่า ปรีดีมีความเห็นสอดคล้องกับหลุยส์ บลังค์ ในเรื่องการตั้ง “โรงงานสังคม” ซึ่งปรีดีมีความเห็นว่า เครื่องจักรเป็นสิ่งที่มีประโยชน์ และควรนำเครื่องจักรมาใช้ทั้งในการเกษตรและในโรงงานอุตสาหกรรม แต่การนำเครื่องจักรมาใช้ตั้งที่เป็นอยู่ในระบบเสรีนิยม ทำให้เกิดปัญหาคนว่างงานได้ “แต่ทั้งนี้ก็จะโทษเครื่องจักรก็มิได้ เพราะเครื่องจักรกลเป็นสิ่งที่จะช่วยมนุษยชาติให้ต้องทรมาณ การที่มีคนไม่มีงานทำเพราะโรงงานได้เปลี่ยนใช้เครื่องจักรกลนั้น เป็นโดยเหตุที่เอกชนต่างคนต่างทำ”^๓

๑. Gide & Rist, *A History of Economic Doctrines...*, p. 256-257.

๒. Ibid., p. 261.

๓. เดือน บุญนาค, *ท่านปรีดี รัฐบุรุษอาวุโส...*, หน้า ๗๕

ปรีดีเห็นด้วยที่จะตั้งสหกรณ์ผู้ผลิตที่มีรูปแบบเหมือนโรงงานสังคมนิยมของหลุยส์ บลังค์ และเห็นด้วยว่า กรรมกรไม่สามารถจะมีเงินทุนพอที่จะจัดตั้งโรงงานสังคมนิยมขึ้นเอง ในด้านการเกษตร ชาวนาก็ไม่มีเงินทุนที่จะซื้อเครื่องจักร ซึ่งปรีดีได้กล่าวว่า

“การนำเครื่องจักรมาใช้นี้ ชาวนาทุกๆ คน สามารถมีเครื่องจักรได้หรือ ชาวนามีเงินทุนที่จะซื้อหรือ...” ดังนั้น

“การที่รัฐบาลเป็นผู้ประกอบการเศรษฐกิจเสียเอง โดยจัดให้มีสหกรณ์นั้น นอกจากจะแก้ปัญหาเรื่องงานแล้ว การหาทุนยังสะดวกยิ่งกว่าเอกชน เพราะรัฐบาลอาจวางนโยบายการคลัง... อาจที่จะอาศัยชื่อเสียงและทรัพย์สินของรัฐบาลจัดการกู้เงินอันเป็นประกันดีกว่าเอกชน...”^๑

ดังนั้น สหกรณ์การผลิตของปรีดีที่อยู่ในรูปสหกรณ์อุตสาหกรรมและสหกรณ์เกษตรกรรม ก็มีรูปแบบเหมือนโรงงานสังคมนิยมที่หลุยส์ บลังค์ เสนอ คือเป็นสหกรณ์ที่สมาชิกร่วมกันผลิตและใช้เครื่องจักรทันสมัย แต่มีข้อต่างที่ว่า สหกรณ์การผลิตของหลุยส์ บลังค์ เสนอให้กรรมกรกู้ยืมเงินจากรัฐบาล และรัฐบาลจะให้ความช่วยเหลือเฉพาะในระยะเริ่มแรก แต่สหกรณ์การผลิตของปรีดี รัฐบาลเป็นผู้ดำเนินการเอง โดยกู้เงินจากคนมั่งมีในประเทศ “ซึ่งอาจเป็นการกู้โดยตรงหรือออกไปกู้สำหรับโรงงานโดยเฉพาะ”^๒ และอาจกู้จากต่างประเทศ และการกู้เงินของหลุยส์ บลังค์ และปรีดี ก็มีลักษณะร่วมกันคือการจ่ายดอกเบี้ยเงินกู้ ซึ่งทั้งปรีดีและหลุยส์ บลังค์ ไม่ได้ปฏิเสธเรื่องดอกเบี้ยเหมือนดังที่สานุศิษย์ของแซงต์ ซีมอง ปฏิเสธว่า “ค่าเช่าที่ดิน ดอกเบี้ยเงินกู้ กิติ ทั้งสองอย่างนี้มีความชั่วช้าสามัญพอๆ กัน และทั้งสองอย่างนี้เป็นการทำนาบนหลังคนเช่นเดียวกัน”^๓ แต่ทั้งปรีดีและหลุยส์ บลังค์ มีความเห็นร่วมกันว่า การกู้เงินและการจ่ายดอกเบี้ยเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการจัดตั้ง “โรงงานสังคมนิยม” หรือ “สหกรณ์การผลิต”

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๗

๒. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๕

๓. เจ. เอฟ. ฮัตเจสสัน, ลัทธิเศรษฐกิจ, หน้า ๑๒๑

แม้ว่าหลุยส์ บลังค์ จะไม่ได้ยอมรับว่า “ดอกเบ็ญ” เป็นสิ่งที่ถูกต้องชอบธรรมนัก และมีความปรารถนาที่จะให้ดอกเบ็ญเงินกู้เล็กร้างไปในที่สุด แต่ก็ยอมรับว่าจำต้องมีระยะหัวเลี้ยวหัวต่อระยะหนึ่ง และในระยะระหว่างนี้ ดอกเบ็ญเงินกู้จะยังมีต่อไป^๑

การจัดสรรรายได้ หรือ “การจ่ายเงินเดือนและเบี้ยบำนาญของราษฎร” ที่ปรีดีเสนอ ก็มีส่วนคล้ายกับการจัดสรรรายได้ใน “โรงงานสังคม” ของหลุยส์ บลังค์ ซึ่งหลุยส์ บลังค์ เสนอว่า รายได้สุทธิของโรงงานสังคม จะแบ่งเป็น ๓ ส่วน ส่วนแรกจะแบ่งกันระหว่างสมาชิกผู้ทำงานในโรงงาน เป็นการเพิ่มค่าแรง ส่วนที่ ๒ ใช้สำหรับช่วยคนชรา คนพิการ และคนป่วยในสังคม และส่วนที่ ๓ ใช้สำหรับซื้อเครื่องมือการผลิตให้ผู้ที่ต้องการเข้ามาร่วมใหม่ในโรงงาน เพื่อที่จะขยายโรงงานให้กว้างขวางออกไปทั่วสังคม^๒

ในเค้าร่าง พ.ร.บ. ว่าด้วยการประกันความสุksomบูรณ์ของราษฎร หมวดที่ ๑ ว่าด้วยเงินเดือนและเบี้ยบำนาญของราษฎร ปรีดีเสนอว่า “นอกจากเงินเดือนที่ได้รับ ให้ผู้ที่ทำงานหรือรับราชการได้รับเงินรางวัลอีกโสดหนึ่งตามผลแห่งการงานของตน”^๓ ซึ่งปรีดีได้อธิบายว่า “รางวัลเช่นนี้เป็นไปในการทำงานให้กรรมกรมีส่วนในผลกำไร ที่เรียกกันว่าเงินรางวัล (Sharing)”^๔ ซึ่งเงินรางวัลในที่นี้ ก็เหมือนกับการแบ่งผลกำไรระหว่างสมาชิกในโรงงานสังคมของหลุยส์ บลังค์ แต่มีข้อแตกต่างที่ว่า นอกจากเงินรางวัลนี้ โรงงานสังคมของหลุยส์ บลังค์ จะจ่ายค่าจ้างให้กรรมกรทุกคนเท่ากัน ในขณะที่ปรีดีจ่ายเงินเดือนราษฎรตามอัตราที่อาจมีความแตกต่างกันตามความสามารถ แต่กระนั้นก็ตาม การจัดสรรรายได้ส่วนอื่นๆ ของปรีดี ก็มีส่วนคล้ายกับของหลุยส์ บลังค์ เช่น การจัดสรรรายได้ส่วนหนึ่งเพื่อช่วยคนป่วย คนชรา หรือคนพิการ และการจัดสรรรายได้ที่เหลือเพื่อซื้อเครื่องจักรกล

นอกจากนี้ ปรีดียังได้รับบิทธิพลจากหลุยส์ บลังค์ สำหรับทัศนะในเรื่อง

๑. Gide & Rist, *A History of Economic Doctrines...*, p. 259.

๒. Ibid.

๓. เดือน บุนนาค, *ท่านปรีดี รัฐบุรุษอาวุโส...*, หน้า ๑๒๙

๔. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๕

“เสรีภาพ” หลุยส์ บลังค์ ได้กล่าวถึงปัญหาการให้รัฐมีบทบาทในการสร้างสังคมใหม่ โดยเฉพาะการช่วยตั้งโรงงานสังคมนิว การแทรกแซงของรัฐนี้จะเป็นการทำลายเสรีภาพหรือไม่ และหลุยส์ บลังค์ ได้ตอบว่า “มันจะเป็นการทำลายเสรีภาพ ถ้าคุณคิดถึงเสรีภาพในลักษณะที่เป็นสิ่งนามธรรมที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญหรือที่อื่นๆ แต่สิ่งนั้นไม่ใช่เสรีภาพที่แท้จริง เสรีภาพที่สมบูรณ์ประกอบด้วยอำนาจที่มนุษย์จะสามารถพัฒนาและใช้ความสามารถของมนุษย์ในสิ่งที่ถูกต้องชอบธรรมได้ โดยได้รับการยอมรับจากกฎหมาย”

เสรีภาพโดยปราศจากโอกาสที่จะใช้ก็คือการกดขี่ และเมื่อคนโง่หรือปราศจากเครื่องมือหาเลี้ยงชีพแล้ว เขาก็ต้องตกเป็นเหยื่อของผู้ที่รวยกว่าหรือมีการศึกษามากกว่า เท่ากับว่าเสรีภาพของเขาหมดไปแล้ว ในกรณีเช่นนั้น การเข้าแทรกแซงของรัฐเป็นสิ่งจำเป็น^๑ ซึ่งปรีดีได้กล่าวข้อความในทำนองเดียวกันนี้ ในเค้าโครงการเศรษฐกิจ หมวดที่ ๑๑ บทที่ ๕ เรื่องเสรีภาพว่า

“ข้อนี้ ผู้ที่มองแต่ผิวๆ จะคัดค้านทันทีว่า การที่รัฐบาลกับราษฎรทั้งหมดเป็นข้าราชการนั้น และการที่รัฐบาลประกอบเศรษฐกิจเสียเองนั้น จะเป็นการตัดเสรีภาพ จริงอยู่ เมื่อรัฐบาลประกอบเศรษฐกิจเสียเองเช่นนี้ ย่อมเป็นการตัดเสรีภาพ แต่การตัดเสรีภาพนั้นก็เพื่อจะทำให้ราษฎรได้รับความสุขสมบูรณ์... เมื่อราษฎรได้มีความสุขภายในเศรษฐกิจนี้แล้ว ราษฎรก็ย่อมมีความสุขกาย ราษฎรจะต้องการเสรีภาพโดยไม่มีอาหารรับประทานเช่นนั้นหรือ ทั้งนี้ไม่ใช่ความประสงค์ของราษฎรเลย...เสรีภาพย่อมจำกัดเพื่อผลประโยชน์ของราษฎรทั้งหลายด้วยกัน”^๒

นอกจากนี้ปรีดียังมีความเห็นสอดคล้องกับหลุยส์ บลังค์ ที่เห็นว่า ระบบการเลือกตั้งที่ลัทธิเลือกตั้งแก่บุคคลทั่วไป จะสามารถทำให้สถาบันรัฐเป็นเครื่องมือให้เกิด

๑. Gide & Rist, *A History of Economic Doctrines...*, p. 262.

๒. เดือน บุญนาค, *ท่านปรีดี รัฐบุรุษอาวุโส...*, หน้า ๑๒๓

การปฏิรูปต่างๆ ได้ และหวังที่จะใช้สถาบันรัฐที่มีอยู่ปรับปรุงระบบเศรษฐกิจการเมือง แทนที่จะล้มล้างสถาบันรัฐเดิม แล้วสร้างสถาบันรัฐใหม่ขึ้นมา^๑ แต่ระดับของการเข้าไปมีบทบาทของรัฐที่หลุยส์ บลังค์ เสนอ มีความแตกต่างจากปรีดีเสนอ เพราะรัฐในทัศนะของหลุยส์ บลังค์ เป็นเพียงผู้ช่วยเหลือ แต่รัฐในทัศนะของปรีดีเป็นผู้ดำเนินการและประกอบการเศรษฐกิจเอง

นักคิดอีกคนหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อปรีดีคือปรูดอง แต่อิทธิพลของปรูดองที่มีต่อปรีดีนั้นไม่มากนัก ปรีดีได้รับอิทธิพลจากปรูดองแต่เพียงการให้ความหมายของเงินตรา ซึ่งปรูดองกล่าวว่า “เงินตราในตัวของมันเองไม่มีประโยชน์สำหรับข้าพเจ้า ข้าพเจ้าเอามันไว้เพื่อใช้ไปเท่านั้น ข้าพเจ้ามิได้บริโภคมันเข้าไป และมีได้ทำให้มันงอกเงยขึ้น เงินตราเป็นแต่เพียงเครื่องมืออันหนึ่งแห่งปรัวรรตกรรมเท่านั้น”^๒

ดังนั้น เงินตราจึงเป็นเพียงบัตรแลกเปลี่ยน ซึ่งปรีดีได้กล่าวถึงความหมายของเงินตราในทำนองเดียวกับปรูดองว่า

“เงินตราเป็นสิ่งที่รับประทานไม่ได้ เงินตราย่อมเป็นสิ่งที่จะใช้แลกเปลี่ยนกับปัจจัยแห่งการดำรงชีวิต...ขอให้ระลึกว่า เงินที่ท่านหามาได้ ท่านนำเอาเงินนั้นไปทำไม ท่านก็นำไปแลกเปลี่ยนกับปัจจัยแห่งการดำรงชีวิต”^๓

ดังนั้น เงินตราในความหมายของปรีดีก็เป็นเพียงบัตรแลกเปลี่ยนเช่นกัน ส่วนข้อเสนอหรือความเห็นอื่นๆ ของปรูดอง มีความแตกต่างจากทัศนะของปรีดี โดยเฉพาะปรูดองไม่เห็นด้วยกับระบอบสังคมนิยม ปรูดองกล่าวว่า พวกสังคมนิยมมีความประสงค์ที่จะทำลายกำลังในทางเศรษฐกิจที่มีอยู่ ปรารภนาที่จะเลิกร้างการแข่งขันโดยการนำสหกรณ์มาแทนที่ ต้องการเลิกร้างกรรมสิทธิ์เอกชน โดยการนำกรรมสิทธิ์ร่วม

๑. ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, ลัทธิเศรษฐกิจการเมือง (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๙), หน้า ๔๖

๒. Gide & Rist, *A History of Economic Doctrines.*, p. 309.

๓. เดือน บุนนาค, *ท่านปรีดี รัฐบุรุษอาวุโส...*, หน้า ๖๖-๖๗

มาแทนที่ และสำหรับปรูดองแล้ว “เสรีภาพเป็นยอดของสิ่งทั้งหลาย สำหรับระบบของข้าพเจ้า เสรีภาพในการคิด เสรีภาพในการพิมพ์ เสรีภาพในการงาน เสรีภาพในการค้า เสรีภาพในการศึกษาอบรม เสรีภาพในการจำหน่ายจ่ายแจกซึ่งผลของงานโดยอิสระ เสรีภาพไม่มีที่สิ้นสุด, เสรีภาพอันเด็ดขาด เสรีภาพทุกหนทุกแห่งและชั่ววันนิรันดร”^๑

และปรูดองไม่เห็นด้วยกับพวกคอมมิวนิสต์เช่นกัน เขากล่าวว่า “คอมมิวนิสต์เป็นศาสนาของความทุกข์ยาก” ซึ่ง “ระหว่างสถาบันของกรรมสิทธิ์เอกชนและคอมมิวนิสต์ จะมีโลกหนึ่งที่แตกต่างกันออกไป”^๒ เป็นโลกที่ปรูดองจะสร้างขึ้น ปรูดองได้เสนอให้เลิกสร้างกรรมสิทธิ์เอกชน โดยสงวนการครอบครองไว้ และให้กำจัดดอกเบี้ย โดยการตั้งธนาคารแลกเปลี่ยน (Exchange Bank) เพื่อทำหน้าที่รับแลกเปลี่ยนตั๋วเงิน (Discount bills) โดยไม่ชักส่วนลดของจำนวนเงินในตัว ซึ่งจะทำให้ดอกเบี้ยสูญสิ้นไป เงินตราจะสามารถกู้ยืมกันโดยปราศจากดอกเบี้ย โดยวิธีนี้ ปรูดองคิดว่าจะสามารถแก้ปัญหาสังคมได้

ทัศนะของปรูดองที่กล่าวมามีความแตกต่างจากทัศนะของปรีดี ในเรื่องเสรีภาพ ปรีดียอมรับข้อจำกัดของเสรีภาพในบางระดับ ซึ่งทัศนะเรื่องเสรีภาพของปรีดีสอดคล้องกับทัศนะของหลุยส์ บลังค์ มากกว่า และในขณะที่ปรูดองเสนอให้เลิกสร้างกรรมสิทธิ์เอกชน ปรีดียังคงเสนอให้กรรมสิทธิ์เอกชนดำรงอยู่ และธนาคารแลกเปลี่ยนที่ปรูดองเสนอก็กแตกต่างจากธนาคารชาติของปรีดี ธนาคารแลกเปลี่ยนของปรูดองทำหน้าที่แลกเปลี่ยนตั๋วเงินโดยไม่คิดดอกเบี้ย ในขณะที่ธนาคารชาติของปรีดีทำหน้าที่รับฝากเงินให้กู้เงิน และพิมพ์ธนบัตร แต่ไม่ได้มีหน้าที่รับแลกเปลี่ยนตั๋วเงินดังธนาคารของปรูดอง รวมทั้งปรีดีไม่ได้เสนอ “ดอกเบี้ย” เป็นหัวใจของปัญหาสังคม และให้กำจัด “ดอกเบี้ย” เสีย แต่ปรีดียังคงให้ “ดอกเบี้ย” ดำรงอยู่

ดังนั้น จะเห็นว่ามีความแตกต่างกันหลายประการระหว่างทัศนะของปรูดองและปรีดี โดยเฉพาะปรูดองเห็นว่า รัฐจะกลายเป็นสิ่งไม่จำเป็น และฝูงชนสามารถดำเนิน

๑. Gide & Rist, *A History of Economic Doctrines...*, p. 297-298.

๒. Gide & Rist, *A History of Economic Doctrines...*, p. 298.

การไปได้โดยลำพัง ไม่มีความจำเป็นที่จะต้องมีรัฐบาลสืบต่อไป และปรูดองได้กล่าวว่า “เพราะฉะนั้น เราจึงเป็นนักอนาธิปไตย และเราได้เคยประกาศความจริงในข้อนี้หลายครั้งแล้ว อนาธิปไตยเป็นรูปแบบของสังคมที่เจริญแล้ว”^๑

ในขณะที่ “รัฐบาล” ในเค้าโครงฯ ของปรีดีมีความสำคัญและเป็นสิ่งจำเป็น และปรีดีก็ไม่ได้เห็นด้วยกับระบอบอนาธิปไตย ดังนั้น จะเห็นได้ว่า ทักษะที่ปรีดีได้รับอิทธิพลมาจากปรูดองนั้น มีจำกัดเพียงความเห็นพ้องในความหมายของเงินตรา ทักษะโดยส่วนใหญ่ นั้นแตกต่างกัน แต่ความเห็นพ้องในความหมายของเงินตรานี้เป็นสิ่งที่ชัดเจน ซึ่งควรกล่าวไว้ด้วย

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ จะเห็นได้ว่า ปรีดีได้รับอิทธิพลหรือแนวความคิดสังคมนิยมแบบสมาคมจากนักสังคมนิยมท่านต่างๆ นับตั้งแต่ แซงต์ ซีมอง, โรเบิร์ต โอเวน, ชาร์ล ฟุรีเออร์, หลุยส์ บลังค์ และปรูดอง

ซึ่งปรีดีได้เลือกเอาความเห็นบางส่วนของนักสังคมนิยมเหล่านี้ มาประกอบในการเสนอเค้าโครงฯ ปรีดีไม่ได้เห็นด้วยกับความเห็นของใครโดยเฉพาะ ในขณะที่เห็นด้วยกับความคิดของนักสังคมนิยมเหล่านี้ในบางเรื่อง ก็มีความเห็นที่แตกต่างไปในบางเรื่อง แต่กล่าวโดยทั่วไปแล้ว นักสังคมนิยมในยุคแรกที่กล่าวมานี้ ยกเว้นปรูดอง ซึ่งเรียกตัวเองว่าพวกอนาธิปไตยและไม่นิยมสังคมนิยม (แต่กระนั้นก็ตาม ชาร์ล จี๊ด มีความเห็นว่า สิ่งที่ปรูดองเสนอ ก็คือการสร้างสังคมในรูปแบบสมาคม (association) นั้นเอง)^๒ จัดอยู่ในพวกนักสังคมนิยมแบบสมาคม (associationism) ซึ่งเสนอหลักการร่วมกันบางอย่าง คือ การไม่ยกเลิกกรรมสิทธิ์เอกชน ไม่ยกเลิกดอกเบี้ย (ยกเว้นปรูดอง) หรือความไม่เสมอภาคในทรัพย์สิน และในขณะที่เสนอปัญหาความไม่เท่าเทียมกันของรายได้ การเอารัดเอาเปรียบ และการเอากำไร ก็ไม่ได้เสนอให้โอนปัจจัยการผลิตเป็นของรัฐ แต่เสนอว่า ควรหาทางให้ทุกคนมีทรัพย์สิน มีปัจจัยการผลิต แล้วนำปัจจัย

๑. Ibid., p. 310-311.

๒. Gide, *Political Economy*, p. 483.

นั้นมารวมกัน ช่วยกันทำการผลิตในลักษณะสมาคม (association) ที่สมาชิกมีทรัพย์สินและเสรีภาพ แต่ใช้เสรีภาพในทางร่วมกันแทนการแข่งขัน และการร่วมกันนี้เป็นไปโดยสมัครใจ การดำเนินงานของสมาคมก็เป็นไปโดยสมาชิกของสมาคมนั้น รัฐบาลไม่มีบทบาทเข้าเกี่ยวข้อง (ยกเว้นกรณีของทูลย์ บลังค์ ซึ่งเสนอให้รัฐเข้าช่วยเหลือในระยะเริ่มแรก)

ปรีดีเห็นด้วยกับหลักการทั่วไปของพวกสังคมนิยมแบบสมาคม ในการพิจารณาปัญหาความไม่เป็นธรรมในสังคม ความไม่เท่าเทียมกันของรายได้ ปัญหาการเอารัดเอาเปรียบ การเอากำไร และการคงไว้ซึ่งกรรมสิทธิ์เอกชน โดยเสนอให้ทุกคนมาร่วมกันในการผลิต การบริโภคในรูปแบบของสมาคม แต่ปรีดีก็ไม่เห็นด้วยกับพวกสังคมนิยมแบบสมาคมนี้ในเรื่องบทบาทของรัฐ ซึ่งในแง่นี้ ปรีดีจะมีความเห็นสอดคล้องกับพวก Collectivist มากกว่า โดยเฉพาะในเรื่องการโอนปัจจัยกรรมสิทธิ์ของเอกชนบางอย่างเป็นที่ของรัฐหรือเป็นที่ของสังคม

ข) สังคมนิยมแบบกรรมสิทธิ์ร่วม (Collectivism)

สังคมนิยมแบบกรรมสิทธิ์ร่วม (Collectivism) เป็นรูปแบบสังคมนิยมที่พัฒนาต่อจากสังคมนิยมแบบสมาคม (Associationism) ซึ่งได้ปฏิเสธแนวความคิดของพวกสังคมนิยมแบบสมาคมว่า เป็นรูปแบบสังคมนิยมที่เพื่อฝืนหรืออยู่โทเยีย และพวกสังคมนิยมแบบกรรมสิทธิ์ร่วมหรือคอลเลคติวิสต์ (Collectivist) นี้ ได้เรียกตัวเองว่า เป็นสังคมนิยมแบบวิทยาศาสตร์ (Scientific socialism) เพื่อชี้ให้เห็นความแตกต่างของตนกับพวกสังคมนิยมยูโทเปีย* ซึ่งชาร์ล จีต ได้กล่าวถึงพวก Collectivist ไว้ว่า พวก Collectivist ได้เสนอการเปลี่ยนแปลงรูปแบบสังคมที่ไม่รุนแรงเท่าการเปลี่ยนแปลงรูปแบบสังคมของพวกคอมมิวนิสต์ โดยเสนอให้รวมเครื่องมือหรือปัจจัยการผลิตเท่านั้น เช่น ที่ดิน เหมือนแร่ โรงงาน ธนาคาร รถไฟ วัตถุดิบ ฯลฯ เป็นกรรมสิทธิ์ของสังคม ส่วน

๑. Gide, *Political Economy*, p. 484.

การบริโภคนยังคงอยู่ภายใต้ระบบกรรมสิทธิ์เอกชน^๑ และชาร์ล จี๊ด กล่าวต่อไปว่า ถ้าจะกล่าวให้ชัดเจนยิ่งขึ้น อาจกล่าวได้ว่า ในปัจจุบัน (ปีเขียน ๑๙๑๓) พวก Collectivism ไม่ได้มีความต้องการที่จะรวมเครื่องมือการผลิตทั้งหมดเป็นกรรมสิทธิ์ร่วม แต่ต้องการรวมเครื่องมือการผลิตที่มีลักษณะเป็นการผลิตร่วมอยู่แล้วเท่านั้น ดังนั้น ที่ดิน ที่เพาะปลูกของชาวนา เรือของชาวประมง ห้องทำงานของพวกช่างฝีมือ จะยังคงเป็นกรรมสิทธิ์เอกชน และคงจะเป็นอีกนานเท่าที่บุคคลเหล่านี้จะยังคงทำการผลิตภายในระบบการผลิตแบบปัจเจกชน (individual production) นอกจากนี้ พวกคอลเลกติวิสต์ก็ไม่ได้พิจารณาว่า เครื่องมือการผลิตต่างๆ ที่จะรวมเป็นกรรมสิทธิ์ร่วมของสังคมนั้น จะตกอยู่ในความควบคุมของกรรมการ แต่พวกคอลเลกติวิสต์เสนอให้การดำเนินการต่างๆ อยู่ในความควบคุมตามโครงการของพวกคอลเลกติวิสต์เอง^๒ แนวความคิดของพวกคอลเลกติวิสต์จึงเหมือนเป็นแนวความคิดที่อยู่กลางระหว่าง Associationism กับ Communism

เมื่อพิจารณาแนวความคิดของปรีดีตามเค้าโครงการเศรษฐกิจ จะเห็นว่า ปรีดีได้รับอิทธิพลของแนวความคิดแบบ Collectivism นี้มาก เพราะในขณะที่ปรีดีเห็นด้วยกับความเห็นของพวกสังคมนิยมยูโทเปียหลายประการ แต่ปรีดีก็ไม่เห็นด้วยที่สหกรณ์

๑. Ibid., p. 484. และชาร์ล จี๊ด ได้อธิบายว่า Collectivism ได้เกิดขึ้นเมื่อไม่นานนัก Colins เป็นคนแรกที่ใช้นี้ในปี ๑๘๕๐ ในเบลเยียม แต่ Collectivism ของ Colins ก็เป็นเพียงกรรมสิทธิ์ร่วมทางด้านการเกษตร (agrarian) Pecqueur (1838) และ Vidal (1846) เป็นพวกแรกในฝรั่งเศส ที่เสนอความแตกต่างระหว่างปัจจัยการผลิตและวัตถุประสงค์ของการบริโภค ซึ่งเป็นลักษณะของระบบ Collectivism แต่ในปี ๑๘๔๗ ที่มาร์กซ์และเอนเงิลส์เสนอแถลงการณ์ของพรรคคอมมิวนิสต์ (Manifesto to the Communist party) นั้น นับว่าเป็นครั้งแรกที่หลักการของ Collectivism มีลักษณะก้าวร้าว และในหนังสือ "ทุน" ของมาร์กซ์ ก็ได้วิพากษ์วิจารณ์ระบบสังคมนิยมอยู่อย่างมาก ในเบลเยียม Cesar de Paepe (ถึงแก่กรรมปี ๑๘๙๑) ได้เสนอหลักการทั่วไปของการจัดองค์กรแบบกรรมสิทธิ์ร่วมเป็นครั้งแรก และชาร์ล จี๊ด ได้กล่าวว่า แม้ว่า Collectivism จะถูกกล่าวถึงในความหมายที่เป็น "Marxism" บ่อยครั้ง ภายหลังจากที่ทฤษฎี Marxism มีชื่อเสียงขึ้น แต่พวกคอลเลกติวิสต์ทั้งหมดก็ไม่ใช่มาร์กซิส และในขณะเดียวกันพวก Collectivist ที่มีความเห็นแตกต่างจาก Marxist กลับมีเพิ่มมากขึ้น

๒. Gide, *Political Economy*, p. 486.

หรือสมาคมผู้ผลิตและสมาคมผู้บริโภค จะดำเนินงานโดยเอกชน โดยความสมัครใจของสมาชิกที่จะเข้ามารวมกัน โดยรัฐไม่เข้าไปมีบทบาทเกี่ยวข้องด้วย ซึ่งยากที่จะประสบผลสำเร็จ โดยเฉพาะในสภาพสังคมไทยขณะนั้น และในแง่นี้ อาจตั้งข้อสังเกตได้ว่า ปรีดี คงจะได้เรียนรู้ถึงความล้มเหลวของพวกสังคมนิยมยูโทเปียซึ่งชาร์ล จี๊ด และชาร์ล รัส ได้อธิบายไว้ใน “ประวัติลัทธิเศรษฐกิจ” ถึงความล้มเหลวของ The National Equitable Labour Exchange ของโรเบิร์ต โอเวน, ฟาลังสแตร์ (Phalanstere) ของชาร์ล ฟูรีแอร์, Social Workshop ของหลุยส์ บลังค์ และ Exchange Bank ของปรูดอง ดังนั้น ปรีดีจึงเสนอให้โอนปัจจัยการผลิตบางอย่างจากกรรมสิทธิ์เอกชนให้เป็นการมสิทธิ์ร่วมของสังคม ในเค้าโครงการเศรษฐกิจ ปรีดีได้เสนอให้รัฐบาลซื้อที่ดินซึ่งเป็นปัจจัยในการผลิตกลับคืน โดยเสนอว่า

“ที่ดินที่รัฐบาลต้องซื้อกลับคืนนี้ ก็คือที่ดินที่จะใช้ประกอบการเศรษฐกิจ เช่น ที่นาหรือไร่ เป็นต้น ส่วนบ้านที่อยู่อาศัยนั้น ไม่จำเป็นต้องซื้อคืน”^๑

นอกจากที่ดินแล้ว รัฐบาลก็มีความประสงค์ที่จะจัดตั้งหรือดำเนินการในโรงงานเอง ซึ่งปรีดีกล่าวว่า

ประเทศไทยจะดำเนินตามลัทธิปล่อยให้ออกชนเป็นเจ้าของโรงงานแล้ว ให้ผู้ที่สนับสนุนลัทธินั้นพึงสำนึกว่า ตนจะนำเอาความระส่ำระสายและความทายนะมาสู่ประเทศ... แต่ถ้าการประกอบเศรษฐกิจทั้งหลาย รัฐได้เป็นเจ้าของเสียเองแล้ว ราษฎรทั้งหลายไม่ว่าจะเป็นราษฎรหรือข้าราชการประเภทใด เมื่อทำงานตามกำลังและความสามารถเหมือนกับข้าราชการและกรรมกรประเภทอื่นแล้ว ก็จะได้รับผลเช่นเดียวกัน”^๒

๑. เดือน บุญนาค, ท่านปรีดี รัฐบุรุษอาวุโส..., หน้า ๘๒

๒. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๙-๑๑๐

และกล่าวว่า

การที่มีคนไม่มีงานทำเพราะโรงงานได้เปลี่ยนใช้เครื่องจักรกลนั้น เป็นโดยเหตุที่
เอกชนต่างคนต่างทำ...ถ้าโรงงานต่างๆ หรือการกสิกรรมต่างๆ ได้ใช้เครื่องจักรไปทั้งนั้น
คนไม่มีงานทำจะมีจำนวนมาก ผลสุดท้ายความหายนะย่อมมาสู่ แต่ถ้ารัฐบาลเป็นผู้
ประกอบการเศรษฐกิจเสียเองแล้ว ก็มีแต่ผลดีอย่างเดียวที่จะได้รับจากเครื่องจักรกล*

ในการเสนอให้โอนปัจจัยการผลิตบางอย่างมาเป็นกรรมสิทธิ์ร่วมนี้ ปรีดีเสนอให้
รัฐบาลเป็นผู้ดำเนินการ ในขณะที่พวก Collectivist ไม่ได้ระบุชัดเจนว่า ผู้ที่จะดำเนินการ
ในการรวมปัจจัยการผลิตและบริหารดำเนินงานต่อไปจะเป็น “รัฐบาล” แต่พวก
คอลเลคติวิสต์เสนอให้กรรมสิทธิ์ร่วมอยู่ภายใต้การควบคุมตามโครงการของพวก
คอลเลคติวิสต์ ซึ่งเมื่อกล่าวเฉพาะปรีดี ผู้เสนอเค้าโครงการเศรษฐกิจแล้ว จะเห็นได้ว่า
กรรมสิทธิ์ร่วมที่อยู่ภายใต้การควบคุมของพวกคอลเลคติวิสต์ ก็คือ กรรมสิทธิ์ร่วมที่อยู่
ภายใต้การควบคุมและดำเนินงานโดยรัฐบาล ซึ่งมีปรีดีเป็นผู้นำความคิดทางด้าน
เศรษฐกิจนี้ และในแง่นี้ การเสนอของปรีดีจึงไม่ต่างไปจากพวกคอลเลคติวิสต์เท่าใดนัก
แต่สิ่งที่เหมือนกันในข้อเสนอของปรีดีกับพวกคอลเลคติวิสต์ก็คือ กรรมสิทธิ์ร่วมไม่ได้
อยู่ภายใต้การควบคุมของกรรมกรหรือชนชั้นกรรมาชีพตามแบบมาร์กซิสต์ นอกจากนี้
ข้อเสนอของปรีดียังมีความสอดคล้องกับพวกคอลเลคติวิสต์ที่เสนอให้ปัจจัยการผลิต
บางอย่างยังคงเป็นกรรมสิทธิ์เอกชน ซึ่งปรีดีได้กล่าวว่า

การประกอบการเศรษฐกิจนั้นมีลักษณะบางอย่างซึ่งเอกชนจะประกอบตาม
ลำพังได้ผล เช่น การอาชีพอิสระ (Liberal Profession) เช่น นักประพันธ์ แพทย์
ทนายความ ช่างเขียน ครูในวิชาบางอย่าง ฯลฯ เหล่านี้ เมื่อราษฎรได้ประสงค์จะ

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๕

ทำโดยลำพัง ไม่อยากเป็นข้าราชการแล้วก็อนุญาตให้ทำได้... หรือการพาณิชย์ การกิจกรรมบางอย่าง เมื่อเอกชนได้แสดงว่า การงานที่จะประกอบได้ผลพอเลี้ยงตนแล้ว จะอนุญาตให้ทำเป็นพิเศษก็ได้”

และปรีดียังได้เสนอหลักการรวมกรรมสิทธิ์ร่วมในลักษณะที่ประนีประนอมกว่า พวกคอลเลคติวิสต์ คือไม่ได้เสนอให้รวมปัจจัยการผลิตที่มีลักษณะเป็นการผลิตร่วมกันหมดเข้าเป็นของรัฐ แต่มีข้อยกเว้น ซึ่งปรีดีได้กล่าวไว้

“รัฐบาลอาจยอมยกเว้นให้เอกชนที่มั่งมีอยู่แล้วในเวลานี้ หรือผู้อื่นซึ่งไม่ประสงค์เป็นข้าราชการ ประกอบการเศรษฐกิจของตนเอง เมื่อผู้นั้นแสดงได้ว่า การประกอบเศรษฐกิจตามลำพังของเขานั้นเขาจะมีรายได้เพียงพอที่จะเลี้ยงชีวิตของเขาได้ตลอด...” และ “การโรงงานซึ่งเอกชนเป็นเจ้าของอยู่แล้วในเวลานี้ เมื่อผู้นั้นประสงค์จะทำต่อไป โดยไม่ยากเป็นข้าราชการแล้ว ก็อนุญาตเช่นเดียวกัน”^๑

แต่โดยทั่วไปแล้ว หลักการที่ปรีดีเสนอมีความสอดคล้องกับพวกคอลเลคติวิสต์มาก ถึงแม้ว่าจะมีความแตกต่างอีกเล็กน้อยที่พวกคอลเลคติวิสต์เสนอให้การบริโภคนยังคงอยู่ในลักษณะเอกชนหรือภายใต้ระบบกรรมสิทธิ์เอกชน ในขณะที่ปรีดีเสนอให้การบริโภคนอยู่ในรูปสหกรณ์ คือจัดเป็นสหกรณ์ผู้บริโภคนด้วย แต่อย่างไรก็ตาม จะเห็นได้ว่า แนวความคิดในเรื่องการโอนปัจจัยการผลิตบางอย่างของเอกชนให้เป็นกรรมสิทธิ์ร่วมของสังคมนั้น ปรีดีมีความเห็นสอดคล้องกับพวกคอลเลคติวิสต์มาก ในขณะที่เดียวกันก็มีความเห็นแตกต่างจากพวกมาร์กซิสหรือคอมมิวนิสต์ที่ต้องการรวมปัจจัยการผลิตทั้งหมดเป็นของรัฐ

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๑-๙๒

๒. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๐-๙๑

นอกจากนี้ ปรีดียังได้กล่าวในการประชุมคณะกรรมการพิจารณาเค้าโครงฯ ว่า

“แบบที่เราต้องเดินนั้น ต้องเดินอย่างอาศัยหลักวิชา อาศัยแบบ อาศัยโครงการ วิธีโซเซียลลิสม์เป็นวิธีวิทยาศาสตร์โดยแท้”^๑

และในแง่นี้ ก็คงเช่นเดียวกับพวกคอลเลกติวิสต์ ซึ่งเรียกตนเองว่าเป็น “สังคมนิยมวิทยาศาสตร์” (Scientific Socialist) ซึ่งปรีดีเองก็เคยให้สัมภาษณ์หลายครั้งในเวลาต่อมาว่า ความเห็นของเขาคือ “สังคมนิยมวิทยาศาสตร์” คือไม่ใช่ “สังคมนิยมยูโทเปีย” และไม่ใช่ “คอมมิวนิสต์”

จากการวิเคราะห์แนวความคิดสังคมนิยมในเค้าโครงฯ ที่กล่าวมาแล้ว จะเห็นได้ว่า ปรีดีได้อาศัยแนวความคิดสังคมนิยม ทั้งสังคมนิยมแบบสมาคม (Associationism) และสังคมนิยมแบบกรรมสิทธิ์ร่วม (Collectivism) โดยได้คัดเลือกจากความเห็นบางประการของสังคมนิยมทั้ง ๒ สำนัก มาประกอบกัน แต่ยังมีสังคมนิยมอีกสำนักหนึ่ง ซึ่งชาร์ล จีต ได้อธิบายไว้ใน “คำสอนเศรษฐกิจ” และมีอิทธิพลต่อแนวความคิดปรีดีมากเช่นกัน นั่นคือ สังคมนิยมแบบสหกรณ์ หรือสหกรณ์สังคมนิยม (Cooperatism) ซึ่งรูปแบบ “สหกรณ์สังคมนิยม” นี้ เป็นรูปแบบหลักที่เสนอในเค้าโครงฯ ของปรีดี

ค) สังคมนิยมแบบสหกรณ์ (Co-operatism)

ชาร์ล จีต ได้อธิบายว่า Co-operatism เป็นรูปแบบที่พัฒนาสืบต่อมาจากสังคมนิยมแบบสมาคม (Associationist Socialism) ซึ่งมีลักษณะที่แตกต่างจากสังคมนิยมแบบอื่น คือสมาคมสหกรณ์ (co-operative association) ทั้งหลายจะมีวัตถุประสงค์ที่จะปลดเปลื้องภาระทางเศรษฐกิจของกลุ่มคนที่แน่นอน โดยการตัดคนกลางและจัดรูปสหกรณ์ที่สามารถพึ่งตนเองได้ ดำเนินงานของสหกรณ์โดยสมาชิก เพื่อสมาชิกสหกรณ์

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๘

ตามวัตถุประสงค์ของสหกรณ์นั้นๆ และสมาคมสหกรณ์ยังมีวัตถุประสงค์ที่จะแทนที่ การแข่งขันด้วยการช่วยเหลือกันตามแบบโซลิดาริตี (solidarity) ที่ถือว่าทุกคนต่างมี หน้าที่ซึ่งกันและกัน โดยเสนอภาพจิตแบบสหกรณ์ที่ว่า “แต่ละสิ่งเพื่อคนทั้งหมด” (Each for all) แทนที่ภาพจิตแบบปัจเจกชนที่ว่า “แต่ละสิ่งเพื่อตัวเอง” (Each for himself) สมาคมสหกรณ์ไม่มีวัตถุประสงค์ที่จะยกเลิกกรรมสิทธิ์เอกชน แต่จะกระจายกรรมสิทธิ์ ไปสู่ทุกคนในรูปของการถือหุ้น ในขณะที่เดียวกัน ก็จะสร้างทรัพย์สินร่วม (collective property) ในรูปของกองทุน เพื่อที่จะใช้สำหรับประโยชน์ของสังคมและใช้ในการ พัฒนาสังคม และสมาคมสหกรณ์ยังมีวัตถุประสงค์ที่จะกีดกันกำไร ซึ่งบางสังคมอาจจะ ห้ามการค้ากำไร หรือห้ามนำกำไรมาเป็นเงินทุนสำรอง แต่ให้กระจายหรือแบ่งปันกำไร ในหมู่สมาชิก นอกจากนี้ สมาคมสหกรณ์จะให้ความสำคัญกับคุณค่าของการศึกษา โดยอบรมสมาชิกสหกรณ์ให้ช่วยเหลือผู้อื่น ยกเลิกวิธีการขูดรีดเพื่อนมนุษย์และเหตุ แห่งความขัดแย้งต่างๆ โดยยกระดับทางคุณธรรม ในการอธิบายเรื่อง ลัทธิสหกรณ์ (Co-operatism) นี้ ชาร์ล จีต ได้กล่าวถึงสหกรณ์ที่ได้ดำเนินการอยู่ในขณะนั้น เช่น สหกรณ์เพื่อการบริโภคในอังกฤษ สหกรณ์เพื่อการผลิตในฝรั่งเศส สหกรณ์เพื่อการ เคาริตในเยอรมัน สหกรณ์ชนบทในเดนมาร์ก และสหกรณ์การก่อสร้างในอเมริกา เป็น ตัวอย่าง พร้อมทั้งกล่าวว่า “แม้ว่าสหกรณ์เหล่านี้ จะยังคงเป็นส่วนที่น้อย แต่ก็ได้ เริ่มมีบทบาทมากขึ้น และเป็นความหวังมากขึ้นในการเปลี่ยนแปลงสภาวะทางเศรษฐกิจ ในปัจจุบัน” และแสดงความเห็นว่า แม้ว่า “สหกรณ์เพื่อการผลิตซึ่งนักสังคมนิยมฝรั่งเศส ก่อนหน้านี้ได้เสนอขึ้น ด้วยความหวังว่าจะประสบความสำเร็จแต่ก็ล้มเหลว นั้น แต่ในประเทศอื่น สมาคมเครดิต (credit associations) และสมาคมเพื่อการบริโภค (associations for consumption) กำลังพัฒนาไปอย่างที่ทำให้ทั้งมิตรและศัตรูต่าง ประหลาดใจ”^๑ ซึ่งจากคำสอนหรือคำอธิบายของชาร์ล จีต ในเรื่องลัทธิสหกรณ์นี้ จะ เห็นว่า ชาร์ล จีต มีความเลื่อมใสหรือพึงพอใจลัทธินี้อยู่ด้วย

๑. Gide, *Political Economy*, p. 492-496.

แม้ว่าการอธิบายเรื่องลัทธิสหกรณ์ จะเป็นการเสนอหลักการทั่วไปของลัทธิสหกรณ์ แต่ผู้เขียนมีความเห็นว่า ลัทธิสหกรณ์นี้ก็มีอิทธิพลต่อปรีดีมาก โดยหลักการทั่วไปของลัทธิสหกรณ์ที่เสนอให้ตัดคนกลาง^๑ จัดรูปสหกรณ์ที่สามารถพึ่งตนเองได้ แทนการแข่งขันโดยการช่วยเหลือกัน กีดกันกำไร ยกระดับทางคุณธรรมของสมาชิก ด้วยการถือเอาธรรม และยกเลิกการขูดรีดเพื่อนมนุษย์ โดยการช่วยเหลือและร่วมมือกัน แทนที่นี้ สอดคล้องกับความเห็นของปรีดีตั้งที่ปรากฏในเค้าโครงฯ และการที่ชาร์ล จี๊ดกล่าวถึงการดำเนินงานสหกรณ์ในรูปแบบต่างๆ ที่เกิดขึ้นในประเทศต่างๆ นั้น ก็อาจจะมียุทธิพลต่อปรีดีในแง่ที่ทำให้คาดหวังถึงความสำเร็จของการดำเนินงานสหกรณ์ซึ่งกำลังเกิดขึ้น และดำเนินไปอย่างค่อนข้างประสบผลในประเทศต่างๆ และอาจมียุทธิพลต่อปรีดีในฐานะที่เป็น “รูปแบบ” การประกอบการทางเศรษฐกิจที่จะสามารถแก้ปัญหาความเอารัดเอาเปรียบ และปัญหาเศรษฐกิจที่ดำรงอยู่ ในขณะที่สังคมนิยมแบบสมาคคมล้มเหลว สังคมนิยมแบบสหกรณ์ดูจะเป็นความหวังใหม่ ซึ่งในขณะนั้นได้เริ่มมีการนำไปปฏิบัติในที่ต่างๆ พร้อมทั้งคาดว่าจะประสบผลสำเร็จ ในขณะที่ปัญหาหรือความล้มเหลวยังไม่ปรากฏชัดเจน ดังนั้น ในเค้าโครงฯ รูปแบบสหกรณ์จึงเป็นรูปแบบหลักที่ปรีดีเสนอในการประกอบการเศรษฐกิจ ดังที่ปรากฏในหมวดที่ ๗ เรื่อง การแบ่งงานออกเป็นสหกรณ์ ซึ่งปรีดีได้เสนอให้จัดแบ่งการประกอบการเศรษฐกิจออกเป็นสหกรณ์ต่างๆ และสหกรณ์นี้จะมีทั้งสหกรณ์ในทางกลีกรรมและสหกรณ์อุตสาหกรรม โดยที่สหกรณ์เหล่านี้ ผู้เป็นสมาชิกของสหกรณ์ย่อมรวมกันประกอบการเศรษฐกิจครบรูป คือ

- ๑) ร่วมกันในการประดิษฐ์ (Production)
- ๒) ร่วมกันในการจำหน่ายและขนส่ง (Circulation)
- ๓) ร่วมกันในการจัดหาของอุปโภคบริโภคให้แก่สมาชิก
- ๔) ร่วมกันในการสร้างสถานที่อยู่^๒

สหกรณ์ของปรีดีจึงมีทั้งสหกรณ์เพื่อการผลิต (co-operative for production) สหกรณ์เพื่อการจำหน่ายและขนส่ง (co-operative for circulation)

๑. Ibid., p. 492-496.

๒. เดือน บุญนาค, *ท่านปรีดี รัฐบุรุษอาวุโส...*, หน้า ๑๐๔-๑๐๕

สหกรณ์เพื่อการบริโภค (co-operative for consumption) และสหกรณ์เพื่อการก่อสร้าง (building co-operative) ซึ่งปริติอาจได้รับแนวความคิดในการจัดระบบสหกรณ์แบบต่างๆ นี้มาจากคำสอนของชาร์ล จีต ซึ่งกล่าวถึงรูปแบบสหกรณ์ที่เป็นอยู่ในประเทศต่างๆ ในเวลานั้น และแม้ว่าสหกรณ์ที่ปริติเสนอจะเป็นสหกรณ์ครบรูป คือร่วมกันประกอบการเศรษฐกิจครบรูป โดยไม่ได้แยกเป็นสหกรณ์ประเภทต่างๆ ออกจากกัน หรือเสนอเฉพาะสหกรณ์แบบใดแบบหนึ่ง ในแง่นี้ก็อาจตั้งข้อสังเกตได้ว่า ปริติคงได้อิทธิพลแบบสมาคมร่วมทั้งในด้านการผลิต การบริโภค และการใช้ชีวิต ร่วมกันจาก “ฟาลังแตร์” ของฟูรีแอร์ดังที่กล่าวไปแล้ว ประกอบแนวความคิดสังคมนิยมสหกรณ์ที่ปริติเสนอ เป็นการเสนอเพื่อปรับใช้กับทั้งระบบเศรษฐกิจ ไม่ใช่เป็นเพียงการตั้งสหกรณ์สินเชื่อหรือสหกรณ์แบบใดแบบหนึ่งขึ้น โดยไม่เปลี่ยนระบบเศรษฐกิจ และเป็นสหกรณ์ที่ดำเนินการโดยรัฐ โดยอาศัยหลักการกรรมสิทธิ์ร่วมในปัจจุบันการผลิตแบบคอลเลคติวิสต์ ดังนั้น “สหกรณ์” ที่ปริติเสนอ จึงมีลักษณะเป็น “สหกรณ์สังคมนิยม” ไม่ใช่ “สหกรณ์ทุนนิยม”^๑ ซึ่งปริติได้ให้สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๐ เมษายน ๒๕๒๕ โดยกล่าวถึง “สหกรณ์” ในเค้าโครงการเศรษฐกิจว่า

ถ้าจะพูดกันโดยสรุป ผมปรารถนาที่จะให้เป็น “สหกรณ์สังคมนิยม” (ภาษาฝรั่งเศส *Cooperative Socialiste*, ภาษาอังกฤษ *Socialist Cooperative*) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของปรัชญา “สังคมนิยมวิทยาศาสตร์ประชาธิปไตย” (*Democratic Scientific Socialism*)^๒

๑. ชาร์ล จีต ได้กล่าวไว้ว่า ทศณะที่มีต่อสังคมนิยมแบบสหกรณ์นี้ มีความแตกต่างกันในช่วงครึ่งแรกของศตวรรษที่ ๑๙ สังคมนิยม (Socialism) และสหกรณ์ (Co-operatism) คือ สิ่งเดียวกัน แต่เมื่อเกิดลัทธิมาร์กซ (Marxism) ขึ้น พวกสังคมนิยมได้ปฏิเสธรูปแบบสหกรณ์ และมีความเห็นว่า สหกรณ์ก็คือสถาบันของพวกนายทุน (bourgeois institution) ที่ชักนำไปสู่การรวมกันด้วยผลประโยชน์ทางวัตถุ และพวกสังคมนิยมไม่ยอมรับว่า “สหกรณ์” จะสามารถทำให้บรรลุเป้าหมายสังคมนิยมได้ กล่าวคือ การรวมปัจจัยการผลิตเป็นกรรมสิทธิ์ร่วมเท่านั้นที่จะแผ้วถางทางไปสู่สังคมนิยม ใน Gide, *Political Economy*, p. 496.

๒. ปริติ พนมยงค์, *ประสบการณ์และความเห็นบางประการ...*, หน้า ๖๘

นอกจากนี้ ปรีดียังได้ชี้แจงเพิ่มเติมเกี่ยวกับลัทธิสหกรณ์ว่า

วิชาเศรษฐศาสตร์ตามหลักสูตรคณะกฎหมายฝรั่งเศสที่ผมเรียนมา ดังได้อ้างไว้
แล้วนั้น ได้สอนว่า สหกรณ์มีหลายลักษณะต่างๆ กัน แต่จำแนกเป็นลักษณะใหญ่ๆ
ได้ ๒ ลักษณะ คือ

ก. สหกรณ์ทุนนิยม (ภาษาฝรั่งเศส “Cooperative Capitalist”, ภาษาอังกฤษ
“Capitalist Cooperative”)

ข. สหกรณ์สังคมนิยม (ภาษาฝรั่งเศส “Cooperative Socialist”, ภาษาอังกฤษ
“Socialist Cooperative”)^๑

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า ปรีดีได้รับแนวความคิดสังคมนิยมแบบสหกรณ์ เป็นส่วน
หนึ่งในการเสนอเค้าโครงการเศรษฐกิจ และเมื่อกล่าวโดยสรุปทั้งหมด ในแง่ความคิด
สังคมนิยมที่มีอิทธิพลต่อปรีดี จะเห็นได้ว่า มีทั้งความคิดสังคมนิยมแบบสมาคมหรือ
ยูโทเปีย ซึ่งนับตั้งแต่เซนต์ ซีมอง, โอเวน, ฟุรีเออร์, หลุยส์ บลังค์ และปรูดอง และแนว
ความคิดแบบกรรมสิทธิ์ร่วม (Collectivism) กับทั้งสังคมนิยมแบบสหกรณ์ หรือที่ปรีดี
เรียกว่าสหกรณ์สังคมนิยม (Socialist Cooperative) โดยที่ปรีดีได้คัดเลือกความเห็น
บางอย่างของแนวความคิดเหล่านี้มาประกอบกัน ในการเสนอเป็นเค้าโครงการเศรษฐกิจ
และนอกจากแนวความคิดสังคมนิยม ดังกล่าวแล้ว เค้าโครงฯ ยังประกอบด้วยแนว
ความคิดอื่นๆ อีก และที่จะกล่าวต่อไปคือ ลัทธิโซลิดาริสม์

๒. ลัทธิโซลิดาริสม์ (Solidarism)

ลัทธิโซลิดาริสม์ เป็นแนวความคิดพื้นฐานที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งที่ปรากฏใน
เค้าโครงการเศรษฐกิจ ซึ่งปรีดีก็ได้ยอมรับความสำคัญของหลักโซลิดาริสม์ในเค้าโครงฯ

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๔

โดยกล่าวในการประชุมคณะกรรมการพิจารณาเค้าโครงฯ ว่า

ตามหลักของข้าพเจ้าเป็นหลักหลายอย่างที่ได้ออกคัดเอาที่ได้มาปรับปรุงให้ สัมกับฐานะของประเทศไทย แต่เหตุสำคัญอาศัยหลักโซลิดาริสซึม ไม่ใช่คอมมิวนิสต์ คือ ถือว่ามนุษย์ที่เกิดมาย่อมเป็นเจ้าของกัน (Solidarism) เช่น คนเจนนั่นเพราะฝูงชน ทำให้จนก็ได้... หรือที่คนรวยเวลานี้ไม่ใช่รวยเพราะแรงงานของตนเลย... ฉะนั้น จึง ถือว่ามนุษย์ต่างมีหนี้ตามธรรมชาติต่อกัน จึงจำต้องร่วมประกันภัยต่อกัน และร่วมใน การประกอบการเศรษฐกิจ^๑

ลัทธิโซลิดาริสซึมนี้มีอิทธิพลต่อปรีดีมาก ซึ่งปรีดีได้อาศัยหลักโซลิดาริสซึมนี้เป็น พื้นฐานสำคัญในการเสนอเค้าโครงการเศรษฐกิจ

ในช่วงที่ปรีดีศึกษาอยู่ที่ฝรั่งเศสนั้น ลัทธิโซลิดาริสซึมกำลังได้รับความนิยมในฝรั่งเศส และศาสตราจารย์ชาร์ล จี๊ด ซึ่งเป็นผู้สอนเศรษฐวิทยาและเขียนตำราในสวนที่เกี่ยวข้อง กับลัทธิโซลิดาริสซึมนี้ ก็เป็นผู้สนับสนุนลัทธิโซลิดาริสซึมที่มีบทบาทคนหนึ่ง ชาร์ล จี๊ด ได้ กล่าวว่

คำว่า “โซลิดาริตี” (Solidarity) ได้มีการนำมาใช้เมื่อ ๒๐ ปีที่ผ่านมา (ปีเขียน ๑๙๐๙ - ผู้เขียน) และได้มีการเสนอหลักการซึ่งได้ก่อให้เกิดความนิยมและศรัทธาเป็น อย่างมาก อย่างน้อยที่สุดก็ในฝรั่งเศส สุนทรพจน์ของทางราชการทุกอันยกย่องอุดมคติ นี้ การประชุมได้เถียงในที่ต่างๆ ทุกคราวลงเอยด้วยการเห็นพ้องด้วย ผู้ที่ประสงค์จะลด ลาวาดอกในการต่อสู้ทางอุตสาหกรรมก็ดี หรือผู้ที่ประสงค์จะขยายเสรีภาพในทางการ ค้าก็ดี มักอาศัยหลักที่ว่า บุคคลเป็นเจ้าของสิ่งนี้ร่วมกันในทางสังคม (“a sense of social solidarity”) ในการขอร้องของเขา และเป็นสิ่งปกติที่เดียวที่จะพบว่านักเขียน

๑. เดือน บุนนาค, ท่านปรีดี รัฐบาลราษฎรไทย..., หน้า ๑๕๗-๑๕๘ (ขีดเส้นใต้เน้นความโดยผู้เขียน)

เกี่ยวกับเรื่องจริยธรรมและการศึกษาจะตกอยู่ภายใต้มนต์เสน่ห์ของลัทธิโซลิดาริสม์ ผลก็คือ ไม่มีหนังสือหลักลัทธิเศรษฐกิจของฝรั่งเศสเล่มใด ที่จะไม่กล่าวถึงลัทธิโซลิดาริสม์นี้^๑

และชาร์ล จีต ได้กล่าวว่า "อิทธิพลของสำนักโซลิดาริสม์นี้กำลังเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว"^๒

ลัทธิโซลิดาริสม์นี้ มีพื้นฐานความคิดที่ว่า มนุษชาติรวมกันเข้าเป็นร่างอันหนึ่งอันเดียวกัน ซึ่งมีบุคคลแต่ละคนเป็นส่วนประกอบ การกระทำของแต่ละบุคคลจะมีผลกระทบซึ่งกันและกัน ไม่ว่าจะเป็นการกระทำที่ดีหรือการกระทำที่เลว ดังนั้น บุคคลจึงมีหนี้สินต่อกัน เป็นเจ้าหนี้และลูกหนี้ร่วมกัน ตามความหมายของคำว่าโซลิดาริตี ซึ่งชาร์ล จีต ได้กล่าวถึงแนวความคิดแบบโซลิดาริตีนี้ไว้ว่า แนวความคิดแบบโซลิดาริตีอยู่บนพื้นฐานของศีลธรรมมากกว่าการบังคับทางกฎหมาย โดยการเสนอเหตุผลที่ว่า

การกระทำแต่ละอย่างของเรา ไม่ว่าจะดีหรือเลว ที่มีผลกระทบต่อคนอื่น หรือการกระทำของคนอื่นที่มีผลกระทบต่อเรานั้น จะทำให้ความรับผิดชอบของเรา หรือภัยพิบัติที่จะเกิดขึ้นกับเราเพิ่มขึ้นมากมาย และถ้ามีความทุกข์ยากเกิดขึ้น เราจะต้องช่วยเหลือ ทั้งนี้เพราะเราอาจจะเป็นผู้ก่อให้เกิดความทุกข์ยากเหล่านั้น โดยการกระทำบางอย่างของเรา ซึ่งเป็น "หน้าที่" ของเราที่จะต้องช่วยเหลือผู้ทุกข์ยากเหล่านั้น และเพราะว่า เรารู้ว่าตัวเราเองหรือเด็กของเรา วันหนึ่งอาจจะเป็น "เหยื่อ" ของความทุกข์ยากเหล่านั้น ซึ่งจะนำความทุกข์และความเสื่อมศีลธรรมมาสู่เราด้วย ดังนั้น เพื่อ "ผลประโยชน์" ของเรา โดยการเข้าใจอย่างถูกต้องนี้ ก็คือ ช่วยเหลือพวกเขา"^๓

๑. Gide & Rist, A History of Economic Doctrines., p. 587.
๒. Gide, Political Economy, p. 22.
๓. Gide, Political Economy, p. 33.

และด้วยเหตุนี้ สังคมมนุษย์จะถูกเปลี่ยนรูปเป็นสมาคมขนาดใหญ่ที่ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน แต่ถ้าขาดสิ่งนี้ การบังคับทางกฎหมายก็จะเป็นสิ่งที่ยุติธรรม โดยการกำหนดให้แต่ละคนรับภาระหน้าที่ของเขามีสู่คนอื่น และรับส่วนที่เขาควรจะได้รับ ทั้งนี้ เพราะ ผุ้ชนทั้งหมดนี้ ประหนึ่งตั้งขึ้นโดยกึ่งสัญญา

บุคคลบางคนรับเอาประโยชน์ซึ่งเขาไม่สมควรจะได้รับเลย ส่วนบุคคลบางคนได้รับการความลำบากต่างๆ โดยที่เขาไม่ได้เป็นผู้ก่อขึ้นเลย ทั้งนี้ต้องอาศัยความยุติธรรมเป็นตรา ผู้ที่ได้รับทรัพย์สินโดยบังเอิญควรต้องแบ่งเอาลาภให้แก่ผู้ที่โชคคีน้อยกว่าบ้าง บุคคลบางคนกลายเป็นผู้ร่ำรวยโดยการกระทำร่วมกันของบุคคลอื่นหลายพันคน และบุคคลที่ร่ำรวยนี้ ได้รับเอาประโยชน์มากกว่าที่เขาควรจะได้รับ เป็นหน้าที่ของเขาที่จะคืนส่วนที่เป็นของผุ้ชนให้ผุ้ชน ซึ่งนั่นอันนี้ ควรที่จะต้องชำระ และจะเป็นการดีกว่าที่จะชำระหนี้ด้วยความสมัครใจ แต่สิ่งนี้อาจจะเป็นไปได้ยาก คนส่วนมากจะยอมชำระหนี้ก็ต่อเมื่อถูกบังคับ คนเหล่านี้จะไม่มีสิทธิที่จะพิจารณาว่า ตนเองเป็นอิสระ และไม่มีสิทธิที่จะจัดการทรัพย์สินของเขา จนกว่าเขาจะได้ชำระหนี้ของเขาแล้ว กรรมสิทธิ์เอกชนจะได้รับการยอมรับและเป็นอิสระก็ต่อเมื่อได้ชำระหนี้ทางสังคมเรียบร้อยแล้ว^๑

ในการชำระหนี้นี้ จะเป็นการให้เงินช่วยเหลือโดยสมัครใจ หรือเป็นการให้โดยการบังคับ ขึ้นอยู่กับรัฐ ซึ่งบางครั้งรัฐอาจใช้รูปแบบการเก็บภาษีก้าวหน้าในการกำหนดหนี้ของสังคม และรัฐจะเป็นผู้ดูแลว่า ทุกคนได้จ่ายหนี้หรือมีส่วนช่วยเหลือในสัดส่วนตามความสามารถของเขาหรือไม่ ซึ่งหน้าที่ตามธรรมชาติของรัฐ ก็คือ เป็นผู้ดูแลรักษาสัญญา^๒ นอกจากนี้ รัฐอาจเป็นผู้ช่วยเหลือในการพิจารณาว่า บุคคลใดเป็นผู้สมควร

๑. Gide & Rist, *A History of Economic Doctrines...*, p. 596.

๒. Ibid.

ที่จะได้รับหนี้ ซึ่งลัทธิตริโซลิดาริสม์กล่าวว่า

“บุคคลทุกคนผู้ซึ่งไม่ได้รับแบ่งทรัพย์สินอันเกิดจากการกระทำร่วมกันของผู้ชนตามส่วนอันชอบธรรมนั้น ย่อมอยู่ในฐานะเจ้าหนี้ที่จะได้รับชำระหนี้”^๑

แต่ในทางปฏิบัติ เป็นสิ่งที่ยากในการจัดสรรหนี้เหล่านี้ให้กับเจ้าหนี้ทั้งหลาย ดังนั้น รัฐจึงเป็นผู้ช่วยเหลือ หรือมีบทบาทในการกำหนดและจัดสรรหนี้นี้ การกระทำของรัฐจึงเป็นเสมือนการช่วยเหลือชุมชน ซึ่งการช่วยเหลือชุมชนของรัฐนี้จะเป็นการประกันซึ่งกันและกัน (mutual insurance) หรือที่เรียกว่า โซลิดาริตี (Solidarity) และด้วยเหตุนี้ สังคมก็จะกลายเป็นสมาคมของการประกันซึ่งกันและกัน สำหรับสิ่งที่ดีและสิ่งที่เลวซึ่งแพร่ขยายครอบคลุมเหนือทุกๆ ชีวิตในสังคม^๒ การประกันซึ่งกันและกันนี้ อยู่บนพื้นฐานของการให้และการรับของมูลค่าที่เท่าเทียมกัน ซึ่งเป็นการทดแทนหนี้โดยตรงและการประกันซึ่งกันและกันนี้เป็นพื้นฐานของสังคม

ดังนั้น ลัทธิตริโซลิดาริสม์จึงเสนอให้รัฐเป็นผู้มีบทบาทในการประกันสังคม และคนทุกคนมีหน้าที่ที่จะต้องช่วยเหลือซึ่งกันและกัน หรือมีหนี้สินต่อกัน การช่วยเหลือซึ่งกันและกันหรือการชำระหนี้นี้ ถ้าเป็นไปโดยสมัครใจจะเป็นสิ่งที่ดี แต่ถ้าเป็นสิ่งที่ยากในการปฏิบัติ รัฐจะเป็นผู้มีบทบาทในการกำหนดและจัดสรรหนี้เหล่านี้ โดยอาศัยการใช้กฎหมายเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งของการดำเนินงานหรือการปฏิรูปสังคม ซึ่ง ชาร์ล จี๊ด ได้อธิบายว่า

หลักการของโซลิดาริสม์นี้ เมื่อนำไปปฏิบัติในฝรั่งเศส ก็คือ การเข้าไปมีบทบาทของรัฐในรูป *state socialist* หรือ “*interventionist*” school นั้นเอง และควรจะ

๑. Ibid., p. 596-597.
๒. Ibid., p. 5

กล่าวว่า กฎหมายทางสังคมที่ออกมาเมื่อ ๒๐ ปีที่ผ่านมา เช่น กฎหมายกำหนดเงื่อนไขของการทำงาน สภาพโรงงาน และหลักเกี่ยวกับอนามัยโดยทั่วไป การประกันอุบัติเหตุและผู้สูงอายุ การช่วยเหลือของรัฐต่อผู้ทุพพลภาพ การสร้างสังคมสำหรับกรให้เครดิตซึ่งกันและกัน ธนาคารในชนบท บ้านพักราคาถูก สถานพยาบาลในโรงเรียน ทั้งหมดนี้เป็นผลโดยตรงมาจากลัทธิโซลิดาริสม์ เช่นเดียวกับเงินช่วยเหลือที่ได้จากการเก็บภาษีแบบก้าวหน้า ซึ่งเก็บจากกองมรดกหรือรายได้พิเศษ เป็นผลมาจากกฎของการเป็นเจ้านี่และลูกหนี้ร่วมกันทางสังคม เป็นกฎของลัทธิโซลิดาริสม์ (the laws of social solidarity)^๑

ดังนั้น ลัทธิโซลิดาริสม์จึงสนับสนุนให้รัฐเข้ามามีบทบาทในการปฏิรูประบบสังคม เป็นผู้ออกกฎหมาย เป็นผู้จัดสรรทรัพยากรของสังคม และเป็นผู้มีบทบาทในการประกันสังคม

เมื่อมาพิจารณาสิ่งที่ปริดีเสนอในเค้าโครงการเศรษฐกิจ จะพบหลักการของลัทธิโซลิดาริสม์ปรากฏอยู่ ดังในหมวดที่ ๒ เรื่อง ความไม่เที่ยงแท้แห่งการเศรษฐกิจซึ่งปริดีได้กล่าวว่า

ผู้ที่มีจิตใจเป็นมนุษย์ ประกอบด้วยความเมตตากรุณาแก่เพื่อนมนุษย์ด้วยกัน เมื่อเห็นสภาพชานาในชนบทที่ดี เห็นคนยากจนอนาถาในพระนครก็ดี ก็จะปรากฏความสมเพชเวทนาขึ้นในทันใด... ความไม่เที่ยงแท้แห่งการดำรงชีวิตนี้ มิใช่จะมีแต่ในหมู่ราษฎรที่ยากจนเท่านั้น คนชั้นกลางก็ดี คนมั่งมีก็ดี ย่อมจะประสบความไม่เที่ยงแท้ด้วยกันทุกรูปทุกนาม... ท่านคงพบเห็นว่า คนมั่งมีในสมัยหนึ่งต้องกลับเป็นคนยากจนอีกในสมัยหนึ่ง หรือมรดกที่ตกทอดไปถึงบุตรต้องละลายหายสูญ ไม่คงอยู่ตลอดชีวิตของบุตร บุตรของผู้มั่งมีกลับตกเป็นผู้ยากจน เช่นนี้ท่านก็คงเห็นแล้วว่า เงินนั้นไม่ใช่

๑. Gide & Rist, A History of Economic Doctrines..., p. 602.

สิ่งที่เที่ยงแท้จะเป็นการประกันการดำรงชีวิตของท่านได้^๑

ซึ่งเรื่องความไม่เที่ยงแท้แห่งการเศรษฐกิจนี้ สอดคล้องกับหลักจริยธรรมของ ลัทธิโซลิดารีสม์ ที่เสนอให้บุคคลแต่ละคนช่วยเหลือซึ่งกันและกัน (ดูคำอธิบายของชาร์ล จีต ที่อ้างไว้ใน หน้า ๓๖๖ ข้างต้น

ลัทธิโซลิดารีสม์ได้เสนอให้มีการประกันต่อการเสียชีวิตโดยอุบัติเหตุหรือความ บังเอิญซึ่งไม่มีผู้ใดสามารถหลีกเลี่ยงได้ แต่เพื่อให้มีการประกันต่อความเสียหายที่จะ เกิดขึ้น และประกันไม่ให้บุคคลต้องตกเป็น “เหยื่อ” ของความไม่แน่นอนของโชค ชะตา^๒ ลัทธิโซลิดารีสม์จึงเสนอหลักการประกันซึ่งกันและกัน โดยให้รัฐเป็นผู้มีบทบาท ในการประกันสังคม เช่นเดียวกับที่ปรีดีเสนอในหมวดที่ ๓ เรื่องการประกันความสุข สมบูรณ์ของราษฎรซึ่งปรีดีได้กล่าวว่า

ความไม่เที่ยงแท้ในการเศรษฐกิจเป็นอยู่เช่นนี้ จึงมีนักปราชญ์คิดแก้ไขโดยวิธีให้ รัฐบาลประกันความสุขสมบูรณ์ของราษฎร (Social Assurance) คือ ราษฎรที่เกิดมา ย่อมจะได้รับประกันจากรัฐบาลว่า ตั้งแต่เกิดมาจนกระทั่งสิ้นชีพ ซึ่งในระหว่างนั้น จะเป็นเด็ก หรือเจ็บป่วย หรือพิการ หรือชรา ทำงานไม่ได้ก็ดี ราษฎรจะได้มีอาหาร เครื่องนุ่งห่ม สถานที่อยู่ ฯลฯ บังคับแห่งการดำรงชีวิต... ความคิดที่จะให้รัฐบาลได้มีการ ประกันเช่นนี้แก่ราษฎร ในต่างประเทศนับวันแต่จะเจริญขึ้นเป็นลำดับ ในการที่จะจัดให้ รัฐบาลได้มีประกันแก่ราษฎรเช่นนี้ ก็ต้องออกพระราชบัญญัติว่าด้วยการประกัน ความสุขสมบูรณ์ของราษฎร”^๓

หลักการประกันสังคมโดยอาศัย “กฎหมาย” และ “รัฐ” นี้ เป็นหลักการของลัทธิ

---

๑. เดือน บุญนาค, ท่านปรีดี รัฐบุรุษอาวุโส..., หน้า ๖๒-๖๓
๒. Gide & Rist, A History of Economic Doctrines..., p. 599.
๓. เดือน บุญนาค, ท่านปรีดี รัฐบุรุษอาวุโส..., หน้า ๖๕-๖๖

โซลิดารีสม์ ซึ่งปริดีได้อาศัยเป็นหลักสำคัญในเค้าโครงฯ และที่ปริดีกล่าวว่า “ความคิดที่จะให้รัฐบาลได้มีประกันเช่นนี้แก่ราษฎร ในต่างประเทศนับวันแต่จะเจริญขึ้นเป็นลำดับ” นั้น ปริดีคงจะได้รับอิทธิพลจากฝรั่งเศสในขณะนั้น ซึ่งได้มีกฎหมายประกันสังคมในด้านต่างๆ จำนวนมาก และปริดีได้กล่าวว่า “เมื่อได้ดำเนินตามความคิดของข้าพเจ้าที่ให้รัฐบาลเป็นผู้ประกอบการเศรษฐกิจเสียเองแล้ว ราษฎรทุกคนจะมั่งงานทำ โดยเหตุที่รัฐบาลรับราษฎรทั้งหลายเข้าทำงานเป็นข้าราชการ แม้นแต่เด็ก คนป่วย คนพิการ คนชรา ซึ่งทำงานไม่ได้ ก็อาจได้รับเงินเดือนจากรัฐบาล”^๑ และในเค้าร่าง พ.ร.บ. ว่าด้วยการประกันความสุขสมบูรณ์ของราษฎร หมวดที่ ๒ ว่าด้วยการทำงาน ปริดีได้กล่าวถึงบุคคลที่ได้รับการยกเว้นไม่ต้องทำงาน “โดยตนและบุตรของตนที่มีอายุต่ำกว่า ๑๘ ปี ได้รับเงินเดือนตลอด คือ ๑. หญิงมีครรภ์ ๒. คนเจ็บป่วย ๓. คนพิการ ๔. นักเรียนมหาวิทยาลัยและโรงเรียนอุดมศึกษา... ๕. บุคคลที่มีเวลาราชการพอที่จะได้รับเบี้ยบำนาญ”^๒ ปริดีได้อธิบายว่า “ในการประกันความสุขสมบูรณ์ของราษฎรตามวิธี Social Assurance บุคคลจำพวกนี้ได้เบี้ยบำนาญ”^๓ ซึ่งหลักการ Social Assurance ที่ปริดีกล่าวถึงก็คือหลักการของลัทธิโซลิดารีสม์ ดังนั้น จะเห็นได้ว่าในการเสนอการประกันความสุขสมบูรณ์ของราษฎรตามที่ปรากฏในเค้าโครงฯ นั้น ปริดีได้อาศัยลัทธิโซลิดารีสม์เป็นความคิดพื้นฐานที่สำคัญ นอกจากนี้ ลัทธิโซลิดารีสม์ยังเสนอให้รัฐ ซึ่งเป็นผู้ออกกฎหมาย และเป็นผู้ประกันสังคมนี้ มีหน้าที่จัดการศึกษาอย่างเสรีสำหรับทุกชนชั้นของสังคม และให้รัฐเป็นผู้กำหนดรายได้ขั้นต่ำสำหรับการดำรงชีวิตของทุกๆ คน^๔ ซึ่งหน้าที่ของรัฐในการจัดการศึกษาและกำหนดรายได้ขั้นต่ำนี้ ก็ปรากฏในเค้าโครงฯ อีกเช่นกัน ดังที่ปริดีได้กล่าวไว้ในบทที่ ๖ เรื่องการศึกษาว่า

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๑

๒. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๑-๑๓๒

๓. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๖

๔. Gide & Rist, *A History of Economic Doctrines...*, p. 599.

“ราษฎรจะมีการศึกษาอย่างเต็มที่ เมื่อราษฎรได้รับความสุขสมบูรณ์ โดยรัฐประกอบการศึกษาเศรษฐกิจเสียเองแล้ว ราษฎรก็ย่อมจะได้รับการศึกษา แทนที่จะคอยพะวงถึงทรัพย์สินของตนว่าจะเป็นอันตรายสูญหาย”^๑

และในเรื่องการกำหนดอัตรารายได้ขั้นต่ำ ปรีดีได้กล่าวไว้ในเค้าร่าง พ.ร.บ. ว่าด้วยการประกันความสุขสมบูรณ์ของราษฎร หมวดที่ ๑ เรื่องเงินเดือนและเบี้ยบำนาญของราษฎรว่า

“ในบรรดาบุคคลที่มีสัญชาติไทยซึ่งอยู่ในประเทศไทยถ้วนทุกคน ได้รับเงินเดือนจากรัฐบาลหรือจากสหกรณ์ ซึ่งจะได้มีพระราชกฤษฎีกากำหนดไว้ตามอัตราขั้นต่ำดังต่อไปนี้...”^๒

ซึ่งปรีดีได้เสนอหลักการกำหนดอัตราขั้นต่ำของรายได้สำหรับบุคคลที่อยู่ในช่วงอายุต่างๆ กัน และถึงแม้ว่าจะไม่ได้ระบุจำนวนตัวเลขของอัตราเงินเดือนแต่ละขั้น แต่ปรีดีก็ได้กล่าวว่า

“เงินเดือนที่รัฐบาลจะให้อัตราขั้นต่ำ ก็จะได้กำหนดให้เพียงพอที่จะซื้อแลกเปลี่ยนกับอาหาร เครื่องนุ่งห่ม สถานที่อยู่ ฯลฯ ตามความต้องการของราษฎร”^๓

ซึ่งเป็นการประกันรายได้และความเป็นอยู่ของราษฎร อย่างน้อยในอัตราขั้นต่ำที่ราษฎรจะได้รับ จะเพียงพอสำหรับการดำรงชีวิต ส่วนราษฎรที่มีคุณวุฒิหรือความสามารถพิเศษ ก็จะได้รับเงินเดือนสูงขึ้นไปตามคุณวุฒิและความสามารถพิเศษนั้น ซึ่ง

๑. เดือน บุนนาค, ท่านปรีดี รัฐบุรุษอาวุโส..., หน้า ๑๒๔

๒. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๗ (ขีดเส้นใต้เน้นความโดยผู้เขียน)

๓. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๑

ปรีดีได้กำหนดเป็นลำดับชั้นต่างๆ กัน

ความสอดคล้องระหว่างเค้าโครงฯ กับลัทธิโซลิดาริสม์อีกประการหนึ่งก็คือลัทธิโซลิดาริสม์เสนอให้รัฐเป็นตัวแทนของความยุติธรรมในสังคม เป็นผู้ออกกฎหมาย และเป็นผู้เก็บภาษี โดยเฉพาะภาษีแบบก้าวหน้า (Progressive tax) ซึ่งเป็นวิธีการอย่างหนึ่งของการจัดสรรหนี้ของสังคม^๑ ที่ทุกคนในสังคมแบกภาระนี้ร่วมกันตามส่วนของแต่ละคน โดยมีรัฐเป็นตัวแทน ข้อเสนอในเรื่องการเก็บภาษีตามแนวความคิดแบบโซลิดาริสม์นี้ ได้รับการนำไปปฏิบัติในฝรั่งเศส ในขณะเดียวกัน ปรีดีก็ได้เสนอความเห็นนี้ ในเค้าร่าง พ.ร.บ. ว่าด้วยการประกอบกิจการเหมืองแร่ ๒ ว่าด้วยการจัดหาเงินทุนและเครดิต ปรีดีได้กล่าวถึงการจัดหาทุนของรัฐบาลโดยการเก็บภาษีมรดก ภาษีรายได้ และภาษีทางอ้อม และกล่าวว่า

“ภาษีมรดกนี้มีไว้จะอิจฉาคนมั่งมี เป็นเพราะตามหลักนั้น คนมั่งมีสะสมเงินทองไว้ เงินทองนั้นได้มากก็โดยอาศัยราชการร่วมกัน และผู้มั่งมีได้ไว้โดยทางตรงหรือทางอ้อม การกำหนดภาษีมรดกนั้น ถ้าผู้มั่งมีมีมากจนเหลือเพื่อ ควรเก็บให้มาก (Super tax) คนชั้นกลางจึงผ่นผันเก็บแต่น้อย ทั้งนี้เพื่อมิให้กระทบผู้มั่งมีเกินไป”^๒

ซึ่งข้อเสนอนี้เป็นไปตามความเห็นแบบโซลิดาริสม์ ที่เสนอให้เก็บภาษีมรดกจากคนที่ร่ำรวย และเก็บภาษีรายได้ตามสัดส่วนของรายได้ของแต่ละบุคคล ซึ่ง “ภาษีรายได้” นี้ จะเป็นการกระจายภาระหนี้ที่สอดคล้องกับผู้เสียภาษีแต่ละคน ซึ่งคนรวยจะเสียมากกว่าคนจน” ชาร์ล จีต ได้อธิบายว่า ในสมัยก่อน ภาษีจะเก็บจากคนจนเพื่อนำมาให้คนรวย แต่ปัจจุบันลัทธิโซลิดาริสม์หรือการเป็นหนึ่งร่วมกันทางสังคม (social solidarity) นี้ เสนอให้ลดภาษีสำหรับคนจนและพวกแรงงานรับจ้าง ขณะเดียวกันก็เปลี่ยนไปเก็บภาษี

๑. Gide, *Political Economy*, p. 683.

๒. เดือน บุญนาค, *ท่านปรีดี รัฐบุรุษอาวุโส...*, หน้า ๑๔๕

มรดกและภาษีรายได้จากคนรวยมากขึ้น “ซึ่งจะเป็นการเก็บจากผู้ที่มีมากเกินไป เพื่อมาให้ผู้ที่มีไม่เพียงพอ” ดังนั้น ภาวะภาษีจะตกอยู่กับคนจำนวนน้อยซึ่งร่ำรวย แต่จะเป็นการช่วยเหลือคนจำนวนมากของสังคมที่ยากจน^๑ (ซึ่งรูปแบบการเก็บภาษีมรดกและภาษีรายได้นี้ ก่อนหน้าการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ ได้มีการเสนอความเห็นนี้เช่นกัน แต่ไม่ได้รับการนำไปปฏิบัติ ระบบภาษีที่ใช้อยู่ก่อนปี ๒๔๗๕ เป็นระบบภาษีแบบถอยหลัง ไม่มีการเก็บภาษีมรดกและภาษีรายได้ แต่จะเก็บภาษีเงินเดือนแทน ซึ่งคนมั่งมีและพวกเชื้อพระวงศ์จำนวนมากสามารถเลี่ยงการเสียภาษีนี้ได้)^๒

นอกจากนี้ หลักการที่สำคัญอีกประการหนึ่งของลัทธิโซลิดารีสม์ คือ การเคารพในกรรมสิทธิ์เอกชนและเสรีภาพส่วนบุคคล การที่ลัทธิโซลิดารีสม์เสนอให้เก็บภาษีมรดกและภาษีรายได้นี้ ก็เป็นส่วนหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่า โซลิดารีสม์ได้ยอมรับกรรมสิทธิ์เอกชนเหนือทรัพย์สินต่างๆ เหล่านั้น ลัทธิโซลิดารีสม์ไม่ได้เสนอให้ริบ หรือโอนทรัพย์สิน หรือกรรมสิทธิ์ต่างๆ ของปัจเจกชนเป็นของรัฐ เพียงแต่ออกกฎหมายเก็บภาษีเพื่อเป็นการจัดสรรและแบ่งปัน “หนี้” ในสังคมเท่านั้น ซึ่ง ชาร์ล จี๊ด ได้อธิบายไว้ว่า ลัทธิโซลิดารีสม์ได้พัฒนาจากลัทธิสังคมนิยมแบบสมาคม (Association Socialism) และได้เกิดขึ้นในขณะที่ประชาชนกำลังสงสัย หรือไม่พอใจกับลัทธิเสรีนิยมแบบปัจเจกชน (Individualist Liberalism) ในขณะเดียวกัน ก็ไม่พร้อมที่จะยอมรับสังคมนิยมแบบกรรมสิทธิ์ร่วม (Collectivism) หรือสังคมนิยมโดยรัฐ (State Socialism) และแม้ว่าลัทธิโซลิดารีสม์ เมื่อมาปฏิบัติในฝรั่งเศส จะมีลักษณะเป็นสังคมนิยมโดยรัฐ (State Socialism) ก็ตาม แต่ก็มิใช่ข้อแตกต่างที่ว่า การเข้าไปมีบทบาทของรัฐตามแบบโซลิดารีสม์ ไม่เป็นการบังคับ แต่หลักการของโซลิดารีสม์จะเคารพเสรีภาพส่วนบุคคล^๓ ซึ่งในเรื่องการเคารพเสรีภาพส่วนบุคคลและเคารพในกรรมสิทธิ์เอกชนนี้

๑. Gide, *Political Economy*, p. 684.

๒. ไมตรี เต็นอุตม (แปล), *โลกพระศรีอริยของปรีดี พนมยงค์*, หน้า ๓๑ และ ใน Batson, *The End of the Absolute Monarchy in Siam*, p. 159, 255-257.

๓. Gide & Rist, *A History of Economic Doctrines...*, p. 592.

ทำให้โซลิดาริสม์แตกต่างจากคอลเลคติวิสต์และมาร์กซิสต์ ในขณะที่หลักการเคารพกรรมสิทธิ์เอกชนของโซลิดาริสม์มีความสอดคล้องกับเค้าโครงการเศรษฐกิจของปรีดีมาก ซึ่งปรีดีได้กล่าวว่า “ให้เอกชนมีกรรมสิทธิ์ในสิ่งทรัพย์สินทรัพย์ทั้งหลาย ซึ่งเอกชนนั้นหามาได้”^๑

และในหมวดที่ ๕ เรื่อง วิธีที่รัฐบาลจะหาที่ดิน แรงงาน เงินทุน ปรีดีกล่าวว่า

“หลักสำคัญที่ควรคำนึง ก็คือ รัฐบาลจะต้องดำเนินวิธีระมัดม่อม คือต้องอาศัยความร่วมมือระหว่างคนมั่งมีกับคนจน รัฐบาลจะต้องไม่ประทุษร้ายคนมั่งมี”^๒ ดังนั้น

“ถ้ารัฐบาลจะซื้อที่ดินเหล่านั้นกลับคืน ก็เชื่อว่า ชาวนา เจ้าของที่ดิน ผู้รับจ้างของทั้งหลายคงจะยินดีไม่ใช่น้อย เพราะการที่ดินยังคงมีกรรมสิทธิ์อยู่ในที่ดิน หรือยังคงยึดที่ดินไว้เป็นประกัน มีแต่จะขาดทุนอย่างเดียว การซื้อที่ดินกลับคืนมานี้เป็นวิธีแตกต่างกับวิธีรับทรัพย์ของคอมมิวนิสต์”^๓

และในบทที่ ๓ ว่าด้วยการจัดหาเงินทุน ปรีดีกล่าวว่า

ตามวิธีที่กล่าวกันว่าเป็นวิธีคอมมิวนิสต์นั้น นักปราชญ์ในประเทศไทยท่านว่า ต้องรับทรัพย์ของเอกชน การรับทรัพย์นี้ ข้าพเจ้าไม่เห็นด้วย เห็นว่า รัฐบาลควรจัดหาทุนโดยทางอื่น วิธีจัดหาทุน ก็คือ การเก็บภาษีบางอย่าง เช่น ภาษีมรดก ภาษีรายได้ หรือภาษีทางอ้อม (Indirect tax)...^๔

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า ปรีดีมีความเห็นสอดคล้องกับลัทธิโซลิดาริสม์ในเรื่องการเคารพกรรมสิทธิ์เอกชน ทั้งได้กล่าวแสดงความไม่เห็นด้วยกับวิธีรับทรัพย์แบบ

๑. เดือน บุญนาค, ท่านปรีดี รัฐบุรุษอาวุโส..., หน้า ๑๔๓

๒. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๗

๓. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๑

๔. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๓-๘๔

คอมมิวนิสต์หลายครั้ง ด้วยเหตุนี้ ในการที่ปรีดีเสนอให้โอนปัจจัยการผลิตบางอย่าง เป็นของรัฐตามแนวความคิดแบบคอลเลคติวิสต์ ที่ผู้เขียนได้กล่าวไปแล้วนั้น ปรีดีจึง เสนอให้รัฐใช้วิธี “ซื้อคืน” ซึ่งเป็นการยอมรับกรรมสิทธิ์เอกชน แต่เปลี่ยนรูปกรรมสิทธิ์ เอกชนบางอย่างเป็นของรัฐ โดยมีค่าตอบแทน

หลักการเรื่อง “กรรมสิทธิ์เอกชน” ของโซลิดารีสมนี้ มีความสอดคล้องกับสังคมนิยมแบบสมาคม (Associationism) ที่ต่างยอมรับในกรรมสิทธิ์ของเอกชน ในขณะเดียวกัน ก็มีความแตกต่างกับสังคมนิยมแบบกรรมสิทธิ์ร่วม (Collectivism) และมาร์กซิสต์ (Marxist) ที่เสนอให้โอนปัจจัยการผลิตเป็นกรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชนหรือของรัฐ และเนื่องจากเค้าโครงฯ มีลักษณะ “ผสม” ทั้ง Solidarism และ Socialism จึงทำให้เค้าโครงฯ มีลักษณะที่เคารพกรรมสิทธิ์เอกชนโดยพื้นฐาน และอาศัยกฎหมายเป็นเครื่องมือในการ ดำเนินงานต่างๆ ของรัฐ ทั้งในด้านการเก็บภาษีและการประกันสังคมนิยมตามแนวความคิด แบบโซลิดารีสม ในขณะเดียวกันก็มีการโอนปัจจัยการผลิตบางอย่างเป็นของรัฐ (โดยมี ค่าตอบแทน) ตามแบบ Collectivist Socialism และมีการจัดรูปแบบเศรษฐกิจแบบ “สหกรณ์” ตามลักษณะสังคมนิยมแบบสหกรณ์ (Co-operative Socialism) ซึ่งสังคมนิยมแบบสหกรณ์นี้ ก็มีความสอดคล้องกับลัทธิโซลิดารีสมมาก ทั้งนี้เพราะสังคมนิยมแบบสหกรณ์และลัทธิโซลิดารีสมต่างเสนอหลักการ “each for all” แทนหลักการ “each for himself” ซึ่งเป็นการเสนอให้จัดรูปสังคมนิยมช่วยเหลือซึ่งกันและกัน แทนการแลกเปลี่ยนแบบแข่งขัน เอากำไร และเอาไรต์เอาเปรียบกัน^๑ และหลักการนี้ ก็สอดคล้องกับ เค้าโครงการเศรษฐกิจของปรีดี ที่เสนอให้ร่วมกันประกอบการเศรษฐกิจในรูป “สหกรณ์” และเสนอให้ปลูกฝังทัศนคติ “รักผู้อื่น” แทนที่จะ “รักตนเอง” เท่านั้น ซึ่งปรีดีกล่าวว่า

“การที่จะเพาะราษฎรให้รักที่ดินของตัวเองนั้น พุฒตามหลักปรัชญาแล้ว ก็เนื่องมาจากความคิดที่รักตัว (Egoism) กล่าวคือ ให้รักตนเองก่อน ให้รักทรัพย์สินของตน ดังนี้

๑. Gide & Rist, *A History of Economic Doctrines...*, p. 614.

ย่อมเป็นการตรงกันข้ามกับการที่เพาะให้รักชาติ รักผู้อื่นที่เป็นมนุษย์ร่วมชาติ (Altruism)”^๑

ซึ่งข้อเสนอของปริตีสื่อตคล้องกับข้อเสนอของโซลิดาริสม์ และชาร์ล จี๊ด ได้กล่าวไว้ว่า

สิ่งที่ดีที่เกิดขึ้นกับคนอื่น ๆ ก็จะมีผลดีต่อตัวเราด้วย และความชั่วร้ายที่เกิดกับผู้อื่นก็จะมีผลให้เราได้รับอันตรายไปด้วย และดังนั้น สิ่งที่เราควรทำก็คือ ส่งเสริมความดีและกำจัดความชั่ว การกระทำแบบนี้ จะเป็นการกระทำที่ถือเอาประโยชน์เป็นสิ่งสำคัญ แต่จะต้องมีความพยายามที่จะละความเห็นแก่ตัว และให้เห็นแก่ผู้อื่น หลักของพระเจ้าที่ว่า ให้รักเพื่อนบ้านเหมือนรักตัวเรา นั้น Solidarity ก็เสนอหลักการในการทำงานเดียวกันคือ ให้คิดว่าเพื่อนบ้านก็คือตัวเรา ดังนั้น ผลของการกระทำของเราจะตอบสนองกับเราในลักษณะเดียวกัน ไม่ว่าจะด้วยความทุกข์หรือความสุข ซึ่งจะเพิ่มขึ้นหลายเท่า”^๒

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ จะเห็นได้ว่า ปริตีได้รับอิทธิพลจากแนวความคิดแบบโซลิดาริสม์มาก และแนวความคิดแบบโซลิดาริสม์นี้ ได้เป็นพื้นฐานสำคัญอันหนึ่งในเค้าโครงการเศรษฐกิจ ซึ่งมีความสำคัญมากพอๆ กับแนวความคิดสังคมนิยมที่ปรากฏในเค้าโครงฯ ดังที่กล่าวไปแล้ว แนวความคิดทั้ง ๒ นี้ เป็นหลักสำคัญของเค้าโครงฯ แต่ในขณะเดียวกัน เค้าโครงฯ ก็ยังมีลักษณะ “ผสม” ของแนวความคิดอื่นที่จะกล่าวต่อไปอีก นั่นคือ ปรัชญาศาสนาพุทธและมนุษยธรรมนิยม (Humanitarianism)

๓. ปรัชญาศาสนาพุทธและมนุษยธรรมนิยม (Humanitarianism)

เมื่อได้อ่านเค้าโครงการเศรษฐกิจแล้ว คงปฏิเสธไม่ได้ว่า ปริตีได้อาศัยปรัชญา

๑. เดือน บุญนาค, ท่านปริตี รัฐบุรุษอาวุโส..., หน้า ๘๔

๒. Gide & Rist, *A History of Economic Doctrines...*, p. 611-612.

ศาสนาพุทธเป็นส่วนหนึ่งของเค้าโครงฯ ดังจะเห็นได้จาก การที่ปรีดีได้อาศัยหลัก “ความเป็นอนิจจัง” หรือ “ความไม่เที่ยงแท้แน่นอน” ทั้งของชีวิตและสังคมตามหลักพุทธศาสนา มาประยุกต์ใช้ในการเสนอเค้าโครงการเศรษฐกิจ ดังในหมวดที่ ๒ เรื่องความไม่เที่ยงแท้แห่งการเศรษฐกิจ ที่ปรีดีกล่าวว่า

อนาคตย่อมไม่แน่นอน เมื่อท่านปลงสังขารต่อไปว่า ชีวิตของเราที่ย่อมชรา เจ็บป่วย ก็แหละ เมื่อบุคคลเข้าอยู่สภาพเช่นนั้น จะยังคงมีอาหารรับประทานอีกหรือ แม้แต่กำลังวังชาจะแข็งแรง ก็ยังขาดแคลนอยู่แล้ว ความไม่เที่ยงแท้แห่งการดำรงชีวิตนี้ มิใช่จะมีแต่ในหมู่ราษฎรที่ยากจนเท่านั้น คนชั้นกลางก็ดี คนมั่งมีก็ดี ย่อมจะประสบความไม่เที่ยงแท้ด้วยกันทุกรูปทุกนาม... ท่านจะรู้แน่หรือว่า สังขารของท่านจะยังคงแข็งแรง ทำงานได้จนตลอดชีวิต ถ้าท่านป่วยหรือพิการอย่างใดขึ้น ท่านทำงานไม่ได้ ท่านต้องใช้เงินที่ท่านมีอยู่ เงินนั้นย่อมสูญสิ้นหมดไปเช่นนั้นแล้ว ท่านจะได้อาหารที่โชนมา รับประทาน เพราะท่านป่วย หรือพิการ ทำงานไม่ได้ ท่านลองนึกว่า ถ้าท่านอยู่ในสภาพเช่นนั้น ท่านจะรู้สึกอย่างไร^๑

จะเห็นได้ว่า ปรีดีได้อาศัยหลัก “ความเป็นอนิจจัง” ที่มนุษย์ทุกคนจะต้องประสบ ตั้งแต่เกิด แก่ เจ็บ ตาย อันเนื่องมาจาก “สังขาร” ที่ไม่เที่ยงแท้ และความไม่เที่ยงแท้แห่งการเศรษฐกิจ ที่ไม่ว่าจะเป็นคนจน คนรวย ล้วนแต่จะต้องประสบกับความไม่แน่นอน ไม่วันใดก็วันหนึ่ง ซึ่งหลัก “พุทธศาสนา” ดังกล่าวนี้ มีความสอดคล้องกับหลักการของ “ลัทธิโซลิดารีสม” มาก ที่เสนอให้เห็นถึง “ความไม่เที่ยงแท้แน่นอนแห่งการดำรงชีวิต” และเสนอให้ทุกคนในสังคมช่วยเหลือกันและกัน ซึ่งหลักการทั้งสองนี้ อยู่บนพื้นฐานร่วมกัน คือ มนุษยธรรมนิยม (Humanitarianism) ในแง่ศาสนาพุทธ การช่วยเหลือซึ่งกันและกันเป็นการกระทำความดีหรือทำ “บุญ”

๑. เดือน บุญนาค, ท่านปรีดี รัฐบุรุษอาวุโส..., หน้า ๖๓

สำหรับโซลิดารีสม์ การช่วยเหลือซึ่งกันและกันเป็นการตอบสนองหนึ่ง ซึ่งแต่ละคนมีหนี้สินร่วมกัน แต่ทั้งศาสนาพุทธและลัทธิโซลิดารีสม์ต่างเสนอให้กระทำความดีและละเว้นความชั่ว ซึ่งศาสนาพุทธถือว่า “ความชั่ว” เป็น “บาป” ส่วนโซลิดารีสม์ถือว่า เป็นการสร้าง “หนี้” ซึ่งจะนำความทุกข์ยากและความเดือดร้อนมาสู่ผู้กระทำชื่อนั้นเอง และเนื่องจากความสอดคล้องของลัทธิโซลิดารีสม์กับศาสนาพุทธนี้เอง ที่มีส่วนทำให้ปรีดีเลือกที่จะ “รับ” แนวความคิดแบบโซลิดารีสม์เป็นหลักในการเสนอเค้าโครงการฯ (ดังที่ผู้เขียนได้กล่าวไปแล้วในการอธิบายเรื่องลัทธิโซลิดารีสม์) ผู้เขียนมีความเห็นว่า ปรีดีเป็น “ชาวพุทธ” ที่ยึดมั่นในหลักปรัชญาของศาสนาพุทธ ซึ่งปรีดีได้เคยให้สัมภาษณ์ว่า

“ครอบครัวฝ่ายบิดาและมารดาผมจะมีฐานะทางเศรษฐกิจอย่างใดก็ตาม แต่เป็นครอบครัวที่ปฏิบัติเคร่งครัดตามคำสอนของพุทธศาสนา ซึ่งผมล้มผัสตั้งแต่จำความได้”^๑

และการที่ปรีดีเป็นผู้นับถือศาสนาพุทธที่ค่อนข้างเคร่งครัดนี้เอง ที่มีอิทธิพลต่อปรีดี ทำให้ปรีดีเลือกที่จะยอมรับ “การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน” ตามแบบ “พุทธ” หรือแบบ “โซลิดารีสม์” มากกว่า “การต่อสู้ทางชนชั้น” แบบมาร์กซิสต์ รูปแบบทางเศรษฐกิจที่ปรีดีเสนอ จึงเป็นรูปแบบที่อาศัยการประกันสังคมตามแบบโซลิดารีสม์ และแม้ว่าจะประกอบด้วย “สังคมนิยม” แต่ก็ยังเป็นสังคมนิยมที่ไม่อาศัย “การบังคับ” และเป็นสังคมนิยมที่ “เคารพเสรีภาพและกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล” ทั้งเป็นสังคมนิยมที่ “ประนีประนอมระหว่างคนมั่งมีกับคนยากจน” เพื่อหลีกเลี่ยง “สงครามชนชั้น” ดังที่ปรีดีกล่าวว่า

“มีผู้ทำนายว่า การต่อสู้ระหว่างคนต่างชั้นจะต้องเกิดมีขึ้นเมื่อมีความปั่นป่วนมากขึ้น คือ มีคนยากจนคนแค่น เราจะป้องกันเสียในขั้นต้น”^๒

๑. ปรีดี พนมยงค์, ประสบการณ์และความเห็นบางประการ..., หน้า ๒๑

๒. เดือน บุญนาค, ท่านปรีดี รัฐบุรุษอาวุโส..., หน้า ๑๗๓

ดังนั้น “สังคมนิยม” ที่ปรีดีเสนอ จึงเป็น “สังคมนิยม” ที่ประนีประนอมและไม่รุนแรง แม้ว่าเมื่อมองจากทัศนะของผู้คนในปี ๒๕๓๕ จะเป็นสิ่งที่รุนแรงและ “พลิกแผ่นดิน”^๑ แต่เมื่อพิจารณาจากทัศนะสังคมนิยมแบบมาร์กซิสต์แล้ว สังคมนิยมที่ประนีประนอมดังกล่าวตามทัศนะของปรีดี ค่อนข้างจะเป็น “สังคมนิยมยูโทเปีย” ซึ่งยากที่จะประสบความสำเร็จ นอกจากนี้ หลักการของลัทธิโซลิดารีสมซึ่งปรีดีได้เลือกรับมานั้น ก็มีลักษณะที่อยู่กลางระหว่างเสรีนิยม (Liberalism) กับสังคมนิยม ซึ่งได้รับการวิจารณ์จากพวกสังคมนิยมว่า ข้อเสนอให้ปรองดองระหว่างนายจ้างกับกรรมกรและระหว่างคนรวยกับคนจนตามแบบโซลิดารีสมนี้ เป็นอันตรายต่อสังคมนิยม และเป็นการปฏิเสธหลักการของสงครามชนชั้น^๒ แต่อย่างไรก็ตาม ลัทธิโซลิดารีสมดูจะเหมาะสมและสอดคล้องกับปรัชญาศาสนาพุทธมากกว่ามาร์กซิสต์หรือคอมมิวนิสต์ แม้ว่าลัทธิโซลิดารีสมจะปฏิเสธว่า หลักการของโซลิดารีสมไม่ใช่หลักการของศาสนาก็ตาม

นอกจากนี้ ในการดำเนินการเพื่อให้บรรลุตามข้อเสนอในเค้าโครงการเศรษฐกิจนี้ ปรีดีได้อาศัย “ความเชื่อทางศาสนา” เป็นสิ่งสนับสนุน ซึ่งปรีดีได้กล่าวว่า

ก็เมื่อการที่รัฐบาลประกอบเศรษฐกิจเสียเองเช่นนี้ เป็นการที่ทำให้วัตถุประสงค์ทั้ง ๖ ประการ ของคณะราษฎรได้สำเร็จไปตามที่ได้ประกาศแก่ราษฎรไว้แล้ว สิ่งที่ราษฎรทุกคนพึงปรารถนา คือความสุขความเจริญอย่างประเสริฐ ซึ่งเรียกกันเป็นศัพท์ว่า ศรีอาริยะ ก็จะต้องเกิดแก่ราษฎรโดยทั่วหน้า ไฉนเล่าพวกเราที่ได้พร้อมกันไขประตูเปิดช่องทางให้แก่ราษฎรแล้ว จะรีๆ รอๆ ไม่นำราษฎรต่อไปให้ถึงต้นกัลปพฤกษ์ ซึ่งราษฎรจะได้เก็บผลจากต้นไม้ นั่น คือผลแห่งความสุขความเจริญ ดังที่ได้มีพุทธทำนาย

๑. พลโท ประยูร ภมรมนตรี, ชีวิต ๕ แผ่นดินของข้าพเจ้า (กรุงเทพฯ : บรรณกิจ, ๒๕๑๘) เมื่อกล่าวถึงเค้าโครงการเศรษฐกิจ พลโท ประยูร ภมรมนตรี จะกล่าวว่า เป็นโครงการที่ “พลิกแผ่นดิน” ซึ่งตนไม่เห็นด้วย และว่า เป็นความสำเร็จที่ “ได้ล้มล้างโครงการเศรษฐกิจพลิกแผ่นดินของหลวงประดิษฐมนูธรรม” (หน้า ๒๑๑, ๒๔๓ และ ๒๘๓)

๒. Gide & Rist, A History of Economic Doctrines..., p. 611.

กล่าวไว้ในเรื่องพระศรีอารีย์ ในเรื่องนี้ ผู้ถือศาสนาพุทธทุกคน ในการทำบุญ ปรารถนา จะประสบศาสนาพระศรีอารีย์ แม้ในการสาบานในโรงศาลกิติ ในการพิธีใดๆ กิติ ก็อ้าง กันแต่ว่า เมื่อซื่อสัตย์หรือให้การตามความจริงแล้ว ก็ให้ประสบพบศาสนาพระศรีอารีย์ ก็เมื่อบัดนี้เราจะดำเนินวิธีไปสู่อาริยะสมัย แต่ก็ยังมีบุคคลที่ถอยหลังเข้าคลอง ซึ่งถอย หนังกๆ เขาก็จะกลับไปสู่อาริยะสมัยก่อนพุทธกาล คือเมื่อ ๒๕๗๕ ปี ที่ล่วงมาแล้ว^๑

จะเห็นได้ว่า ปรีดีได้อาศัย “สังคมพระศรีอารีย์” ตามความเชื่อของศาสนาพุทธ มาเป็นเป้าหมายสำหรับการดำเนินการปฏิบัติ เพื่อให้บรรลุถึง “ความสุขความเจริญ อย่างประเสริฐ” ซึ่งเรียกกันเป็นศัพท์ว่า “ศรีอาริยะ” และสำหรับปรีดี “อาริยะสมัย” สามารถจะพบได้ในโลกนี้และในเวลาอันใกล้ นี้ โดยการทำได้ดำเนินการปฏิบัติอย่างเป็น วิทยาศาสตร์ตามเค้าโครงการเศรษฐกิจ ซึ่งไม่เพียงแต่ “ทำบุญ” หรือ “สาบาน” หรือ อาศัยความเชื่อและความฝันแต่อย่างเดียว แต่เมื่อได้ลงมือปฏิบัติแล้ว ก็จะประสบพบ พระศรีอารีย์ได้” และในแง่นี้ จะเห็นได้ว่า “ปรัชญาศาสนาพุทธ” ได้มีอิทธิพลต่อความ คิดของปรีดีมาก ปรีดีได้ใช้ทั้งหลักกรรม (ความไม่เที่ยงแท้) และความเชื่อที่แพร่หลาย ในระดับชาวบ้าน (พระศรีอารีย์) มาเป็นหลักในการเสนอเค้าโครงฯ ปรีดีไม่ได้อาศัย หลักการแบบมาร์กซิสต์ที่เสนอว่า “สังคมนิยมมิวนิสต์” หรือ “สังคมนิยมที่ปราศจากชนชั้น” เป็นเป้าหมายของการปฏิบัติสังคมนิยม และการปฏิบัติสังคมนิยมหรือการดำเนินการจัดรูป เศรษฐกิจแบบสังคมนิยมในปัจจุบัน เป็นขั้นตอนที่จะดำเนินเพื่อไปสู่ “สังคมนิยม มิวนิสต์” ในอนาคต” เพราะสำหรับปรีดี เป้าหมายของการปฏิบัติสังคมนิยมและเศรษฐกิจ

๑. เดือน บุญนาค, ท่านปรีดี รัฐบุรุษอาวุโส..., หน้า ๑๒๕

๒. ในเรื่อง “พระศรีอารีย์” นี้ รัชกาลที่ ๖ ได้ทรงเปรียบเทียบพระศรีอารีย์กับไซเชยลิสต์ไว้ใน จดหมาย เหตุรายวัน ซึ่งทรงบันทึกไว้ในเดือนเมษายน ๒๔๕๔ โดยได้ทรงเปรียบเทียบผลดีอันจะพึงมีมาในศาสนาพระ ศรีอารีย์กับโดยทางการปกครองตามลัทธิของ “ไซเชยลิสต์” และทรงบันทึกว่า ในเมืองไทยนั้น มีผู้ที่นิยมความ คิดเกี่ยวกับศาสนาพระศรีอารีย์ แม้จะไม่มีผู้ใดที่ประกาศตนอย่างเปิดเผยว่า การนิยมในความคิดเช่นนั้นก็คือ การนิยมในไซเชยลิสต์ ดู ชูยอนันต์ สมุทวณิช, การเมือง-การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง, หน้า ๖๘-๖๙

๓. Yunggrat Wedel, *Modern Thai Radical Thought...*, p. 77.

คือ การบรรลุ “สังคมพระศรีอารย์” ซึ่งแม้ว่า “สังคมพระศรีอารย์” ที่ปรีดีกล่าวถึง จะมีความหมายเป็นทำนองการเปรียบเทียบ แต่ก็แสดงให้เห็นว่า “ปรัชญาศาสนาพุทธ” ได้มีบทบาทเป็นส่วนหนึ่งในเค้าโครงการเศรษฐกิจของปรีดี

และนอกจาก “ปรัชญาศาสนาพุทธ” แล้ว หลัก “มนุษยธรรมนิยม” ก็เป็นส่วนหนึ่งของเค้าโครงฯ ด้วย ซึ่งจะเห็นได้ว่า ปรีดีได้แสดงให้เห็นถึงความปรารถนาที่จะให้มนุษย์มีความสุขความสบาย มีความเป็นอยู่ที่ดี ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และสามารถบรรลุถึงความสุขความเจริญอย่างประเสริฐ ซึ่งมนุษย์จะมีความเป็นมนุษย์ยิ่งขึ้น และแม้ว่าเค้าโครงการเศรษฐกิจจะเป็นหลักการทางเศรษฐกิจ แต่ก็ได้อาศัยหลักศาสนาและหลักมนุษยธรรมนิยมประกอบด้วย

นอกจากเค้าโครงฯ จะประกอบด้วยแนวความคิดสังคมนิยมสำนักต่างๆ และลัทธิโซลิตาริสม์ รวมทั้งปรัชญาศาสนาพุทธ และมนุษยธรรมนิยม ดังที่กล่าวไปแล้ว เค้าโครงฯ ยังมีลักษณะ “ผสม” ของแนวความคิดอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งมีความสำคัญไม่น้อยไปกว่าแนวความคิดอื่นๆ นั่นคือ อุดมการณ์ชาตินิยม

๔. อุดมการณ์ชาตินิยม (Nationalism)

อุดมการณ์ชาตินิยมเป็นสิ่งที่แฝงอยู่ในเค้าโครงการเศรษฐกิจ ดังจะเห็นได้จากวัตถุประสงค์ของเค้าโครงฯ นี้ ที่นอกจากเสนอการประกันความสุขสมบูรณ์ของราษฎรแล้ว ผู้ร่างยังมีวัตถุประสงค์ที่เน้นการสร้างชาติและการพัฒนาชาติให้ทัดเทียมกับอารยประเทศ ซึ่งปรีดีได้กล่าวในการประชุมคณะกรรมการพิจารณาเค้าโครงการเศรษฐกิจว่า

“ปัญหาที่อยู่ว่า เรากลับเป็นคนป่านั้น ต้องการกันหรือไม่ เวลานี้มนุษย์สัมพันธ์กันมาก เราต้องเทียบฐานะของเรากับประเทศที่เจริญแล้ว จึงจะเห็นว่าเราเร้นแค้นเพียงใด เราต้องพยายามทำให้ถึงเขา”

และเมื่อ ม.จ. สกลฯ ถามว่า “ยอมรับหรือไม่ว่า การมีเวลาว่างเป็นของดี” ปรีดีตอบว่า “ไม่ยอมรับ เพราะเช่นนั้นเราก็คงไม่มีโอกาสเที่ยวหน้าต่างประเทศเขา”^๑

จะเห็นว่า ปรีดีได้เน้นความสำคัญของการพัฒนาชาติให้ทัดเทียมกับอารยประเทศ และการสร้างความมั่งคั่งรุ่งเรืองให้กับประเทศชาติ ซึ่งความรู้สึกในเชิงชาตินิยมนี้ เป็นความรู้สึกร่วมอย่างหนึ่งของคณะผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ที่ต้องการสร้างชาติพัฒนาประเทศให้ทัดเทียมกับอารยประเทศ และเมื่อกล่าวสำหรับความคิดชาตินิยมในทางเศรษฐกิจแล้ว ปรีดีได้รับอิทธิพลในเรื่องนี้จาก เฟรดอริค ลิสต์ (Friedrich List) ดังที่ปรีดีได้กล่าวไว้ในเค้าโครงการเศรษฐกิจว่า “เราจำต้องดำเนินตามหลักของนักเศรษฐศาสตร์เยอรมันผู้หนึ่ง ชื่อ เฟรดอริค ลิสต์ ซึ่งแสดงความเห็นว่า เยอรมันนี้ต้องทำตนให้เป็นรัฐบริบูรณ์เสียก่อน กล่าวคือ มีอุตสาหกรรม กลสิกรรม ศิลปวิทยาให้พร้อมมูล และเมื่อได้เป็นเช่นนี้แล้ว จะมีการแข่งขันในประเทศก็ควร”^๒ แนวความคิดของเฟรดอริค ลิสต์ นี้ เป็นส่วนหนึ่งในคำสอน “ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ” ซึ่ง ชาร์ล รัส เป็นผู้อธิบายในส่วนนี้ และได้อธิบายถึงแนวความคิดในการดำเนินการเศรษฐกิจแบบชาตินิยมของเฟรดอริค ลิสต์ ที่ได้เสนอระบบเศรษฐกิจแห่งชาติ หรือ National System โดย ชาร์ล รัส ได้อธิบายว่า เฟรดอริค ลิสต์ มีความเห็นต่อระบบเศรษฐกิจที่แตกต่างจากอาดัม สมิท (Adam Smith) โดยเฉพาะในเรื่อง “ความเป็นชาติ” (Nationality) ที่ต่างจาก “ความไม่มีชาติไม่มีภาษา” (cosmopolitanism) ของอาดัม สมิท ที่มีสมมุติฐานอยู่บนความเชื่อที่ว่า มนุษย์ ในฐานะที่เป็นปัจเจกชน ได้รวมกันเป็นชุมชนขนาดใหญ่ที่ดำรงอยู่โดยปราศจากสิ่งกั้น ซึ่งในชุมชนเหล่านี้ ผลประโยชน์ของปัจเจกชนจะได้รับการยอมรับ และการแทรกแซงใดๆ ต่อเสรีภาพทางเศรษฐกิจจะถูกปฏิเสธ เฟรดอริค ลิสต์ มีความเห็นว่า อาดัม สมิท ได้ละเลยว่า ระหว่างมนุษย์และความเกี่ยวพันของมนุษย์ (humanity) นี้ จะมีประวัติศาสตร์ของชาติ (history of nations) ดำรงอยู่ ซึ่งทุกคนจะเป็นส่วนหนึ่ง

๑. เดือน บุญนาค, *ท่านปรีดี รัฐบุรุษอาวุโส...*, หน้า ๑๖๐-๑๖๑

๒. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๗ (ขีดเส้นใต้เน้นความโดยผู้เขียน)

ของชาติ และความมั่งคั่งของคนเหล่านั้น เมื่อพิจารณาจากวงกว้างแล้ว จะขึ้นอยู่กับอำนาจทางการเมืองของประเทศนั้นๆ ประเทศต่างๆ ในปัจจุบันมีความเข้มแข็งไม่เท่าเทียมกัน และมีผลประโยชน์ที่แตกต่างกัน ดังนั้น การสมาคมของประเทศเหล่านี้ จะเกิดประโยชน์ก็ต่อเมื่อประเทศเหล่านี้อยู่บนพื้นฐานที่เท่าเทียมกัน แต่การสมาคมอาจเป็นเพียงการก่อประโยชน์ให้แก่ประเทศหนึ่ง ในขณะที่ประเทศอื่นๆ ต้องกลายเป็นประเทศที่พึ่งพิง ดังนั้น เศรษฐศาสตร์การเมืองจึงเป็นศาสตร์ที่ต้องคำนึงถึงผลประโยชน์ที่แท้จริง และเงื่อนไขเฉพาะของแต่ละประเทศ ซึ่งประเทศต่างๆ อาจอยู่ในขั้นตอนการพัฒนาที่แตกต่างกัน และเฟรดरिक ลิสต์ ได้กล่าวถึง “ระดับทางวัฒนธรรม” (degrees of culture) หรือ “ขั้นตอนทางเศรษฐกิจ” (economic stages) นี้ โดยลำดับขั้นตอนประวัติศาสตร์ ตั้งแต่ขั้นคนป่า (savage) ขั้นทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ (pastoral) ขั้นเกษตรกรรม (agricultural) ขั้นเกษตรกรรม - หัตถกรรม (agricultural - manufacturing) และขั้นเกษตรกรรม - หัตถกรรม - พาณิชยกรรม (agricultural - manufacturing-commercial stage) ซึ่งประเทศจะอยู่ในขั้น “ปกติ” (“Normal”) เมื่ออยู่ในขั้นตอนสุดท้ายนี้ เฟรดरिक ลิสต์ มีความเห็นว่า เฉพาะขั้นตอนสุดท้ายนี้เท่านั้น ที่ประเทศจะสามารถบำรุงเลี้ยงประชากรจำนวนมากได้ สามารถพัฒนาศิลปะและวิทยาศาสตร์ได้อย่างสมบูรณ์ และรักษาความเป็นเอกราชและอำนาจไว้ได้ แต่ไม่ใช่ทุกประเทศที่สามารถพัฒนาถึงขั้นตอนสุดท้ายนี้ ที่จะต้องอาศัยอาณาเขตอันกว้างขวาง ที่อุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติและภูมิอากาศที่เหมาะสม อันจะเป็นสิ่งที่ช่วยในการพัฒนาอุตสาหกรรม แต่สำหรับประเทศที่มีเงื่อนไขเหล่านี้พร้อมแล้ว หน้าที่อันดับแรกของประเทศก็คือ การระดมพลังทั้งหมดเพื่อการพัฒนาให้ถึงขั้นตอนสุดท้ายนี้ ซึ่งเยอรมันได้อยู่ในเงื่อนไขดังกล่าวนี้ ดังนั้น ตามทัศนะของลิสต์ก็คือ สนับสนุนการสร้างชาติ สร้างความรุ่งเรืองให้กับประเทศ โดยสร้างพื้นฐานที่จำเป็นสำหรับการพัฒนาอุตสาหกรรม และสำหรับลิสต์ “อำนาจในการสร้างความมั่งคั่งสำคัญยิ่งกว่าความมั่งคั่งนั่นเอง” ซึ่งลิสต์เสนอให้ประเทศคำนึงถึงการพัฒนา “พลังการผลิต” (Production forces) มากกว่า “มูลค่าแลกเปลี่ยน” (Exchange Values) ที่ขึ้นอยู่กับพลังการผลิตนั้น

และบางครั้ง ประเทศอาจจำต้องอุทิศผลประโยชน์จำนวนหนึ่งในปัจจุบัน เพื่อพัฒนา
 ผลิตการผลิต อันจะก่อให้เกิดประโยชน์ในอนาคต* เมื่อกล่าวโดยรวมแล้ว สิ่งทีลิสต์
 เสนอก็คือ การสร้างประเทศเยอรมันนี้ให้เป็นประเทศที่ก้าวหน้าทั้งทางด้านเกษตรกรรม
 หัตถกรรม หรืออุตสาหกรรมและการค้า ซึ่งจะทำให้เยอรมันสามารถพึ่งตนเองได้
 ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจของเฟรดอริค ลิสต์ นี้ เป็นนโยบาย
 เศรษฐกิจแบบชาตินิยม^๑ ที่มุ่งเน้นการสร้างชาติเยอรมันเป็นสำคัญ แนวความคิดแบบ
 ชาตินิยมของเฟรดอริค ลิสต์ นี้ ได้มีอิทธิพลต่อเค้าโครงการเศรษฐกิจของปรีดีมาก
 ในเค้าโครงฯ ปรีดีได้เสนอการพัฒนาอุตสาหกรรม เกษตรกรรม และการค้าขายกับต่าง
 ประเทศเช่นกัน และเสนอว่า

“รัฐบาลจะต้องถือหลักว่า จะต้องจัดการกสิกรรม อุตสาหกรรมทุกอย่างให้มีขึ้น
 ซึ่งในที่สุด ประเทศไม่จำเป็นต้องอาศัยต่างประเทศ” และ

“เราจำต้องดำเนินตามหลักของนักเศรษฐศาสตร์เยอรมันผู้หนึ่งชื่อเฟรดอริค
 ลิสต์ ซึ่งแสดงความเห็นว่า เยอรมันนี้ต้องทำตนให้เป็นรัฐบริบูรณ์เสียก่อน กล่าวคือ มี
 อุตสาหกรรม กสิกรรม ศิลปวิทยาให้พร้อมมูล”^๒

นอกจากนี้ ในการดำเนินการพัฒนาเศรษฐกิจดังกล่าว ลิสต์ได้เสนอหลักตั้งอัตรา
 ภาษีศุลกากรสูงเพื่อคุ้มครองอุตสาหกรรมภายในประเทศ (Protectionism) ทั้งนี้ เนื่อง
 จากความก้าวหน้าของประเทศมักจะถูกยับยั้งจากการแข่งขันกับประเทศอุตสาหกรรมที่
 ก้าวหน้ากว่า ซึ่งระบบการคุ้มครองนี้ จะดำรงอยู่นจนกระทั่งอุตสาหกรรมภายในประเทศ
 แข็งแรงพอที่จะไม่ต้องกลัวการแข่งขันจากต่างประเทศอีกต่อไป ข้อเสนอของลิสต์นี้

๑. Gide & Rist, *A History of Economic Doctrines...*, p. 270-273.

๒. ชาร์ล จีดี มีความเห็นทำนองเดียวกันว่า เฟรดอริค ลิสต์ ได้ประสานความคิดรักชาติ หรืออุดมการณ์
 ชาตินิยมเข้ากับการปฏิบัติทางเศรษฐกิจ ดู Gide & Rist, *A History of Economic Doctrines...*, p. 272.

๓. เดือน บุญนาค, *ท่านปรีดี รัฐบุรุษอาวุโส...*, หน้า ๑๐๖-๑๐๗

เนื่องมาจากประสบการณ์ของเยอรมันที่ต้องเผชิญกับการแข่งขันกับประเทศอังกฤษ ซึ่งเป็นประเทศอุตสาหกรรมที่ก้าวหน้า ในขณะที่อุตสาหกรรมเยอรมันเพิ่งอยู่ในระยะเริ่มแรก และนอกจากนี้ ทางด้านการเกษตร เยอรมัน ซึ่งเป็นประเทศผู้ส่งออกข้าวโพด ก็ต้องประสบปัญหาเมื่ออังกฤษออกกฎหมายห้ามนำเข้าข้าวโพดจากต่างประเทศ (Corn Law) ดังนั้น เกษตรกรรมและอุตสาหกรรมของเยอรมันจึงประสบกับปัญหาการแข่งขันและการค้าระหว่างประเทศ^๑ ลิสต์จึงเสนอให้ประเทศเป็นอิสระจากตลาดต่างประเทศ โดยการพัฒนาอุตสาหกรรมภายในประเทศทุกๆ แขนงอุตสาหกรรม และพัฒนาเกษตรกรรมให้มีผลผลิตพอเพียงที่จะสนองต่อความต้องการของประชาชนในภาคอุตสาหกรรม และเป็นแหล่งวัตถุดิบสำหรับภาคอุตสาหกรรมอย่างเพียงพอด้วย และดังนั้น ลิสต์จึงปฏิเสธหลัก “การแบ่งงานกันทำระหว่างประเทศ” (international division of labour) และกล่าวว่า เป็นสิ่งที่ไม่ดีสำหรับประเทศที่จะหวังตอบสนองความต้องการภายในประเทศด้วยการค้าระหว่างประเทศ และผลผลิตซึ่งไม่เป็นที่ต้องการนักสำหรับประเทศตน ด้วยเหตุผลที่ว่า สามารถผลิตได้ดีกว่าและถูกกว่า ในการแข่งขันกันระหว่างประเทศโดยผ่านการค้าระหว่างประเทศ ลิสต์เสนอให้รักษาตลาดภายในประเทศไว้สำหรับสินค้าที่ผลิตได้ภายในประเทศ โดยเฉพาะในระยะแรกที่อยู่ในช่วงสร้างอุตสาหกรรมภายในประเทศ แต่ในช่วงต่อไป เมื่ออุตสาหกรรมภายในประเทศพัฒนาขึ้นแล้ว การแข่งขันกับต่างประเทศจะเป็นสิ่งที่พึงปรารถนา^๒ ทศนะของลิสต์ดังกล่าวนี้ มีอิทธิพลต่อปรีดีเช่นกัน ดังจะเห็นได้จากข้อความในเค้าโครงการเศรษฐกิจ ที่ปรีดีกล่าวว่า

รัฐบาลจะต้องถือหลักว่า จะต้องจัดการกิจกรรม อุตสาหกรรมทุกอย่างให้มีขึ้น ซึ่งในที่สุด ประเทศไม่จำเป็นต้องอาศัยต่างประเทศ ทั้งนี้ เพื่อป้องกันภัยอันตรายอันที่จะเกิดจากการปิดประตูการค้าได้ เมื่อเรามีสิ่งที่ต้องการภายในประเทศครบถ้วนบริบูรณ์

---

๑. Gide & Rist, *A History of Economic Doctrines...*, p. 269, 277.
 ๒. Ibid.

แล้ว แม้จะถูกปิดประตูค้า ก็ไม่เป็นการเดือนร้อนอันใด ผู้ที่หลงเชื่อในลัทธิอดัม สมิทว่าประเทศต่างๆ จะต้องแบ่งแยกการทำงานกัน ประเทศใดทำกสิกรรมก็ทำแต่กสิกรรม ไม่ต้องประกอบกรอุตสาหกรรมนั้น ความจริงเป็นหลักที่ดีในเมื่อประเทศต่างๆ สุจริตต่อกัน ไม่มีการปิดประตูการค้า กตราคาแกล้งกัน แต่ในปัจจุบันนี้ทำเป็นเช่นนั้นไม่^๑

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า ปรีดีได้รับอิทธิพลจากลิสต์ในเรื่องการจัดการกสิกรรมและอุตสาหกรรมทุกอย่างให้มีขึ้น เพื่อป้องกันอันตรายจากการปิดประตูการค้า และไม่เห็นด้วยกับหลักการแบ่งงานกันทำระหว่างประเทศ แม้ว่าไทยจะไม่มีประสบการณ์เรื่องการถูกปิดประตูการค้าอย่างในกรณี “กฎหมายข้าวโพด” (Corn Law) แบบเยอรมัน แต่อาจตั้งข้อสังเกตว่า ปรีดีอาจได้อาศัยประสบการณ์ของเยอรมันเป็นตัวอย่าง และเมื่อได้คำนึงถึงสภาพเศรษฐกิจของไทย ในระยะก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ ที่ต้องเผชิญกับปัญหาวิกฤตการณ์เศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก และการที่ “ข้าว” ซึ่งเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญของไทย ต้องเผชิญปัญหาราคาตกต่ำ และถูกจำกัดจำนวนการส่งออก ทำให้รายได้ของประเทศต้องตกต่ำลง ประกอบกับการที่เศรษฐกิจไทยขึ้นอยู่กับ การเกษตรแต่เพียงอย่างเดียว เมื่อมีวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจเกิดขึ้น ทำให้ประเทศไม่สามารถจะหลีกเลี่ยงจากปัญหาหรือวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจของโลก คงทำให้ปรีดีมีความเห็นว่า ไทยควรที่จะพัฒนาเกษตรกรรม อุตสาหกรรม ทุกอย่างให้มีขึ้น เพื่อให้เป็นรัฐที่บริบูรณ์และพึ่งตนเองได้ (ตามทัศนะของลิสต์) เพื่อหลีกเลี่ยงปัญหาอันจะเกิดจากการค้าระหว่างประเทศ หรือการถูกปิดประตูการค้า และวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจต่างๆ รวมทั้งการถูกรุกรานทางเศรษฐกิจ ดังที่ปรีดีกล่าวไว้ว่า

“การว่างงานเกินไปใช้ไม่ได้ คือ เราจะถูกรุกรานทางเศรษฐกิจมากขึ้นทุกที”^๒

๑. เดือน บุญนาค, ท่านปรีดี รัฐบุรุษอาวุโส..., หน้า ๑๐๖-๑๐๗

๒. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๑

ซึ่งในเวลานั้น ปรีดีและคณะราษฎรมีความหวั่นเกรงต่อการครอบงำทางด้านเศรษฐกิจของต่างชาติ ไม่ว่าจะเป็นชาวตะวันตกหรือชาวจีน ทั้งนี้เพราะในขณะนั้น เศรษฐกิจไทยตกอยู่ภายใต้ความครอบงำของชาวต่างชาติ โดยเฉพาะชาวจีนเกือบหมดสิ้น^๑ ซึ่งรัฐบาลได้พยายามที่จะดำเนินการแก้ไขปัญหาดังกล่าว และคณะราษฎรก็เคยแถลงถึงเจตนารมณ์ของคณะราษฎรเมื่อครั้งยึดอำนาจปี ๒๔๗๕ ว่า “จะดำเนินการให้เศรษฐกิจไทยหลุดพ้นจากการครอบงำของชาวจีนและชาวยุโรป”^๒ ดังนั้น ปรีดีจึงเสนอให้รัฐเข้าดำเนินการเศรษฐกิจเสียเอง โดยจัดรูปเศรษฐกิจทุกอย่างให้มีขึ้น เพื่อให้การพัฒนาเศรษฐกิจดำเนินไปอย่างรวดเร็ว โดยอาศัยประสบการณ์หรือความสำเร็จของเยอรมันเป็นตัวอย่าง ดังที่ปรีดีกล่าวว่า

“เยอรมันนี้ได้เจริญขึ้นก็เพราะถือหลักนี้กัน ทั้งประเทศเยอรมันนี้เอง การที่รัฐบาลจัดทำได้ผลดีเพียงใด เช่น การรถไฟ เป็นต้น และในปัจจุบันนี้เอง ประเทศเยอรมันนี้เห็นว่า บ้านเมืองจะสุขสมบูรณ์ได้ก็แต่รัฐบาลเป็นผู้ประกอบการเศรษฐกิจ”^๓

และไม่เพียงแต่อาศัยตัวอย่างจากประเทศเยอรมนีเท่านั้น ปรีดียังได้กล่าวถึงประเทศอังกฤษและฝรั่งเศสไว้ด้วย ในเค้าโครงฯ ว่า

ประเทศเยอรมันนี้เห็นว่า บ้านเมืองจะสุขสมบูรณ์ได้ ก็แต่รัฐบาลเป็นผู้ประกอบการเศรษฐกิจ จึงได้มอบตำแหน่งในรัฐบาลให้แก่ฮิตเลอร์ ซึ่งฮิตเลอร์เป็นผู้นิยมในลัทธิที่

๑. กรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, รายงานการประชุมคณะกรรมการราษฎร วันที่ ๒๗ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๕ “เรื่องเงินในเมืองไทย”, หน้า ๑ อ้างถึงใน ภาวนิต รมคิดป์, นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๑ ถึง พ.ศ. ๒๔๘๗ (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๑), หน้า ๔๔

๒. รังสรรค์ ชนะพรพันธ์ (บ.ก.), สังคมกับเศรษฐกิจ (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๙), หน้า ๓๒๑ อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน

๓. เดือน บุญนาค, ท่านปรีดี รัฐบุรุษอาวุโส..., หน้า ๑๐๗-๑๐๘

รัฐบาลจัดทำเศรษฐกิจเอง ในอังกฤษ มีท่านแมคโดนาล ในฝรั่งเศส มีท่านดาลาดีเออร์ เป็นหัวหน้าในรัฐบาล ท่านเหล่านี้ดำเนินลัทธิอย่างไร ก็ย่อมทราบกันอยู่แล้วว่า ดำเนินลัทธิที่ต้องการให้ราษฎรทำร่วมกับรัฐบาล และต้องการการประกันของรัฐบาล (Social Assurance) ไม่มากก็น้อย^๑

นอกจากนี้ ในการสนทนากับ ร.ต. เผ่า ศรียานนท์ เรื่องแนวการวางแผนเศรษฐกิจ ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ ไม่นานนัก ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม ปรีดีได้กล่าวว่า

วิธีการดังกล่าวนี้ ถ้าทุกๆ คนเชื่อผม ประเทศไทยจะต้องก้าวหน้าไปไม่แพ้ญี่ปุ่น ความจริง ชาติไทยของเรานั้น เจริญกว่าญี่ปุ่น ถ้าเปรียบเทียบกันในยุครัชกาลที่ ๔ หากแต่ว่ารัฐบาลก่อนๆ ไม่ได้วางระเบียบเศรษฐกิจให้ดี ชาติไทยเราจึงตามไม่ทันญี่ปุ่น และขณะนี้ญี่ปุ่นดูเหมือนจะเจริญไปไกลกว่าชาติไทยตั้งหลายร้อยปี”

ในแง่นี้ จะเห็นว่า ปรีดีมีความปรารถนาที่จะสร้างประเทศให้เจริญก้าวหน้าทัดเทียมอารยประเทศ ไม่ว่าจะเป็ดยอร์มนี อังกฤษ ฝรั่งเศส และญี่ปุ่น ฯลฯ และแม้ว่า เค้าโครงการเศรษฐกิจของปรีดีจะประกอบด้วยแนวความคิดสังคมนิยม และลัทธิโซลิดาริสม์ ดังที่กล่าวมาแล้ว แต่แนวความคิดทั้งสองก็อยู่บนพื้นฐานของอุดมการณ์ชาตินิยม ดังจะเห็นได้ว่า ปรีดีไม่ได้เสนอรระบบ “สังคมนิยมแบบคอมมิวนิสต์” หรือระบบ “สังคมนิยมสากลนิยม” แต่อย่างใด สิ่งที่ปรีดีเสนอก็คือ การมุ่งพัฒนาชาติไทยเป็นสำคัญ เพื่อให้รุ่งเรืองเทียมอารยประเทศ และในแง่นี้อาจกล่าวได้ว่า ปรีดีหรือรวมทั้งผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ จำนวนมาก เป็นผู้ที่มีอุดมการณ์ชาติ

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๘

๒. พล.ต.อ. เผ่า ศรียานนท์, “เหตุการณ์ก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองและการชิงอำนาจระหว่างผู้ก่อการ” ใน *เมืองแรกประชาธิปไตย...*, หน้า ๒๑๑

นิยม ที่ต้องการเปลี่ยนแปลงระบบการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมให้ทัดเทียมกับประเทศอื่นๆ ที่เจริญก้าวหน้า ดังที่ปรีดีได้เคยให้สัมภาษณ์ว่า

ผมได้กล่าวแล้วถึงสภาพสังคมไทยที่ผมประสบพบเห็นแก่ตนเองว่า ราษฎรได้มีความอึดอัดขัดสนในทางเศรษฐกิจ และไม่มีสิทธิ เสรีภาพ กับเสมอภาคในทางการเมือง อีกทั้งตกอยู่ภายใต้อิทธิพลและอำนาจของหลายประเทศทุนนิยม ผมมีความคิดก่อนที่ได้มาศึกษาในฝรั่งเศสแล้วว่า จะต้องค้นคว้าศึกษาเพิ่มเติมว่า มีวิธีใดที่จะทำให้ความเป็นอยู่ของราษฎรดีขึ้น^๑

ดังนั้น เมื่อได้มีโอกาสมาศึกษาที่ฝรั่งเศส ปรีดีจึงได้ศึกษาลัทธิเศรษฐกิจต่างๆ และได้มีโอกาสเปรียบเทียบความเจริญของประเทศไทยกับประเทศอื่นๆ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า ปรีดีหรือรวมทั้งผู้ก่อการฯ คนอื่นๆ ที่จัดเป็น “ผู้นำใหม่แห่งชาตินิยม” เหล่านี้ได้รับอิทธิพลจากปัญหาการปกครองในสมัยนั้น จากการศึกษาระบบใหม่ จากการเปรียบเทียบกับประเทศที่เจริญก้าวหน้ามากกว่า กลายเป็นแรงกระตุ้นที่ทำให้ต้องการเปลี่ยนแปลงการปกครอง^๒ และสำหรับปรีดีแล้ว “การเปลี่ยนแปลงการปกครองคราวนี้ไม่ใช่ Coup d'Etat เป็น Revolution ในทางเศรษฐกิจ”^๓ ดังนั้น คำโครงการเศรษฐกิจจึงถูกเสนอขึ้น เพื่อก่อให้เกิดการปฏิวัติทางเศรษฐกิจในประเทศไทย ด้วยการ “ผสม” และ “ดัดแปลง” ข้อดีของลัทธิต่างๆ ซึ่งมีทั้งสังคมนิยมสำนักต่างๆ ลัทธิโซลิตาริสม์ ปรัชญาศาสนาพุทธและมนุษยธรรมนิยม ประกอบกับอุดมการณ์ชาตินิยมเป็นพื้นฐานอีกประการหนึ่ง

๑. ปรีดี พนมยงค์, *ประสบการณ์และความเห็นบางประการ...*, หน้า ๕๑

๒. ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, “ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕” ใน ๒๓ ตุลาคม (กรุงเทพ : แผนกสารานุกรม องค์การบริหาร สโมสรนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๓), หน้า ๔๙

๓. เดือน นุชนาค, *ท่านปรีดี รัฐบุรุษอาวุโส...*, หน้า ๑๖๑

นอกจากการวิเคราะห์แนวความคิดต่างๆ ที่ปรากฏในเค้าโครงการเศรษฐกิจดังกล่าวมาทั้งหมดแล้ว ผู้เขียนขอตั้งข้อสังเกตเพิ่มเติมว่า ปรีดีคังได้รับแนวความคิดทางด้าน “การปฏิบัติ” บางอย่าง มาจากคำสอนเศรษฐกิจวิทยาของชาร์ล จีต ซึ่งได้กล่าวถึงรูปธรรมในด้านการจัดการทางเศรษฐกิจบางอย่างที่เป็นอยู่ในฝรั่งเศสขณะนั้น และที่เป็นอยู่ในประเทศอื่นๆ ในยุโรป ซึ่งแนวความคิดดังกล่าวนี้ อาจจะไม่สังกัดอยู่ในค่ายสังคมนิยมโซลิดารีสม์ หรือ National System ของเฟรดอริก ลิสต์ แต่อย่างใด แต่เป็นหลักการปฏิบัติทั่วไปของประเทศในยุโรปขณะนั้น และในส่วนตัวเอง อาจเป็นส่วนที่เรียกว่าเป็น “ลิเบอรัล” สำหรับเค้าโครงการเศรษฐกิจ ซึ่งปรีดีกล่าวว่าเป็น “ปอลิซีของข้าพเจ้านั้นเดินแบบโซเชี่ยลิสต์ผสมลิเบอรัล”^๑ ตัวอย่างในเรื่องเหล่านี้ได้แก่ วิชาทกกิจของรัฐ ทั้งในระดับรัฐ (State) และระดับเทศบาล (Municipal) ซึ่งชาร์ล จีต ได้กล่าวไว้ในบทที่ว่าด้วยการผลิตโดยรัฐ (Production by the State) ถึงการที่รัฐอาจเข้าไปดำเนินการทางเศรษฐกิจใน ๒ รูปแบบ คือ ในรูปที่เป็นผู้ประกอบการ โดยรัฐเข้าทำหน้าที่แทนเอกชนหรือในฐานะผู้ออกกฎหมาย และชาร์ล จีต ได้กล่าวว่า กิจการที่รัฐเข้าไปมีบทบาทในฐานะผู้ประกอบการทั้งในระดับรัฐและระดับเทศบาลนั้น ได้เพิ่มมากขึ้นในปัจจุบัน รวมทั้งในฝรั่งเศสขณะนั้น ซึ่งอาจเนื่องมาจากเหตุผลทางการคลังที่รัฐจำเป็นต้องหารายได้ให้เพิ่มมากขึ้นเพื่อให้เพียงพอกับรายจ่าย โดยไม่ต้องเพิ่มการเก็บภาษี และเหตุผลทางสังคมที่พิจารณาว่า กำไรของบริษัทใหญ่ๆทั้งหลายที่ได้รับเป็นกำไรที่เอาไปจากประชาชน ดังนั้น ทางที่จะแก้ปัญหาที่ดีที่สุดคือ ให้การดำเนินงานนั้นเป็นไปเพื่อประชาชน โดยอาศัยรัฐหรือรัฐบาลท้องถิ่น ซึ่งถือว่าเป็นตัวแทนของประชาชน เข้าดำเนินงานเอง รวมทั้งเหตุผลทางการเมืองอันเนื่องมาจากความปรารถนาของรัฐบาลที่จะขยายบทบาท เพิ่มอำนาจ และความมั่นคง และเพื่อที่จะหาเสียงสนับสนุนจากประชาชน ซึ่งจีต ได้กล่าวถึงบทบาทของรัฐในการเข้าดำเนินการทางเศรษฐกิจ ซึ่งอาจอยู่ในรูปเอกสิทธิ์ของรัฐ (régie) การให้สัมปทาน (concession) การถือหุ้น และรัฐอาจโอน

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๓

กิจการของเอกชนมาเป็นของรัฐ โดยจ่ายค่าตอบแทนที่ยุติธรรม โดยได้ยกตัวอย่าง กิจการต่างๆ ที่รัฐได้เข้าดำเนินการในประเทศต่างๆ ทั้งในระดับรัฐและระดับเทศบาล เช่น ไฟฟ้า ประปา ไปรษณีย์โทรเลข โทรศัพท์ รถไฟ รถราง ฯลฯ ซึ่งประสบผลสำเร็จ อย่างดีในหลายประเทศ ในฝรั่งเศส รัฐยังได้ดำเนินการผูกขาดยาสูบและไม้ขีดไฟ และ นอกจากนี้ ในหลายประเทศ เช่น อิตาลี สเปน และหลายรัฐในเยอรมันนี้ รัฐยังได้เป็นผู้ดำเนินการออกล็อตเตอรี่ (State lotteries) ซึ่งเป็นกิจการที่ทำกำไรอย่างงดงามให้กับ รัฐ^๑

ซึ่งบทบาทของรัฐในการดำเนินการทางด้านเศรษฐกิจต่างๆ เหล่านี้ อาจมีอิทธิพล ต่อแนวความคิดของปรีดี ในการเสนอให้รัฐเข้าจัดการทางเศรษฐกิจ ทั้งในระดับ "รัฐ" หรือ "ประเทศ" และระดับ "เทศบาล" โดยอาศัยความสำเร็จของประเทศอื่นๆ เป็นตัวอย่าง ที่เห็นได้ชัดเจน คือ เรื่องล็อตเตอรี่ ซึ่งปรีดีได้เสนอให้รัฐจัดหาเงินทุนโดยการออก สลากกินแบ่ง (ล็อตเตอรี่) โดยปรีดีได้กล่าวว่า "ไม่เห็นมีทางผิดศีลธรรมแต่อย่างใด" และ

การจัดให้มีสลากกินแบ่งนี้ คนไทยบางคนหน้าบางเกรงจะถูกตีฉินินทาว่า จัด ให้เล่นการพนัน แต่ขอให้ดูตัวอย่างในฝรั่งเศสว่า ใบกู้ (National Credit) ซึ่งต้องการ เงินไปสร้างบ้านเมืองที่หักพังในสงคราม ก็เป็นใบกู้ชนิดที่ออกล็อตเตอรี่ให้แก่ผู้ถือด้วย ในอังกฤษเองมีสนามม้า คนอังกฤษนิยมแข่งม้ามีไม่น้อย แต่เราไม่ประสงค์ให้เลยไปถึง นั้น เราประสงค์มีแต่ล็อตเตอรี่ ซึ่งราษฎรเสียสละคนละน้อยๆ แต่มีโอกาสได้เงินมาก^๒

และในเรื่องการประกอบการเศรษฐกิจโดยรัฐบาลให้สัมปทานกับเอกชน ปรีดี ก็ได้กล่าวไว้ในเค้าโครงฯ เช่นกัน และได้กล่าวละเอียดในเค้าร่าง พ.ร.บ. ว่าด้วยการ ประกอบการเศรษฐกิจ^๓ นอกจากนี้ ในเรื่องการประกอบการเศรษฐกิจในระดับเทศบาล

๑. Gide, *Political Economy*, p. 204-214

๒. เดือน บุญนาค, *ท่านปรีดี รัฐบุรุษอาวุโส...* หน้า ๕๔ และ ๑๔๗-๑๔๘

๓. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๗

ก็เป็นสิ่งที่ปริดีเสนอในเค้าโครงฯ ด้วยอีกเช่นกัน ปริดีเสนอให้มี “สหกรณ์” ซึ่งกระจายอยู่ทั่วประเทศ เพื่อไม่ให้เกิดการประกอบกิจการเศรษฐกิจ ต้องขึ้นอยู่กับรัฐบาลกลางเพียงแห่งเดียว อันจะทำให้การควบคุมตรวจตราเป็นไปโดยไม่ว่าง และ

“เมื่อราษฎรได้รวมกันเป็นสหกรณ์ มีบ้านอยู่เป็นหมู่ด้วยกันแล้ว การจัดให้สหกรณ์ได้มีการปกครองแบบเทศบาล (Municipality) ย่อมทำได้สะดวก”^๑

นอกจากนี้ ในเรื่องการเก็บภาษีทางอ้อมบางอย่าง ปริดีก็ได้อาศัยตัวอย่างจากประเทศฝรั่งเศส ซึ่งชาร์ล จีต ได้กล่าวไว้ใน คำสอนเศรษฐวิทยา ในเรื่อง “Taxation” และได้ยกตัวอย่างภาษีทางอ้อมบางอย่าง ซึ่งเก็บในฝรั่งเศสในขณะนั้น เช่น ภาษียาสูบ ภาษีเกลือ ภาษีน้ำตาล ภาษีน้ำมันปิโตรเลียม ภาษีแอลกอฮอล์ ฯลฯ^๒ ซึ่งปริดีก็ได้เสนอให้รัฐจัดหางบเงิน โดยการเก็บภาษีทางอ้อมในทำนองเดียวกับประเทศฝรั่งเศส ปริดีกล่าวว่า “ภาษีทางอ้อมนี้ มีเป็นต้นว่า ภาษีเกลือ ซึ่งรัฐบาลเป็นผู้จำหน่ายเอง เช่น รัฐบาลรับซื้อเกลือจากผู้ทำนาเกลือตามราคาที่กำหนดขายตามสมควร ครั้นแล้ว รัฐบาลจำหน่ายเกลือแก่ผู้บริโภคน้ำตาล ภาษีบุหรี่ ภาษีไม้ขีดไฟ ฯลฯ”^๓ และกล่าวว่า

ภาษียาสูบและไม้ขีดไฟนั้น ทำให้ประเทศฝรั่งเศสมีรายได้ใช้หนี้เยอรมัน เมื่อ ค.ศ. ๑๘๗๐ ได้รวดเร็ว และเงินฝรั่งเศสมีฐานะดีขึ้นก็เพราะภาษีจำพวกนี้ ในเมืองเรา ถ้าสมมุติมีคนสูบบุหรี่เป็น ๑ ล้านคน เราเก็บภาษีทางอ้อมในการจำหน่ายวันละ ๑ สตางค์ ซึ่งไม่รู้สึกมากนัก ก็คงได้เพิ่มขึ้นอีกกว่า ๓ ล้านบาท...^๔

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๕

๒. Gide, *Political Economy*, p. 686-687.

๓. เดือน บุญนาค, *ท่านปริดี รัฐบุรุษอาวุโส...*, หน้า ๙๔

๔. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๕

ในด้านการเกษตร ปรีดีก็อาจจะได้รับอิทธิพลจากการศึกษาในฝรั่งเศสอีกเช่นกัน ข้อเสนอของปรีดีในเค้าโครงฯ เรื่องแรงงานที่เสียไปโดยไม่ใช้เครื่องจักรกล และการบำรุงที่ดินโดยใช้เทคนิคนั้น ชาร์ล จีต ก็ได้กล่าวไว้เช่นกัน ใน คำสอนเศรษฐวิทยา เรื่อง "Industrial Evolution in Agricultural Production" โดยได้กล่าวถึงการพัฒนาการเกษตรโดยอาศัยอุตสาหกรรม ซึ่งเสนอหลัก ๒ ประการ คือ ๑. การเพาะปลูกแบบหนาแน่น (intensive cultivation) โดยเสนอให้เพิ่มผลผลิตในที่ดินด้วยการเพิ่มทุนและแรงงานในรูปของการใช้ปุ๋ยและการปลูกพืชหมุนเวียน และถึงแม้ว่าต้นทุนผลผลิตต่อหน่วยจะมากขึ้น แต่ผลตอบแทนที่ได้รับจะมากขึ้นในอัตราส่วนที่มากกว่าการเพาะปลูกแบบเดิม^๑ ซึ่งในเรื่องการบำรุงที่ดินนี้ ปรีดีได้กล่าวว่า

เวลานี้เรามีผู้ชำนาญการกลีกรรมเป็นข้าราชการคอยดูแล แนะนำในการบำรุงที่ดิน ต่อไปเมื่อก่อนที่ดินเป็นของรัฐบาล เราก็คงมีข้าราชการที่เป็นผู้ชำนาญในการกลีกรรมที่จะตรวจตราบำรุงที่ดิน ด้วยอาศัยวิชาความรู้ ความชำนาญ ความสามารถ... ที่ดินจะได้รับการบำรุงยิ่งขึ้น เช่น ในการทดน้ำ ในการปรับปรุงที่ดิน และในการเพาะปลูกที่จะใช้เมล็ดพันธุ์หรือปุ๋ย เหล่านี้ ผู้ชำนาญการกลีกรรมจะได้ใช้วิชาความรู้ความสามารถของเขาเต็มที่ ไม่เหมือนกับปัจจุบันนี้ แม้ผู้ชำนาญการกลีกรรมจะพร่ำสอนสักเท่าใตๆ ราษฎรก็ไม่ใครจะเชื่อ เพราะนิยมอยู่แต่ในแบบโบราณ ไม่เปิดหูเปิดตา^๒

ส่วนหลักประการที่ ๒ ซึ่งชาร์ล จีต ได้กล่าวไว้คือ การใช้เครื่องจักร (use of machinery) ซึ่งจะเป็นการประหยัดแรงงานและเวลา และเครื่องจักรสามารถปฏิบัติงานที่นอกเหนือกำลังแรงงานของมนุษย์และสัตว์ นอกจากนี้ ชาร์ล จีต ยังได้กล่าวว่า รูปแบบทั้ง ๒ อย่าง ของการพัฒนาการเกษตรโดยอาศัยอุตสาหกรรมนี้ อาจไม่จำเป็นต้อง

๑. Gide, *Political Economy*, p. 176-177.

๒. เดือน นุนนาค, *ท่านปรีดี รัฐบุรุษอาวุโส...*, หน้า ๘๖

ไปด้วยกันเสมอ เพราะในขณะที่ intensive cultivation เหมาะสำหรับการกลีกรวมขนาดเล็ก แต่การใช้เครื่องจักรจะเหมาะกับการกลีกรวมขนาดใหญ่มากกว่า (extensive cultivation ซึ่งเป็นการเพาะปลูกให้ได้ผลมากโดยการขยายที่ดิน) เพราะถ้าใช้เครื่องจักรสำหรับการเพาะปลูกในพื้นที่ขนาดเล็กแล้ว จะทำให้ต้นทุนการผลิตสูงมาก ชาร์ล จี๊ด มีความเห็นว่า การเกษตรในขั้นตอนนี้ปัจจุบัน เป็นขั้นที่ผ่านจากการเกษตรแบบ extensive มาสู่การเกษตรแบบ intensive การขยายเนื้อที่เพาะปลูกมากๆ จะลดลง และการเกษตรในอนาคตจะเป็นแบบ intensive มากยิ่งขึ้น และถึงแม้ว่า จะเป็นการเกษตรขนาดเล็ก แต่จะได้ผลผลิตจำนวนมาก และจะรวมกันในรูปของสมาคมสหกรณ์การเกษตร (co-operative agricultural association)^๑ ซึ่งข้อเสนอในเรื่องการใช้เครื่องจักรในการเกษตรนี้ สอดคล้องกับความเห็นของปรีดีในเค้าโครงฯ ซึ่งปรีดีกล่าวไว้ในเรื่องแรงงานที่เสียไปโดยไม่ได้ใช้เครื่องจักรกล ว่า

เรื่องนี้ ย่อมทราบกันดีแล้วว่า การทำงานของเราได้ใช้วิธีไถหว่าน เกี้ยวของตนเอง ฯลฯ เหล่านี้ โดยแรงงานคนและสัตว์พาหนะ จริงอยู่ วิธีทำด้วยแรงคนและสัตว์พาหนะนี้ ย่อมเป็นการจำเป็นอย่างยิ่งในสมัยป่าเถื่อน และในสมัยที่เครื่องจักรยังมิได้คิดขึ้นในเวลานั้น แต่ให้ผู้ชำนาญการจักรกลปรับปรุงเครื่องจักรกลให้เหมาะสมแก่ภูมิประเทศแล้ว ซึ่งสามารถเป็นได้ เพราะวิทยาศาสตร์ใดๆ ในโลกที่จะไม่สามารถทำได้นั้นไม่มีวันแต่จะไม่สนใจกันเท่านั้น และเป็นธรรมดาของการเศรษฐกิจเมื่อมีเครื่องจักรกล แรงงานก็ย่อมจะเพิ่มขึ้นได้มาก เช่น การไถที่ได้ทดลองทำกันในเวลานี้ ก็ย่อมเห็นได้ชัดแล้วว่า เครื่องไถนาเครื่องหนึ่งใช้คนสองคน อาจทำการได้ในฤดูกาลหนึ่งหลายพันไร่^๒

และที่น่าสังเกตอีกประการหนึ่งก็คือ ความเห็นของชาร์ล จี๊ด ที่กล่าวถึง ความ

๑. Gide, *Political Economy*, p. 178-180.

๒. เดือน บุญนาค, *ท่านปรีดี รัฐบุรุษอาวุโส...*, หน้า ๗๓-๗๔

ขัดแย้งระหว่างการเพาะปลูกขนาดเล็กแบบ intensive กับการใช้เครื่องจักร ซึ่งเหมาะสำหรับการเพาะปลูกขนาดใหญ่ นั้น ปรีดี อาจจะได้อิทธิพลจากแนวความคิดนี้ โดยการประสานหลักทั้งสองเข้าด้วยกัน คือ คงใช้การเพาะปลูกแบบ intensive โดยการบำรุงที่ดินโดยใช้เทคนิค และคงใช้เครื่องจักรในการผลิต แต่เสนอการแก้ปัญหาเรื่องที่ดินด้วยการทำให้ที่ดินเป็นของรัฐ เพื่อจะรวมที่ดินเป็นผืนเดียวกัน สะดวกแก่การใช้เครื่องจักร ซึ่งปรีดีได้กล่าวว่า

เมื่อที่ดินได้กลับคืนมาเป็นของรัฐบาลเช่นนี้แล้ว รัฐบาลจะได้กำหนดลงไปได้อนัดว่า การประกอบการเศรษฐกิจในที่ดินนั้น จะแบ่งออกเป็นส่วนอย่างไร และจะต้องใช้เครื่องจักรชนิดใด เป็นจำนวนเท่าใด การทดน้ำจะต้องขุดคูหรือทำคันนาอย่างไร ในเวลานี้ ที่ดินที่แยกย้ายอยู่ระหว่างเจ้าของต่างๆ นั้น ต่างเจ้าของก็ทำคูทำคันนาของตน แต่เมื่อที่ดินตกมาเป็นของรัฐบาลเช่นนี้แล้ว ถ้าที่มีระดับเดียวกัน ก็จะประหยัดค่าใช้จ่ายได้มาก เช่น การทำคูทำคันนาอาจจะทำน้อยลงได้ นอกจากนั้น การใช้เครื่องจักรกล เช่น การไถนา ก็จะได้ดำเนินติดต่อกัน มิฉะนั้น จะต้องไถที่นี้แห่งหนึ่ง ที่โน่นแห่งหนึ่ง เป็นการชักช้าเสียเวลา และการบำรุงที่ดินโดยวิชาเทคนิคย่อมจะทำให้สะดวก เราจะเห็นได้ว่า ในเวลานี้ ราษฎรยังหลงเชื่อโดยวิธีโบราณ แม้ผู้ชำนาญการกลสิกรรมจะพร่ำสอนก็ต้องกินเวลานาน เมื่อรัฐบาลเป็นผู้ประกอบการเศรษฐกิจเอง รัฐบาลอาจกำหนดกฎเกณฑ์ไว้ ราษฎรซึ่งเป็นลูกจ้างของรัฐบาลก็จำต้องปฏิบัติตาม^๑

ในปัจจุบัน การพัฒนาการเกษตรโดยการบำรุงที่ดินและการใช้เครื่องจักรนั้น ดูจะไม่เป็นของใหม่แต่อย่างใด แต่สำหรับสภาพสังคมไทยเมื่อปี ๒๔๗๕ นั้น ข้อเสนอของปรีดี นับว่าเป็นสิ่งใหม่ ซึ่งปรีดีอาจจะได้รับมาจากการศึกษา หรือจากการเปรียบเทียบความก้าวหน้าทางด้านเกษตรในยุโรปกับการเกษตรแบบล้าหลังที่เป็นอยู่ใน

๑. เดือน บุนนาค, ท่านปรีดี รัฐบาลชวาโส..., หน้า ๘๒-๘๓

ประเทศไทย ซึ่งในเรื่องนี้ ดร. เตือน บุนนาค ได้กล่าวว่า

เรื่องใช้เครื่องจักรกลแทนแรงงานคน สมัยนี้เห็นเป็นของธรรมดา แต่สมัย ๒๔๗๕ นั้น เป็นของแปลกของใหม่ ประเทศไทยสมัยนั้น ยังไม่มีแทรกเตอร์ เรื่องการประกอบกิจกรรมชนิดใช้เนื้อที่น้อย แต่ทำให้ได้ผลมาก ใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์ เครื่องไถ หว่าน เกือบเกี่ยว ฯลฯ เป็นเครื่องยนต์นั้น เป็นของใหม่ของไทยในสมัยนั้น ดังนั้น ถึงท่าน ปรีดี ท่านทวี บุญยเกษตร จะได้ชี้แจงยืดยาว ดังปรากฏในรายงานการประชุม ท่านผู้หลัก ผู้ใหญ่ที่ฟัง ก็ไม่ค่อยเข้าใจท่าน... เราเพิ่งมาตื่นตัวในเรื่องปุ๋ยวิทยาศาสตร์และแทรกเตอร์ เหล่านี้ เมื่อหลังสงครามโลกครั้งที่สองนี่เอง ข้าพเจ้าหมายถึงการตื่นตัวของประชาชน เจ้าหน้าที่สมัยก่อนๆ ก็ได้เคยทดลองเรื่องปุ๋ยเรื่องพืชพันธุ์นี้ แต่เป็นเพียงการทดลอง เล่นๆ*

นอกจากนี้ ในพระบรมราชวินิจฉัย ที่ทรงวิจารณ์ความเห็นของปรีดีในเรื่องนี้ ได้กล่าวไว้ว่า

ตามความคิดเห็นของผู้เขียนที่กล่าวว่า ถ้าใช้เครื่องจักรกลทำนาแล้ว จะทำให้เป็นการทุนแรงงานเป็นอันมาก และสามารถทำนาได้ผลมากขึ้น ข้าพเจ้าสงสัยว่าจะไม่สู้เป็นความจริงนัก เพราะในการเกี่ยวเกี่ยวข้าวนั้น ตามที่ปรากฏในทางเทคนิคของการทำนา ทราบว่าจะยังกระทำเช่นนั้นไม่ได้ อย่างไรเสีย การเกี่ยวข้าวก็คงจะต้องใช้คนงานเกี่ยวเกี่ยวอยู่อย่างเดิม นอกจากนั้น ณ บัดนี้ยังไม่ปรากฏทีเดียวว่ามีเครื่องจักรชนิดใดที่เหมาะสมจะใช้ในการทำนา ซึ่งเจ้าหน้าที่กำลังทดลองหาอยู่ เพราะฉะนั้น ถึงแม้รัฐบาลจะเริ่มทำนาเอง ณ บัดนี้ ก็คงจะเว้นเสียมิได้ ที่จะไม่ใช้แรงงานเป็นจำนวนมากดังเดิม ดังนี้ จะเรียกว่าทุนแรงงานที่ตรงไหน ความเสียหายเสียอีกอาจเกิดขึ้นได้ในข้อที่

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๗๑-๓๗๒

จะต้องบังคับคนมาเป็นทาส อันเป็นสิ่งพึงรังเกียจอย่างยิ่ง...^๑

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า สิ่งที่ปรีดีเสนอในเค้าโครงฯ นี้ เป็นความคิดที่ก้าวหน้าเกินกว่ายุคสมัยของไทยในเวลานั้น จึงทำให้เกิดปัญหาที่ตามมาหลายประการ

เมื่อกล่าวโดยสรุปทั้งหมดอีกครั้งหนึ่ง สำหรับความคิดของปรีดีในด้านการจัดการเศรษฐกิจ ดังที่ปรากฏในเค้าโครงการเศรษฐกิจแห่งชาตินี้ จะเห็นได้ว่า ปรีดีได้พยายามผสมผสานข้อดีของแนวความคิดต่างๆ นับตั้งแต่แนวความคิดสังคมนิยม ลัทธิโซลิดาริสต์ อุดมการณ์ชาตินิยม ปรัชญาศาสนาพุทธ ฯลฯ ซึ่งปรีดีคงจะได้เรียนรู้จากการศึกษาในประเทศฝรั่งเศสและจากประสบการณ์ นำเสนอเป็นเค้าโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ เพื่อที่จะแก้ไขปัญหาความล่าช้า ความยากจน และความด้อยพัฒนาของประเทศไทยในเวลานั้น ให้สามารถพัฒนาได้ทัดเทียมกับอารยประเทศ ปรีดีจึงได้พยายามเสนอ “เค้าโครงการเศรษฐกิจ” เพื่อก่อให้เกิดการปฏิวัติในทางเศรษฐกิจ แต่เนื่องจาก “เค้าโครงการเศรษฐกิจ” เป็นสิ่งที่ “ก้าวหน้า” เกินกว่าความรู้ของคนไทยในสมัยนั้น จึงหาผู้ที่เข้าใจสิ่งที่ปรีดีต้องการเสนอใน “เค้าโครงการเศรษฐกิจ” ได้ยาก เค้าโครงฯ จึงถูกตีความว่าเป็นคอมมิวนิสต์ และข้อเสนอต่างๆ ในเค้าโครงฯ ที่ปรีดีพยายามจะเสนอ เพื่อก่อให้เกิดการปฏิวัติทางเศรษฐกิจ จึงถูกละเลย แม้ว่า เค้าโครงฯ จะเป็นสิ่งที่ยากในทางปฏิบัติ หรือไม่อาจปฏิบัติได้สำหรับประเทศไทยในเวลานั้น แต่จะเห็นได้ว่า ปรีดีได้เสนอเค้าโครงฯ ขึ้น ด้วยความพยายามและความตั้งใจที่จะให้สังคมไทยได้พัฒนาไปในทางที่ดีขึ้น เจริญก้าวหน้ามากขึ้น มีการพัฒนาอุตสาหกรรมที่ทันสมัย รวมทั้งมีการพัฒนาการเกษตร มีสหกรณ์ที่จะช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และมีการประกันสังคมและสวัสดิการสังคม โดยปรีดีได้คาดหวังว่า ราษฎรจะมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และมีความสุขความสมบูรณ์มากขึ้น ซึ่งปรีดีได้ถึงกับเปรียบเทียบกับผลสำเร็จของเค้าโครงการเศรษฐกิจกับโลกพระศรีอารีย์เลยทีเดียว

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๗

เค้าโครงการเศรษฐกิจกับคอมมิวนิสต์

เมื่อกล่าวถึง “เค้าโครงการเศรษฐกิจ” กับ “คอมมิวนิสต์” คนจำนวนมากจะนึกถึงพระบรมราชวินิจฉัยของรัชกาลที่ ๗ ที่มีต่อ เค้าโครงการเศรษฐกิจ ที่เรียกกันว่า “สมุดปกขาว” ขึ้นทันที^๑ และข้อความใน “พระบรมราชวินิจฉัย” ที่ได้เห็นกันอยู่บ่อยๆ

๑. มีบุคคลจำนวนมากที่มีความเห็นว่า “พระบรมราชวินิจฉัย” ของรัชกาลที่ ๗ นี้ พระองค์ไม่ได้ทรงเขียนขึ้นเอง แต่เป็นผลงานของผู้ใกล้ชิดมากกว่า ดังเช่น เดือน บุนนาค กล่าวไว้ว่า “ข้าพเจ้าไม่เชื่อว่า เป็นคำวินิจฉัยของท่านพระองค์แท้ แต่เชื่อว่า เป็นคำวินิจฉัยของข้าราชการบริพารของท่าน ซึ่งมุ่งหวังรักษาประโยชน์ของพวกเขา แต่พระองค์ท่านจะเป็นอย่างไรต่อไปนั้น ข้าพเจ้าเข้าใจเหลือเกินว่า เขาเหล่านั้นไม่ได้คำนึงถึงคุณชนนั้น” (เดือน บุนนาค, ท่านปรีดี รัฐบุรุษอาวุโส... หน้า ๕๕), ไสว สุทธิพิทักษ์ กล่าวว่า “พระปกเกล้าฯ ได้ทรงวินิจฉัยหรือเขียนคำวินิจฉัยเรื่องนี้โดยพระองค์เอง... แต่พวกขุนนางเก่าผู้กีดต้อราชบัลลังก์จนเกินควร ประจบสอพลอ และทั้งเป็นผู้มีอำนาจที่สุดในเวลานั้น เป็นผู้เขียนขึ้น แล้วแอบอ้างในนามพระองค์ท่าน” (ไสว สุทธิพิทักษ์, ดร. ปรีดี พนมยงค์, หน้า ๒๗๕), วิงศกรณีย์ (นามแฝง) มีความเห็นว่า “และก็เป็นเพราะพระยามโนฯ และพรรคพวกของพระยามโนฯ อีกเช่นกัน ที่ได้สร้างพระราชวิจารณ์โครงการเศรษฐกิจว่าเป็นคอมมิวนิสต์แบบรัสเซีย โดยให้พระปกเกล้าฯ ลงพระนามพระราชวิจารณ์ฉบับนั้น ทั้งๆ ที่พระองค์ไม่ได้ทรงวิจารณ์ด้วยพระองค์เอง” (วิงศกรณีย์ (นามแฝง), หลังฉากนักการเมืองไทย อ้างถึงใน สุพจน์ ตำนตระกุล, ชีวิตและงานของ ดร. ปรีดี พนมยงค์, หน้า ๑๐๙) และจากการสัมภาษณ์คุณจรรยา สืบแสง ก็มีความเห็นว่า “พระปกเกล้าฯ ไม่ได้เขียนหรือทรงแสดงพระยามโนฯ กับพระยาศรีวิสารท เป็นคนเขียน” (สัมภาษณ์คุณจรรยา สืบแสง, ผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง, วันที่ ๒๗ สิงหาคม ๒๕๒๕) ส่วนปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ กล่าวว่า “ในช่วงนั้น (๑๙๒๖ - ๑๙๒๗) ผมคิดว่า อาจารย์ปรีดีได้พูดถึงแผนเศรษฐกิจแห่งชาติขึ้นมาแล้ว ซึ่งนับว่าเป็นการพัฒนาความคิดที่เป็นอิสระ ซึ่งคงจะไม่เหมือนกับคนที่ใช้นามปากกาว่า “ประชาธิปไตย” ที่บอกว่า ท่านอาจารย์ปรีดีลอกเลียนแบบสตาลิน ซึ่งเป็นเรื่องไร้สาระอย่างสิ้นเชิง” (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, “ปรีดี พนมยงค์ กับแนวความคิดทางเศรษฐกิจ” ใน เสน่ห์ จามริก และคณะ, ปรีดีปรีทัศน์ : ปาฐกถาชุด ปรีดี พนมยงค์ อนุสรณ์ (กรุงเทพฯ : เทียนวรรณ, ๒๕๒๖), หน้า ๑๘๖) แต่ไม่ว่ารัชกาลที่ ๗ จะทรงวิจารณ์เค้าโครงการเศรษฐกิจด้วยพระองค์เองหรือไม่ก็ตาม การที่พระองค์ “อนุญาต” ให้พระบรมราชวินิจฉัยปรากฏในนามพระองค์ (หรืออย่างน้อยก็ไม่เคยทรงปฏิเสธออกมาว่างานดังกล่าวไม่ใช่ของพระองค์) ก็อาจแสดงว่า พระองค์มีความเห็นชอบกับข้อวินิจฉัยต่างๆ เหล่านั้น และจากข้อมูลอื่นๆ ก็ทำให้เชื่อได้ว่า พระองค์มีพระราชดำริทรงกันข้ามกับเค้าโครงการเศรษฐกิจ เช่นจากรายงานการประชุมคณะรัฐมนตรีพิจารณาเค้าโครงการ เมื่อวันที่ ๒๘ มีนาคม ๒๔๗๕ ว่า พระองค์ทรงมีพระราชกระแสรับสั่งว่า หากจะประกาศโครงการเศรษฐกิจแล้ว ก็ขออย่าให้ประกาศในนามของพระองค์ (ดังที่กล่าวไปแล้ว) และจากหลักฐานรายงานของทูตอังกฤษว่า มีพระราชประสงค์จะสละราชย์ หากมีการรับรองโครงการ (อ่านต่อหน้า ๔๐๒)

โครงการนี้นั้น เป็นโครงการอันเดียวอย่างแน่นอนกับที่ประเทศรัสเซียใช้อยู่ ส่วนใครจะเอาอย่างใครนั้น ข้าพเจ้าไม่ทราบ สตาลินจะเอาอย่างหลวงประดิษฐไพเราะ หรือ หลวงประดิษฐไพเราะ จะเอาอย่างสตาลิน ก็ตอบไม่ได้ ตอบได้ข้อเดียวว่า โครงการทั้ง ๒ นี้ เหมือนกันหมด เหมือนกันจนรายละเอียดที่ใช้และรูปของวิธีการกระทำ จะผิดกันก็แต่ รัสเซียนั้นแก้ไขเป็นไทย หรือไทยนั้นแก้ไขเป็นรัสเซีย ถ้าสตาลินเอาอย่างหลวงประดิษฐ์ไพเราะ ข้าวสาลีก็เป็นข้าวसार หรือข้าวसारก็เป็นข้าวสาลี... การที่เราจะดำเนินการตามนี้นั้น โดยไม่ต้องสงสัยเลยว่า ในที่สุด เราจะกลายเป็นคอมมิวนิสต์ไปอย่างแน่นอน... ประเทศไทยจะต้องกลายเป็นคอมมิวนิสต์ประเทศ นับเป็นที่ ๒ ของโลก รองจากประเทศรัสเซีย*

เมื่อพระบรมราชวินิจฉัยได้ปรากฏขึ้น คำว่า “คอมมิวนิสต์” ก็ระบาด และแพร่หลายขึ้นในสังคมไทย และติดตามมาด้วยพระราชบัญญัติว่าด้วยคอมมิวนิสต์ พ.ศ. ๒๔๗๖ ซึ่งเป็น พ.ร.บ. คอมมิวนิสต์ฉบับแรกของไทย คำว่าโครงการเศรษฐกิจ ก็ถูกติดป้าย “คอมมิวนิสต์” ตั้งแต่นั้นมา พร้อมทั้งเกิดเหตุการณ์และความวุ่นวายทางการเมือง อันเนื่องมาจากเค้าโครงการเศรษฐกิจ “ที่เป็นคอมมิวนิสต์” นี้หลายประการ

แม้ว่า เค้าโครงการเศรษฐกิจจะถูกโจมตีอย่างมากกว่าเป็นแบบ “คอมมิวนิสต์” แต่ปรีดีก็ได้ยืนยันหลายครั้งหลายหนว่า เค้าโครงฯ ไม่ได้เป็นแบบ “คอมมิวนิสต์” ดัง

(ต่อจากหน้า ๔๐๑)

เศรษฐกิจของหลวงประดิษฐ์มนูธรรม (สถาบันไทยคดีศึกษา มธ., ไมโครฟิล์ม F.O. 371/17175 Political Situation in Siam “Enchlosure in Gurney to Oliphant”, 15 July 1933 อ้างถึงใน ม.ล.วัลย์วิภา จรุงโรจน์, การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวพระราชดำริทางการเมือง..., หน้า ๑๕๗) นอกจากนี้ ในพระราชบัญญัติของรัฐบาลที่ ๗ ที่ทรงเสนอต่อรัฐบาลก่อนที่จะทรงสละราชสมบัติ พระองค์ก็ได้ทรงขอให้รัฐบาลลงดำเนิการเศรษฐกิจแบบ socialist อย่างแรง ซึ่งทรงหมายถึงเค้าโครงการเศรษฐกิจของปรีดีนี่เอง (แถลงการณ์เรื่องพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก..., หน้า ๑๕๔) และทรงมีความเห็นว่า เค้าโครงฯ เป็นต้นไปขอความไม่สงบต่างๆ จึงขอให้รัฐบาลตัดต้นไฟนี้เสีย

๑. เดือน บุญนาค, ท่านปรีดี รัฐบุรุษอาวุโส..., หน้า ๓๖๐-๓๖๑ และ ๓๖๒

ในการประชุมคณะกรรมการพิจารณาเค้าโครงการเศรษฐกิจ ปรีดีก็ได้กล่าวยืนยันความเห็นของตนว่า “โครงการนี้ไม่ใช่หลักการคอมมิวนิสต์ เรามีทั้งแคปิตลลิสม์ และโซเชี่ยลลิสม์รวมกัน ถ้าหากพวกคอมมิวนิสต์มาอ่านจะติเตียนมากกว่ายังรับรองพวกมันให้มีอยู่”^๑ และในการประชุมสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ ๒๘ ตุลาคม ๒๔๗๖ ปรีดีก็ได้กล่าวว่า

สำหรับข้าพเจ้าเอง ที่ได้ถูกหาค้างก่อนๆ ว่า เป็นคอมมิวนิสต์นั้น เป็นความเข้าใจผิดกล่าวหาเอาฝ่ายเดียว และที่ข้าพเจ้าจะปฏิเสธต่อไปว่า ข้าพเจ้าจะไม่ดำเนินการเป็นคอมมิวนิสต์ ข้าพเจ้าได้ศึกษามาจริง เพราะเป็นหลักสูตรของการศึกษา เพราะฉะนั้นที่ข้าพเจ้าได้เป็นรัฐมนตรีนี้ ข้าพเจ้าขอปฏิญาณว่า จะไม่ดำเนินวิธีการแบบคอมมิวนิสต์เป็นอันขาด^๒

ในเค้าโครงฯ ของปรีดีนี้ ถ้าเปรียบเทียบกับหลักการของลัทธิมาร์กซ์ (Marxism) แล้ว จะเห็นว่ามึลักษณะที่แตกต่างกันอยู่ ซึ่งปรีดีไม่ได้อาศัยการวิเคราะห์ปัญหาเศรษฐกิจสังคมตามแบบลัทธิมาร์กซ์ ในขณะที่ปรีดีกล่าวถึงปัญหาการไม่เที่ยงแท้แน่นอนแห่งการเศรษฐกิจ โดยอาศัยหลักปรัชญาศาสนาพุทธและลัทธิโซลิดารีสม์ ปรีดีไม่ได้กล่าวถึง “การกดขี่ขูดรีด” หรือ “การเอารัดเอาเปรียบ” ของคนในสังคม ตามแบบลัทธิมาร์กซ์เลย และไม่ได้อาศัยหลัก “มูลค่าส่วนเกิน” (Surplus Value) และ “แรงงานส่วนเกิน” (Surplus Labour) ในการอธิบายปัญหา “การกดขี่ขูดรีด” ด้วย^๓ ในขณะที่

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๑

๒. รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ ๒๒/๒๔๗๖ (วิสามัญ) วันเสาร์ที่ ๒๘ ตุลาคม ๒๔๗๖, หน้า ๖๓๑

๓. ใน *A History of Economic Doctrines...* ชาร์ล จีต ได้อธิบาย “Marxism” ไว้เช่นกัน ในหน้า ๔๔๙-๔๘๓ โดยได้อธิบายหลักการสำคัญของคาร์ล มาร์กซ์ ในเรื่อง “Surplus Labour and Surplus Value” และ “the Law of Concentration or Appropriation” และได้กล่าวถึง “the Marxism School” และ “the Marxism Crisis and the Neo-Marxians” ในการอธิบายถึงเรื่อง Marxism นี้ ชาร์ล จีต ได้แสดงความไม่เห็นด้วยกับลัทธิมาร์กซ์หลายประการ แม้ว่าจะไม่อาจกล่าวได้แน่ชัดว่า ปรีดีอาจจะได้รับอิทธิพลจากชาร์ล จีต ที่ไม่เห็นด้วยกับลัทธิมาร์กซ์ แต่อย่างน้อยก็แสดงให้เห็นว่า ปรีดีคงจะได้ศึกษาลัทธิมาร์กซ์แล้วไม่มากนักน้อย

มาร์กซ์ได้วิเคราะห์ปัญหาการกดขี่ขูดรีดและการเอารัดเอาเปรียบระหว่างนายทุนกับกรรมกรในระบบทุนนิยม โดยอาศัย “มูลค่าส่วนเกิน” และ “แรงงานส่วนเกิน” เป็นหลัก ในคำโครงๆ ปรีดีไม่ได้อาศัยหลักการทั้งสอง และไม่ได้เน้นปัญหาการกดขี่ขูดรีดระหว่างนายทุนกับกรรมกร แต่ปรีดีได้เน้นปัญหาส่วนใหญ่อยู่ที่ชาวนา...

...ซึ่งเป็นพลเมืองส่วนมากของประเทศไทย ทำนาปีหนึ่ง คนหนึ่งไม่เกิน ๖ เดือน (รวมทั้ง ไถ หว่าน เกี่ยว ฯลฯ) ยังมีเวลาเหลืออีก ๖ เดือน ซึ่งต้องสูญเสียไป ถ้าหากว่าเวลาที่เหลือ ๖ เดือนนี้ ราษฎรมีทางที่จะใช้ให้เป็นประโยชน์ในการประกอบการเศรษฐกิจได้แล้ว ความสมบูรณ์ของราษฎรก็ย่อมจะเพิ่มขึ้นได้...*

ดังนั้น สิ่งที่ปรีดีเสนอคือการคำนึงถึงการใช้แรงงานให้เป็นประโยชน์ การจัดงานให้ราษฎร และการส่งเสริมแรงงาน ซึ่งทั้งนี้ อาจเป็นเพราะว่า สังคมไทยขณะนั้น ยังไม่เป็นสังคมทุนนิยมแบบตะวันตก ความขัดแย้งระหว่างนายทุนกับกรรมกรยังมีไม่มากนัก และสภาพปัญหาต่างๆ ก็อาจแตกต่างจากประเทศทุนนิยมตะวันตก ซึ่งปรีดีได้กล่าวในการประชุมกรรมการสิทธิการสอบสวนว่าหลวงประดิษฐมนูธรรมเป็นคอมมิวนิสต์หรือไม่ว่า

ฐานะการเป็นไปในประเทศสยามนี้ ต่างกับที่เป็นอยู่ในประเทศตะวันตก ในประเทศสยาม คนชั้นกลาง (บูร์จัวส์) เป็นคนที่ทำงาน ชาวนาเสียอีก มีเวลาว่างมาก ซึ่งชวนจะให้เกียจคร้าน และใช้เวลาที่ว่างนั้นในทางที่ไม่พึงปรารถนา^๑

และปรีดีได้กล่าวต่อไป ถึงปัญหาแรงงานโดยทั่วไป ว่า

๑. เดือน บุญนาค, ทำนปรีดี รัฐบุรุษอาวุโส..., หน้า ๑๕๒
๒. สุพจน์ ตานตระกูล, ชีวิตและงานของ ดร. ปรีดี พนมยงค์, หน้า ๑๕๒

อนึ่ง คนไม่มีงานทำในกรุงเทพฯ ก็มีมาก เขาทั้งหลายนี้ จึงควรมีอาชีพเป็นหลักแหล่ง จะได้เป็นทางป้องกันมิให้คนเหล่านี้กระทำผิดทางอาญา ส่วนอาชีพนั้น จะให้เลือกเอาได้ตามชอบใจ ไม่บังคับว่าต้องทำอย่างนั้น อย่างนี้ เป็นแต่ขอว่าให้มีอาชีพเท่านั้น ทั้งนี้ ก็เพื่อประโยชน์แก่ความปลอดภัยของประเทศ และเป็นการมนุษยสงเคราะห์ตามแบบของสันนิบาตชาติ... แต่ว่าการทั้งนี้ต้องกระทำด้วยกฎหมาย ซึ่งจะต้องผ่านสภาผู้แทนราษฎรตามวิถีสถิติธรรมนูญ คือคิดจะออกกฎหมายให้คนมีอาชีพและบำรุงการศึกษาและวิชาชีพ^๑

ดังนั้น ในปัญหาเรื่องแรงงานนี้ สิ่งที่มีปริศนาคำหนึ่งถึงคือการใช้ประโยชน์ของแรงงานให้เต็มที่ (ซึ่งไทยยังมีแรงงานที่ว่างงานจำนวนมาก) และการจัดการเศรษฐกิจให้เหมาะสมโดยที่ปริศนาก็ไม่ได้กล่าวถึงปัญหา “การขาดรีดแรงงาน” หรือ “แรงงานส่วนเกิน” (Surplus Labour) ของกรรมกรที่ถูกนายทุนเอารัดเอาเปรียบ และไม่ได้กล่าวถึง “มูลค่าส่วนเกิน” (Surplus Value) ตามแบบมาร์กซิสต์เลย ซึ่งจะเห็นได้จากการประชุมกรรมกรมาตุการพิจารณาเค้าโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ เมื่อ ม.จ. สกสฯ กล่าวว่ “ตามโครงการของผู้เสนอ อาศัยหลัก Surplus Value คนทำที่ดินไม่ได้ค่าของที่ดินเต็มที่... หมอชิมเมอแมนได้สำรวจกล่าวว่า... Surplus Value ทางภาคอุดรนั้น ตกแก่คนพื้นเมืองเป็นส่วนใหญ่” ปริศนี้ได้กล่าวตอบว่า

“ในเรื่องที่ดินนี้ การอธิบาย ข้าพเจ้าไม่ได้อาศัยหลัก Surplus Value ของ คาร์ล มาร์กซ์ เลย แต่อาศัยที่ว่า แรงงานของคนไทยเสียไปปีหนึ่งมาๆ จะทำอย่างไรจึงจะใช้แรงงานให้เป็นประโยชน์”^๒

นอกจากนี้ เค้าโครงฯ ของปริศนียังมีลักษณะที่ปฏิเสธ “หลักการต่อสู้ทางชนชั้น”

๑. เรื่องเดียวกัน

๒. เดือน บุญนาค, ท่านปริศติ รัฐบุรุษอาวุโส..., หน้า ๑๖๐

ทั้งไม่ได้อาศัยหลักการวิเคราะห์ “ชนชั้น” และไม่ได้กล่าวถึง “ชนชั้นที่ถูกกดขี่ขูดรีด” ตามแบบลัทธิมาร์กซ์แต่อย่างใด แม้ว่าปรีดีจะยอมรับความแตกต่างของฐานะทางเศรษฐกิจของคนในสังคม เช่น คนจน คนรวย รวมทั้งคนที่เกิดมาหนักโลก แต่ปรีดีก็ไม่ได้กล่าวในลักษณะของ “ชนชั้น” แบบมาร์กซ์ และไม่ได้ยอมรับ “การต่อสู้ทางชนชั้น” สิ่งที่ปรีดีเสนอคือ การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และร่วมมือกันตามแบบสังคมนิยมยูโทเปีย สังคมนิยมแบบสหกรณ์ และลัทธิโซลิดาริสม์มากกว่า ซึ่งปรีดีได้กล่าวไว้ในเค้าโครงการเศรษฐกิจว่า

“หลักสำคัญที่ควรคำนึง ก็คือ รัฐบาลจำต้องดำเนินวิธีละม่อม คือ ต้องอาศัยการร่วมมือระหว่างคนมั่งมีกับคนจน รัฐบาลจะต้องไม่ประหัตประหารคนมั่งมี”^๑

และในการประชุม “กรรมวิธีการพิจารณาว่าหลวงประดิษฐมนูธรรมเป็นคอมมิวนิสต์หรือไม่” ปรีดีได้กล่าวว่า

“ในเรื่องสงครามระหว่างชั้นนั้น ได้พยายามชี้แจงให้คนต่างๆ เข้าใจว่า ไม่เป็นการบังควร เพราะจะเป็นการทำให้นองเลือดเปล่าๆ”

และเมื่อกล่าวถึง “เผด็จการชนชั้นกรรมาชีพ” ปรีดีกล่าวว่า

“ดิกเตเตอร์ชิปหรือลัทธิขังการแผ่นดิน ข้าพเจ้าไม่ชอบเลย ที่ไม่ชอบนั้นไม่ใช่เพราะแต่การที่จะให้คนจนเข้าถืออำนาจบงการเท่านั้น ถึงแม้ว่าคนชั้นอื่นจะเข้ายึดอำนาจบงการแผ่นดิน ก็ไม่เห็นชอบด้วยเหมือนกัน”^๒

---

๑. เตือน บุญนาค, ท่านปรีดี รัฐบุรุษอาวุโส..., หน้า ๗๙
 ๒. สุพจน์ ตำนตรฤกุล, ชีวิตและงานของ ดร. ปรีดี พนมยงค์, หน้า ๑๔๘-๑๔๙

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า ปรีดีได้ปฏิเสธหลัก “การต่อสู้ทางชนชั้น” และ “เผด็จการชนชั้นกรรมาชีพ” ตามแบบลัทธิมาร์กซ สิ่งที่ปรีดีเสนอคือ การให้ราษฎรทุกคน ไม่ว่าจะเป็นคนจน คนรวย กรรมกร ชาวนา และผู้มีอาชีพต่างๆ (นอกเหนือจากข้อยกเว้นที่ได้กล่าวในเค้าร่าง พ.ร.บ. ว่าด้วยการประกันความสุขสมบูรณ์ของราษฎร) เป็น “ข้าราชการ” ซึ่งปรีดีได้กล่าวไว้ในเค้าร่าง พ.ร.บ. ว่าด้วยการประกันความสุขสมบูรณ์ของราษฎร หมวดที่ ๒ ว่าด้วยการทำงาน ว่า

“ให้บรรดาบุคคลที่มีอายุตั้งแต่ ๑๘ ปี ขึ้นไปจนถึง ๕๕ ปี รับราชการตามประเภทงาน ให้กำหนดแบ่งตามกำลัง ความสามารถ คุณวุฒิ และตามเพศ...”^๑

ดังนั้น ชนชั้นต่างๆ ในสังคม จึงถูกรวมไว้ด้วยกัน โดยเป็น “ข้าราชการ” เหมือนกันหมดทุกคน นอกจากนี้ ปรีดียังเสนอให้เคารพกรรมสิทธิ์เอกชน ไม่ริบทรัพย์ และยินยอมให้เอกชนผู้มั่งมีดำรงอยู่ และดำเนินการอิสระได้โดยไม่ต้องเป็น “ข้าราชการ” ซึ่งปรีดีได้กล่าวไว้ว่า

“ให้เอกชนมีกรรมสิทธิ์ในสังหาริมทรัพย์ทั้งหลายซึ่งเอกชนนั้นหามาได้”

“รัฐบาลจะซื้อที่ดินเหล่านี้กลับคืนมา... การซื้อที่ดินกลับคืนมานี้ เป็นวิธีแตกต่างกับวิธีริบทรัพย์ของคอมมิวนิสต์”

“ตามวิธีที่กล่าวกันว่า เป็นวิธีคอมมิวนิสต์ นั้น นักปราชญ์ในประเทศไทยท่านว่าต้องริบทรัพย์ของเอกชน การริบทรัพย์นี้ข้าพเจ้าไม่เห็นด้วย” และ

“เราเกลียดชังลัทธิคอมมิวนิสต์ ตามที่นักปราชญ์ในประเทศไทยท่านกล่าวนั้น และเราจะไม่ดำเนินวิธีริบทรัพย์มาแบ่งกัน ดังที่นักปราชญ์ท่านกล่าว”^๒

๑. เดือน บุญนาค, ท่านปรีดี รัฐบุรุษอาวุโส..., หน้า ๑๒๙-๑๓๐

๒. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๓-๑๔๔, ๘๑, ๙๓-๙๔ และ ๑๒๒

จะเห็นได้ว่า ปรีดีได้ปฏิเสธลัทธิคอมมิวนิสต์หลายครั้งหลายหนในเค้าโครงฯ และในเรื่องการเคารพกรรมสิทธิ์เอกชนนี้ ปรีดีมีความเห็นสอดคล้องกับสังคมนิยมแบบ ยูโทเปียและลัทธิโซลิตารีสมมากกว่าดังที่ได้กล่าวไปแล้ว

ถ้าพิจารณาเค้าโครงการเศรษฐกิจเปรียบเทียบกับหลักการของลัทธิมาร์กซ์แล้ว จะเห็นได้ว่า เค้าโครงการเศรษฐกิจไม่ได้เป็นคอมมิวนิสต์ตามแบบลัทธิมาร์กซ์ แต่ปัญหาการเสนอเค้าโครงฯ ไม่ได้ขึ้นอยู่กับว่า เค้าโครงฯ เป็นคอมมิวนิสต์ตามแบบลัทธิมาร์กซ์หรือไม่ เพราะในยุคของการเสนอเค้าโครงฯ นั้น ความรับรู้เรื่อง Marxism ของคนไทยจำกัดมาก ยากที่จะหาคนที่รู้และเข้าใจหลักการของ Marxism ได้ ความเข้าใจเกี่ยวกับคอมมิวนิสต์ของคนยุคนั้น จึงเป็นความเข้าใจที่มี "รัสเซีย" เป็นภาพ ทั้งนี้เพราะรัสเซียเป็นประเทศที่เพิ่งมีการปฏิวัติล้มระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เมื่อปี ๒๔๖๐ ก่อนหน้าการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ และก่อนหน้าการเสนอเค้าโครงการเศรษฐกิจเพียง ๑๕ ปี และรัสเซียได้สร้างระบบการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมของประเทศ ซึ่งในช่วงปี ๒๔๗๕-๒๔๗๖ ที่ได้มีการเสนอเค้าโครงฯ นี้ รัสเซียอยู่ภายใต้การปกครองของ สตาลิน และการปกครองในยุคสตาลินนี้ เป็นการปกครองที่รัฐเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการกำหนดการเปลี่ยนแปลง ในการวางแผน และในการควบคุมการดำเนินการทางเศรษฐกิจ โดยมีการโอนปัจจัยการผลิตทั้งหมดเป็นของรัฐ และจัดรูปเศรษฐกิจแบบสังคมนิยมขึ้น^๑ การปฏิวัติในรัสเซียรวมทั้งการปกครองในระบบสตาลิน (Stalinist) นี้ ได้มีผลกระทบต่อความรู้สึกนึกคิดของคนไทยในเวลานั้น ซึ่งมีคนจำนวนหนึ่งที่กล่าวการเปลี่ยนแปลงแบบรัสเซียเป็นอย่างมาก และเมื่อปรีดีได้เสนอเค้าโครงการเศรษฐกิจที่มีลักษณะไปในทางสังคมนิยมขึ้น จึงทำให้มีผู้หวาดเกรงกันว่า ไทยจะเป็น "คอมมิวนิสต์" แบบ "รัสเซีย" และเกรงว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับราษฎรเป็นแบบ Stalinist และจะทำให้ราษฎรอยู่ใต้อำนาจรัฐอย่างเป็นระบบ ซึ่งในเรื่องบทบาท

๑. รายละเอียดเกี่ยวกับการปฏิวัติทางเศรษฐกิจของประเทศรัสเซีย ดูใน Edward Hallett Carr, *The Russian Revolution : From Lenin to Stalin (1917-1929)* (London : Macmillan, 1979).

ของรัฐที่เพิ่มมากขึ้น ดังที่เสนอในเค้าโครงฯ นี้ เป็นสิ่งที่สำคัญมาก เพราะแต่เดิมในอดีต รัฐไม่มีบทบาทมากนักในการกำหนดความเป็นไป หรือความเปลี่ยนแปลงของสังคม แต่ในเค้าโครงฯ แล้ว รัฐจะเป็นผู้มีบทบาทอย่างสำคัญในการปฏิวัติทางเศรษฐกิจของไทย ดังนั้น ข้อเสนอให้เกิดการเปลี่ยนแปลงดังในเค้าโครงฯ จึงก่อให้เกิดความหวาดเกรงว่า ไทยจะเป็นคอมมิวนิสต์ประเทศที่ ๒ รองจากรัสเซีย ซึ่งทำให้หลายฝ่ายยอมรับไม่ได้ และได้แสดงความเห็นคัดค้านเค้าโครงฯ อย่างมาก จนทำให้เกิดปัญหาการเมืองอันเนื่องมาจากการเสนอเค้าโครงการเศรษฐกิจหลายประการ

ปัญหาทางการเมืองอันเนื่องมาจากการเสนอเค้าโครงการเศรษฐกิจ

ภายหลังการเสนอเค้าโครงการเศรษฐกิจได้มีปัญหาทางการเมืองที่ตามมาหลายประการ เค้าโครงการเศรษฐกิจได้ทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างพระยามโนฯ กับคณะราษฎรเพิ่มมากขึ้น และก่อให้เกิดรูปธรรมของความขัดแย้งที่ชัดเจน นับตั้งแต่มีการแพร่ข่าวลือว่า เค้าโครงการเศรษฐกิจเป็นคอมมิวนิสต์ไม่กี่วันต่อมา พระยามโนฯ ได้ออกคำสั่งห้ามไม่ให้ข้าราชการทั้งฝ่ายทหารและพลเรือน รวมทั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ทรงแต่งตั้ง เป็นสมาชิกสมาคมการเมือง ถ้าเป็นก็ขอให้ลาออกจากสมาคมการเมืองเสีย และข้าราชการผู้ใดไม่ลาออก ให้นำใบอนุญาตให้ออกไปยื่นต่อผู้บังคับบัญชาแล้ว จะไม่ได้รับเงินเดือน^๑ คำสั่งของพระยามโนฯ นี้ ฟุ่งเป้าไปที่คณะราษฎรโดยตรง ทั้งนี้เพราะในขณะนั้น สมาคมการเมืองที่มีอยู่ ก็คือสมาคมคณะราษฎร และสมาชิกของสมาคมคณะราษฎรส่วนใหญ่เป็นข้าราชการ ทั้งฝ่ายทหารและพลเรือน รวมทั้งผู้แทนราษฎรประเภทที่ทรงแต่งตั้ง ก็ประกอบด้วยสมาชิกคณะราษฎรจำนวนมาก^๒ ในการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกสภาได้อภิปรายกันเป็นอันมาก และที่

๑. ไสว สุทธิพิทักษ์, *ดร. ปรีดี พนมยงค์*, หน้า ๒๔๐

๒. หนังสือพิมพ์ *Bangkok Times* ฉบับวันที่ ๒ กันยายน ๒๔๗๕ ได้อ้างถึงบทความในหนังสือพิมพ์ *ศรีกรุง* ที่กล่าวถึงสมาคมคณะราษฎรว่า ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง สมาคมคณะราษฎรมีสมาชิก ๑๐,๐๐๐ คน ในจำนวนนี้มีบรรดาศักดิ์เป็น “พระยา” ๒๓ คน, “พระ” ๖๕ คน, “หลวง” ๓๗๖ คน และ “ขุน” ๓๒๘ คน ดู Batson, *The End of the Absolute Monarchy in Siam*, p. 285.

ประชุมได้ลงมติว่า การห้ามเช่นนี้ขัดต่อรัฐธรรมนูญ ถ้าจะห้ามก็ต้องแก้รัฐธรรมนูญเสียก่อน และต้องเสนอเป็นกฎหมาย ที่ประชุมลงมติด้วยคะแนน ๓๘ ต่อ ๑๑ เสนอให้รัฐบาลถอนคำสั่ง*

ในการประชุมสภาครั้งต่อมา วันที่ ๓๑ มีนาคม พระยามโนฯ ได้สั่งให้ทหารมาทำการตรวจค้นอาวุธสมาชิกสภา ก่อนเข้าประชุม ทำให้เกิดความไม่พอใจในหมู่สมาชิกสภา เป็นอันมาก และได้เปิดอภิปรายติเตียนการกระทำครั้งนี้อย่างรุนแรง^๑ ในที่สุดที่ประชุมได้ลงมติว่า ในที่ประชุมสภานั้น ประธานสภาเป็นผู้มีอำนาจสูงสุด ผู้ใดจะมาสั่งการอย่างหนึ่งอย่างใด เช่น การตรวจค้นอาวุธสมาชิกเช่นนี้ ย่อมทำไม่ได้

ในวันรุ่งขึ้น คือ วันที่ ๑ เมษายน ๒๔๗๖ พระยามโนฯ ได้ประกาศพระราชกฤษฎีกาปิดประชุมสภาผู้แทนราษฎร และตั้งคณะรัฐมนตรีชุดใหม่ โดยให้ "นายกรัฐมนตรีคณะซึ่งยุบนี้ เป็นนายกของคณะรัฐมนตรีใหม่ กับให้รัฐมนตรีซึ่งว่าการกระทรวงต่างๆ อยู่ในเวลานี้ เป็นสมาชิกของคณะรัฐมนตรีใหม่โดยตำแหน่ง ส่วนรัฐมนตรีอื่นๆ จะได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งขึ้น โดยคำแนะนำของนายกรัฐมนตรีอีกต่อไป"^๒ และในวันที่ ๑ เมษายน นั้นเอง พระยามโนฯ ได้เสนอรายชื่อคณะรัฐมนตรีชุดใหม่ ซึ่งไม่มีบุคคลที่อยู่ในคณะรัฐมนตรีชุดเก่า ๕ คน คือ ปรีดี พนมยงค์ หลวงเดช สหกรณ์ นายแบบ พหลโยธิน นายด้วง ลพานุกรม และพระยาประมวลิวิชาพูล ซึ่งพระยามโนฯ ได้ชี้แจงเหตุผลของการกระทำครั้งนี้ โดยออกแถลงการณ์ว่า

ในคณะรัฐมนตรี ณ บัดนี้ เกิดแตกแยกกันเป็นสองพวก มีความเห็นแตกแยกกันเป็นสองพวก มีความเห็นแตกต่างกัน และไม่สามารถที่จะคล้อยตามกันได้ ความเห็นข้างน้อยนั้นปรารถนาที่จะวางนโยบายเศรษฐกิจไปในทางอันมีลักษณะเป็นคอมมิวนิสต์

---

๑. พล.ต.อ. เผ่า ศรียานนท์, เหตุการณ์ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองและการชิงอำนาจระหว่างผู้ก่อการ, หน้า ๒๒๔
๒. รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ปี ๒๔๗๕ ครั้งที่ ๕๙
๓. ร.ต.ท. เสถียร ลายลักษณ์ (รวบรวม), ประชุมกฎหมายประจำศก ปี ๒๔๗๕, ๔๖ : ๑

ความเห็นข้างมากนั้นเห็นว่า นโยบายเช่นนั้น เป็นการตรงข้ามแก่ขนบธรรมเนียม ประเพณีของชาวสยาม และเป็นสิ่งที่เห็นได้โดยแน่นอนทีเดียวว่า นโยบายเช่นนั้น จักนำมา ซึ่งความหายนะแก่ประชากรชาวยุทธ และเป็นภัยอันตรายแก่ความมั่นคงของประเทศ...

...สภาซึ่งประกอบด้วยสมาชิกที่แต่งตั้งขึ้นชั่วคราวเช่นนี้ หากจะไม่ที่จะพิจารณา นโยบายทางเศรษฐกิจใหม่ เป็นการเปลี่ยนแปลงของเก่าอันมีอยู่ อยู่ ประดุจเป็นการ พลิกแผ่นดิน ส่วนสภาในเวลานี้ จะอ้างว่าไม่ได้ทำหรือยังไม่ได้ทำกฎหมายอันมีลักษณะ ไปในทางนั้นก็จริงอยู่ แต่เป็นที่เห็นได้โดยชัดเจนแจ่มแจ้งว่า มีสมาชิกเป็นจำนวนมากคน มีความปรารถนาที่จะทำเช่นนั้น และมีความเลื่อมใสศรัทธาต่อรัฐธรรมนูญอันมีจำนวนข้าง น้อยในคณะรัฐมนตรี...^๑

แถลงการณ์ของพระยามโนฯ ได้ยกประเด็นความขัดแย้งในเรื่องเค้าโครงการ เศรษฐกิจเป็นเหตุ และได้แสดงความห่วงเกรงว่า ถ้าเค้าโครงฯ ถูกเสนอต่อสภาแล้ว เสียงส่วนใหญ่ในสภาจะเห็นชอบด้วย ทั้งนี้เพราะสมาชิกส่วนมาก “มีความเลื่อมใสต่อ รัฐมนตรีอันมีจำนวนข้างน้อยในคณะรัฐมนตรี” ดังนั้น พระยามโนฯ จึงต้องปิดสภาเสีย ก่อนที่จะได้มีการพิจารณาเค้าโครงการเศรษฐกิจ ซึ่งพระยามโนฯ มีความเห็นว่าเป็น คอมมิวนิสต์ ดังนั้น วันที่ ๒ เมษายน พระยามโนฯ จึงได้เป็นผู้รับสนองพระบรม ราชโองการ ประกาศพระราชบัญญัติว่าด้วยคอมมิวนิสต์ (ซึ่งรัชกาลที่ ๗ ทรงลงพระ ประมาภิไธยตามคำแนะนำของคณะรัฐมนตรี โดยไม่ผ่านการพิจารณาของสภา) มีความว่า

“การก่อให้เกิดขึ้น หรือแม้แต่เพียงพยายามก่อให้เกิดขึ้นซึ่งคอมมิวนิสต์ จักเป็น เหตุุนำมาซึ่งความหายนะแก่ประชากรชาวยุทธ และเป็นภัยต่อความมั่นคงของประเทศ”

ดังนั้น ผู้ใดสนับสนุนส่งเสริมคอมมิวนิสต์ และเป็นสมาชิกของสมาคมดังกล่าว

๑. เรื่องเดียวกัน, ๔๖ : ๕ (ขีดเส้นใต้เน้นความโดยผู้เขียน)

จะมีความผิดและถูกลงโทษ พระราชบัญญัติฉบับนี้ ได้ให้ความหมายของคำว่า “คอมมิวนิสต์” และ “ลัทธิคอมมิวนิสต์” ไว้ว่า

(๑) คอมมิวนิสต์ หมายความว่า วิธีการหรือหลักการทางเศรษฐกิจซึ่งประกอบด้วยการเลิกล้างเสียทั้งหมด หรือแต่บางส่วน ซึ่งกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของเอกชน โดยให้ประเทศหรือประชาชนร่วมกันเข้าเป็นเจ้าของเสียเอง

(๒) ลัทธิคอมมิวนิสต์ หมายความว่า ลัทธิใดๆ ซึ่งสนับสนุน ส่งเสริมการรวมกรรมสิทธิ์ที่ดิน หรือรวมการอุตสาหกรรม หรือรวมทุน หรือรวมแรงงาน เข้าเป็นของรัฐบาล (Nationalization of land or industry or capital or labour)*

จะเห็นได้ว่า พระราชบัญญัติว่าด้วยคอมมิวนิสต์ฉบับนี้ ได้ออกมาเพื่อมุ่งทำลายและปราบปรามคณะราษฎร โดยเฉพาะ ความหมายของคำว่า “คอมมิวนิสต์” และ “ลัทธิคอมมิวนิสต์” ที่ได้กล่าวไว้ในพระราชบัญญัตินี้ ก็ดูจะเป็นความหมายที่กำหนดเพื่อให้สอดคล้องกับเค้าโครงการเศรษฐกิจของปรีดีที่ถูกโจมตีว่าเป็นคอมมิวนิสต์ ดังนั้น ทั้งปรีดีซึ่งเป็นผู้ร่างเค้าโครงการเศรษฐกิจ และสมาชิกคณะราษฎรคนอื่นๆ ที่สนับสนุนเค้าโครงการเศรษฐกิจอันถูกกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ ก็สามารถถูกระบุความผิดในฐานะผู้เผยแพร่ ผู้สนับสนุน ส่งเสริมคอมมิวนิสต์ และมีความผิดได้

นอกจากนี้ ในวันที่ ๒ เมษายน นั้นเอง ได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ฯ เกี่ยวกับการจดทะเบียนสมาคมว่า ถ้าหากวัตถุประสงค์ของสมาคมใดน่าจะเป็นภัยอันตรายต่อสันติภาพของประชาชน หรือก่อให้เกิดความไม่สงบ นายทะเบียนจะไม่รับจดทะเบียนสมาคมก็ได้ หรือถ้าจดทะเบียนเป็นสมาคมอยู่แล้ว นายทะเบียนจะขีดชื่อสมาคมออกเสียจากทะเบียนก็ได้ และยังได้แก้ไขกฎหมายลักษณะอาญา เพิ่มโทษผู้ฝ่าฝืนคำสั่ง นายทะเบียนที่ขีดชื่อสมาคมแล้ว ผู้นั้นยังขึ้นดำเนินการอยู่

๑. ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๐ วันที่ ๒ เมษายน ๒๔๗๖

อีก* การแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ เกี่ยวกับการจดทะเบียนสมาคมครั้งนี้ เป็นผลสืบเนื่องมาจากความล้มเหลวในการออกคำสั่งห้ามข้าราชการและสมาชิกสภาที่ทรงแต่งตั้ง เป็นสมาชิกสมาคมการเมือง ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของความพยายามที่จะล้มสมาคมคณะราษฎร ทั้งนี้ มีข้อสังเกตว่า ความพยายามของพระยามโนฯ ในการที่จะล้มสมาคมคณะราษฎรนี้ เป็นความพยายามที่สืบเนื่องมาจากข้อเสนอให้เลิกสมาคมการเมืองของรัชการที่ ๗ ตามพระราชหัตถเลขานี้ ที่ ๒/๑๒๕ ลงวันที่ ๓๑ มกราคม ๒๔๗๕ ถึงพระยามโนฯ ซึ่งมีความตอนหนึ่งว่า

คณะกรรมการเมืองจะทำประโยชน์จริงให้แก่ประชาชนได้ ก็เมื่อประชาชนมีความเข้าใจในวิธีการปกครองแบบรัฐธรรมนูญแล้ว ข้าพเจ้าจึงเห็นว่า ในเวลานี้ อย่ายให้มีสมาคมการเมืองเลยจะดีกว่า แต่โดยเหตุที่บัดนี้ รัฐบาลได้ยอมอนุญาตให้มีสมาคมคณะราษฎรเสียแล้ว จึงเป็นการยากที่จะกีดกันห้ามหวังมิให้มีคณะกรรมการเมืองขึ้นอีกคณะหนึ่ง หรือหลายคณะได้ อย่างดีที่สุดข้าพเจ้าเห็นว่า สมควรที่จะเลิกสมาคมคณะราษฎรและคณะอื่นที่เดียว...^๑

หลังจากที่มีพระราชกฤษฎีกาปิดสภาและพระราชบัญญัติคอมมิวนิสต์แล้ว ปรีดี ได้ถูกบังคับให้เดินทางออกนอกประเทศ ในวันที่ ๑๒ เมษายน ก่อนออกเดินทาง ปรีดี ได้ให้สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์ยืนยันว่า

“ข้าพเจ้าไม่ใช่คอมมิวนิสต์ ข้าพเจ้ายอมรับว่าข้าพเจ้าเป็นเพียงโซเชี่ยลลิสต์ จะเป็นคอมมิวนิสต์ได้อย่างไร เมื่อโครงการของข้าพเจ้านั้น มีทั้งโซเชี่ยลลิสต์ ลิเบอรัล สหกรณ์ รวมผสมอยู่ในโครงการของข้าพเจ้าด้วย”^๒

๑. ร.ต.ท. เสถียร ลายลักษณ์ (รวบรวม), ประชุมกฎหมายประจำศก ปี ๒๔๗๖, ๔๖ : ๗

๒. แดงกลางกรมเรื่องพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก..., หน้า ๑๖๖

๓. สุพจน์ ตำนตระกุล, ชีวิตและงานของ ดร. ปรีดี พนมยงค์, หน้า ๑๑๕

ในการรายงานข่าวปรีดีเดินทางออกนอกประเทศครั้งนี้ นั้น หนังสือพิมพ์ หลักเมือง ซึ่งลงบทความ “ส่งหลวงประดิษฐมนูธรรม”^๑ ถูกสั่งปิด ๗ วัน รัฐบาลพระยามโนฯ ได้ให้สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์ถึงเหตุผลในการสั่งปิดหนังสือพิมพ์ หลักเมือง ว่า เป็นเพราะ หลักเมือง แสดงให้เห็นถึงเจตนาว่านิยมโครงการหลวงประดิษฐมนูธรรม เป็นการขัดกับหลักการของรัฐบาลและรัฐมนตรีชุดนี้ ซึ่งเป็นความผิดเข้าลักษณะพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเป็นคอมมิวนิสต์ ซึ่งรัฐบาลได้ประกาศใช้เมื่อต้นเดือนเมษายน^๒

ปัญหาความยุ่งยากทางการเมืองทั้งหลาย อันเป็นผลมาจากเค้าโครงการเศรษฐกิจและความขัดแย้งทางการเมืองยังคงดำเนินต่อไป ในวันที่ ๑๘ มิถุนายน ๒๔๗๖ ได้มีประกาศพระบรมราชโองการ อนุญาตให้นายพันเอก พระยาพหล พลพยุหเสนา นายพันเอก พระยาทรงสุรเดช นายพันเอก พระยาฤทธิ์อัคเนย์ และนายพันโท พระประศาสน์พิทยายุทธ ลาออกจากตำแหน่งรัฐมนตรี ซึ่งการลาออกของนายทหารชั้นผู้ใหญ่ทั้ง ๔ หรือที่เรียกกันว่า “สี่ทหารเสือ” ในครั้งนี้ ได้มีการวิพากษ์วิจารณ์กันว่า เป็นแผนของพระยามโนฯ กับพวก ที่วางแผนเพื่อให้พระยาพหลฯ ลาออกจากตำแหน่งรัฐมนตรีและตำแหน่งผู้บัญชาการทหารบก เพื่อเป็นการกำจัดบุคคลสำคัญในคณะราษฎร^๓ ภายหลังจากที่ได้บังคับให้ปรีดี ซึ่งเป็นผู้นำที่สำคัญอีกคนหนึ่งของคณะราษฎรเดินทางออกนอกประเทศแต่คณะราษฎรได้ไหวตัวและทำการยึดอำนาจกลับคืนก่อน ในวันที่ ๒๐ มิถุนายน ๒๔๗๖ โดยการนำของพระยาพหลฯ และหลวงพิบูลฯ ซึ่งคุณจรรยา สืบแสง หนึ่งในผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ ได้กล่าวถึงเหตุผลของการยึดอำนาจของคณะราษฎรในครั้งนี้ว่า

๑. “โล่ตั้ง” (นามแฝง), “ส่งหลวงประดิษฐมนูธรรม”, หลักเมือง วันที่ ๑๔ เมษายน ๒๔๗๖ อ้างถึงใน พกรวิทย์ เอี่ยมธรรม, บทบาททางการเมืองของหนังสือพิมพ์ไทย..., หน้า ๔๘

๒. ๑๐ ธันวาคม, วันที่ ๑๕ เมษายน ๒๔๗๖ (หนังสือพิมพ์ ๑๐ ธันวาคม ฉบับปฐมฤกษ์ ออกวันเดียวกับ การประกาศใช้รัฐธรรมนูญถาวร ๑๐ ธันวาคม ๒๔๗๕) อ้างถึง ใน เรื่องเดียวกัน

๓. เรื่องการลาออกของสี่ทหารเสือในลະເຢັດພິບູລສະກຣາມ, “ความยุ่งยากของคณะปฏิวัติ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ เป็นผลให้เกิดการปฏิวัติ ๒๐ มิถุนายน ๒๔๗๖ และพระองค์เจ้าวรเดชนาหารจากนครราชสีมาลง มาเพื่อปราบปรามรัฐบาล”, วิทยาศาสตร์ปริทัศน์, ๒๑:๒๓ (๒๐ มิถุนายน ๒๕๑๓), หน้า ๑๘-๒๐ และ ๕๐

เมื่อคณะราษฎรถูกถอดเขี้ยวถอดเล็บหมดแล้ว เขา (ฝ่ายปฏิปักษ์ต่อคณะราษฎร-ผู้เขียน) ก็เตรียมการที่จะกวาดล้างคณะราษฎรเฉพาะที่ได้ไปเฝ้าขอขมาต่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ และมีรายนามที่ได้ลงนามกันไว้เป็นหลักฐานในวันเฝ้าขอขมาจำนวน ๖๐ คน โดยได้เตรียมประกาศพระบรมราชโองการให้ประหารชีวิตสมาชิกคณะราษฎร จำนวน ๖๐ คนนั้น^๑ โดยให้นำไปตัดศีรษะที่ท้องสนามหลวงในวันรุ่งอรุณของวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๖ (๑ ปีหลังจาก ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕) แล้วให้เอาศีรษะเสียบประจานไว้ที่ท้องสนามหลวง ๗ วัน เพื่อไม่ให้เป็นเยี่ยงอย่างต่อไป เผอิญผู้ก่อการคณะราษฎรคนหนึ่งทราบเรื่องเสียก่อน^๒ คณะราษฎรจึงทำการยึดอำนาจอีกครั้งหนึ่งเมื่อ ๒๐ มิถุนายน ๒๔๗๖^๓

ในการยึดอำนาจครั้งนี้ คณะผู้ยึดอำนาจได้ประกาศแถลงการณ์ว่า

ด้วยคณะรัฐมนตรีที่บริหารราชการแผ่นดิน ณ บัดนี้ ไม่ถูกต้องครบถ้วนตามรัฐธรรมนูญ โดยเริ่มต้นปิดสภาผู้แทนราษฎร และงดใช้รัฐธรรมนูญ คณะทหารบก ทหารเรือ จึงได้ดำเนินการเพื่อให้มีการเปิดสภาผู้แทนราษฎร ดำเนินการตามรัฐธรรมนูญ^๔

---

๑. รายชื่อคณะผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ที่ได้เข้าเฝ้าทูลเกล้าถวายดอกไม้ธูปเทียนขอพระราชทานขมาโทษนี้ ดูใน ไพโรจน์ ชัยนาม, รัฐธรรมนูญ บทกฎหมาย และเอกสารสำคัญ..., ๒ : ๓๓-๓๖ หรือในราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๔๙ วันที่ ๑๑ ธันวาคม ๒๔๗๕

๒. จากการสัมภาษณ์คุณเจริญ สืบแสง เมื่อวันที่ ๒๓ สิงหาคม ๒๕๒๕ คุณเจริญได้เล่าว่า “ประกาศพระบรมราชโองการนี้ คุณจิตตะเสน บัญจะ ไปรู้เข้า เพราะว่าคนที่เขียน เขาเขียนลายมือให้สวย เขาเรียกว่าอักษรณ์ เป็นขุนอะไรไม่ทราบ จำไม่ได้ เป็นคนธรรมดาธรรมดา ไม่เป็นมหาบวชมาแล้ว มีความรู้ขึ้นมา แก่ไปอ่านที่ให้เขียนนี้ ไปเจอชื่อคุณจิตตะเสน บัญจะ คุณจิตตะเสนทำงานร่วมกันในกองเดียวกับท่านขุนนี้ ท่านขุนว่า เอ๊ะ ทำไมเขามาตัดหัวคุณ แก่ก็อ่านพระราชโองการ ถึงได้รู้” สัมภาษณ์: จรุง สืบแสง, ผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง, ๒๓ สิงหาคม ๒๕๒๕

๓. จรุง สืบแสง, “ทำไมเราจึงยังไม่ระบอบประชาธิปไตยที่สมบูรณ์”, ปาฐกถาในงาน “กึ่งศตวรรษประชาธิปไตย” ณ หอประชุม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, หน้า ๓-๔

๔. ประเสริฐ ปัทมะสุคนธ์, รัฐสภาไทยในรอบสี่สิบสองปี..., หน้า ๖๘

ในวันที่ ๒๑ มิถุนายน ได้มีพระราชกฤษฎีกาเปิดประชุมวิสามัญแห่งสภาผู้แทนราษฎร และสภาได้ประชุมกันในวันรุ่งขึ้น คือ วันที่ ๒๒ มิถุนายน สมาชิกได้ลงมติเห็นชอบให้พระยาพหลฯ เป็นนายกรัฐมนตรี และลงมติให้ความไว้วางใจแก่นายกรัฐมนตรีเป็นเอกฉันท์^๑ พระยาพหลฯ นายกรัฐมนตรี ได้แถลงนโยบายต่อสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ ๒๖ มิถุนายน มีความตอนหนึ่งว่า “รัฐบาลจะได้รักษาความสงบเรียบร้อย ให้ประชาชนไว้วางใจซึ่งกันและกัน และร่วมสามัคคีกัน เพราะฉะนั้นรัฐบาลจะกำจัดลัทธิคอมมิวนิสต์โดยเคร่งครัด”^๒ และพระยาพหลฯ ได้ขอร้องหนังสือพิมพ์ไม่ให้หนังสือพิมพ์หรือพินเรื่อง คำโครงการเศรษฐกิจ และพระบรมราชวินิจฉัย ขึ้นมาอีก พระยาพหลฯ ได้กล่าวว่

“ข้าพเจ้าขอย้ำอีกครั้งหนึ่งว่า เมื่อรัฐบาลไม่ปรารถนาจะให้แต่ต้องเรื่องคำโครงการเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐ์ฯ และพระบรมราชวินิจฉัยเรื่องคำโครงการนั้นแล้ว เราช่วยกันปล่อยให้ล้มเสียเถิดเพื่อเห็นแก่ความสงบสุขของบ้านเมือง”^๓

ซึ่งหนังสือพิมพ์ก็ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี

หลังจากนั้น พระยาพหลฯ ได้ติดต่อกับปรีดีเพื่อให้เดินทางกลับสยาม ซึ่งได้รับคำตอบจากปรีดีว่ายินดีจะกลับประเทศสยาม แต่ขอให้รัฐบาลนำความกราบบังคมทูลพระกรุณาเสียก่อน พระยาพหลฯ จึงได้นำความขึ้นกราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงย้่าว่า ทรงยินยอมให้เรียกกลับมาได้ หากว่ารัฐบาลจะไม่รื้อพิน

๑. รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ปี ๒๔๗๖ สมัยที่ ๑ ครั้งที่ ๑, หน้า ๕

๒. รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ปี ๒๔๗๖ สมัยที่ ๑ ครั้งที่ ๓ หน้า ๕๓

๓. ศรีกรุง, วันที่ ๒๗ มิถุนายน ๒๔๗๖ อ้างถึงใน พรภิรมย์ เอี่ยมธรรม, บทบาททางการเมืองของหนังสือพิมพ์ไทย..., หน้า ๘๓

โครงการเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐฯ ขึ้นมาใหม่อีก^๑ และได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ปรีดีเป็นรัฐมนตรี ตั้งแต่วันที่ ๑ ตุลาคม ๒๔๗๖ ปรีดีจึงได้เดินทางกลับสู่สยามและรัฐบาลได้ออกแถลงการณ์ฉบับหนึ่งเกี่ยวกับการเชิญปรีดีกลับเข้ามาร่วมบริหารราชการความตอนหนึ่งว่า

ตามที่หลวงประดิษฐมนูธรรมรับรองว่า พร้อมทั้งจะร่วมมือกับรัฐบาลในอันที่จะดำเนินการตามหลักนโยบายซึ่งรัฐบาลวางไว้แล้วในการปกครอง กล่าวคือ

๑. รักษาผลประโยชน์ของประชาชนทุกชั้นทุกเหล่า และสมานประโยชน์นั้นให้กลมกลืน โดยชนทุกชั้นทุกเหล่าช่วยกันบำรุงเศรษฐกิจของประเทศชาติ
  ๒. ให้ที่ดินของประเทศที่ยังว่างเปล่าอยู่มาก เป็นประโยชน์ทางเศรษฐกิจยิ่งขึ้น
  ๓. ให้ราษฎรมีช่องทางประกอบการเลี้ยงชีพโดยครบถ้วนหน้า
  ๔. ให้คนไทยเลื่อมใสในทางอุตสาหกรรม โดยรัฐบาลให้ความสะดวก ช่วยการฝึกฝน การร่วมมือ และการควบคุมเท่าที่จำเป็น เพื่อผู้ประกอบการนั้นๆ ได้รับผลเต็มที่ ที่ตนควรได้ และมีลู่ทางผ่อนความหนักของหนี้สินที่มีอยู่ให้เบาสงบลง
  ๕. ให้สินค้าขาออกของประเทศมีมากอย่างและมีปริมาณมากยิ่งขึ้น
  ๖. ให้ฐานะการเป็นอยู่ของคนไทยเขยิบดีขึ้นเป็นขั้นๆ ตามลำดับไป
- อนึ่ง ในการที่จะดำเนินการไปสู่จุดหมายข้างต้นนั้น รัฐบาลจะไม่ใช้วิธีใหม่ๆ ที่จะบังคับซื้อที่ดินและบังคับจ้างแรงงาน ดังนั้น จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้หลวงประดิษฐมนูธรรมกลับมารับราชการเป็นรัฐมนตรีสืบไป^๒

รัฐบาลได้ออกแถลงการณ์ฉบับนี้ เพื่อชี้แจงว่า ปรีดีซึ่งจะเดินทางกลับมาร่วม

๑. สำนักงานเลขาธิการคณะรัฐมนตรี รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ที่ ๓๓ พระราชกระแสรับสั่งในเรื่องเค้าโครงการเศรษฐกิจ, อ้างถึงใน ม.ล. วัลย์วิภา จรุงญโรจน์, การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวพระราชดำริทางการเมือง..., หน้า ๑๕๘

๒. สุพจน์ ตำนตระกูล, ชีวิตและงานของ ดร. ปรีดี พนมยงค์, หน้า ๑๒๕-๑๒๖

รัฐบาลอีกครั้งนี้ รับรองว่าจะดำเนินการตามหลักนโยบายที่รัฐบาลวางไว้ และรัฐบาล “จะไม่ใช้วิธีการใหม่ๆ ที่จะบังคับซื้อที่ดินและบังคับจ้างแรงงาน” นั่นคือ รัฐบาลจะไม่ดำเนินการตามเค้าโครงการเศรษฐกิจของปรีดี ซึ่งถูกโจมตีว่าเป็นคอมมิวนิสต์ และปรีดี ก็ได้รับรองว่า จะดำเนินการตามหลักนโยบายของรัฐบาล

เมื่อมีข่าวว่ารัฐบาลจะเชิญปรีดีกลับมาช่วยบริหารราชการ ก็มีการเคลื่อนไหวต่อต้านอีกครั้งหนึ่ง นั่นคือ กบฏบวรเดช ซึ่งมีพระองค์เจ้าบวรเดชเป็นหัวหน้า เกิดขึ้น ในวันที่ ๑๑ ตุลาคม ๒๔๗๖ โดยทหารฝ่ายหัวเมืองเคลื่อนพลเข้าสู่พระนคร และในวันที่ ๑๒ ตุลาคม พระยาตรีสิริภินทรราชนำเจตน์เจตมายื่นต่อรัฐบาล ใจความว่า

คณะรัฐมนตรีนี้ ปล่อยให้คนหลบหลู่ดูหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ และเอาหลวงประดิษฐมนูธรรมกลับมาเข้ามามีอำนาจเพื่อดำเนินการแบบคอมมิวนิสต์ต่อไป จึงขอให้กราบถวายบังคมลาออกจากตำแหน่งภายใน ๑ ชั่วโมง ถ้ามิฉะนั้นจะใช้กำลังบังคับและจะเข้ายึดการปกครองชั่วคราว จนกว่าจะได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งคณะรัฐมนตรีขึ้นใหม่ ซึ่งจะไม่มีนายทหารประจำการเข้าเกี่ยวข้องด้วย*

ในวันที่ ๑๒ ตุลาคม นั้นเอง รัฐบาลได้ออกคำแถลงการณ์ฉบับที่ ๓ ซึ่งแจ้งว่า

ผู้ยุยงได้อ้างว่า การที่รัฐบาลเรียกหลวงประดิษฐมนูธรรมกลับ จะเป็นช่องทางให้หลวงประดิษฐมนูธรรมดำเนินการแบบคอมมิวนิสต์ ข้อนี้รัฐบาลขอปฏิเสธเด็ดขาดว่าหลวงประดิษฐมนูธรรมมิได้มีเจตนาเลยที่ดำเนินการแบบคอมมิวนิสต์ และผู้ที่อยู่ในคณะรัฐบาลนี้ จะไม่มีใครยอมให้ผู้ใดดำเนินวิธีการแบบคอมมิวนิสต์เลยเป็นอันขาด รัฐบาลได้ประกาศนโยบายแล้วอย่างไร ก็จะดำเนินการตามที่ได้ประกาศ ส่วนหลวง

๑. รวบรวมคำแถลงการณ์และประกาศต่างๆ ซึ่งรัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ประกาศแก่ข้าราชการฝ่ายทหาร พลเรือน และราษฎรทั่วไป เริ่มตั้งแต่ ๑๒ ตุลาคม ๒๔๗๖ (พระนคร. โรงพิมพ์ศรีกรุง, ๒๔๗๖), หน้า ๑๒

ประดิษฐ์มุนุธรรม ได้รับรองว่าจะร่วมมือกับรัฐบาลนี้ตามนโยบายที่ได้ประกาศแล้ว หลวงประดิษฐ์มุนุธรรมก็มั่นคงถือถ้อยคำ ฉะนั้น ข้อหาของผู้ก่อการจลาจล ดังที่กล่าวข้างต้นนั้น จึงไม่เป็นความจริง และเป็นข้อที่พลอยอ้างเพื่อถือเหตุเท่านั้น และทางสืบสวนของรัฐบาลได้ความแน่ชัดว่า แผนการจลาจลอันนี้ได้เตรียมมาเป็นเวลานานก่อนที่รัฐบาลจะได้ตกลงเรียกหลวงประดิษฐ์มุนุธรรมกลับ^๑

ในวันที่ ๑๓ ตุลาคม พระองค์เจ้าบรมเดช ได้มีจดหมายถึงรัฐบาล ขอให้ดำเนินการตามข้อเสนอ ๖ ประการ ทางฝ่ายรัฐบาลได้ออกแถลงการณ์ชี้แจงและตอบโต้ข้อเสนอ ๖ ประการ ของพระองค์เจ้าบรมเดช ในวันที่ ๑๕ ตุลาคม^๒

จะเห็นได้ว่า เค้าโครงการเศรษฐกิจของปรีดี ได้ถูกหยิบยกขึ้นมาเป็นประเด็นหรือเหตุผลหนึ่งของการก่อการกบฏ ซึ่งฝ่ายกบฏอ้างว่า

ข้อสำคัญที่ทำให้เกิดแตกร้าอย่างใหญ่หลวง จนเป็นเหตุนองเลือดและต้องเสียชีวิตตติชนชาติเดียวกันคราวที่แล้วมานี้ เนื่องด้วยหลวงประดิษฐ์มุนุธรรม กลับคืนแดนสยาม ซึ่งมีเสียงลือกันว่า จะได้เป็นนายกรัฐมนตรี บางคนก็ว่า จะได้เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ฯลฯ เหล่านี้ ปวงชนต่างก็หวาดเกรงว่า จะบังเกิดลัทธิคอมมิวนิสต์ยิ่งขึ้น ความพรั่นกลัวซึ่งกำลังระอุมาแล้วเป็นเวลานาน เลยเกิดระเบิดขึ้นในที่สุด ด้วยความหมายที่จะปราบคอมมิวนิสต์นั่นเอง^๓

๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓

๒. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๙-๒๑ (คำแถลงการณ์ฉบับที่ ๒๐) นอกจากนี้ ความเห็นและทัศนะต่อข้อเสนอทั้ง ๖ ข้อนี้ ดูได้จาก ละเอียด พิบูลสงคราม, ความยุ่งยากของคณะปฏิวัติ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕..., หน้า ๒๐ และ ๕๐, นิตยภั พิบูลสงคราม, "คำขาดของพระองค์เจ้าบรมเดช", วิทยาสารปริทัศน์, ๒๑ : ๒๓ (๒๐ มิถุนายน ๒๕๑๓), หน้า ๒๓-๒๕, ชัยอนันต์ สมุทวณิช, ๑๔ ตุลา : คณะราษฎรกับกบฏบวรเดช และ สุพจน์ ด่านตระกูล, ข้าแกละ ดร. ชัยอนันต์ สมุทวณิช (กรุงเทพ, สันติธรรม, ๒๕๑๗)

๓. จดหมายของ ร.อ. ชุนเรีงรณชัย - ต่วน โกมารทัต ถึงพระยาพหลฯ นายกรัฐมนตรี เรื่อง แกลงเหตุแห่งความแตกร้าสามัคคีของชาติ ลงวันที่ ๑๙ กุมภาพันธ์ ๒๔๗๖ ใน ชัยอนันต์ สมุทวณิช, ๑๔ ตุลา : คณะราษฎรกับกบฏบวรเดช, หน้า ๒๕-๓๐

การสู้รบระหว่างฝ่ายกบฏกับฝ่ายรัฐบาลดำเนินไปเป็นเวลาหลายวัน ในที่สุดฝ่ายกบฏได้พ่ายแพ้แก่ฝ่ายรัฐบาล ในวันที่ ๒๔ ตุลาคม ๒๔๗๖^๑ ต่อมาอีก ๔ วัน คือวันที่ ๒๘ ตุลาคม สภาได้ลงมติเป็นเอกฉันท์ให้ความไว้วางใจแก่ปรีดี ซึ่งได้รับแต่งตั้งเป็นรัฐมนตรี และในการประชุมสภาครั้งนี้ ปรีดีได้ชี้แจงว่า คำกล่าวหาต่างๆ ที่มีผู้กล่าวหา นั้นไม่เป็นความจริง ทั้งยังได้กล่าวปฏิญาณว่า “จะไม่ดำเนินวิธีแบบคอมมิวนิสต์เป็นอันขาด”^๒

ต่อมา เมื่อพระยาพหลฯ ได้รับแต่งตั้งเป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้งหนึ่ง ภายหลังการเลือกตั้ง ๑๕ พฤศจิกายน ๒๔๗๖ รัฐบาลพระยาพหลฯ ได้ตั้งคณะกรรมการการวิสามัญชั้นคณะหนึ่ง เพื่อพิจารณาว่า ปรีดีเป็นคอมมิวนิสต์หรือไม่ ตามญัตติที่นายพิภณ สงขลา ส.ส. จังหวัดอุตรดิตถ์ ได้เสนอขึ้น คณะกรรมการนี้ประกอบด้วยหม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ พระยานลราชสุวัจน์ พระยาศรีสังกร เซอร์โรเบิร์ต ฮอแลนด์ และมองซิเออร์ กียอง “ ได้ดำเนินการประชุมพิจารณาและสอบถามความคิดของปรีดี ในที่สุด คณะกรรมการได้ลงมติเป็นเอกฉันท์ว่า ปรีดีไม่มีมลทินเป็นคอมมิวนิสต์ ดังที่ถูกกล่าวหา คณะกรรมการได้เสนอผลการพิจารณาให้สภาผู้แทนราษฎร ซึ่งสภาได้ลงมติเห็นชอบกับความเห็นของคณะกรรมการ เมื่อวันที่ ๑๐ มีนาคม ๒๔๗๖ และในการประชุมครั้งนี้ ปรีดีได้ให้สัตย์ปฏิญาณอีกครั้งหนึ่งว่า

“ข้าพเจ้าขอปฏิญาณให้สัตย์อีกครั้งหนึ่งว่า ความคิดเห็นของข้าพเจ้านั้น ไม่ได้มีไปในทางคอมมิวนิสต์เลย แม้แต่ในเรื่องโครงการเศรษฐกิจที่ได้พูดกันเมื่อกี้ก็ก็ตาม...”^๓

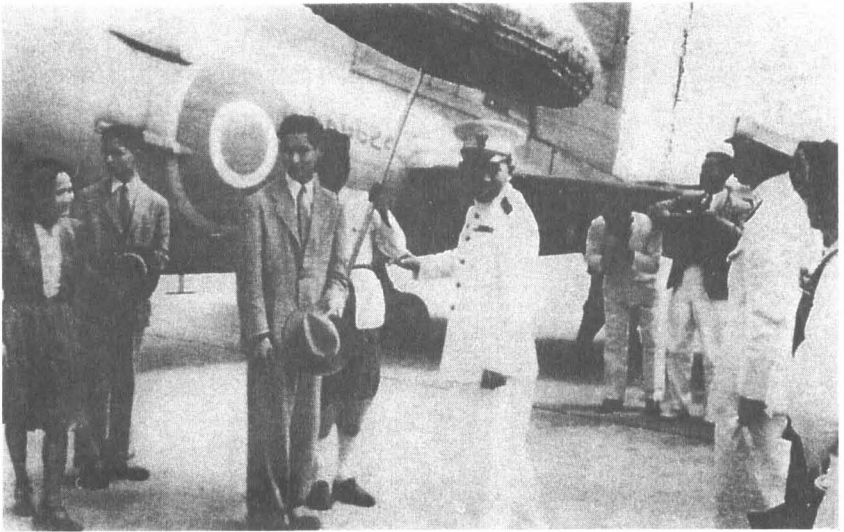
ที่ประชุมต่างแสดงความยินดีที่ปรีดีพ้นมลทินจากข้อหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์

-
๑. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘-๑๙
  ๒. รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ปี ๒๔๗๖ สมัยที่ ๑ ครั้งที่ ๒๒, หน้า ๖๓๑
  ๓. รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ปี ๒๔๗๖ สมัยที่ ๑ ครั้งที่ ๒, หน้า ๕๙
  ๔. รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ปี ๒๔๗๖ สามัญ สมัยที่ ๒ ครั้งที่ ๒๔

นับตั้งแต่การเสนอเค้าโครงการเศรษฐกิจในเดือนมีนาคม ๒๔๗๕ จนถึงการที่ สภามติเห็นชอบกับคณะกรรมการวิชาการว่า ปรีดีไม่มีมลทินเป็นคอมมิวนิสต์ดังที่ถูกล่าว หา เมื่อวันที่ ๑๐ มีนาคม ๒๔๗๖ เป็นเวลา ๑ ปีนี้ ได้เกิดปัญหาทางการเมืองอันเนื่องมา จากเค้าโครงการเศรษฐกิจหลายประการ และประกอบกับการที่รัชกาลที่ ๗ ได้ทรง ขอร้องให้รัฐบาลงดดำเนินโครงการเศรษฐกิจแบบ Socialist อย่างแรง ก่อนหน้าที่พระ องค์จะทรงสละราชสมบัติ^๑ และรัฐบาลได้ยินยอมตามพระราชประสงค์ ทำให้ไม่มีผู้ใด กล้ากล่าวถึงหรือหยิบยกเค้าโครงการเศรษฐกิจมาพิจารณาในทางปฏิบัติอีก โดยเฉพาะ เมื่อเกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างคณะราษฎรกับรัชกาลที่ ๗ อันนำไปสู่การสละราช สมบัติของพระองค์ แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงและการดำเนินการต่างๆ ของรัฐบาลจึง เป็นไปในทางค่อยเป็นค่อยไปมากขึ้น และตลอดช่วงเวลาที่คณะราษฎรบริหารประเทศ ต่อมา แม้กระทั่งช่วงที่ปรีดีเป็นนายกรัฐมนตรี เค้าโครงการเศรษฐกิจก็ไม่ได้รับการนำมา ปฏิบัติ เค้าโครงการเศรษฐกิจจึงเป็นเพียงประวัติศาสตร์ความคิดของความพยายามที่จะ ดำเนินการทางการเศรษฐกิจภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองในทัศนะของปรีดี ซึ่ง เค้าโครงฯ นี้ แม้ว่าจะไม่ได้รับการนำไปปฏิบัติ แต่ก็ถือได้ว่าเป็นแผนพัฒนาเศรษฐกิจที่ ได้มีการเสนอขึ้นเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ไทย

๑. แถลงการณ์เรื่องพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก..., หน้า ๑๕๔

นายปรีดี พนมยงค์ รับเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล
สมเด็จพระอนุชา และสมเด็จพระราชชนนี เสด็จนิวัติสู่ประเทศ
เมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๘

ในการศึกษาความคิดทางการเมืองของปรีดี พนมยงค์ : ระยะเริ่มแรก (พ.ศ. ๒๔๔๓-๒๔๗๗) นี้ จะเห็นได้ว่า ความคิดทางการเมืองของปรีดีในช่วงเวลาดังกล่าว ได้มีการพัฒนา ทั้งมีความต่อเนื่องและเปลี่ยนแปลงในบางลักษณะ ในบางช่วงเวลา

ในช่วงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองปี ๒๔๗๕ ปรีดีได้เริ่มมีความคิดและความสนใจในเรื่องการเมืองการปกครองตั้งแต่เมื่อครั้งยังเป็นนักศึกษา ทั้งสนใจที่จะศึกษาค้นคว้าถึงวิธีการที่จะแก้ไขปัญหบางอย่าง จนถึงได้มีความคิดเห็นต่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง และได้พยายามดำเนินการเพื่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้น เมื่อสำเร็จการศึกษาและเดินทางกลับเข้ารับราชการในประเทศไทย ก็ได้พยายามเคลื่อนไหวเผยแพร่ความคิดเกี่ยวกับการปกครอง และได้แนะนำส่งเสริมให้คนเห็นคุณค่าและความดีงามของการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ทั้งได้ชี้ให้เห็นถึงข้อจำกัดของการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แม้ว่าในเวลานั้น การเคลื่อนไหวดังกล่าวจะทำได้โดยยาก เนื่องจากการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ได้มีกฎหมายจำกัดสิทธิ เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นและการกระทำ อันจะเป็นการนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและทางเศรษฐกิจที่เป็นอยู่ในเวลานั้น แต่ปรีดีก็ได้พยายามดำเนินการเผยแพร่ความคิดเห็นและความรู้ทางด้านการเมือง การปกครอง และการเศรษฐกิจในลักษณะที่เป็นวิชาการ โดยอาศัยการสอนที่โรงเรียนกฎหมาย การตั้งโรงพิมพ์นิตยสาร และพิมพ์หนังสือ นิตยสาร และหนังสือกฎหมายอื่นๆ ออกเผยแพร่ รวมทั้งการเขียนบทความแสดงความคิดเห็นในเรื่องต่างๆ ซึ่งเมื่อกล่าวสำหรับความคิดทางการเมืองของปรีดีในช่วงเวลาดังกล่าวนั้น ก็อาจกล่าวได้ว่า ปรีดีมีความคิดที่คัดค้านการ

ปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และต้องการการปกครองแบบประชาธิปไตย โดยได้เห็นถึงข้อจำกัดของการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ จึงต้องการเปลี่ยนการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ให้เป็นการปกครองแบบประชาธิปไตย และต้องการพัฒนาประเทศให้เจริญทัดเทียมกับประเทศอื่นๆ นอกจากนี้ ปรีดีก็ได้ตระหนักและชี้ให้เห็นถึงปัญหาของประเทศสยามในเวลานั้น ในปัญหาเรื่องเอกราชในทางศาล ปัญหาสิทธิสภาพนอกอาณาเขตและฐานะพิเศษของคนต่างด้าว ปัญหาความไม่สมบูรณ์บางประการของกฎหมายที่ใช้อยู่ในเวลานั้น ปัญหาสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคของประชาชน ปัญหาการมีสิทธิมีเสียงในการปกครองตนเองของประชาชน รวมถึงปัญหาทางด้านการจัดการทางเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งความเห็นของปรีดีในเรื่องต่างๆ นี้ต่อมาได้ปรากฏอยู่ในหลัก ๖ ประการ ของคณะราษฎร อันประกอบด้วยหลักเอกราช หลักการรักษาความสงบเรียบร้อยภายใน หลักการเศรษฐกิจ เสมอภาค เสรีภาพ และการศึกษา ซึ่งปรีดีได้เป็นผู้เสนอขึ้นในที่ประชุมผู้ก่อการฯ และได้ประกาศเป็นเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของคณะราษฎรในการดำเนินการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ ซึ่งความคิดทางการเมืองของปรีดีในช่วงเวลาดังกล่าวนี้ ได้สืบต่อไปจนถึงช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕

ในช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองปี ๒๔๗๕ ในระยะแรก ปรีดีมีทัศนะที่ต่อต้านระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นอย่างมาก ดังข้อความที่ได้ประกาศใน “ประกาศคณะราษฎร” ซึ่งมีลักษณะต่อต้านระบอบเก่าอย่างรุนแรง แต่ในระยะต่อมามีลักษณะที่ต่อต้านระบอบเก่าอย่างรุนแรงได้ลดน้อยลง และมีลักษณะที่ประนีประนอมมากขึ้น ดังในเรื่องการร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม อย่างไรก็ตาม ความคิดทางการเมืองของปรีดีในช่วงเวลานี้ ก็มีลักษณะที่แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนถึงความต้องการการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ดังจะเห็นได้จากที่ปรีดีได้พยายามทำลายและแก้ไขหลักการบางอย่างของการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เดิม และจัดวางรูปแบบการปกครองในระบอบใหม่ให้เป็นแบบประชาธิปไตย ทั้งได้พยายามดำเนินการตามหลัก ๖ ประการ ที่เป็นความคิดของปรีดีตั้งแต่ก่อนการเปลี่ยนแปลง

และคณะราษฎรได้ถือเป็นหลักนโยบายของคณะ และจะเห็นได้ว่า ในช่วงระยะเวลาเพียง ๒ ปี ภายหลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครอง ปรีดีได้จัดวางรูปแบบการปกครองในระบอบใหม่ให้เป็นประชาธิปไตยหลายประการ ดังที่ปรากฏในธรรมนูญการปกครองรัฐธรรมนูญ พระราชบัญญัติว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร พระราชบัญญัติระเบียบราชการบริหารแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช ๒๔๗๖ พระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม พุทธศักราช ๒๔๗๖ พระราชบัญญัติจัดระเบียบเทศบาล พุทธศักราช ๒๔๗๖ รวมทั้งการก่อตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง และการจัดตั้งคณะกรรมการกฤษฎีกาให้ทำหน้าที่อย่างศาลปกครอง ซึ่งในการดำเนินการต่างๆ เหล่านี้ ได้เป็นพื้นฐานสำคัญสำหรับการปกครองในระบอบประชาธิปไตยในเวลาต่อมา

อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานของปรีดีและคณะราษฎรในช่วงเวลาดังกล่าว ก็ได้ก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างปรีดีและคณะราษฎรกับรัชกาลที่ ๗ อันนำไปสู่การสละราชสมบัติของรัชกาลที่ ๗ ในเวลาต่อมา แม้ว่าปรีดีและคณะราษฎรจะได้พยายามแก้ไข ผ่อนปรน และประนีประนอมหลักการบางอย่างแล้ว แต่ก็ไม่สามารถแก้ไขปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองที่เกิดขึ้นได้ ในการนี้จะเห็นได้ว่า ปรีดีได้ยืนยันถึงความถูกต้องของหลักการที่ปรีดีและคณะราษฎรดำเนินการ และเห็นว่า การดำเนินการต่างๆ ในช่วงเวลาดังกล่าว เป็นการดำเนินการตามหลักการปกครองในระบอบประชาธิปไตย แม้ว่าจะมีหลักการบางอย่างซึ่งยังไม่เป็นประชาธิปไตยเต็มที่ เช่น การมีบทเฉพาะกาลรัฐธรรมนูญหรือการมีพระราชบัญญัติป้องกันรักษารัฐธรรมนูญ แต่ปรีดีก็มีความเห็นว่า หลักการบางอย่างนั้นเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับระยะหัวเลี้ยวหัวต่อของการเปลี่ยนแปลง ซึ่งจำเป็นที่จะต้องคงอยู่ชั่วคราวระยะหนึ่ง เมื่อประชาชนมีการศึกษาเพียงพอแล้ว การปกครองแบบประชาธิปไตยที่สมบูรณ์จึงเป็นสิ่งที่เหมาะสม และนอกจากเหตุผลที่ประชาชนยังมีการศึกษาไม่เพียงพอแล้ว เหตุผลที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ การที่ปรีดีและคณะราษฎรมีความหวั่นเกรงต่อการที่ระบอบเก่า และโดยเฉพาะเมื่อมีการปิดสภาองคมนตรีรัฐธรรมนูญบางมาตราในสมัยพระยามโนฯ รวมไปถึงเหตุการณ์กบฏบวรเดช ทำให้

ปรีดีและคณะราษฎรหันเกรงว่าระบอบประชาธิปไตยที่ตนสร้างขึ้นจะถูกทำลายและ
 หวนกลับไปสู่การปกครองในระบอบเดิม ปรีดีและคณะราษฎรจึงพยายามที่จะรักษาการ
 ปกครองที่ได้สร้างขึ้นไว้ให้มั่นคง ดังนั้น จะเห็นได้ว่า ความคิดทางการเมืองของปรีดีใน
 ช่วงเวลาดังกล่าวมีลักษณะที่ต่อต้านระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์อย่างรุนแรงในระยะแรก
 และมีลักษณะที่ประนีประนอมในเวลาต่อมา แต่การประนีประนอมดังกล่าว ก็อยู่ในขอบ
 เขตที่ปรีดีมีความเห็นว่า ไม่เป็นอันตรายหรือทำลายการปกครองในระบอบประชาธิปไตย
 เช่น การยินยอมผ่อนปรนแก้ไขร่างรัฐธรรมนูญตามที่รัชกาลที่ ๗ เสนอ ในขณะที่กำลัง
 ร่างรัฐธรรมนูญ และการยืนยันไม่แก้ไขหลักการของรัฐธรรมนูญบางอย่างตามที่รัชกาลที่
 ๗ ทรงขอให้แก้ไข ในเวลาต่อมา รวมทั้งการงดดำเนินการทางเศรษฐกิจดังที่เสนอไว้ใน
 เค้าโครงการเศรษฐกิจเมื่อมีการคัดค้านและขอรับรองจากรัชกาลที่ ๗ ด้วย อย่างไรก็ตาม
 ลักษณะความคิดทางการเมืองของปรีดีในช่วงนี้ ที่เห็นได้อย่างเด่นชัดก็คือ ความ
 ต้องการการปกครองในระบอบประชาธิปไตย

สำหรับความคิดในด้านการจัดการทางเศรษฐกิจ ปรีดีมีความประสงค์ที่จะให้รัฐ
 เข้าดำเนินการทางเศรษฐกิจเสียเองเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจ และเป็นการประกันความสุข
 สมบูรณ์ของราษฎร โดยการจัดการเศรษฐกิจเป็นสหกรณ์ต่างๆ และให้รัฐเข้ามีบทบาท
 สำคัญในการดูแล ควบคุม และดำเนินการทางเศรษฐกิจ ปรีดีได้เสนอเค้าโครงการ
 เศรษฐกิจเพื่อก่อให้เกิดการปฏิวัติทางเศรษฐกิจในประเทศไทย โดยได้คาดหวังว่า ถ้า
 รัฐบาลได้ประกอบการเศรษฐกิจดังที่ปรากฏในเค้าโครงการเศรษฐกิจแล้ว ประเทศจะ
 เจริญรุ่งเรืองทัดเทียมอารยประเทศ และประชาชนจะมีความสุขความเจริญอย่าง
 ประเสริฐดังในสังคมพระศรีอารย์ โดยปรีดีได้เลือกเฟ้นข้อดีของลัทธิเศรษฐกิจต่างๆ นำ
 มาประสานเข้าเป็นเค้าโครงการเศรษฐกิจ ซึ่งในเค้าโครงการเศรษฐกิจของปรีดีนี้
 ประกอบด้วยแนวความคิดสังคมนิยม ทั้งสังคมนิยมแบบสมาคม สังคมนิยมแบบ
 กรรมสิทธิ์ร่วม สังคมนิยมแบบสหกรณ์ และลัทธิโซลิดาริสม์ รวมทั้งปรัชญาศาสนา
 พุทธ และหลักมนุษยธรรมนิยม กับอุดมการณ์ชาตินิยม แต่เนื่องจากเค้าโครงฯ เป็น
 สิ่งที "ก้าวหน้า" เกินกว่าความรู้ของคนไทยในสมัยนั้น จึงหาผู้ที่จะเข้าใจสิ่งที่ปรีดี

ต้องการเสนอในเค้าโครงการเศรษฐกิจได้ยาก ประกอบกับข้อเสนอในเค้าโครงการเศรษฐกิจจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจเป็นอย่างมาก ซึ่งทำให้บุคคลบางกลุ่มยอมรับไม่ได้ เค้าโครงฯ จึงถูกตีความว่าเป็นคอมมิวนิสต์ และข้อเสนอต่างๆ ในเค้าโครงฯ จึงถูกละเลย อย่างไรก็ตาม จะเห็นได้ว่า ปรีดีได้เสนอเค้าโครงฯ ขึ้นด้วยความพยายามและความตั้งใจที่จะให้สังคมไทยได้พัฒนาไปในทางที่ดีขึ้น เจริญก้าวหน้ามากขึ้น มีการพัฒนาอุตสาหกรรมที่ทันสมัย รวมทั้งมีการพัฒนาการเกษตร มีสหกรณ์ที่จะช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และมีการประกันสังคมและสวัสดิการสังคม โดยปรีดีได้คาดหวังว่า ราษฎรจะมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นและมีความสุขสมบูรณ์มากขึ้น

แม้ว่าปรีดีจะได้เสนอเค้าโครงการเศรษฐกิจ ซึ่งประกอบด้วยลัทธิเศรษฐกิจต่างๆ ที่อาจก่อให้เกิดการปฏิวัติทางเศรษฐกิจสำหรับประเทศไทยได้ก็ตาม แต่เมื่อเค้าโครงฯ ได้รับการคัดค้านจากฝ่ายพระยามโนฯ และรัชกาลที่ ๗ อันนำไปสู่ปัญหาทางการเมืองในเวลาต่อมา รวมทั้งเป็นส่วนหนึ่งของปัญหาการสละราชสมบัติของรัชกาลที่ ๗ ปรีดีก็ไต่ถอยยอมงดไม่ดำเนินการทางเศรษฐกิจดังที่ปรากฏในเค้าโครงการเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นการยอมประนีประนอมกับฝ่ายต่างๆ และยอมยกเลิกความคิดที่จะดำเนินการทางเศรษฐกิจของตน โดยเฉพาะเมื่อกรณีสละราชสมบัติของรัชกาลที่ ๗ แนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและทางเศรษฐกิจในเวลาต่อมา ก็มีลักษณะประนีประนอมมากขึ้น

เมื่อกล่าวโดยสรุป สำหรับความคิดทางการเมืองของปรีดี พนมยงค์ ระยะเวลาเริ่มแรกนี้ อาจกล่าวได้ว่า ความคิดทางการเมืองของปรีดีในช่วงดังกล่าว มีลักษณะที่ต่อต้านการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และต้องการการปกครองในระบอบประชาธิปไตย โดยปรีดีได้พยายามดำเนินการเพื่อก่อให้เกิดการปกครองในระบอบประชาธิปไตย นับตั้งแต่มีส่วนร่วมในการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาสู่การปกครองในระบอบประชาธิปไตย และได้พยายามวางรากฐานการปกครองในระบอบใหม่ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองให้เป็นพื้นฐานสำหรับการปกครองในระบอบประชาธิปไตยต่อไป และแม้ว่าปรีดีจะมีความคิดที่ต่อต้านการปกครองในระบอบเก่า แต่ก็ได้ประนีประนอมกับระบอบเก่าบ้าง ภายในขอบเขตที่

เห็นว่าไม่เป็นอันตรายต่อการปกครองในระบอบประชาธิปไตยที่คณะราษฎรได้สร้างขึ้น

ส่วนความคิดทางการเมืองของปรีดี พนมยงค์ ระยะเริ่มแรกนี้ จะมีลักษณะที่เหมือนหรือแตกต่างจากความคิดของปรีดีในช่วงเวลาต่อมาอย่างไร หรือไม่นั้น เป็นสิ่งที่จะต้องศึกษาและวิเคราะห์กันต่อไป วิทยานิพนธ์นี้จะจะเป็นพื้นฐานในการทำความเข้าใจความคิดทางการเมืองของปรีดี พนมยงค์ ในช่วงเวลาต่อมา ซึ่งจำต้องอาศัยการศึกษา ค้นคว้า และวิเคราะห์กันต่อไป ทั้งนี้เพราะไม่อาจกล่าวได้ว่า ความคิดทางการเมืองของปรีดี พนมยงค์ มีลักษณะที่เหมือนกัน หรือเป็นอย่างเดียวกันตลอดช่วงชีวิตของปรีดี พนมยงค์ ได้ อย่างไรก็ตาม บทบาทและความคิดทางการเมืองของปรีดี พนมยงค์ ในระยะเริ่มแรกนี้ ก็นับว่ามีส่วนสำคัญต่อประวัติศาสตร์การเมืองไทยยุคใหม่เป็นอย่างมาก และการศึกษาความคิดทางการเมืองของปรีดี พนมยงค์ ระยะเริ่มแรกนี้ ก็ทำให้ผู้ศึกษาสามารถเข้าใจความเป็นไปของการเมืองไทยในช่วงก่อนและหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ และเข้าใจความคิดทางการเมืองของผู้นำทางการเมืองที่สำคัญคนหนึ่ง ในประวัติศาสตร์การเมืองไทยยุคใหม่ได้เป็นอย่างดี

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

หนังสือ

กฎหมายรัชกาลที่ ๗, พระนคร : บำรุงนุกุลกิจ, ๒๔๗๕

กลุ่มวิจัยประวัติศาสตร์ธรรมศาสตร์ สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,

“ปรีดี พนมยงค์ ชีวิตและงาน พ.ศ. ๒๔๔๓-๒๕๒๖” ใน *ธรรมศาสตร์ ๔๙*,

หน้า ๗๙-๙๔ กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๖

กุหลาบ สายประดิษฐ์, *เบื้องหลังการปฏิวัติ ๒๔๗๕*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพฯ : บุรพาแดง,

๒๕๑๘

เกียรติชัย พงษ์พานิช, *ปฏิวัติ ๒๔๗๕*, พระนคร : แพรวพิทยา, ๒๕๑๔

คณะนิติศาสตร์, รวบรวม, *ประชุมกฎหมายสยามและ (กฎหมายที่สำคัญบางฉบับ)*,

พระนคร : อักษรนิติ, ๒๔๗๘

จรรยา สิบแสง, “ทำไมจึงเป็นวันที่ ๒๔ มิถุนายน” ใน *กึ่งศตวรรษประชาธิปไตย (๒๔๗๕-*

๒๕๒๕), หน้า ๒๘-๓๗ กรุงเทพฯ : โครงการกึ่งศตวรรษประชาธิปไตย, ๒๕๒๕

จักรปาณิศรวิสุทธิ, หลวง (วิสุทธิ ไกรฤกษ์), *อธิบายธรรมนูญปกครองแผ่นดินสยาม*

เปรียบเทียบกับประเทศต่างๆ, พระนคร : โรงพิมพ์สยามบรรณกิจ, ๒๔๗๕

จิตต์, ชาร์ล, *หลักเศรษฐศาสตร์*, แปลจาก *Principles of Political Economy* โดย

สัทส กาญจนพังคะ, พระนคร : บริษัทอักษรโสภณ, ๒๔๙๔

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, “การแสวงหาระบบเศรษฐกิจใหม่หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง”

ใน *ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคนอื่นๆ, เศรษฐศาสตร์กับประวัติศาสตร์ไทย*,

กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์, ๒๕๒๔

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, "วิชาเศรษฐศาสตร์ในประเทศไทย" ใน ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคนอื่นๆ, เศรษฐศาสตร์กับประวัติศาสตร์ไทย, กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์, ๒๕๒๔

_____, ลัทธิเศรษฐกิจการเมือง, กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๙

ชัยอนันต์ สมุทวณิช, การเมือง-การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองไทย, กรุงเทพฯ : ๒๕๒๓

_____, ประชาธิปไตย สังคมนิยม คอมมิวนิสต์ กับการเมืองไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพฯ : บรรณกิจ, ๒๕๒๓.

_____, สรรนิพนธ์เทียนวรรณ, กรุงเทพฯ : องค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๑๗

_____, ๑๔ ตุลา : คณะราษฎรกับกบฏบวรเดช, กรุงเทพฯ : ชมรมประวัติศาสตร์ชุมนุมวิชาการอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๗

_____, และชัชชาติยา กรรณสูต, รวบรวม เอกสารการเมือง-การปกครองไทย พ.ศ. ๒๔๑๗-๒๔๗๗, กรุงเทพฯ : โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๘

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, "ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕" ใน ๒๓ ตุลา, หน้า ๔๔-๕๒, กรุงเทพฯ : แผนกสารานุกรม องค์การบริหาร สโมสรนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๓

ชำนาญ ยุวบูรณ์, การรวมอำนาจและการกระจายอำนาจทางการเมืองของกฎหมายไทย, พระนคร : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น, ๒๕๐๓ (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนายสง่ ยุวบูรณ์ ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม ๓๑ มีนาคม ๒๕๐๓)

ซิมเมอร์แมน, คาร์ล ซี, การสำรวจเศรษฐกิจในชนบทสยาม, แปลและเรียบเรียงโดย ซิม วีระไวยะ, เอกสารทางวิชาการหมายเลข ๒/๐๑๓ กรุงเทพฯ : โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๒๕

ณรงค์ พ่วงพิศ, นโยบายเกี่ยวกับการศึกษาของคนจีนในประเทศไทย ในรัชสมัยพระบาท

สมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระนคร : บรรณกิจ, ๒๕๑๘

เดือน บุนนาค, ท่านปรีดี รัฐบุรุษอาวุโส ผู้วางแผนเศรษฐกิจไทยคนแรก, พระนคร
เสรีมวิทย์บรรณาการ, ๒๕๐๐

_____, ท่านปรีดี รัฐบุรุษอาวุโส ผู้วางแผนเศรษฐกิจไทยคนแรก, พิมพ์ครั้งที่ ๒,
กรุงเทพ : สามัคคีธรรม, ๒๕๑๗

เดือน บุนนาค และไพโรจน์ ชัยนาม, คำอธิบายกฎหมายรัฐธรรมนูญ (รวมทั้งกฎหมาย
การเลือกตั้งด้วย) ภาค ๒ รัฐธรรมนูญสยาม, พระนคร : โรงพิมพ์นิติสาส์น,
๒๔๗๗

แถมสุข นุ่มนนท์, ยังเตอร์กรุ่นแรก : กบฏ ร.ศ. ๑๓๐. กรุงเทพ : เรื่องศิลป์, ๒๕๒๒

แถลงการณ์เรื่องพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงสละราชสมบัติ พระนคร : โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, ๒๔๗๘

ทรงศรี อาจอรุณ, การแก้ไขสนธิสัญญาว่าด้วยสิทธิสภาพนอกอาณาเขตกับประเทศ
มหาอำนาจ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, กรุงเทพ :
สมาคมสังคมนิติศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๐๖

ทรงสุรเดช, พระยา, "การปฏิวัติ ๒๔ มิถุนายน" ใน เบื้องแรกประชาธิปไตย : บันทึก
ความทรงจำของผู้อยู่ในเหตุการณ์สมัย พ.ศ. ๒๔๗๕-๒๕๐๐, กรุงเทพ : สมาคมนัก
ข่าวแห่งประเทศไทย, ๒๕๑๖

ทวี ตะเวทีกุล, กฎหมายปกครอง, คำสอนชั้นปริญญาตรี มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์
และการเมือง พ.ศ. ๒๔๘๓. ม.ป.ท., ม.ป.ป.

ประดิษฐ์มุนูธรรม, หลวง, คำอธิบายกฎหมายปกครอง, พระนคร : โรงพิมพ์นิติเวช,
๒๕๑๓, (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพลตำรวจตรี พัฒน์ นีลวัณนา
นนท์ ๒๔ มิถุนายน ๒๕๑๓)

_____, "คำอธิบายกฎหมายปกครอง" ใน หลวงประดิษฐ์มุนูธรรม, ความรู้เกี่ยวกับ
กฎหมายปกครอง : ข้อความทั่วไปในวิชากฎหมายปกครอง และปาฐกถาเรื่อง
พระราชบัญญัติว่าด้วยระเบียบราชการบริหารแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ.

๒๔๗๖, พระนคร : โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, ๒๔๗๙ (พิมพ์แจกในงานพระ
กฐินพระราชทานแก่สภาจังหวัดพระนคร วัดสังเวชวิศยาราม, ๒๔๗๙)

ประดิษฐ์มุนุธรรม, หลวง, คำอธิบายกฎหมายระหว่างประเทศ แผนกคดีบุคคล, พระนคร
: มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, ๒๔๗๙ (มหาวิทยาลัยวิชา
ธรรมศาสตร์และการเมืองพิมพ์แจกในการฉาบปีกศพ นายเสียง พนมยงค์
ณ วัดเทพศิรินทราวาศ วันที่ ๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๙)

_____, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ว่าด้วยห้างหุ้นส่วน บริษัท
และสมาคม, พระนคร : โรงพิมพ์อักษรนิติ, ๒๔๗๙, (โรงพิมพ์อักษรนิติ
พิมพ์แจกในงานฉาบปีกศพนายเสียง พนมยงค์ ณ วัดเทพศิรินทราวาศ
เมื่อวันที่ ๒ พฤศจิกายน ๒๔๗๙)

_____, ประชุมกฎหมายไทย, ๑๗ เล่ม พระนคร : โรงพิมพ์นิติสาส์น, ๒๔๗๓

_____, ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๑, พระนคร : โรงพิมพ์นิติสาส์น,
ม.ป.ป.

_____, ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๒, ๒ เล่ม พระนคร : โรงพิมพ์
นิติสาส์น, ๒๔๗๒

_____, "ปาฐกถาเรื่องปัญหาเกี่ยวแก่การลงอาญาผู้กระทำความผิดกฎหมาย" ใน หลวง
ประดิษฐ์มุนุธรรม, รวมปาฐกถาซึ่งแสดงที่สามัคยาจารย์สมาคม ตั้งแต่ พ.ศ.
๒๔๗๐ ถึง ๒๔๗๔, พระนคร : บำรุงนุกุลกิจ, ๒๔๗๔

_____, "ปาฐกถาเรื่องพระราชบัญญัติว่าด้วยระเบียบราชการบริหารแห่งราช
อาณาจักรสยาม พ.ศ. ๒๔๗๖ แสดง ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม เมื่อวันที่
๒ มกราคม ๒๔๗๖" ใน หลวงประดิษฐ์มุนุธรรม, ความรู้เกี่ยวกับกฎหมาย
ปกครอง : ข้อความทั่วไปในวิชากฎหมายปกครอง และปาฐกถาเรื่องพระราช
บัญญัติว่าด้วยระเบียบราชการบริหารแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. ๒๔๗๖,
พระนคร : โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, ๒๔๗๙ (พิมพ์แจกในงานพระกฐินพระ
ราชทานแก่สภาจังหวัดพระนคร วัดสังเวชวิศยาราม, ๒๔๗๙)

ประดิษฐ์มหรธรรณ, หลวง, ปาฐะเรื่อง ปัญหาเกี่ยวกับการลงอาญาผู้กระทำผิดกฎหมาย,

พระนคร : นิตินาน, ๒๔๗๑

ประมวลพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พ.ศ. ๒๔๗๑ - พ.ศ. ๒๕๒๓, กรุงเทพฯ

: กองกฎหมายและระเบียบสำนักงาน ก.พ., ๒๕๒๔

ประยูร ภมรมนตรี, พลโท, ชีวิต ๕ แผ่นดินของข้าพเจ้า, กรุงเทพฯ : บรรณกิจ, ๒๕๑๘

_____ ชีวิต ๕ แผ่นดินของข้าพเจ้า, กรุงเทพฯ : กรุงสยาม, ๒๕๒๕ (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพลโท ประยูร ภมรมนตรี)

ประเสริฐ ปัทมะสุคนธ์, รัฐสภาไทยในรอบสี่สิบสองปี (๒๔๗๕-๒๕๑๗), กรุงเทพฯ : ห้าง

หุ้นส่วนจำกัด ช. ชุมชุมช่าง, ๒๕๑๗

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สาส์น, "ปรีดี พนมยงค์ กับแนวความคิดทางเศรษฐกิจ" ใน เสน่ห์ จามริก

และคนอื่นๆ, ปรีดีปริทัศน์ : ปาฐกถาชุด ปรีดี พนมยงค์ อนุสรณ์, หน้า ๑๕๔-

๑๕๐, กรุงเทพฯ : เทียนวรรณ, ๒๕๒๖

ปรีชา สุวรรณทัต, "นายปรีดี พนมยงค์ "พลาตัส" คำพิพากษาศาลฎีกาที่ ๑๑๕ พ.ศ.

๒๔๖๓" ใน ปรีดี พนมยงค์, ประชุมกฎหมายมหาชนและเอกชนของปรีดี

พนมยงค์, หน้า ๖๓๐-๖๓๒, กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๖

(มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสครบรอบ ๑๐๐ วัน แห่ง

การออกกฎหมายของผู้ประศาสน์การ ปรีดี พนมยงค์ ๙ สิงหาคม ๒๕๒๖)

ปรีดี พนมยงค์, ข้อเสนอของนายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส ต่อ ฯ พณ ฯ สัญญา

ธรรมศักดิ์ นายกรัฐมนตรี เรื่อง วิถีส่งเสริมให้ราษฎรสนใจประชาธิปไตย

ม.ป.ท., ม.ป.ป.

_____ , "คำอุทิศแด่ พล.ต.ต. พัฒน์ นิลวัณนานนท์" ใน หลวงประดิษฐ์มหรธรรณ

คำอธิบายกฎหมายปกครอง, พระนคร : โรงพิมพ์นิตินาน, ๒๕๑๓, (พิมพ์

ในงานพระราชทานเพลิงศพตำรวจตรี พัฒน์ นิลวัณนานนท์ วันที่ ๒๔

มิถุนายน ๒๕๑๓

ปรีดี พนมยงค์, บางเรื่องเกี่ยวกับการก่อตั้งคณะราษฎรและระบบประชาธิปไตย, กรุงเทพฯ

: นิตិเวชช์, ๒๕๑๕

ปรีดี พนมยงค์, ประชุมกฎหมายมหาชนและเอกชนของปรีดี พนมยงค์, กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๖, (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสครบรอบ ๑๐๐ วัน แห่งการอัญกรรมของหัฐประศาสน์การ ปรีดี พนมยงค์ ๙ สิงหาคม ๒๕๒๖)

_____, ประสบการณ์และความเห็นบางประการของรัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์, อาจารย์ฉัตรทิพย์ นาถสุภา สัมภาษณ์รัฐบุรุษอาวุโสปรีดี พนมยงค์ เมื่อวันที่ ๑๐ เมษายน พ.ศ. ๒๕๒๕, กรุงเทพฯ : โครงการ “ปรีดี พนมยงค์กับสังคมไทย”, ๒๕๒๖

_____, สัมภาษณ์พิเศษในโอกาสครบรอบ ๔๘ ปี แห่งการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔ มิถุนายน ๒๕๒๓ ที่เมืองอองโตนี ซานกรุงปารีส โดยผู้แทนสหภาพเพื่อสิทธิเสรีภาพของประชาชน, กรุงเทพฯ : เกษมการพิมพ์, ๒๕๒๓

_____, “สุนทรพจน์ของนายปรีดี พนมยงค์ เรื่อง คณะราษฎรกับการอภิวัฒน์ประชาธิปไตย ๒๔ มิถุนายน” ใน กิ่งศตวรรษประชาธิปไตย, (๒๕๗๕-๒๕๒๕), กรุงเทพฯ : โครงการกิ่งศตวรรษประชาธิปไตย, ๒๕๒๕

_____, อนุสรณ์นายปรีดี พนมยงค์ พึงสุนทร นักอภิวัฒน์ เสรีไทย นายสนามมวยเวทีราชดำเนินคนแรก วันที่ ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๒๕, กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๕

เผ่า ศรียานนท์, พล.ต.อ. “เหตุการณ์ก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองและการชิงอำนาจระหว่างผู้ก่อการ” ใน เบื้องแรกประชาธิปไตย : บันทึกความทรงจำของผู้อยู่ในเหตุการณ์สมัย พ.ศ. ๒๔๗๕-๒๕๐๐, กรุงเทพฯ : สมาคมนักข่าวแห่งประเทศไทย, ๒๕๑๖

พรภิรมย์ เอี่ยมธรรม, บทบาททางการเมืองของหนังสือพิมพ์ไทย ตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ ถึงสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ ๒, กรุงเทพฯ : โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๒๐

“พระราชบัญญัติจัดตั้ง กระทรวง ทบวง กรม พุทธศักราช ๒๔๗๖” ใน ประชุม
กฎหมายประจำศก ปี ๒๔๗๖, เล่ม ๔๖ ร.ต.ท. เสถียร ลายลักษณ์, รวบรวม
ม.ป.ท., ๒๔๗๗

“พระราชบัญญัติปรับปรุง กระทรวง ทบวง กรม พุทธศักราช ๒๔๗๖” ใน ประชุม
กฎหมายประจำศก ปี ๒๔๗๖, เล่ม ๔๖ ร.ต.ท. เสถียร ลายลักษณ์, รวบรวม,
ม.ป.ท., ๒๔๗๗

“พระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง พุทธศักราช ๒๔๗๖” ใน
กฎหมายรัชชกาลที่ ๗ (ประกาศ พระราชบัญญัติ และพระราชกำหนดต่าง ๆ
รัชชกาลที่ ๗ พ.ศ. ๒๔๗๖), พระนคร : บำรุงนุกุลกิจ, ๒๔๗๗

ไพโรจน์ ชัยนาม, การร่างรัฐธรรมนูญและบทความเรื่องรัฐธรรมนูญ, กรุงเทพฯ : พานิช
ศุภผล, ๒๔๘๘

ไพโรจน์ ชัยนาม, รัฐธรรมนูญ บทกฎหมาย และเอกสารสำคัญในทางการเมืองของ
ประเทศไทย, เล่ม ๑ กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๔

_____, รัฐธรรมนูญ บทกฎหมาย และเอกสารสำคัญทางการเมืองของประเทศไทย
เล่ม ๒ กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๐

มนัสนา ธนะภูมิ, ก.ส.ร. กุหลาบ, กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๒๕
มัญญ บริสุทธ์, เรื่องคณะรัฐมนตรี, พระนคร : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี,
๒๕๐๘ (พิมพ์ในงานฌาปนกิจศพนายเกษม ศรีพยัคฆ์)

มหาดไทย, กรม, คำอธิบายพระราชบัญญัติจัดระเบียบเทศบาล พุทธศักราช ๒๔๗๖,
พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนาการ, ๒๔๗๘

ไมตรี เต็นอุดม, แบล, โลกพระศิวารยของปริดี พนมยงค์, กรุงเทพฯ : กราฟิการ์ต,
๒๕๑๖

รวบรวมคำแถลงการณ์และประกาศต่างๆ ซึ่งรัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ได้ประกาศแก่ข้าราชการฝ่ายทหาร พลเรือน และราษฎรทั่วไป เริ่มตั้งแต่ ๑๒
ตุลาคม ๒๔๗๖, พระนคร : โรงพิมพ์ศรีกรุง, ๒๔๗๖

ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม ๔๙

รุ่งฤทธิ์ คยามานนท์, รวบรวม, นโยบายรัฐบาลไทย ๒๔๗๕-๒๕๑๙, กรุงเทพฯ : คณะ

รัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๙

วรรณไวทยาการ วรวรรณ, ม.จ., อภิปรายร่างรัฐธรรมนูญ, พระนคร : โรงพิมพ์บำรุง

นุกุลกิจ, ๒๔๗๕

วัลย์วิภา จรูญโรจน์, ม.ล., การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวพระราชดำริทางการเมืองของพระ

บาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๖๘ - ๒๔๗๗), กรุงเทพฯ :

สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๐

วีณา มโนพิโมกษ์, “ความขัดแย้งในคณะราษฎร” ใน การเมืองการปกครองสมัยใหม่,

ชัยอนันต์ สมุทวณิช และสุวดี เจริญพงศ์, บรรณาธิการ, กรุงเทพฯ : สมาคม

สังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๒๒

สนธิ เตชานันท์, แผนพัฒนาการเมืองไปสู่การปกครองระบอบ “ประชาธิปไตย” ตาม

แนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว, กรุงเทพฯ : โครง

การผลิตเอกสารทางวิชาการ ภาควิชารัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๑๙

สิริ เปรมจิตต์, พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงโต้แย้ง “เค้าโครงการเศรษฐกิจ” ของ

นายปรีดี พนมยงค์ กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เสาวภาค, ๒๕๑๖

สุพจน์ ด้านตระกูล, ชีวิตและงานของ ดร. ปรีดี พนมยงค์, พระนคร : ประจักษ์การพิมพ์,

๒๕๑๔

_____ , ข้าแหละ ดร. ชัยอนันต์ สมุทวณิช, กรุงเทพฯ : สันติธรรม, ๒๕๑๗

_____ , อนุสรณ์ปรีดี พนมยงค์, กรุงเทพฯ : จีวรวรรณุสรณ์, ๒๕๒๖

เสถียร ลายลักษณ์, ร.ต.ท., รวบรวม, ประชุมกฎหมายประจำศก (ปี ๒๔๗๖), เล่ม ๔๖

ม.ป.ท., ๒๔๗๗

ไสว สุทธิพิทักษ์, ดร. ปรีดี พนมยงค์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพฯ : บพิธการพิมพ์ ๒๕๒๖

_____ , ดร. ปรีดี พนมยงค์ กับการปฏิวัติ, พระนคร : สิริธรรมนคร, ๒๔๙๓

เหรียญ ศรีจันทร์, ร.ต. และ เนตร พูนวิวัฒน์, ร.ต., หมอเหล็งรำลึก : ภาควิชาจิตวิทยา
 ของไทย ร.ศ. ๑๓๐, พระนคร : บริษัทกิมหลีหงวน จำกัด, ๒๕๐๓ (พิมพ์
 เป็นอนุสรณ์ในงานศพ ร.อ. ชุนหวายทยาพิทักษ์ (นายแพทย์เหล็ง ศรีจันทร์)
 ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ ๑๕ เมษายน ๒๕๐๓)
 อัปเดตสตัน, เจ.เอฟ., ลัทธิเศรษฐกิจ, พิมพ์ครั้งที่ ๔, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย
 ธรรมศาสตร์, ๒๕๒๓

บทความ

- ชัยอนันต์ สมุททนิกข, “แนะนำและวิจารณ์หนังสือ ท่านปรีดี รัฐบุรุษอาวุโส ผู้วางแผน
 เศรษฐกิจไทยคนแรก” พัฒนบริหารศาสตร์ ๙ (ตุลาคม ๒๕๑๒) :
 ๗๕๒-๗๖๔
- _____, “ปัญหาสำคัญของเค้าโครงการเศรษฐกิจของนายปรีดี พนมยงค์” สังคม
 ศาสตร์ปริทัศน์ ๘ (กันยายน - พฤศจิกายน ๒๕๑๓)
- ดูปลาตรี, แอล “วิเคราะห์ศัพท์คำอธิบายกฎหมายปกครอง” นิตินาสัน แผนกสามัญ
 ปีที่ ๑ เล่ม ๑ : ๔๒-๔๔
- “ตารางกำหนดเวลาสอนกฎหมายที่โรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรม ปี ๒๔๗๐”
 บทบัณฑิตย เล่ม ๕ (มิถุนายน ๒๔๗๐) : ๒๕๗
- “ตารางกำหนดเวลาสอนกฎหมายที่โรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรม ปี ๒๔๗๑”
 บทบัณฑิตย เล่ม ๕ (มิถุนายน ๒๔๗๑) : ๕๔๖
- “ตารางกำหนดเวลาสอนกฎหมายที่โรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรม ปี ๒๔๗๒”
 บทบัณฑิตย เล่ม ๕ (๒๔๗๒) : ๘๗๐
- “ตารางกำหนดเวลาสอนกฎหมายที่โรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรม ปี ๒๔๗๓”
 บทบัณฑิตย เล่ม ๖ ตอนที่ ๓ (กรกฎาคม ๒๔๗๓) : ๒๖๓-๒๖๔
- “ตารางกำหนดเวลาสอนกฎหมายที่โรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรม ปี ๒๔๗๔”
 บทบัณฑิตย เล่ม ๖ (กันยายน ๒๔๗๔) : ๕๑๓

"ตารางกำหนดเวลาสอนกฎหมายที่โรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรม ปี ๒๔๗๕"
บทบัญญัติ เล่ม ๗ (๒๔๗๕)

นิตย พิบูลสงคราม, "คำขาดของพระองค์เจ้าบรมวงศ์" วิทยาสารปริทัศน์ ๒๑ (๒๐
มิถุนายน ๒๕๑๓) : ๒๓-๒๕

ประดิษฐ์มนูธรรม, หลวง, "คดีปกครองในประเทศไทยฝรั่งเศส" บทบัญญัติ เล่ม ๖ ตอน ๓
(กรกฎาคม ๒๔๗๓) : ๒๒๗-๒๓๒

_____, "คำอธิบายกฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคล ว่าด้วยข้อความทั่วไป"
นิติสาร ปีที่ ๒ เล่ม ๑-๓ (๒๔๗๒)

_____, "คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๓" นิติสาร ปีที่ ๒
เล่ม ๑๐-๑๒ (๒๔๗๓); ปีที่ ๔ เล่ม ๑-๑๐ (๒๔๗๔); ปีที่ ๕ เล่ม ๑-๓ และ
๑-๒ (๒๔๗๕)

_____, "ฐานะของชาวรัสเซียผู้ถูกถอนสัญชาติ (เฉพาะที่เกี่ยวกับปัญหาเรื่องความ
สามารถของบุคคลในกฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคล)" บทบัญญัติ
เล่ม ๖ ตอน ๕ (กุมภาพันธ์ ๒๔๗๓) : ๓๔๔-๓๔๕

_____, "บันทึกเรื่องพะยานรับรองลายพิมพ์นิ้วมือ" บทบัญญัติ เล่ม ๗ ตอน ๒
(พฤษภาคม ๒๔๗๕) : ๖๒-๕๓

_____, "เพิ่มเติมหนังสือบันทึกฯ แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๒
ตอน ๒" นิติสาร ปีที่ ๓ เล่ม ๕ (๒๔๗๓) : ๖๐๑-๖๐๕

_____, "สังเขปหัวข้อเรื่องสิทธิพิเศษในการมีสัญชาติของบุคคลซึ่งเกิดในกรุงสยาม
อันเป็นบุตรของพลเมืองในอาณาเขตต์อาณัติแทนสันนิบาตชาติ" บทบัญญัติ
เล่ม ๖ ตอน ๔ (พฤศจิกายน ๒๔๗๓) : ๓๑๒-๓๑๓

_____, "สิทธิของรัฐในทรัพย์สินมรดกตามกฎหมายไซเวียด" บทบัญญัติ เล่ม ๖ ตอน
๑๐ (กุมภาพันธ์ ๒๔๗๔) : ๗๔๘-๗๕๒

ปรีชา อารยะ, นามแฝง, "เค้าโครงการเศรษฐกิจของนายปรีดี พนมยงค์" สังคมศาสตร์
ปริทัศน์ ๘ (มิถุนายน - สิงหาคม ๒๕๑๓)

- ปรีดี พนมยงค์, “การรียนกฎหมายในประเทศฝรั่งเศส โดยย่อ” *บทบัณฑิตย* เล่ม ๔
 ตอน ๑๑ (มิถุนายน ๒๔๖๘) : ๖๖๐-๖๗๗
- _____, “เกสิดประมวลกฎหมายเรื่องพระเจ้าโนเบิลอง (โนเบิลียง) กับประมวล
 กฎหมายแพ่งฝรั่งเศส” *บทบัณฑิตย* เล่ม ๕ ตอน ๙ (พฤศจิกายน ๒๔๗๑) :
 ๖๕๓-๗๐๔
- _____, “คำนำ” *นิติสารัน* ปีที่ ๑ เล่ม ๑ (๒๔๗๑) : ก - ข
- _____, “คำนำ” *บทบัณฑิตย* เล่ม ๑ (ตุลาคม ๒๔๖๐)
- _____, “คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์” *นิติสารัน* ปีที่ ๑ เล่ม ๑-๑๒
 (๒๔๗๑) ; ปีที่ ๒ เล่ม ๑-๑๒ (๒๔๗๒) ; ปีที่ ๓ เล่ม ๑-๘ (๒๔๗๓)
- _____, “คำอธิบายเศรษฐวิทยา” *นิติสารัน* ปีที่ ๑ เล่ม ๑ (๒๔๗๑) : ๕๐-๖๔
- ป.พ., นามแฝง “กฎหมายการคลัง” *นิติสารัน* ปีที่ ๑ เล่ม ๒ (๒๔๗๑) : ๙๗-๑๐๐
- _____, “การกู้เงินของรัฐบาล” *นิติสารัน* ปีที่ ๓ เล่ม ๙ (๒๔๗๓) : ๕๖๘-๕๗๕
- _____, “คำแนะนำโดยย่อเกี่ยวกับพระราชบัญญัติควบคุมกิจการค้าขาย อันกระทบ
 ถึงความปลอดภัยหรือผลสุกแห่งสาธารณชน พุทธศักราช ๒๔๗๑” *นิติ
 สารัน* ปีที่ ๑ เล่ม ๕ (๒๔๗๑) : ๒๓๖-๒๗๔ ; ปีที่ ๑ เล่ม ๖ (๒๔๗๑) : ๓๑๒-
 ๓๑๕
- _____, “นิติกรรมอำพราง” *นิติสารัน* ปีที่ ๑ เล่ม ๒ (๒๔๗๔) : ๑๐๑-๑๐๙
- “พระราชกฤษฎีกากำหนดจังหวัดเพื่อการเลือกตั้งตามความในพระราชบัญญัติการ
 เลือกตั้ง พ.ศ. ๒๔๗๕ แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช ๒๔๗๖,” *ราชกิจจา
 นุเบกษา* ๕๐ (๑๔ มิถุนายน ๒๔๗๖)
- “พระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. ๒๔๗๕ แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช ๒๔๗๖” *ราชกิจจา
 นุเบกษา* ๕๐ (๑๔ มิถุนายน ๒๔๗๖)
- “พระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. ๒๔๗๕ แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช ๒๔๗๖
 ฉบับที่ ๒” *ราชกิจจานุเบกษา* ๕๐ (๑๒ สิงหาคม ๒๔๗๖)
- “พระราชบัญญัติแก้ไขกฎหมายลักษณะอาญา พุทธศักราช ๒๔๗๐” *ราชกิจจานุเบกษา*

๔๔ ตอนพิเศษ (๕ กันยายน ๒๔๗๐) : ๑๖๘-๑๗๒

“พระราชบัญญัติจัดการป้องกันการรักษารัฐธรรมนูญ พุทธศักราช ๒๔๗๖” ราชกิจจานุเบกษา (๑๒ พฤศจิกายน ๒๔๗๖)

“พระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง พุทธศักราช ๒๔๗๖” ราชกิจจานุเบกษา ๕๐ (๒๐ มีนาคม ๒๔๗๖)

“รายงานการประชุมกรรมการเนติบัณฑิตยสภา ครั้งที่ ๖๓ วันที่ ๑๙ มีนาคม ๒๔๗๒” บทบัณฑิตย เล่ม ๖ ตอน ๓ (กรกฎาคม ๒๔๗๓)

“รายงานการประชุมกรรมการเนติบัณฑิตยสภา ครั้งที่ ๗๓ วันที่ ๒๗ ตุลาคม ๒๔๗๕” บทบัณฑิตย เล่ม ๗ ตอน ๑๐ (มกราคม ๒๔๗๕) : ๕๐๘

ละเอียด พิบูลสงคราม, “ความยุ่งยากของคณะปฏิวัติ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ เป็นผลให้เกิดการปฏิวัติ ๒๐ มิถุนายน ๒๔๗๖ และพระองค์เจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นจันทบุรีสุมิตถ์, “วิทยาสารปริทัศน์ ๒๑ (๒๐ มิถุนายน ๒๕๑๓) : ๑๘-๒๐ และ ๕๐

“สัมภาษณ์ทัศนะ,” วารสารข้าราชการ ๒๕ (ตุลาคม ๒๖๒๓)

เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, “ความจำเป็นทางประวัติศาสตร์ของการเคลื่อนไหว ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕,” วารสารธรรมศาสตร์ ๑๑ (มิถุนายน ๒๕๒๕) : ๖๒-๖๗

เสถียร ศกุนตลา, “เหตุการณ์ในวันหนึ่ง : ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕” สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ๑๐ (มิถุนายน ๒๕๑๕) : ๒๔-๒๖

เอกสารอื่นๆ

กลุ่มวิจัยประวัติศาสตร์ธรรมศาสตร์ สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
“สัมภาษณ์ ดร. เสริม วินิจฉัยกุล วันที่ ๑๕ มีนาคม ๒๕๒๖” (อัตสำเนา)
_____, “สัมภาษณ์ อาจารย์อุทัย พินทุโยธิน วันที่ ๗ มีนาคม ๒๕๒๖” (อัตสำเนา)
จรรุณ สืบแสง, “ทำไมเราจึงยังไม่มีระบอบประชาธิปไตยที่สมบูรณ์” ปาฐกถาในงาน “กิ่งศตวรรษประชาธิปไตย” เมื่อวันที่ ๒๕ มิถุนายน ๒๕๒๕ ณ หอประชุม

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (อัครา)

เฉลิมเกียรติ ผิวนวน “ความคิดทางการเมืองของปรีดี พนมยงค์” กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๗ (บทความประกอบการสัมมนา กิ่งศตวรรษธรรมศาสตร์) : ๒๔๗๗-๒๕๒๗

ปรีดี พนมยงค์, “ชีวประวัติย่อของ นายปรีดี พนมยงค์” ปารีส, ๒๕๒๕

_____, “สำเนาคำฟ้องกระทรวงศึกษาธิการและทางหุ้นส่วนจำกัด บรรณกิจเทรดดิ้งคดีหมายเลขดำ ที่ ๘๕๘๖/๒๕ ศาลแพ่ง วันที่ ๓๐ มิถุนายน ๒๕๒๕” (อัครา)

ผานิต รวมศิลป์, นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๑ ถึง พ.ศ. ๒๔๘๗ วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๑

สุดดี เจริญพงศ์, ปฏิกริยาของรัฐบาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวต่อการเคลื่อนไหวตามแนวความคิดประชาธิปไตยและสังคมนิยม ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๙

อดิเรก เลิศวนารินทร์, ศาลปกครองที่จะจัดตั้งขึ้นในประเทศไทย วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชานิติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๕

อรธพร สุวัจนเดชา, “ปัญหาการจัดตั้งศาลปกครองในประเทศไทย ศึกษาเฉพาะกรณีโครงสร้างและอุปสรรค” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๕

รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร

รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยที่ ๑ ครั้งที่ ๑/๒๔๗๕

รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยที่ ๑ ครั้งที่ ๓๔/๒๔๗๕

- รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยที่ ๑ ครั้งที่ ๓๕/๒๔๗๕
- รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยที่ ๑ ครั้งที่ ๓๖/๒๔๗๕
- รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยที่ ๑ ครั้งที่ ๓๗/๒๔๗๕
- รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยที่ ๑ ครั้งที่ ๔๐/๒๔๗๕
- รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยที่ ๑ ครั้งที่ ๔๑/๒๔๗๕ (๒๘ พฤศจิกายน)
- รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยที่ ๑ ครั้งที่ ๔๔/๒๔๗๕ (๓ มีนาคม)
- รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยที่ ๑ ครั้งที่ ๕๕/๒๔๗๕ (๑๐ มีนาคม)
- รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยที่ ๑ ครั้งที่ ๕๙/๒๔๗๕
- รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยที่ ๑ ครั้งที่ ๑/๒๔๗๖
- รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยที่ ๑ ครั้งที่ ๒/๒๔๗๖
- รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยที่ ๑ ครั้งที่ ๓/๒๔๗๖
- รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยวิสามัญ ครั้งที่ ๘/๒๔๗๖ (๓๑ กรกฎาคม)
- รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยวิสามัญ ครั้งที่ ๙/๒๔๗๖ (๑ สิงหาคม)
- รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยวิสามัญ ครั้งที่ ๑๐/๒๔๗๖ (๓ สิงหาคม)
- รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยวิสามัญ ครั้งที่ ๑๑/๒๔๗๖ (๔ สิงหาคม)
- รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยวิสามัญ ครั้งที่ ๒๒/๒๔๗๖
- รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยวิสามัญ ครั้งที่ ๒๖/๒๔๗๖ (๒๓ พฤศจิกายน)
- รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยที่ ๒ ครั้งที่ ๑๒/๒๔๗๖ (๘ กุมภาพันธ์)
- รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยที่ ๒ ครั้งที่ ๒๑/๒๔๗๖ (๕ มีนาคม)
- รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยที่ ๒ ครั้งที่ ๒๔/๒๔๗๖
- รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยที่ ๒ ครั้งที่ ๒๙/๒๔๗๖ (๒๙ มีนาคม)
- รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยที่ ๒ ครั้งที่ ๓๖/๒๔๗๖ (๓๑ มีนาคม)
- รายงานการประชุมลับของสภาผู้แทนราษฎร วันที่ ๓๑ มกราคม ๒๔๗๗

สัมภาษณ์

จรรยา สืบแสง : ผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง, สัมภาษณ์, ๒๓ สิงหาคม ๒๕๒๕ และ
๒๗ สิงหาคม ๒๕๒๕

สงวน ตุลารักษ์ : สมาชิกคณะราษฎร, สัมภาษณ์, ๗ สิงหาคม ๒๕๒๕

ภาษาอังกฤษ

Batson, Benjamin A. "The End of the Absolute Monarchy in Siam." Ph.D. dissertation. Cornell University, 1977.

_____, ed. *Siam's Political Future : Documents from the End of the Absolute Monarchy*. Data Paper : Number 96. Ithaca, New York : Cornell University Southeast Asia Program, 1974.

Carr, Edward Hallett. *The Russian Revolution : From Lenin to Stalin (1917-1929)*. London : Macmillan, 1979.

Gide, Charles. *Political Economy*. authorized translation from the third French edition (1913) of the "Cours d' Economie Politique" by Constance H.M. Archibald. London : George G. Harrap & Company, 1914.

_____, *Principles of Political Economy*. authorised translation from the twenty - third French edition by Ernest F. Row. London : George G. Harrap & Company, 1924.

Gide, Charles and Rist, Charles. *A History of Economic Doctrines : From the Time of the Physiocrats to the Present Day*. authorised translation from the second revised and augmented French edition of 1913 by R. Richards. London : George G. Harrap & Company, 1917.

Landon, Kenneth Perry. *Siam in Transition*. London : Oxford University Press, 1939.

Riggis, Fred W. *Thailand : The Modernization of a Bureaucratic Polity.*

Honolulu : East-West Center Press, 1967.

Thawatt Mokarapong. *History of the Thai Revolution.* Bangkok : Chalermnit,
1972.

Yuangrat Wedel. *Modern Thai Radical Thought : The Siamization of Marxism
And Its Theoretical Problems.* Bangkok : Thai Khadi Research
Institue Thammasat University, 1982.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก. ชีวประวัติย่อของนายปรีดี พนมยงค์

ภาคผนวก ข. บรรณานุกรมงานของปรีดี พนมยงค์

ภาคผนวก ก.

ชีวประวัติย่อของนายปรีดี พนมยงค์

พ.ศ.

- ๒๔๔๓ - เกิดเมื่อวันที่ ๑๑ พฤษภาคม ที่ตำบลท่าवासกรี อำเภอกองเก่า จังหวัดอยุธยา
- ๒๔๔๗ - เริ่มเรียนหนังสือครั้งแรกที่โรงเรียนบ้านครูแสง เมื่ออายุ ๕ ขวบ
- ๒๔๕๓ - จบมัธยมปีที่ ๓ อายุได้ ๑๐ ปี
- ๒๔๕๗ - จบมัธยมปีที่ ๖ อายุได้ ๑๔ ปี
- ๒๔๖๐ - เข้าศึกษาที่โรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม และศึกษาภาษาฝรั่งเศสที่เนติบัณฑิตยสภา
- ๒๔๖๐-๒๔๖๑ - เป็นเสมียนสำนักงานทนายความพระวิชิตมนตรี
- ๒๔๖๒-๒๔๖๓ - เป็นเสมียนโท กรมราชทัณฑ์
- ๒๔๖๒ - สอบเนติบัณฑิตได้ เมื่ออายุ ๑๙ ปี แต่ต้องรออายุครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์ ในปี ๒๔๖๓ จึงได้เป็นสมาชิกสามัญแห่งเนติบัณฑิตยสภา
- ๒๔๖๓ - ได้รับคัดเลือกจากกระทรวงยุติธรรม ให้ทุนไปศึกษาวิชากฎหมาย ที่ประเทศฝรั่งเศส
- ๒๔๖๖-๒๔๖๗ - ร่วมกับนักเรียนไทยในฝรั่งเศส สวิสเซอร์แลนด์ และประเทศอื่น ส่วนที่ขึ้นต่อสถานทูตสยาม กรุงปารีส ตั้งสมาคม "สามัคยานุเคราะห์สมาคม" และได้รับเลือกเป็นเลขาธิการสมาคมฯ คนแรก

- ๒๔๖๘-๒๔๖๙ - ได้รับเลือกเป็นสภานายกสมาคมฯ ๒ ปีติดต่อกัน
- ๒๔๗๐ - สำเร็จการศึกษา สอบไล่ได้ปริญญารัฐเป็น “ดุษฎีบัณฑิตกฏหมาย” (Docteur en Droit) ฝ่ายนิติศาสตร์ (Sciences Juridiques) และสอบไล่ได้ประกาศนียบัตรการศึกษาชั้นสูงในทางเศรษฐกิจ (Diplôme d' Etudes Supérieures d' Economie Politique)
- ๒๔๗๐ - ประชุมก่อตั้งคณะราษฎรครั้งแรกที่กรุงปารีส ในเดือนกุมภาพันธ์ หลังจากนั้น ได้เดินทางกลับสยาม และถึงกรุงเทพฯ วันที่ ๒ เมษายน เมื่อกลับมาถึงได้รับบรรจุเป็นผู้พิพากษา ชั้น ๖ กระทรวงยุติธรรม
- ๒๔๗๑ - ต่อมาได้เป็นเลขานุการชั้น ๒ (หรือผู้ช่วยเลขานุการ) กรมร่างกฎหมาย
- ๒๔๗๑ - ๘ พฤศจิกายน ได้รับพระราชทานยศบรรดาศักดิ์เป็นรองอำมาตย์เอก หลวงประดิษฐมนูธรรม
- ๒๔๗๒ - เลื่อนยศเป็นอำมาตย์ตรี
- ๒๔๗๑-๒๔๗๕ - เป็นอาจารย์ผู้สอน ณ โรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม
- ๒๔๗๕ - ๒๔ มิถุนายน ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง
- ๒๔๗๕ - ๒๘ มิถุนายน ได้รับแต่งตั้งจากผู้รักษาพระนครฝ่ายทหาร เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และได้รับแต่งตั้งจากสภา เป็นเลขาธิการสภาคนแรก
- ๒๔๗๕ - ได้รับแต่งตั้งจากสภา ให้เป็นอนุกรรมการคนหนึ่ง ในจำนวน ๙ คน มีหน้าที่ร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวร
- ๒๔๗๕ - ได้รับเลือกตั้งจากสภา ให้เป็น “กรรมการราษฎร” คนหนึ่งในจำนวน ๑๕ คน
- ๒๔๗๕ - ภายหลังการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ ๑๐ ธันวาคม ได้รับแต่งตั้งเป็น “รัฐมนตรีลอย” ไม่ว่าการกระทรวงใด
- ๒๔๗๕ - มีนาคม เสนอเค้าโครงการเศรษฐกิจ
- ๒๔๗๖ - ๑๒ เมษายน บริติชกบฏบังคับให้เดินทางออกนอกประเทศ ภายหลัง

จากที่พระยามโนฯ ได้ปิดสภาฯ งดใช้รัฐธรรมนูญบางมาตรา เมื่อวันที่ ๑ เมษายน และออกพระราชบัญญัติคอมมิวนิสต์ ๒๔๗๖ เมื่อวันที่ ๒ เมษายน

- ๑ ตุลาคม ปรีดีเดินทางกลับสู่สยาม (ภายหลังการยึดอำนาจของพระยาพหลฯ เมื่อวันที่ ๒๐ มิถุนายน) และได้รับแต่งตั้งเป็นรัฐมนตรีลอย
- ๒๑ มีนาคม ได้รับแต่งตั้งเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย
- ๒๔๗๗ - ๑๑ เมษายน ได้รับแต่งตั้งเป็นผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง และดำรงตำแหน่งนี้จนถึงปี ๒๔๙๕ (รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้เสนอร่าง พ.ร.บ. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ขึ้นใหม่ ประกาศใช้เมื่อ ๑๘ มีนาคม ๒๔๙๕ และได้ยุบตำแหน่งผู้ประศาสน์การนี้ ปรีดีจึงเป็นผู้ประศาสน์การคนแรกและคนเดียว)
- ๒๔๘๐ - ๙ สิงหาคม ได้รับแต่งตั้งเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ และดำรงตำแหน่งนี้จนถึงวันที่ ๑๕ ธันวาคม ๒๔๘๑
- ๒๔๘๑ - ๒๐ ธันวาคม ได้รับแต่งตั้งเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง
- ๒๔๘๔ - ๑๖ ธันวาคม ได้รับแต่งตั้งเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์คนหนึ่ง ในขณะผู้สำเร็จฯ
- ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒ เป็นหัวหน้าขบวนการเสรีไทยในประเทศ
- ๒๔๘๗ - ๑ สิงหาคม ได้รับแต่งตั้งเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์เพียงผู้เดียว เนื่องจากพระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา ประธานคณะผู้สำเร็จฯ ลาออกจากตำแหน่ง
- ๒๔๘๘ - ๘ ธันวาคม ได้รับแต่งตั้งเป็นรัฐบุรุษอาวุโส
- ๒๔๘๙ - ๒๔ มีนาคม เป็นนายกรัฐมนตรี
- ๓ มิถุนายน ลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี เนื่องจากได้มีการ

ประกาศรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ ๙ พฤษภาคม ๒๔๘๙ รวมเวลาเป็น
นายกรัฐมนตรีครั้งที่ ๑ นี้ ๒ เดือน ๑๐ วัน

- ๘ มิถุนายน ได้รับแต่งตั้งให้เป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้งหนึ่ง
- ๙ มิถุนายน รัชกาลที่ ๘ สวรรคต

ปรีดีลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี รวมเวลาเป็นนายกรัฐมนตรี
ครั้งที่ ๒ เพียง ๒ วัน

- ๑๐ มิถุนายน ประธานรัฐสภา ด้วยความเห็นชอบของสมาชิกรัฐสภา
ส่วนข้างมาก ได้เสนอคณะผู้สำเร็จราชการฯ ชั่วคราว แต่งตั้งปรีดีเป็น
นายกรัฐมนตรี ครั้งที่ ๓

- ๒๐ สิงหาคม ปรีดีลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี รวมเวลาเป็น
นายกรัฐมนตรี ครั้งที่ ๓ นี้ ๒ เดือน ๑๐ วัน

๒๔๙๐

- ปรีดีได้ลี้ภัยรัฐประหาร ๘ พฤศจิกายน ไปที่นาวิกโยธินสัตหีบ แล้ว
เดินทางต่อไปยังสิงคโปร์เป็นการชั่วคราว ต่อจากนั้น จึงเดินทางไปลี้
ภัยอยู่ที่ประเทศจีน

๒๔๙๒

- ปรีดีได้ลอบเดินทางเข้ามาในประเทศไทย นำการต่อสู้กับฝ่ายรัฐบาลใน
เวลานั้น ซึ่งปรีดีเรียกว่า “ขบวนการประชาธิปไตย ๒๖ กุมภาพันธ์”
แต่ขบวนการนี้ฝ่ายแพ้ จึงถูกเรียกว่า “กบฏวังหลวง” ปรีดีได้หลบอยู่ใน
ประเทศไทยเป็นเวลา ๖ เดือน จึงลี้ภัยไปอยู่ที่ประเทศจีนอีกครั้ง
หนึ่ง

๒๕๑๓

- ปรีดีเดินทางจากประเทศจีน ไปพำนักอยู่ที่ประเทศฝรั่งเศส

๒๕๒๖

- ๒ พฤษภาคม ปรีดีได้ถึงแก่กรรมที่บ้านพักชานกรุงปารีส นับ
รวมอายุได้ ๘๓ ปี

ภาคผนวก ข.

บรรณานุกรมงานของปรีดี พนมยงค์ เรียงตามลำดับก่อนหลังของการเสนอครั้งแรก

ลำดับ	ปีที่เสนอครั้งแรก	รายชื่องาน
๑	๒๔๖๙	“การเรียนกฎหมายในฝรั่งเศสโดยย่อ” บทบัณฑิตย เล่ม ๔ ตอน ๑๑ (มิถุนายน ๒๔๖๙)
๒	๒๔๗๐	“Du sort des Societes de Personnes en cas des Deces d'un Associe”. Paris : Librairie de Jurisprudence Ancienne et moderne, 1927.
๓	๒๔๗๐	คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยหุ้นส่วนบริษัทและสมาคม (แสดงที่โรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๐, ๒๔๗๑ และ ๒๔๗๒) โรงพิมพ์อักษรนิติพิมพ์แจกในงานฌาปนกิจศพ นายเสียง พนมยงค์ ณ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ ๒ พฤศจิกายน ๒๔๗๙
๔	๒๔๗๑	“คำนำ” นิตสารัน ปีที่ ๑ เล่ม ๑ พ.ศ. ๒๔๗๑
๕	๒๔๗๑	“คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

ลำดับ	ปีที่เสนอครั้งแรก	รายชื่องาน
		(มาตรา ๑-๕๖)" นิตินาสัน ปีที่ ๑ เล่ม ๑-๑๒ พ.ศ. ๒๔๗๑
๖	๒๔๗๑	"คำอธิบายเศรษฐกิจวิทยา" นิตินาสัน ปีที่ ๑ เล่มที่ ๑ พ.ศ. ๒๔๗๑
๗	๒๔๗๑	"คำนำ" นิตินาสัน ปีที่ ๑ เล่ม ๒ พ.ศ. ๒๔๗๑
๘	๒๔๗๑	"กฎหมายการคลัง" นิตินาสัน ปีที่ ๑ เล่ม ๒ พ.ศ. ๒๔๗๑
๙	๒๔๗๑	"นิติกรรมอำพราง" นิตินาสัน ปีที่ ๑ เล่ม ๒ พ.ศ. ๒๔๗๑
๑๐	๒๔๗๑	ปาฐะเรื่อง ปัญหาเกี่ยวกับการลงอาชญาผู้กระทำ ผิดกฎหมาย, พระนคร : โรงพิมพ์นิตินาสัน, ๒๔๗๑
๑๑	๒๔๗๑	"คำแนะนำโดยย่อเกี่ยวกับพระราชบัญญัติควบคุม กิจการค้าขาย อันกระทบถึงความปลอดภัยหรือ ผาสุกแห่งสาธารณชน" นิตินาสัน ปีที่ ๑ เล่ม ๕-๖ พ.ศ. ๒๔๗๑
๑๒	๒๔๗๑	"เกิล็ดประมวลกฎหมายเรื่องพระเจ้าโนไปเลอง (นโปเลียน) กับประมวลกฎหมายแพ่งฝรั่งเศส" บทบัญญัติ เล่ม ๕ ตอน ๙ (พฤศจิกายน ๒๔๗๑)
๑๓	๒๔๗๒	"คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (มาตรา ๕๗ - มาตรา ๑๔๓)" นิตินาสัน ปีที่ ๒

ลำดับ	ปีที่เสนอครั้งแรก	รายชื่องาน
๑๔	๒๔๗๒	เล่ม ๑-๑๒ พ.ศ. ๒๔๗๒ "คำอธิบายกฎหมายระวางประเทศแผนกคดีบุคคล ว่าด้วยข้อความทั่วไป" นิตินาส์น ปีที่ ๒ เล่ม ๑-๓ พ.ศ. ๒๔๗๒
๑๕	๒๔๗๒	ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๒ ๒ เล่ม, พระนคร : นิตินาส์น, ๒๔๗๒
๑๖	๒๔๗๓	"คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ (มาตรา ๑๔๔ - มาตรา ๑๙๓)" นิตินาส์น ปีที่ ๓ เล่ม ๑-๘ พ.ศ. ๒๔๗๓
๑๗	๒๔๗๓	"คดีปกครองในประเทศฝรั่งเศส" บทบัณฑิตย เล่ม ๖ ตอน ๓ (กรกฎาคม ๒๔๗๓)
๑๘	๒๔๗๓	"สังเขปหัวข้อเรื่องสิทธิพิเศษในการมีสัญชาติ ของบุคคลซึ่งเกิดในกรุงสยาม อันเป็นบุตรของ พลเมือง ในอาณาเขตต์อาณัติแทนสันนิบาตชาติ" บทบัณฑิตย เล่ม ๖ ตอน ๔ (พฤศจิกายน ๒๔๗๓)
๑๙	๒๔๗๓	"การกู้เงินของรัฐบาล" นิตินาส์น ปีที่ ๓ เล่ม ๙ พ.ศ. ๒๔๗๓
๒๐	๒๔๗๓	"คำนำในการเพิ่มเติม" และ "เพิ่มเติมหนังสือ บันทึกฯ แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๒ ตอน ๒" นิตินาส์น ปีที่ ๓ เล่ม ๙ พ.ศ. ๒๔๗๓

ลำดับ	ปีที่เสนอครั้งแรก	รายชื่องาน
๒๑	๒๔๗๓	“คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๓ (มาตรา ๔๕๓-๔๖๗)” นิตินาสัน ปีที่ ๓ เล่ม ๑๐-๑๒ พ.ศ. ๒๔๗๓
๒๒	๒๔๗๓	ประชุมกฎหมายไทย ๑๗ เล่ม, พระนคร, นิตินาสัน, ๒๔๗๓
๒๓	๒๔๗๓	“ฐานะของชาวรัสเซียผู้ถูกถอนสัญชาติ (จะเพาะที่เกี่ยวกับปัญหาเรื่องความสามารถของบุคคล ในกฎหมาย ระหว่างประเทศ แผนกคดีบุคคล)” บทบัณฑิตย์ เล่ม ๖ ตอน ๕ (กุมภาพันธ์ ๒๔๗๓)
๒๔	๒๔๗๔	คำอธิบายกฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคล (แสดงที่โรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๔) มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง พิมพ์แจกในการณานกิจศพ นายเสียงพนมยงค์ ณ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ ๒ พฤศจิกายน ๒๔๗๔
๒๕	๒๔๗๔	“คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๓” นิตินาสัน ปีที่ ๔ เล่ม ๑-๑๐ พ.ศ. ๒๔๗๔
๒๖	๒๔๗๔	“คำอธิบายกฎหมายปกครอง” นิตินาสัน ปีที่ ๔ เล่ม ๒-๑๒ พ.ศ. ๒๔๗๔
๒๗	๒๔๗๔	“สิทธิของรัฐในทรัพย์สินมรดกตามกฎหมายไซเวียต” บทบัณฑิตย์ เล่ม ๖ ตอน ๑๐ (กุมภาพันธ์ ๒๔๗๔)
๒๘	๒๔๗๕	“คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

ลำดับ	ปีที่เสนอครั้งแรก	รายชื่องาน
๒๙	๒๔๗๕	บรรพ ๓ (มาตรา ๕๑๘ - ๕๒๒)” นิตินาสัน ปีที่ ๕ เล่ม ๑-๓ และ ๑๒ พ.ศ. ๒๔๗๕ “บันทึกเรื่องพระยานรบริงลายพิมพ์นิ้วมือ” บท <i>บันทึกคดี</i> เล่ม ๗ ตอน ๒ (พฤษภาคม ๒๔๗๕)
๓๐	๒๔๗๕	“คำอธิบายกฎหมายปกครอง” (บรรยายร่วมกับ พระสารสาส์นประพันธ์ ที่โรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม) ใน คำอธิบายกฎหมายปกครอง โดยหลวงประดิษฐมนูธรรมและพระสารสาส์นประพันธ์ พระนคร : ๒๔๗๕ (ปรีดีบรรยาย ช่วงวันที่ ๒๔ พฤษภาคม - ๓๑ มิถุนายน ๒๔๗๕)
๓๑	๒๔๗๕	“คำอธิบายกฎหมายปกครอง” นิตินาสัน ปีที่ ๕ เล่ม ๖-๘ พ.ศ. ๒๔๗๕
๓๒	๒๔๗๕	คำอธิบายกฎหมายปกครอง พระนคร : โรงเรียนกฎหมาย, กระทรวงยุติธรรม, ๒๔๗๕
๓๓	๒๔๗๕	“ประกาศคณะราษฎร”
๓๔	๒๔๗๕	“พระราชบัญญัติธรรมนุญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช ๒๔๗๕”
๓๕	๒๔๗๕	“เค้าโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ”
๓๖	๒๔๗๖	“ปาฐกถาเรื่องพระราชบัญญัติว่าด้วยระเบียบราชการบริหารแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. ๒๔๗๖” (แสดง ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม เมื่อวันที่ ๒ มกราคม ๒๔๗๖) ใน <i>ความรู้เกี่ยวกับ</i>

ลำดับ	ปีที่เสนอครั้งแรก	รายชื่องาน
๓๗	๒๕๗๗	<p>กฎหมายปกครอง : ข้อความทั่วไปในวิชากฎหมายปกครอง และปาฐกถาเรื่องพระราชบัญญัติว่าด้วยระเบียบบริหารราชการบริหารแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. ๒๕๗๖ พระนคร : โรงพิมพ์บำรุงนุกูลกิจ, ๒๕๗๙ (พิมพ์แจกในงานพระกฐินพระราชทานแก่สภาจังหวัดพระนคร วัดสังเวชวิศยาราม พ.ศ. ๒๕๗๙)</p> <p>“คำนำ” ของหนังสือ ประวัติศาสตร์ช่วงสมัยการปฏิวัติฝรั่งเศส โดย พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา, ๒๕๗๗ (ปริทัศน์ลงวันที่ ๑๙ ตุลาคม ๒๕๗๗)</p>
๓๘	๒๕๗๘	<p>“สุนทรพจน์ของหลวงประดิษฐมนูธรรม รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ทางวิทยุกระจายเสียง เมื่อวันที่ ๒๗ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๗๘” ใน สุนทรพจน์ พระนคร : สำนักโฆษณาการ, ๒๕๗๘ (๒๐ มกราคม ๒๕๗๘)</p>
๓๙	๒๕๗๙	<p>“คำนำ” ในหนังสือ พระบรมราชาบาทและพระราชหัตถเลขาสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิวงศจักรพรรดิพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชทานแด่มหาอำมาตย์เอก พระยาสุรียานุวัตร, พระนคร : ศรีกรุง, ๒๕๗๙ (คุณหญิงลิ้นจี่ สุรียานุวัตร พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ</p>

ลำดับ	ปีที่เสนอครั้งแรก	รายชื่องาน
๔๐	๒๔๗๙	มหาอำมาตย์เอก พระยาสุริยานุวัตร ณ เมรุ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ ๑๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๙) ปาฐกถา เรื่อง “การพระพุทศศาสนาในต่างประเทศ” แสดงในวันมาฆบูชา ณ พุทธธรรมสมาคม กรุงเทพฯ เมื่อวันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ ๒๔๗๙
๔๑	๒๔๘๓	<i>The King of the White Elephant, Bangkok : Thammasat University, 1940.</i> (ปรีดีเขียน คำนำลงวันที่ 11 May 1940)
๔๒	๒๔๘๖	“คำนำ” ของหนังสือ <i>หลักเสกสาตร เล่ม ๑</i> โดย ทองเปลว ชลภูมิ, พระนคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย วิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, ๒๔๘๖ (ปรีดีเขียน ลงวันที่ ๑๑ กุมภาพันธ์ ๒๔๘๖)
๔๓	๒๔๘๗	คำปราถัยของพระท่านปรีดี พนมยงค์ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ กล่าวต่อนายกรัฐมนตรี เมื่อ ๘ สิงหาคม ๒๔๘๗ พระนคร : กรมโคลนการ, ๒๔๘๗
๔๔	๒๔๘๗	“คำนำ” (อุทิศแด่ท่านข้า ณ ป้อมเพชร์) ในหนังสือ <i>คำอธิบายอาชญาวิทยา (ตอนที่ว่าด้วยทัศนวิทยาทั่วไป)</i> พระนคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยวิชา ธรรมศาสตร์และการเมือง, ๒๔๘๗ (ปรีดีเขียนลงวันที่ ๒๒ ตุลาคม ๒๔๘๗)

ลำดับ	ปีที่เสนอครั้งแรก	รายชื่องาน
๔๕	๒๕๘๘	“คำปราศรัยในฐานะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ คราว เปิดประชุมสภา เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๕๘๘” ใน รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร
๔๖	๒๕๘๘	“คำปราศรัยต่อผู้แทนพลพรรคเสรีไทยเมื่อวันที่ ๒๖ กันยายน ๒๕๘๘” ตีพิมพ์ใน เนตร เขมะโยธิน, งานใต้ดินของพันเอกโยธี, กรุงเทพฯ : เขมมบรรณกิจ, ๒๕๑๐
๔๗	๒๕๘๙	“คำให้การของนายปรีดี พนมยงค์ ในฐานะพยาน พ.ท. พระสารสาส์นพลชั้นี่ จำเลยคดีอาชญากรรม สงคราม” ใน เบื้องหลังการก่อตั้งขบวนการเสรีไทย, กรุงเทพฯ : สันติธรรม, ๒๕๑๗ (ปรีดีให้การต่อศาล เมื่อวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๘๙)
๔๘	๒๕๘๙	“นโยบายของรัฐบาลปรีดี พนมยงค์” (แถลงต่อสภา เมื่อวันที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๘๙) ใน รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร
๔๙	๒๕๘๙	“สุนทรพจน์ของนายปรีดี พนมยงค์ แสดงในสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ ๗ พฤษภาคม ๒๕๘๙” ใน รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร
๕๐	๒๕๘๙	“นโยบายของรัฐบาลปรีดี พนมยงค์” (แถลงต่อสภา เมื่อวันที่ ๑๓ มิถุนายน ๒๕๘๙) ใน รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร
๕๑	๒๕๐๐	ความเป็นอนิจจังของสังคม, ปาล พนมยงค์ จัด

ลำดับ	ปีที่เสนอครั้งแรก	รายชื่องาน
๕๒	๒๕๐๑	พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพคุณหญิงเพ็ญชัยวิชีวิตวิศิษฐ์ธรรมธาดา ตุลาคม ๒๕๐๐ “ความเห็นในเรื่องการชูดคอคอดกระ” เสนอผ่านสมาคมหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย (จดหมายเขียน กุมภาพันธุ์ ๒๕๐๑) ตีพิมพ์ใน สุพจน์ ด้านตระกูล, <i>ชีวิตและงานของ ดร. ปรีดี พนมยงค์</i> , พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพฯ : ประจักษ์การพิมพ์, ๒๕๑๔
๕๓	๒๕๐๗	“จดหมายถึงท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม” (เขียนที่นครกวางตุ้ง ๑๖ สิงหาคม ๒๕๐๗) ตีพิมพ์ ใน สุพจน์ ด้านตระกูล, <i>ชีวิตและงานของ ดร. ปรีดี พนมยงค์</i>
๕๔	๒๕๑๐	หลักเบื้องต้นแห่งการถ่ายถอดศัพท์ต่างประเทศมาเป็นศัพท์ไทยสยาม, ม.ป.ท., ๒๕๑๐
๕๕	๒๕๑๓	“ปรัชญาคืออะไร” (คัดจากหนังสือ <i>ปรัชญาแห่งสังคม</i> ที่ปรีดีเรียบเรียงขึ้น และแจกเป็นของชำร่วยในโอกาสครบรอบ ๗๐ ปี เมื่อวันที่ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๑๓), กรุงเทพฯ : นิติวอร์ช, ๒๕๑๓
๕๖	๒๕๑๓	“สำเนาคำฟ้อง ลงวันที่ ๑๖ กันยายน พ.ศ. ๒๕๑๓ เรื่องละเมิดปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนและหมิ่นประมาทโดยใส่ความทำให้โจทก์เสียหายความแพ่งระหว่างนายปรีดี พนมยงค์

ลำดับ	ปีที่เสนอครั้งแรก	รายชื่องาน
๕๗	๒๕๑๓	<p>โดย นายวิชา กันตามระ ผู้รับมอบอำนาจใจทักกับ บริษัทสยามรัฐ จำเลยที่ ๑, ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช จำเลยที่ ๒ และคนอื่นๆ" จัดพิมพ์โดย นายทิม ภูริพัฒน์ ธนบุรี : มีชีพกิจการพิมพ์, ๒๕๑๓</p> <p>"คำอุทิต แต่ พลตำรวจตรี พัฒน์ นิลพัฒนานนท์" ใน หลวงประดิษฐมนูธรรม, คำอธิบายกฎหมายปกครอง, พิมพ์ในโอกาสพิธีพระราชทานเพลิงศพ พลตำรวจตรี พัฒน์ นิลพัฒนานนท์ (ปริทัศน์เขียน ลงวันที่ ๘ ตุลาคม ๒๕๑๓)</p>
๕๘	๒๕๑๔	<p>"คำสัมภาษณ์ของนายปรีดี พนมยงค์ ให้แก่สำนักข่าวเอ.เอฟ.พี. ที่กรุงปารีส เมื่อ ๒๒ กรกฎาคม ๒๕๑๔" ใน สุพจน์ ด้านตระกูล (รวบรวม) ศิษย์ อาจารย์, กรุงเทพ : สันติธรรม, ม.ป.ป.</p>
๕๙	๒๕๑๔	<p>"คำปราศรัยของนายปรีดี พนมยงค์ ต่อธรรมศาสตร์บัณฑิต เนติบัณฑิต นักสันติภาพที่ได้มาเยี่ยม ณ บ้านพักชานกรุงปารีส ๒๘ กรกฎาคม ๒๕๑๔" ใน สุพจน์ ด้านตระกูล (รวบรวม) ศิษย์ อาจารย์</p>
๖๐	๒๕๑๔	<p>"สัมภาษณ์ปรีดี พนมยงค์ โดยสัมฤทธิ์ อินทบัณฑิต และ น.อ.ศิริพงศ์ทัต ร.น. ณ บ้านพักชานกรุงปารีส ฝรั่งเศส" ใน <i>The Nation</i>, August 16, 1971. และ <i>สยามไทม์</i>, ๑ ตุลาคม ๒๕๑๔</p>

ลำดับ	ปีที่เสนอครั้งแรก	รายชื่องาน
๖๑	๒๕๑๔	“จดหมายจากปารีสถึงผู้จัดทำ มหิตลสาร” ใน สุพจน์ ตำนตระกุล (รวบรวม) ศิษย์อาจารย์
๖๒	๒๕๑๕	MA VIE MOUVEMENTÉE ET MES 21 ANS D'EXIL EN CHINE POPULAIRE, France, 1972.
๖๓	๒๕๑๕	“คำปรารภ” ใน ปรีดี พนมยงค์, บางเรื่องเกี่ยวกับ พระบรมวงศานุวงศ์ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ สอง, จัดพิมพ์โดย นายปราโมทย์ พึ่งสุนทร และ นายเป็รื่อง ศิริภักดิ์ ในโอกาสที่ระลึกวันเกิดอายุ ครบ ๗๒ ปี ของนายปรีดี พนมยงค์ เมื่อวันที่ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๑๕. กรุงเทพฯ : นิติวาณิช, ๒๕๑๕ (ปรีดี เขียนลงวันที่ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๑๕)
๖๔	๒๕๑๕	“ความเป็นไปบางประการในคณะผู้สำเร็จราชการ แทนพระองค์” ใน บางเรื่องเกี่ยวกับพระบรมวง ศานุวงศ์...
๖๕	๒๕๑๕	“คำนำในการพิมพ์ครั้งที่ ๒” ใน บางเรื่องเกี่ยวกับ พระบรมวงศานุวงศ์... (ปรีดีเขียนลงวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๕๑๕)
๖๖	๒๕๑๕	บางเรื่องเกี่ยวกับการก่อตั้งคณะราษฎรและระบบ ประชาธิปไตย, จัดพิมพ์โดย นายปราโมทย์ พึ่ง สุนทร เนื่องในโอกาส ๒๔ มิถุนายน ๒๕๑๕. กรุงเทพฯ : นิติวาณิช, ๒๕๑๕ (ปรีดีเขียนลงวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๕๑๕)

ลำดับ	ปีที่เสนอครั้งแรก	รายชื่องาน
๖๗	๒๕๑๕	“ข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับเอกภาพของชาติและประชาธิปไตย” วารสาร ๑๙ สิงหาคม ๒๕๑๕ ของ ชุมนุมชาวธรรมศาสตร์ในอังกฤษ (ปริทัศน์เดือนสิงหาคม ๒๕๑๕)
๖๘	๒๕๑๖	อนาคตของประเทศไทยควรดำเนินไปในรูปแบบใด ปาฐกถาแสดงในการชุมนุมสนทนาที่สามัคคีสมาคม สมาคมนักเรียนไทยในอังกฤษ เสาร์ที่ ๒๘ กรกฎาคม ๒๕๑๕, จัดพิมพ์โดย นายปราโมทย์ พึ่งสุนทร, กรุงเทพฯ : นิติวอร์ช, ๒๕๑๖
๖๙	๒๕๑๖	จะมีทางได้ประชาธิปไตยโดยสันติวิธีหรือไม่, ปาฐกถาในงานประชุมประจำปีของนักเรียนไทยในสหพันธรัฐเยอรมัน, ๓๐ สิงหาคม ๒๕๑๖, จัดพิมพ์โดย นายปราโมทย์ พึ่งสุนทร, กรุงเทพฯ : นิติวอร์ช, ๒๕๑๖
๗๐	๒๕๑๖	แถลงการณ์ของนายปรีดี พนมยงค์ และคำเตือนสติผู้รักชาติ, รวบรวมโดย สุพจน์ ด่านตระกูล, กรุงเทพฯ : ประจักษ์การพิมพ์, ๒๕๑๖ (แถลงการณ์ลงวันที่ ๘ ตุลาคม ๒๕๑๖)
๗๑	๒๕๑๖	จงพิทักษ์เจตนารมณ์ประชาธิปไตยสมบูรณ์ของวีรชน ๑๔ ตุลาคม, กล่าวในงานสังสรรค์ชาวธรรมศาสตร์ในอังกฤษ ประจำปี ๒๕๑๖ จัดพิมพ์โดย นายปราโมทย์ พึ่งสุนทร, กรุงเทพฯ : นิติวอร์ช,

ลำดับ	ปีที่เสนอครั้งแรก	รายชื่องาน
๗๒	๒๕๑๖	๒๕๑๖ สำเนาจดหมายของนายปรีดี พนมยงค์ ตอบ บรรณาธิการ "สามัคคีสาร" (วารสารของนักเรียน ไทยในอังกฤษ) เรื่อง ขอทราบความเห็นเกี่ยวกับ เหตุการณ์ ๑๔-๑๕ ตุลาคม ๒๕๑๖ และ "สังคม สัญญา" วันคักด์ลีทึทึแห่งรัฐธรรมนูญประชาธิปไตย, จัดพิมพ์โดย นายปราโมทย์ พึ่งสุนทร, กรุงเทพ : นิตีเวชช์, ๒๕๑๖. (จดหมายลงวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๑๖)
๗๓	๒๕๑๖	ข้อเสนอของนายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส ต่อ ฯพณฯ สัญญา ธรรมศักดิ์ นายกรัฐมนตรี เรื่อง วิธีส่งเสริมให้ราษฎรสนใจประชาธิปไตย, จัดพิมพ์ โดย นายปราโมทย์ พึ่งสุนทร, ม.ป.ท., ม.ป.ป. จดหมายลงวันที่ ๘ ธันวาคม ๒๕๑๖)
๗๔	๒๕๑๖	สำเนาจดหมายของนายปรีดี พนมยงค์ ถึง ฯพณฯ รองนายกฯ กับนายกรัฐมนตรีและรัฐบาล, จัด พิมพ์โดย นายชิต เวชประสิทธิ์, กรุงเทพ : ประจักษ์การพิมพ์, ๒๕๑๗ (จดหมายถึงรอง นายกฯ ลงวันที่ ๑๕ ธันวาคม ๒๕๑๖, จดหมาย ถึงนายกฯ ลงวันที่ ๘ ธันวาคม ๒๕๑๖)
๗๕	๒๕๑๗	"สัมภาษณ์ท่านปรีดีเกี่ยวกับประสบการณ์ชีวิต โดย ประทีป นครชัย" (บรรณาธิการนิตยสารสัน.ส.ท.ผ.

ลำดับ	ปีที่เสนอครั้งแรก	รายชื่องาน
๗๖	๒๕๑๗	สาร หรือ สมาคมนักเรียนไทยในฝรั่งเศสสาร) นิตยสาร ส.น.ท.ผ.สาร วันที่ ๑ มกราคม ๒๕๑๗ คำตอบของนายปรีดี พนมยงค์ ต่อสัมภาษณ์ของ คลอเดีย รอสส์, จัดพิมพ์โดย นายชิต เวชประสิทธิ์, กรุงเทพฯ : ประจักษ์การพิมพ์, ๒๕๑๗ ฉบับภาษาอังกฤษ ใน <i>Bangkok Post</i> , January 13, 1974.
๗๗	๒๕๑๗	“วิจารณ์ร่างรัฐธรรมนูญ” จัดพิมพ์โดย คณะบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ <i>มหาราษฎร์</i> , กรุงเทพฯ : จงเจริญ การพิมพ์, ๒๕๑๗ (ปรีดีเขียนลงวันที่ ๔ มีนาคม ๒๕๑๗)
๗๘	๒๕๑๗	ความเป็นมาของชื่อ “ประเทศสยาม” กับ “ประเทศไทย”, จัดพิมพ์โดย นายปราโมทย์ พึ่งสุนทร กรุงเทพฯ : นิติวอร์ช, ๒๕๑๗ (ปรีดีเขียนลงวันที่ ๒ เมษายน ๒๕๑๗)
๗๙	๒๕๑๗	“สัมภาษณ์ท่านปรีดี พนมยงค์ เกี่ยวกับปัญหาของประเทศไทย โดย เทห์ จงคดีกิจ,” นสพ. <i>มหานคร</i> ๙-๑๓ พฤษภาคม ๒๕๑๗ (สัมภาษณ์เดือน เมษายน ๒๕๑๗)
๘๐	๒๕๑๗	“รำลึกคุณเฉียบ อัมพูนันทน์” ใน “มนุษย์สังคมปรัชญาเบื้องต้น” (ตอนที่ ๑) และ บางเรื่องใน นิตยสาร “สังคมสามัคคี” จัดเสนอผู้อ่านเมื่อวันที่

ลำดับ	ปีที่เสนอครั้งแรก	รายชื่องาน
๘๑	๒๕๑๗	๑๖ สิงหาคม ๒๕๐๑ โดยนายเจียบ อัมพูนันท์ อดีตหัวหน้าพรรคเสรีอารยะเมตไตรย, หนังสืออนุสรณ์แด่ นายเจียบ อัมพูนันท์ กรุงเทพฯ : ประจักษ์การพิมพ์, ๒๕๑๗, (ปรีดีเขียนลงวันที่ ๑๐ พฤษภาคม ๒๕๑๗)
๘๒	๒๕๑๗	พระราชพิธีไทยและรัฐธรรมนูญเบื้องต้นกับการร่างรัฐธรรมนูญ, จัดพิมพ์โดย นายปราโมทย์ พึ่งสุนทร กรุงเทพฯ : นิติวีซซ์, ๒๕๑๗ (ปรีดีเขียนลงวันที่ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๑๗)
๘๓	๒๕๑๗	“เราจะต่อต้านเผด็จการได้อย่างไร” (ปาฐกถาและบทความของท่านปรีดี พนมยงค์ ในงานชุมนุมของสมาคมนักเรียนไทยในฝรั่งเศส ที่เมืองตูรส) กรุงเทพฯ : องค์การบริหารองค์การนักศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๗ (ปาฐกถาเมื่อวันที่ ๔ กรกฎาคม ๒๕๑๗)
๘๔	๒๕๑๗	“สารสั้นของนายปรีดีถึงอดีตเสรีไทย” เสียงใหม่ ๙-๑๐ สิงหาคม ๒๕๑๗ (ปรีดีเขียนลงวันที่ ๑ สิงหาคม ๒๕๑๗)
๘๕	๒๕๑๗	“นายปรีดี พนมยงค์ ตอบคำสัมภาษณ์นายวีระ ไอสถานนท์ เกี่ยวกับการใส่ร้ายของปฏิกิริยาสมุน เศรษฐกิจ ซี.ไอ.เอ.” นสพ. มหาราษฎร์
๘๕	๒๕๑๗	“ความเป็นเอกภาพกับปัญหาสามจังหวัดภาคใต้”

ลำดับ	ปีที่เสนอครั้งแรก	รายชื่องาน
๘๖	๒๕๑๗	<p>กรุงเทพ : สหพันธ์นิสิตนักศึกษาชาวบักขี้ใต้แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๗</p> <p>“การวิเคราะห์สังคมสยามตามกฎธรรมชาติแห่งความขัดแย้งเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง (สารธรรมปริศนาการ และวิวรรตการ)” แสดงในที่ประชุมของนักเรียนไทยในสหพันธรัฐเยอรมัน</p>
๘๗	๒๕๑๗	<p>“ผู้เกินกว่าราชา” ใน ลานโพธิ์ (หนังสือชุมนุมชาวธรรมศาสตร์ในสหราชอาณาจักร) ลอนดอน, ๒๕๑๗ (ปริทัศน์เขียนลงวันที่ ๓ พฤศจิกายน ๒๕๑๗)</p>
๘๘	๒๕๑๗	<p>“Seeking Admission to the U.N.” <i>Bangkok Post</i>, December 1, 1974.</p>
๘๙	๒๕๑๗	<p>“The 1974 Coup and my escape.” <i>Bangkok Post</i>, December 3, 1974.</p>
๙๐	๒๕๑๘	<p>“รัฐธรรมนูญฉบับบั้งกะหล่ำ” ใน <i>รวมบทความบางเรื่องของนายปรีดี พนมยงค์ เกี่ยวกับระบอบประชาธิปไตยและการร่างรัฐธรรมนูญ</i>, กรุงเทพ : สันติธรรม, ๒๕๑๘ (ปริทัศน์เขียนลงวันที่ ๑๓ มกราคม ๒๕๑๘)</p>
๙๑	๒๕๑๘	<p>“ทฤษฎี “โดมิโนส์” ประยุกต์ ในเอเชียอาคเนย์” ใน <i>๔๑ ปีธรรมศาสตร์</i>, กรุงเทพ : องค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๘ (ปริทัศน์</p>

ลำดับ	ปีที่เสนอครั้งแรก	รายชื่องาน
๔๒	๒๕๑๘	เขียนลงวันที่ ๒๘ พฤษภาคม, ๒๕๑๘) อนาคตของเมืองไทยกับสถานการณ์ของประเทศเพื่อนบ้าน (ปาฐกถาในงานชุมนุมนักเรียนไทยที่เมืองปัวติเอร์ (ฝรั่งเศส) เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๕๑๘), กรุงเทพฯ : ประจักษ์การพิมพ์, ๒๕๑๘
๔๓	๒๕๑๘	“สำลั้จาก ดร. ปรีดี พนมยงค์ ผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยในวันสถาปนามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ครบรอบปีที่ ๔๑, ๒๗ มิถุนายน ๒๕๑๘” (ฉบับอัดสำเนา)
๔๔	๒๕๑๘	ระบบสังคมนิยมและระบบคอมมิวนิสต์จะเหมาะสมแก่เมืองไทยหรือไม่, (คำปราศรัยในที่ประชุมสามัคคีสมาคม นักเรียนไทยในอังกฤษ สกอตแลนด์, ๒๔, ๒๖ กรกฎาคม ๒๕๑๘) กรุงเทพฯ : พิฆเณศ, ๒๕๑๘
๔๕	๒๕๑๘	“ความเป็นมาของคัพั้ไทย ปฏิวัติ ัฐประหาร วิวัฒน์ อภิวัฒน์” ใน หนังสือที่ระลึกชาวธรรมศาสตร์ในสหราชอาณาจักร ประจำปี ๒๕๑๘, (เป็นเรื่องต่อเนื่องจากการสนทนาในที่ประชุมสามัคคีสมาคม เมื่อวันที่ ๒๖ กรกฎาคม ๒๕๑๘ ที่เอเดินเบอะเรอ สกอตแลนด์ ในเรื่อง ระบบสังคมนิยมและระบบคอมมิวนิสต์จะเหมาะสมแก่เมืองไทยหรือไม่)

ลำดับ	ปีที่เสนอครั้งแรก	รายชื่องาน
๙๖	๒๕๑๘	“ชาติคงมีอยู่” นิตยสาร เพื่อนไทย กันยายน ๒๕๑๘ ของสมาคมนักเรียนไทยในเยอรมัน (ปริทัศน์ลงวันที่ ๒ สิงหาคม ๒๕๑๘)
๙๗	๒๕๑๘	“สัมภาษณ์พิเศษปริทัศน์ พนมยงค์ โดยสุวัฒน์ ทองธนากุล” นสพ. ประชาธิปไตย วันที่ ๒๖ กันยายน ๒๕๑๘
๙๘	๒๕๑๘	“ทางรอดของสังคมไทย” บทความให้คณะกรรมการนิสิต คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ลงพิมพ์ใน หนังสือที่ระลึกวันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๑๘, (ปริทัศน์ลงวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๑๘)
๙๙	๒๕๑๙	ที่เขาเรียกกันว่า “ลัทธิแก้ว” นั้น หมายความว่า กระไร และความเป็นมาแห่งลัทธิ “รีวิชันนิสม์”, กรุงเทพฯ : สมาคมเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๙. (ปริทัศน์ลงวันที่ ๑๕ มีนาคม ๒๕๑๙)
๑๐๐	๒๕๑๙	“ภาคผนวกบทความเรื่องวิधिพิจารณาทางรอดของสังคมไทย” ใน รัฐบุรุษอาวุโส ปริทัศน์ พนมยงค์ ชี้ทางรอดของสังคมไทย, กรุงเทพฯ : มิตรสยาม, ๒๕๒๔ (ปริทัศน์ลงวันที่ ๑๖ มีนาคม ๒๕๑๙)
๑๐๑	๒๕๑๙	บันทึกข้อสังเกตและตอบคำถามนิสิตนักศึกษาคณะที่ ประสงค์เรียบเรียงวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับรัฐบาลบาง

ลำดับ	ปีที่เสนอครั้งแรก	รายชื่องาน
๑๐๒	๒๕๑๙	สมัยของประเทศไทย, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหา วิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๙ (ปรีดีเขียนลงวันที่ ๑๘ มิถุนายน ๒๕๑๙)
๑๐๓	๒๕๒๐	“คำปราศรัยของนายปรีดี พนมยงค์ ต่อชาวธรรม ศาสตร์ วันที่ ๒๗ มิถุนายน ๒๕๑๙” ฉบับอัด สำเนา
๑๐๓	๒๕๒๐	“Interview with Pridi Banomyong.” by Peter Limqueco in <i>Journal of Contemporary Asia</i> . Volumn 7. No. 3. October 1977. (สัมภาษณ์ วันที่ ๒๒ เมษายน ๑๙๗๗ ลงพิมพ์ ตุลาคม ๑๙๗๗)
๑๐๔	๒๕๒๑	สำเนาคำฟ้อง (ลงวันที่ ๑๑ เมษายน ๒๕๒๑) เรื่องละเมิด หมิ่นประมาท ไชข่าวแพร่หลายซึ่ง ข้อความอันฝ่าฝืนต่อความจริง เป็นที่เสียหายแก่ ชื่อเสียงและเกียรติคุณของโจทก์, ความแฉ่ง ระหว่างนายปรีดี พนมยงค์ โดยนายปาล พนม ยงค์ ผู้รับมอบอำนาจโจทก์ กับนายรอง คยามา นนท์ จำเลยที่ ๑, บริษัทสำนักพิมพ์ไทยวัฒนา พานิช จำเลยที่ ๒ และบริษัทโรงพิมพ์ไทยวัฒนา พานิช จำเลยที่ ๓, ๒๕๒๑ (คดีหมายเลขดำ ที่ ๔๒๒๖/๒๕๒๑)
๑๐๕	๒๕๒๑	สำเนาคำฟ้องนายชาลี เอี่ยมกระสินธ์, คดีหมายเลข

ลำดับ	ปีที่เสนอครั้งแรก	รายชื่องาน
๑๐๖	๒๕๒๑	<p>เลขดำที่ ๙๖๑๒/๒๕๒๑</p> <p>หลักฐานสำคัญบางประการเกี่ยวกับสถานะของประเทศไทย ระหว่างสงครามโลกครั้งที่สอง ภาค ๑ จัดพิมพ์โดย นายปาล พนมยงค์, กรุงเทพฯ : อรุณการพิมพ์, ๒๕๒๑</p>
๑๐๗	๒๕๒๒	<p>คำตัดสินใหม่ กรณีสวรรคต ร. ๙ โดยคำพิพากษาศาลแพ่ง, สำเนาคำฟ้องเรื่องละเมิด, หมิ่นประมาท ความแพ่งระหว่างนายปรีดี พนมยงค์ โดยนายปาล พนมยงค์ ผู้รับมอบอำนาจ กับนายชาติ เอี่ยมกระสุนธุ์ กับพวก จำเลย (หมายเลขคดีแดงที่ ๕๙๑๐/๒๕๒๒ วันที่ ๑๔ มิถุนายน ๒๕๒๒) กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๓</p>
๑๐๘	๒๕๒๒	<p>จดหมายของนายปรีดี พนมยงค์ ถึงพระพิศาล สุขุมวิท เรื่อง หนังสือจดหมายเหตุของเสรีไทย เกี่ยวกับการปฏิบัติการในแคนดี้ นิวเดลี และ สหรัฐอเมริกา กับภาคผนวกเรื่องเสรีไทยอีกบางประการ, กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๒ (ปรีดีเขียน ลงวันที่ ๑๔ กรกฎาคม ๒๕๒๒)</p>
๑๐๙	๒๕๒๒	<p><i>Political and Military tasks of the Free-Thai movement to regain national sovereignty and independence, Pridi Banomyong in his letter to Phra Bisal-Sukhumvit. Bangkok :</i></p>

ลำดับ	ปีที่เสนอครั้งแรก	รายชื่องาน
๑๑๐	๒๕๒๒	American, 1979. “สงครามประสาท (War for Nerves) กับสงครามโดยตัวแทน (War by Proxy) ยุคปรมาณู (นิวเคลียร์)” ใน หนังสือที่ระลึกวันธรรมศาสตร์ ๑๕ ธันวาคม ๒๕๒๒ ของสมาคมธรรมศาสตร์ แห่งแคลิฟอร์เนีย ส.ร.อ.
๑๑๑	๒๕๒๒	“Pridi Through a looking glass” สัมภาษณ์ โดยแอนโทนี พอล ผู้สื่อข่าวนิตยสาร เอเชียวีค ประจำปารีส ใน Asiaweek. December 28, 1979 - January 4, 1980.
๑๑๒	๒๕๒๓	“บทสัมภาษณ์นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบาลอุสโล เรื่องประเทศที่ชนะสงครามอย่างแท้จริงคือ ประเทศที่รักษาความเป็นกลางไว้ได้” โดย นสพ. มติชนรายวัน ใน นสพ. มติชน รายวัน วันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๓ (สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒๖ มกราคม ๒๕๒๓ ณ บ้านพักชานกรุงปารีส)
๑๑๓	๒๕๒๓	“นายปรีดี พนมยงค์ ตอบสัมภาษณ์ ตะวันใหม่ เรื่อง “จุดอ่อนของการอภิวัฒน์ประชาธิปไตย ๒๔๗๕ กับเหตุที่ทำให้ระบอบประชาธิปไตยยังไม่เกิดขึ้นอย่างแท้จริงจนทุกวันนี้” ใน นิตยสาร ตะวันใหม่ (สัมภาษณ์ เมื่อ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๒๓)

ลำดับ	ปีที่เสนอครั้งแรก	รายชื่องาน
๑๑๔	๒๕๒๓	สัมมนาพิเศษในโอกาสครบรอบ ๔๘ ปี แห่งการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔ มิถุนายน ๒๕๒๓ ที่เมืองอองโตนี ซานกรุงปารีส โดยผู้แทนสหภาพเพื่อสิทธิเสรีภาพของประชาชน, กรุงเทพฯ : เกษมการพิมพ์, ๒๕๒๓
๑๑๕	๒๕๒๓	“สำเนาคำฟ้อง (ลงวันที่ ๓๐ มิถุนายน ๒๕๒๓) เรื่องละเมิด หมิ่นประมาท ไซข้าวแพร่หลายซึ่งข้อความอันฝ่าฝืนต่อความจริง เป็นที่เสียหายแก่ชื่อเสียงและเกียรติคุณของโจทก์ ความแพ่งระหว่างนายปรีดี พนมยงค์ โดยนางสาวนวลจันทร์ ณ ป้อมเพชร์ ผู้รับมอบอำนาจโจทก์ กับกระทรวงศึกษาธิการ จำเลยที่ ๑, ห้างหุ้นส่วนจำกัดบรรณกิจเทรตดิ้ง จำเลยที่ ๒,”
๑๑๖	๒๕๒๓	“คำขวัญสำหรับบัณฑิต ๒๒” ใน รอยยิ้มในวันนี้ หนังสือบัณฑิตมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปีการศึกษา ๒๕๒๒, กรุงเทพฯ : เอราวันการพิมพ์, ๒๕๒๓ (ปรีดีเขียนลงวันที่ ๗ ตุลาคม ๒๕๒๓)
๑๑๗	๒๕๒๓	“ป้องกันภัยอันตรายจาก ‘กองกำลังที่ ๕’ ของพวกกระหายสงคราม” (คำชี้แจงประกอบคำขวัญสำหรับบัณฑิต ๒๒) ใน รอยยิ้มในวันนี้ (ปรีดีเขียนลงวันที่ ๗ ตุลาคม ๒๕๒๓)
๑๑๘	๒๕๒๔	“จดหมายจากปารีสได้นักบิดเบือนประวัติศาสตร์”

ลำดับ	ปีที่เสนอครั้งแรก	รายชื่องาน
๑๑๙	๒๕๒๔	ใน นิตยสาร วิจารณ์ ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๕ (๑๙-๒๕ กรกฎาคม ๒๕๒๔) (ปรีดีเขียนลงวันที่ ๑๔ กรกฎาคม ๒๕๒๔) คำขวัญของนายปรีดี พนมยงค์ ให้แก่บัณฑิต ๒๓ แห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ม.ป.ท., ๒๕๒๔ (ปรีดีเขียนลงวันที่ ๑ สิงหาคม ๒๕๒๔)
๑๒๐	๒๕๒๔	“ปรีดี พนมยงค์ หมายเหตุเรื่องมหาราช” ใน ข่าวจตุรัส ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๒๐ (๑๘ มกราคม ๒๕๒๕) (จดหมายจากปรีดีถึง ข่าวจตุรัส ลงวันที่ ๒๓ ธันวาคม ๒๕๒๔)
๑๒๑	๒๕๒๕	“วิเคราะห์ศัพท์ “สังคม” “มนุษย์สังคม” “ชาติ” “ปิตุภูมิ” “มาตุภูมิ” “รัฐ.” ใน อนุสรณ์นายปาล พนมยงค์ กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๕
๑๒๒	๒๕๒๕	“พิทักษ์เอกราชอธิปไตยสมบูรณ์ของชาติไว้ให้ได้ เป็นหน้าที่สูงสุดของคนไทยที่รักชาติ” ใน อนุสรณ์นายปาล พนมยงค์
๑๒๓	๒๕๒๕	“อาณานิคมแบบเก่ากับอาณานิคมแบบใหม่” ใน อนุสรณ์ นายปาล พนมยงค์
๑๒๔	๒๕๒๕	“ภัยอันตรายจากอาชญากรรมสงคราม” ใน อนุสรณ์ นายปาล พนมยงค์
๑๒๕	๒๕๒๕	“ภัยอันตรายจากบุคคลบางจำพวกที่หวัง ‘อาศัยร่ม’ มหาอำนาจ ป้องกันศาสตราวุธปรมาณู (นิวเคลียร์)”

ลำดับ	ปีที่เสนอครั้งแรก	รายชื่องาน
๑๒๖	๒๕๒๕	ใน อนุสรณ์นายปาล พนมยงค์ ประสบการณ์และความเห็นบางประการของรัฐบุรุษ อาวุโสปรีดี พนมยงค์ อาจารย์นัฏทรทิพย์ นาถสุภา สัมภาษณ์รัฐบุรุษอาวุโสปรีดี พนมยงค์ เมื่อวันที่ ๑๐ เมษายน ๒๕๒๕, กรุงเทพฯ : โครงการ “ปรีดี พนมยงค์ กับสังคมไทย”, ๒๕๒๕
๑๒๗	๒๕๒๕	มหาราชและรัตนโกสินทร์, กรุงเทพฯ : โครงการ “ปรีดี พนมยงค์ กับสังคมไทย”, ๒๕๒๕
๑๒๘	๒๕๒๕	“สุนทรพจน์ของปรีดี พนมยงค์ เรื่อง คณะราษฎร กับการอภิวัฒน์ประเทศไทย ๒๔ มิถุนายน” ใน กึ่งศตวรรษ ประชาธิปไตย (๒๔๗๕-๒๕๒๕), กรุง เทพ : โครงการกึ่งศตวรรษประชาธิปไตย, ๒๕๒๕ (ปรีดีเขียนลงวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๕๒๕)
๑๒๙	๒๕๒๕	“ชีวประวัติย่อของนายปรีดี พนมยงค์” (จนถึง ๒๔ กรกฎาคม ๒๕๒๕), ปารีส : สิงหาคม ๒๕๒๕
๑๓๐	๒๕๒๕	“A letter from Pridi in Paris” ใน <i>Bangkok Post</i> , November 24, 1982.
๑๓๑	๒๕๒๕	“บทความบางเรื่องของนายปรีดี พนมยงค์ (ส่วนที่ ๑) เกี่ยวกับ ๒๔ มิถุนายน” ใน อนุสรณ์นาย ปราโมทย์ พึ่งสุนทร วันที่ ๒๘ พฤศจิกายน ๒๕๒๕, กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๕
๑๓๒	๒๕๒๕	“บทความบางเรื่องของนายปรีดี พนมยงค์ (ส่วนที่

ลำดับ	ปีที่เสนอครั้งแรก	รายชื่องาน
๑๓๓	๒๕๒๕	๒) เกี่ยวกับ ๒๔ มิถุนายน" ใน อนุสรณ์นาย ปราโมทย์ พึ่งสุนทร "การก่อตั้งขบวนการต่อต้านญี่ปุ่นและเสรีไทย" ใน อนุสรณ์นายปราโมทย์ พึ่งสุนทร
๑๓๔	๒๕๒๕	"ความหมายแท้จริงของสำล้นเซอร์ซิลล์ถึงนายก รัฐมนตรีไทย เวลาสายของวันที่ ๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๔" ใน อนุสรณ์นายปราโมทย์ พึ่งสุนทร
๑๓๕	๒๕๒๖	"บันทึกฉบับ ๕ มีนาคม ๒๕๒๖ ของนายปรีดี พนมยงค์ เรื่อง ตอบคำถามบางประการของนิสิต นักศึกษา" วารสารธรรมศาสตร์ ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๑ มีนาคม ๒๕๒๖

ภาคผนวกท้ายเล่ม

สู่ศตวรรษ ปรีดี พนมยงค์

“หนังสือชุดครบรอบ ๑๐๐ ปี ชาตกาล นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส”

จากเกียรติภูมิของแผ่นดินจดจารสู่

“หนังสือชุดครบรอบ ๑๐๐ ปี ชาตกาล นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส”

*****

คณะกรรมการดำเนินงานฉลอง ๑๐๐ ปีชาตกาล นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส ภาคเอกชน ได้มีมติจัดพิมพ์หนังสือชุด “ครบรอบ ๑๐๐ ปี ชาตกาล นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส” ขึ้น เพื่อร่วมฉลองวาระครบ ๑๐๐ ปี แห่งชาตกาล และเพื่อเผยแผ่ชีวประวัติ หน้าที่การงาน ตลอดจนแนวคิดของท่าน ทั้งงานเขียนของท่านเอง และงานที่มีผู้เขียนถึงท่าน รวมทั้งเกียรติคุณของบุคคลร่วมสมัยและร่วมอุดมการณ์กับท่านที่ได้ทำคุณประโยชน์แกสังคมส่วนรวม อาทิ อติตเสรีไทย ฯลฯ

ทั้งนี้เพื่อเป็นข้อมูลให้เด็ก เยาวชน และบุคคลทั่วไปได้ศึกษา ค้นคว้า และสืบต่ออุดมคติที่ตั้งงามของท่านเหล่านั้น ในด้านความซื่อสัตย์สุจริต กล้าหาญ เสียสละ และบำเพ็ญตนให้เกิดประโยชน์แกสังคมส่วนรวมสืบไป โดยคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรีที่ ๓๖๑/๒๕๔๐ ลงวันที่ ๖ พฤศจิกายน ๒๕๔๐ ให้มูลนิธิเด็กได้รับผิดชอบการผลิตสื่อเผยแพร่อำหรับเด็กและเยาวชนเพื่อร่วมงานฉลองในวาระดังกล่าว

จากตาถึงหลาน : รวมงานวรรณศิลป์สู่เยาวชน

No.1 ปรีดี พนมยงค์ ประดับไว้ในใจชน

สันติสุข ไสภณสิริ บรรณาธิการ

ราคา ๑๐๕ บาท

ภาพ : เทพศิริ สุขโสภา, วัลลภ แม่นยำ

*ไม่จำหน่าย มอบภินันท์นาการสำหรับท่านที่ซื้อหนังสือชุดครบรอบ ๑๐๐ ปีฯ ครบทุก ๓๐๐ บาท ๑ เล่ม

No.2 คือผู้อภิวัฒน์ ๒๔๗๕

คำรณ คุณะติลก และ

พระจันทร์เสี้ยวการละคร

ราคา ๑๑๐ บาท

No.5 วันวานในโลกกว้าง

ว.ณ. พนมยงค์

ราคา ๙๕ บาท

No.3 พระเจ้าช้างเผือก

ปรีดี พนมยงค์

ราคา ๑๔๕ บาท

No.6 คนดีศรีแผ่นดิน :

ชีวประวัติปรีดี พนมยงค์ ฉบับการ์ตูน

เรื่อง : ว.ณ. พนมยงค์

ภาพ : ธนิต สุวรรณพฤกษ์

ราคา ๕๐ บาท

No.4 นิทานจินตนาการ 'เรือกำบัว'

เรื่อง : เทพศิริ สุขโสภา

*****

รำลึกเสรีไทย

No.7 จากมหาสงครามสู่สันติภาพ

ทศ พันธุมเสน, จินตนา ยศสุนทร

ราคา ๑๖๕ บาท

No.9 เอกราชได้มาด้วยการต่อสู้

สันติสุข ไสภณสิริ บรรณาธิการ

ราคา ๑๖๐ บาท

No.8 บันทึกปฏิบัติงานใต้ดิน

ของอดีตเสรีไทย

สันติสุข ไสภณสิริ บรรณาธิการ

ราคา ๑๗๕ บาท

No.10 นายปรีดี พนมยงค์ (หลวงประดิษฐ์

มนูธรรม) กับปฏิบัติการเสรีไทย

ดร. วิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร์

ราคา ๑๓๐ บาท

*****

No.11 Powers That Be :**Pridi Banomyong through the rise and fall of Thai democracy**

Sulak Sivaraksa , translated with introduction by S.J.

ราคา ๑๖๐ บาท

No.12 The 1932 Revolutionist

Kamron Gunatilaka & Crescent Moon Theatre, translated by S.J.

ราคา ๒๐๐ บาท

No.13 National Economic Policy

Pridi Banomyong

ราคา ๒๖๐ บาท

No.14 The King of The White Elephant

Pridi Banomyong

ราคา ๒๙๐ บาท

No.15 Political and Military Tasks of the Free-Thai Movement to regain national sovereignty and independence

Pridi Banomyong

ราคา ๒๕๐ บาท

No.16 Thai Foreign Policy 1932-1946

Charivat Santaputra

ราคา ๓๓๐ บาท

No.17 Pridi Banomyong and The Making of Thailand's Modern History

Dr Vichitvong Na Pombhejara

ราคา ๖๔๕ บาท

ชุดที่ ๔
รำลึกรัฐบุรุษอาวุโส

**No.18 พลิกแผ่นดิน:จากประดิษฐ์มนูธรรม
สู่สันติประชาธรรม แล้วเดินทางต่อไปยัง**

พ.ศ. ๒๕๔๓

ส. ศิวรักษ์

ราคา ๗๐ บาท

No.19 หนึ่งศตวรรษปรีดี พนมยงค์

สันติสุข โสภณสิริ บรรณาธิการ

ราคา ๖๐ บาท

No.20 คณะราษฎรกับการอภิวัฒน์

ประชาธิปไตย ๒๕ มิถุนายน

ปรีดี พนมยงค์

ราคา ๙๐ บาท

No.21 วิฤตเศรษฐกิจและวัฒนธรรมนิยม

ผาสุก พงษ์ไพจิตร

ราคา ๖๐ บาท

No.22 คำโครงการเศรษฐกิจ

หลวงประดิษฐ์มนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์)

ราคา ๑๗๕ บาท

No.23 ปรีดีธรรม : รวมธรรมทัศน์ของ

พระมหาเถระต่อปรีดี พนมยงค์

สันติสุข โสภณสิริ บรรณาธิการ

ราคา ๗๐ บาท

No.24 ปรีดี พนมยงค์

กับการสร้างสรรค์สติปัญญาอย่างไทย

สันติสุข โสภณสิริ

ราคา ๘๕ บาท

No.25 ประสพการณ์และความเห็น

บางประการของรัฐบุรุษอาวุโส

ปรีดี พนมยงค์

สัมภาษณ์โดย ฉัตรทิพย์ นาถสุภา

ราคา ๙๐ บาท

No.26 นโยบายต่างประเทศที่พึง

ปรารถนา และแนวความคิดของ

ท่านปรีดี พนมยงค์

วงศ์ พลนิกร

ราคา ๖๐ บาท

No.27 ประวัติปริทัศน์: รวมทัศนะนักวิชาการ**ต่อประวัติ พนมยงค์**

สันติสุข โสภณสิริ บรรณาธิการ

ราคา ๑๒๐ บาท

No.28 ความเบื่อนิจจังของสังคม

ประวัติ พนมยงค์

ราคา ๙๐ บาท

No.29 ประวัติ พนมยงค์ กับสังคมไทย

ประวัติ พนมยงค์

*จำหน่ายหมดแล้ว

No.30 ผู้กำเนิดรัฐธรรมนูญไทย**ประวัติ พนมยงค์**

สันติสุข โสภณสิริ บรรณาธิการ

ราคา ๑๑๐ บาท

**No.31 อภัยวิถี : มิตร/ศัตรู
และการเมืองแห่งการให้อภัย**

ชัยวัฒน์ สถาอานันท์

ราคา ๗๕ บาท

No.32 คำตัดสินใหม่กรณีสวรรคต ร. ๘

สันติสุข โสภณสิริ บรรณาธิการ

ราคา ๑๙๐ บาท

No.33 มหาราชและรัตนโกสินทร์

ประวัติ พนมยงค์

ราคา ๑๒๐ บาท

No.34 ประวัติ พนมยงค์

กับภูมิปัญญาไทยร่วมสมัย

สันติสุข โสภณสิริ บรรณาธิการ

ราคา ๙๕ บาท

No.35 ประวัติ พนมยงค์

กับขบวนการกู้เอกราชในลาว

อุตร วงศ์ทับทิม

ราคา ๑๔๕ บาท

No.36 ประวัติทัศน์

สันติสุข โสภณสิริ บรรณาธิการ

ราคา ๕๐ บาท

**No.37 บางเรื่องเกี่ยวกับพระบรมวงศานุวงศ์
ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒**

ประวัติ พนมยงค์

ราคา ๑๕๐ บาท

**No.38 แนวความคิดทางเศรษฐกิจ
ของรัฐบูรณาอาวุโส ประวัติ พนมยงค์**

ดร. วิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร์

ราคา ๗๐ บาท

No.39 ปรีดีคิด - ปรีดีเขียน

สุพจน์ ตำนตระกุล

ราคา ๑๓๕ บาท

No.40 ปฐมพรคน้ทางการเมืองของ

ปรีดี พนมยงค์

ทิพวรรณ เจียมธีรสกุล

ราคา ๓๙๕ บาท

No.41 กระบวนทัศน์สันติวิธีของ

ปรีดี พนมยงค์ ? กรณีศึกษา “พระเจ้า

ช้างเผือก”

สุรียยา (เบญโญ๊ะ) สุเลมาน

ราคา ๒๙๐ บาท

No.42 ชีวิตประวัติย่อของ

นายปรีดี พนมยงค์

ปรีดี พนมยงค์

ราคา ๒๓๐ บาท

*****

ชุดที่ ๕

วิถีสังคมไทย : สรรนิพนธ์ทางวิชาการเนื่องในวาระหนึ่งศตวรรษ ปรีดี พนมยงค์

No.43 วิถีสังคมไทย ชุดที่ ๑

**“ภูมิปัญญา กระบวนทัศน์ใหม่
และจินตนาการใหม่”**

ประเวศ วะสี, ยุค ศรีอาริยะ,

เจตนา นาควัชระ

ราคา ๑๒๐ บาท

No.45 วิถีสังคมไทย ชุดที่ ๓

“เศรษฐกิจ - เศรษฐศาสตร์ทางเลือก”

สุธี ประศาสน์เศรษฐ,

ฉันทนา บรรพศิริโชติ,

โชคชัย สุทธาเวช, ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ

ราคา ๑๗๐ บาท

No.44 วิถีสังคมไทย ชุดที่ ๒

“ความคิดทางการเมืองการปกครอง”

เอนก เหล่าธรรมทัศน์, มารด ตามไท

ราคา ๙๐ บาท

No.46 วิถีสังคมไทย ชุดที่ ๔

“ประชาสังคมและวัฒนธรรมชุมชน”

พระไพศาล วิสาโล, ผาสุก พงษ์ไพจิตร,

อานันท์ กาญจนพันธุ์

ราคา ๑๕๐ บาท

No.47 วิธีสังคัมไท ชุดที่ ๕**“ประวัติศาสตร์สังคมการเมืองไทย”**

สุลักษณ์ ศิวรักษ์, ชาญวิทย์ เกษตรศิริ

ราคา ๑๐๐ บาท

No.49 วิธีสังคัมไท ชุดที่ ๗**“การศึกษาเพื่อความเป็นไทย”**

พิภพ ธงไชย,

สมพงษ์ จิตระดับ สุธงคะวาทีน

ราคา ๑๑๐ บาท

No.48 วิธีสังคัมไท ชุดที่ ๖**“กฎหมายและสิทธิมนุษยชน”**

รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์, วิระดา สมสวัสดิ์,

ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, ไชยยันต์ ไชยพร,

สมบัติ จันทรวงศ์, อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์

ราคา ๒๔๐ บาท

No.50 วิธีประชาธิปไตย

สุทธชัย ยิ้มประเสริฐ, พีรยา มหาภิจิตติคุณ

ราคา ๑๑๐ บาท

*****

๒. สำหรับหนังสือชื่อเพื่อบริจาคเข้าห้องสมุดหรือโรงเรียนในชนบทลด ๓๐%

- ข้าพเจ้าเลือกโรงเรียนหรือห้องสมุดเอง (กรุณาแนบรายชื่อโรงเรียนหรือห้องสมุด พร้อมใบสั่งชื่อ)
- ขอให้โครงการฉลอง ๑๐๐ ปี ชาตกาลฯ เลือกโรงเรียนหรือห้องสมุดตามความเหมาะสม

พร้อมนี้ได้ส่ง

- เช็คสั่งจ่ายในนามมูลนิธิเด็ก (หนังสือชุดครบรอบ ๑๐๐ ปีฯ)
- ตัวแลกเงิน หรือ
- ธนาณัติ ในนาม มูลนิธิเด็ก สั่งจ่าย ปณ. กระทุ้มลัม ๗๓๒๒๐ หรือ
- โอนเงินเข้าบัญชีออมทรัพย์ ของ มูลนิธิเด็ก ในธนาคาร ต่อไปนี้

ธนาคาร	สาขา	บัญชีเลขที่
กรุงเทพ	หนองแขม	๒๓๖-๐-๓๐๙๘๙-๘
กรุงไทย	อ้อมน้อย	๗๓๒-๑-๒๕๖๙๘-๑
กรุงศรีอยุธยา	หนองแขม	๓๐๘-๑-๑๓๓๘๒-๘
กสิกรไทย	พุทธมณฑลสาย ๔	๒๖๑-๒-๘๔๔๘๑-๒
ทหารไทย	หนองแขม	๑๐๙-๒-๐๓๕๓๕-๘
ไทยพาณิชย์	เพชรเกษมซอย ๑๑๔	๑๑๕-๒-๑๔๗๓๓-๐

● เมื่อโอนเงินแล้วกรุณาแจ้งชื่อ-ที่อยู่ และวันโอนเงินของท่านให้ทราบทุกครั้ง พร้อมแนบหลักฐานการโอนเงิน หรือแจ้งทางโทรศัพท์ที่แผนกรับบริจาคมูลนิธิเด็ก โทรศัพท์ ๘๑๔-๑๔๘๑ ถึง ๗ โทรสาร ๘๑๔-๐๓๖๙

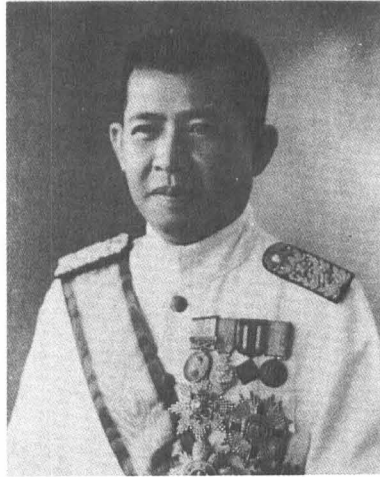
● กรุณาส่งใบสั่งซื้อนี้ไปที่ มูลนิธิเด็ก (โครงการฉลอง ๑๐๐ ปีชาตกาล นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส) ๙๕/๒๔ ม.๖ ซ.เกียรติร่วมมิตร ถ.พุทธมณฑลสาย ๔ ต. กระทุ้มลัม อ. สามพราน จ. นครปฐม ๗๓๒๒๐

● สอบถามข้อมูลหนังสือใหม่เพิ่มเติมได้ที่
สำนักพิมพ์มูลนิธิเด็ก โทรศัพท์ ๘๘๑-๑๗๓๔

ภาคผนวก

(พิเศษ)

รัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์
ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ (ระหว่าง พ.ศ.๒๔๘๔-๒๔๘๘)

สถาบันพระมหากษัตริย์ กับรัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์

ท่านนายกลสภามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่านอธิการบดี ท่านที่เคารพ
ทุกๆ ท่าน ในการกล่าวเรื่อง คุณูปการของท่านอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ที่มีต่อ
สังคมไทย ควรเริ่มต้นด้วยสังขธรรม สังขธรรมประการหนึ่งคือ ความเป็นจริงที่ว่า
สรรพสิ่งทั้งหลายล้วนเปลี่ยนแปลง สรรพสิ่งทั้งหลายเป็นอนิจจัง นั่นคือ ทุกสิ่ง
ทุกอย่างล้วนเปลี่ยนแปลงทั้งสิ้น ตั้งแต่จักรวาลไปจนถึงอะตอม ท่ามกลางกระแส
ของความเปลี่ยนแปลง ถ้ามีระบบใดระบบหนึ่งที่ปรับตัวไม่ได้ ระบบนั้นย่อมเกิด
วิกฤตและเสื่อมสลายไป นี่เป็นความจริงที่เกิดขึ้นกับระบบทุกชนิด ไม่ว่าจะเป็น
ระบบชีวิตตั้งแต่จุลินทรีย์ไปจนถึงไดโนเสาร์ องค์กร สถาบัน บริษัท ตลอดจน
ไปจนถึงอารยธรรมต่างๆ เช่น อารยธรรมเมโสโปเตเมีย กรีก และโรมัน เป็นต้น
อารยธรรมเหล่านี้ล้วนเสื่อมสลายไปเพราะปรับตัวไม่ได้ท่ามกลางกระแสความ
เปลี่ยนแปลง ต้นเค้าของการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ของโลกในปัจจุบันเกิดขึ้นเมื่อ
๓๐๐ ปีก่อน เริ่มต้นด้วยการปฏิวัติทางวิทยาศาสตร์ อันนำไปสู่การปฏิวัติทาง
อุตสาหกรรม ซึ่งนำไปสู่อำนาจ และการแผ่ขยายอำนาจของมหาอำนาจตะวันตก
ไปทั่วโลก อันก่อให้เกิดกระแสของการเปลี่ยนแปลงที่เขยวกรากไปทั่วโลก กระทบ
ประเทศน้อยใหญ่ทุกประเทศทั่วไป การที่ประเทศต่างๆ จะปรับตัวต่อกระแสการ
เปลี่ยนแปลงอย่างรุนแรงของโลก เป็นเรื่องที่ยากมาก เพราะการที่จะปรับวิธีคิด
และปรับโครงสร้าง ไม่ว่าสังคมใดสังคมหนึ่ง เป็นเรื่องที่ยากมาก ประเทศต่างๆ
จึงประสบภัยพิบัตินานับการ เช่น ความขัดแย้ง สงคราม ความผันผวนรุนแรง
ในสังคม วิกฤตการณ์วัฒนธรรม หรือวิกฤตการณ์ในรากเหง้าของตนเอง

พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๔ และโดยเฉพาะรัชกาลที่ ๕ ทรงพยายามปรับ
ประเทศไทยให้มีความเป็นสมัยใหม่ กระแสความเปลี่ยนแปลงของความเป็นสมัย
ใหม่ของประเทศไทยและของโลกก่อให้เกิดความเครียดเชิงโครงสร้างในสังคมไทย
เพราะโครงสร้างทางสังคมปรับตัวไม่ได้ง่ายๆ ความเครียดเชิงโครงสร้างนำไปสู่

จากคำกล่าวเปิดงานปรีดี พนมยงค์ หน้าตึกโดม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ วันที่ ๑๐
พฤษภาคม ๒๕๔๐ โดย ศนพ.ประเวศ วะสี

ความรุนแรงได้ ดังที่มีความพยายามที่จะก่อการปฏิวัติรัฐประหารที่เรียกว่า กบฏ
ในรัชกาลที่ ๖

ในสมัยรัชกาลที่ ๗ เศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ที่เรียกว่า The Great Depression of ๑๙๓๐ เป็นกระแสใหญ่อีกกระแสหนึ่ง que เพิ่มความเครียดให้สังคมไทย ความเครียดเพราะกระแสความเปลี่ยนแปลงจะผลิตปัญหาารุนแรงต่างๆ เข้าสู่รัฐบาลที่รวมศูนย์อำนาจ ถ้าโครงสร้างอำนาจยังรวมศูนย์ ไม่ว่าจะรัฐบาลนั้นจะเป็นพระมหากษัตริย์ หรือทหาร หรือพลเรือน ดังที่เราเห็นอุบัติเหตุเภทภัยที่เกิดขึ้นกับรัฐบาลต่างๆ เรื่อยมา การเปลี่ยนแปลงการปกครองด้วยสันติวิธีเมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ เป็นระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ทำให้สถาบันพระมหากษัตริย์ ย้ายบทบาทจากจุดศูนย์รวมทางการเมือง อันเป็นจุดที่ล่อแหลมกลายเป็นศูนย์รวมทางจิตวิญญาณ ซึ่งพันอันตรายจากความเครียด และการเป็นเป้าทางการเมือง ทำให้เกิดความมั่นคงในสถาบันพระมหากษัตริย์สืบมา

การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.๒๔๗๕ จึงเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ทำให้สถานะของสถาบันพระมหากษัตริย์มีความปลอดภัยและมั่นคงยิ่งขึ้น ถ้าศึกษาความคิด บทบาท และพฤติกรรมของอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นมันสมองของคณะราษฎร ทั้งในระหว่างการเปลี่ยนแปลงการปกครอง และหลังจากนั้น จะเห็นว่าอาจารย์ปรีดี คือผู้พยายามพิทักษ์สถาบันพระมหากษัตริย์ นี่จะเป็นการตรงข้ามกับความพยายามสร้างภาพให้สังคมไทยเข้าใจไปว่าอาจารย์ปรีดีเป็นปฏิปักษ์กับสถาบันพระมหากษัตริย์ ท่านผู้มีเกียรติครับ ประสบการณ์ตรงอาจจะหลอกเราได้ เช่น ประสบการณ์โดยตรงกับพื้นผิวโลกจะทำให้เราคิดว่าโลกแบนเพราะเราเห็นอยู่ทุกวี่ทุกวัน เราจะสรุปว่ามันแบน แต่การประมวลความรู้โดยอาศัยหลักฐานต่างๆ สามารถสรุปได้ว่าโลกกลม จากประสบการณ์ตรงจะคิดว่าดวงอาทิตย์โคจรรอบโลกเพราะเราเห็นดวงอาทิตย์ขึ้นทางทิศตะวันออกทุกเช้าและตกทางทิศตะวันตกอยู่ทุกเย็น มนุษย์จะเชื่อเช่นนั้นว่าดวงอาทิตย์โคจรรอบโลก แต่การประมวลความรู้โดยหลักฐานต่างๆ สามารถสรุปได้ว่า โลกหมุนรอบดวงอาทิตย์ ฉะนั้นประสบการณ์ตรงอาจทำให้เราเข้าใจผิดได้ แต่การประมวลความรู้โดยหลักฐานต่างๆ ทำให้เรารู้ความจริง

เรื่องท่านอาจารย์ปรีดี เช่นกัน ได้มีผู้ตั้งใจสร้างภาพว่าท่านเป็นปฏิปักษ์กับสถาบันพระมหากษัตริย์ แต่การประมวลความรู้โดยหลักฐานต่างๆ จะพบความจริง ซึ่งตรงกันข้ามคือ ท่านเป็นผู้ที่พยายามที่จะพิทักษ์สถาบันพระมหากษัตริย์ทั้งในการเปลี่ยนแปลงการปกครองในช่วงที่ท่านมีอำนาจทางการเมืองและในช่วงที่ท่านไม่มีอำนาจแล้ว จนวาระสุดท้ายในชีวิตของท่าน ถ้าวิญญูชนใช้การประมวลความรู้โดยหลักฐานจะพบความจริงตามนี้ ความจริงที่ตรงข้ามกับการเล่าสื่อประจักษ์เรื่องดวงอาทิตย์โคจรรอบโลก หรือโลกโคจรรอบดวงอาทิตย์

ท่านผู้มีเกียรติที่เคารพ ความจริงเป็นเรื่องสำคัญ ความจริง ความรัก ความสมานฉันท์ เป็นเรื่องที่ไม่ไปด้วยกันได้ ความไม่จริงก่อให้เกิดความเกลียดชังความเป็นปฏิปักษ์ และความแตกร้าง ประเทศไทยมีความแตกแยกกันมากเป็นสังคมทอนกำลัง จนไม่มีกำลังที่จะเผชิญวิกฤตการณ์ต่างๆ มีความจำเป็นที่จะต้องสร้างความรัก ความรักและความสามัคคี ตามพระบรมราชาไมตรีของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ถ้าคิดว่าท่านอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ เป็นปฏิปักษ์ต่อสถาบันพระมหากษัตริย์แล้ว จะมองไม่เห็นความดีของอาจารย์ปรีดี ซึ่งมีเป็นอเนกประการ ถ้ารู้ความจริงว่าอาจารย์ปรีดีเป็นผู้พยายามพิทักษ์สถาบันพระมหากษัตริย์ จะเห็นคุณูปการอันยิ่งใหญ่ต่อสังคมไทยของท่านอาจารย์ปรีดี พนมยงค์

อาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ก่อตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองแห่งนี้ โดยมุ่งที่จะสร้างคนที่มีการศึกษาจำนวนมากขึ้นมามีส่วนร่วมทางการเมืองตามระบอบประชาธิปไตย อาจารย์ปรีดีวางระบบการคลังของประเทศเมื่อเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง อาจารย์ปรีดีพยายามวางความสัมพันธ์ที่ถูกต้องระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศเมื่อเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ได้ดำเนินการแก้ไขสนธิสัญญาสิทธิินอาณาเขตที่ไทยเสียเปรียบต่างประเทศและเสียศักดิ์ศรี หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองไม่ถึง ๑๐ ปี เกิดสงครามโลกครั้งที่ ๒ ญี่ปุ่นบุกไทย ยกทัพเข้ามาประเทศไทย และบังคับให้ประเทศไทยประกาศสงครามกับสัมพันธมิตร อาจารย์ปรีดีในขณะดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ได้ก่อตั้งขบวนการเสรีไทยเพื่อต่อต้านญี่ปุ่น เมื่อญี่ปุ่นแพ้สงครามพันธมิตรถือว่าประเทศไทยแพ้สงครามด้วย อาจารย์ปรีดีใน

ฐานะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์และหัวหน้าขบวนการเสรีไทย ได้ซึ่งประกาศ
สันติภาพเมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ.๒๔๘๔ โดยถือว่าการประกาศสงครามเป็นโมฆะ
ประเทศไทยไม่มีกรณีสงครามกับสัมพันธมิตร และดำเนินการเจรจากับฝ่าย
สัมพันธมิตรให้รับรองอิสรภาพของประเทศไทย

การประกาศสันติภาพของอาจารย์ปรีดีเมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ.๒๔๘๔
เท่ากับเป็นการกู้อิสรภาพของประเทศไทย จากการตกเป็นเมืองขึ้นของสัมพันธมิตร
จากคุณูปการในการรักษาบ้านเมืองไว้เมื่อพระมหากษัตริย์ยังทรงพระเยาว์
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ได้ทรงตอบแทนคุณงามความดีของ
ท่านอาจารย์ปรีดี ด้วยการทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาให้ดำรงตำแหน่ง
รัฐบุรุษอาวุโส เป็นคนแรกและคนเดียวของประเทศไทย

ท่านรัฐบุรุษอาวุโสเป็นตัวอย่างของสามัญชนคนไทยที่มีความรักชาติบ้าน
เมืองอย่างแรงกล้า พยายามเรียนรู้จนเกิดปัญญา ใช้ปัญญาทำงานเพื่อประเทศ
ชาติ ดำรงตนอยู่ในความสุจริต ถูกต้อง มีความกล้าหาญ เป็นกำลังสำคัญใน
การก่อให้เกิดประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข พิทักษ์สถาบัน
พระมหากษัตริย์ เชิดชู และพยายามพัฒนาระบบประชาธิปไตย ดำรงตำแหน่ง
ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ หัวหน้าขบวนการเสรีไทย นายกรัฐมนตรี เป็น
ผู้รักษาบ้านเมืองไว้ในยามคับขัน ไม่ให้ตกเป็นเมืองขึ้นของประเทศอื่น นับว่า
อาจารย์ปรีดี พนมยงค์ เป็นคนดีศรีสยามโดยแท้

การที่มีคนไทยคนหนึ่งเป็นคนดีถึงขนาดนี้ เป็นเรื่องหาได้ยาก ควรที่สังคม
ไทยโดยเฉพาะอนุชนคนรุ่นหลังจะได้รู้ความจริง มีความภูมิใจในความดีของ
เพื่อนร่วมชาติที่ทรงคุณงามความดีอันสูงยิ่งเช่นนี้ และเกิดความบังดาลใจที่จะ
ทำความดีเพื่อชาติบ้านเมือง

ท่านรัฐบุรุษอาวุโสเกิดเมื่อวันที่ ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ.๒๔๔๓ หรือตรงกับ
ค.ศ.๑๙๐๐ ในปี ค.ศ.๒๐๐๐ หรือปี พ.ศ.๒๕๔๓ ปีข้างหน้าท่านจะมีชาติกาลครบ
๑ รอบศตวรรษ ในโอกาสเช่นนี้ ประเทศไทยควรจะทำอะไรอันเป็นสัญลักษณ์
เพื่อให้สังคมไทยระลึกถึงคุณูปการอันยิ่งใหญ่ที่ท่านอาจารย์ปรีดี พนมยงค์
รัฐบุรุษอาวุโสมีต่อสังคมไทย เพื่อก่อให้เกิดกำลังใจในชาติบ้านเมืองในการที่จะก้าว
เดินต่อไปข้างหน้า รัฐบาลควรเป็นเจ้าภาพจัดงานโดยจะเรียกว่า "งานฉลอง

๑ ศตวรรษ ปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโสของไทย” หรือ “๑ ศตวรรษ ปรีดี คนดีศรีสยาม” หรือชื่ออื่นในทำนองนี้ก็ก็ตาม ประกอบกับการสร้างสื่อในรูปแบบต่างๆ เพื่อให้อนุชนรุ่นหลังได้รู้จักคนไทยที่ประกอบคุณงามความดีแก่แผ่นดินเกิด นอกจากนั้นรัฐบาลควรจะดำเนินการเสนอให้ UNESCO ประกาศให้อาจารย์ปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโสของไทยเป็นบุคคลสำคัญของโลก เพื่อโลกจะได้รับรู้การมีบุคคลสำคัญระดับโลกของประเทศไทย

ท่านผู้มีเกียรติครับ ถ้ารัฐบาลได้ทำตามนี้จะเกิดความเป็นมงคล มงคลกับรัฐบาลเอง และมงคลกับสังคมไทย คนไทยนั่นคือเรื่องมงคล มงคลเกิดจากความจริง ความงาม ความถูกต้อง การมีความกตัญญูทศเวทที่ต่อคนที่มีบุญคุณ สังคมที่มีความกตัญญูทศเวทที่ต่อคนที่ควรกตัญญูทศเวทที่ ย่อมเป็นสังคมที่มีความเป็นมงคลอยู่ในตัว ในปี พ.ศ.๒๕๔๓ นี้ หรือ ค.ศ.๒๐๐๐ จะเป็นปีแห่งชาตกาลครบรอบศตวรรษของคนไทยผู้ทรงคุณวิเศษอีกท่านหนึ่ง คือ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี การประกาศเกียรติคุณของคนไทยผู้ทรงคุณงามความดีสูงสุดมากกว่า ๑ คน ไม่ใช่ข้อเสียหายอะไร ตรงข้าม กลับจะเป็นไปในทางที่เป็นคุณยิ่งขึ้น เรายังมีคนไทยที่ทรงคุณงามความดีสูงจำนวนมากคนเท่าใดที่จะให้โลกได้รับรู้ ยิ่งเป็นการดีเท่านั้น

ท่านผู้มีเกียรติครับ สังคมไทยควรจะลวงพ้นการคิดอย่างชาตวุฒิภาวะ หรือคิดอย่างเด็กๆ ว่า ถ้ารักคนนี้ต้องไม่รักคนโน้น การคิดแบบแยกข้าง แยกพวก ได้ทำลายสังคมไทยมามากเกินแล้ว ควรจะปรับเปลี่ยนวิธีคิดมาเป็นการคิดแบบเชื่อมโยงเป็นบูรณาการ

ท่านที่เคารพครับ สังคมไทยทอนกำลังกันเองมามาก จนสังคมอ่อนแอ ถึงเวลาที่เราจะสร้างความรักความสามัคคีกัน ความ เป็นมงคล ให้เกิดขึ้นในชาติบ้านเมือง เพื่อสังคมไทยจะได้มีกำลังของแผ่นดินหรือภูมิพละในการดำเนินไปข้างหน้า สามารถเอาชนะอุปสรรคอันยากลำบากนานาประการ สามารถสร้างสันติภาพและสันติสุขให้เกิดขึ้นในแผ่นดินของเราให้จงได้ อันเป็นสิ่งปรารถนาสูงสุดของท่านอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส ขอขอบพระคุณครับ

ผลการประชุมคณะรัฐมนตรี

เรื่อง การเสนอชื่อศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์ เป็นบุคคลสำคัญ
บรรจุไว้ในปฏิทินของยูเนสโก

คณะรัฐมนตรีให้ความเห็นชอบตามที่กระทรวงศึกษาธิการ และทบวงมหาวิทยาลัยเสนอ ในการเสนอชื่อ ศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์ ไปยังองค์การยูเนสโก เพื่อขอให้องค์การยูเนสโกบรรจุชื่อไว้ในปฏิทินการเฉลิมฉลองบุคคลสำคัญและเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ (Anniversaries of great personalities and historic events) เนื่องในโอกาสครบรอบ ๑๐๐ ปีแห่งชาตกาล และให้ความเห็นชอบโครงการเฉลิมฉลอง ๑๐๐ ปี รัฐบุรุษอาวุโส ศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์ ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ทั้งนี้ เนื่องจากในวันที่ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๔๓ จะเป็นวาระครบรอบชาตกาล ๑๐๐ ปี ของศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์ อดีตผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ผู้ซึ่งประกอบคุณงามความดีอันก่อให้เกิดประโยชน์แก่ประชาชนและประเทศชาติ และมีบทบาทสำคัญในการพัฒนา ส่งเสริมและปลูกฝังจิตสำนึกในด้านการศึกษา สันติภาพ ตลอดจนประชาธิปไตยแก่ชาวไทยและชาวโลก และเป็นผู้ที่ได้สร้างคุณูปการอย่างใหญ่หลวงแก่ประเทศชาติ และราษฎรไทย โดยได้ปฏิบัติหน้าที่ราชการด้วยความซื่อสัตย์สุจริต กล้าหาญ เสียสละ ในตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน รัฐบุรุษอาวุโส นายกรัฐมนตรี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย กระทรวงการต่างประเทศ กระทรวงการคลัง และเลขาธิการคนแรกของสภาผู้แทนราษฎรสยาม อันจะเป็นแบบอย่างที่ดีแก่เยาวชนของชาติที่จะทำนุบำรุงบ้านเมืองต่อไป

ประชุมเมื่อวันที่ ๑๓ พฤษภาคม ๒๕๔๐

คำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี

ที่ ๓๖๑/๒๕๔๐

เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการจัดงานฉลอง ๑๐๐ ปี รัฐบุรุษอาวุโส
ศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์

ตามที่ในวันที่ ๑๐ พฤษภาคม ๒๕๔๓ จะเป็นวาระครบรอบ ๑๐๐ ปี ชาตกาลของศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส ซึ่งเป็นผู้ที่มีคุณูปการอย่างใหญ่หลวงแก่ประเทศชาติและราษฎรไทย เพื่อให้การจัดงานฉลองในวาระดังกล่าวดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย บรรลุซึ่งวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ นายกรัฐมนตรีจึงแต่งตั้งบุคคลรายนามต่อไปนี้เป็นกรรมการจัดงานฉลอง ๑๐๐ ปี รัฐบุรุษอาวุโส ศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์ คือ

คณะกรรมการที่ปรึกษา

๑. พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ)	๑๒. นายประเวศ วะสี
๒. พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต)	๑๓. นายพนัส ลิ้มเสถียร
๓. ประธานรัฐสภา	๑๔. นายมารุต บุญนาค
๔. ประธานศาลฎีกา	๑๕. นายระพี สาคริก
๕. ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์	๑๖. นายสถาพร กวิตานนท์
๖. นายกนต์ธีร์ ศุภมงคล	๑๗. นายสุธี สิงห์เสนห์
๗. นายฉัตรทิพย์ นาถสุภา	๑๘. นายเสน่ห์ จามริก
๘. นายชวน หลีกภัย	๑๙. นายเสม พริ้งพวงแก้ว
๙. ม.ร.ว.เทพ เทวกุล	๒๐. นายเสริมศักดิ์ ภารุณ
๑๐. นายนิคม จันทรวิทุร	๒๑. นายเสวตร เปี่ยมพงศ์สานต์
๑๑. นายประมวล สกาวสุ	๒๒. นายอุทัย ทิมพีโจชน

คณะกรรมการอำนวยการ

๑. นายกรัฐมนตรี	ประธานกรรมการ
รองประธานกรรมการ	
๒. รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ	๕. ประธานมูลนิธิเสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป
๓. รัฐมนตรีว่าการทบวงมหาวิทยาลัย	๖. ประธานชมรม ต.ม.ธ.ก.สัมพันธ์
๔. นายกสภามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	
กรรมการ	
๗. ผู้แทนสำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร	๑๐. ผู้แทนกระทรวงการต่างประเทศ
๘. ผู้แทนสำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี	๑๑. ผู้แทนกระทรวงมหาดไทย
๙. ผู้แทนสำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา	๑๒. ผู้แทนกระทรวงสาธารณสุข

๑๓. ผู้แทนสำนักงบประมาณ	๓๒. ผู้แทนสมาคมสิทธิเสรีภาพแห่งประเทศไทย
๑๔. ผู้แทนกรมธนารักษ์	๓๓. ผู้แทนสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย
๑๕. ผู้แทนธนาคารแห่งประเทศไทย	๓๔. ผู้แทนคณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตย
๑๖. ผู้แทนการสื่อสารแห่งประเทศไทย	๓๕. ผู้แทนองค์การเครือข่ายเดือนตุลา
๑๗. ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครหรือผู้แทน	๓๖. ผู้แทนสมาชิชาคนจน
๑๘. ผู้ว่าราชการจังหวัดพระนครศรีอยุธยา หรือผู้แทน	๓๗. เลขาธิการสหพันธ์นิสิตนักศึกษา แห่งประเทศไทย
๑๙. ผู้แทนสำนักจุฬาราชมนตรี	๓๘. นายกองคึกการนักศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
๒๐. ผู้แทนสำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย	๓๙. ประธานสภานักศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
๒๑. ผู้แทนมูลนิธิปรีดี พนมยงค์	๔๐. นายไกรศักดิ์ ชุณหะวัณ
๒๒. ผู้แทนมูลนิธิป๋วย อึ๊งภากรณ์	๔๑. นายจาตุรนต์ ฉายแสง
๒๓. ผู้แทนมูลนิธิโกมล คีมทอง	๔๒. นายปรีชา สุววรรณ์
๒๔. ผู้แทนมูลนิธิซูวิทย์ โอวาทวงษ์	๔๓. นายพินิจ จารุสมบัติ
๒๕. ผู้แทนมูลนิธิดวงประทีป	๔๔. นายพิรพันธุ์ พาลุสุข
๒๖. ผู้แทนมูลนิธิเด็ก	๔๕. นายโกศล พลกุล
๒๗. ผู้แทนมูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม	๔๖. นายสมศักดิ์ สิบตะกูล
๒๘. ผู้แทนมูลนิธิสื่อสร้างสรรค์	๔๗. นายอดิสร เพียงเกษ
๒๙. ผู้แทนมูลนิธิบูรณะชนบท	๔๘. นายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ
๓๐. ผู้แทนสถาบันสันติประชาธรรม	๔๙. นายอารีเพ็ญ อุตรสินธุ์
๓๑. ผู้แทนสมาคมธรรมศาสตร์ ในพระบรมราชูปถัมภ์	กรรมการและเลขานุการ
๕๐. อธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๕๑. นายพนม เยี่ยมประยูร	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๕๒. นายพิภพ ธงไชย	

คณะกรรมการดำเนินงาน

๑. นายกสภามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	ประธานกรรมการดำเนินงานภาครัฐ
๒. ประธานมูลนิธิเสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป	ประธานกรรมการดำเนินงานภาคเอกชน
- กรรมการ
๓. อธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	๘. ประธานอนุกรรมการฝ่ายจัดทำของที่ระลึก ดวงตราไปรษณียากรและเหรียญกษาปณ์
๔. ประธานชมรม ต.ม.ธ.ก. สัมพันธ์	๙. ประธานอนุกรรมการฝ่ายวิชาการ
๕. นางสาวดิษฐ์ สุวรรณสถิตย์	๑๐. ประธานอนุกรรมการฝ่ายการเงินและจัดหาทุน
๖. ประธานอนุกรรมการฝ่ายศึกษาและประมวล ผลงานของ ศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์	๑๑. ประธานอนุกรรมการฝ่ายประชาสัมพันธ์
๗. ประธานอนุกรรมการฝ่ายดำเนินการ เสนอชื่อ ศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์ ต่อองค์การศึกษาศาสนาและวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ	๑๒. ประธานอนุกรรมการฝ่ายศิลปวัฒนธรรม
	๑๓. ประธานอนุกรรมการฝ่ายนิทรรศการ
	๑๔. ประธานอนุกรรมการฝ่ายจัดทำหนังสือที่ระลึก

๑๕. ประธานอนุกรรมการฝ่ายจัดทำสื่อเผยแพร่เกียรติคุณ รัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์ สำหรับเด็กและเยาวชน ๑๖. ประธานอนุกรรมการฝ่ายพิธีกรรมทางศาสนา ๑๗. ประธานอนุกรรมการฝ่ายจัดประกวดภาพยนตร์ รางวัลพระเจ้าช้างเผือก ๑๘. ประธานอนุกรรมการฝ่ายรางวัล ปรีดี พนมยงค์ สำหรับบุคคลผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านประชาธิปไตยและสันติภาพ ๑๙. ประธานอนุกรรมการฝ่ายดำเนินงานโครงการอนุสรณ์สถาน ๑๐๐ ปี รัฐบุรุษอาวุโส ศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์ ๒๐. ประธานอนุกรรมการฝ่ายดำเนินงานโครงการอนุสรณ์สถาน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๓๒. นายพนม เอี่ยมประยูร ๓๓. นายพิภพ ธงไชย ๓๔. นางสาววรรณิ์ สำราญเวทย์ ๓๕. นายกมล กมลตระกูล	๒๑. ประธานอนุกรรมการฝ่ายดำเนินงานโครงการสำนักวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ๒๒. ประธานอนุกรรมการฝ่ายดำเนินงานโครงการความร่วมมือในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ ๒๓. ประธานอนุกรรมการฝ่ายประสานงาน ๒๔. นางซุสลิพร เกษโกวิท ๒๕. นางดุขฎิ บุญทัศน์กุล ๒๖. นายประเนติ ภูมิถาวร ๒๗. นายวิษณุ วรัญญู ๒๘. นางวาณี สายประดิษฐ์ ๒๙. นายสันต์ หัตถิรัตน์ ๓๐. นายสุรพล นิติไกรพจน์ ๓๑. นายเหวง โตจิราการ กรรมการและเลขานุการ คณะกรรมการดำเนินงานภาครัฐ กรรมการและเลขานุการ คณะกรรมการดำเนินงานภาคเอกชน กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ คณะกรรมการดำเนินงานภาครัฐ กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ คณะกรรมการดำเนินงานภาคเอกชน

คณะกรรมการดำเนินงาน

๑. อนุกรรมการฝ่ายศึกษา วิจัยและประมวลผลงานของศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์ ผู้อำนวยการสถาบันปรีดี พนมยงค์ ๒. อนุกรรมการฝ่ายดำเนินการเสนอชื่อ ศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์ ต่อองค์การศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ นายวิเชียร วัฒนคุณ ๓. อนุกรรมการฝ่ายจัดทำของที่ระลึก ดวงตราไปรษณียากรและเหรียญกษาปณ์ อธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๔. อนุกรรมการฝ่ายวิชาการ รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๕. อนุกรรมการฝ่ายการเงินและจัดหาทุน นางสาววาริ์ หะวานนท์ ๖. อนุกรรมการฝ่ายประชาสัมพันธ์ นายมานิจ สุขสมจิตร ๗. อนุกรรมการฝ่ายศิลปวัฒนธรรม นายศักดิ์ชัย บำรุงพงศ์	ประธานอนุกรรมการ ประธานอนุกรรมการ ประธานอนุกรรมการ ประธานอนุกรรมการ ประธานอนุกรรมการ ประธานอนุกรรมการ ประธานอนุกรรมการ ประธานอนุกรรมการ ประธานอนุกรรมการ

๘. อนุกรรมการฝ่ายนิทรรศการ
นายชาญวิทย์ เกษตรศิริ ประธานอนุกรรมการ
๙. อนุกรรมการฝ่ายจัดทำหนังสือที่ระลึก
นายสัมพันธ์ พึ่งประดิษฐ์ ประธานอนุกรรมการ
๑๐. อนุกรรมการฝ่ายจัดทำสื่อเผยแพร่เกียรติคุณรัฐบุรุษอาวุโส ศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์
สำหรับเด็กและเยาวชน
ผู้แทนมูลนิธิเด็ก ประธานอนุกรรมการ
๑๑. ประธานอนุกรรมการฝ่ายพิธีกรรมทางศาสนา
นายสันติสุข โสภณสิริ ประธานอนุกรรมการ
๑๒. ประธานอนุกรรมการฝ่ายจัดการประกวดภาพยนตร์รางวัลพระเจ้าช้างเผือก
นายโตม สุขวางดี ประธานอนุกรรมการ
๑๓. ประธานอนุกรรมการฝ่ายรางวัลปรีดี พนมยงค์ สำหรับบุคคลผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านประชาธิปไตย
และสันติภาพ
นายเสม พริ้งพวงแก้ว ประธานอนุกรรมการ
๑๔. อนุกรรมการฝ่ายดำเนินงานโครงการอนุสรณสถาน ๑๐๐ ปี
รัฐบุรุษอาวุโส ศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์
นายพิภพ ธงไชย ประธานอนุกรรมการ
๑๕. อนุกรรมการฝ่ายดำเนินงานโครงการอนุสรณสถาน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
นายสุภัทร สุคนธวัต ประธานอนุกรรมการ
๑๖. อนุกรรมการฝ่ายดำเนินงานโครงการสำนักวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง
นายกิตติศักดิ์ ประกิต ประธานอนุกรรมการ
๑๗. อนุกรรมการฝ่ายดำเนินงานโครงการความร่วมมือในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์
นายสุริชัย หวันแก้ว ประธานอนุกรรมการ
๑๘. อนุกรรมการฝ่ายประสานงาน
นายพนม เอี่ยมประยูร ประธานอนุกรรมการ

ให้คณะกรรมการที่ตั้งขึ้นนี้ มีอำนาจหน้าที่ในการดำเนินงานฉลอง ๑๐๐ ปี รัฐบุรุษอาวุโส ศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์ ให้เป็นไปโดยเรียบร้อย และในการนี้ให้มีอำนาจแต่งตั้งคณะอนุกรรมการเพิ่มเติมเพื่อดำเนินการใดๆได้ตามที่เห็นสมควร

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๖ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๔๐

(พลเอกชวลิต ยงใจยุทธ)
นายกรัฐมนตรี

คำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี

ที่ ๑๔๕/๒๕๔๑

เรื่อง แต่งตั้งกรรมการเพิ่มเติมในคณะกรรมการจัดงานฉลอง ๑๐๐ ปี รัฐบุรุษอาวุโส
นายปรีดี พนมยงค์ และคณะอนุกรรมการฝ่ายต่างๆ

ตามที่ในวันที่ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๔๓ จะเป็นวาระครบรอบ ๑๐๐ ปี ชาตกาลของรัฐบุรุษอาวุโส นายปรีดี พนมยงค์ ซึ่งเป็นผู้ที่มีคุณูปการอย่างใหญ่หลวงแก่ประเทศชาติและราษฎรไทย และได้มีคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรีที่ ๓๖๑/๒๕๔๑ ลงวันที่ ๖ พฤศจิกายน ๒๕๔๑ แต่งตั้งคณะกรรมการจัดงานฉลอง ๑๐๐ ปี รัฐบุรุษอาวุโส ศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์ ไปแล้วนั้น

เพื่อให้การจัดงานฉลองในวาระดังกล่าว ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย บรรลุล่วงวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ นายกรัฐมนตรีจึงมีคำสั่ง ดังต่อไปนี้

๑. ให้ปรับปรุงชื่อคณะกรรมการฯ เป็นคณะกรรมการจัดงานฉลอง ๑๐๐ ปี รัฐบุรุษอาวุโส นายปรีดี พนมยงค์
๒. ให้แต่งตั้งกรรมการเพิ่มเติมในคณะกรรมการจัดงานฉลอง ๑๐๐ ปี รัฐบุรุษอาวุโส นายปรีดี พนมยงค์ และคณะอนุกรรมการฝ่ายต่างๆ ดังนี้

คณะกรรมการที่ปรึกษา

นายอดุล วิเชียรเจริญ

คณะกรรมการอำนวยการ

นายบรรณิทธิ เศรษฐบุตร

รองประธานกรรมการอำนวยการ

คณะกรรมการดำเนินงาน

๑. นายบรรณิทธิ เศรษฐบุตร

รองประธานกรรมการดำเนินงานภาครัฐ

กรรมการ

๒. นางจรรยา ไวยนันท์

๓. นายครรชิต ตัมพานุวัตร

๓. นายจริยวัฒน์ สันตะบุตร

๔. นายภูวตล ทรงประเสริฐ

๔. นายโชคชัย สุทธาเวช

๕. นางสาวธาสินี วัชรบูรณ์

๕. นายสมเกียรติ อภิญาชน

๑๐. นายอนันต์ วิริยะพันธ์

๖. นายบัณฑิต ล่ำซำ

๓. คณะอนุกรรมการฝ่ายจัดทำของที่ระลึก ดวงตราไปรษณียากรและเหรียญกษาปณ์

๑. อธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ประธานอนุกรรมการ

อนุกรรมการ

๒. นางยุพิน โภคฐิติยกุล

๔. นายหริรักษ์ สุตะบุตร

๓. นายภัทรพงศ์ ศรีเขียวอินทร์

๕. นายอัคนี อรัญยกานนท์

๖. นายคณิต พิชวณิชย์

อนุกรรมการและเลขานุการ

๗. นางสาวสมศรี กัณฑ์พงศ์

อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

๔. คณะอนุกรรมการฝ่ายวิชาการ

๑. รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ประธานอนุกรรมการ

อนุกรรมการ

๒. นายจรัญ โฆษณานันท์

๖. นายพนม เอี่ยมประยูร

๓. นายชัยวัฒน์ บุนนาค

๗. นางวาณี สายประดิษฐ์

๔. นายนครินทร์ เมฆไตรรัตน์

๘. นายสมคิด เลิศไพฑูรย์

๕. นางสาวนวลฉวี สุธรรมวงศ์

๙. นายสันติสุข โสภณสิริ

๑๐. นางสุภาพ ดวงไสว

อนุกรรมการและเลขานุการ

๑๑. นางชนันดา อัญญาวุฒิ

อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

๕. คณะอนุกรรมการฝ่ายการเงินและจัดหาทุน

อนุกรรมการที่ปรึกษา

๑. นายกสมาคมธรรมศาสตร์

๔. นายพนัส สิมะเสถียร

๒. นายดำรงดี กฤษณมระ

๕. นายสุธี สิงห์แสนท์

๓. นายประมวล สภาวสุ

๖. คุณวารี ทะวานนท์

ประธานอนุกรรมการ

อนุกรรมการ

๗. นางจรรยา ไวยนันท์

๑๔. นายสงคราม ชัยประวัติดำรงดี

๘. นายชัชวาลย์ ศรีศรี

๑๕. นายสม จาตุศรีพิทักษ์

๙. นายทองมา หงส์ลดารมภ์

๑๖. นายสมชาย สุกสุวรรณ์

๑๐. นายนริศ ชัยสูตร

๑๗. นายสุชสันต์ จิรจิรายเวช

๑๑. นางสาวประนอม ไชวินวิพัฒน์

๑๘. นายอุทัย อัศวพัฒน์กุล

๑๒. นายวิเชียร กลิ่นสุคนธ์

๑๙. ผู้อำนวยการกองคลัง

๑๓. นายวีระ มานะคงศรีชีพ

๒๐. หัวหน้างานการเงิน

๒๑. นางสาวรณณี สำราญเวทย์

อนุกรรมการและเลขานุการ

๖. คณะอนุกรรมการฝ่ายประชาสัมพันธ์

๑. นายมานิจ สุขสมจิตร

ประธานอนุกรรมการ

อนุกรรมการ

๒. นายกมล ฉายาวัฒนะ
๓. นายบำรุง สุขพรรณ
๔. นางสาววิภา สุขกิจ
๕. นายสมหมาย ปาจิณฉัตร
๖. นายกำแหง ภริตานนท์
๗. นายวรวีทย์ ศรีอนันต์รักษ์
๘. นางผานิต พูนศิริวงษ์
๙. นายวิทยา ดันขสุทธิ์
๑๐. นายสุวัฒน์ ทองธนากุล
๑๑. นายตุลย์ ศิริกุลพิพัฒน์
๑๒. นายสมชาย กรสวนสมบัติ
๑๓. นายดำฤทธิ วิริยะกุล
๑๔. นายชวรงค์ ลิ้มปัทมาณี
๒๔. นางนุตราชาชาติ โกศลศักดิ์

๑๕. นางวัชรินทร์ วาณิชชา
๑๖. นายสมเจตน์ ชวนชาติ
๑๗. นายคณิต พีชวินชัย
๑๘. นายบุญญ พุฒทอง
๑๙. นายคณิต พันธรักรัษราชเดช
๒๐. นายปราโมช สัมชุกร
๒๑. นายสมภพ ศรีสมวงศ์
๒๒. นางกรรณิการ์ วิริยะกุล
๒๓. นายทวีสิน สถิตย์รัตนชีวิน
๒๔. นายสมณา นทีไวยยะ
๒๕. นายธวัชชัย ไพรินทร์รภา
๒๖. นางอุบล เป๊ะอีหม่อง
๒๗. นางสาวสุภาณี แก้วมณี

อนุกรรมการและเลขานุการ

๗. คณะอนุกรรมการฝ่ายศิลปวัฒนธรรม

๑. นายศักดิ์ชัย บำรุงพงศ์

ประธานอนุกรรมการ

อนุกรรมการ

๒. นายชูชาติ หมั่นอินกุล
๓. นายทวีศักดิ์ ไยเมือง
๔. นายนิวัติ กองเพียร
๕. นายสินธุ์สวัสดิ์ ยอดบางเตย

๕. นายสุพจน์ แจงเร็ว
๖. นางดุขฎิ บุญทัศน์กุล
๗. นายอำนาจ เย็นสบาย

อนุกรรมการและเลขานุการ

๘. คณะอนุกรรมการฝ่ายจัดทำหนังสือที่ระลึก

๑. นายสัมพันธ์ พึ่งประดิษฐ์

ประธานอนุกรรมการ

อนุกรรมการ

๒. นายระวี ฤกษ์จำนง
๓. นายกมล กมลตระกูล
๔. นายคณิต พีชวินชัย
๕. นายพิรุณ ฉัตรวานิชกุล
๙. นายสุภรณ์ พรหมพันธุ์
๑๐. นายสมชาย หอมละออ

๖. นายวันชัย ตันติวิทยาพิทักษ์
๗. นายสมจิตต์ อินสิงห์
๘. นายสันติสุข โสภณศิริ

อนุกรรมการและเลขานุการ

อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

๙. คณะอนุกรรมการฝ่ายจัดทำสื่อเผยแพร่เกียรติคุณ นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส สำหรับเด็กและเยาวชน

๑. นายพิภพ ธงไชย

ประธานอนุกรรมการ

อนุกรรมการ

๒. นายกมล กมลตระกูล

๗. นายธีรพัฒน์ อัครสังสิทธิ์

๓. นางกาญจนา กาญจนสุด

๘. นางปฎิญา ศรีธัญรัตน์

๔. นายจรัล ดิษฐาอภิชัย

๙. นายพิรุณ ฉัตรวณิชกุล

๕. นายชาณุวิทย์ เกษตรศิริ

๑๐. นายรังสรรค์ ธนะพรพันธุ์

๖. นางคุณัญญา บุญทัศน์กุล

๑๑. นายสมบัติ บุญงามอนงค์

อนุกรรมการและเลขานุการ

๑๐. คณะอนุกรรมการฝ่ายพิธีกรรมทางศาสนา

๑. พระไพศาล วิสาโล

อนุกรรมการที่ปรึกษา

๒. นายสันติสุข โสภณสิริ

ประธานอนุกรรมการ

อนุกรรมการ

๓. นางสาวฐิติมา คุณศิริานนท์

๗. นายนิพนธ์ แจ่มดวง

๔. นายอัครัง ปัทมภาส

๘. นายวรพงศ์ เวชชาสินธ์

๕. นางสาวนงลักษณ์ ตรงศิลป์

๙. นายสมเกียรติ มีธรรม

๖. นางสาวนารี แซ่ตั้ง

๑๐. นางสาวสิริวรรณ นิจเจริญ

๑๑. นายสุรสม กฤษณะจู่ทะ

อนุกรรมการและเลขานุการ

๑๑. คณะอนุกรรมการฝ่ายจัดการประกวดภาพยนตร์รางวัลพระเจ้าช้างเผือก

๑. นายโตม สุขวงศ์

ประธานอนุกรรมการ

๒. นายอดิศักดิ์ เข็กรัตน์

รองประธานอนุกรรมการ

อนุกรรมการ

๓. นางณิชา จรรย์เศรษฐการ

๕. นายสินธุ์สวัสดิ์ ยอดบางเตย

๔. นายภาณุ อารี

๖. นางสาวชลิตา เอื้อบำรุงจิต

อนุกรรมการและเลขานุการ

๗. นางสาววิมลรัตน์ อรุณโรจน์สุริยะ

อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

๑๒. คณะอนุกรรมการฝ่ายรางวัลปรีดี พนมยงค์ สำหรับบุคคลผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านประชาธิปไตย และสันติภาพ

๑. นายเสม พริ้งพวงแก้ว

ประธานอนุกรรมการ

อนุกรรมการ

๒. นายโคทม อาริยา

๕. นายมาร์ค ตามไท

๓. นายเดช พุ่มคชา

๖. นายวิษณุ วรรณฤณ

๔. นางธีรนาถ กาญจนอักษร

๗. นายพิภพ ธงไชย

อนุกรรมการและเลขานุการ

๑๓. คณะอนุกรรมการฝ่ายดำเนินงานโครงการอนุสรณ์สถาน ๑๐๐ ปี นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส

๑. นายพิภพ ธงไชย

ประธานอนุกรรมการ

อนุกรรมการ

๒. นางดุขฎิ บุญทัศน์กุล

๔. นายประเดิมชัย บุญช่วยเหลือ

๓. นายสมคชาติ สิบตระกูล

๕. นายชาญวิทย์ อรามฤทธิ์

๖. นายอนันต์ วิริยะพินิจ

อนุกรรมการและเลขานุการ

๗. นายก่อพงษ์ ตอนสกุล

อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

๑๔. คณะอนุกรรมการฝ่ายดำเนินงานโครงการอนุสรณ์สถาน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

อนุกรรมการที่ปรึกษา

๑. นายวิเชียร กลิ่นสุคนธ์

๓. นายพระนาย สุวรรณรัฐ

๒. นายทิวา เงินยวง

๔. นายเฉลียว จรัสศรี

๕. นายสุภัทร สุคนธวัต

ประธานอนุกรรมการ

๖. นายปัญญา น้ำเพชร

รองประธานอนุกรรมการ

อนุกรรมการ

๗. นายกฤษดา ณ ป้อมเพชร

๑๒. นายจรัส ดิษฐาอภิชัย

๘. พันเอก (ท) ชัยนิต อัมพุนันท์

๑๓. นางสาวนัยนา สุภาพัง

๙. นายยงยศ เล็กกลาง

๑๔. นายสันติ จิยะพันธ์

๑๐. นายนิเวศ พันธุ์เจริญวรกุล

๑๕. นางสาวดวงใจ สุภาพัง

๑๑. นายสมยศ พฤกษาเกษมสุข

๑๖. นางสาวชลลดา บุญเกษม

อนุกรรมการและเลขานุการ

๑๕. คณะอนุกรรมการฝ่ายดำเนินงานโครงการสำนักวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง

๑. นายกิตติศักดิ์ ปกติ ประธานอนุกรรมการ

อนุกรรมการ

๒. นายอภิชัย พันธเสน

๖. นายธีรยุทธ บุญมี

๓. นายเกษียร เตชะพีระ

๗. นายพนม เอี่ยมประยูร

๔. นายชัยวัฒน์ สถาอานันท์

๘. นายวรพจน์ วิศรุตพิชญ์

๕. นายชาญวิทย์ เกษตรศิริ

๙. นายประชา หุตานุวัตร

๑๐. ผู้อำนวยการสำนักหอสมุดปรีดี พนมยงค์ อนุกรรมการและเลขานุการ

๑๖. คณะอนุกรรมการฝ่ายดำเนินงานโครงการความร่วมมือในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์

๑. นายสุริชัย หวันแก้ว ประธานอนุกรรมการ

อนุกรรมการ

๒. นายไชยยันต์ รัชชกุล

๕. นางสาวพรเพ็ญ อันตระกูล

๓. นายเดช พุ่มคชา

๖. นายวิทยา สุจริตธนารักษ์

๔. นายบัณฑิต อ่อนดำ

๗. นางวิระดา สมสวัสดิ์

อนุกรรมการและเลขานุการ

๑๗. คณะอนุกรรมการฝ่ายประสานงาน

๑. นายพนม เอี่ยมประยูร ประธานอนุกรรมการ

อนุกรรมการ

๒. ประธานชมรม ต.ม.ธ.ก. สัมพันธ์

๔. นายสมเกียรติ วรปัญญาอนันท์

๓. นายพิภพ ธงไชย

๕. นายสินธุ์สวัสดิ์ ยอดบางเตย

๖. นางสาววรรณิ์ สำราญเวทย์

อนุกรรมการและเลขานุการ

๗. นางวิภา เกตสระ

อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

๘. นางสาววรรณวิภา แสงสารพันธ์

อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

ให้คณะอนุกรรมการฝ่ายต่างๆ มีอำนาจหน้าที่ในการดำเนินการจัดงานฉลอง ๑๐๐ ปี ชาตกาล
รัฐบุรุษอาวุโส นายปรีดี พนมยงค์ ในส่วนที่เกี่ยวข้องให้เป็นไปโดยเรียบร้อย ทั้งนี้ให้แต่ละฝ่าย

๑. จัดทำแผนงานและรายละเอียดของงานที่จะจัดทำ โดยจะต้องอยู่ในขอบเขตของ
รายละเอียดของงานตามที่เสนอไว้ในโครงการ โดยเน้นว่าต้องเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับ
ศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์
๒. ระบุว่าเป็นแผนงานของฝ่ายใดและจัดลำดับความสำคัญก่อนหลังของแผนงานแต่ละเรื่อง
๓. จัดทำงบประมาณทั้งด้านรายรับและรายจ่าย รวมทั้งระบุแหล่งเงินทุนที่จะนำมาใช้จ่ายใน
การดำเนินการตามแผนงาน
๔. จัดทำตารางเวลาในการดำเนินงานแต่ละขั้นตอน
๕. เสนอแผนงานที่ได้จัดทำขึ้น ต่อคณะกรรมการดำเนินงานเพื่อพิจารณานำเสนอให้คณะ
กรรมการอำนวยการอนุมัติและให้ความสนับสนุน และ
๖. ดำเนินการตามแผนงานที่ได้รับอนุมัติให้เสร็จเรียบร้อยตามเวลาที่กำหนดไว้

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๔ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๔๐

(นายชวน หลีกภัย)
นายกรัฐมนตรี

คำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี

ที่ ๔๗/๒๕๔๒

เรื่อง แต่งตั้งกรรมการเพิ่มเติมในคณะกรรมการจัดงานฉลอง ๑๐๐ ปี

รัฐบุรุษอาวุโส นายปรีดี พนมยงค์

ตามที่ในวันที่ ๑๐ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๔๓ จะเป็นวันครบรอบ ๑๐๐ ปี ชาตกาลของศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์ ซึ่งเป็นผู้มีคุณูปการอย่างใหญ่หลวงแก่ประเทศไทย และได้มีคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี ที่ ๓๖๐/๒๕๔๐ ลงวันที่ ๖ พฤศจิกายน ๒๕๔๐ แต่งตั้งคณะกรรมการจัดงานฉลอง ๑๐๐ ปี รัฐบุรุษอาวุโส นายปรีดี พนมยงค์ และคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี ที่ ๑๔๕/๒๕๔๐ ลงวันที่ ๔ สิงหาคม ๒๕๔๐ แต่งตั้งกรรมการเพิ่มเติมในคณะกรรมการจัดงานฉลอง ๑๐๐ ปี รัฐบุรุษอาวุโส นายปรีดี พนมยงค์ และคณะอนุกรรมการฝ่ายต่างๆ ไปแล้วนั้น

เพื่อให้การจัดงานฉลองในวาระดังกล่าว ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อยและบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ นายกรัฐมนตรีจึงแต่งตั้งบุคคลดังมีรายนามต่อไปนี้ เป็นกรรมการเพิ่มเติมในคณะกรรมการจัดงานฉลอง ๑๐๐ ปี รัฐบุรุษอาวุโส นายปรีดี พนมยงค์ ดังต่อไปนี้

คณะกรรมการดำเนินงาน

รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร ทำพระจันทร์

กรรมการ

คณะอนุกรรมการ

๑. คณะอนุกรรมการฝ่ายนิทรรศการ

๑. นายชาญวิทย์ เกษตรศิริ

ประธานอนุกรรมการ

๒. นายสมชัย ศรีสุทธิยากร

รองประธานอนุกรรมการ

อนุกรรมการ

๓. นางสาวนวลฉวี สุธรรมวงศ์

๕. นางสาวสุวดี เมฆา

๔. นายนครินทร์ เมฆไตรรัตน์

๖. ประธานชมรมนักศึกษาริเจนติจากชนบท

๗. นางวนิดา จันทน์คัน

อนุกรรมการและเลขานุการ

๘. นางสาวดาวเรือง แนวทอง

อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

๒. คณะอนุกรรมการฝ่ายศิลปวัฒนธรรม

อนุกรรมการ

๑. นายสมชาย วัชรสมบัติ

๒. นายสาโรช เผือกสาลี

๓. คณะอนุกรรมการฝ่ายจัดทำหนังสือที่ระลึก

นางสาวสุรัสวดี หุ่นพยนต์

อนุกรรมการ

๔. คณะอนุกรรมการฝ่ายพิธีกรรมทางศาสนา

อนุกรรมการ

๑. นายศิริลักษณ์ บินบำรุงกิจ

๓. นายจเร พันธุ์เปรื่อง

๒. นายคัมภีร์ ดิษฐกรรณ์

๔. นายศุภพงศ์ ขจรทิพย์

๕. คณะอนุกรรมการฝ่ายดำเนินการโครงการอนุสรณ์สถานจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๑. นายสมคิด สิบตระกูล

ที่ปรึกษา

๒. นายนิเวศ พันธุ์เจริญวรกุล

รองประธานอนุกรรมการ

๓. นายอนุภูล ทานาค

อนุกรรมการ

๖. คณะอนุกรรมการฝ่ายดำเนินงานโครงการสำนักวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง

นายจรัล ดิษฐาอภิชัย

อนุกรรมการ

๗. คณะอนุกรรมการฝ่ายประสานงาน

นายโชคชัย สุทธาเวศ

อนุกรรมการ

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๒๔ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๒

(นายชวน หลีกภัย)

นายกรัฐมนตรี

ประกาศ อานันทมหิตล

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิตล มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้
ประกาศว่า

โดยที่ทรงพระราชดำริเห็นว่า นายปรีดี พนมยงค์ ได้เคยรับหน้าที่บริหาร
ราชการแผ่นดินในตำแหน่งสำคัญๆ มาแล้วหลายตำแหน่ง จนในที่สุดได้รับความ
เห็นชอบจากสภาผู้แทนราษฎรให้ดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์
และปรากฏว่า ตลอดเวลาที่นายปรีดี พนมยงค์ ดำรงตำแหน่งเหล่านี้ ได้ปฏิบัติ
หน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต และด้วยความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระ
มหากษัตริย์ และรัฐธรรมนูญ ทั้งได้แสดงให้เห็นเป็นที่ประจักษ์ในความปรีชา
สามารถบำเพ็ญคุณประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติเป็นอันมากประการ

จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ยกย่องนายปรีดี พนมยงค์ ไว้ในฐานะ
รัฐบุรุษอาวุโส และให้มีหน้าที่ปรึกษากิจราชการแผ่นดิน เพื่อความวัฒนาถาวร
ของชาติสืบไป

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

ประกาศ ณ วันที่ ๘ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๘๘

เป็นปีที่ ๑๒ ในรัชกาลปัจจุบัน

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ

ม.ร.ว. เสณีย์ ปราโมช

นายกรัฐมนตรี

(ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๖๒ ตอน ๗๐ วันที่ ๑๑ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๘๘)

ที่ กต 0804/3367

กระทรวงการต่างประเทศ
ถนนศรีอยุธยา กทม. 10400

23 พฤศจิกายน 2542

เรื่อง องค์การยูเนสโกประกาศให้สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี และ ศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์ เป็นบุคคลสำคัญของโลก
เรียน ประธานคณะกรรมการฝ่ายดำเนินการเสนอชื่อศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์ ต่อองค์การยูเนสโก (ดร.วิเชียร วัฒนคุณ)
อ้างถึง หนังสือมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่ ทม 0701/4392 ลงวันที่ 24 กันยายน 2542

ตามหนังสือมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ที่อ้างถึงแจ้งมติของคณะกรรมการฝ่ายดำเนินการเสนอชื่อศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์ ต่อองค์การยูเนสโก มอบหมายให้ ดร. วิเชียร วัฒนคุณ ประธานอนุกรรมการฯ และ ดร.ประณิต ภูมิถาวร อนุกรรมการและเลขานุการ เดินทางไปร่วมสังเกตการณ์และติดตามการประชุมคณะกรรมการบริหาร ครั้งที่ 157 ขององค์การยูเนสโก ระหว่างวันที่ 5 - 22 ตุลาคม 2542 ความแจ้งอยู่แล้วนั้น

กระทรวงการต่างประเทศได้รับรายงานจากสถานเอกอัครราชทูต ณ กรุงปารีสว่า เมื่อวันที่ 30 ตุลาคม 2542 ที่ประชุมคณะกรรมการธิการ (Commission) 1 ของการประชุมสมัชชาสามัญ (General Conference) ขององค์การยูเนสโก ได้พิจารณารับรองการเสนอให้สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี และศาสตราจารย์ ดร. ปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส เป็นบุคคลสำคัญของโลก ตามการเสนอของคณะกรรมการบริหาร (Executive Board) และ เมื่อวันที่ 16 พฤศจิกายน 2542 ในที่ประชุมสมัชชาสามัญ (General Conference) ครั้งที่ 30 ขององค์การยูเนสโก ได้มีมติประกาศให้สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีและศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส เป็นบุคคลสำคัญของโลกอย่างเป็นทางการแล้ว และจะมีการจัดพิมพ์การเฉลิมฉลองบุคคลและเหตุการณ์สำคัญเป็นรูปเล่มเพื่อแจกจ่ายประเทศสมาชิกขององค์การยูเนสโกต่อไปโดยองค์การยูเนสโกจะเข้าร่วมเฉลิมฉลองด้วย

จึงเรียนมาเพื่อโปรดทราบ

ขอแสดงความนับถือ

(นายชูชัย เกษมศานติ)

รองปลัดกระทรวงฯ ปฏิบัติราชการแทน
ปลัดกระทรวงการต่างประเทศ

กรมองค์การระหว่างประเทศ

กองการสังคม

โทร. 643-5065, 643-5066

โทรสาร 643-5064

.....ทิพวรรณมีความวิริยะอุตสาหะมาก
ค้นคว้าข้อมูลอย่างละเอียด มีความ
สามารถในการวิเคราะห์และการเสนอ
เรื่องที่เป็นกระบวนการต่อเนื่อง
เชื่อมโยงกันได้ดี มีการเปรียบเทียบ
ปัจจัยด้านต่างๆ สถานการณ์
เหตุการณ์ ในช่วงเวลาต่างๆ
ได้เป็นอย่างดี และเขียน
ได้น่าอ่าน

ช้อยันต์ สมุทวณิช

จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสฉลองครบรอบ ๑๐๐ ปี ชาตกาล
นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส
(๑๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๓ - ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๓)
และในวาระที่องค์การยูเนสโกบรรจุชื่อไว้ใน
ปฏิทินการเฉลิมฉลองบุคคลสำคัญของโลก (ค.ศ. ๒๐๐๐ - ๒๐๐๑)